

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАПЄЄВА Ольга Миколаївна

УДК 339.9-049.5 (043.5)

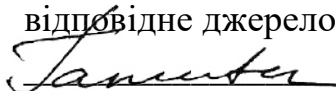
ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело

 О.М.Гапєєва

*Дисертація є ідентичною іншим
примірникам дисертації*

*Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д11.051.03*

к.е.н.



Н.С.Якімова

Науковий консультант:

Булатова Олена Валеріївна, доктор
економічних наук, професор

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Гапєєва О. М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Розглянуто науково-методологічні основи дослідження формування та забезпечення економічної безпеки країн світу. Досліджено генезис теорій економічної безпеки, визначено моделі міжнародної економічної безпеки в різних типах соціально-економічних систем, політичного курсу країни та спрямованості її безпекової політики, основних складових безпеки, характеру функціональних взаємозв'язків між її суб'єктами. Обґрунтовано багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки, який на відміну від чітко визначеного традиційного державоцентристського концепту, враховує іманентні властивості безпеки як системи, як стану і як процесу. Ідентифіковано сучасний феномен міжнародної економічної безпеки як поліструктурної системи, яка визначається інтегративним характером, суб'єктною та об'єктною ознаками, характеризується ієрархічною структурою та сукупністю відповідних складових – вертикальних (компоненти безпеки, які обумовлені наявною ієрархією) та горизонтальних (функціональні зв'язки між компонентами, що визначаються внутрішньо-функціональною структурою), зовнішньої та внутрішньої складовою, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки. Розглянуто інституціональне забезпечення міжнародного безпекового середовища, механізм якого формують відповідні інститути та інструменти.

Досліджено формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку. Ідентифіковано детермінанти міжнародної економічної безпеки, які запропоновано розглядати як процеси,

явища або події, що впливають (позитивно, негативно або комбіновано) на стан економічної безпеки країн, джерелами виникнення яких виступають внутрішнє і зовнішнє середовище країн. Міжнародну економічну безпеку визначено як умову забезпечення міжнародного економічного порядку, що реалізується спільними зусиллями інтегрованих до світового господарства держав, які спроможні забезпечувати реалізацію національних інтересів, шляхом проведення незалежної внутрішньої та узгодженої зовнішньої політики в умовах постійного впливу зовнішніх детермінант на її стан, та змін внутрішніх складових національної системи. У визначенні концептуальних підходів дослідження міжнародної економічної безпеки запропоновано використання інтеграційного підходу, що передбачає комплексний аналіз на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання, результатом якого стало конструювання інтегрального індексу безпеки.

Проаналізовано глобальні тренди, які несуть найбільші загрози економічній безпеці країн, надано оцінку сучасному стану міжнародного безпекового середовища, досліджено вплив глобальних детермінант на формування міжнародної економічної безпеки. Проведено компаративний аналіз економічної складової стратегій безпекового розвитку розвинутих країн та країн, що розвиваються. За результатами дослідження стратегічних підходів забезпечення безпекового розвитку країн (еволюції підходів до стратегічного планування національної безпеки, цільової спрямованості, структури та змісту нормативних та програмно-стратегічних документів) сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем. Доведено, що виявлення та нейтралізація загроз стає важливим завданням безпекової компоненти стратегій економічного розвитку національних економік. Визначено, що, не зважаючи на диференціацію стратегій національної безпеки (кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та загального безпекового середовища

країни, де вона розробляється), спостерігається зростання ступеня їх гомогенності, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки, спільних для усіх країн. Зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі.

Упорядковано основні індикатори економічної безпеки країн, надано оцінку соціальній складовій забезпечення сталого розвитку та безпеки країн, визначено та проаналізовано економічні та екологічні виміри безпекового розвитку країн світового господарства. За результатами практичної апробації запропонованого методичного інструментарію дослідження міжнародної економічної безпеки країн доведено, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання, у свою чергу, забезпечення заданого рівня економічної безпеки країни та її сталий розвиток тісно пов'язані з екологічною безпекою. Доведено, що соціальна складова характеризує сукупність умов розвитку економічної системи, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому, забезпечується спроможність держави запобігати соціальним ризикам та загрозам, гарантувати соціальні стандарти. Екологічна складова характеризує ступінь захищеності природного комплексу економічної системи і його компонентів від можливих екологічних уражень. Економічна складова визначає незалежність економічної системи, її стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства. Доведено, що безпека країни нерозривно пов'язана зі сталим розвитком, що забезпечує її незалежність, стабільність та сталість і стійкість. однополюснзапропоновано диференціювати за напрямком впливу як стимулятори (зростання викликає підвищення рівня

безпеки), дестимулятори (збільшення обумовлює послаблення рівня безпеки) та параметри подвійного впливу (за певних умов проявляють себе як стимулятори, або дестимулятори), системне врахування яких дозволяє не тільки аналізувати стан та зміну параметрів глобального безпекового середовища, але й комплексно кількісно оцінювати загальний рівень економічної безпеки країн, обґрунтовано, що індикатори міжнародної економічної безпеки країн мають корелювати з цілями Концепції сталого розвитку ООН.

Побудовано компаративний профіль міжнародної безпеки країн світу, що дозволило: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропонувати короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку. У контексті визначення соціальних, економічних та екологічних індикаторів міжнародної економічної безпеки країн обґрунтовано та запропоновано короткострокові, середньо- й довгострокові практичні заходи, які спрямовані на підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки країн різних регіонів світу залежно від в контексті досягнення Цілей сталого розвитку.

Запропоновано напрями формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки. Підкреслено, що поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність та на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Розроблено практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку. Визначено змістовні та структурно-компонентні

вимоги до стратегії економічної безпеки, до яких віднесено: (1) довгостроковий характер і тісна кореляція із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; (2) оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки (із урахуванням як регіональних, так і глобальних вимірів безпеки та їх впливу на національне безпекове середовище); (3) наявність прогнозних сценаріїв економічної безпеки; (4) визначення відповідної моделі економічної безпеки. Побудовано інформаційну панель показників економічної безпеки України оцінку її рівня в розрізі різних компонентів безпеки, визначено безпекові позиції України у системі міжнародної економічної безпеки країн світу за сукупністю економічних, соціальних та екологічних індикаторів на основі розрахунку інтегральних індексів безпеки.

Ключові слова: міжнародна економічна безпека, сталий розвиток, міжнародне безпекове середовище, стратегії безпекового розвитку країн світу

SUMMARY

Hapieieva O. M. International economic security of countries in the context of sustainable development. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The scientific and methodological foundations of the formation and ensuring economic security of the world countries are considered. The genesis of economic security theories is investigated, models of international economic security are determined in various types of socio-economic systems, the country's political course and orientation of its security, the main components of security, the nature of the functional relationships between its subjects. The concept of international economic security multidimensionality is justified, which, unlike the clearly defined traditional power-centered concept, takes into account the inherent properties of

security as a system, as a state, and as a process. The modern phenomenon of international economic security as a multistrukture system is identified, it is determined by the integrative nature, subject and object characteristics are characterized by a hierarchical structure and a combination of relevant components – vertical (security components, which are determined by the existing hierarchy) and horizontal (functional relationships between the components are determined by the internal-functional structure), external and internal component, between which the corresponding integrated communications are established. The institutional support of international environmental security, the mechanism of which is formed by the relevant institutions and tools, is considered.

The new paradigm formation of international economic security in the context of sustainable development is investigated. The determinants of international economic security are identified, it is proposed to consider them as processes, phenomena or events that affect (positively, negatively or in combination) the economic security state of the country, the sources of which are the country's internal and external environment. International economic security is defined as the ability of the state to ensure the implementation of national interests, by conducting an independent domestic and foreign policy aimed at protecting the sovereignty of a country under the constant influence of external determinants on its state, and changes in the national system internal components. In the definition of conceptual approaches to the study of international economic security, the use of an integration approach is proposed, providing for a comprehensive analysis based on the use of methodological tools for multivariate assessment, which resulted in the construction of an integral safety index.

The global trends that pose the greatest threats to the country's economic security are analyzed, the current state of the international security of the environment is assessed, the influence of global determinants on the formation of international economic security is investigated. A comparative analysis of the economic component of developed and developing countries' security development strategies of is performed. Based on the results of a study of strategic approaches to ensuring the security of the countries' development (evolution of

approaches to strategic planning of national security, the focus, structure and content of regulatory and program-strategic documents), a comparative profile of the national security strategy economic component is formed for groups of countries with different socio-economic systems. It is proved that the identification and neutralization of threats is becoming an important task for the security component of the strategies for the economic development of national economies. It was determined that, despite the differentiation of national security strategies (each strategy takes into account the specifics of the national economy and the general security environment of the country where it is developed), there is an increase in their degree of homogeneity, which is due to the increased influence of global determinants of economic security common to all countries. The content of national security strategies in terms of its economic component is largely determined by the country's positions in the geoeconomic and geopolitical space.

The main indicators of the countries' economic security are sorted, the social component assessment of ensuring sustainable development and countries' security is given, economic and environmental dimensions of the security development of the world countries' economy are identified and analyzed. Based on the results of practical testing of the proposed methodological tools for studying the international countries' economic security, it was proved that building a system of economic security in countries is impossible without maintaining a balance of social, economic and environmental interests of the population, government bodies and business structures. The social orientation of the various world countries' development is limited by the availability of economic resources, as well as by the priorities prevailing in the state for their use, in turn, ensuring a given level of economic security of the country and its sustainable development are closely related to environmental safety. It is proved that the social component characterizes the totality of conditions for the development of the economic system under which a high level of the social interests protection of each individual and society as a whole is achieved, the ability of the state to prevent social risks and threats, and guarantee social standards is ensured. The environmental component characterizes the natural

complex protection degree of the economic system and its components from possible environmental damage. The economic component determines the independence of the economic system, its stability and sustainability, the ability to dynamic and consistent development, security and competitiveness, the possibility of expanded reproduction and meeting the needs of man, society. It is proved that the country's security is inextricably linked with sustainable development, ensures its independence, stability and constancy and sustainability. It is proposed to differentiate the indicators of international countries' economic security according to the direction of impact as stimulants (growth leads to an increase in the level of security), destimulators (an increase leads to a weakening of the level of security) and double-action parameters (under certain conditions they manifest themselves as stimulants or destimulators), the systematic accounting of which allows not only to analyze the state and changes in the parameters of global environmental security, but also to comprehensively quantify the overall level of economic security of the country, it is substantiated that indicators of international economic security of countries are correlated with the goals of the UN Sustainable Development Concept.

A comparative profile of the international security of the countries of the world was built, which allowed: firstly, to form an information panel of indicators of international economic security of countries according to regional characteristics, within which to identify groups of countries with a relatively safe, potentially growing and critical level; secondly, to identify trends, characteristics, problematic aspects of country security by typological and geographical features, taking into account which to propose short-term, medium-term and / or long-term practical measures to increase the economic security of countries in conditions of sustainable development. In the context of determining social, economic and environmental indicators of the international countries' economic security, short-term, medium- and long-term practical measures aimed at increasing the overall integrated economic security countries' level of different regions of the world depending on and in the context of achieving the Sustainable Development Goals are justified and proposed.

The directions of forming a multi-level model for ensuring international economic security are proposed. It was emphasized that the deepening of globalization has strengthened the need for international coordination and the creation of a global institutional framework that ensures consistency, sustainability, universality, accountability and inclusion at all levels (national, regional and international) to advance the goals of sustainable development and the formation of an international environment. Practical measures have been developed to improve the economic security of countries in the context of sustainable development. The substantive and structural-component requirements for the economic security strategy are defined, which include: (1) long-term nature and close correlation with the general national security strategy and the corresponding strategies for the country's socio-economic development; (2) the optimal balance of the internal and external components of economic security (taking into account both regional and global dimensions of security and their impact on the national security environment) (3) the forecast scenarios presence of economic security; (4) an appropriate model determination of economic security. A dashboard of Ukrainian international economic security indicators has been built, an assessment of its level in the context of various security components, issues of Ukraine's security position in the system of international economic security of the world countries have been identified based on a combination of economic, social and environmental indicators based on the calculation of integral safety indices.

Keywords: international economic security, sustainable development, international security environment, development security strategies of the world countries

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т. К., 2020. 434 с. (17,0 д.а.).

Колективні монографії

2. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Ієрархічна структура системи економічної безпеки (п. 1.2, с. 23–31); Методичні аспекти кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу (п. 2.1, с. 39–47). *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія / За заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 . (0,76 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічної структури системи економічної безпеки та дослідженні методичних аспектів кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу.*

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

3. Hrybinenko O. (Hapieieva O.). Innovation activity priority selection system of enterprises. *European Cooperation Scientific Approaches and Applied Technologies*. 2017. № 2. P. 42–51 (0,4 д.а.).

4. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Shahoian S. Globalization as a challenge to Ukrainian exporters of iron ore raw material. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 1. P. 85–92. (*Web of Science*). URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-85-92> (0,73 д.а. / 0,58 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у встановленні тенденцій глобалізації України та статусу українських виробників залізничної сировини на світовому ринку, складенні альтернативних варіантів реалізації української

залізорудної продукції вертикально-інтегрованого холдингу в умовах глобалізації.

5. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Riepina I., Parieva N., Parieva O., Savenko I., Durbalova N. Quantity Assessment of the Risk of Investment Projects. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Vol.8. № 3. P. 7256-7260 (*Scopus*). URL: <https://doi.org/10.35940/ijrte.C6338.098319> (0,48 д.а. / 0,19 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні концепції та методології оцінки інвестиційного ризику на основі методів кількісної оцінки ризиків.*

6. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Education*. 2020. P. 307–330 (*Scopus, Web of Science*). URL: <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.12309> (0,9 д.а. / 0,72 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розрахунку інтегральних оцінок рівня демографічної складової економічної безпеки країн світу, визначенні та обґрунтуванні граничних значень індикаторів демографічної складової безпеки, комплексному аналізі розвитку демографічних процесів країн та регіонів світу.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

7. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Стратегія соціально-відповідальної реструктуризації вугільних підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 4 (56). С. 113–119 (0,51 д.а.).

8. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 98–100 (0,4 д.а. / 0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня забезпечення економічної безпеки підприємства.*

9. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний розвиток України в умовах покращення інвестиційного клімату. *Економічний простір*. 2017. № 117. С. 75–86 (0,58 д.а.).

10. Грибіненко О.М. (Гапєєва О.М.). Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактор. *Економічний простір*. 2019. № 149. С. 14–22. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2> (1,0 д.а.).

11. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 121–126. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.121> (2,0 д.а.).

12. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Екологічна складова міжнародної економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2019. № 18. С. 51–61. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61> (0,57 д.а.).

13. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Еволюція теоретичного базису вивчення економічної безпеки країн. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 149–155. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-149-155> (0,74 д.а.).

14. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Shahoian S. Development of the export potential of Ukraine in the context of innovations of the international mining and metallurgical companies. *Економіка і регіон*. 2020. № 1 (76). С. 38–51 (1,19 д.а. / 1,07 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні характеристики інноваційного продукту компаній, який сприяє сталому розвитку країни, аналізі стану глобального ринку заліза прямого відновлення, розробці пропозицій з посилення експортного потенціалу України.*

15. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19. № 1. P. 26–46 (0,84 д.а. / 0,67 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних складових соціальної безпеки з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки, систематизації індикаторів з урахуванням*

динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків змін, визначенні країн за результатами інтегрального оцінювання.

16. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С.М. Економічна складова стратегій національної безпеки країн, що розвиваються. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 50-1. С. 13–20. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.50-2> (1,01 д.а. / 0,81 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у виокремленні ключових регіональних аспектів економічної національної безпеки для країн, визначенні пріоритетних завдань для країн, що розвиваються, з метою забезпечення міжнародної економічної безпеки.*

17. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір*. 2020. № 154. С.149–155. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-28> (1,24 д.а.).

18. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Оцінка рівня безпеки України за системою економічних, соціальних та екологічних індикаторів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 19. С. 5–20. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-5-20> (1,0 д.а.).

19. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Особливості формування системи забезпечення економічної безпеки країн світу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. №1 (112). С. 8-15. URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-1> (0,85 д.а.).

20. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Науково-методичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки країн світу: інтеграційний підхід. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (0,65 д.а.).

21. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Макроекономічні виміри безпеки країн світу. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1. С. 11–18. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-2> (0,80 д.а.).

22. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Концептуальні моделі економічної безпеки як поліструктурної системи. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 2 (48). С. 22-29. URL: <https://doi.org/10.15276/ETR.02.2020.3> (0,78 д.а.).

23. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори розвитку ринку праці в системі соціальної безпеки країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 30. С. 55–64. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-30-11> (1,02 д.а.).

24. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори екологічної складової економічної безпеки країн світу. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 168-176. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.168> (1,03 д.а.).

25. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Інвестиційно-інноваційні індикатори безпекового розвитку країн. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. № 2 (12). С. 18–28. URL: <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.3> (1,0 д.а.).

26. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Зовнішньоторговельні індикатори економічної безпеки країн. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 3. С. 67–77. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5736> (0,85 д.а.).

27. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний складник стратегій національної безпеки розвинутих країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. № 37. С. 7-13. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-37-1> (1,61 д.а.).

28. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Безпекова компонента стратегій економічного розвитку країн, що розвиваються. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 4. С.84-97. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-4-5967> (1,29 д.а.).

Публікації за матеріалами конференцій

29. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічна сутність та значення приватизації вугільних підприємств. *Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми*: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Ч. 1. Тернопіль: Крок, 2012. С. 273-275 (0,25 д.а.).

30. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Боговик В. О. Типи регіональної економічної інтеграції. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. інтернет конф. / відп. ред. В. М. Шаповал, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України. 23–27 березня 2015 р., м. Дніпропетровськ. Д.: НГУ, 2015. С. 52-53 (0,21 д.а. / 0,17 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні типів міжнародної економічної інтеграції.*

31. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Причини та заходи запобігання банкрутства підприємства. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / відп. ред.: В. М. Шаповал, В. Я. Швець, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка»; Жешувський ун-т. 10–12 грудня 2018 р., м. Дніпро. Дніпро: НТУ «ДП», 2018. С.50–54 (0,21 д.а.).

32. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти*: матеріали міжнародної наукової конференції. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки» (Спеціальний випуск)*. 2018. № 16. С.35–37. (0,19 д.а.).

33. Hrybinenko O. (Hapicieva O.). The Integrated Assessment Mechanism of the Sustainable Development Potential of Ukrainian Enterprises. *Business and Management 2018: proceedings of 10th International Scientific Conference*. May 3–4, Vilnius, Lithuania. 2018. P. 74–82. URL: <https://doi.org/10.3846/bm.2018.09> (0,73 д.а.).

34. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Financial indicators in the system of economic security of the world countries. *Business and*

Management 2020: proceedings of 11th International Scientific Conference. May 7–8, Vilnius, Lithuania. 2020. P. 273–281. URL: <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672> (0,88 д.а. /0,7 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у кількісній оцінці рівня фінансової безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання фінансових індикаторів розвитку країн.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ	
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	37
1.1 Теоретичний базис досліджень міжнародної	
економічної безпеки	37
1.2 Структурно-аналітичні моделі міжнародної	
економічної безпеки в різних типах	
соціально-економічних систем	53
1.3 Інституціональне забезпечення міжнародного безпекового	
середовища розвитку світового господарства	70
Висновки до розділу I	94
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ	
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	101
2.1 Формування нової парадигми міжнародної економічної	
безпеки в контексті сталого розвитку	101
2.2 Глобальні детермінанти безпекового розвитку країн	123
2.3 Науково-методичні засади дослідження міжнародної	
економічної безпеки.....	141
Висновки до розділу II	158
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	
МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	162
3.1 Оцінка сучасного стану міжнародного безпекового	
середовища у світовому господарстві.....	162
3.2 Вплив глобальних детермінант на формування	
міжнародної економічної безпеки	183

3.3 Безпекова складова стратегій розвитку країн в умовах сталого розвитку.....	204
Висновки до розділу III.....	240
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	244
4.1 Соціальна складова забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки країн	244
4.2 Економічні виміри безпекового розвитку країн.....	283
4.3 Екологічні індикатори в системі економічної безпеки країн.....	317
Висновки до розділу IV.....	331
РОЗДІЛ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	335
5.1. Формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки	335
5.2 Підвищення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку.....	358
5.3 Безпекова компонента стратегії економічного розвитку України.....	374
Висновки до розділу V.....	396
ВИСНОВКИ	401
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	409
ДОДАТКИ.....	455

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, поява глобальних викликів та поширення невизначеності умов економічної діяльності актуалізували наукові пошуки забезпечення сталого розвитку. Поглиблення взаємодії та посилення взаємозалежності між країнами потребують досліджень причинно-наслідкових зв'язків між викликами глобалізації та забезпеченням міжнародного безпекового середовища у контексті досягнення Цілей сталого розвитку, які стали важливим індикатором гармонійного збалансованого та безпекового розвитку країн світу. На тлі актуалізації концепції сталого розвитку відбувається формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки.

Економічна безпека країни виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, що є важливим структурним компонентом глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту якої виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. Із розвитком міжнародних економічних відносин під впливом посилення глобальних викликів відбувається розширення фокусу досліджень сфери економічної безпеки. Із критичним переосмисленням традиційної концепції безпеки пов'язаний розвиток досліджень, які проводили Дж.Андрусек, М.Арман, М.Бьорн, Дж. Бертон, Д.Болдвін, Б.Бузан, К.Бут, О.Вейвер, Дж.Вильде, Р.Дарендорф, Л.Джонс, Р.Еммерс, М.Кабаллеро-Ентоні, М.Кахлер, С.Крофт, М.Лоуренс, Б.МакСвіні, Т.Майєр-Кнапп, Ф.Найт, Б.Сарпер, Р.Сибєрг, Г.Стрітцел, П.Уільямс, Р.Уллман, С.Фланаган, Р.Флойд, С.Хамрірі, Ф.Хемпсон. На визначення пріоритетів державної безпекової політики (у т.ч. екологічних та соціальних) звертають увагу у своїх дослідженнях П.Акройд, Х.Брундтланд, Дж. Голден, Т. Ілген, Р. Келлі, К.Кнорр, Х.Маулл, М. Марієн, Д. Медоуз, К. Мердоч, П.Наган, Д.Нанто, Х.Несадурай, Л. Олвей, М.Реннер, М. Сейлс, П. Сенге, Ф.Трейгер, К.Хаммер, К. Холсті, Б.Уінстон, С.Уолт.

Вагомий внесок у розвиток безпекових студій пов'язаний із науковими працями українських вчених, серед яких В. Амітан, О. Булатова, Г. Васильців, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, О. Гриценко, І. Грищенко, Я. Голоніч, С. Давиденко, Р. Дацків, В. Дергачова, М. Добровольська, Я. Жаліло, С. Кавун, А. Качинський, Л. Кістерський, Г. Козаченко, С. Козловський, Л. Коломієць, П. Копінець, І. Ліщинський, О. Ляшенко, П. Матішак, А. Мокій, В. Мунтіян, П. Нікітенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Приходько, Н. Резнікова, В. Федоренко, М. Флейчук, І. Хаджинов, Ю. Харазішвілі, Ю. Чентуков, Л. Шаульська, Л. Шевченко.

Незважаючи на досить вагомий науковий доробок у дослідженні сучасного концепту безпеки, ця категорія й до сих пір є складною та суперечливою, відтак, особливої актуальності набуває дослідження існуючих підходів, що застосовуються для вивчення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку, та розробка на цій основі нового науково-методичного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки країн світу.

Віддаючи належне науковим розробкам вітчизняних та зарубіжних вчених, слід зазначити, що важливі теоретико-методологічні та практичні питання формування економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку залишаються невирішеними. Відтак, потреба в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень концепції міжнародної безпеки сталого розвитку, розробці стратегічних орієнтирів вдосконалення безпекової складової стратегій розвитку країн, зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету в рамках теми «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації 0118U000551; 2018-2020 рр.), в якій автором

удосконалено організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному рівнях; запропоновано класифікацію глобальних детермінант міжнародного безпекового середовища, їх диференціацію за джерелами виникнення та напрямками впливу, що забезпечує комплексну ідентифікацію детермінант міжнародної безпеки та можливість їх врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку у контексті сталого розвитку; кафедри обліку та аудиту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» в межах теми «Міжнародні економічні відносини країн світу у галузях промисловості» (номер держреєстрації 0118U000329; 2018–2019 рр.), де автором визначено проблеми та перспективи міжнародних економічних відносин країн світу у добувній промисловості; під впливом фактору глобалізації запропоновано визначення економічної безпеки країн світу; досліджено вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу; розглянуто шляхи кооперації підприємств під час реалізації міжнародних економічних відносин у країнах світу у сервісній галузі; встановлені актуальні перспективи розвитку глобальних сервісних кластерів та окреслено напрями і методика оцінки збалансованого функціонування глобальної економіки при заміщенні галузей промисловості сервісними секторами.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка цілісної концепції міжнародної безпеки сталого розвитку і обґрунтування на цій основі стратегічних орієнтирів вдосконалення безпекової складової розвитку країн в умовах сталого розвитку.

Відповідно до теми та логіки дослідження (рис.1) для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено та вирішено наступні *завдання*:

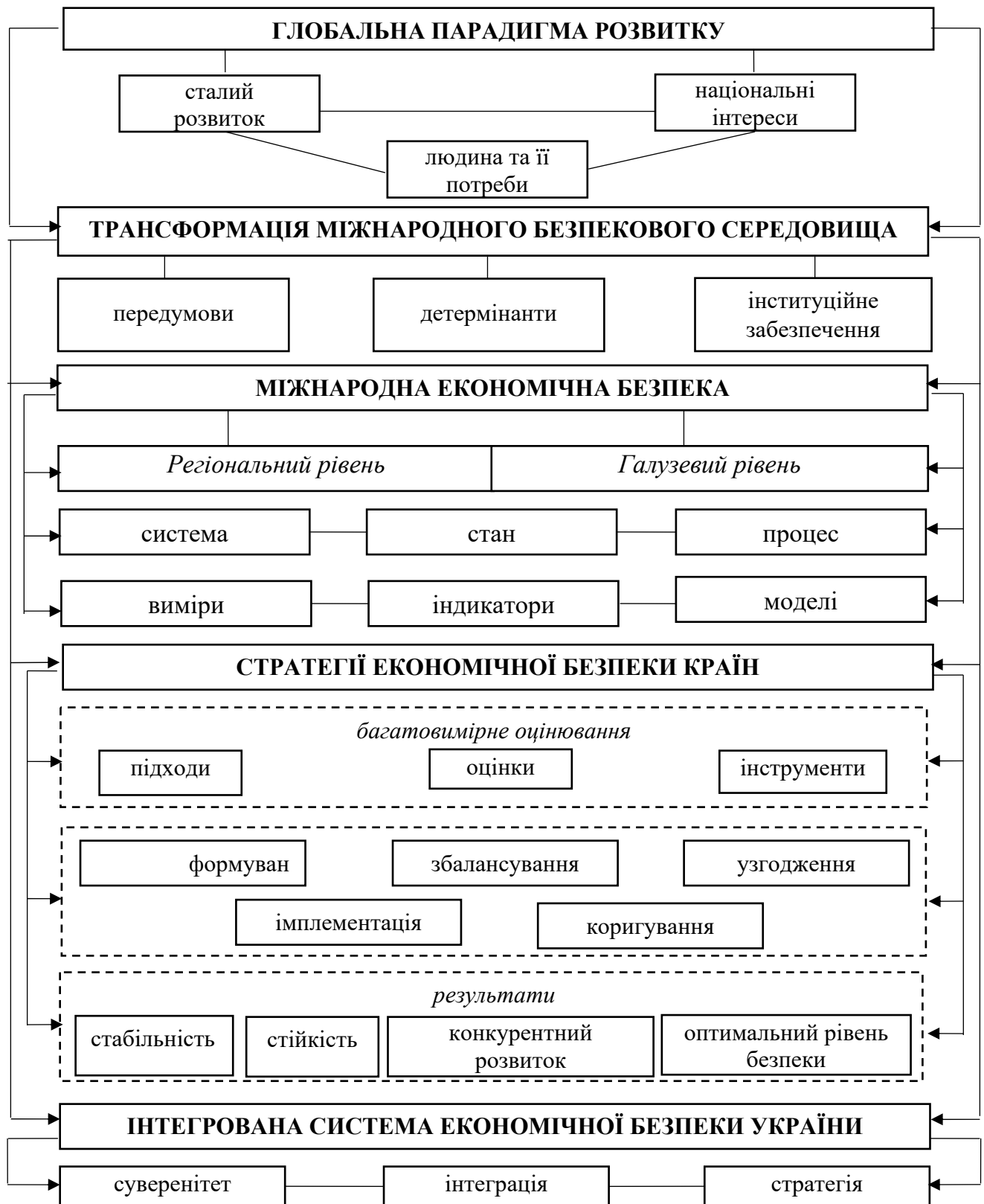


Рис. 1. Логіка дослідження

з'ясувати сутність та багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки;

дослідити сучасну конфігурацію та ознаки міжнародної економічної безпеки як системи;

здійснити багатокритеріальну класифікацію моделей економічної безпеки країн;

визначити ієрархічну диспозицію інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства;

розкрити сучасні виміри міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку;

охарактеризувати глобальні детермінанти безпекового розвитку та оцінити їх вплив на формування міжнародної економічної безпеки;

визначити науково-методичні засади дослідження міжнародної економічної безпеки країн;

проаналізувати основні тенденції розвитку міжнародного безпекового середовища у світовому господарстві;

узагальнити особливості формування економічної складової стратегій національної безпеки країн світу із різними типами соціально-економічних систем;

оцінити вплив соціальної, економічної та екологічної складових на забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку країн;

обґрунтувати напрями побудови інтегрованої до міжнародного безпекового середовища системи економічної безпеки країни;

запропонувати концептуальні засади формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку;

визначити стратегічні орієнтири підвищення економічної безпеки розвитку України в умовах сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процеси формування та забезпечення міжнародної економічної безпеки.

Предметом дослідження є детермінанти, індикатори та виміри міжнародної економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети, вирішення окреслених завдань і отримання ґрунтовних та об'єктивних результатів використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, які забезпечили концептуальну єдність дослідження: *діалектичний метод наукового пізнання, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу* – для пізнання сутності сталого розвитку країн, міжнародної економічної безпеки як системи, обґрунтування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки (пп. 1.1, 2.1, 3.2); *історико-логічний метод, формалізації* – при визначенні сфери досліджень економічної безпеки, трансформації фокусу безпекознавчої науки (пп. 1.1, 1.2); *сходження від абстрактного до конкретного* – для виявлення ієрархічної конфігурації міжнародної економічної безпеки як системи, типологізації глобальних трендів розвитку міжнародного безпекового середовища, визначення стратегічних підходів забезпечення безпекового розвитку країн (пп. 1.2, 3.1, 3.3); *статистичного аналізу, порівняння* – для оцінки сучасного стану рівня міжнародної економічної безпеки, вимірювання основних індикаторів безпеки країн у контексті сталого розвитку (пп. 3.1, 4.1-4.3, 5.2); *економіко-математичного моделювання та багатовимірного оцінювання* – для виявлення багатофакторної детермінованої залежності загального рівня безпеки країн (пп. 2.3, 5.3); *порівняння* – для дослідження інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища, компаративного профілю економічної складової безпекових за групами країн (пп. 1.3, 5.1); *структурно-логічного аналізу* – для обґрунтування глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки, визначення концептуальних засад формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної безпеки (пп. 2.2, 5.2).

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційної роботи виступили офіційні матеріали та аналітичні звіти міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, МВФ, ВООЗ, Світового банку, міжнародних економічних форумів та ін.), законодавчі та нормативно-правові документи органів державного

управління України та іноземних держав, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених у сфері міжнародних економічних відносин, сталого розвитку, економічної безпеки, результати особистих напрацювань автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці нового напрямку наукових досліджень міжнародної безпеки сталого розвитку і концептуальному вирішенні проблеми формування стратегій економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку. Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження:

вперше:

запропоновано міждисциплінарний багатокатегоріальний підхід до дослідження міжнародної безпеки сталого розвитку, що включає наступні етапи: встановлення конфігурації системи міжнародної безпеки сталого розвитку та ідентифікація рівнів безпекового розвитку країн; визначення полісистемної та ієрархічної структури системи міжнародної економічної безпеки; встановлення багатофакторної детермінованої залежності загального рівня безпеки від взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної); упорядкування глобальних детермінант, вимірів та індикаторів міжнародної економічної безпеки країн світу із урахуванням концептуальних засад глобального сталого розвитку; наукове обґрунтування формування компаративного профілю стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем;

зроблено внесок у теоретико-методологічний контент парадигми міжнародної економічної безпеки, що полягає в обґрунтуванні конфігурації системи міжнародної безпеки сталого розвитку, фундаментом забезпечення якої виступають інтегровані системи національної безпеки країн, що характеризується гомогенністю (цілісність міжнародного безпекового середовища визначається єдністю простору сталого розвитку людства) та гетерогенністю (національна економічна безпека, яка стає надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки

особистості та одночасно виступає як підсистема міжнародної та глобальної економічної безпеки); обґрунтовано, що становлення стійких форм співробітництва між країнами сприяє погодженості принципів та цінностей між ними, що посилює інтегрованість системи міжнародної економічної безпеки (гомогенність), поглиблення та загострення протиріч між інтересами країн збільшують фрагментарність міжнародного безпекового середовища (гетерогенність);

сформовано методологічний апарат емпіричної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірного оцінювання, який включає: запропонований інтегральний індекс економічної безпеки країни (відображає багатофакторну детерміновану залежність загального рівня безпеки від трьох взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент – економічної, соціальної та екологічної, що одночасно виступають і базисом сталого економічного розвитку, і ключовими складовими забезпечення рівня безпеки країни), розроблену систему ідентифікації рівнів безпеки (ґрунтується на порівняльній оцінці фактичних та граничних значень економічного, соціального та екологічного субіндексів інтегрального індексу міжнародної економічної безпеки), систематизацію індикаторів міжнародної економічної безпеки, що відповідають Цілям сталого розвитку (за характером впливу (економічні, соціальні та екологічні), за напрямком впливу (стимулятори, дестимулятори та параметри подвійного впливу), застосування якого дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний та оптимальний), забезпечити постійний моніторинг стану та змін параметрів міжнародного безпекового середовища та надавати комплексну та кількісну характеристику позицій країн у ньому;

удосконалено:

концептуальні підходи дослідження міжнародної економічної безпеки, які, окрім традиційно застосованих комплексного та системного підходів,

враховують інтеграційний підхід, що дозволило ідентифікувати сучасний феномен міжнародної економічної безпеки як поліструктурної системи, що характеризується: суб'єктною та об'єктною ознаками, ієрархічною структурою, основними властивостями якої виділено: цілісність та неподільність (елементи системи об'єднані спільними функціями); емерджентність (система залежить від властивостей її складових (економічні, соціальні, екологічні), і може характеризуватись такими якостями, які відсутні у її елементів); взаємозв'язок та взаємозалежність (прямі та зворотні зв'язки між складовими системи визначають, з одного боку, її внутрішнє функціональне середовище, а з іншого – характер взаємодії із зовнішнім середовищем); ієрархічність та поліструктурність (система характеризується складною структурою, компоненти якої мають свою підструктуру, складові якої пов'язані зв'язками підпорядкування); комплементарність (компоненти системи знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності, та взаємодоповнюваності); інституційна визначеність (система характеризується механізмом управління, що реалізують уповноважені інституції різних рівнів), які доповнюють раніше обґрунтовані ознаки міжнародної економічної безпеки як системи (відкритість, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, синергія);

організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному рівнях; модернізацію архітектури міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних,

соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції;

науково-теоретичні засади дослідження стратегій економічної безпеки країн світу, а саме на основі аналізу еволюції підходів до стратегічного планування національної безпеки, цільової спрямованості, структури та змісту нормативних та програмно-стратегічних документів, що регламентують національну безпеку, сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем, розроблено інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн, що розвиває теоретико-методологічні засади компаративного аналізу міжнародної економічної безпеки країн шляхом виявлення спільних (загальні) й відмінних (індивідуальні) характеристик стратегічного планування економічної безпеки країн, і дозволяє розробляти рекомендації та корегувати стратегії міжнародної економічної безпеки країн відповідно до вимог сталого розвитку;

класифікацію глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки країн світу, за рахунок визначення функціональних ознак (економічна, екологічна, геополітична, соціальна, технологічна), їх диференціації за джерелами виникнення (внутрішній та зовнішній компонент) та напрямками впливу (позитивним, негативним або комбінованим), що забезпечує комплексну ідентифікацію детермінант економічної безпеки країни та можливість їх врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку національної економіки, підвищенню її стійкості, гнучкості та адаптивності у контексті сталого розвитку;

науково-теоретичні підходи щодо забезпечення економічної безпеки країн, а саме з урахуванням практичного досвіду країн світу у сфері розробки та імплементації стратегій національної безпеки, сучасних глобальних детермінант економічної безпеки і актуального стану міжнародного безпекового середовища запропоновано концептуальну схему побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни, яка включає взаємоузгоджені етапи формування безпекової системи і базується на врахуванні чинників, що визначають специфіку основних її складових (тип безпекової моделі, структура та спрямованість безпекової стратегії, програм та планів економічної безпеки тощо). Розроблена схема дозволяє побудувати логічно структуровану, інституційно врегульовану, гнучку, узгоджену із загальними інтересами національної безпеки, адаптовану до умов міжнародного безпекового середовища систему економічної безпеки країни;

дістали подальшого розвитку:

організаційно-методологічні засади розвитку моделей міжнародної економічної безпеки через систематизацію безпекових теорій та концепцій за логіко-послідовною еволюцією та соціально-економічною типологізацією шляхом упорядкування існуючих моделей економічної безпеки за відповідними складовими: суб'єктно-об'єктною (однополярну, біполярну, мультиполярну, глобальну), соціально-економічною та політичною (американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська, транзитивна), функціональною (загальна, колективна або регіональна, кооперативна), управлінською (пасивна, індустріальна, постіндустріальна), інституційно-регуляторною (державного економічного суверенітету, економічної закритості, еволюційної модернізації) та обґрунтування виділення моделей міжнародної економічної безпеки країн, які враховують характер стратегічної мети у сфері забезпечення економічної безпеки та засоби її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисної (формується в периферійних країнах, концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від

екзогенних загроз) та наступальної (реалізується країнами-центрами, зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів гео економічного та геополітичного впливу держави), що розвиває безпекові студії та визначає подальші наукові розвідки концепції безпеки сталого розвитку;

обґрунтовано та визначено зміст сучасного концепту міжнародної економічної безпеки, який на відміну від традиційного державоцентристського концепту, враховує іманентні властивості безпеки як системи (сукупність складових (економічна безпека регіонів, міст, економічна безпека суб'єктів господарювання, безпека особистості), що об'єднані спільними функціями (захист об'єктів безпеки: національних інтересів, безпеки економіки міста, регіону, суб'єкта господарювання, людина та її потреби)); як стану (відповідне положення національної економіки, що забезпечує сталий розвиток країни, її політичну та економічну незалежність у відповідності до національних інтересів); як процесу (діяльність, пов'язана із проведенням суб'єктом безпеки внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів і сталого розвитку), визначає складний та багатовимірний концепт міжнародної економічної безпеки;

систематизація рівнів інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки, до яких віднесено: глобальний, наднаціональний, національний, внутрішньодержавний, базовий, кожен з яких характеризується відповідним інституційним механізмом забезпечення економічної безпеки, що визначається сукупністю інститутів, які забезпечують розвиток економічної системи, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці (сукупність форм взаємодії та переплетення між формальними та неформальними інститутами національного та наднаціонального рівнів) та інструментів, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки, до яких віднесено інструменти універсального (законодавча база) та локального характеру (накази, угоди тощо). Умовами ефективної дії інституційного механізму забезпечення

економічної безпеки визначено: (1) попередній розподіл обов'язків і повноважень між державними, регіональними та галузевими органами, які формують інституційне середовище економічної безпеки; (2) наявність налагодженої системи зворотного зв'язку та звітності між інституційними ланками на всіх рівнях системи економічної безпеки; (3) цільові показники економічної безпеки країни та її складових (суто економічної, соціальної, екологічної) у розрізі як окремих індикаторів безпеки, так і відповідних субіндексів та інтегрального індексу економічної безпеки, а також допустимі межі відхилень від цільових показників; (4) прозорі та зрозумілі критерії оцінки ефективності безпекових заходів.

концептуальні дослідження сталого розвитку із урахуванням безпекової складової, що дозволило розкрити сучасні виміри міжнародної економічної безпеки країн шляхом структуризації її взаємообумовлених та інтегрально взаємопов'язаних компонентів: екологічної (ступінь захищеності природного комплексу економічної системи та його компонентів від можливих уражень), економічної (незалежність економічної системи, її стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави, спроможність протистояти загрозам) та соціальної (сукупність умов розвитку економічної системи, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому) та запропонувати коротко-, середньо- й довгострокові практичні заходи, які спрямовані на підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки України в контексті досягнення Цілей сталого розвитку і ґрунтуються на розробленому інструментарії оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих автором теоретико-методологічних та науково-практичних розробок, викладених у дисертаційній роботі, полягає у тому, що вони можуть бути використані центральними та регіональними органами

державної влади та місцевого самоврядування для наукового обґрунтування стратегії економічної безпеки України у контексті вимог сталого розвитку. Отримані результати апробовано, доведено до рівня конкретних науково-методичних рекомендацій і впроваджено на державному та регіональному рівнях:

на державному рівні: у діяльність Комітету з питань бюджету Верховної Ради України (довідка № 04-13/14-631 (77753) від 24.06.2020 р.) – запропоновані безпекові моделі, які дозволяють розробляти сценарії розвитку безпекової ситуації у складі національної стратегії сталого розвитку економіки та економічної безпеки, що є найбільш реалістичними та характерними для сучасного стану та наявних перспектив подальшого розвитку економіки держави; Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка № 1762/43-14 від 05.05.2020 р.) – запропоновані сучасні підходи до формування компаративного профілю економічної складової національних стратегій безпеки у геоекономічному просторі, що передбачає ступінь врахування економічної складової в базовому безпековому документі, стратегічну мету управління економічною безпекою, основні загрози економічній безпеці та характеристики стратегічного планування економічної безпеки країн; Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка № 02/110 від 15.05.2020 р.) – запропонований методологічний інструментарій для емпіричного оцінювання рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірного оцінювання, який включає запропонований автором інтегральний індекс безпеки, що охоплює відповідні субіндекси безпеки (економічний, соціальний та екологічний), порівняльна оцінка фактичних та граничних значень яких дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки; Української асоціації Римського Клубу (довідка № 1962-25 від 14.04.2020 р.) – запропоновані організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за

рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, а також пропозиції щодо модернізації існуючої архітектури міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами, переформатування регіональних безпекових інститутів та розвитку відповідних регіональних галузевих ініціатив, виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах;

на регіональному рівні: у діяльність Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 1836-20/35 від 03.02.2020 р.) – пропозиції щодо вимірювання рівня економічної безпеки на підставі макроекономічних індикаторів розвитку, запропоновані на підставі багатовимірної оцінювання індекси економічної безпеки, що дозволяють зважено оцінювати стан безпекового простору держави та формують основні передумови сталого економічного розвитку; Дніпровської міської ради (довідка № 7/10-1426 від 16.06.2020 р.) – визначення впливу соціального субіндексу на позицію країни в міжнародному безпековому середовищі, запропонована методика проведення комплексного аналізу розвитку соціальних процесів, а саме демографічних індикаторів розвитку системи охорони здоров'я та освіти, ринку праці, розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності, що дозволяє визначити реальні або потенційні загрози стійкого соціально-економічного розвитку регіону; Дніпропетровської торгово-промислової палати (довідка № 490/05-08 від 02.06.2020 р.) – розроблена методика проведення комплексного аналізу врахування зовнішньоторгівельної складової економічної безпеки країни на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів та визначення ризиків, пов'язаних з характером зовнішньоторговельної взаємодії; Дніпропетровського інвестиційного агентства Дніпропетровської обласної ради (довідка № 35 від

29.05.2020 р.) – запропонована методика врахування системи індикаторів економічного блоку, а саме інвестиційної складової розвитку економіки, рівня іноземного капіталу в економіці України, наукоємності економіки та інших в якості складових загального рівня економічної безпеки, що дозволяє досягти стійкого економічного зростання, забезпечення зайнятості та гідної праці, підвищення продуктивності в економіці за рахунок диверсифікації, технічній модернізації та інноваційній діяльності.

Теоретичні положення і практичні рекомендації дослідження використовуються у навчальному процесі Маріупольського державного університету МОН України при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток» (довідка № 01-32/402 від 22.06.2020 р.); НТУ «Дніпровська політехніка» при розробленні методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна економіка», «Геоелектроніка», «Економічна безпека» (довідка № 15/20 від 24.06.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним дослідженням. Автором одержані особисто усі наукові результати, які виносяться на захист, внесок автора у колективні праці конкретизовано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались автором і отримали схвалення на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2015 р., 2018 р.), «Business and Management 2018» (м. Вільнюс, 2018 р.), «Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти» (м. Київ, 2018 р.), «Business and Management 2020» (м. Вільнюс, 2020 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 34 наукові праці загальним обсягом 53,0 д.а., з яких особисто автору належить 41,42 д.а., у

тому числі 1 одноосібна монографія, 1 колективна монографія, 4 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (із них 3 – у співавторстві), 22 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 4 – у співавторстві), 6 публікацій за матеріалами конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 552 сторінки. Робота містить 38 таблиць, з них 4 таблиці займають 4 повні сторінки, 47 рисунків, з них 4 рисунки займають 4 повні сторінки, 7 додатків на 98 сторінках, список використаних джерел із 435 найменувань на 46 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 400 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Теоретичний базис досліджень міжнародної економічної безпеки

Поглиблення взаємодії країн світу в умовах глобальної інтеграції, посилення взаємозалежності між ними потребують відповідних досліджень причинно-наслідкових зв'язків між викликами глобалізації та забезпеченням економічної безпеки країн в сучасних умовах. Поглиблення інтеграційних процесів, з одного боку, поглиблюють взаємозв'язки між країнами світу, з іншого, саме потужна взаємозалежність між країнами стає джерелом турбулентності та нестабільності. У дослідженні [249, с. 13–14] доводиться, що перші згадки про безпеку містяться у багатьох інших книгах Старого та Нового Заповітів Біблії. Філософські засади розуміння безпеки держави зустрічаються у працях Платона, Мак'явеллі, Гоббса, Монтеस्क'є та ін. [61, с. 49–50]. Сьогодні категорія безпеки має міждисциплінарний характер та розглядається у різних галузях науки, як це представлено у табл. 1.1.

У дослідженні безпеки виокремлюють два концептуальні підходи її дослідження [66, с. 113]: статичний (безпека як стан) та діяльнісний (безпека як процес). Із точки зору теорії пізнання категорію безпеки може бути визначено і як характеристику, і як властивість, і як результат, тобто безпека – це не тільки безпосередньо іманентна властивість такого складного об'єкта, як безпека, а й відповідний процес та результат розвитку. Отже, пізнання категорії безпеки повинно охоплювати дослідження останньої і як відповідного стану, і як системи, і як процесу.

Серед основних принципів дослідження економічної безпеки виокремлюють [47, с. 50–52]:

- антропоцентризм (людина та її потреби формують основи безпеки);
- історизм (безпека виступає єдиним і цілісним історичним явищем);

спадкоємність (у своєму розвитку система безпеки розвивалась як історичне та надтимчасове явище, характеризуючись унікальним комплексом поточних проблем економічного розвитку);

просторовість (безпека як явище має часовий та просторовий вимір, що характеризується відповідними рівнями);

інтерсуб'єктивність (сутність економічної безпеки розкривається через взаємодію її суб'єктів);

детермінізм (існує зворотний зв'язок між результатами оцінки економічної безпеки та причинами, що їх зумовили).

Таблиця 1.1

Визначення безпеки у різних галузях науки

Галузь науки	Визначення
політологія	певний ступінь захищеності особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися
історія	стан захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання
філософія	об'єктивна дійсність суб'єкта у певних умовах, що базується на активній взаємодії суб'єкта та умов його існування та виступає як форма його життєздатності
соціологія	задоволення потреб людини у незалежності, спокої та розвитку; безпека ототожнюється з існуванням об'єкта та його цілісністю
правознавство	система встановлених законами правових гарантій захищеності особистості і суспільства; колективна безпека – співробітництво країн світу задля підтримання миру
фізика	функціонування об'єкта, яке убезпечено від руйнування та руйнівного впливу на навколишнє середовище (ядерна безпека)
математика	надійність системи, що розглядаються як додаток встановлених величин надійності її елементів
інформатика	здатність системи обробки даних забезпечувати захист, достовірність і надійність зберігання інформації, запобігання несанкціонованому перегляду, зміні або знищенню даних
психологія	система, що визначає рівень суб'єктивної захищеності людини, спроможність усвідомлення механізмів та факторів усунення зовнішніх та внутрішніх загроз

Примітка: систематизовано автором [31, 45, 60, 61, 66]

Дослідження концепту категорії «економічна безпека» дозволяє виокремити декілька класифікаційних ознак визначення цієї категорії:

1. Економічна безпека як система – певна сукупність умов захисного характеру, що дозволяють мінімізувати / нейтралізувати відповідні загрози

[86, 113], забезпечують соціально-економічну та політичну стабільність розвитку країни, громадян країни [138];

2. Економічна безпека як стан економіки, що забезпечує сталий соціально-економічний розвиток країни, елементами визначення якого стають самодостатність, розвиток, стійкість [12, с. 36–37; 28, с. 29], запобігає диспропорціям у процесі відтворювання економічної системи тощо [14, с. 100], дозволяє забезпечити потреби основних суб'єктів національного господарства на відповідному рівні [43, 141];

3. Економічна безпека як процес проведення незалежної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої) спрямованої на забезпечення суверенітету [49].

Емпіричні дослідження формування та забезпечення економічної безпеки проводяться тривалий час [12, 27, 37, 50, 59]. Так, питання захисту національного ринку, застосування відповідних інструментів протекціоністського захисту стають центральними у наукових наопрацюваннях меркантилістів (Т. Ман, С. Фортрей, Ж. Б. Кольбер, Г. Скаруффі та ін.). Питання економічної безпеки розглядались крізь визначення впливу зовнішньої торгівлі на добробут нації, який є безпосередньо пов'язаним не тільки із станом військової безпеки, а й безпеки економічної. Досліджуючи стадії розвитку нації, Ф. Ліст (камералістська концепція) наголошував на особливих економічних інтересах націй, які необхідно захищати задля розвитку та процвітання. Задля протидії зовнішній конкуренції (зовнішнім загрозам) держави мають визначитись із національними інтересами та впроваджувати відповідні заходи зовнішньоекономічної політики задля захисту національної безпеки, у тому числі шляхом формування політичної єдності. Класики економічної науки (А. Сміт, Д. Рікардо) звертали увагу на інструменти забезпечення стабільності ринків, узгодженості інтересів його суб'єктів. Суспільний добробут зменшується, якщо відбувається зростання непродуктивної праці, що, відповідним чином, впливає на зниження безпеки як виробника, так і країни в цілому. Окрім зростання непродуктивної праці, на зниження економічної

безпеки впливає й зниження норму прибутку, що стає загрозливим для розвитку виробництва.

Із встановленням та розповсюдженням капіталістичного способу виробництва у суспільстві посилюється невизначеність, яка є об'єктивним наслідком природи ринкової економіки. Відносини розподілу за умов ринкової економіки супроводжуються ризиками та конфліктами не тільки на національному, а й на міждержавному рівні, оскільки конфлікти можуть легко розширюватись й за межі національного господарства [119, с. 7–8]. З огляду на це важливого значення набувають визначення державою норм і правил управління, застосування яких сприяє формуванню та забезпеченню економічної безпеки, а сама безпека стає невід'ємною частиною соціального договору між державою та громадянином. На особливу роль держави у забезпеченні стабільності шляхом відповідних засобів державного регулювання, у першу чергу, сфери зайнятості, регулювання інфляції у таких сферах, як зайнятість, звертав увагу Дж. М. Кейнс. Саме із впровадженням ідей кейнсіанства у новий курс економічної політики США пов'язують введення у практичну площину дій урядів питань економічної безпеки, що визначалась як умова забезпечення не тільки національного суверенітету, а й повноцінного розвитку суспільства і громадян.

Однак, саме неефективне державне регулювання ставить під загрозу безпеку країни, стан якої визначається рівнем розвитку інститутів у суспільстві, їхнім впливом на господарство (Т. Веблен, У. Мітчелл, Р. Коуз, Р. Нельсон, Л. Тевено, Д. Норт, Е. де Сото). Розвитку конкурентних відносин у суспільстві заважають неефективне законодавство, надмірна заорганізованість (бюрократизація) процесів, пов'язаних із реалізацією підприємницької ініціативи, що сприяє тінізації економіки. Одночасно, тіньовий сектор сприяє розвитку підприємництва на конкурентних засадах, які притаманні вільному ринку [59].

Незважаючи на досить вагомий науковий доробок, як справедливо зазначав Д. Болдвін, визначаючи концепт безпеки, ця категорія й до сих пір є

складною та суперечливою, і потребує відповідної концептуалізації шляхом застосування єдиного конкретного підходу щодо визначення змістовного наповнення економічної безпеки, а саме: гарантом безпеки виступає держава, а сама безпека спрямована на мінімізацію порушень відповідних економічних цінностей у суспільстві [73, с. 15–22]. Абсолютної безпеки досягти неможливо, можна тільки визначити її відносні умови, рівні тощо. Достатньо категоричним є визначення Б. Бузан [81] безпеки як абсолютної умови, тобто безпека або є, або безпеки немає. Із застосуванням єдиного підходу до визначення концепту безпеки не погоджується Е. Колодзей [108, с. 422], оскільки не тільки середовище впливає на формування безпеки, відповідного врахування потребують історична, політична, соціальна складова тощо. Такої ж думки підтримується й Г. Моргентау, який зазначає, що захист та реалізація національних інтересів, національна ідентичність та цілісність національної території – основні складові безпеки [115].

Три підходи до визначення концепту безпеки пропонує М. Лоуренс [109], наголошуючи на функціональному наповненні: безпека як запобігання (профілактика) загрозам та ризикам; безпека як безпосередньо механізм захисту від загроз та ризиків; й нарешті, оскільки не всі ризики можна нівелювати, то важливим є стійкість системи, її адаптивність та еластичність. На три аспекти змістовного наповнення концепту безпеки звертає увагу Місьяз Ч. [88]: по-перше, безпека виступає безпосереднім атрибутом держави, що має гарантувати військову безпеку; по-друге, безпека є суспільним благом, й нарешті, безпека людини як відповідної соціальної одиниці суспільства.

Визначаючи економічну безпеку, як важливішу складову безпеки в цілому, Д. Нанто [118] виокремлює три підходи щодо визначення ролі економіки у формування та забезпеченні національної безпеки:

- по-перше, економіка як ресурсне джерело військової влади та сили;
- по-друге, економіка як джерело національного багатства, й нарешті,

саме спільні економічні інтереси визначають основу міждержавної взаємодії та інтеграційного співробітництва. Відповідно, саме зростаюча економіка визначає формування безпеки у довгостроковій перспективі.

Розглядаючи концепт економічної безпеки Х. Несадурай [119, с. 13] акцентує увагу на забезпечення найменшої ймовірності погіршення стану однієї з трьох компонент безпеки: обсяги доходів та розміри споживання, що задовольняють мінімальні потреби людини або домогосподарства; цілісність ринку; справедливий розподіл.

Досліджуючи безпеку, Р. Зієба [146, с. 31–32], виокремлює декілька складових у визначенні цієї категорії, з точки зору яких має відбуватись її вивчення, а саме: з точки зору суб'єкта (безпека людини, безпека країн, міжнародна безпека); що саме є предметом безпеки (військова, політична, економічна тощо); рівень формування безпеки (національна, регіональна, глобальна), й, нарешті, безпеку слід досліджувати і як певний стан, і як процес, що розвивається у часі.

Із розвитком міжнародних економічних відносин під впливом посилення глобальних викликів у розвитку світового господарства відбувається розширення фокусу досліджень сфери економічної безпеки від традиційних проблем до дослідження безпекових питань, пов'язаних із екологічною проблематикою, організаційною злочинністю, тероризмом, безпеки людини тощо [128]. Слід враховувати, що сучасні процеси настільки швидко розвиваються, що прогнозування на будь-який довгостроковий термін значно ускладняється [56, с. 109–110], а це, відповідно, суттєво ускладнює розробку відповідних заходів у сфері безпеки. Таким чином, на заміну більш чітко визначеному традиційному концепту безпеки другої половини ХХ століття з'являється складний та багатовимірний концепт.

Традиційна концепція безпеки, у першу чергу, фокусувалась на проблематиці військової безпеки та, відповідно, державоцентристській концепції безпеки, відповідно до якого, як зазначає С. Уолт [140], загрози стають об'єктом досліджень сфери безпеки з точки зору сфери застосування

військової сили. Домінування саме цієї концепції є цілком логічним, оскільки в умовах холодної війни у світовому товаристві міжнародна політика країн була спрямована саме на забезпечення збільшення їхньої влади (для розвинутих країн) або на необхідності адаптування до жорстких реалій, виживання у тому числі (для країн, що розвиваються). Відповідно, усі інші задання та визначення пріоритетів у країнах світу мали другорядний характер. Б. МакСвіні [112, с. 35–36] підкреслює, що інші питання (міграція, бідність тощо) стають об'єктом досліджень у процесі формування та забезпечення безпеки лише за умов, коли вони стають джерелом збройного конфлікту.

Критики традиційної концепції [114, с. 19–20; 128, с. 107–108; 135, с. 129–153] зазначають, що зосередження лише на військовій складовій безпеки є помилковим та не відповідає викликам реальності. Слід погодитись із думкою М. Берн [77], який наголошує, що безпека – це не тільки відсутність загроз з боку інших країн та режимів, а ще й забезпечення демократичних засад розвитку суспільства, гарантування та реалізація прав людини тощо.

Сучасні загрози не обов'язково матимуть державне походження (у тому числі з боку інших країн), загрози у цьому контексті можуть бути як внутрішніми, так і транснаціональними, і мати недержавний характер походження – епідемії, екологічні катастрофи, розповсюдження зброї масового знищення, наркотрафік тощо – впливаючи на значну більшість людей. З огляду на це, Б. МакСвіні [112, с. 18] визначає безпеку як людську цінність, що перетинається зі категоріями свобода, порядок, солідарність, забезпечення яких має забезпечувати саме держава.

Із критичним переосмисленням традиційної концепції безпеки пов'язаний розвиток теорії секьютерізації (Б. Бузан, О. Вейвер, Дж. Вільде (Копенгагенська школа)), теорії емансіпації (Т. Адорно, Ю. Хабермас, К. Бут, Р. Джонс (Уельська школа)) та теорії інсекьюртерізації (М. Фуко, П. Бурдьє, Д. Біго, Дж. Хуйсманс (Паризька школа)). Копенгагенська школа розвивається в межах напряму постмодернізму, що спрямований на дослідження питань безпеки, розвиваючи теорію конструктивізму, шляхом

визначення взаємодії міжнародної безпеки та безпеки людини, що досягається у результаті відповідного дискурсу різних соціальних груп, який не обмежується адміністративними обмеженнями (кордонами), а ґрунтується на гуманітарній спільності. Фактично із розвитком цієї школи відбувається перефокусування у напрямку визначення безпеки людини як базового у концепті безпеки. У межах певних секторів безпеки розвивається відповідний тип взаємодії, до таких секторів відносяться військовий, економічний, політичний, соціальний сектор навколишнього середовища тощо.

Безпека, є певним феноменом відносин, відповідно, розуміння національної безпеки будь-якої держави вимагає аналізу структури взаємозалежних зв'язків у системі міжнародної безпеки, куди вбудована національна безпека [82, с. 187] Взаємодія відбувається між відповідними одиницями, між якими розвиваються відповідні процеси, врахування яких у динаміці та безпосередньо у взаємодії дозволяє вирішити проблеми безпеки. Сукупність таких одиниць формує регіональні комплекси безпеки. Фактично, в рамках Копенгагенської школи обґрунтовано право людини на впливати на управління міжнародними безпековими процесами, що наділяє міжнародну політику саме людським виміром, а це дозволяє говорити про трансформацію економічної безпеки країни у міжнародну безпеку людини. Прихильники Уельської школи наголошують на вирішальній ролі особистості у формуванні безпеки, підкреслюючи, що світова безпека є логічним продовженням свободи особистості, що поєднується із свободою іншої особистості. Структури та процеси у суспільстві, на місцевому рівні та в усьому світі працюють над зменшенням загроз та ризиків які визначають індивідуальне та групове життя [79, с. 4–5]. Представники Паризької школи обґрунтовують, що в умовах розпаду біполярного світу та посилення конвергенції кордони між внутрішньою та зовнішньою безпекою зменшуються, а взаємодія внутрішніх та зовнішніх учасників безпеки, навпаки, збільшується [65, с. 16].

У системі міжнародних відносин сек'юритизація відображає процес трансформації публічної заяви того чи іншого сек'ютерізуючого актора про певну загрозу безпосередньо у загрозу для людини – референтного об'єкта, що має легітимне право на захист [91, 129]. Сприйняття цієї загрози дозволяє прийняти відповідні надзвичайні заходи, спрямовані на мінімізацію та/або ліквідацію загрози [83, с. 491; 139, с. 55]. Усунення загрози призводить до процесу десекуритизації, в умовах якого питання безпеки вирішуються на демократичних засадах. Ідея сек'юритизації стала важливим вкладом у розвиток теорії безпеки, що вийшла далі за межі Копенгагенської школи щодо сек'юритизації у напрямку багатосторонньої теорії безпеки [133]. Серед «вузьких місць» теорії сек'юритизації виділяють недорозвиненість міста і ролі публіки, оскільки акти сек'юритизації можуть мати різні та паралельні групи людей (від великої групи, що охоплює всю націю до достатньо обмежених груп), які, у свою чергу можуть пропонувати різні типи підтримки актору сек'юритизації [36, 127].

Серед нових напрямів дослідження безпеки слід виділити розробки концепції кооперативної безпеки, демократичного світу, теорія транснаціональних мереж, концепції нетрадиційної безпеки [65, 239]. Концепція кооперативної безпеки розвивається у двох напрямках [65, с. 13]: по-перше, розвиваючи «гроціанську» традицію (Д. Дьюїтт, Д. Коляр), для якої притаманна вирішальна роль міжнародних інститутів і правил, визнаних широким колом громадян і країн, у дотриманні спільної безпеки, попередженні конфліктів на засадах довіри; по-друге, розвиваючи «кантіанську» традицію (Р. Коен), із наголосом саме на безпеці людини, що досягається через дотримання її прав, у тому числі шляхом гуманітарного втручання, головним інструментом якого виступає НАТО.

Теорія демократичного світу (Дж. Лі Рей) ґрунтується на визначенні базуютьоуючої ролі демократичних засад, що зменшують загрози конфліктів, у тому числі військових. Однак практичний досвід трансформації багатьох посткомуністичних країн доводить, що впровадження

демократичних засад розвитку суспільства супроводжується значною не тільки політичною дестабілізацією, а й соціально-економічною.

Незалежна взаємодія різних підрозділів урядів країн із високою автономією сприятиме формуванню колективної безпеки (теорія транснаціональних мереж або трансгавернменталізму, Дж. Най, Р. Кеохейн, Е. Кірхнер, Дж. Сперлінг). Практичним прикладом реалізації цього теоретичного напрямку стало формування європейської системи безпеки. Визначення напрямів виходу з кризового становища суспільства потребує відповідних досліджень загроз розвитку суспільства, механізми розвитку катастроф тощо (теорія соціально-економічних катастроф, І. Зіман, Е. Ласло, Т. Оліва). Сучасне світове господарство демонструє нову ризикову реальність, яку не спроможна поодиноці опанувати жодна країна світу (теорія ризиків, (Р. Дембо, Дж. Кларк, Ф. Найт), це потребує ідентифікації ризиків, їх класифікація, аналіз наслідків тощо. Глобальні проблеми формують нові транснаціональні спільноти, в яких односторонні дії держав виявляються неефективними і майже нереальними, оскільки більша ефективність стає результатом відповідної міждержавної співпраці. Односторонність неекономічна, саме тому міжнародні організації стають тими акторами міжнародних відносин, які трансформують національні інтереси у глобальні, формуючи відповідний позитивний ефект [75]. Розвиток досліджень безпеки пов'язаний також із вивченням природи, детермінант та наслідків конфліктів у суспільстві, які виникають між індивідуумами, колективами, суб'єктами господарювання, владою тощо, і потребують пошуку механізмів вирішення цих конфліктів (теорія конфліктів, Дж. Бертон, К. Боулдінг, Р. Дарендорф, Т. Парсонс) [3, 21].

Починаючи з другої половини ХХ ст. дослідження безпеки розширюється за змістовним наповненням та звужується, безпосередньо, у визначенні фокусу дослідження від безпеки держави до універсальної безпеки, що підтверджує еkleктичність теоретичного підґрунтя досліджень [45, с. 27–28], представленого у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Хронологія розвитку теоретичного підґрунтя
досліджень економічної безпеки**

Період	Теоретичне підґрунтя	Змістовне наповнення	Фокус дослідження
XVI-XVII ст.	меркантилізм	захист внутрішнього ринку шляхом використання протекціоністських інструментів	безпека держави
середина XIX ст.	камералістська концепція	раціональне управління державним майном задля формування політичної єдності та протидії конкуренції з боку зовнішніх країн	безпека держави
1930-ті роки	кейнсіанство	державне регулювання зайнятості, інфляції задля протидії економічній депресії	безпека держави
1940-1950-ті роки	теорія класичного реалізму	безпека держави забезпечується шляхом захисту національних інтересів	безпека держави
1960-ті роки	теорія плюралізму	формування та забезпечення безпеки забезпечується не тільки державами, а й іншими суб'єктами міжнародних відносин	регіональна безпека
1970-ті роки	теорія марксизму	встановлення контролю над ресурсами з боку розвинутих країн забезпечує їх вплив на менш розвинуті країни	глобальна безпека
1980-ті роки	інституціоналізм	захист економіки від бюрократії та адміністративних бар'єрів, детінізація економіки	безпека держави
1990-ті роки	теорія соціального конструктивізму	відмова від виокремлення виключно військових загроз безпеці	універсальна безпека
2000-ті роки	постмодернізм	визначення взаємодії міжнародної безпеки та безпеки людини, концепція нетрадиційної безпеки	регіональні комплекси безпеки, корпоративна безпека, безпека людини

Примітка: систематизовано автором [45, 82, 84, 91]

Аналіз хронології розвитку теоретичного підґрунтя досліджень економічної безпеки, змістовного наповнення та відповідного фокусу досліджень дозволяє дійти висновку про взаємодоповненість усіх теоретичних концепцій. Фактично, мова йде про зміщення акцентів у досягненні економічної безпеки, що пов'язано із посиленням (або послабленням) існуючих загроз та появою нових. У свою чергу, виявлення та нейтралізація зазначених загроз стає важливим завданням безпекової компоненти стратегій економічного розвитку національних економік.

Традиційні концепції безпеки, що тривалий час були домінуючими, визначають головною загрозою безпеки – загрози з боку військової сили, які можуть стати не тільки фактором негативного впливу на розвиток країни, реалізацію її національних інтересів, рівень добробуту її громадян, а й взагалі під загрозою опиняється суверенітет країни, перспективи її існування. Глобальні процеси швидко змінюються, набувають все більше складного та комплексного характеру. Однак, потоки інформації, що постійно збільшується, та легкість доступу до цієї інформації не дозволяють чітко спрогнозувати виникнення глобальних загроз.

В умовах поширення глобалізаційних процесів до фокусу економічної безпеки додалися нові явища [71]: незаконні потоки, по відношенню до яких складно забезпечити контроль та регулювання (у першу чергу це стосується тероризму, злочинності, забрудненню навколишнього середовища тощо), економічні та фінансові кризи. У другій половині XX століття, особливо із поступовим завершенням холодної війни, серед загроз національної безпеки посилюється вплив загроз невійськового характеру, що стало підґрунтям для нових пошуків концепту безпеки та її загроз.

Нові напрями дослідження безпеки у сучасному середовищі визначають розробники концепції нетрадиційної безпеки (Л. Джонс, С. Хамрірі, Т. Майєр-Кнапп, Р. Сиберг, Р. Еммерс, М. Кабаллеро-Ентоні) [85, 90, 99, 110, 130]. Концепція нетрадиційної безпеки ґрунтується на наступних припущеннях [85, с. 13–15]:

нетрадиційні загрози можуть призвести до конфлікту (або навіть війни);

для ефективного вирішення нетрадиційних загроз на державному рівні;

і держава, і громадяни, і окремі особи – всі відповідають за забезпечення безпеки;

загрози невійськового характеру, що мають транснаціональний масштаб, потребують невійськових заходів;

у вирішенні проблем транснаціонального характеру міжнародне співробітництво є важливим.

Навіть державні інституції, дія яких має оборонний або військовий характер, визначають посилення впливу загроз невійськового характеру. Так, у доповіді Пентагону [89, с. 8], присвяченій огляду оборони країни, зазначається, що такі загрози набувають мультікативної дії, посилюючи стресові фактори за кордоном, політичну нестабільність та соціальну напруженість, формуючі додаткові навантаження на економіку та інститути управління у світі. Більш того, ці фактори можуть сприяти терористичній діяльності та інших форм насильства.

Сучасні конфлікти, що активно розгортаються у світі, все більше не обмежуються ідеологічними розбіжностями, а пов'язані розподілом ресурсів та використанням економічної влади. При цьому, це стосується не тільки безпосереднього контролю над використанням ресурсів. Досліджуючи анатомію ресурсних війн М. Реннер [123] підкреслює, що мова все частіше йде про встановлення контролю за територіями, що насичені відповідними ресурсами, контролю за логістичними (транспортними) системами, якими вони постачаються на відповідні ринки. Відповідно, саме з точки зору безпеки визначається порядок розподілу ресурсів, визначення пріоритетів державної політики П. Акройд, С. Марсден [69]. У той же час, надмірне розширення кола питань, що стосуються безпеки (військових витрат, ресурсне забезпечення, застосування торгівельних інструментів тощо), на думку С. Уолта [140] можуть привести до певної неузгодженості, ускладнення пошуку вирішення відповідних проблем. Підтримує цю тезу й дослідниця Х. Несадурай [119, с. 4], підкреслюючи, що розробка політики економічної безпеки ускладняється в умовах посилення взаємозалежності країн, відповідно, термін економічної безпеки вимагає більш чіткої концептуалізації. Серед новітніх загроз сучасності слід окремо виділити використання особливої зброї – інформації, що активно використовується не тільки для встановлення контролю над відповідними інформаційними

мережами, втручання у їх роботу, а й використання інформації як інструмента маніпулювання свідомістю особистості, соціуму тощо. Інформаційні технології пов'язані не тільки із формуванням інформаційної безпеки суб'єктів господарювання, вони впливають й на інші складові економічної безпеки [23].

Українські дослідники З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, С. Давиденко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, В. Приходько, В. Федоренко та ін. [12; 26, с. 18; 28, с. 29; 30, с. 77] доводять, що комплексні підходи до трактування терміну «економічна безпека» як моделі, системи та складної категорії найбільш повно враховують всі аспекти зазначеної категорії, яка представляє собою системну сукупність як відповідних елементів (структурних компонент) національної економічної системи, так і відповідних загроз, що можуть негативно вплинути на ці елементи та, відповідно стійкість та стабільність системи. З огляду на це важливими складовими економічної безпеки стають [12, с. 37; 63, с. 146–147]: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до розвитку відтворення та прогресу, у тому числі шляхом протидії тінізації економіки та протидії корупції (рис. 1.1).

У цілому, можна зазначити, що із кожним роком наукові дослідження системи безпеки у світі тільки поширюються (табл. В.1 Додатку В). Близько 4,5 тис. пошукових запитів зроблено за 2019 рік у системі Google в Німеччині, Франції, Великобританії, США, понад 3,6 тис. запитів у Китаї. Достатньо високим є запит і в Україні – майже 2,5 тис. запитів протягом 2019 року. Відповідним чином зростає і кількість наукових публікацій, присвячених різноманітним дослідженням безпекової проблематики. Так, за даними наукової бази «SpringerLink» протягом 2015-2019 років у цілому зросла кількість статей та монографій, що містять термін «security», в 1,8 разів, кількість різноманітних матеріалів та документів конференцій, що розміщені на цій платформі майже подвоїлась (табл. В.2 Додатку В).

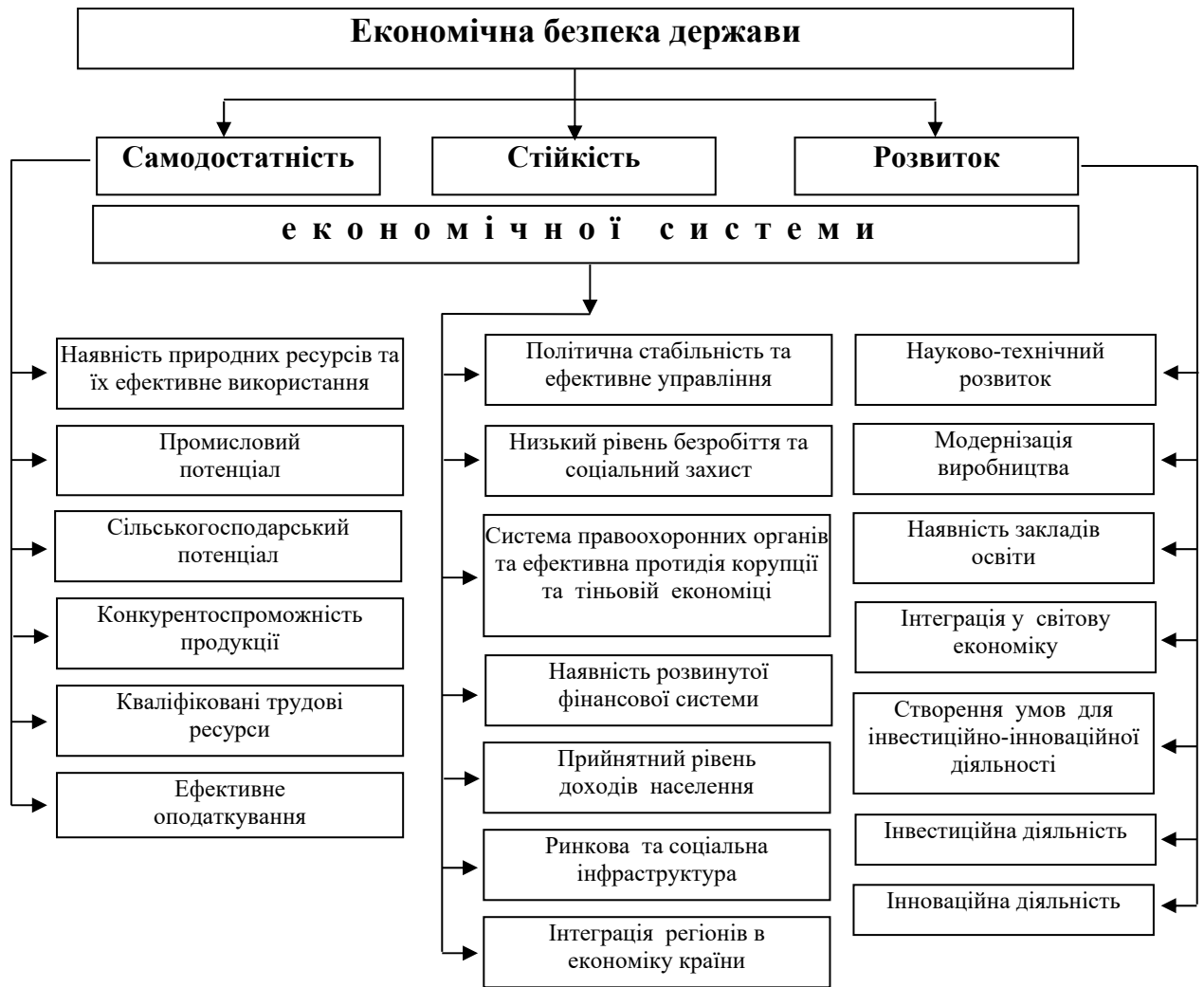


Рис. 1.1 Структура економічної безпеки держави

Примітка: розроблено автором на основі [63, с. 147]

Розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, посилення терористичних загроз у суспільстві актуалізували у ХХ столітті наукові пошуки досягнення та забезпечення безпеки, що призвело до виокремлення науки про безпеку [1, 28, 35, 39, 41, 52]. У цілому можна зазначити, що сучасною наукою вже напрацьовано відповідний термінологічний апарат, розроблено достатній методологічний інструментарій дослідження теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки на різних рівнях: держави (economic security of state – «екосестейт»), підприємства (economical security of enterprise – «екосент»), регіону (economic security of region – «екоспер», economic security between

region – екосеберг), людини (economic security of person – «екосепр»), об'єктом досліджень виступають глобальна безпека, безпека держави, регіонів, підприємств, організацій, людей, а предметом, відповідно, їх діяльність, яка спрямована на захист їх інтересів.

В умовах глобалізаційних процесів виникають такі процеси та явища, які набули характеризуються масштабністю та швидкістю розповсюдженості, що становлять загрозу людям і країнам, оскільки пов'язані із пандеміями інфекційних та вірусних хвороб, змінами клімату, розширенням нелегальної міграції, активізацією транснаціональною злочинністю, загостренням проблеми забезпеченням продовольством тощо. Такі виклики глобалізації, що несуть загрози людству вимагають концептуально нових підходів до дослідження міжнародної безпеки сталого розвитку, що має включати наступні етапи: визначення конфігурації та забезпечення системи міжнародної безпеки сталого розвитку із виділенням фактичних та граничних значень рівня безпекового розвитку країн; ідентифікація полісистемної та ієрархічної структури системи міжнародної економічної безпеки; встановлення багатофакторної детермінованої залежності загального рівня безпеки від трьох взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної); упорядкування глобальних детермінант, вимірів та індикаторів міжнародної економічної безпеки країн світу із урахуванням концептуальних засад глобального сталого розвитку; наукове обґрунтування формування компаративного профілю стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем.

Із розвитком міжнародних економічних відносин під впливом глобальних викликів у розвитку світового господарства сфера досліджень економічної безпеки значно розширилась: від традиційних питань, які пов'язані із визначенням співвідношення військових сил, які визначають рівень безпеки країни до нетрадиційних проблем, які входять за межі суто економічних, із відповідним перфокусуванням досліджень від безпеки

держави до універсальної безпеки. Еклектичність теоретичного підґрунтя досліджень (меркантилізм, камералізм, кейнсіанство, класичний реалізм, плюралізм, марксизм, інституціоналізм, соціальний конструктивізм, постмодернізм), пов'язаних із вивченням природи, детермінант та наслідків конфліктів та загроз у суспільстві, які виникають між суб'єктами безпеки, потребують пошуку механізмів вирішення конфліктів інтересів між ними. Виявлення та нейтралізація загроз, моніторинг основних індикаторів безпеки стає важливим завданням безпекової компоненти стратегій розвитку національних економік

1.2 Структурно-аналітичні моделі міжнародної економічної безпеки в різних типах соціально-економічних систем

Сучасна модель міжнародної економічної безпеки, що являє собою складну систему, має розглядатись шляхом визначення та послідовної декомпозицією її ієрархічної структури шляхом виділення та дослідження окремих складових (компонентів) системи економічної безпеки. Базовими елементами системи безпеки виокремлюють [61, с. 49–50]: процеси, що розвиваються у суспільстві (економічні, соціально-політичні та інші) та формують відповідні зв'язки між відповідними групами людей, що мають різні інтереси; виразниками потреб цих груп людей виступають відповідні ідеї; й нарешті, важливою складовою системи безпеки виступають інститути, які уповноважені реалізовувати відповідні функції щодо гарантуванні та забезпечення безпеки.

Досліджуючи економічну безпеку як систему, слід враховувати, що єдиного визначення поняття «система» не запропоновано, оскільки існує безліч особливостей, притаманних тій чи іншій соціально-економічній системі, а саме [9, 32, 57]:

- система розглядається як сукупність певних універсальних складових елементів, що одночасно визначають цілісність системи та роздільність її складових;
- сукупність певних складових системи формують її внутрішнє та зовнішнє середовище;
- складові (компоненти) системи – об'єднані спільними функціями;
- система може характеризуватись такими якостями, які відсутні у її елементів;
- зв'язки між складовими (компонентами) системи визначають функціональне середовище системи;
- частина зав'язків між складовими (компонентами) системи мають системоутворюючий характер;
- складові (компоненти) соціально-економічної системи об'єднані спільною метою функціонування (цільовою функцією);
- між складовими (компонентами) системи існує певна система прямих і зворотних взаємозв'язків та взаємозалежностей, що визначають функціонування системи в цілому, а також її взаємодію із зовнішнім середовищем;
- система зв'язків між складовими (компонентами) перетворює систему з простої сукупності складових (компонентів) у єдине ціле та неподільне;
- система, що розвивається, характеризується, з одного боку сталістю структури, а з іншого – її постійною трансформацією (нестійкістю).

Слід цілком погодитись із використанням системного підходу, який застосовують О. Власюк, І. Грищенко, О. Новікова, В. Федоренко та інші [12, 28] для дослідження системи економічної безпеки, що характеризується ієрархічною поліструктурою (рис. 1.2), компоненти якої (зовнішні та внутрішні) поєднані системою взаємозв'язків і розвиваються на горизонтальному та вертикальному рівнях.

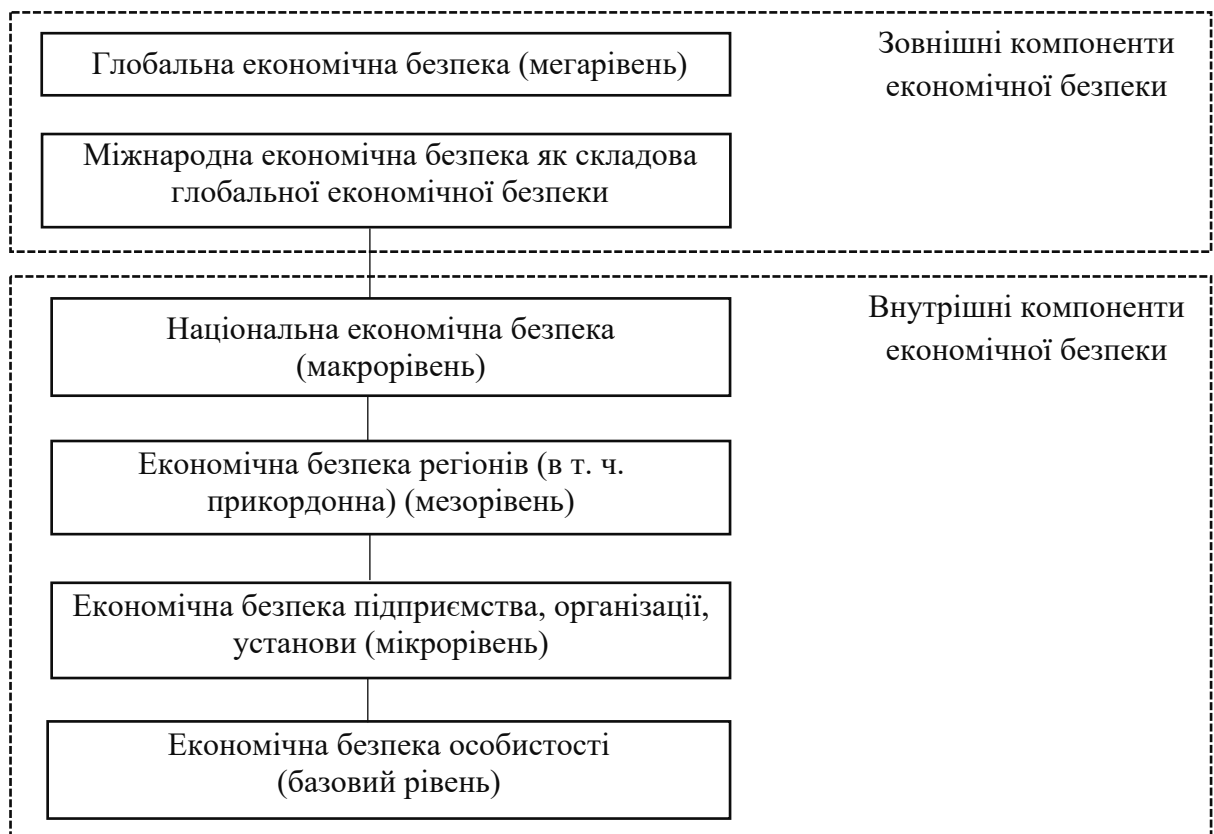


Рис. 1.2. Ієрархія зовнішніх та внутрішніх компонентів системи економічної безпеки

Примітка: розроблено автором на основі[28, с. 42]

Вертикальну підсистему дослідники визначають як сукупність різних рівнів (безпека індивідууму, підприємств та організацій, регіонів, національна економічна безпека, міжнародна та глобальна економічна безпека). У свою чергу, горизонтальна підсистема безпеки досліджується ними через виокремлення відповідних функціональних підсистем – внутрішньовиробничих та комунікаційних.

Із точки зору виокремлення сфер суспільного виробництва Я. Жаліло [30] основними рівнями економічної безпеки виділяє: безпеку держави в цілому (на цьому рівні відбувається перерозподіл суспільного продукту), безпеку суб'єкта господарювання (на цьому рівні реалізується безпека підприємницької діяльності, тобто сфери виробництва), й, нарешті, безпеку особи (рівень, на

якому забезпечується реалізація базових потреб людини, тобто забезпечення сфери споживання). Із точки зору розподілення повноважень між органами самоуправління О. Власюк [12, с. 36–37] виокремлює три рівні системи економічної безпеки держави (національний, регіональний та місцеве самоврядування), які визначають, відповідно, вертикальні та горизонтальні зв'язки. Досліджуючи рівні системи безпеки, Г. Козаченко, Ю. Погорелова [40], доповнюють існуючі розробки галузевим рівнем та рівнем відповідного суб'єкта господарювання. Такий саме підхід у побудові ієрархічної структури економічної безпеки демонструють й З. Якубович, О. Руда, Л. Малюта [58, 68], які виокремлюють п'ять рівнів в ієрархії вертикальних зв'язків економічної безпеки – глобальний, міжнародний, національний, регіональний та рівень підприємства. Ці рівні фактично визначають вертикальні зв'язки держав, регіонів, та підприємств, однак оминають важливий, на нашу думку, базовий рівень – рівень особистості.

Визначаючи види систем міжнародної безпеки, М. Флейчук [63, с. 127] виокремлює наступні: глобальна система (проявом якої виступала система біполярного світу); регіональні системи (формуються за регіональною ознакою та регулюються відповідними інститутами); субрегіональні та двосторонні системи (виступають базовими рівнями систем безпеки, розвиток яких спрямовано на вирішення проблем військово-політичного та економічного характеру.

У деяких дослідженнях вертикаль економічної безпеки структурують у контексті виокремлення цілей сталого розвитку [45, с. 42–43], відповідно, структурними складовими безпеки виступають (рис. В.1. Додатку В): глобальна економічна безпека, економічна безпека держави, регіону, підприємства, особистості, які, у свою чергу, визначають методологію управління безпекою від безпеки окремої людини до забезпечення загальної безпеки людства. Забезпечення сталого розвитку галузей національної економіки (насамперед базових) не тільки впливає на демографічні процеси,

а й на економічну безпеку регіону, а через зв'язок з іншими складниками економічної безпеки із іншими складовими безпеки у цілому [25].

Окремим напрямом наукових досліджень та практичних розробок залишається забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання, що передбачає узгодження короткострокових цілей і інтересів різних груп і окремих індивідів в складі підприємства з довгостроковими стратегічними цілями, обумовленими вимогами його внутрішнього розвитку та зовнішнього середовища. У зв'язку з цим, управління сталим розвитком – важлива умова ефективності діяльності вітчизняних підприємств.

Одним з актуальних питань економічних досліджень є пошук шляхів забезпечення адекватного новим умовам господарювання процесу управління сталим розвитком вітчизняних підприємств. З огляду на це, реалізація концепції сталого розвитку на рівні вітчизняних підприємств є актуальним фактором динамізації гармонійного, соціо-еколого-економічного розвитку України і визначає актуальність розгляду основних теоретико-методологічних аспектів управління сталим розвитком вітчизняних суб'єктів господарювання. Одним з найважливіших таких аспектів є оцінка потенціалу сталого розвитку даних підприємств як вихідний етап управління сталим розвитком. У результаті повинен бути оцінений можливий синергетичний ефект від використання існуючих можливостей підвищення рівня соціо-еколого-економічного розвитку і конкурентоспроможності підприємства, що можливо при забезпеченні принципів комплексності, системності, оптимальності та об'єктивності в процесі здійснення оцінки.

Визначення ієрархічної структури економічної безпеки з точки зору регіонального устрою світового господарства пропонують В. Бантуш, О. Ляшенко, Б. Плєскач [46], які виділяють шість ієрархічних рівнів економічної безпеки: індивідуальна, локальна (мікрорівень), регіональна (мезорівень), національна безпека (макрорівень), міжнародна безпека як складова глобальної безпеки, глобальна безпека (мегарівень).

На характер розподільчих відносин у суспільстві, що мають визначальний характер для забезпечення економічної безпеки звертають увагу Л. Олвей, Дж. Голден, Р. Келлі [120]. У своїх дослідженнях К. Мердоч, К. Кнорр, Ф. Трейгер економічну безпеку країни визначають обсягами доходів та характером їх розподілу, спроможністю забезпечити відповідний рівень життя в країні та його розвиток [116, 117].

Наведені результати досліджень доводять про важливість внутрішньої складової у визначенні та формуванні економічної безпеки. У той же час, процеси інтернаціоналізації, що сприяли розвитку інтеграційних процесів на всіх рівнях (мікро- та макрорівнях, регіональному та глобальному) актуалізували виділення у сучасних дослідженнях зовнішньої складової у формуванні на забезпеченні економічної безпеки. Так, на важливість зовнішньої складової у визначенні економічної безпеки звертають увагу Т. Ілген (у формуванні безпеки країни визначну роль відіграє зовнішня політика) [104], К. Холсті (визначаючи зовнішню торгівлю як основний критерій безпеки) [101], Х. Маулл [111] (на існування соціально-економічної системи впливають зовнішні фактори, що несе загрози економічній безпеці). Зовнішня складова національної безпеки кожної країни визначається відповідним станом міжнародних, а також військово-політичних відносин, що формують таке середовище міжнародної економічної безпеки, в якому зменшується рівень загроз та ризиків у світовому господарстві шляхом відповідного розв'язання міжнародних і регіональних суперечностей [33]. Таким чином, у забезпеченні державного суверенітету, захисті інтересів країни однаково важливими є й внутрішня, й зовнішня складові [131].

Розглядаючи міжнародну економічну безпеку держави як активного учасника інтеграційних процесів О. Ільєнко виокремлює можливості, що отримує країна як суб'єкт міжнародних економічних відносин для забезпечення власної стабільності та стійкості [33, с. 86], а саме: спроможність адекватного реагування на геополітичні зрушення шляхом впровадження відповідних реформ при виникненні невідкладних ситуацій;

впровадження загальноприйнятих світових норм тощо. Економічна безпека підприємства визначає ступінь його захисту від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів завдяки чому забезпечується стійку та ефективну діяльність суб'єкта господарювання як в певний момент, так і у майбутньому, механізм забезпечення економічної безпеки підприємства має свої інструменти, методи, засоби, а також відповідні складові. У свою чергу, сталий і динамічний розвиток суб'єктів господарювання безпосередньо пов'язаний із його з економічною безпекою [24].

Таким чином, дослідження ієрархічної структури системи міжнародної економічної безпеки, що ґрунтуються на системному підході, дозволяють систематизувати її основні властивості, до яких слід віднести: *відкритість* (міжнародна економічна безпека як система має відкритий характер); *цілеспрямованість* (структурні складові (компоненти) системи економічної безпеки складові (компоненти) соціально-економічної системи поєднані об'єднуючою (спільною) метою функціонування; *сталість та нестійкість* (система міжнародної економічної безпеки характеризуються одночасно і сталістю ієрархічної структури, і її несталістю, оскільки структура постійно знаходиться у процесі розвитку та трансформації); *синергія* (між складовими (компонентами) системи міжнародної економічної безпеки розвиваються такі зв'язки, що забезпечують такий ефект функціонування системи, що є більшим, ніж сумарний результат незалежних дій цих складових). Застосування інтеграційного підходу дослідження дозволяє удосконалити теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної економічної безпеки як системи, за рахунок виділення наступних її ознак:

- *гомогенність та гетерогенність* (міжнародна економічна безпека як система характеризується цілісністю та неподільністю сукупності елементів, що її формують та об'єднані спільними функціями, поєднання відповідних складових системи формують її внутрішнє та зовнішнє середовище);

- *емерджентність* (система міжнародної економічної безпеки, залежить від властивостей її складових (компонентів), і може

характеризуватись такими якостями, які відсутні у її елементів, що створює якісно нові функціональні властивості, які проявляються через інтегративний характер системи економічної безпеки;

– *взаємозв'язок та взаємозалежність* (складові (компоненти) системи міжнародної економічної безпеки характеризуються сукупністю прямих і зворотних зв'язків, які визначають, з одного боку, внутрішнє функціональне середовище системи, а з іншого – характер взаємодії із зовнішнім середовищем);

– *ієрархічність та поліструктурність* (міжнародна економічна безпека як система характеризується складною структурою, компоненти якої мають свою підструктуру, складові якої пов'язані зв'язками підпорядкування);

– *комплементарність* (складові (компоненти) міжнародної економічної безпеки як системи знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності, та взаємодоповнюваності);

– *інституційна визначеність* (система міжнародної економічної характеризується механізмом управління, що реалізують уповноважені інституції різних рівнів).

Таким чином, система економічної безпеки визначається, перш за все, інтегративним характером. Враховуючи визначення економічної безпеки за суб'єктною та об'єктною, просторовою ознаками, ієрархічну структуру економічної безпеки слід визначати шляхом виділення складових: вертикальної (компоненти безпеки) та горизонтальної (функціональні зв'язки між компонентами), зовнішньої та внутрішньої, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки. Вертикальні зв'язки обумовлені наявною ієрархією, а горизонтальні – визначаються внутрішньо-функціональною структурою.

Запропоновано визначати міжнародну економічну безпеку країн як умову забезпечення міжнародного економічного порядку, що реалізується

спільними зусиллями інтегрованих до світового господарства держав, які спроможні забезпечувати реалізацію національних інтересів, шляхом проведення незалежної внутрішньої та узгодженої зовнішньої політики в умовах постійного впливу зовнішніх детермінант на її стан, та змін внутрішніх складових національної системи.

Із точки зору інституціональної теорії [50, с. 141–144] кожна економічна (і політична модель характеризується відповідною сукупністю обмежень, що притаманні відповідних системам (країнам) і які визначають відповідний спосіб функціонування системи. Зміст кожної моделі залежить від конкретних інститутів та змін, що відбуваються у інституціональних обмеженнях і формують відповідний простір (інституційне середовище) взаємодії відповідних суб'єктів у певних «правилах гри». Для розвитку відповідних моделей ідеї та ідеології мають значення, вирішальність характеру якого визначають саме інститути, які створюють умови вибору кожного, виходячи саме із відповідних ідей та ідеологічних міркувань, які впливають на зміну системи державного регулювання.

Оцінка та аналіз сучасних досліджень [10–13, 22, 29, 42, 45, 67], присвячених визначенню моделей економічної безпеки залежно від типу соціально-економічної системи, що склалась у країні, її політичного курсу та спрямованості безпекової політики, основних складових міжнародної безпеки, характеру функціональних взаємозв'язків між її акторами, дозволяють виокремити декілька ключових ознак, що характеризують різні моделі економічної безпеки, застосування яких дозволяє забезпечити їх всебічний аналіз, що ґрунтується на комплексному підході:

1. Відповідно до суб'єктної складової моделі міжнародної безпеки відрізняються кількістю акторів міжнародних відносин, характеру взаємовідносин між ними та визначенню певного фокусу безпекових завдань:

однополярна модель безпеки (характеризується визначним впливом країни-лідера, що забезпечує домінуючий вплив на розвиток системи безпеки у світовому господарстві (регіоні);

біполярна модель безпеки (відповідно, на роль лідера претендують дві країни, взаємодія яких визначає характер формування та напрям розвитку безпеки);

мультиполярна модель безпеки (систему міжнародної безпеки у світі формують декілька країн, що мають однаково визначальний характер впливу на розвиток міжнародних відносин у різних сферах, та приймають відповідальність за забезпечення міжнародної системи безпеки);

якщо країни світу визначають міжнародну безпеку як відповідну модель співіснування, фундаментальною основою якого є взаємне визнання та прийняття загальнолюдських цінностей, спільне прагнення до забезпечення сталого розвитку, то така модель міжнародної безпеки набуває глобального характеру.

2. Відповідно до соціально-економічної складової, що визначається типом соціально-економічної системи, яка склалась в країні, її внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсу можна класифікувати наступні моделі національної безпеки:

американська модель (сформувалась на ліберальній основі, притаманна країнам із високим рівнем розвитку конкурентного механізму та економічних агентів в цілому; модель зорієнтована на поєднання як внутрішньої, так і зовнішньої складової);

німецька модель (сформувалась на неоліберальній основі, розвивається в країнах із високим рівнем конкурентоспроможності значної частини суб'єктів господарювання; модель зорієнтована на формування високого рівня регіональної безпеки);

скандинавська модель (характеризується виокремленням соціальної складової безпеки як умови забезпечення високої якості життя громадян; реалізується через активну участь у застосуванні інструментів соціальної підтримки та державних гарантій);

європейсько-кейнсіанська модель (виокремлюється високою роллю державних інститутів у регулюванні економічних відносин, реалізується

шляхом концентрації важелів впливу у державних інституціях, оминаючи інші механізми регулювання, притаманні громадянському суспільству);

японська модель (відрізняється пріоритетом у збереженні національного менталітету та інтересів, які забезпечуються активною підтримкою внутрішньої (соціальної) складової економічної безпеки);

китайська модель (характеризується активною участю держави у забезпеченні захисту від зовнішніх загроз шляхом встановлення жорсткої системи управління та контролю за внутрішньою складовою економічної безпеки);

для країн із транзитивною економкою, або для країн, що розвиваються, формування відповідних моделей економічної безпеки визначається характером трансформації, що реалізуються в країні, задля забезпечення прогресивного розвитку, стійкості економічних систем, мінімізації зовнішніх ризиків.

3. Відповідно до особливостей співпраці та взаємодії між акторами міжнародних відносин, що розвиваються відповідно до спільно визначених умов такої співпраці виокремлюються три основні системи безпеки:

загальна (загальноприйнятою основою такої системи безпеки є визначення на добровольчих засадах відмови від будь-якого конфлікту із застосуванням зброї, її скорочення в перспективі); ґрунтується на добровільному прийнятті відмови від конфронтації, застосування зброї у вирішенні будь-яких суперечок та спільному визнанні скорочення озброєнь як базової основи безпеки в цілому);

колективна (об'єднання певних країн на добровольчих засадах на основі консенсусу задля забезпечення безпеки, досягнення інших політичних та військових цілей, що формують універсальну (під егідою міжнародної організації) або регіональну систему колективної безпеки (створюються на основі регіональних організацій, відповідних регіональних угод тощо));

кооперативна (формування системи безпеки відповідною групою країн відбувається на загальнодемократичних ліберально-ідеалістичних засадах, у

розвитку яких провідну роль відіграють міжнародні інституції («раціоналістська» концепція), загальновизначені та прийняті людством моральні цінності («революціоністська» концепція).

4. Залежно від ступеню державного втручання у регулювання економічних процесів, коливання якого може бути у діапазоні 0 % – 100 %, типи соціально-економічних систем будуть суттєво відрізнятись. Залежно від механізму регулювання безпеки, що забезпечується державою або ринком (саморегулятивний механізм), що реалізується відповідною економічною політикою, виокремлюють [38, с. 36]:

пасивну модель, що передбачає незмінність макроекономічної та інституційної політики;

індустріальну модель, відмінність якої полягає у застосування державою адміністративних заходів задля забезпечення контролю над певними монополізованими секторами економіки;

й нарешті, постіндустріальна модель, яка передбачає застосування інструментів державного регулювання, спрямованих на розвиток висококонкурентної економіки.

Таким чином, важливою умовою обрання моделі економічної безпеки стає тип соціально-економічної системи, що розвивається у суспільстві, який визначається, перш за все, характером розвитку ринкових відносин, роллю державного регулювання економіки та рівнем втручання держави в економіку, формами власності тощо. У суспільствах із активним втручанням держав у процеси відтворення, із домінуванням державної форми власності формуються адміністративний тип соціально-економічної системи (державний соціалізм). У суспільстві, що розвивається на засадах вільного ринку, формується система класичного капіталізму, основною філософією якого стає максимізація прибутку. На відміну від класичного капіталізму, інституційно-економічною основою змішаної економіки виступають ринкові відносини, що регулюються державою. У такому випадку, ідеологією стає не стільки вільний ринок, скільки національна ідея та національні інтереси, а

концептуальними засадами розвитку змішаної економіки, окрім вільного ринку, стають [15, с. 73–84]: високий рівень розвитку технологічного укладу суспільства, що забезпечує його високий рівень інноваційності (технологічна основа), відповідний людський капітал, що забезпечує ефективне використання наявної технологічної основи (соціальна основа) із урахуванням сучасних норм збереження довкілля (екологічна основа), забезпеченням нормального стандарту життя та соціальної справедливості (соціологічна та культурологічна основа). Політологічна основа такого суспільства ґрунтується на принципах демократії, виходячи з інтересів національної безпеки в усіх сферах.

5. Залежно від типу соціально-економічних систем виокремлюють наступні концептуальні моделі економічної безпеки [67, с. 4–5]. В умовах розвитку ринкової системи господарювання використовується застосування моделі державного економічного суверенітету, домінуючою ознакою якої виступає ідея вільної конкуренції. У свою чергу, інституційне середовище розвитку такої моделі забезпечує діалектичну єдність системи стабільного господарювання в умовах ризику та невизначеності. Адміністративна система господарювання передбачає застосування моделі економічної закритості, ознаками якої виступає високий рівень впливу державного регулювання усіх сфер соціально-економічної системи, а також система планового розвитку, що забезпечує реалізацію безпекової політики. Для транзитивних економік більш поширеним стало застосування моделі еволюційної модернізації, яка передбачає поєднання процесів децентралізації управління при реалізації економічних та соціальних реформ, спрямованих на розвиток ринкових механізмів господарювання. Концептуальні моделі економічної безпеки в різних типах соціально-економічних систем представлено на рис. 1.3.

Крім того, слід зазначити, що розвиток будь-якої моделі економічної безпеки залежить від конкретних історичних умов, тому моделі будуть формуватися із урахуванням характеру розвитку соціально-економічних та

суспільно-політичних процесів в країні [26, с. 19]: в умовах військових конфліктів (різного масштабу) з використанням збройних сил; в умовах жорсткого економічного протистояння з певною державою; в умовах ізоляції; в умовах високого ступеня інтегрування у світову економіку за мирних часів; у кризових умовах тощо.

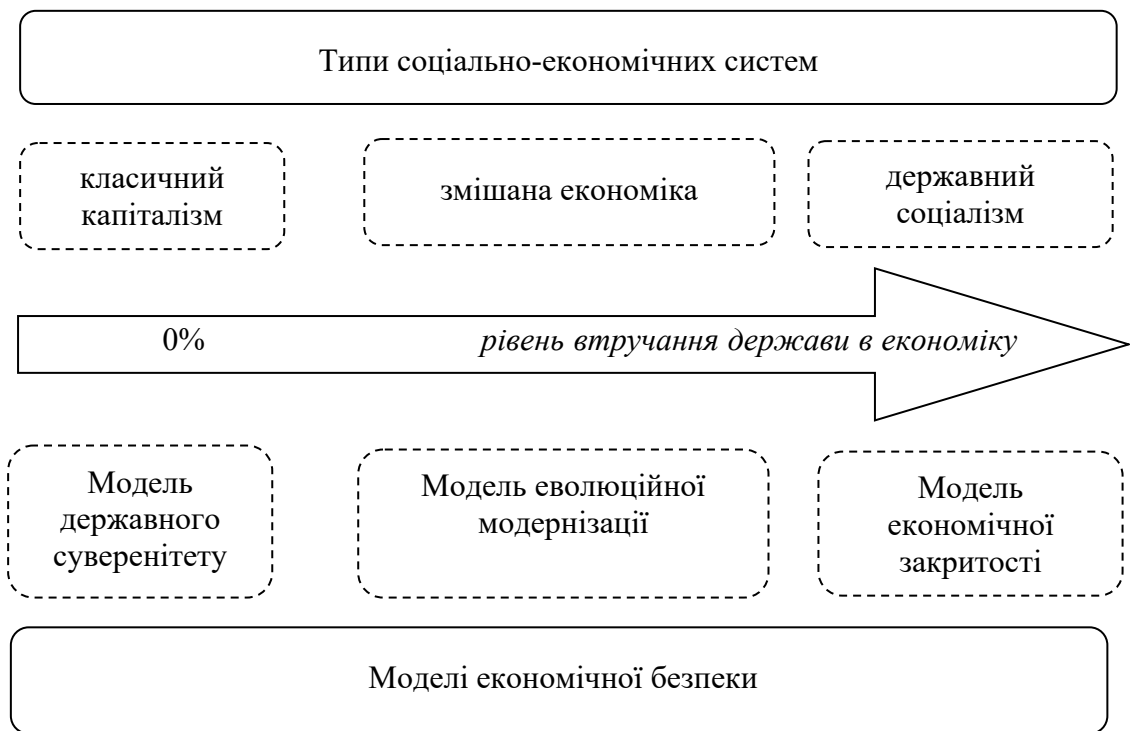


Рис. 1.3. Концептуальні моделі економічної безпеки в різних типах соціально-економічних систем

Примітка: побудовано автором на основі [67]

У дослідженні міжнародної економічної безпеки особливої уваги потребує з'ясування міста безпеки людині у складній моделі міжнародної економічної безпеки. Фактично, у теперішній час відбувається не тільки корегування завдань, спрямованих на безпековий формат розвитку людства у контексті забезпечення сталого розвитку, мова йде про переосмислення майбутнього та перспектив людства в умовах сучасних трансформацій. Розвиток людини має бути основним індикатором за умов визнання нетотожності зростання та соціально відповідального розвитку [6, с. 309].

У визначенні ПРООН [137] безпека людини розглядається, з одного боку, як безпека від хвороби, репресій, голоду, тобто визначається базовими потребами людини, що стосуються задоволення її базових потреб, а з іншого боку, безпека визначає захист людини від випадкових погіршень та ускладнень традиційних закономірностей людини дома, у громаді, на робочому місці тощо. Безпека особистості включає низку підкомпонентів: економічну, продовольчу, особисту, політичну безпеку, охорону здоров'я, безпеку навколишнього середовища та безпеку громади, з урахуванням чого ООН запропоновано відповідні концепції економіки розвитку людини [102], сталого розвитку [4], які стали основою для розробки стратегій розвитку на національних рівнях, що враховують особливості побудов відповідних моделей міжнародної безпеки, умови впровадження цих моделей і у яких базовим рівнем стає безпека людини.

Перефокусування у напрямку визначення базовою складовою безпеки – безпеки людини відбувалось на тлі відповідних змін, що відбувались у світовому співтоваристві, і були пов'язані із наступним [76]:

із посиленнях глобалізації суттєво стали зростати асиметрії у розподілу доходів та, відповідно, економічних можливостей як всередині, так і між країнами;

у світі стрімко зменшились ресурси відновлюваної енергії;

розширення міграції трудових ресурсів у світі супроводжувалось посиленням антиміграційних настроїв у суспільстві;

посилення напруження у суспільстві в наслідок культурної інтервенції між країнами.

Дебати щодо концепції безпеки людини пов'язані із забезпеченням, у першу чергу, гуманітарних потреб, цінностей, оскільки людина не обов'язково стає об'єктом безпеки держави через появу у світовому господарстві недержавних акторів, дія яких має насильницький та жорсткий характер та несе пряму загрозу по відношенню до людини (violent non-state

actor). Мова йде про терористичні організації та злочинні угруповання, що діють поза державним контролем [128, с. 107].

Безпека уявляє собою одну з головних характеристик життєдіяльного суб'єкта, що визначає філософський аспект визначення цієї категорії, що зумовлено, наступним [34, 62]. Безпека виступає відповідним важелем життєдіяльності будь-якого суб'єкту, що поєднує мету та можливості його розвитку в умовах невизначеності та ризикового середовища, у свою чергу, рівень безпеки визначається своєчасним виявленням та нейтралізацією ризиків та загроз внутрішнього і зовнішнього середовища. Безпека людини має визначатись наявним миром, доступом до якісних умов їхнього буття, що пов'язано із забезпеченням основних життєвих потреб та їхнього розвитку. Із погіршенням стану навколишнього середовища та поширенням терористичних організацій, посиленням політичної напруги та зростання військових конфліктів у світі, розповсюдженням небезпечних хвороб та зростанням наркотрафіку безпека особистості має тенденцію до звуження, що вимагає відповідних змін у сучасних стратегіях безпеки, які, на думку Л. Еквортсі [72] мають бути враховані як на національному, так і на міжнародному рівнях, у тому числі на багатосторонній основі, із залученням різних акторів міжнародних економічних відносин.

Виходячи з того, що суб'єктно-об'єктні відношення економічної безпеки реалізуються на різних рівнях ієрархічних зв'язків можна виокремити структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства, які представлено у таблиці 1.3 [95]. На кожному із ієрархічних рівнів виникають відповідні внутрішні та зовнішні детермінанти сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки, які потребують окремих досліджень. Цілком логічним є висновок про те, що об'єкти захисту визначаються відповідними суб'єктами безпеки, що мають відповідні інтереси, які, у свою чергу, потребують узгодженню між різними суб'єктами. Відповідно, ефективна взаємодія між суб'єктами впливатиме на формування та забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях.

Дослідження сучасної структурно-аналітичної моделі міжнародної економічної безпеки доводить, що сучасний феномен безпеки як поліструктурної системи, визначається інтегративним характером, характеризується ієрархічною структурою та сукупністю відповідних компонентів – вертикальних (компоненти безпеки, які обумовлені наявною ієрархією) та горизонтальних (функціональні зв'язки між компонентами, що визначаються внутрішньо-функціональною структурою), зовнішньої та внутрішньої складовою, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки.

Таблиця 1.3

Ієрархія рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства

Таксономічний рівень	Рівень регіону	Економічна безпека		
		Структурний компонент	Об'єкт захисту	Компоненти
Глобальний	Глобальні регіони (метарегіони)	Глобальна економічна безпека	Світовий економічний порядок, сталий розвиток	Зовнішні компоненти
Наднаціональний	Мегарегіони	Міжнародна економічна безпека	Економіка та інтереси інтеграційного об'єднання	
Державний	Макрорегіони	Національна економічна безпека	Національна економіка, національні інтереси	Внутрішні компоненти
Внутрішньо-державний	Мезорегіони	Економічна безпека регіонів, міст	Економіка міста, економіка регіону	
	Мікрорегіони	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економіка підприємства, установи, організації	
Базовий		Безпека особистості	Людина та її потреби	

Примітка. Систематизовано автором [2, 6, 28, 35, 52, 95, 125]

З огляду на визначені структурні компоненти та ієрархію рівнів економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового

господарства можна визначити, що, з одного боку, національна економічна безпека по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості стає відповідною надсистемою. Одночасно, національна економічна безпека виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, яка виступає структурним компонентом глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту якої виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. Основними властивостями економічної безпеки країни, як системи, виступають цілісність та подільність, емерджентність, синергія, взаємозв'язок та взаємозалежність, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, ієрархічність та поліструктурність, відкритість, комплементарність, інституційна визначеність.

Становлення стійких форм співробітництва між країнами сприяють погодженості принципів та цінностей між ними, що посилює гомогенність системи міжнародної економічної безпеки та світового простору в цілому, поглиблення та загострення протиріч між інтересами країн збільшують фрагментарність міжнародного безпекового середовища. Об'єкти захисту визначаються відповідними суб'єктами безпеки, що мають відповідні інтереси, які, у свою чергу, потребують узгодженню між різними суб'єктами. Відповідно, ефективна взаємодія між суб'єктами впливатиме на формування та забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях.

1.3 Інституціональне забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства

Важливою характеристикою розвитку системи міжнародної економічної безпеки стає інституційний механізм, що визначається геополітичною стратегією та ефективністю економіки [28, с. 15]. Інституційний механізм забезпечення економічної безпеки формують: безпосередньо, інститути, що забезпечують розвиток економічної системи в цілому, до яких слід відносити не тільки інститути національного рівня, а й

наднаціонального, оскільки саме дія останніх посилює спроможність національної системи протидіяти негативним зовнішнім факторам та ризикам. Інститути можуть відрізнятись як за формальною ознакою (органи державної влади та місцевого самоврядування), так і за неформальною (інститути громадянського суспільства).

Формальні правила охоплюють політичні, економічні та юридичні правила, ієрархія яких, як стверджує Д. Норт [50, с. 68], формує загальні та конкретні обмеження у суспільстві: якщо політичні правила у широкому сенсі визначають ієрархічну структуру суспільства, якій притаманні власні процедури прийняття рішень, контролю за політичними процедурами, то економічні правила визначають права власності. Юридичні правила визначають умови здійснення політичних або економічних обмінів, при цьому, ієрархія цих правил – від конституцій, законів, постанов, інструкцій до конкретних умов контрактів тощо – побудована таким чином, що конституції важче змінити, ніж закони, а закони – складніше, ніж індивідуальні контракти. Сталість інститутів у суспільстві визначається множинністю конкретних інституційних обмежень, що впливають на вибір у конкретних умовах, і визначаються складним поєднанням формальних та неформальних обмежень, що впливають на формування можливостей [50, с. 92].

Незалежно від визначених ознак між різними інститутами встановлюються та розвиваються різноманітні форми взаємодії, переплетення тощо (інституційна матриця), формуються відповідні умови розвитку національної системи, які визначають характер розвитку інституційного середовища. Інституційні матриці відрізняються за відповідними системами базових інститутів, що забезпечують функціонування та регламентацію економічних та політичних процесів, історико-культурний розвиток тощо. Так, на думку С. Кірдіної [36, с. 26–29], інституційна матриця визначається єдністю економіки, політики, ідеології, аналіз основних категорій яких дозволяє виокремити два типи матриць, а саме: східну (модель Х) та західну (модель У) інституційну матрицю

(рис. 1.4). Структуру західної інституційної матриці визначають інститути ринкової економіки (приватна власність, ринковий обмін, конкуренція), інститути децентралізованої політичної системи (децентралізована влада (федерація, самоврядування, виборчий механізм, багатопартійність, демократія), інститути субсидіарної ідеології (права та свободи людини, індивідуальні цінності, індивідуалізм). Сутність східної інституційної матриці визначається інститутами унітарної політичної системи (адміністративно-територіальний поділ, владна вертикаль, одноголосність), інститутами планової (редистрибутивної) економіки (суспільна власність, планові розподільчі відносини), інститутами комунітарної ідеології (колективні цінності, суспільна рівність (егалітаризм), колективізм).

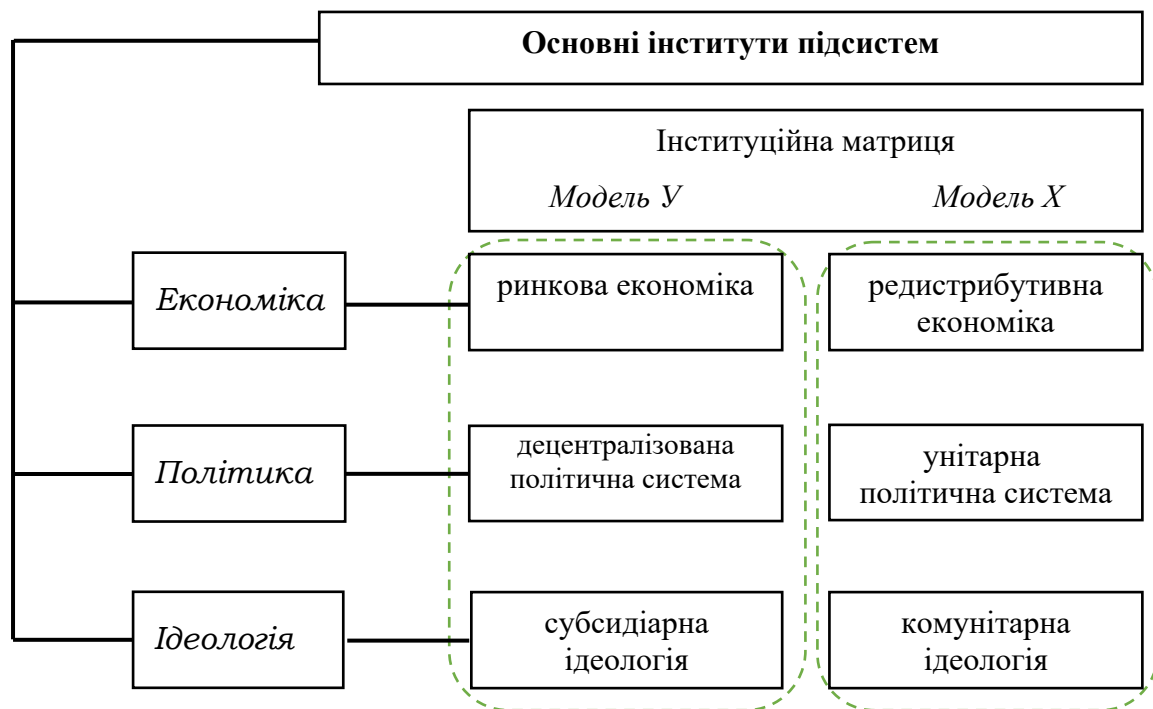


Рис. 1.4. Структура інституційних матриці за С.Кірдіною

Примітка: розроблено автором на основі [32]

Оскільки основною функцією інституційної матриці виступає поступовий розвиток суспільства та інтеграція, особливу роль серед базисних інститутів набувають інститути влади, управління, розподілу благ та інститут праці, що має, на думку І. Філіппової [61], системоутворюючий характер (рис. 1.5).

Наявність інституційної матриці формує (навіть в умовах непередбачуваності короткострокових тенденцій розвитку) загальний вектор розвитку суспільства, а наявність інститутів визначає фундаментальні фактори функціонування економічних систем у довгостроковій перспективі [50, с. 134, 137]. Економічні зміни у суспільстві відбуваються у наслідок накопичення відповідних рішень (економічних та політичних), що формують прогрес. Недотримання прав власності призводить до розбалансування всієї соціально-економічної системи та посилює загрози національній безпеці [63, с. 409].

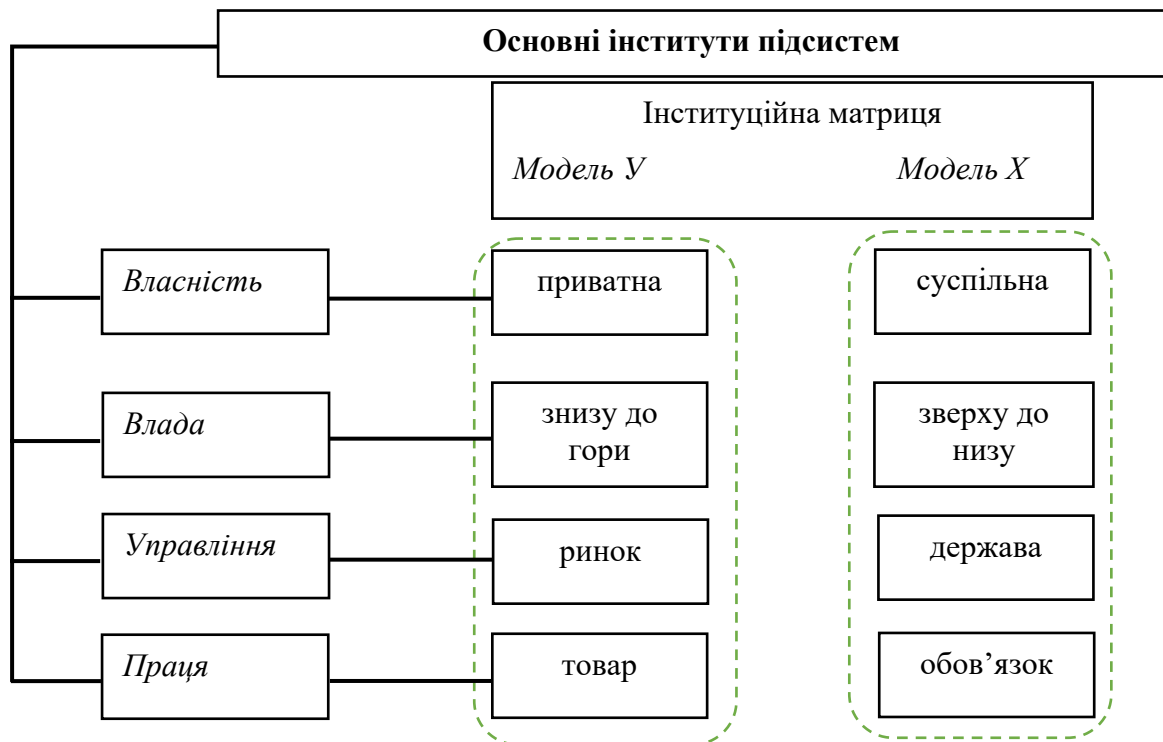


Рис. 1.5 Структура інституційних матриці за І. Філіповою

Примітка: розроблено автором на основі [61]

Важливою складовою інституційного механізму виступають відповідні інструменти, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки: інструменти універсального (законодавча база) та локального характеру (накази, угоди тощо), що мають прямий або опосередкований характер дії. Слід зазначити, що в сучасних умовах економічні інструменти, що використовують країни світу задля забезпечення власної економічної безпеки, стали важливим важелем впливу на інші країни [106].

Вищезазначене, дозволяє визначити, що сучасний вимір інституціонального забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства перебуває у площині множинних складових, основними з яких виступають інститути, що забезпечують розвиток економічної системи, та інструменти, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки. Інструменти (універсального та локального характеру) мають прямий або опосередкований характер дії, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, так і на сферу безпеки інших країн. Взаємодія між інститутами визначає характер інституційної матриці (сукупність форм взаємодії та переплетення між формальними та неформальними інститутами національного та наднаціонального рівнів), у свою чергу, сукупність інститутів та інструментів формує інституційний механізм забезпечення економічної безпеки.

Якість існуючих інститутів є важливою умовою економічного зростання та безпекового розвитку країн світу. Дія інститутів наднаціонального рівня посилює спроможність національних систем протидіяти негативним зовнішнім факторам та ризикам. Якість інститутів стає об'єднуючим елементом для підвищення процвітання економік. Міцна інституційна база забезпечує стабільність бізнесу для інвестицій та інновацій, забезпечуючи більш високу якість життя громадян, особливо в умовах високої політичної та економічної невизначеності [132]. Якість інститутів визначається [27, с. 248–254] характером розвитку економічних процесів. Об'єктивні економічні відносини, що виникають між людьми у процесі їхньої економічної діяльності, забезпечують відтворення відповідних відносин у суспільстві – відносин власності, розподільних та перерозподільних відносин [44]. Свідченням низької якості інститутів стане и погіршення основних макроекономічних показників та інших індикаторів розвитку. Важливим аспектом оцінки якості інститутів у суспільстві стає відповідність наслідків їхньої дії. Розвиток інститутів у суспільстві має забезпечити зниження рівня невизначеності зовнішнього середовища,

оскільки економічні інститути сприяють зменшенню асиметричності інформації, на підставі якої приймаються економічні рішення, забезпечується спільна координація дій тощо. У випадку невідповідності наслідків дії інститутів, тобто у випадку низької якості інститутів, відбуватимуться масовість та розповсюдженість значних відхилень у поведінці суб'єктів, тінізація їхньої діяльності.

У дослідженнях, які проводяться в Інституті Дж. Ф. Кеннеді, обґрунтовано, що інтереси економічних суб'єктів впливають на характер розвитку міжнародних відносин [92].

Інститути виступають певною складовою соціального капіталу [27], що розкривається сукупністю соціальних взаємодій, які розвиваються за принципами довіри, обов'язковості, санкцій тощо, забезпечують реалізацію певних інтересів, і які приносять вигоду як окремому суб'єкту, так і соціуму в цілому. Від так якість інститутів визначатиметься їх зовнішніми ознаками, що притаманні внутрішній сутності інститутів, а критерієм їхньої якості стає ставлення людей до того чи іншого інституту.

Важливими індикаторами розвитку інфраструктури стали різноманітні індекси, рейтинги, моніторинги, що використовуються світовим співтовариством для оцінювання ефективності роботи інститутів у країнах, державного управління, конкурентоспроможності тощо. Так, відповідно до рейтингу міжнародної конкурентоспроможності, який з 1989 року складає Міжнародний інститут розвитку менеджменту [143] серед 63 країн світу, останні рейтинуються за широким спектром показників (безробіття, ВВП та державні витрати на охорону здоров'я та освіту, а також дані опитування громадської думки, що охоплюють такі теми, як соціальна згуртованість, глобалізація та корупція), які об'єднані за чотирма групами – економічні показники (вимірює конкурентні сили вітчизняної економіки та її макроекономічні показники), інфраструктура (вимірює ефективність інфраструктури для задоволення технологічних, наукових та людських потреб бізнесу), ефективність уряду (вимірює вплив урядової політики на

конкурентоспроможність), ефективність бізнесу (вимірює рівень інноваційності та відповідальності бізнесу у кожній країні). У 2019 році Сінгапур вперше з 2010 року потрапив до категорії найбільш конкурентоспроможної економіки у світі (відповідно до рейтингу міжнародної конкурентоспроможності, який щороку визначає Міжнародний інститут розвитку менеджменту) завдяки високорозвинутій технологічній інфраструктурі, наявності кваліфікованої робочої сили, сприятливим міграційним законодавством та високо результативними умовами для створення нового бізнесу.

З 1995 року розраховується індекс економічної свободи (щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation) для 186 країн шляхом оцінювання 12 показників, які об'єднані у чотири групи: верховенство права (права власності, ефективність судочинства та цілісність уряду); рівень втручання уряду (податковий тягар, державні витрати та фіскальне здоров'я); ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода); відкритість ринку (свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода). Середній показник індексу глобальної економічної свободи 2019 року становить 60,8 [97]. В основі економічної свободи знаходиться індивідуальна автономія, що стосується головним чином свобода вибору, якою користуються люди. Відтак, рівень свободи характеризується критичними відносинами між людьми та урядом. Метою економічної свободи є не просто відсутність примусу чи обмеження уряду, а створення та підтримка взаємного почуття свободи для всіх. Глобальний розподіл економічної свободи виявив, що у світі тільки шість країн отримали статус «вільних» – Гонконг, Сінгапур, Нова Зеландія, Швейцарія, Австралія та Ірландія. У середньому за останні 25 років глобальний індекс економічної свободи у світі в цілому зріс на 3,2 пункти, що в котрий раз доводить, що свобода є важливою цінністю, а економічна свобода є життєво важливим двигуном для формування багатства у суспільстві, що створює нові можливості для важливих економічних та соціальних досягнень, забезпечення економічної незалежності та безпеки.

Індекс сприйняття корупції (розраховується експертами міжнародного недержавного руху Transparency International) з 1995 року надає оцінку сприйняття політичній корупції у державному секторі у 180 країнах світу) шляхом проведення відповідних опитувань та оцінок бізнес-клімату та державного управління в країнах світу. Для розрахунку індексу сприйняття корупції у 2019 року було використано 13 джерел даних, серед яких звіти міжнародних організації (Світового економічного форуму, Freedom House), Банків (Світового банку, Африканського банку розвитку), фондів (показники стійкого врядування, індекс трансформації Фонду Бертельсманна), експертних оцінювань. За результатами 2019 року найнижчий рівень корупції демонструють Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Сінгапур, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Нідерланди, Німеччина, Люксембург.

Якість існуючих інститутів є важливою умовою економічного зростання та безпекового розвитку країн світу. Незалежну оцінку якості існуючих інститутів у суспільстві з 1979 року надає Всесвітній економічний форум шляхом встановлення відповідних рейтингів країн світу, що ґрунтуються на визначенні відповідних індикаторів макроекономічного розвитку, ефективності ринків, розвитку інфраструктури, якості інститутів тощо. Так, при розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності для 141 країни використовується 12 груп показників, що охоплюють 113 змінних, які сформовано як на підставі опитувань, що визначають бізнес-клімат у країнах, так і на основі відкритих статистичних звітів та досліджень, які проводять міжнародні організації, серед яких: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, макроекономічна стабільність, здоров'я, освіта, сприйняття інформаційно-комунікаційних технологій, ринок товарів, ринок праці, фінансова система, розмір ринку, динамічність бізнесу та інноваційні можливості. За результатами оцінки сукупності інститутів, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності праці у 141 країні, розраховано індекс глобальної конкурентоспроможності, за результатами якого найвищі шаблі у рейтингу 2019

року займають Сінгапур, США, Гонг Конг, Нідерланди, Швейцарія, Японія, Німеччина, Швеція, Великобританія, Данія.

Досягнення зростання продуктивності разом із забезпеченням рівності та екологічною сталістю може стати базою для забезпечення нової ери якості економічного зростання [134, с. 36]. Саме тому, під час Всесвітнього економічного форуму (2020) зазначалось про необхідність нового порядку денного, який поєднує екологічні, соціальні та економічні цілі зростання, який підтримають розвинуті країни і ті, що розвиваються. Між конкурентоспроможністю, забезпеченням рівністю та сталим розвитком існує тісний зв'язок. Зростання нерівності, посилення нестабільності, відсутність соціальної мобільності підривають соціальна згуртованість суспільства, посилюючи відчуття несправедливості та незахищеності. А від так, екологічні, соціальні та економічні програми мають реалізовуватись комплексно, шляхом пошуків компромісів задля реалізації цілісного і довгострокового підходу до зростання.

Аналіз щорічних рейтингів, індексів, моніторингів доводить, що якісні та високорозвинуті інститути притаманні розвинутим суспільствам. З іншого боку, фактично, без наявних високорозвинутих інститутів неможливо забезпечити прогресивне економічне зростання країни. У країнах із ринками, що тільки розвиваються, спостерігаються інститути низької якості, через що державне втручання в економіку залишається досить високим, а самі інститути мають формальний характер. Різноманітні світові моніторинги та індикатори стають важливим джерелом інформації щодо проведення інституційних реформ, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та формування національної безпеки. Важливою складовою інституційної інфраструктури політики, яка спрямована на формування економічної безпеки держави, виступають саме державні інститути, які виконують різні функції [26, с. 79–80]:

нормотворчу (формування та розвиток нормативно-правової бази з розвитку економічної безпеки держави, її розвитку);

моніторингово-прогнозну (на підставі відповідних моніторингів забезпечується оцінка стану економічної безпеки країни, її загроз, прогнозування обраних параметрів тощо);

регуляторно-контролюючу (забезпечення національних інтересів шляхом контролю взаємовідносин між суб'єктами економічної безпеки).

Сукупність інститутів які формують, впливають та забезпечують досягнення відповідних індикаторів безпеки формує інституційну інфраструктуру забезпечення економічної безпеки.

Сучасний феномен безпеки як поліструктурної системи, визначається інтегративним характером, характеризується ієрархічною структурою та сукупністю відповідних компонентів – вертикальних (компоненти безпеки, які обумовлені наявною ієрархією) та горизонтальних (функціональні зв'язки між компонентами, що визначаються внутрішньо-функціональною структурою), зовнішньої та внутрішньої складовою, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки. Дослідження ієрархічної диспозиції інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства, дозволяє визначити інститути забезпечення безпеки на кожному рівні міжнародної економічної безпеки (табл. 1.4).

Головним інститутом забезпечення глобальної безпеки виступає Організація Об'єднаних Націй, яка визнає, забезпечення сталого розвитку – важливою умовою розвитку людства (резолюція Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [55]). Слід підкреслити, що саме завдяки ООН термін «економічна безпека» отримав офіційне визнання на 40-й сесії Генасамблеї ООН, коли у прийнятій резолюції, було визначено, що міжнародна економічна безпека є важливою умовою прогресу та соціально-економічного розвитку.

Таблиця 1.4

Інституційне забезпечення міжнародної економічної безпеки

Рівень	Економічна безпека		Інститут забезпечення безпеки
	Структурний компонент	Об'єкт захисту	
Глобальний	Глобальна економічна безпека	Світовий економічний порядок, сталий розвиток	Міжнародні організації, громадські рухи, інститути громадянського суспільства
Наднаціональний	Міжнародна економічна безпека	Економіка та інтереси інтеграційного об'єднання	Наднаціональні та міждержавні інститути, інститути громадянського суспільства
Державний	Національна економічна безпека	Національна економіка, національні інтереси	Державні інститути, національні служби безпеки, силові установи, інститути громадянського суспільства
Внутрішньо-державний	Економічна безпека регіонів, міст	Економіка міста, економіка регіону	Державні інститути, інститути місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства
	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економіка підприємства, установи, організації	Профспілкові союзи, служби безпеки на підприємстві
Базовий	Безпека особистості	Людина та її потреби	Міжнародні організації, державні інститути, соціальні інститути, інститути громадянського суспільства

Примітка. Складено автором

Саме розвиток забезпечує зростання добробуту людства, підвищення рівня його захищеності та безпеки, створення нових можливостей для якісної освіти, системи охорони здоров'я тощо. Таким чином, розвиток та безпека органічно пов'язані один із одним: не існує безпеки без розвитку, як і розвитку без безпеки [136].

В умовах глобалізації більш широкого виміру набула проблема забезпечення безпеки людини у різних вимірах: економічний (подолання бідності, створення робочих місць), екологічний (забезпечення умов якісного середовища існування людини, боротьба із забрудненням навколишнього середовища); продовольчий (гарантування продовольчої безпеки), медичний

(гарантування вільного доступу до медичної допомоги), персональний (дії проти насильства та тероризму, злочинів), суспільний (заходи проти розпалювання расової, міжнаціональної ворожнечі), політичний (забезпечення прав людини) [103].

Комплексне вирішення цих аспектів безпеки вимагає більш тісної міжнародної співпраці між країнами, координацію якої задля спільних цілей спроможна забезпечити ООН. Починаючи з 2014 року кількість зустрічей, що відбуваються під егідою Ради безпеки ООН, щороку перевищує понад 200 засідань (рис. Б.2. Додатку Б), у т. ч. у 2019 році відбулось 258 зустрічей та 135 консультацій з питань забезпечення миру та безпеки (7 засідань), їх загрозам (7 засідань), миротворчим операціям ООН (6 засідань), співпраці із регіональними та субрегіональними організаціями (5 засідань), терористичних актів (4 засідання), захисту цивільних осіб у збройних конфліктах (3 засідання), забезпечення верховенства права (3 засідання), нерозповсюдження зброї (3 засідання) тощо [100].

Кожна країна реалізує власну політику, спрямовану на формування та забезпечення економічної безпеки. В умовах розвитку та поглиблення глобалізаційних процесів посилюється взаємозв'язок та взаємозалежність між країнами, що посилює взаємозалежність проблем формування незалежної системи безпеки країни, відповідно, при розгляді потреб безпеки однієї держави треба враховувати потреби безпеки інших країн.

Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Відносини між країнами у сучасних умовах знаходяться в площині множинних координат, де виокремлюються різноманітні актори ринкової, інституційної, інтеграційної, фінансової, соціо-культурної, технологічної, інформаційної, цивілізаційної залежності [54, с. 212–235].

Тривала ескалація торговельної напруги у світовому господарстві, погіршення глобальних фінансових умов, геополітична напруженість у деяких регіонах світу, посилення тероризму та руйнівні кліматичні зміни становлять основні економічні ризики формують потенційні загрози світових економічних перспектив [144, с. 37]. Забезпечення Порядку денного сталого розвитку на 2030 рік ґрунтується на визначенні важливої ролі торгівлі у забезпеченні сталого розвитку, для успішного розвитку якої вкрай важливе ефективне глобальне партнерство у сприянні універсальній, відкритій, недискримінаційній та справедливій багатосторонній торговельній системі, що розвивається під егідою СОТ [144, с. 63]. Незважаючи на те, що значна кількість досліджень обґрунтовує позитивний характер впливу ліберальної міжнародної економічної системи на міжнародну безпеку (тоді як меркантилістська – має негативний вплив), а відкритість економік стає важливою передумовою соціально-економічного прискорення і розвитку [15, с. 132–133; 122], сучасні практики розвитку світогосподарських зв'язків, що розвиваються на тлі поглиблення глобальних кризових явищ, все більше доводять: у світі відбувається переорієнтація торговельно-економічних політик, що реалізують країни світу, у бік поширення використання інструментів протекціоністського захисту, який набув багато новітніх форм.

З початку 2018 року Адміністрація Д. Трампа впровадила низку односторонніх підвищень тарифів, пояснюючи міркуваннями національної безпеки. Слід зазначити, що відповідно до статті XXI Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ) подібні односторонні дії можуть мати місце в умовах «війни чи інші надзвичайних ситуацій у міжнародних відносинах» [144, с. 61]. У відповідь на односторонні ініціативи з боку США Китай, Канада, Мексика, ЄС подали до СОТ відповідні компенсаційні тарифні пакети. Це стало безпрецедентним випадком в історії розвитку сучасної багатостороннього механізму розвитку торговельно-економічних відносин. Фактично, мова йде про появу спіралі між новими додатковими торговельними тарифами та уповільненням інвестицій, зростанням цін. І чим

більше глибина торговельних обмежень та суперечок, тим більш руйнівні наслідки подальшої торговельної напруги, від якої програють усі [78, с. 5].

Країни із найбільш високим рівнем економічного розвитку отримують у цілому найбільші переваги в умовах глобалізації економіки, всередині цих країн розподіл цих переваг є вкрай неоднорідним, що, у свою чергу, посилює настрої антиглобалізму у цих країнах – перемога Д. Трампа на президентських перегонах в США, Brexit у Великобританії є підтвердженням настроїв антиглобалізму. Нова адміністрація США запропонувала серйозні зміни торговельної, міграційної, фіскальної політики, що вплинули на перспективи американської економіки – найбільшої у світі, а від так і на її основних партнерів, та посилення політичної невизначеності. У європейських країнах спостерігається суттєве зростання впливу популістських партій, що, у свою чергу, впливатиме і на подальший розвиток інтеграційної політики ЄС.

Останні роки після фінансово-економічної кризи 2009 року у світовому господарстві спостерігається посилення протекціоністських заходів. Саме у цей рік виявились найбільші темпи падіння основних макроекономічних показників за остання півстоліття статистичних спостережень: -2,6 % падіння світового ВВП, -12,1 % падіння світового експорту, -8,74 % скорочення інвестиційної активності тощо [145]. Незважаючи на відносне пожвавлення світової торгівлі, застосування протекціоністських інструментів залишається актуальним, оскільки потенціал лібералізації тарифних інструментів вичерпано [8].

За експертними оцінками [144, с. 39–40] глобальна торговельна напруга зберігатиметься протягом тривалого періоду, а постійно зростаючі торговельні бар'єри не тільки матимуть негативні наслідки для внутрішнього та світового зростання, а й створюють невизначеність щодо розвитку міжнародної торговельної системи в цілому. На тлі погіршення макроекономічного становища країн світу, спостерігається посилення протекціонізму у національних торговельно-економічних політиках.

Фактично, національні уряди як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються, використовують різноманітні захисні інструменти задля досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності власних економік, забезпечуючи при цьому достатній рівень національної безпеки. В умовах потужної останньої кризи в історії світового розвитку національні уряди стали активно застосовувати торговельні обмеження та бар'єри, використання яких постійно розширюється. Не змінюється ця ситуація і в умовах поступового зростання світової торгівлі: так, за період з жовтня 2017 року по травень 2018 року, заходи, що обмежують торгівлю, порівняно із попереднім періодом (з травня 2017 року по жовтень 2017 року) зросли удвічі [8, с. 7–10].

За таких умов більш дискусійним стає питання перспектив існування ліберальної моделі розвитку світового господарства, на впровадження якої зорієнтована діяльність Світової організації торгівлі та інших міжнародних інституцій [94]. Тим більш, що потенціал подальшої лібералізації економіки суттєво зменшується з огляду на вже досягнутий рівень тарифів у світовій торгівлі, відповідно, із розширенням нетарифних обмежень та бар'єрів протекціонізм у світі буде й надалі посилюватись, що потребує активізації переговорних процесів на різних рівнях, у тому числі на багатосторонньому рівнях [8, с. 10]. Все це посилює нові наукові дискусії «лібералізм – протекціонізм». Підтвердженням цього також стало поступове зростання кількості середньотижневих пошуків, що надає сервіс Google Trend, категорій «протекціонізм», «торговельні обмеження», «торгівельні війни», «тарифи на імпорт», яке нараховує їх понад 200 щотижнево [94, с. 26].

Відповіддю на деформацію класичного кредо лібералізму «laissez faire» стає впровадження ідей ліберального економічного патріотизму, який передбачає активне застосування інструментів неопротекціонізму [124], які не обмежуються регулюванням зовнішньої торгівлі, а зорієнтовані на стимулювання господарської діяльності шляхом використання потужностей внутрішнього попиту.

Зростання торговельних обмежень, які застосовують країни, призводять до підвищення тарифів у світовому господарстві, що, фактично, є свідченням того, що світ може втратити вигоди від лібералізації, які було отримано світовим господарством. За таких умов діяльність СОТ стане неефективною, а ускладнення торговельно-економічних взаємин між країнами суттєво посилять напруженість між ними та сприятиме зростанню конфліктів у світі. Крім того, слід враховувати, що найважливішою силою економічного розвитку, пов'язаної із міжнародною торгівлею, залишається поширення знань та новітніх технологій у світі. Однак, із розширенням протекціонізму у світі існує ризик, що бар'єри для транскордонних потоків знань та технологій перешкоджатимуть загальноекономічному прогресу.

Кожен успішний раунд багатосторонніх переговорів, що відбувався під егідою СОТ, сприяв зростанню торгівлі, яка залишається важливим механізмом, за допомогою якого зростання та процвітання поширюються між країнами [74, с. 13–20]. Відтак, застосування протекціоністських заходів впливатиме на конкурентоспроможність, економічне зростання, зайнятість та реальні доходи. За експертними оцінками ООН, сучасні міжнародні інституції, з одного боку, обмежили суттєве розповсюдження протекціонізму у світі, однак, ті правила та інструменти, які напрацьовано цими інституціями, сьогодні не дозволяють у повній мірі врегулювати усі проблемні аспекти впровадження торговельних бар'єрів, та інших обмежувальних заходів [105]. Крім того, прихований протекціонізм, який став звичайною практикою протягом останніх років, став можливим через існуючі недоопрацювання із боку СОТ.

Безпрецедентна глобалізація створила численні виклики та можливості для формування та розвитку національної безпеки, оскільки у світі відбуваються суттєві зрушення у розподілі міжнародної влади, поширюється тероризм. Посилення напруженості у торговельних відносинах, у першу чергу через зміну зовнішнього курсу Адміністрації Д. Трампа, призвело до того, що проблеми у торговельній сфері переросли у площину проблемних питань,

пов'язаних із питаннями національної безпеки країн у цілому. Погрожуючи вихідом з СОТ, США фактично нехтують можливостями напрацьованих інструментів глобального управління у вирішенні торговельних суточок, що може суттєво погіршити умови торговельно-економічної співпраці. Як наслідок, послаблення ЄС та Північноамериканської угоди про вільну торгівлю може призвести до скорочення глобальної торгівлі та глобальної економічної стагнації в цілому. Це може мати важливі наслідки не тільки для безпеки США, а й глобальної безпеки [126].

Відсутність єдиної спільної позиції з боку міжнародної спільноти значно ускладнює прийняття колективних рішень задля досягнення цілей безпеки світового співтовариства в цілому. Замість цього міжнародні експерти вимушені лише спостерігати та визначати розбіжності різних інтересів з боки тієї чи іншої країни [142, с. 18]. Поглиблення глобалізаційних процесів, поширення кризових явищ вимагає від національних урядів адекватних економічних політик. На особливу увагу заслуговує вирішення нової «теореми про неможливість», згідно з якою у довгостроковому аспекті взаємоузгоджене співіснування трьох процесів – глобалізації, демократії і національної держави – практично виключається. Від так, особливої актуальності набуває вибір глобальної стратегії розвитку людства, яка була б заснована або на поглибленні міжнародного співробітництва (у тому числі на інтеграційних засадах), або на посиленні використання протекціоністських заходів (у тому числі у форматі торговельних війн) [15, с. 132–133].

Поглиблення інтеграційних процесів на глобальному рівні, зростання взаємозалежності країн суттєво посилили непередбачуване середовище міжнародних економічних відносин, а разом із тим – посилення загроз та ризиків й для міжнародної безпеки, які будуть й надалі зростати через нерівномірний розподіл потенціалу серед країн світу та його використання з боку більш потужних країн задля вирішення власних національних інтересів. Фактично, цей наявний потенціал став впливовим важелем відкритого, або прихованого впливу на інші країни [48]. Посилення взаємозалежності країн

призвела до того, що питання забезпечення економічної безпеки визначається не тільки внутрішніми факторами або внутрішньою політикою.

Відхід від багатосторонніх угод може означати менш сприятливі розвитку для країн, що розвиваються, особливо для найменш розвинутих, у структурі експорту яких переважають сировинні товари та із низьким рівнем доданої вартості, у яких обмежені ресурсні можливості для проведення структурних реформ та обмежені доступи до ринку. За таких умов особливої актуальності набуває багатостороннє співробітництво, що має бути спрямованим на вирішення проблем людства, що мають транскордонний характер. Таке співробітництво передбачає відповідну трансформацію існуючої системи державних апаратів у напрямку їх інтеграцію у різнорівневу мережу регулювання, що визначає нові форми та зміст транснаціонального режиму управління безпекою, оскільки відомі раніше процеси та явища трансформувались у нові нетрадиційні загрози безпеки. На готовність держав залучитись до різнорівневої мережі регулювання впливає [87], по-перше, високий рівень загрози національній безпеці, а по-друге, тип регіонального управління, що передбачає відповідний механізм передачі частини державних повноважень на новий багатосторонній рівень. Все це вимагає визначення сучасних складових міжнародного інституціонального середовища міжнародної економічної безпеки та формування напрямів його розвитку.

Із розвитком процесів регіоналізації у світовому господарстві формуються глобальні ознаки регіоналізації [5]: мультиакторність; складноструктурова мережа взаємодії, що розвивається на різних регіональних рівнях і охоплює держави, суспільство, бізнес; посилення ролі регіональної конкурентоспроможності. Саме у таких умовах (особливо з 1980-х років) зростає роль міжнародних регіональних організацій, діяльність яких спрямована на підтримку миру та безпеки у регіонах. Так, система європейської безпеки пов'язана із активним просуванням європейського глобального регіону у світовому господарстві. Головну у роль у забезпеченні та розвитку європейської системи безпеки виділяє ОБСЄ, яка є найбільшою

регіональною безпековою організацією, діяльність якої пов'язана із розвитком військово-політичної та економіко-екологічної, співпраці, розвитком демократичних засад у суспільстві та захистом прав людини. Статут європейської безпеки визначає, що європейська система регіональної безпеки розвивається як багатовимірна, всеосяжна, кооперативна та неподільна [121]. На національному рівні діяльність інститутів, що забезпечують захист національних інтересів країни, визначається, передусім, національними традиціями, типом політичного устрою та рівнем розвитку соціально-економічної системи, що знаходить своє відображення у формуванні відповідних моделей економічної безпеки (американської, німецької, японської, скандинавської та інші).

З метою спільної протидії країн безпековим загрозам у архітектурі міжнародної безпеки функціонує розгалужена система регіональних та міжнародних установ, діють норми міжнародного права, в межах договірної системи укладаються відповідні міждержавні угоди. Найбільший вплив на систему міжнародної безпеки мають Рада безпеки ООН, НАТО, Світовий банк. У архітектурі європейської безпеки роль головних складових, крім НАТО, також відіграють ЄС, ОБСЄ, Рада Європи. Глобальні, регіональні та національні інститути є взаємодоповнюючими у загальносвітовій архітектурі міжнародної економічної безпеки. Концентруючи зусилля на вирішенні проблем регіонального безпекового розвитку, регіональні інститути взаємодіють із глобальними інститутами, які мають більшу неупередженість у вирішенні регіональних конфліктів та протиріч, що підтверджують успішні практики взаємодії ООН із НАТО, ОБСЄ, деякими інтеграційними об'єднаннями тощо. У свою чергу, національні інститути з питань безпеки взаємодіють із регіональними та глобальними організаціями, задля забезпечення національних інтересів, усунення загроз для сталого розвитку національної економіки.

Разом із тим, інституційно-організаційне забезпечення міжнародної економічної безпеки вже довгий час є майже незмінним і непристосованим до

новітніх глобальних трансформацій і трендів розвитку світового господарства. Існуюча архітектура міжнародної економічної безпеки не відповідає масштабам та складності викликів, які сьогодні стоять перед світовою спільнотою. Більше того, діяльність міжнародних органів, що функціонують у безпековій сфері, концентрується на питаннях забезпечення соціально-політичних, правових та воєнних аспектів безпеки. Майже виключний фокус досліджень безпеки на військових загрозах, які були головними під час холодної війни, в кінцевому підсумку призвів до формування вузького підходу до концептуалізації безпеки [80, с. 3–22]. Фактично сучасна архітектура міжнародної економічної безпеки представлена системами економічної безпеки країн світу та окремих інтеграційних угруповань [107].

Водночас, сьогоднішні загрози економічній безпеці перетворюються на транскордонні й транснаціональні, а регіональні та національні безпекові виклики усе більше глобалізуються [51]. Для позначення цієї тенденції Н. Ахмед використовує категорію «глобалізація небезпеки» [70]. Формування якісно нових викликів і загроз міжнародній економічній безпеці викликають необхідність перебудови сучасної архітектури міжнародної економічної безпеки, заснованої на підвищенні гнучкості систем забезпечення економічної безпеки і активізації співробітництва країн у безпековій сфері як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Це вимагатиме оновлення нормативної бази (реформування системи міжнародного права, що відповідатиме новому світовому економічному порядку) та перебудови інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки (реорганізація існуючих та заснування нових міжнародних органів з акцентом на питання підтримки економічної безпеки на всіх рівнях).

Рада Безпеки ООН безпосередньо забезпечує підтримку миру та безпеки у світовому господарстві шляхом мирних переговорів, визначення умов врегулювання протиріч та конфліктів, а також застосування із застосуванням сили та відповідних санкцій для відновлення миру та безпеки [53]. Метою введення санкцій виступає необхідність забезпечення мирних

процесів у країні, обмеження тероризму, захист прав людини, забезпечення режими нерозповсюдження зброї та ін. Відповідно, санкції включають широкий ряд варіантів примусу, не пов'язаних з використанням збройних сил, залежно від цілей їх застосування: торговельні санкції, економічні санкції, ембарго, фінансові обмеження та тощо. У даний час діє 14 режимів санкцій, спрямованих на підтримку політичного врегулювання конфліктів, нерозповсюдження ядерної зброї, боротьби з тероризмом.

У світі суттєво посилюється економічний вплив тероризму, розміри якого за даними Institute for Economics & Peace сягають 33 млрд дол. за результатами 2018 року (при оцінці економічного впливу тероризму враховувались прямі витрати від терористичних дій, а саме: загибель людей та їх травмування, знищення майна та втрати ВВП у наслідок терористичних дій) (рис. 1.6). По відношенню до ВВП найбільших страт зазнали Афганістан – 19,4 від ВВП, %, Ірак – 3,9 %, Нігерія – 2,7 %, Центральнаафриканська республіка та Сирія по 1,6 % ,відповідно, Малі –1,4 %, Лівія – 1,2 %, Сомалі – 1,1 % , Південний Судан – 0,8 %, Ємен – 0,6 %. Протягом 2000–2018 року найбільші економічні втрати в наслідок тероризму у світі був найбільшим у 2014 році і становив 111 млрд дол. [96, с. 29–30].

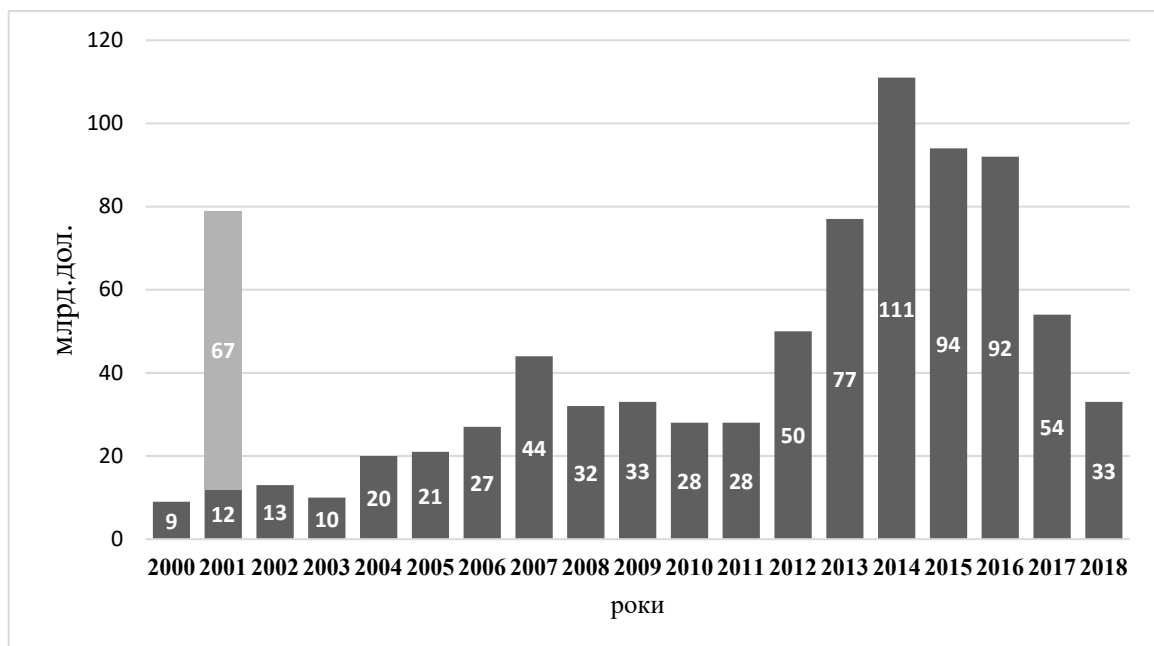


Рис. 1.6 Економічний вплив тероризму, млрд дол.

Примітка: побудовано автором за даними джерела [96, с. 29–30]

У регіональному розрізі у 2018 році найбільші економічні втрати у наслідок терористичних дій припадають на найбільшні країни Африки та країни Близького Сходу, які формують 73 % від загальносвітових втрат (табл. 1.5). Економічні втрати від тероризму в країнах Південної Азії становили майже 6 млрд дол. (або 18 % від загальносвітових втрат). Під впливом терористичних дій відбувається стрімке згортання економічної активності, змінюються структура споживання, втрачається добробут. У свою чергу, національні уряди спрямовують значні ресурси на реалізацію антитерористичних заходів, що, відповідно, не дозволяє їх використовувати у напрямі забезпечення економічного розвитку. Окрім прямого впливу терористичні дії мають потужний вплив непрямого характеру. Так, за дослідженнями Institute for Economics & Peace [96, с. 32–33], яке було проведено по різних країнах, у наслідок терористичних дій скорочується економічне зростання, зменшується рівень ВВП на душу населення тощо.

Таблиця 1.5

Економічні втрати від тероризму, млрд дол.

Регіон світу	Економічні втрати від тероризму, млрд дол.	Питома вага регіонального впливу тероризму у загальносвітовому, %
Африка на південь від Сахари	12,17	37
Близький Схід та Північна Африка	11,9	36
Південна Азія	5,87	18
Азіатсько-Тихоокеанський	1,22	4
Європа	0,6	2
Південна Америка	0,59	2
Північна Америка	0,49	1
Росія та Євразія	0,23	0,7
Центральна Америка та Кариби	0,12	0,4

Примітка: розраховано автором за даними джерела [96]

У торговельній сфері негативний вплив непрямого характеру пов'язаний із збільшенням витрат на торговельні операції, зменшення товарообігу між конфліктуючими країнами тощо. У країнах, що потерпають

в наслідок терористичних дій, спостерігається скорочення прямих іноземних інвестицій, що також негативно впливає на умови економічного розвитку країни. Терористичні дії мають негативний вплив і на розвиток фінансового сектору, оскільки відбувається зміна ціни акцій, погіршується суверенний кредитний рейтинг країни, де відбуваються терористичні дії. Особливо чутливою до терористичних дій є туристична сфера, що призводить до стрімкого скорочення доходів від цієї галузі у національному доході.

В умовах поширення інтеграційних процесів досягнення економічної безпеки вимагає відповідних дій з боку держави не тільки на національному рівні, а й на регіональному (міждержавному) рівнях. Безпрецедентний у сучасних реаліях рівень глобального взаємозв'язку, що досягається шляхом відповідних технологій, соціальних медіа, торгівельним зв'язкам тощо, формує загальні сприятливі стимули для розвитку міжнародного співробітництва, поширення спільних норм поведінки [89, с. 6]. Держави співпрацюють із партнерами для досягнення широкого спектру стратегічних, оперативних та тактичних цілей

Із посиленням торговельної напруги буде посилюватись її негативний вплив як у середньостроковій перспективі, так і у довгостроковій [98]. Тривалий час саме торговельна лібералізація, яка розвивалась в рамках багатостороннього співробітництва була ключовим фактором, що сприяла глобальному економічному розвитку. Одночасно, саме торговельна лібералізація стала важливим фактором зростання нерівності у світовому господарстві. Такі соціальні наслідки можна вирішувати лише відповідною цілеспрямованою політикою, що має забезпечити більш справедливі результати економічних активностей. Заохочуючи регуляторну конвергенцію, багатостороннє співробітництво спроможне сприяти захисту людей від небажаних наслідків відкритості національних економік.

Неоднорідність сучасного світового господарства пов'язана із тим, що його складну полісистемну конфігурацію формують національні економіки із різними політичними системами, соціально-економічною структурою, із

різним рівнем залученості до світогосподарської системи [7, с. 150]. Відповідно, економічна складова національних стратегій безпеки буде мати свої особливості. Зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь. Для більшості країн, що розвиваються, розвиток економічного потенціалу пов'язаний із розвитком співпраці з розвинутими партнерами. У той же час, поглиблення інтеграції із розвинутими країнами не завжди відповідає національним потребам країн, що розвиваються, а швидка лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків для більшості цих країн тільки посилила імпортозалежність від розвинутих країн світу. У свою чергу, країни, що розвиваються, і які формують сучасну економічну динаміку світового розвитку (у першу чергу мова йде про Китай), теж впливають на економічне зростання розвинутих країн, визначають цінові коливання на світових товарних та сировинних ринках. Таким чином, формування національних стратегій національної безпеки стає важливою складовою загальної стратегії розвитку як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються.

Поглиблення глобалізації, посилення впливу глобальних проблем людства на розвиток національних економік, поширення тероризму у світі вимагають відповідної рефлексії з боку національних урядів на зміни сучасного турбулентного глобального середовища. З іншого боку, розширення взаємозв'язків між країнами світу, зростання взаємозалежності суттєво обмежують спроможність національних урядів проводити незалежну економічну політику. За таких умов, поглиблення взаємодії країн світу в умовах сучасних глобальних трансформацій, посилення взаємозалежності між ними потребують відповідних досліджень економічної, соціальної,

екологічної складових формування сучасних стратегій національної безпеки країн. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність та на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку та формування міжнародного безпекового середовища.

Висновки до розділу 1

1. Доведено, що із розвитком міжнародних економічних відносин під впливом посилення глобальних викликів у розвитку світового господарства відбувається розширення сфери досліджень економічної безпеки від традиційних (співвідношення військових сил, різниця економічних потенціалів) до нетрадиційних проблем (кліматичні зміни, забруднення навколишнього середовища, економічні та фінансові кризи, організаційна злочинність, тероризм тощо) із відповідним визначенням фокусу досліджень від безпеки держави до універсальної безпеки, що підтверджує еклектичність теоретичного підґрунтя досліджень (меркантілізм, камералізм, кейнсіанство, класичний реалізм, плюралізм, марксизм, інституціоналізм, соціальний конструктивізм, постмодернізм), пов'язаний із вивченням природи, детермінант та наслідків конфліктів та загроз у суспільстві, які виникають між суб'єктами безпеки, і потребують пошуку механізмів вирішення конфліктів інтересів між ними. Виявлення та нейтралізація загроз, моніторинг основних індикаторів безпеки стає важливим завданням безпекової компоненти стратегій розвитку національних економік.

2. Запропоновано визначати міжнародну економічну безпеку країн як умову забезпечення міжнародного економічного порядку, що реалізується спільними зусиллями інтегрованих до світового господарства держав, які спроможні забезпечувати реалізацію національних інтересів, шляхом

проведення незалежної внутрішньої та узгодженої зовнішньої політики в умовах постійного впливу зовнішніх детермінант на її стан, та змін внутрішніх складових національної системи.

3. Враховуючи визначення міжнародної економічної безпеки країн за суб'єктною та об'єктною, просторовою ознаками, *ієрархічну структуру* економічної безпеки визначено шляхом виділення складових: вертикальної (компоненти безпеки) та горизонтальної (функціональні зв'язки між компонентами), зовнішньої та внутрішньої, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки: вертикальні (обумовлені наявною ієрархією) та горизонтальні (визначаються внутрішньо-функціональною структурою).

4. Доведено, що ієрархічна конфігурація міжнародної економічної безпеки як системи характеризується гомогенністю та гетерогенністю. З одного боку, інтегрованість (цілісність) сучасного міжнародного безпекового середовища визначається єдністю простору життєдіяльності та сталого розвитку людства, з іншого, національна економічна безпека, яка стає відповідною надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості, одночасно виступає як підсистема міжнародної та глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту яких виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. Становлення стійких форм співробітництва між країнами сприяють погодженості принципів та цінностей між ними, що посилює гомогенність системи міжнародної економічної безпеки та світового простору в цілому, поглиблення та загострення протиріч між інтересами країн збільшують фрагментарність міжнародного безпекового середовища. Об'єкти захисту визначаються відповідними суб'єктами безпеки, що мають відповідні інтереси, які, у свою чергу, потребують узгодженню між різними суб'єктами. Відповідно, ефективна взаємодія між суб'єктами впливатиме на формування та забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях.

5. Виділено та охарактеризовано основні властивості системи економічної безпеки країни, до яких віднесено: цілісність та подільність

(характеризується цілісністю та неподільністю сукупності елементів, що її формують та об'єднані спільними функціями, поєднання відповідних складових системи формують її внутрішнє та зовнішнє середовище); емерджентність (залежить від властивостей її складових (компонентів), і може характеризуватись такими якостями, які відсутні у її елементів, що створює якісно нові функціональні властивості, які проявляються через інтегративний характер системи економічної безпеки; синергія (між складовими системи міжнародної економічної безпеки розвиваються зв'язки, що забезпечують такий ефект функціонування системи, що є більшим, ніж сумарний результат незалежних дій цих складових); взаємозв'язок та взаємозалежність (складові системи міжнародної економічної безпеки характеризуються сукупністю прямих і зворотних зв'язків, які визначають, з одного боку, внутрішнє функціональне середовище системи, а з іншого – характер взаємодії із зовнішнім середовищем); цілеспрямованість (структурні складові системи економічної безпеки складові (компоненти) соціально-економічної системи поєднані об'єднуючою (спільною) метою функціонування; сталість та нестійкість (система міжнародної економічної безпеки характеризуються одночасно і сталістю ієрархічної структури, і її несталістю, оскільки структура постійно знаходиться у процесі розвитку та трансформації); ієрархічність та поліструктурність (міжнародна економічна безпека як система характеризується складною структурою, компоненти якої мають свою підструктуру, складові якої пов'язані зв'язками підпорядкування); відкритість (міжнародна економічна безпека як система має відкритий характер); комплементарність (складові міжнародної економічної безпеки як системи знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності, та взаємодоповнюваності); інституційна визначеність (характеризується інституційним механізмом, що реалізують уповноважені інституції різних рівнів із використанням відповідних інструментів впливу).

6. Визначено та систематизовано моделі економічної безпеки країн, які розрізняються залежно від типу соціально-економічної системи, що склалась

у країні, її політичного курсу та спрямованості безпекової політики, основних складових безпеки, характеру функціональних взаємозв'язків між її акторами. Відповідно до суб'єктної складової моделі міжнародної безпеки відрізняються кількістю акторів міжнародних відносин, характеру взаємовідносин між ними та визначенню певного фокусу безпекових завдань: однополярна (характеризується визначним впливом країни-лідера, що забезпечує домінуючий вплив на розвиток системи безпеки у світовому господарстві (регіоні), біполярна (на роль лідера претендують дві країни, взаємодія яких визначає характер формування та напрям розвитку безпеки), мультиполярна (формують декілька країн, що мають однаково визначальний характер впливу на розвиток міжнародних відносин у різних сферах, та приймають відповідальність за забезпечення міжнародної системи безпеки); якщо країни світу визначають міжнародну безпеку як відповідну модель співіснування, фундаментальною основою якого є взаємне визнання та прийняття загальнолюдських цінностей, спільне прагнення до забезпечення сталого розвитку, то така модель міжнародної безпеки набуває глобального характеру.

7. Обґрунтовано, що у визначенні та формуванні економічної безпеки однаково важливими виступають внутрішня та зовнішня складова безпеки. Важливою умовою обрання моделі економічної безпеки стає тип соціально-економічної системи, що розвивається у суспільстві, який визначається, перш за все, характером розвитку ринкових відносин, роллю державного регулювання економіки та рівнем втручання держави в економіку, формами власності тощо. Механізм регулювання *внутрішньої складової безпеки*, що забезпечується державою або ринком, може передбачати: незмінність макроекономічної та інституційної політики (пасивна модель), забезпечення контролю над певними монополізованими секторами економіки (індустріальна модель), застосування інструментів державного регулювання, спрямованих на розвиток висококонкурентної економіки (постіндустріальна модель). В умовах розвитку ринкової системи господарювання

застосовується модель державного економічного суверенітету (домінуючою ознакою виступає ідея вільної конкуренції), адміністративна система господарювання передбачає застосування моделі економічної закритості (високий рівень впливу державного регулювання усіх сфер соціально-економічної системи), модель еволюційної модернізації передбачає поєднання процесів децентралізації управління при реалізації економічних та соціальних реформ, спрямованих на розвиток ринкових механізмів господарювання.

8. Відповідно зовнішньополітичного курсу країни із урахуванням належності до відповідного типу соціально-економічної системи виокремлюються американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська, транзитивна моделі національної безпеки. Відповідно до особливостей співпраці та взаємодії між акторами міжнародних відносин, що розвиваються відповідно до спільно визначених умов такої співпраці, формується зовнішня складова безпеки країни, що втілюється у впровадженні відповідних моделей економічної безпеки, основними з яких виступають: загальна (загальноприйнятою основою такої системи безпеки є визначення на добровільних засадах відмови від будь-якого конфлікту із застосуванням зброї, її скорочення в перспективі); колективна (об'єднання певних країн на добровільних засадах на основі консенсусу задля забезпечення безпеки, досягнення інших політичних та військових цілей, що формують універсальну (під егідою міжнародної організації) або регіональну систему колективної безпеки (створюються на основі регіональних організацій, відповідних регіональних угод тощо)); кооперативна (формування системи безпеки відповідною групою країн відбувається на загальнодемократичних ліберально-ідеалістичних засадах, у розвитку яких провідну роль відіграють міжнародні інституції, загальновизнані та прийняті людством моральні цінності. Із урахуванням стратегічної мети у сфері забезпечення національної економічної безпеки та засобів її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у

геоекономічному просторі, країни застосовують захисну (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз) та наступальну (зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави) моделі економічної безпеки країн.

9. Наголошено, що у формуванні економічної безпеки країни першочерговим завданням виступає забезпечення її базового рівня, пов'язаного із забезпеченням безпеки людини. У той же час, процеси інтернаціоналізації, що сприяли розвитку інтеграційних процесів на всіх рівнях (мікро- та макрорівнях, регіональному та глобальному) актуалізували виділення у сучасних дослідженнях зовнішньої складової у формуванні на забезпеченні економічної безпеки. Визначено, що кожен рівень міжнародної економічної безпеки характеризується відповідним інституційним забезпеченням, механізм якого формують формальні та неформальні інститути (забезпечують розвиток економічної системи в цілому, до яких відносяться не тільки інститути національного рівня, а й наднаціонального, оскільки саме дія останніх посилює спроможність національної системи протидіяти негативним зовнішнім факторам та ризикам) та інструменти, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки (інструменти універсального та локального характеру що мають прямий або опосередкований характер дії).

10. Визначено сучасний вимір інституціонального забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства, який перебуває у площині множинних складових, до яких віднесено: *інститути*, що забезпечують розвиток економічної системи, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці (сукупність форм взаємодії та переплетення між формальними та неформальними інститутами національного та наднаціонального рівнів) та інструменти, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки, до яких віднесено

інструменти універсального (законодавча база) та локального характеру (накази, угоди тощо), що мають прямий або опосередкований характер дії, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, та і на сферу безпеки інших країн. Сукупність інститутів та інструментів формує інституційний механізм забезпечення економічної безпеки. Зроблено висновок, що якість існуючих інститутів є важливою умовою економічного зростання та безпекового розвитку країн світу. Доведено, дія інститутів наднаціонального рівня посилює спроможність національних систем протидіяти негативним зовнішнім факторам та ризикам.

11. Обґрунтовано, що односторонність у вирішенні конфліктів неекономічна, більша ефективність досягається у результаті відповідної міждержавної співпраці, трансформацію національних інтересів у спільні глобальні забезпечують міжнародні організації. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність та на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища.

Основні результати дослідження опубліковано в: [16–20, 64].

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1 Формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки, в контексті сталого розвитку

На сучасному етапі розвитку суспільства господарська діяльність людини призводить до поглиблення протиріч між функціонуванням економічної та екологічної систем, хоча необхідно визнати, що економічний прогрес історично досягався за рахунок екологічного регресу. Сьогодні немає жодної країни світу, яку не торкнулися б проблеми забезпечення екологічної безпеки. Їх вирішення сприяє розвитку співпраці у вигляді глобального партнерства, спрямованого на створення міжнародної еколого-економічної системи, що формує умови для економічного зростання і сталого розвитку в усіх країнах. Дослідження концептуального підґрунтя в контексті визначення інституційних фреймів економічної безпеки, сутність якої реалізується здатністю забезпечити баланс інтересів економіки і навколишнього середовища на мікро-, макро-, мезо-, мета- та глобальному рівнях є актуальним. Саме тому, у сучасних дослідженнях особлива увага приділяється екологічній складовій у системі економічної безпеки на всіх цих рівнях.

Одним із головних факторів розвитку світової економіки є сталий збалансований розвиток. Без нього неможливо досягти на практиці прийнятного рівня економічної безпеки окремого міста, регіону, країни та світового господарства в цілому. Взаємозв'язок між категоріями «економічна безпека» та «сталий розвиток» дослідженого у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених [1, 44, 148, 159, 160, 179, 196]. У загальному вигляді, економічну безпеку прийнято трактувати, як стан захищеності економічного механізму країни або регіону, від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Зростаюча роль впливу неекономічних факторів на розвиток світового господарства концептуально підтверджена ще наприкінці 80-х років минулого століття. Б. Уінстон, П. Наган та К. Хаммер вважають, що в сучасних теоріях, що ґрунтується на ринковому фундаменталізмі дещо знецінено важливість людського капіталу [219]. Суттєвим є вплив на глобальні ресурси та клімат й неоліберальної моделі розвитку. Суспільна свідомість стала визнавати те, наголошує Х. Брундтланд [161], що безупинне вільне підприємництво може виснажити ресурси та змінити клімат, відповідно, стати загрозою міжнародній безпеці, що стає причиною збільшення вразливої частини населення, погіршення стану навколишнього середовища. П. Сенге в роботі «Необхідна революція: працюємо разом задля створення сталого світу» наголошує, що необхідність скорочення викидів парникових газів та створення сталого світу за межами індустріальної епохи чи не найбільша проблема, з якою стикалося людство [214]. Неможливість забезпечення міжнародної економічної безпеки без врахування екологічної складової підтверджують й прибічники екологічного капіталізму М. Марієн та М. Сейлс [314]. У багатьох дослідженнях українських вчених еколого-економічна безпека розглядається як певний стан розвитку соціально-економічної системи, що характеризується певними ознаками:

стан, при якому навколишнє середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб у доволі тривалій перспективі [164];

стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля [163];

стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних екологічних загроз антропогенного чи природного характеру на сталий соціально-економічний розвиток країни [178].

Отже, екологічна складова є невід'ємною частиною міжнародної економічної безпеки і визначається, як стан захищеності соціальних, економічних і екологічних інтересів територій, країн, суспільства та особистості від загроз, що виходять від дії деструктивних природних сил, технічних систем і виробництв, з характерними для його забезпечення формами і методами передбачення небезпечних ситуацій, що дозволяють виходити з них з найменшими для природного середовища, економіки і здоров'я людей наслідками.

Наприкінці ХХ століття було сформовано три напрямки сталого розвитку («sustainable development»), які орієнтувалися на добробут, капітал та збереження навколишнього середовища, концепції: «суворої стійкості», «слабкої стійкості» та «критичної стійкості» [183, с. 29]. Найбільшої актуальності та розвитку набула концепція «суворої стійкості», для якої характерний поділ добробуту суспільства й навколишнього середовища на економічний і екологічний сектори, що знаходяться в динамічній рівновазі. Відповідно до концепції «суворої стійкості» умова, за якої стан «природного капіталу» не повинен зменшуватися або має бути постійним у часі, є найважливішою.

Ідея «слабкої стійкості», маючи на увазі єдність екологічного і економічного секторів з метою екологічно стійкого економічного зростання, висунула вимоги сталості рівня агрегованого капіталу, тобто природного і створеного людиною, за допомогою встановлення меж взаємозамінності капіталів (принцип «меж зростання»). Критерієм стійкості громадської системи, згідно з вимогами концепції, виступив рівень доходу, який визначається сумою реалізованих можливостей споживання, які здійснюються без зменшення його вихідного стану (Дж. Хікс). Відповідно до критерію сталий розвиток досягається в тому випадку, якщо споживання в період t не перевищує екологічний (соціальний) національний продукт за той же період.

Ідея «критичної стійкості» полягає в тому, що в якості критерію стійкості виступає мінімальний рівень забезпечення системи людської життєдіяльності, що відповідає обов'язковій умові, згідно з яким скорочення будь-якого ресурсу нижче рівня мінімального запасу не може бути компенсовано «надзабезпеченістю» іншим ресурсом. Практичний аспект реалізації ідеї «критичної стійкості» полягає в застосуванні прямих заходів державного регулювання, таких як моніторинг і контроль, використання методу діагностики для індикації відхилень фактичного стану від мінімального (безпечного) рівня.

Сьогодні формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки, а саме еколого-економічної безпеки відбувається на фоні актуалізації й активізації концепції сталого розвитку XXI століття (рис. 2.1).

Завдання сталого розвитку, яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних положень. Перелік цілей сталого розвитку був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року [185, 195, 215]:

1. Подолання бідності (No poverty) – подолання бідності у всіх її формах та усюди);
2. Подолання голоду (Zero hunger) – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку суспільства);
3. Міцне здоров'я (Good health and well-being) – забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці);
4. Якісна освіта (Quality education) – забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх);

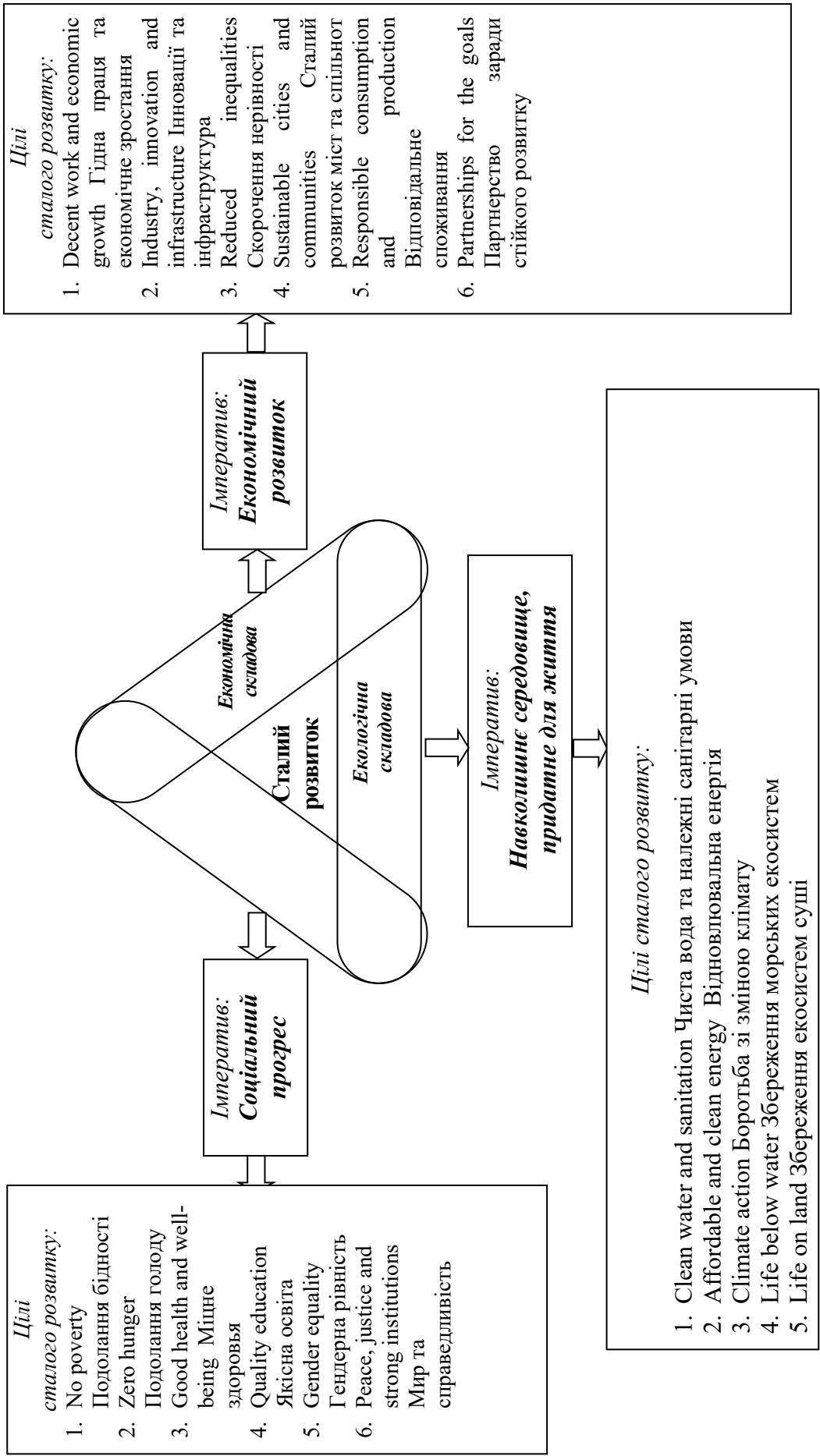


Рис. 2.1. «Трикутник» цілей сталого розвитку «sustainable development»

Примітка: розроблено автором на основі [195, 215]

5. Гендерна рівність (Gender equality) – забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток);
6. Чиста вода та належні санітарні умови (Clean water and sanitation) – забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх);
7. Відновлювальна енергія (Affordable and clean energy) – забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх);
8. Гідна праця та економічне зростання (Decent work and economic growth) – сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх);
9. Інновації та інфраструктура (Industry, innovation and infrastructure) – створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям);
10. Скорочення нерівності (Reduced inequalities) – скорочення нерівності всередині країни і між ними);
11. Сталий розвиток міст та спільнот (Sustainable cities and communities) – забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів);
12. Відповідальне споживання (Responsible consumption and production) – забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва);
13. Боротьба зі зміною клімату (Climate action) – вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками);
14. Збереження морських екосистем (Life below water) – збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку);
15. Збереження екосистем суші (Life on land) – захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне

лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття);

16. Мир та справедливість (Peace, justice and strong institutions) – сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях);

17. Партнерство заради стійкого розвитку (Partnerships for the goals) – зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку).

Переважає більшість стратегій соціально-економічного розвитку країн враховує цілі сталого розвитку й ґрунтується на трьох важливих імперативах: соціальний імператив (який полягає в необхідності розвитку і ефективного використання людського капіталу, найбільш повного задоволення його потреб), економічний імператив (полягає, у тому, що національна економічна система країни повинна бути ефективною, конкурентоспроможною і одночасно соціально орієнтованою, ресурсо- та енергоефективною, екологозахищеною), екологічний імператив (визначає необхідність виробити, на основі ідей і принципів сталого розвитку, відповідну екологічну політику і впровадити її в усі сфери життя країни). Крім концептуального викладу національні стратегії містять основні чисельні показники сталого розвитку – індекс людського розвитку, рівень антропогенного навантаження, індекс утворення відходів виробництва, індекс накопичення відходів виробництва і споживання, лісовідновлення до площі вирубки, індекси викидів шкідливих речовин в атмосферу, індекс скидання стічних вод, витрати на подолання наслідків аварій та техногенних катастроф, тощо.

Разом з тим практика переходу до сталого розвитку економік різних країн визначається складною і суперечливою природою процесу його реалізації з метою досягнення певного рівня міжнародної екологічної

безпеки. З цією метою необхідно задіяти механізми інформаційного, організаційного та юридичного забезпечення з урахуванням ключових індикаторів стійкого розвитку, які характеризують міжнародні, національні, політичні, правові, економічні, екологічні, інноваційні, інформаційні та інші аспекти [173, 189]. Перед Україною, зокрема, стоїть завдання сформувати свій механізм ефективної імплементації національної стратегії сталого та екологічно безпечного розвитку, з огляду на умови і потенціал її інтеграції в світовий економічний простір.

Цілком справедливою є думка Дж. Колодко [209] про те, що економічне майбутнє світу засновано на принципі поміркованості та стійкого розвитку, трьох вимірність якого визначається економічною, соціальною та екологічною складовими, що вимагає міждисциплінарних, критичних та нетрадиційних досліджень.

Акцентуючи увагу на тому, що екологічна безпека характеризує ступінь захищеності природного комплексу і його компонентів від можливих екологічних уражень, а економічна – передбачає такий стан економіки, при якому зберігається стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави у наукових дослідженнях відбувається синтезування змісту економічної та екологічної безпеки, що трансформуються у єдину еколого-економічну безпеку. Відповідно, у контексті вимог сталого розвитку для виміру економічної безпеки країн, мають бути враховувано складні системи екологічної та соціальної складових, з визначенням: показників оцінки (параметрів/індикаторів), загроз й ризиків, рівнів, суб'єктів та факторів прояву, які представлено на рис. 2.2.

У контексті існуючих трактувань концепції сталого розвитку можливі кілька варіантів формування еколого-економічної безпеки, а саме: збереження, екологічна модернізація, структурна екологізація, радикальний традиціоналізм, ноосферна перебудова [187]:



Рис. 2.2. Система екологічної складової економічної безпеки в умовах сталого розвитку «sustainable development»

Примітка: розроблено автором на основі [163–164, 173, 178, 187–188]

«збереження» – позиція екомодифікованої моделі суспільства, при якій зберігаються традиційний підхід до економічного зростання, який створює умови для спільного вирішення екологічних проблем країн світу;

«екологічна модернізація» – використання функцій навколишнього середовища за рахунок різноманітних і специфічних для кожної країни методів державного екологічного регулювання, а також інтернаціоналізації екологічних витрат;

«структурна екологізація» – передбачає кардинальну зміну способу життя, моделей виробництва та споживання, переорієнтацію країн світу на екологічні імперативи за умови зростаючого значення соціально-економічної нерівності між ними;

«радикальний традиціоналізм» – відновлення традиційних культурних і екологічних цінностей кожної країни світу, які гармонізовані зі сферою його історичного розвитку і життя суспільства;

«ноосферна перебудова» – усвідомлення людством величезної відповідальності за недопущення країнами світу настання нового екологічної кризи загальнопланетарного масштабу, яка може сприяти виникненню потужних цивілізаційних змін з непередбаченими наслідками.

Сучасний світ продовжує бути світом все більш зростаючих потреб, що виливаються в мотиви діяльності. І всі суб'єкти еколого-економічної системи прагнуть ці інтереси задовольнити, стикаючись з іншими інтересами, суперечачи їм, і навіть вступаючи у відкриту боротьбу. Відтак, основною проблемою є досягнення збалансованості інтересів суб'єктів еколого-економічної безпеки.

Поки для більшості країн, що розвиваються, розвиток в рамках концепції «сталого розвитку» є дуже повільним процесом, для чого є ряд причин природного, економічного і політичного характеру. Проте можна стверджувати, що саме за рахунок відповідного формування інтересів всієї світової спільноти як ключового суб'єкта еколого-економічної безпеки, можливо буде говорити про сприятливе правове поле для розвитку «зеленої» економіки, і про необхідний рівень виховання і моральності населення, а також підприємств, від діяльності яких і орієнтованості на дотримання екологічного законодавства, залежить рівень загроз інтересам суспільства.

У зв'язку з цим достатній інтерес викликають питання, пов'язані з механізмом реалізації сталого розвитку на глобальному, національному та регіональному рівнях, а також формування сучасних вимірів еколого-економічної безпеки, основними з яких є демографічний, інфраструктурний, інституційний, галузевий, екологічний, енергетичний, і які відповідають сучасній парадигмі міжнародної економічної безпеки, що базуються на принципах та цілях концепції сталого розвитку .

Демографічний вимір пов'язаний із подоланням демографічної кризи, особливо в малих містах та країнах з від'ємним та нульовим природним приростом населення. Важливого значення набуває забезпечення соціально-демографічної безпеки шляхом мінімізації ризиків депопуляції, старіння населення та нерегульованих міграційних процесів. Негативні наслідки світових фінансово-економічних криз впливають на демографічну поведінку населення (зниження рівня народжуваності, міграційний відтік населення). Подолання викликів демографічного характеру значною мірою пов'язане з розбудовою соціально-економічного розвитку країн, а саме: створення ефективної соціальної інфраструктури, інтенсивного розвитку людського капіталу, створення гнучкого ринку праці, побудови соціальної політики міст та регіонів з урахуванням вікового складу населення тощо [162, 167].

Інфраструктурний вимір. Незадовільний або низький стан транспортної інфраструктури, відсутність доступу всіх верств населення до відповідних об'єктів, незадовільний стан доріг та низький рівень транспортної мобільності, недостатня кількість або відсутність об'єктів соціальної інфраструктури впливають на погіршення умов життя та морально-психологічного клімату населення, створюючи платформу для соціальних конфліктів та зростання рівня злочинності. Загострення проблеми відбувається через нестачу бюджетних коштів та скрутним фінансовим станом підприємств, які обслуговують об'єкти соціальної інфраструктури. Необхідно розширити доступ дрібних промислових та підприємств інших секторів, зокрема в країнах, що розвиваються, до фінансових послуг, до недорогих кредитів. Залучати інвестиції в брендингові активи міст та регіонів (природні, культурно-історичні, символічні), зокрема, для створення інноваційних інкубаторів та хабів, культурно-освітніх центрів, інтерактивних лабораторій, розробки туристичних маршрутів, з метою забезпечення недорогого та рівноправного доступу для всіх.

Інституційний вимір. Формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку потребує посилення уваги до

розвитку локальних територіальних утворень та їх інституційного забезпечення. Основними інституційними механізмами забезпечення економічної безпеки міст стають системи електронного врядування, координація розвитку території за горизонтальним принципом, фінансова самостійність міст (децентралізація управління), тощо. Гострими залишаються проблеми: скорочення масштабів корупції та хабарництва; розширення участі країн, що розвиваються, в діяльності органів глобального регулювання; забезпечення верховенства права на всіх рівнях та рівного доступу до правосуддя. Відповідно до цілей сталого розвитку необхідним є, також, забезпечення до 2030 року наявності у всіх людей законних посвідчень особистості, включаючи свідоцтва про народження.

Галузевий вимір. Нова парадигма економічної безпеки потребує, перш за все, модернізації галузевої структури економіки. Так, одногалузевий або моновекторний промисловий розвиток багатьох регіонів та країн (особливо найменш розвинених країн Азії, Африки та Південної Америки), висока ресурсо- водо- матеріало- та енергоємність продукції, низька продуктивність праці, відсталість технічного та технологічного оснащення, слабкий розвиток сектору малого підприємництва, призводять до критичної ситуації, яка має прояв у закритті містоутворюючих підприємств, відповідного зростання рівня безробіття, підвищення рівня злочинності, загального зубожіння населення [172, 175, 185, 194]. Структурна перебудова, насамперед, має стимулювати ділову активність та залучення інвестиційних проектів, особливо, у сфері енергетичної та продовольчої безпеки. Цьому, зокрема підпорядкована 12 ціль сталого розвитку, щодо надання країнам, що розвиваються, допомоги в нарощуванні їх науково-технічного потенціалу для переходу до більш раціональних моделей споживання та виробництва.

Екологічний вимір. Забруднення повітря хімічними сполуками, забруднення водних ресурсів скидами стічних вод промислових підприємств та комунальних господарств, недостатня потужність та суттєва зношеність існуючих водоочисних споруд, великі площі, що зайняті під тверді побутові

відходи, ще більші, що зайняті під відходи виробництва (тільки в Україні 7% територій техногенно забруднені) призвели до значної деградації довкілля міст, регіонів та країн. Саме тому вирішення проблеми утилізації та опрацювання відходів, модернізація систем очисних споруд, зниження обсягів викидів вуглецевих сполук є невідкладним завданням сучасного світу й невід'ємною складовою безпеки країн. Економічне підґрунтя процесів екологізації вбачається у питанні визнання інвестиційної привабливості проектів та територій, що спрямовані на вдосконалення виробничих технологій та технологій утилізації наслідків техногенного та демографічного навантаження (роздільне збирання органічних та інших відходів; технології, що повертають ресурсоцінні вторинні матеріали в господарський обіг і здешевлюють вартість виробленої продукції; зменшують обсяги захоронення побутових відходів). Врешті впровадження заходів щодо запобігання змінам клімату (щорічна мобілізація 100 млрд дол. для потреб країн, що розвиваються [195]) й забезпечення функціонування Зеленого кліматичного фонду шляхом його капіталізації.

Енергетичний вимір. На енергоефективність економіки, й відповідно, на економічну безпеку суттєво впливає зношеність основних виробничих фондів та фондів житлово-комунального господарства, домінування важкої промисловості та енергоємних виробництв, низький рівень впровадження енергоефективних технологій та використання альтернативних джерел енергії, насамперед, в країнах, що розвиваються. Проте, більшість країн та регіонів мають значний нереалізований потенціал енергозбереження, зокрема, підвищення енергоємності житлово-комунального сектору; зниження інтегрального споживання палива та енергії у галузях промисловості, сфері послуг та секторі житлового господарства; заміщення споживання викопного палива відновлюваними джерелами енергії [171]. Стратегія активізація міжнародного співробітництва в галузі відновлювальної енергетики, заохочення інвестицій в енергетичну

інфраструктуру і технології екологічно чистої енергетики мають подвоїти глобальний показник енергоефективності до 2030 року.

Формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку базується на комплексному та системному підходах, що враховують взаємопов'язані компоненти (економічного, соціального, екологічного характеру) та сучасні виміри (демографічний, інфраструктурний, інституційний, галузевий, екологічний, енергетичний), які здатні забезпечити реалізацію національних інтересів в системі глобального розвитку. При цьому, стратегії забезпечення економічної безпеки окремої країни визначаються особливостями її потенціалу, налаштовані на забезпечення гідного рівню добробуту населення і динамічної рівноваги взаємодії економічної системи з навколишнім середовищем.

Продовжуючи досліджувати міжнародну економічну безпеку в умовах сталого розвитку, слід зупинитися на *соціальній складовій*. Необхідно зауважити, що 6 з 17 цілей сталого розвитку, (рис. 2.1) є суто соціальними (подолання бідності, подолання голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, мир та справедливість), ще три соціоекономічними (гідна праця, скорочення нерівності, партнерство заради сталого розвитку).

Сучасні тенденції підтверджують необхідність більш ґрунтовного дослідження соціальної компоненти в структурі міжнародної економічної безпеки. Адже, спираючись на дані ООН більш ніж 700 млн осіб, або 10 % населення світу мешкають в жебрацьких умовах й намагаються задовольнити базові потреби, серед яких охорона здоров'я, освіта, доступ до води та санітарних умов тощо. Більшість людей, бюджет яких не перевищує 1,90 дол. США на день, мешкають в країнах Африки, тих що на півдні від Сахари. Наявність роботи не гарантує гідне проживання. Так, в 2018 році 8 відсотків зайнятих робітників та їх родини перебували в умовах крайньої бідності. Бідність суттєво впливає на дітей (кожна п'ята дитина мешкає в скрутних умовах). Забезпечення соціального захисту дітей та інших вразливих верств має вирішальне значення для скорочення бідності.

Бідність має багато аспектів, проте її чинники включають безробіття, соціальну ізоляцію та високу вразливість певних груп населення до стихійних лих, хвороб та інших явищ, які заважають їх продуктивності. Зростаюча нерівність перешкоджає економічному зростанню та руйнує соціальну єдність, підсилює політичну та соціальну напругу і, в окремих випадках, призводить до нестабільності та конфліктів. Станом на 2018 рік 55% населення світу не мають доступу до соціального захисту.

Щодо соціальної проблеми голоду, то тут також необхідними є докорінні зміни глобальної продовольчої й сільськогосподарської систем, адже сьогодні голодними є 821 млн осіб та ще 2 млрд, за прогнозами ООН, будуть голодними до 2050 року. Інвестиції в сільське господарство мають вирішальне значення для підвищення потенціалу сільськогосподарського виробництва. Зниження ризику розповсюдження проблеми голоду потребує розвитку сталих систем виробництва продуктів харчування. У країнах Африки кількість тих, що недоїдають збільшилася з 195 млн осіб у 2014 році до 237 у 2017 році. У 2018 році 149 млн дітей у віці до 5 років (22 відсотка від загальної кількості дітей цього віку) страждають від хронічного недоїдання. 840 млн людей в світі не мають доступу до електричної енергії, більшість з них мешкають в сільських районах країн, що розвиваються [215]. Енергетична бідність в багатьох регіонах світу є основною перешкодою на шляху скорочення голоду та забезпечення світового виробництва продовольства в достатньої кількості для задоволення майбутнього попиту.

Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю в будь-якому віці має важливе значення для сталого розвитку. Значних успіхів було досягнуто в збільшенні очікуваної тривалості життя і скорочення деяких поширених причин смерті, пов'язаних з дитячою та материнською смертністю, але робота по досягненню мети (менше 70 випадків материнської смертності на 100 000 живонароджених до 2030 року) потребує поліпшення якості кваліфікованої медичної допомоги. Досягнення мети скорочення передчасної смертності від неінфекційних захворювань до 1/3 до

2030 року також вимагає б більш ефективних технологій для використання чистого палива під час приготування їжі.

Отримання якісної освіти є основою для створення сталого розвитку. Крім поліпшення якості життя, доступ до інклюзивної освіти може допомогти забезпечити місцевих жителів інструментами, необхідними для розробки інноваційних рішень найсерйозніших проблем в світі. Більш 265 млн дітей в даний час не відвідують школу, і 22 % з них це діти молодшого шкільного віку. Рівень охоплення початковою освітою в країнах, що розвиваються досяг 91 відсотка, але 57 мільйонів дітей молодшого віку залишаються поза школою. 617 мільйонів молодих людей у всьому світі не мають базових навичок математики і грамотності [215].

Хоча світ досяг прогресу в досягненні гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок відповідно до цілей у сфері розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття (включаючи рівний доступ до початкової освіти для дівчат і хлопчиків), жінки і дівчинки як і раніше страждають від дискримінації та насильства у всіх частинах світу. Надання жінкам і дівчаткам рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, гідної роботи і представництва в процесах прийняття політичних і економічних рішень буде стимулювати стійку економіку і приносити користь суспільству і людству в цілому. Сьогодні у 18 країнах чоловіки можуть на законних підставах перешкоджати роботі своїх дружин; в 39 країнах дочки і сини не мають рівних прав успадкування; а в 49 країнах відсутні закони, що захищають жінок від насильства в сім'ї.

Загрози міжнародного вбивства, насильства по відношенню до дітей, торгівлі людьми та сексуального насильства мають важливе значення для протидії мирним і інклюзивним товариствам в інтересах сталого розвитку. Вони прокладають шлях для забезпечення доступу до правосуддя для всіх і для створення ефективних, підзвітних установ на всіх рівнях. Серед установ, які найбільше постраждали від корупції визначають судову систему та поліцію. Корупція, хабарництво, злочинство і ухилення від сплати податків

обходяться країнам, що розвиваються приблизно в 1,26 трильйона доларів США на рік.

Як і у випадку із еколого-економічною безпекою, у сучасних дослідженнях посилюється синтез економічної безпеки та соціальної безпеки, які трансформуються у єдину соціо-економічну безпеку в умовах сталого розвитку (рис. 2.3), це потребує визначення соціальних параметрів (індикаторів); соціальних проблем, що мають прояв як загрози або ризики; чинників та соціальних стандартів, які є орієнтиром моніторингу сучасного стану безпеки та основою для виділення областей зміни її індикаторів.

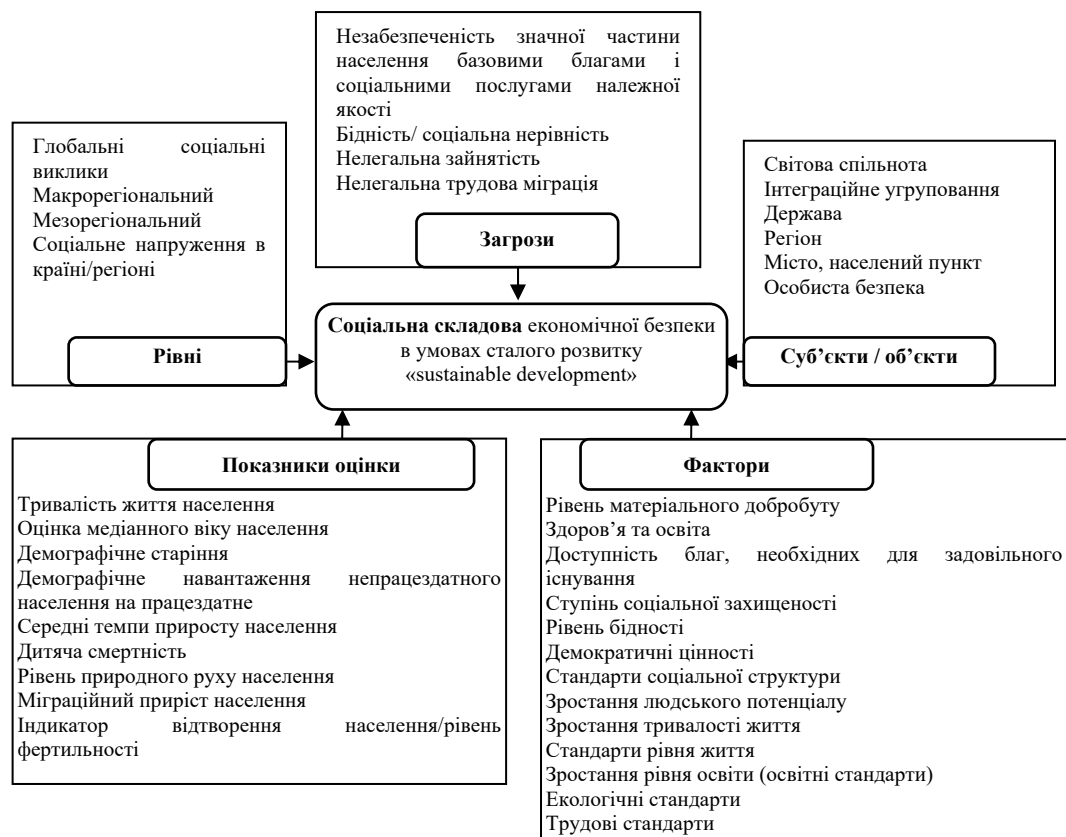


Рис. 2.3. Система соціальної складової економічної безпеки в умовах сталого розвитку «sustainable development»

Примітка: розроблено автором на основі [158, 184]

Досліджуючи соціальну безпеку, слід зауважити, що вона може мати різні аспекти прояву:

1. Соціальна безпека тісно пов'язана із забезпеченням особистої безпеки. Від останньої залежать перш за все стан здоров'я населення, рівень

освіти та духовного розвитку тощо. Ці складові соціальної безпеки лежать в основі забезпечення економічної та кадрової безпеки, ефективного використання останніх через підвищення кваліфікації, створення сприятливого робочого клімату, забезпечення сталого розвитку [152].

2. Соціальна безпека, що пов'язана з відсутністю реальних загроз насильства у суспільстві, тобто соціальних викликів (злочинність, кіберзлочинність, наркоманія тощо)

3. Соціальна безпека, що відображує протестні настрої населення. Посилення соціальної напруги в суспільстві є основною причиною його маргіналізації, що, у свою чергу, веде до масштабних соціальних конфліктів [149]. В останні роки частка людей, які вважають, що потрібно активно протестувати проти погіршення умов життя, значно перевищує кількість тих, хто виступає за збереження миру будь якою ціною.

Формування фреймів сучасної міжнародної економічної безпеки, зокрема її соціальної компоненти потребує визначення кількох ключових питань. По-перше, які соціальні параметри мають бути обрані й чому; по-друге, за допомогою яких методів та інструментарію оцінити динаміку соціальних індикаторів та їх вплив на загальний рівень міжнародної економічної безпеки; по-третє, які соціальні процеси та явища мають бути покладені в основі визначення соціального імперативу.

Слід зазначити, що дослідники протягом тривалого часу звертали увагу на різноманітні соціальні параметри, так, моделі економічного зростання Т. Мальтуса, Дж. Форестера, Д. Медоуза, М. Месаровича й Е. Пестеля містили оцінку окремих соціо-економічних індикаторів. Початок широкомасштабної дискусії пов'язують з доповіддю «Межі росту» Д. Медоуза, що була представлена в 1972 р. в рамках Римського клубу [211]. Достатня кількість міжнародних конференцій та форумів: Декларація щодо сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.); Міжнародна конференція (Йоханнесбург, 2002р.), Всесвітній соціальний форум (Порт-Алегрі, 2002 р.) привертала увагу до гостроти глобальних соціо-економічних та екологічних проблем та

ризиків, що в подальшому були визначені в останньої доповіді ООН «Цілі розвитку тисячоліття» [193]. У підсумкових документах міжнародних інституційних заходів позначені як концептуальні пріоритети розвитку, тобто конкретні цілі, що стоять перед світовим співтовариством, так і кількісні індикатори, що дозволяють урядам держав планувати дії, спрямовані на виконання опрацьованих рішень («Цілі сталого розвитку ООН на період 2016-2030 рр.», колективний план дій, 193 країни, 17 цілей і 169 завдань).

Спроби деталізувати соціальну складову сталого розвитку та визначити основні параметри, серед яких демографія, стан здоров'я населення, рівень диференціації доходів населення, рівень бідності, міграція, були чітко сформульовані в 2002 р. в документах Всесвітнього форуму зі сталого розвитку [169]. На думку експертів Інституту соціального розвитку ООН, до соціальних параметрів сталого розвитку слід відносити також: рівень матеріального добробуту, здоров'я та освіти, доступність благ, необхідних для задовільного існування, соціальну захищеність, демократичні цінності [201].

Вищезазначене дозволяє визначити, що економічна, соціальна та екологічна компоненти безпеки взаємообумовлені та інтегрально взаємопов'язані й виступають базисом сталого економічного розвитку країн, з одного боку, а з іншого - виступають ключовими складовими забезпечення певного рівня міжнародної економічної безпеки країн світу. *Екологічна* компонента характеризує ступінь захищеності природного комплексу економічної системи і його компонентів від можливих екологічних уражень, *економічна* – визначає незалежність економічної системи, її стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави, спроможність протистояти різним загрозам, *соціальна* визначається як сукупність умов розвитку економічної системи, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому, а також

забезпечується спроможність держави запобігати соціальним викликам, ризикам та загрозам, гарантувати соціальні стандарти. Відповідно, структуризація компонентів системи економічної безпеки країни має охоплювати складні системи екологічної та соціальної складових із визначенням показників оцінки (індикаторів), детермінант (внутрішніх та зовнішніх), стандартів та враховувати ієрархічну конфігурацію міжнародної економічної безпеки як системи (рис. 2.4, Додаток Е).

Концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку є виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та екологічній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, збереження та раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Стосовно оцінки ключових параметрів (індикаторів), слід зауважити, що для соціальної безпеки значення має не тільки самі показники, а їх порогові значення. Порогові значення представляють собою граничні величини, вихід за які перешкоджає нормальному розвитку та призводить до формування негативних, руйнуючих тенденцій у сфері економічної безпеки. Так, рівень безробітних, розрив в доходах між найбільш та найменш забезпеченими групами населення (*квintильний коефіцієнт диференціації*/децильний коефіцієнт диференціації доходів), темпи інфляції є такими показниками, наближення до граничної норми яких, свідчить про зростання рівня загроз соціально-економічної стабільності суспільства, а перевищення граничного або порогового значення - про перехід суспільства в зону нестабільності та соціальних конфліктів, що може реально підірвати економічну безпеку.

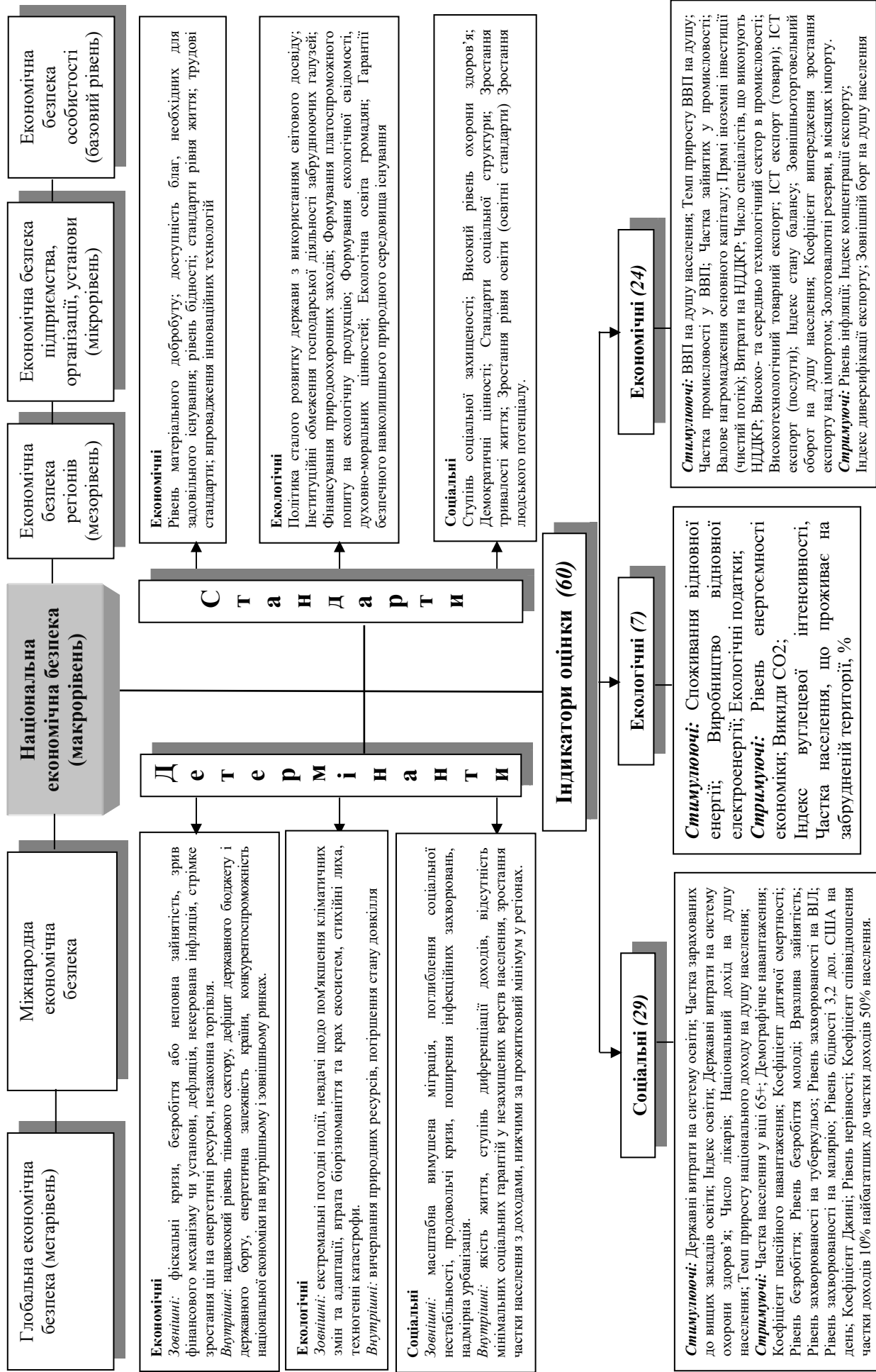


Рис. 2.4. Ієрархія компонентів системи міжнародної безпеки країн (побудовано автором)

Крім визначення кількісної характеристики індикаторів, особливу роль відіграє якісний аналіз характеру змін їх в процесі моніторингу. При аналізі процесу безпеки виділяються зазвичай три області зміни індикаторів:

1) область плавного позитивного або негативного зміни стану системи або передкризова зона, в якій можуть накопичуватися фактори, що сприяють зниженню стійкості і наближенню кризи;

2) критична область – зона кризи, в якій порушується поступова зміна системи і можуть початися якісно нові зміни в системі соціальної стабільності суспільства;

3) післякризова область може характеризуватися як знову плавним зміною системи, так і різким неконтрольованим по швидкості зміною системи.

З огляду на вищезазначене, можна визначити, що одним із завдань соціальної, екологічної і економічної безпеки є необхідність визначення порогових критичних критеріїв як для комплексного показника, так і для кожного окремого індикатору. Соціальні, економічні та екологічні імперативи сталого розвитку обумовлені наявністю безлічі факторів і визначаються неоднозначним характером їх впливу на процес сталого розвитку. Йдеться про явища і процеси різного характеру, які формують ризики, визначають тенденції та обумовлюють необхідність переходу до сталого розвитку, й можливість реалізації його базових принципів. Це можуть бути, з однієї сторони, виклики і ризики, що формують відповідні обмеження і вимоги, з іншої – зміни і тенденції, які відіграватимуть роль його рушійних сил, тобто драйверів сталого розвитку. Таким чином, розвиток економічної безпеки країни відбувається в координатах поглибленої взаємодії багатьох різноманітних чинників, що з одного боку можуть забезпечити стійке міжнародне безпекове становище, з іншого – дестабілізувати економічну безпеку.

2.2 Глобальні детермінанти безпекового розвитку країн

Виявлення детермінант, що впливають на забезпечення економічної безпеки країни пов'язано, перш за все, з виявленням тих причин, процесів умов, які, в тій чи іншій мірі, впливають на стан економіки, можуть стримувати або перешкоджати її розвиток. В основу концепції економічної безпеки, закладається питання не про співвідношення сил (економічних потенціалів), а досягнення балансу різних груп інтересів, наприклад, національних та інтернаціональних. При порушенні цієї рівноваги взаємозалежність держав в економічній сфері з детермінанти, що забезпечує, перетворюється на свою протилежність – детермінанту, дестабілізуючу, що підриває економічну безпеку. Слід зазначити, що основним, визначальним фактором економічної безпеки є відмінності і суперечливість економічних інтересів. При оцінці даного чинника потрібно мати в увазі взаємозв'язок міжнародного і національного рівнів.

Поняття «загроза» і «безпека» тісно пов'язані один з одним, неможливо провести повне дослідження економічної безпеки, не вивчивши загрози як економічні, так і неекономічні. Загроза взагалі, а не тільки економічна, називається такою тому, що вона створює загрозу руйнування об'єкта, або завдає йому більш-менш значної шкоди. Під руйнуванням можна розуміти позбавлення доступу до ресурсів, що приводить до голодної смерті, або дезорганізацію грошового обігу, що супроводжується розпадом господарської системи країни, або втрату здатності уряду до управління економікою. Складнощі виникають, коли робиться спроба визначити рівень збитків, що дозволяє говорити про загрозу економічної безпеки, але при якому руйнівні дії не відбуваються. У нормі економічні загрози є зворотною стороною економічного виграшу і звичайною умовою діяльності в ринковому конкурентному середовищі. Економічний збиток, що заподіюється суб'єкту, може бути пов'язаний з його нездатністю протистояти конкуренції і бути результатом його внутрішніх чинників, як то поганого управління. Збиток може

бути і наслідком впливу зовнішніх факторів – як свідомих дій з боку інших держав, так і стихійних. Стихійні події можуть мати приватний характер, ставлячись до коливань на окремих ринках, або загальний, будучи пов'язаними з дестабілізацією світової економічної системи в цілому.

Загрозами економічної безпеки є посилення небезпечних тенденцій розподілу суспільства та ескалація соціальних конфліктів, порушення зв'язків із постачальниками сировинних ресурсів [210, с. 45]. «В умовах стагнації або економічного спаду будь-яка загроза труднощів доступу до сировини, – констатує Х. Мауль, – становить для уряду першочергову проблему» [210, с. 110]. Проте з іншого боку, економічна безпека може мати і зворотну сторону: для експортерів сировини зовнішні ринки стають особливо важливими для забезпечення стабільного розвитку, соціального миру, політичної стабільності. Про порушення безпеки можна говорити в тому випадку, якщо припинення поставок призведе до падіння рівня виробництва, у такому випадку виробники сировини використовують національну безпеку як виправдання протекціоністських заходів.

К. Мердоч у дослідженні, присвяченому дослідженню економічних чинників як об'єктів безпеки, уточнює причини, які сприяють виникненню загроз безпеки [116, с. 82]. До яких він відносить зміни в обсягах та розподілі доходів і багатства, що погіршують стан економічних суб'єктів, та різкі зміни у рівні зайнятості, інфляції, доступу на ринок, постачанні сировини, які уповільнюють темпи економічного росту. Розділяють цю точку зору Б. Грієр, Ст. Фланаган, Ф. Хемпсон, яка представлена в роботі «Європейська економічна система», де досліджено досвід планування економічної безпеки, заснованої на аналізі структури господарських зв'язків і типу виробництва з метою захисту національної економіки від зовнішніх впливів [203, с. 229]. У даному дослідженні пропонується вимірювати економічну безпеку коливаннями динаміки ВВП, проводити оцінку впливу різних детермінант на основі диференціального підходу.

Міжнародні політичні конфлікти безумовно здійснюють вплив на розвиток національної економіки, адже їх вплив залежить від економічного потенціалу країни. Дослідженню такого впливу присвячено роботу К. Холсті «Панування політики, зовнішня торгівля як частина національної політики безпеки» [207, с. 653]. У своїй роботі автор висловлює думку про підпорядкування економічних інтересів політичній стратегії, що неминуче призводить до неоптимальних економічних зв'язків. Важливим при цьому є те, що безпека торгівлі перетворюється в складову національної безпеки для малих країн та не є такою – для великих. У процесі укріплення ділових економічних відносин та партнерства вплив економічних детермінант посилюється і з'являється тенденція виходу торгівлі з підпорядкування вимогам національної безпеки. К. Холсті наголошує на тенденції роз'єднання політики й економіки поряд зі зростанням ступеня довіри між партнерами. Вважає негативним, вплив протекціонізму на міжнародну економічну безпеку держави безпеку, який є каталізатором послаблення системи міжнародних економічних відносин.

Ще одною важливою детермінантою міжнародної економічної безпеки є співвідношення автономії і взаємозалежності. Дослідженням даного аспекту присвячено роботу Т. Ілгена «Автономія і взаємозалежність: валютні і торгові відносини між США і Західною Європою, 1958–1984 рр.» [104, с. 56]. Автор приходить до висновку, що посилення взаємозалежності є причиною змін у правилах і процесах міжнародного обміну. При цьому джерелом загроз міжнародної економічної безпеки виступає не тільки надмірна автономія, але і жорстка зовнішня політика. Х. Беренс і П. Ноак у праці «Теорії міжнародної політики» [150, с. 79] доводять, що коливання балансу взаємозалежності має довгострокові наслідки, які через руйнування економічної безпеки окремої держави призводять до диспропорцій міжнародної системи загалом.

Питання взаємозалежності як відображення процесу поглиблення інтернаціоналізації світових господарських зв'язків знайшли відображення у праці Л. Олвея, Дж. Долдена і Р. Келлі, де розглядаються міжнародні аспекти

економічної теорії національної безпеки, оцінюється взаємозв'язок зростання вразливості національної економіки залежно від розподілу ресурсів, спеціалізації виробництва, структури та напрямку товарних і капітальних потоків [120, с. 259]. Поглиблення взаємозалежності спричинило за собою модифікацію впливу трьох взаємопов'язаних детермінант, що визначають рівень економічної безпеки країни – структури товаропотоків, платіжного балансу й валютного курсу. В умовах вільної конкуренції структура товарообміну складається тільки під впливом ціни та якості товарів, у свою чергу, будь-яке державне втручання у вигляді регулювання за допомогою використання тарифів і квот обмежує ефективність торгівлі. В умовах обмеженого доступу іноземних товарів на внутрішній ринок країни знижують темпи зростання її ВВП та ефективність виробництва. Саме тому, політика протекціонізму через взаємозалежність дестабілізуюче впливає на інші ринки, створюючи загрози економічній безпеці.

Високий рівень взаємозалежності вимагає оптимізації співвідношення рівня спеціалізації кожної конкретної господарської одиниці й вразливості економічної системи. При цьому висловлюються різноманітні пропозиції для розв'язання проблеми: від пасивного спостереження за втратою національної самостійності і створення заборонних бар'єрів до активного одностороннього контролю торгової політики партнерів і колективного регулювання. Одним із варіантів забезпечення економічної незалежності є реалізація програм, що забезпечують незалежність у найважливіших сферах (організація управління запасами й резервами, скорочення споживання). Інший варіант – пошук економічних важелів, які підсилювали б політичний вплив. Проте об'єктивна обмеженість взаємозалежності перешкоджає досягненню абсолютної економічної безпеки. Міжнародний обмін товарами й послугами опосередковується валютними платежами, тому обов'язковою умовою міжнародної стабільності є вирівнювання платіжного балансу. Диспропорції платіжних балансів особливо небезпечні, оскільки при стійких торгових дефіцитах зростатиме і частка іноземного капіталу в національній економіці або послаблятимуться позиції

центрального банку, або знецінюватиметься національна валюта. В умовах вільної конкуренції платіжний баланс вирівнюється автоматично. Але прагнення захистити національну економіку від впливу зрушень у міжнародній торгівлі обумовлює необхідність регулювання структури зовнішніх платежів, заходи яких містять ризик у відповідь дій інших держав, які посилюються з поглибленням взаємозалежності, що знижує економічну безпеку.

Далеко не всі економічні загрози заслуговують того, щоб пов'язувати їх з проблемою економічної безпеки. Велика частина загроз пов'язана із звичайною, повсякденною економічною діяльністю і складає її витрати. Те, що в короткостроковому плані виглядає загрозою, наприклад, ембарго на поставку нафти, в довгостроковій перспективі може обернутися стимулом для більш раціональної енергетичної політики і прискорення технологічного розвитку. Збиток може виражатися у втраті доходу або в знищенні цілих галузей промисловості і все ж не виходити за рамки нормальної конкурентної боротьби [168, 81].

Особливе місце серед детермінант, що впливають на національну економічну безпеку, займає ступінь інтеграції країни в світову економіку. З одного боку, чим більше частка країни у світовій торгівлі, в експорті капіталу і технічного сприяння, тим більше у неї можливостей впливати на інші країни, тобто тим більше її активна сила. Але, з іншого - чим більше частка зовнішньої торгівлі по відношенню до ВВП, чим сильніше проникнення іноземного капіталу в економіку, тим в більшій мірі країна схильна до впливу ззовні, а це вже позначається на її пасивній силі. Всі країни залежать від інших в отриманні благ, необхідних їм для досягнення бажаного рівня життя і темпів економічного розвитку. Вибір, який країни постійно роблять між ефективністю (добробутом) і незалежністю (безпекою) нагадує про вічне протистояння коротко- і довгострокових інтересів країни.

У системі, в якій взаємопоглинання є нормою поведінки, питання про виживання набуває для суб'єктів першорядне значення у порівнянні з питанням про ефективність. Причому останнє розглядається крізь призму першого.

Учасники таких відносин (і держави, і фірми) більш стурбовані відносною силою, ніж абсолютною вигодою. Перевага в розподілі вигід від співпраці розглядається як перевага в безпеці. Перш за все держави стурбовані двома питаннями: по-перше, тим, щоб інші не отримали більше вигід, ніж вони самі; по-друге, тим, щоб не потрапити в залежність від обміну [217]. В анархічній системі, де діє принцип «допоможи собі сам», ніхто не може примусити суб'єкта поставити інтереси системи вище своїх власних, хоча всі суб'єкти можуть розуміти, що для їх же блага було б доцільно поступитися частиною своїх інтересів. Цього не відбувається тому, що ні у одного з них немає впевненості в тому, що інші слідуватимуть його прикладу, а для досягнення ефекту необхідно, щоб всі учасники діяли таким чином.

Виникає явище, що отримало назву «дилема безпеки». В науковій літературі з проблем безпеки одне з її проявів трактується в світлі класичного прикладу з теорії ігор, в якому обидва злочинці зізнаються і скоєному ними злочині (випадок А), хоча отримали б менше покарання, якби вони обидва не зізнавалися (випадок Б). Нездатність домовитися і проблема взаємної недовіри проявляються в гонці озброєнь, учасники якої втягуються в неї через побоювання, що їх потенційний противник отримає над ними перевагу, хоча всі вони виграли б, якби утрималися. Причому виграли б саме в безпеці, а не тільки у витратах, пов'язаних з її забезпеченням. У результаті утворюється спіраль погоні за безпекою, учасники якої своїми діями підштовхують один одного до скоєння нових витків, нездатних в принципі поліпшити їхнє становище [212].

Детермінанти впливу на економічну безпеку, у залежності від джерела виникнення, можна поділити на: об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі і мимо волі держави або її суб'єктів безпеки, незалежно від прийняття фінансової кон'юнктури, наукових винаходів, форс-мажорних обставин тощо. Їх необхідно розпізнати і обов'язково враховувати в процесі розробки управлінських рішень. Суб'єктивні детермінанти пов'язані із навмисними або ненавмисними діями людей в різних організаціях, в тому числі державних і міжнародних підприємствах конкурентів. Тому їх запобігання,

багато в чому, пов'язано з впливом на суб'єктів економічних відносин. Залежно від можливості запобігання можуть бути фактори форс-мажорні і не форс-мажорні. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні лиха, які змушують вирішувати і діяти всупереч наміру). Другі можна нівелювати своєчасними і правильними діями.

За ймовірністю настання всі деструктивні детермінанти (виникнення зони ризику, виклик, небезпека, загроза) можна розділити на явні, тобто реально існуючі, видимі, і латентні тобто приховані, ретельно замасковані, які важко виявляються. Вони можуть з'явитися раптово, тому зменшення або припинення їх впливу потребує додаткових заходів, зусиль і коштів. Їх також можна класифікувати в залежності від об'єкту впливу (власність, техніка, інформація, технологія); в залежності від природи виникнення (економічні, політичні, техногенні, екологічні, кримінальні, правові, конкурентні, тощо); в залежності від спричинених збитків (ті, що спричинили незначні труднощі, масштабні труднощі, катастрофічні труднощі). Також важливою класифікаційною ознакою може бути визначення впливу в залежності від часу: детермінанти безпосереднього впливу, ті, що можуть вплинути в короткостроковій перспективі (до 1 року), середньостроковій перспективі (після 1 року) та просторові, ті що діють на певній території (країна, регіон)

Всесвітній економічний форум за підтримки Marsh & McLennan та Zurich Insurance Group, щорічно публікує аналітичні звіти стосовно глобальних ризиків [95]. Розвиток економічної безпеки країни відбувається в координатах поглибленої взаємодії багатьох різноманітних чинників [12, 151, 165, 177, 180, 186, 190], які з одного боку можуть забезпечити стійке міжнародне безпекове становище, з іншого – дестабілізувати, підірвати економічну безпеку або взагалі комплексно впливати (мати різновекторний вплив, який передбачає як комбінацію факторів взаємовпливу, так і поглинання одного іншим). Всі ці чинники, виступаючи детермінантами економічної безпеки країн по-різному (асиметрично) впливають на їхній стан, адже тиск детермінант обумовлений як функціональними ознаками так

і місцем виникнення (внутрішні або зовнішні, причому останні враховують як регіональні, так і глобальні виміри безпеки)[174, 176]. Класифікація детермінант міжнародної економічної безпеки країн за відповідними категоріями представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Детермінанти міжнародної економічної безпеки країн

Детермінанти	Форми прояву
Економічні	Фіскальні кризи Безробіття або неповна зайнятість «Мильні бульбашки» у великій економіці Дефляція Некерована інфляція Стрімке зростання цін на енергетичні ресурси Незаконна торгівля
	Надвисокий рівень тіньового сектору Дефіцит державного бюджету і державного боргу Енергетична залежність країни Конкурентоспроможність національної економіки на внутрішньому і зовнішньому ринках
Екологічні	Екстремальні погодні події Невдача щодо пом'якшення кліматичних змін та адаптації Втрата біорізноманіття та крах екосистеми Стихійні лиха Техногенні катастрофи
	Вичерпання природних ресурсів Погіршення стану довкілля
Геополітичні	Неефективність регіонального чи глобального управління Неспроможність національного управління Державні крахи або кризи
	Міждержавні конфлікти Терористичні атаки Зброя масового знищення
Соціальні	Масштабна вимушена міграція Поглиблення соціальної нестабільності Продовольчі кризи Поширення інфекційних захворювань Надмірна урбанізація
	Якість життя Ступінь диференціації доходів Відсутність мінімальних соціальних гарантій у незахищених верств населення (пенсіонери, діти); Зростання частки населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум у регіоні;
Технологічні	Побічні наслідки технологічного прогресу Критичний зрив інформаційної інфраструктури Кібератаки Шахрайство або крадіжка даних

Примітка: систематизовано автором [151, 12, 165, 186, 95]

Важливою особливістю методології Всесвітнього економічного форуму є те, що в основі дослідження лежить визначення топ імовірних та топ найбільш впливових ризиків, які ми пропонуємо вважати детермінантами розвитку міжнародної безпеки, зокрема економічної. Серед найбільш ймовірних детермінант впливу на міжнародну безпеку перші три позиції займають екологічні: екстремальні погодні явища, неготовність до кліматичних змін і стихійні лиха. Далі за ступенем ймовірності йде шахрайство з даними та їх крадіжка, кібератаки, штучні екологічні проблеми, масова міграція, втрата біорізноманіття, криза водопостачання та «мильні бульбашки» у великій економіці. Половину небезпечних щодо можливого впливу ризиків також складають екологічні проблеми, але перше місце в цьому рейтингу все одно займає зброя масового знищення. Крім того, небезпечними названо штучні екологічні проблеми і поширення інфекційних захворювань. Варто зазначити, що зброя масового знищення та екстремальні погодні явища тривалий час залишаються основними світовими загрозами. При цьому майже десять років тому головні глобальні ризики носили виключно економічний характер.

У 2010 році це був обвал цін на активи, в 2011-му – шторми і циклони (ймовірний ризик) та фінансова криза. З 2012 по 2014 роки найбільш імовірною детермінантою міжнародної економічної безпеки називали розрив в доходах населення, а найбільш небезпечною – системні фінансові порушення і фінансову кризу. Після 2014 року характер глобальних ризиків змінився, оскільки посилився вплив міждержавних конфліктів, зростання неконтрольованої міграції, кризи водопостачання та кліматичні зміни.

Серед основних факторів ефективності міжнародної безпеки виокремлюють [63, с. 127]:

- 1) сучасні тенденції розвитку геостратегічної ситуації на всіх рівнях (глобальному, регіональному, субрегіональному);
- 2) соціально-економічний та військовий потенціал країн світу;
- 3) загрози, що впливають на рівень стабільності країн, у тому числі на регіональному та субрегіональному рівнях;

- 4) ефективність існуючих систем безпеки;
- 5) можливості створення нових систем безпеки.

До вагомих економічних детермінант міжнародної економічної безпеки країн світу доцільно віднести проблеми світової торгівлі і погіршення фінансових умов, що в свою чергу призводить до проблем з інвестиціями і завдає шкоди виробничим ланцюгам у всьому світі. До детермінант розвитку міжнародної економічної безпеки можна також віднести торговельні конфлікти, які в найближчі роки будуть загострюватися на різних територіях та регіонах, що призведе до скорочення обсягів глобальної торгівлі і як наслідок матиме серйозний вплив на інфляційні процеси, настрої в ділових колах, настрої споживачів і в кінцевому рахунку на глобальне економічне зростання. Також можна зазначити, що існує імовірність введення деякими країнами масштабних імпортних мит і субсидування місцевих виробників для боротьби з міжнародним протекціонізмом. Не менш важливою детермінантою є глобальне боргове навантаження, яке становить близько 225 % ВВП, що значно вище, ніж до світової фінансової кризи 2008 року. Загальна сума позик сягає 250 трлн дол. США, з них корпоративний борг складає — 29 млрд дол. США. Високий рівень тіньового сектору, який порушує механізми дії законів та інструментів ринку, що в свою чергу, призводить до їх неефективного впливу на зростання економічного розвитку, також залишається серед економічних детермінант безпеки країни.

Особливе місце серед детермінант економічної безпеки країни належить екологічним, дія яких із кожним роком посилюється. Найбільш вагомими серед них залишаються наступні: збитки від майна, інфраструктури та / або навколишнього середовища, а також втрати людського життя, спричинені надзвичайними погодними явищами; неспроможність урядів і підприємств застосовувати або вживати ефективних заходів щодо пом'якшення зміни клімату, захисту населення та допомоги бізнесу, що постраждали від зміни клімату, вичерпання ресурсів, необхідних

для населення і виробництва, техногенні збитки та катастрофи (розливи нафти, радіоактивне забруднення тощо).

Щодо блоку геополітичних детермінант, то тут до основних доцільно віднести: неспроможність національного управління (недотримання верховенства закону, корупція, політичний тупик тощо), яка проявляється у неможливості визначення чіткої геополітичної позиції країни внаслідок слабкої верховенства права, корупції чи політичних протистоянь; неспроможність регіонального або глобального управління, яке проявляється у нездатності регіональних чи глобальних інститутів вирішувати питання економічного, геополітичного та екологічного значення; міждержавні конфлікти з регіональними наслідками, що проявляються у двосторонніх або багатосторонніх суперечках між державами, які переростають в економічні (торговельні/валютні війни, націоналізація ресурсів), військові, кібер-, соціальні або інші конфлікти; масштабні теракти через діяльність осіб або недержавних груп з політичними чи релігійними цілями, які успішно завдають масштабних людських та матеріальних збитків; крах або криза державного управління мають геополітичне значення через існування в країні внутрішнього насильства, військового перевороту, громадянських конфліктів, регіональну або глобальну нестабільність, тощо; зброя масового знищення, розгортання ядерних, хімічних, біологічних та радіологічних технологій та матеріалів, що створює міжнародні кризи та потенціал для можливості масштабного знищення.

Соціальними детермінантами виступають: порушення у містобудуванні, які через надмірне розповсюдження міст та пов'язаної з цим інфраструктури, створюють соціальні, екологічні та медичні проблеми; продовольчі кризи, що виникають через недоступний або ненадійний доступ до відповідної кількості та якості їжі та харчування в великих масштабах; масштабна вимушена міграція, що спричинена конфліктами, катастрофами, екологічними або економічними причинами; посилення соціальної нестабільності, що проявляється через діяльність соціальних рухів або

організацію протестів (наприклад, вуличні заворушення, соціальні заворушення тощо), які порушують політичну та соціальну стабільність, негативно впливаючи на населення та економічний розвиток країн; швидке і масове поширення інфекційних захворювань, бактерії, віруси, паразити або грибки, які спричиняють неконтрольоване розповсюдження інфекційних захворювань (наприклад, внаслідок стійкості до антибіотиків, противірусних препаратів та інших способів лікування), що призводить до поширених смертельних випадків та економічних зривів.

Нові революційні біотехнології прогнозують, з одного боку, появу перспективних досягнень, які з іншого боку створюють серйозні проблеми нагляду та контролю. Частота спалахів хвороб постійно зростає. У період з 1980 по 2013 роки було зареєстровано 12012 спалахів, що включає 44 мільйони окремих випадків, які стосуються кожної країни світу. Щомісяця Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) відслідковує 7000 нових сигналів можливих спалахів, генеруючи 300 спостережень, 30 розслідувань, і 10 повних оцінок ризику. У червні 2018 р. вперше в історії виникли спалахи шести з восьми категорій захворювань, що знаходяться у списку «першочергових захворювань» ВООЗ [95]. За перші 100 днів із початку повідомлення ВООЗ про появу перших випадків вірусної інфекції COVID-19 у світі було інфіковано (на початок квітня 2020 року) понад 1,3 млн осіб, майже 80 тисяч людей померли [218]. Глобальне поширення пандемії призвело до посилення кризових явищ у світовій економіці, обсяги падіння якої будуть ще більш вражаючими у порівнянні із кризою 2008 року, Великою депресією.

Виділяють п'ять основних тенденцій, що сприяють збільшенню частоти спалахів. По-перше, зростаючий рівень подорожей, торгівлі та зв'язку означає, що спалах може переїхати з віддаленого поселення до будь-якого міста по всьому світу менше ніж за 36 годин. По-друге, життя з високою щільністю, часто в негігієнічних умовах полегшує розповсюдження інфекційних захворювань у містах - і 55% населення світу сьогодні проживає в міських районах, ця частка за прогнозами до 2050 року досягне 68 %. По-

третє, збільшення вирубки лісів також впливає на спалахи інфекційних захворювань. По-четверте, зміни клімату впливають на зміни та структуру передачі інфекційних захворювань. Нарешті, переміщення людини є критичним фактором у цьому плані. Будь-то через бідність, конфлікти, переслідування чи надзвичайні ситуації, переміщення великих груп на нові місця – часто в поганих умовах – збільшує вразливість населення до біологічних загроз. Глобалізація зробила світ більш вразливим до суспільного та економічного впливу від спалахів інфекційних захворювань, навіть незважаючи на те, що наслідки цих спалахів на здоров'я людини зменшуються, оскільки медичні прориви та прогрес у системах охорони здоров'я дозволили стримувати наслідки захворюваності та смертності. Спалах ГРВІ 2003 року, який заразив близько 8000 людей від якого загинуло 774 – коштував світовій економіці приблизно 50 мільярдів доларів США. В результаті спалаху захворювань у Південній Кореї у 2015 році було інфіковано лише 200 осіб і загинуло 38, але це призвело до витрат у 8,5 млрд дол. США. У результаті пандемії COVID-19, що спалахнула у Китаї 31 грудня 2019 р., майже немає країни де не було б зафіксовано інфікованих хворих [199]. Нарешті, водні кризи, що призводять до шкідливого впливу на здоров'я людини та/або господарську діяльність, через значне зниження доступної якості та кількості прісної води.

До блоку технологічних детермінант економічної безпеки країни доцільно включити наступні. Побічні наслідки технологічного прогресу, навмисні або ненавмисні несприятливі наслідки технологічного прогресу, такі як штучний інтелект, геоінженерія та синтетична біологія, що завдають шкоди людині, навколишньому середовищу та економіці. У зв'язку з цим, варто підкреслити важливість контролю технологій синтетичної біології, які мають потенціал для трансформації ландшафту загроз. Можливі вигоди є вагомими – вони включають нові способи виробництва хімікатів, фармацевтичних препаратів, палива та електроніки, але поряд з цим існують великі ризики створення і використання біологічної зброї.

Порушення критичної інформаційної інфраструктури та мереж (критична поломка інформаційної інфраструктури), кіберзалежність, збільшує вразливість до відключення критичної інформаційної інфраструктури (наприклад, Інтернету, супутників тощо) та інших мереж, та може завдати великої шкоди та збитків. Масштабні кібератаки або зловмисне програмне забезпечення, завдають великих економічних збитків, сприяють геополітичній напруженості та можуть спричинити масову втрату довіри до Інтернету. Шахрайство або крадіжка великих масивів даних, неправомірне використання приватних чи офіційних даних, все частіше відбувається в безпрецедентному масштабі.

Поділ загроз безпеки на внутрішні й зовнішні з пріоритетністю внутрішніх загроз; неринкове походження економічної безпеки, оскільки загрози безпеки викликані не лише економічним розвитком, а й суб'єктивно-функціональними загрозами внаслідок недоліків регулювання і недосконалості стратегії реформ, поширення корупційних проявів, тінізації економіки; необхідність визначення граничних значень індикаторів безпеки для застосування дієвих методів виявлення критичних точок розвитку та регулювання відтворювального процесу; відображення критерію безпеки економіки у прогнозах і стратегіях розвитку держави.

До внутрішніх детермінант доцільно віднести загрози мікро- та мезоекономічного рівня системної ієрархії, до зовнішніх – макро- та глобального, геоекономічного, метаекономічного. Внутрішні детермінанти виникають під впливом поточного стану економіки країни або регіону. Якщо в регіоні чи загалом в країні відсутня політика, спрямована на ефективний розвиток виробничої та соціальної сфери, при цьому загострені економічні, політичні, екологічні проблеми, то існує імовірність впливу детермінант, дестабілізації національної та регіональної економіки.

Джерелами зовнішніх загроз є низький рівень ефективності економіки, конкурентоспроможності промисловості, негативні тенденції соціально-економічного розвитку, тобто внутрішні джерела. У макроекономічному сенсі загрози полягають у відсутності єдиної структурної політики,

недосконалості фінансово-бюджетної системи країн та регіонів, вичерпанні природних ресурсів та погіршенні стану довкілля, криміналізації економіки. Усунення загроз можливе лише за умови проведення цілеорієнтованої на безпеку національної політики з чітко виокремленими зобов'язаннями уряду й територій під жорстким контролем державного управління.

Експерти британського журналу «The Economist» склали новий рейтинг загроз світовій економіці. У доповіді зазначено, що перспективи світової економіки погіршуються. Експерти «The Economist» вважають, що в 2019 році темпи її зростання сповільняться до 2,8 % (у 2018 році приріст склав 2,9 %), а в 2020 році – до 2,6 %. В реальності темпи зростання можуть виявитися навіть нижче прогнозованих, до такого результату може привести реалізація кількох ризикових сценаріїв [198]. Найбільш серйозною загрозою світовій економіці залишається можливість переростання конфлікту між США і Китаєм в повномасштабну торговельну війну. Ризик такого результату експерти назвали помірним (інтенсивність ризику – 15 балів), зазначивши, що реалізація такого результату буде мати вкрай важкі наслідки. На думку експертів, у разі домовленості в ході переговорів влади США і Китаю, є можливість уникнення ескалації конфлікту. Однак, можна припустити, що навіть в разі укладення угоди ризики збережуться, так як будь-яка угода не зможе примусити Китай до такого реформування торговельного балансу, якого домагаються США.

Згідно з базовим прогнозом «The Economist», у найближчі два роки економіці США вдасться уникнути глибокої рецесії, хоча зростання ВВП країни сповільниться в 2019 році до 2,3 %, а в 2020-м – до 1,5 % [197]. Проте експерти попереджають, що спад може виявитися набагато сильнішим через уразливість фінансового сектора США. Через довготривалий період наднизьких процентних ставок корпоративний борг зріс майже до 47 % від ВВП, що перевищує максимум, досягнутий в ході світової фінансової кризи 2008–2009 років. Крім того, знизилася якість боргу – більше половини

корпоративного боргу США має рейтинг ВВВ (найнижчий інвестиційний рівень), а близько 60 % кредитів видано без угод про обслуговування.

Уповільнення економіки США може привести до зростання числа компаній, що скорочують обсяг інвестицій і чисельність персоналу і в той же час зазнають труднощів з погашенням боргів, а також до переоцінки їх рейтингів, що спонукатиме інвесторів скорочувати вкладення. Реалізація такого сценарію (його ризик в «The Economist» оцінюють як помірний – інтенсивність 12 балів, але можливі наслідки оцінюються як важкі) значно погіршить уповільнення світової економіки, з огляду на те, що багато країн постраждають від спаду попиту на їх товари в США і ослаблення потоку інвестицій.

Аналітики агентства Moody's [200] вважають, що причиною наступної кризи в США можуть стати швидкозростаючі ризикові борги нефінансових компаній. Експерти відзначають, що в 2018 році економіки багатьох країн, що розвиваються постраждали від валютних криз, а в 2019 році ситуація може погіршитися (ризик помірний, інтенсивність – 12 балів). У найближчій перспективі можливою є широкомасштабна криза на ринках, що розвиваються яка може виникнути через нові труднощі в державах, економіки яких вже нестійкі через власні проблеми а також внаслідок ескалації торгової війни між США і Китаєм, відтоку іноземних інвесторів через переростання валютних криз в Аргентині і Туреччині в повномасштабні банківські кризи на тлі зростання вартості запозичень в іноземній валюті. При цьому, відтік капіталу з країн з ринком, що розвивається може змусити країни з зовнішніми дисбалансами піти на жорсткі заходи, а найбільш вразливі з них опиняться в глибокій кризі. ВВП ринків, що розвиваються різко впаде, що позначиться і на світовій економіці та вплине на стан економічної безпеки багатьох країн.

Найбільш вразливим місцем економіки КНР в «The Economist» вважають обсяг внутрішніх кредитів, що перевищує 230 % ВВП. Якщо влада Китаю не зможе зупинити уповільнення темпів економічного зростання, це призведе до різкого зниження світових цін на сировину, особливо на метали,

що негативно вплине на країни Латинської Америки, Близького Сходу і Африки. З огляду на зростаючу залежність західних виробників і ритейлерів від попиту в Китаї і на інших ринках, що розвиваються, уповільнення економічного зростання в Китаї буде мати серйозні глобальні наслідки.

Таким чином, до найбільш впливових детермінант сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки можна віднести:

- Глобальну рецесію країн світу через пандемію COVID-19.
- Уповільнення темпів зростання економіки США, наслідком якого може бути скорочення інвестицій та вивільнення персоналу в компаніях по всьому світу.
- Різке коливання цін на нафту через загостренням геополітичної ситуації на Близькому Сході Перетворення конфлікту між США та Китаєм у відкриту торгівельну війну, що підвищує вірогідність кризи на ринках країн, що розвиваються та обвал економіки Китаю.
- Початок військових дій через суперечки про приналежність островів у Південно-Китайському морі - архіпелаг Спратлі (на нього претендують Китай, В'єтнам, Тайвань, Малайзія, Філіппіни і Бруней), Парасельські острова (претендують КНР, Тайвань і В'єтнам) і рифи Скарборо (претендують КНР, Тайвань і Філіппіни).
- Вірогідність спричинення серйозної шкоди великим сегментам інтернету в результаті кібератак. Важливо підкреслити, що спрямована атака може тривати 6–12 місяців, і її початкові етапи – проникнення, вивчення і захоплення інфраструктури – найчастіше невидимі. Жертви бачать тільки кінцеві фази, наприклад, знищення інфраструктури або шифрування даних, вимога викупу. Але навіть кінцеві фази можуть залишатися невидимими, коли, наприклад, потрібно проникнути в організацію, викрасти певні дані і непомітно зникнути. Тому, за оцінками експертів, випробування нових шахрайських технологій відбуваються безперервно, що спонукає нові проникнення і захоплення інфраструктур. Компанії здійснюють свою діяльність в умовах

прискореної цифровізації, і технології лежать в основі багатьох інноваційних процесів, що закономірно тягне за собою все більшу вразливість для кібератак.

- Початок військових дій на Корейському півострові;
- Вихід Великобританії зі складу Євросоюзу без угоди (no-deal Brexit);
- Початок банківської кризи в Італії через політичну та фінансову

нестабільність в країні. Економіка Італії стає все більш розбалансованою: на зовнішніх ринках прибуток отримують лише виробники товарів розкоші та сучасного виробництва. Такі сектори, як автобудування, побутова техніка, дешеві тканини та одяг, втратили здатність конкурувати. Показовим став спад виробництва побутової техніки: ще в 2007 році Італія була одним з лідерів у цьому секторі, виготовляючи 24 млн одиниць. У 2012-му виробництво впало до 13 млн одиниць і продовжує скорочуватися, випуск пральних, посудомийних машин, холодильників і плит знизився на 52 %, 59 %, 55 % та 75 % відповідно. Італія перенесла потужності в країні з дешевою робочою силою, але це призвело до зростання безробіття та поширення розбіжностей у рівні розвитку між промисловою північчю та аграрним півднем. Скорочення споживання та інвестування завдало економіці значної шкоди: зруйновано 15 % промислового потенціалу. Малі підприємства, які раніше були основою економічного процвітання, наразі закриваються через низький рівень продажів, скорочення рівня дохідності та брак фінансування. Важливий вплив на економічну безпеку країни спричиняють структурні диспропорції. За даними Світового банку, Італія посідає 65-те місце зі 189 за рівнем простоти ведення бізнесу, інфраструктура потребує негайного оновлення, енергетичні витрати зависокі. Країна витрачає на освіту менше 5 % від ВВП (порівняно з 6,3 % в середньому у найбільш економічно розвинених країн ОЕСР). Вищу освіту має 21 % молоді у віці 24–34 роки, порівняно з 39 % в середньому у країнах ОЕСР. Загальний рівень безробіття сягнув 12–13 %, серед молоді – 40 %. Вірогідний дефолт Італії – третьої економіки Євросоюзу, яка в 10 разів більша за грецьку, становить у рази більшу небезпеку єдності єврозони та Євросоюзу як

економічного блоку. Пенсійна реформа за оцінками експертів призведе до втрати 170 млрд євро, або 10 % ВВП Італії, і може спровокувати найгірший сценарій подальшого розвитку Євросоюзу – виникання боргової кризи, подібної до грецької, але значно більшого масштабу.

Таким чином, сучасний розвиток міжнародної економічної безпеки країн відбувається в координатах поглибленої взаємодії багатьох різноманітних чинників – детермінантів, що з одного боку можуть забезпечити стійке міжнародне безпекове становище, з іншого – дестабілізувати економічну безпеку. Детермінанти міжнародної економічної безпеки країн можна класифікувати із урахуванням функціональних ознак та місця виникнення, а саме: економічні, соціальні, екологічні, геополітичні, технологічні. Природа їх виникнення з одного боку, обумовлена внутрішнім середовищем та зовнішнім оточенням країни, а з іншого, детермінанти безпосередньо впливають на розвиток внутрішньої та зовнішньої складової безпеки країни.

Грунтуючись на складності та суперечливості концепту економічної безпеки країн, потребує подальшого розвитку методологічний апарат емпіричної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що враховує взаємообумовлені інтегрально взаємопов'язані компоненти – економічну, соціальну та екологічну, що одночасно виступають і базисом сталого економічного розвитку і ключовими складовими забезпечення рівня безпеки країни, стабільності та стійкості економічної системи, її спроможності до конкурентного розвитку.

2.3 Науково-методичні засади дослідження міжнародної економічної безпеки у контексті сталого розвитку

Сучасні дослідження економічної безпеки [11, 28, 47, 166, 182, 210] ґрунтуються на використанні різноманітних підходів, дослідження яких дозволяє виділити найбільш поширені серед них:

ресурсно-функціональний підхід, що ґрунтується на визначенні ефективного розподілу та використання ресурсів для забезпечення стабільного стану та мінімізації негативного впливу загроз економічної безпеки та адаптації економічного функціонування до мінливого середовища [28, с. 44–46; 147, с. 93]; у дослідженні економічної безпеки усі процеси, що відбуваються у соціально-економічній системі, розподіляються на відповідні групи із урахуванням їх функціонального впливу на безпеку;

відтворювальний підхід, згідно з яким дослідження економічної безпеки ґрунтується визначенні стабільності та стійкості економіки, визначенні можливостей економіки задовольняти суспільні потреби (держави та її громадян), самовдосконалюватись тощо, тобто мова йде про спроможність економіки до розширеного відтворення, яке забезпечує збалансований розвиток та відповідний рівень конкурентоспроможності країни [166];

ціннісний підхід, відповідно якому економічна безпека визначається через відсутність загроз для суспільства, які не дозволяють забезпечити йому захист та збереження відповідних цінностей [210], тобто безпека визначається як певний стан розвитку, при якому економіка забезпечується необхідними умовами, ресурсами тощо задля самовдосконалення та розвитку;

концептуальний підхід, відповідно до якого економічна безпека досліджується з точки зору впливу мікро- та макросередовища, можливості протидії негативним факторам впливу;

комплексний підхід, відповідно до якого економічна безпека визначається не тільки ефективним використанням ресурсів, а й визначає такий стан, що забезпечує сталий розвиток, запобігаючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, комплексний підхід, передбачає нерозривність та взаємопов'язаність ресурсної, демографічної, екологічної, інформаційної та інших складових [182, с. 29];

системний підхід, згідно з яким економічна безпека визначається з точки зору її концептуального наповнення та структури, що визначається

відповідною ієрархією та системою функціональних зв'язків між усіма складовими (підсистемами) економічної безпеки, з огляду на те, що на кожному більш високому рівні системи управління безпекою мають формуватися відповідні засади забезпечення компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня [11, с. 9, 14]. ієрархічну структуру економічної безпеки визначають вертикальна та горизонтальна складова [28, с. 58–59];

системно-синергетичний підхід, згідно з яким економічна безпека розглядається як цілісна складна відкрита система із стійкими взаємозв'язками між підсистемами (елементами економічної безпеки), відповідно, дослідження економічної безпеки зосереджено на визначенні закономірностей самоорганізації і саморозвитку системи, синергетичних ефектів [47, с. 157–158].

Застосування вищезазначених підходів передбачає використання розвинутого інструментарію дослідження економічної безпеки, який характеризується застосуванням різноманітних методів: статистичного (використання методів статистичного аналізу), економіко-математичний (дослідження функціональних зв'язків між елементами системи економічної безпеки, планування та прогнозування тощо), ризиковий (застосування відповідної шкали для виявлення та оцінювання ризиків та загроз), процесний (дослідження системи управління та виробничих процесів) та інші.

Вивчення різноманітних підходів дослідження економічної безпеки доводить, що категорія економічної безпеки інтегрально поєднує складну систему горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків між суб'єктами безпеки різного ієрархічного рівня, які, з одного боку, відносяться до різних функціональних сфер суспільства, а з іншого – мають відповідний функціональний вплив на безпеку. Відповідно, авторський підхід до розробки методичного інструментарію кількісної оцінки та аналізу рівня економічної безпеки країн світу базується на наступних положеннях:

по-перше, економічна безпека – це комплексне поняття, оцінювання якого має ґрунтуватися на врахуванні сукупності критеріїв оцінки (індикаторів безпеки). У зв'язку з цим, кількісна оцінка рівня економічної безпеки можлива на основі застосування методики багатовимірного оцінювання, результатом якої є конструювання відповідних інтегральних індексів безпеки;

по-друге, побудований індекс безпеки повинен мати не тільки характер описового показника, що агрегує в єдиній комплексній оцінці систему одиничних кількісних параметрів, але й виступати певним критерієм, що відповідно до визначених умов, має діапазон варіації, вихід за межі якого є сигналом зміни рівня безпеки, ідентифікатором посилення ризиків або зростання загроз безпеці;

по-третє, враховуючи нерозривний зв'язок економічної безпеки зі стійким розвитком національної економічної системи, що логічно витікає з розуміння економічної безпеки як такої характеристики економічної системи, що визначає її незалежність, стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, спроможність протистояти різним загрозам, доцільним є формування такої системи параметрів (індикаторів) безпеки, що мають відповідати Концепції сталого розвитку ООН та корелювати з цілями стійкого розвитку та індикаторами, досягнення яких визначено пріоритетними в рамках Концепції [215, 216].

При цьому основними питаннями теоретико-методичного характеру, що визначають особливості та порядок реалізації запропонованого методичного інструментарію, є наступні:

1. Обґрунтування структури відповідного інтегрального індексу міжнародної економічної безпеки:

1.1. Виокремлення складових різного порядку (субіндексів або локальних індексів безпеки), встановлення якісно-логічних зв'язків між ними, визначення структурно-ієрархічних залежностей, обґрунтування

доцільності виокремлення різних складових відповідно до сучасних тенденцій та закономірностей розвитку світового господарства.

1.2. Формування системи індикаторів безпеки (одиничних параметрів), що можна класифікувати та відповідним чином систематизувати з урахуванням виокремлених в п. 1.1 складових (субіндексів). Обґрунтування сутності кожного індикатору з позиції відображення безпекової компоненти розвитку країн (тобто з позиції незалежності, стійкості, стабільності, динамічності розвитку національних економік, їх захищеності та конкурентоспроможності, здатності протистояти загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища). Врахування можливості параметризації та кількісного виміру індикаторів у тому числі в певному періоді ретроспекції, що дозволить їх включити до розрахунку інтегрального індексу та його оцінку в динаміці з урахуванням наявних даних та міжнародних джерел статистичної інформації.

1.3. Систематизація можливих параметрів (п. 1.2) щодо *характеру їх впливу* на рівень економічної безпеки та її складових (субіндексів); *можливостей виокремлення чи розрахунку нормативних (порогових, критичних, допустимих тощо) значень*, що можуть бути застосовані в системі моніторингу загроз економічної безпеки та включені в відповідні механізми забезпечення достатнього рівня економічної безпеки країни; *способу вираження чи представлення як статистичних величин* (абсолютні, відносні, середні величини; індивідуальні чи комплексні показники тощо), що безпосередньо впливатиме на результати практичних розрахунків.

Отже, одиничні параметри – показники слід вибирати виходячи з їх аналітичної обґрунтованості, вимірюваності, наявності у відповідних статистичних базах за достатньо великою вибіркою країн (рівень охоплення), відповідності до явища, що вимірюється (високої здатності виступати ідентифікатором рівня безпеки), та відносин один до одного. Можливості заміни показників (використання проксі-змінних) слід враховувати на

випадок відсутності деяких показників в цілому або за великою кількістю об'єктів оцінки (країн)

2. *Визначення способів нормування одиничних параметрів (п. 1.2), що забезпечить їх приведення до порівнювального вигляду та дозволить агрегувати до відповідної структури підсумкового інтегрального індексу безпеки.*

Теорією та практикою сучасного економічного аналізу розроблено та апробовано декілька прийомів приведення різних за способом вираження параметрів до порівнювального вигляду [202, 204, 208, 213], а саме метод ранжування, метод стандартизації (розрахунку z-оцінок, порівняння відносно середнього рівня та стандартного відхилення), метод min-max (порівняння з найкращим та найгіршим значенням показника), метод порівняння з середнім рівнем показника, метод порівняння з найбільшим значенням показника (найкращий рівень), метод категоріального шкалування, методи циклічних індикаторів тощо.

Методи нормування переводять індикатори різних розмірностей у безрозмірні величини та дають можливість співставлення різноспрямованих індикаторів, без чого неможливо формування інтегрального індексу, при цьому ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника з певною еталонною величиною, в якості якої можуть виступати максимальне, мінімальне, середнє значення показника у певній, еталонне (порогове, стандартне) значення показника тощо [191].

3. *Обрання відповідної форми інтегрального показника (вибір способу агрегування одиничних параметрів) та проведення (за необхідності) оцінки вагомості окремих складових субіндексів та одиничних параметрів, що до них входять.*

До основних способів агрегування відносять лінійне (адитивне) агрегування (інтегральна оцінка має форму середньої арифметичної) та геометричне (мультиплікативне) агрегування (інтегральна оцінка розраховується як середня геометрична). Щодо способів зважування, то їх спектр досить широкий, зокрема використання рівнів ваг, метод експертних

оцінок, метод головних компонент, методи факторного аналізу, зокрема визначення кореляційних взаємозв'язків тощо.

4. Проведення відповідних емпіричних розрахунків, що передбачають:

4.1. Формування *вибірки країн*, рівень економічної безпеки яких буде оцінюватися з попереднім групуванням з урахуванням двох факторів: *регіональної ознаки* (з метою подальшої можливості врахування та розрахунку регіональних індексів безпеки та виокремлення певних регіональних особливостей, трансформацій, динаміки тощо); *рівня соціально-економічного розвитку* (з метою встановлення відмінностей у системах забезпечення економічної безпеки країн з різним рівнем розвитку).

4.2. Визначення періоду ретроспекції, за який можливо акумулювати відповідну статистичну інформації та на якому проводитимуться відповідні розрахунки з подальшим аналізом.

4.3. Розрахунок інтегральних індексів безпеки.

5. *Аналіз отриманих результатів розрахунків, що передбачає* оцінку за групами країн, за окремими країнами; оцінку розподілів країн за рівнем економічної безпеки, розрахунок показників дескриптивної статистики та оцінка нерівномірності розвитку країн за відповідними інтегральними оцінками; встановлення кореляційних зв'язків між складовими та одиничними параметрами; визначення найбільш впливових індикаторів безпеки за кожною з груп; проведення факторного аналізу в аспектів взаємозв'язків інтегрального індексу безпеки з іншими показниками розвитку країн світу тощо.

Індекс економічної безпеки країни (SI) є інтегральною оцінкою рівня економічної безпеки країни в глобальному безпековому середовищі, що відображає стан стійкості та стабільності розвитку національної економічної системи країни порівняно інших країн.

Структура індексу економічної безпеки країни представлена на рис. 2.5., у якому запропоновано виділити 3 компоненти, що відображають відповідні субіндекси безпеки: економічну (SI_e), соціальну (SI_c) та екологічну

(SI_{env}) відповідно до Концепції сталого розвитку ООН. У рамках економічної та соціальної компонент виокремлено субскладові, що відображають різний характер прояву впливу економічних та соціальних чинників та загальний рівень безпеки. Так, найбільш вагомими складовими економічної компоненти безпеки визначено макроекономічну (SI_M), зовнішньоторговельну (SI_T), інноваційно-інвестиційну (SI_{II}) та фінансову складові (SI_F); в структурі соціальної компоненти – демографічну безпеку (SI_D), розвиток системи освіти (SI_E), розвиток системи охорони здоров'я (SI_{HC}), розвиток ринку праці (SI_{LM}), рівень доходів та їх розподіл (SI_{ID}). У підсумку індекс економічної безпеки країни базується на врахування 60 індикаторів, з яких 24 – параметри, що виражають економічні виміри безпеки, 29 параметрів – соціальні виміри безпеки та 7 параметрів – екологічні аспекти.

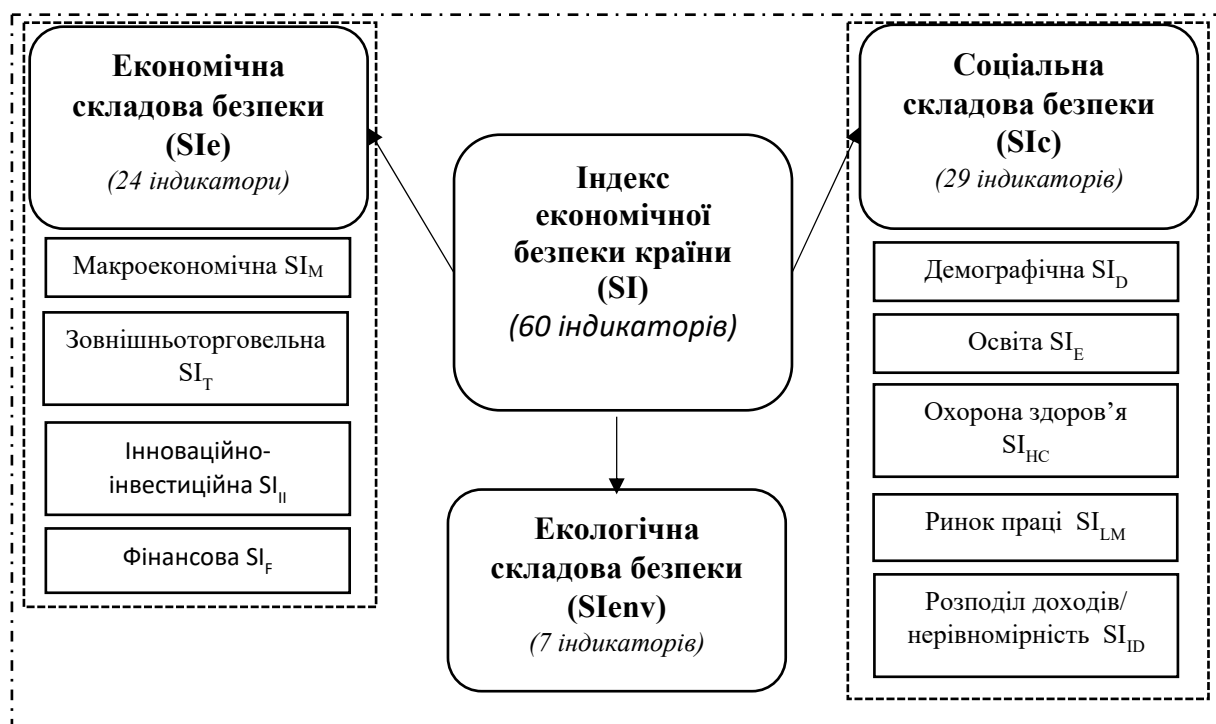


Рис. 2.5. Структура інтегрального індексу економічної безпеки країни

Примітка: авторська розробка

Із позиції впливу на загальний рівень безпеки індикатори класифіковано на 3 групи – показники-стимулятори, показники-дестимулятори. Систематизація показників залежно від характеру впливу представлена в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Систематизація індикаторів безпеки з позиції характеру впливу на безпековий рівень

Стимулятор	Дестимулятор	Стимулятор/ дестимулятор
<p>ЕКОНОМІЧНІ</p> <p>ВВП на душу населення, дол. (GDPpc) Темп приросту ВВП на душу, % (GDPag) Частка промисловості у ВВП, % (Mva) Частка зайнятих у промисловості, % (Mempr) Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП (GFCF) Прямі іноземні інвестиції (чистий потік), % до ВВП / (FDI) Витрати на НДДКР, % до ВВП (R&Dexp) Число спеціалістів, що виконують НДДКР, на 1 млн населення (R&Dsp) Високо- та середньо технологічний сектор в промисловості, % (MHVA) Високотехнологічний товарний експорт, % до (MHEX) ICT експорт (товари), % (ICTExg) ICT експорт (послуги), % (ICTExs) Індекс стану балансу, %/ (Bal) Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол.(ExtT) Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % (R) Золотовалютні резерви, в місяцях імпорту (Res)</p> <p>СОЦІАЛЬНІ</p> <p>Державні витрати на систему освіти, % до ВВП (Exped) Частка зарахованих до вищих закладів освіти, % (Enrt) Індекс освіти (EI) Державні витрати на систему охорони здоров'я, % до ВВП (GExph) Число лікарів, на 1000 осіб (Ph) Національний дохід на душу населення, дол. (GNlpc) Темп приросту національного доходу на душу населення, % (GNlgr)</p> <p>ЕКОЛОГІЧНІ</p> <p>Споживання відновної енергії, % (C_{Ren}) Виробництво відновної електроенергії, % (P_{Ren}) Екологічні податки, % ВВП (Etaх)</p>	<p>ЕКОНОМІЧНІ</p> <p>Рівень інфляції, % (Irate) Індекс концентрації експорту(CI) Індекс диверсифікації експорту(DI) Зовнішній борг на душу населення, дол. (ExtDpc)</p> <p>СОЦІАЛЬНІ</p> <p>Частка населення у віці 65+, % (Pold) Демографічне навантаження (DR) Коефіцієнт пенсійного навантаження (DRold) Коефіцієнт дитячої смертності (Dinf) Рівень безробіття, % (UR) Рівень безробіття молоді, % (YUR) Вразлива зайнятість, % (VE) Рівень захворюваності на туберкульоз (Inctub) Рівень захворюваності на ВІЛ (IncHIV) Рівень захворюваності на малярію (IncmaI) Рівень бідності 3,2 дол. США на день, % (PR) Коефіцієнт Джині (GI) Рівень нерівності, % доходів 10% найбагатшого населення (t10) Рівень нерівності, % доходів 1% найбагатшого населення (t1) Коефіцієнт співвідношення частки доходів 10% найбагатших до частки доходів 50% населення/ (t10/b50)</p> <p>ЕКОЛОГІЧНІ</p> <p>Рівень енергоємності, МДж / дол. (Enin) Викиди CO₂, т/душу (CO₂) Індекс вуглецевої інтенсивності, кг CO₂ на дол. ВВП в ППС (Cin) Частка населення, що мешкає на забрудненій території, % (P)</p>	<p>ЕКОНОМІЧНІ</p> <p>Експорт товарів та послуг, % до ВВП (Exp) Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (Imp) Індекс зміни середньорічного офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, % (CR) Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, % (BD)</p> <p>СОЦІАЛЬНІ</p> <p>Чисельність населення, темпи приросту, % (Pg) Очікувана тривалість життя при народженні, років (LEx) Медіанний вік, років (MA) Коефіцієнт життєвості (VR) Рівень фертильності (FR) Коефіцієнт міграційного приросту, на 1000 осіб (NMR) Рівень зайнятості, % (ER)</p>

Примітка: авторська розробка

Збільшення значень показників-стимуляторів призводить до підвищення рівня безпеки, навпаки, зростання оцінок показників-дестимуляторів викликає

зниження рівня безпеки. *Показники стимулятори / дестимулятори* – індикатори, що за певних умов (досягнення певного рівня) поведуть себе як стимулятор, навпаки, за інших умов – як дестимулятор.

У структурі індикаторів безпеки найбільшу частку 43,3 % займають параметри стимулюючого характеру, 38,3 % – дестимулюючого. В системі економічних індикаторів більшість показників є стимуляторами, навпаки в системі соціальних індикаторів переважають дестимулятори.

Представлені індикатори безпеки є відносними величинами (структури, динаміки, порівняння, координації та інтенсивності), що з методологічної точки зору забезпечує можливість порівняння різних та розмірами та умовами розвитку об'єктів (країн, регіонів, груп тощо).

У рамках проведеного дослідження для нормування індикаторів безпеки було застосовано *методику розрахунку стандартизованих оцінок (z-scores)*. Z-оцінка є мірою відносної варіації фактичного значення показника (ознаки, що спостерігається), що показує скільки стандартних відхилень (σ) складає його коливання відносно середнього рівня (μ). Z-оцінка є безмірним статистичним показником, що використовується для порівняння показників різної розмірності та одиниць виміру.

Якщо X_j – показник-стимулятор, то його стандартизована оцінка розраховується за формулою:

$$Z_j = \frac{X_j - \mu}{\sigma} \quad (2.1)$$

Якщо X_j – показник-дестимулятор, то:

$$Z_j = \frac{\mu - X_j}{\sigma} \quad (2.2)$$

де Z_j – стандартизоване значення j -го показника,

X_j – фактичне значення j -го показника,

μ – середнє значення j -го показника (за вибіркою),

σ – середнє квадратичне відхилення j -го показника (за вибіркою).

З метою приведення стандартизованих оцінок в діапазон (0; 1) здійснено їх перетворення в функцію стандартного нормального інтегрального розподілу за формулою:

$$Z_j^{\text{норм}} = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z_j^2}{2}} \quad (2.3)$$

Вибір методу z-стандартизації обумовлено тим, що він має більше переваг відносно інших методів, зокрема він перетворює різні оцінки у єдину шкалу виміру у визначеному діапазоні та формує розподіл, що відповідає «нормальному»; середнє розподілу дорівнює нулю, що дозволяє уникнути спотворення агрегування, які виникають внаслідок відмінностей у середніх рівнях різних змінних (параметрів). В інших підходах коефіцієнт масштабування – це діапазон розподілу (розмах варіації), а не стандартне відхилення, що означає, що екстремальні значення можуть мати суттєвий вплив на інтегральний показник. Категоріальні шкали мають високий ступінь суб'єктивності, оскільки масштаб і порогові значення визначаються довільно.

Агрегування нормованих індикаторів безпеки $Z_j^{\text{норм}}$ в дослідження здійснювалося методом геометричного агрегування. Розрахунок загального індексу безпеки, а також його складових та субскладових здійснювалося за формулою середньої геометричного зваженої:

$$SI_i = \prod_{j=1}^n Z_j^{(\text{норм} \alpha_j)}, \quad (2.4)$$

де SI_i – інтегральний індекс безпеки країни i ;

$Z_j^{\text{норм}}$ – нормалізовані z-оцінки індикаторів безпеки j ;

α_j – коефіцієнт вагомості j -го індикатору безпеки, $\sum \alpha_j = 1$.

Вагові коефіцієнти визначалася методом експертних оцінок та на основі оцінки тісноти впливу окремих параметрів та субскладових на рівень багатовимірної оцінки. Формули розрахунку індексів безпеки матимуть вигляд (5)–(18), в яких представлені індикатори (табл. 2.2) є нормалізованими z-оцінками:

Індекс міжнародної економічної безпеки:

$$SI = SI_e^{0,33} \cdot SI_c^{0,33} \cdot SI_{env}^{0,33} \quad (2.5)$$

Індекс економічної складової безпеки:

$$SI_e = SI_M^{0,31} \cdot SI_T^{0,31} \cdot SI_{II}^{0,23} \cdot SI_F^{0,15} \quad (2.6)$$

Індекс макроекономічної безпеки:

$$SI_M = GDPpc^{0,2} * GDPag^{0,2} * Irate^{0,2} * Mva^{0,2} * Memp^{0,2} \quad (2.7)$$

Індекс інноваційно-інвестиційної безпеки:

$$SI_{II} = GFCF^{0,125} * FDI^{0,125} * R\&Dexp^{0,125} * R\&Dsp^{0,125} * \\ MHVA^{0,125} * MHex^{0,125} * ICTexg^{0,125} * ICTexs^{0,125} \quad (2.8)$$

Індекс зовнішньоторговельної безпеки:

$$SI_T = Exp^{0,14} * Imp^{0,14} * Bal^{0,14} * ExtT^{0,14} * R^{0,14} * CI^{0,14} * DI^{0,14} \quad (2.9)$$

Індекс фінансової безпеки:

$$SI_F = Res^{0,25} * ExtDpc^{0,25} * CR^{0,25} * BD^{0,25} \quad (2.10)$$

Індекс соціальної складової безпеки:

$$SI_C = SI_D^{0,17} * SI_E^{0,24} * SI_{HC}^{0,28} * SI_{LM}^{0,14} * SI_{ID}^{0,17} \quad (2.11)$$

Індекс демографічної безпеки:

$$SI_D = Pg^{0,1} * LEx^{0,1} * MA^{0,1} * Pold^{0,1} * DR^{0,1} * DRold^{0,1} * \\ Dinf^{0,1} * VR^{0,1} * FR^{0,1} * NMR^{0,1} \quad (2.12)$$

Індекс рівня розвитку освіти в системі безпеки:

$$SI_E = Exped^{0,33} * Enrt^{0,33} * EI^{0,33} \quad (2.13)$$

Індекс розвитку ринку праці в системі безпеки:

$$SI_{LM} = UR^{0,25} * YUR^{0,25} * ER^{0,25} * VE^{0,25} \quad (2.14)$$

Індекс рівня розвитку системи охорони здоров'я в системі безпеки:

$$SI_{HC} = GExph^{0,2} * Ph^{0,2} * Inctub^{0,2} * Inchiv^{0,2} * Incmal^{0,2} \quad (2.15)$$

Індекс рівня нерівності в розподілі доходів:

$$SI_{ID} = PR^{0,14} * GI^{0,14} * t10^{0,14} * t1^{0,14} * \frac{t10^{0,14}}{t50} * GNIpc^{0,14} * GNIgr^{0,14} \quad (2.16)$$

Індекс екологічної складової безпеки:

$$SI_{env} = Enim * CO2^{0,14} * Cren^{0,14} * Pren^{0,14} * Cin^{0,14} * P^{0,14} * Etax^{0,14} \quad (2.17)$$

Для проведення розрахунків індексів безпеки була проведена типологічна комбінована вибірка країн світового господарства, у результаті якої було виділено групи країн за регіональною ознакою, в рамках яких країн поділено на 2 групи за рівнем соціально-економічного розвитку. Відбір країн здійснювався відповідно їх питомої ваги в структурі регіонального валового внутрішнього продукту. У результаті сформована вибіркова сукупність, що включає 53 країни, які поєднано у 4 групи за регіональною ознакою (Америка, Європа, Азія та Океанія, Африка та Близький Схід), до кожної групи включено як розвинені країни, так і країни, що розвиваються (табл. 2.3). Для забезпечення динамічних порівнянь та оцінки інтенсивності та закономірностей динаміки індексів безпеки було обрано період ретроспекції, що включає 19 років (2000–2018 рр.). Кількість спостережень у вибірці склала 60420.

У рамках запропонованого інструментарію оцінки одним з вагомим аспектів є *обґрунтування порогових значень* для як для індикаторів безпеки, так і для інтегральних оцінок (індексів) безпеки *SI*. Оскільки *SI* та його компоненти є не просто інтегральними (багатовимірними) показниками, а мають сигналізувати щодо рівня небезпеки та виокремлювати зони безпеки. Для цього запропоновано застосувати механізм гомеостазу як властивості динамічної стійкості системи економічної безпеки в цілому та її окремих складових [170, 192]. Отже, запропоновано виокремити:

по-перше, *порогові значення індикаторів* (нижнє порогове (НП), верхнє порогове (ВП) значення), що характеризують допустимий інтервал величин, у межах якого створюються найсприятливіші умови функціонування, тобто значення індикаторів безпеки, що потрапляють в цей інтервал, є свідченням (сигналом) «зони відносної безпеки»;

Таблиця 2.3

Вибірка країн для оцінювання

Регіональна ознака	Рівень розвитку країн	
	Розвинені країни	Країни, що розвиваються
Америка	США, Канада	Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Куба, Мексика, Перу, Венесуела,
Європа	ЄС, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди, Швейцарія, Польща, Швеція, Бельгія, Австрія, Норвегія, Данія, Фінляндія	Україна Росія
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Японія, Австралія, Нова Зеландія	Китай, Індія, Корея, Індонезія, Таїланд, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни
Африка та Близький Схід	Ізраїль	Туреччина Ірак, Єгипет, Саудівська Аравія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, ОАЕ, Нігерія, Південна Африка, Алжир, Марокко, Ангола

Примітка: побудовано автором

по-друге, критичні значення індикаторів (нижнє критичне (НК), верхнє критичне (ВК)значення), які є величинами, порушення яких спричиняє несприятливі тенденції в економічному розвитку країни, тобто вихід за межі критичних значень є сигналом порушення рівня безпеки (критичний стан), а знаходження індикаторів у діапазоні між пороговими та критичними значеннями є свідченням виходу із «зони відносної безпеки» та потрапляння у «зону порушення безпеки» (зона ризику).

Для виокремлення таких значень за сформованою вибіркою індикаторів та одиниць сукупності (країн) було застосовано стохастичні методи дослідження, зокрема метод t – критерію [181, 192].

Отже, нижнє порогове значення за кожним індикатором визначається як $\bar{x} - \sigma$ (різниця середнього світового значення індикатору безпеки та стандартного відхилення, що є абсолютної оцінкою варіації індикатору безпеки щодо його середньосвітового рівня), а верхнє порогове значення –

як: $\bar{x} + \sigma$ (сума середнього світового значення індикатору безпеки та стандартного відхилення). Нижнє критичне значення за кожним індикатором визначається як $\bar{x} - t\sigma$, верхнє критичне значення: $\bar{x} + t\sigma$, тобто значення стандартного відхилення показника за вибіркою множиться на значення t-критерію (табличне значення розподілу Стюдента, що залежить від рівня імовірності p та числа ступенів свободи α). Алгоритм оцінки представлений на рис. 2.6 (для індикаторів безпеки) та рис. 2.7 (для індексів безпеки).

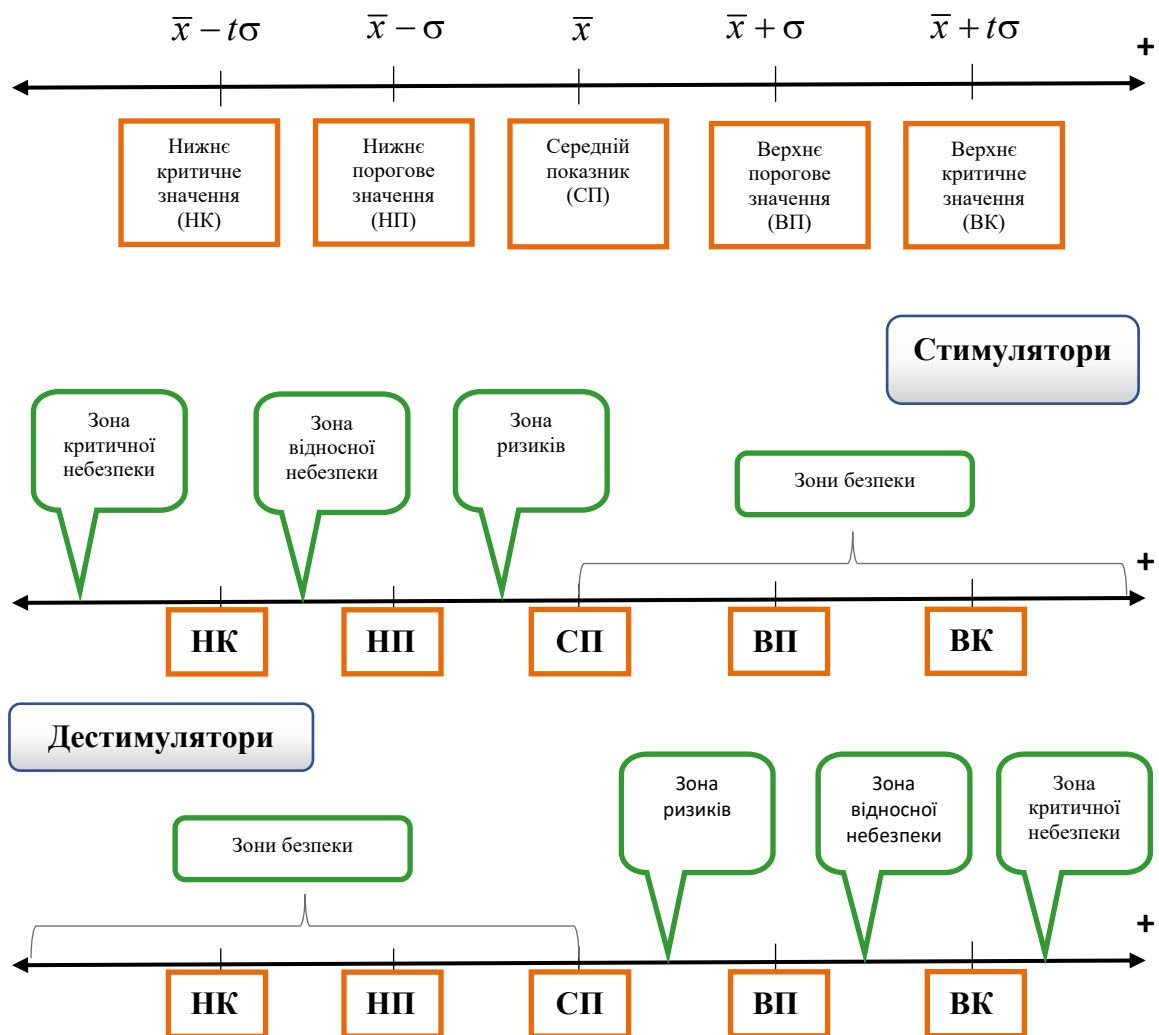


Рис. 2.6. Схема визначення граничних значень індикаторів безпеки

Примітка: розроблено автором

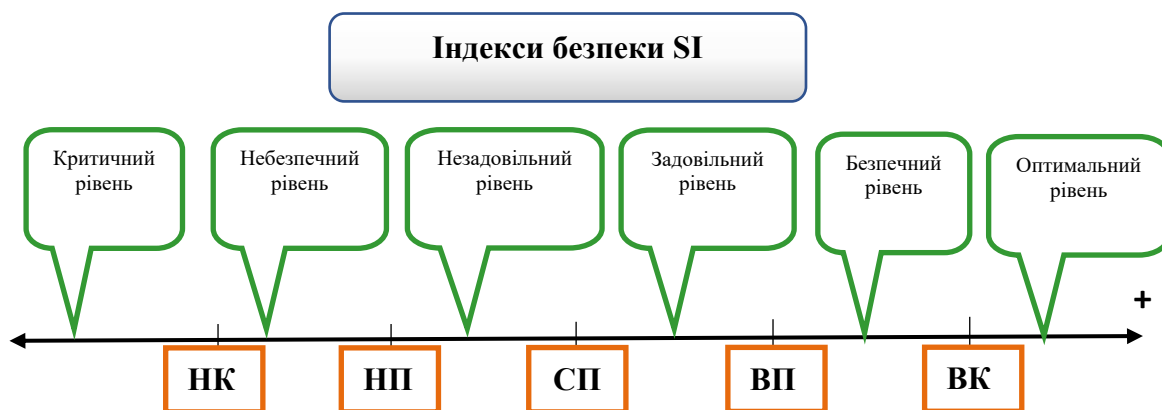


Рис. 2.7. Схема визначення рівня безпеки відповідно до граничних значень індексів безпеки

Примітка: розроблено автором

Отримати кількісну оцінку рівня економічної безпеки країни можливо на основі побудови відповідних інтегральних індексів. Під індексом безпеки *SI* країни розуміємо комплексну узагальнюючу компаративну оцінку стану безпеки, що формується за рахунок системи безпекових індикаторів економічного, соціального та екологічного характеру та виражає рівень стабільності, стійкості економічної системи та її спроможності до конкурентного розвитку.

Підсумовуючи, варто зазначити, що запропонований методичний інструментарій дозволяє розрахувати індекси безпеки, на основі яких здійснювати компаративний аналіз розвитку країн відносно рівня їх безпеки та побудувати відповідні рейтинги національних економік за станом безпеки, проводити динамічний аналіз закономірностей зміни рівня безпеки, виявляти тенденції зрушень та відповідно формувати прогнозні оцінки.

За отриманими результатами можливе визначення граничних значень (критичних, порогових) для індикаторів, що включено у систему параметрів безпеки, що може стати основою розробки системи моніторингу стану безпеки, своєчасне виявлення відхилення фактичних значень за межі порогових дозволить враховувати ризики та загрози, як наслідок, запобігати

можливим ризикогенним ситуаціям або знижувати рівень їх негативних наслідків. Крім того, запропонована методика дозволяє проводити факторний аналіз з метою виявлення індикаторів, що мають найбільш суттєвий вплив на загальний рівень безпеки, класифікувати країни щодо рівня їх безпеки, а також застосовувати отримані інтегральні оцінки в якості змінних в економіко-математичних моделях оцінки впливу стану безпеки на глобальний економічний розвиток та позиції окремих країн, об'єднань та регіонів в системі світогосподарських зв'язків. Запропонована модель інтегрального індексу економічної безпеки країни, що представляє собою багатофакторну детерміновану залежність загального рівня безпеки від трьох взаємообумовлених компонент економічної, соціальної та екологічної, що інтегрально взаємопов'язані й виступають базисом сталого економічного розвитку з одного боку, а з іншого є ключовими складовими забезпечення певного рівня безпеки.

Забезпечення сталого збалансованого розвитку стає одним із головних факторів розвитку світової економіки, досягнення міжнародного безпекового середовища. Без цього неможливо досягти на практиці прийняттого рівня економічної безпеки окремого міста, регіону, країни та світового господарства в цілому. Кожен рівень міжнародної економічної безпеки характеризується відповідним інституційним забезпеченням, механізм якого формують формальні та неформальні інститути та інструменти. Практика переходу до сталого розвитку економік різних країн визначається складною і суперечливою природою процесу його реалізації. Економічна безпека країни нерозривно пов'язана зі сталим розвитком, що забезпечує її незалежність, стабільність та сталість і стійкість, відповідно, індикатори економічної безпеки країн світу мають корелювати з цілями Концепції сталого розвитку ООН.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що економічна, соціальна та екологічна компоненти безпеки взаємообумовлені та інтегрально взаємопов'язані й виступають базисом сталого економічного розвитку країн, з одного боку, а з іншого – виступають ключовими складовими забезпечення певного рівня міжнародної економічної безпеки країн світу: екологічна компонента характеризує ступінь захищеності природного комплексу економічної системи і його компонентів від можливих екологічних уражень, економічна – визначає незалежність економічної системи, її стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави, спроможність протистояти різним загрозам, соціальна визначається як сукупність умов розвитку економічної системи, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому, а також забезпечується спроможність держави запобігати соціальним викликам, ризикам та загрозам, гарантувати соціальні стандарти.

2. Досліджено формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки на фоні актуалізації концепції сталого розвитку (концепції «суворої стійкості», «слабкої стійкості» та «критичної стійкості»), концепцій екологічної модернізації, структурної екологізації, радикального традиціоналізму, ноосферної перебудови, зроблено висновок – економічна, соціальна та екологічна компоненти безпеки взаємообумовлені та інтегрально взаємопов'язані й виступають базисом сталого економічного розвитку країн, з одного боку, а з іншого – виступають ключовими складовими забезпечення міжнародної економічної безпеки країн світу. Концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку визначено виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та

екологічній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, збереження та раціональне використання природних ресурсів. Запропоновано структурування компонентів системи економічної безпеки країни, що охоплює складні системи екологічної та соціальної складових із визначенням показників оцінки (індикаторів), детермінант (внутрішніх та зовнішніх), стандартів та враховує ієрархічну конфігурацію міжнародної економічної безпеки як системи.

3. Доведено, що розвиток економічної безпеки країни відбувається в координатах поглибленої взаємодії багатьох різноманітних чинників, що з одного боку можуть забезпечити стійке міжнародне безпекове становище, з іншого – дестабілізувати економічну безпеку, і які запропоновано визначати як детермінанти економічної безпеки країни. З'ясовано, що природа виникнення детермінант, з одного боку, обумовлена внутрішнім середовищем та зовнішнім оточенням країни, а з іншого, безпосередньо детермінанти мають відповідний вплив на розвиток внутрішньої та зовнішньої складової безпеки країни.

4. Запропоновано типологізацію детермінант економічної безпеки країни із урахуванням функціональних ознак та місця виникнення, а саме: економічні (зовнішні – фінансові кризи, безробіття, «бульбашки» у великій економіці, зрив фінансового механізму, дефляція, некерована інфляція, зростання цін на енергетичні ресурси, незаконна торгівля, внутрішні – рівень тіньового сектору, дефіцит державного бюджету і державного боргу, енергетична залежність країни, конкурентоспроможність національної економіки на внутрішньому і зовнішньому ринках); екологічні (зовнішні – екстремальні погодні події, невдачі щодо пом'якшення кліматичних змін та адаптації, втрата біорізноманіття та крах екосистем, стихійні лиха, техногенні катастрофи, внутрішні – вичерпання природних ресурсів, погіршення стану довкілля); геополітичні (зовнішні – неефективність регіонального або

глобального управління, неспроможність національного управління, державні крахи або кризи, внутрішні – міждержавні конфлікти, терористичні атаки, зброю масового знищення); соціальні (зовнішні – вимушена міграція, поглиблення соціальної нестабільності, продовольчі кризи, поширення інфекційних захворювань, надмірна урбанізацію, внутрішні – якість життя, ступінь диференціації доходів, відсутність мінімальних соціальних гарантій у незахищених верств населення, зростання частки населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум; технологічні (побічні наслідки технологічного прогресу, критичний зрив інформаційної інфраструктури, кібератаки, шахрайство або крадіжки даних).

5. Досліджено та систематизовано сучасні підходи вивчення економічної безпеки, до яких віднесено: ресурсно-функціональний (у дослідженні економічної безпеки усі процеси, що відбуваються у соціально-економічній системі, розподіляються на відповідні групи із урахуванням їх функціонального впливу що ґрунтується на визначенні ефективного розподілу та використання ресурсів), відтворювальний (дослідження економічної безпеки ґрунтується визначенні стабільності та стійкості економіки, самовдосконалюватись тощо), ціннісний (економічна безпека визначається як певний стан розвитку, при якому економіка забезпечується необхідними ресурсами задля самовдосконалення та розвитку), концептуальний (економічна безпека досліджується з точки зору впливу мікро- та макросередовища, можливості протидії негативним факторам впливу), комплексний (економічна безпека визначає такий стан, що забезпечує сталий розвиток, запобігаючи внутрішнім та зовнішнім загрозам), системний (економічна безпека визначається відповідною ієрархією та системою функціональних зв'язків між усіма складовими (підсистемами) економічної безпеки), системно-синергетичний (економічна безпека розглядається як цілісна складна відкрита система із стійкими взаємозв'язками між підсистемами).

6. Ґрунтуючись на складності та суперечливості концепту економічної безпеки країн обґрунтовано та запропоновано використання інтеграційного підходу дослідження міжнародної економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку, що передбачає комплексний аналіз на основі застосування методичного інструментарію багатовимірною оцінювання, результатом якого є конструювання інтегрального індексу безпеки. Доведено, що інтегральний індекс безпеки має охоплювати відповідні субіндекси безпеки (економічний, соціальний та екологічний), порівняльна оцінка фактичних та граничних значень яких дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний та оптимальний), застосування якого для комплексного компаративного аналізу країн за рівнем безпеки дозволяє надати комплексну та кількісну характеристику позиції країн в міжнародному безпековому середовищі.

7. Основними індикаторами, які представлено в глобальних цілях сталого економічного розвитку, і які враховано при розрахунку інтегрального індексу безпеки країн, визначено: макроекономічні, зовнішньоторговельні, інвестиційно-інноваційні, фінансові (для економічної складової); демографічні, індикатори розвитку системи освіти та охорони здоров'я, ринку праці, системи розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності (для соціальної складової); енергоємність ВВП та енергоефективність економіки, частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів, вуглецева інтенсивність, якість повітря, урбанізація, рівень забезпеченості природними ресурсами, побутові відходи, рівень зелених інвестицій та частка природоохоронних витрат в бюджеті, екологічний податок (для екологічної складової).

Основні результати дослідження опубліковано в: [17, 18, 64, 153, 154, 155, 156, 157, 205, 206].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Оцінка сучасного стану міжнародного безпекового середовища у світовому господарстві

Сучасна архітектура міжнародної безпеки почала формуватися у період після Другої світової війни та зазнала змін після закінчення холодної війни. Разом із тим, з кінця XX ст. – початку XXI ст. міжнародне та регіональне безпекове середовище опинилося під впливом чинників, які змінюють як його кількісні параметри, так і якісні характеристики, а саме: зростання динамізму міжнародних економічних відносин на фоні поглиблення глобалізаційних процесів; зміни у розстановці сил на світовій економічній арені (зокрема, трансформації співвідношення сил між розвинутими економіками і країнами, що розвиваються) та формування нових центрів глобального та регіонального впливу; виникнення складних, багатовимірних моделей міжнародної економічної взаємодії; розвиток глобальної фінансової кризи; стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; фундаментальні зрушення геополітичного простору тощо.

Новітні зміни у розстановці сил на світовій економічній арені ілюструють, перш за все, дані щодо місця країн у світовому виробництві та міжнародній торгівлі. Зокрема, у перші посткризові роки відбуваються помітні зрушення у пропорціях розподілу номінального ВВП між різними соціально-економічними групами країн, які продовжуються і по теперішній час: частка країн, що розвиваються, зросла з близько 26 % у 2005 р. до 36,3 % у 2010 р. і 42,3 % у 2018 р., як це представлено на рис. 3.1.

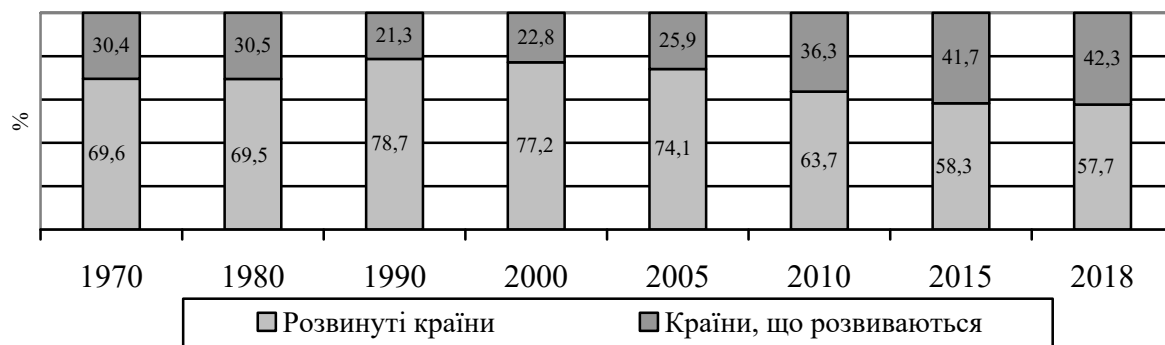


Рис. 3.1. Розподіл номінального ВВП світу між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, у 1970–2018 рр., %

Примітка: розраховано автором на основі даних [331]

У переліку країн — лідерів світового виробництва також прослідковуються трансформації: до традиційного кола країн, які забезпечують найбільшу питому вагу у ВВП світу (США, країни ЄС та Японія), приєднався Китай, частка якого у світовому виробництві зросла з 5 % у 2005 р. до 9,7 % у 2010 р. та 16 % у 2018 р. (рис. 3.2).

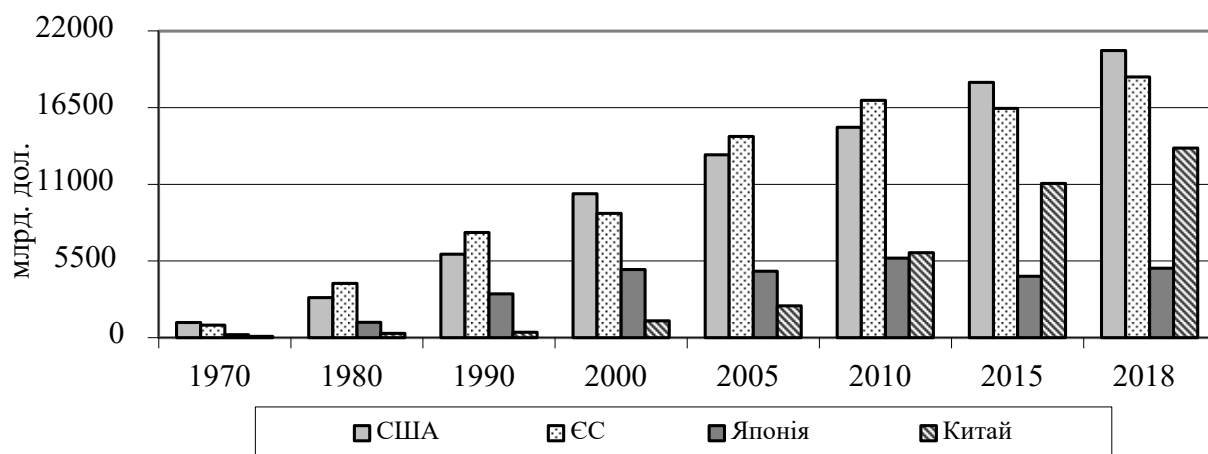


Рис. 3.2. Номінальний ВВП окремих країн світу у 1970–2018 рр., млрд дол.

Примітка: побудовано на основі даних [331]

З початку 2000-х рр. середньорічні темпи зростання номінального ВВП Китаю значно випереджають аналогічний показник в США, країнах ЄС та Японії (рис. 3.3).

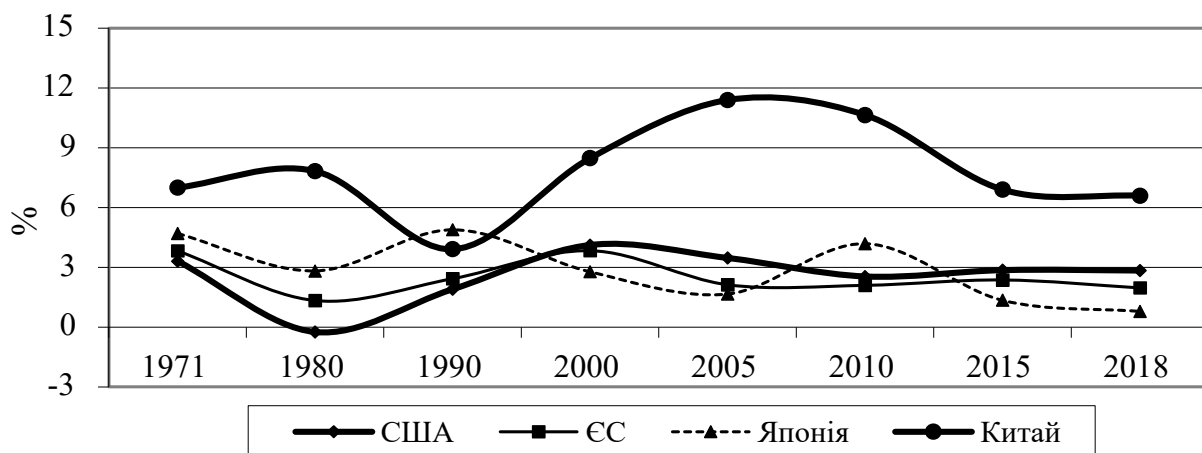


Рис. 3.3. Середньорічні темпи зростання номінального ВВП окремих країн світу у 1971–2018 рр., %.

Примітка: розраховано автором на основі даних [331]

Аналогічними тенденціями характеризуються зміни ролі соціально-економічних груп країн у світовому експорті товарів (рис. 3.4).

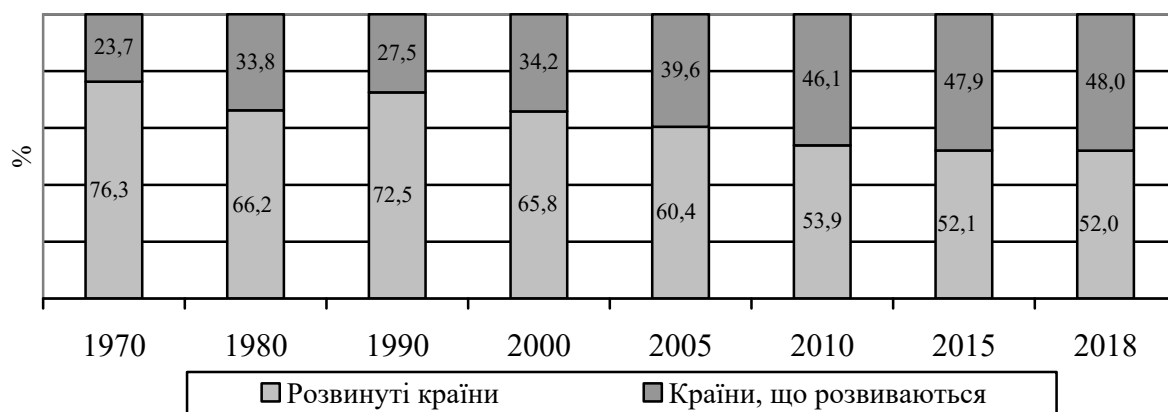


Рис. 3.4. Частки розвинутих країн і країн, що розвиваються, у світовому експорті товарів у 1970–2018 рр., %

Примітка: побудовано на основі даних [331]

Глобальні трансформації та радикальні зміни, що сьогодні відбуваються у перерозподілі сил у геоекономічному просторі, фактично проявляються у поступовому формуванні нового світового порядку, заснованого на принципах багатополарності. У процесі трансформації

світового порядку на тлі глобалізаційних процесів суперництво держав набуває усе більш суперечливого характеру: з одного боку, загострюється конкурентна боротьба за ресурси та ринки збуту, а з іншого – зростає економічна і політична взаємозалежність між ними, що виявляється в отриманні значно більших вигід від співробітництва.

Суперництво великих держав усе більше переслідує мету не тільки досягнення статусу глобального лідера, але й розширення масштабів та території свого геоекономічного та геополітичного впливу, що може стати джерелом глобальних конфліктів. Результатом цього, як стверджують науковці Національного інституту стратегічних досліджень, стає формування в межах системи глобальної безпеки специфічних відносин за типом «центр – периферія» (такі відносини передбачають наявність країни-домінанта і залежних від нього країн, що постачають для центру природні, трудові та інші ресурси). Більше того, конфлікт ціннісних систем сьогодні набуває саме вигляду зіткнення світових «центрів» або полюсів сили [51].

Водночас, враховуючи глобальні трансформації, що відбуваються у геоекономічному просторі, стає зрозумілим, що сама архітектура «центрів» світової економіки сьогодні є досить нестійкою. Так, протягом другої декади XXI століття ряд азійських країн (Китай, Індія, Південна Корея) та латиноамериканських держав (Бразилія) стали випереджати традиційних глобальних лідерів за деякими основними економічними показниками [273, с. 464]. Це проявилось у зростанні частки зазначених країн, що розвиваються, у світовому виробництві, експорті товарів та послуг, міжнародних резервах, що підтверджують дані, наведені у таблиці 3.1. Зростання економічної ваги окремих країн, що розвиваються (особливо країн БРІКС), призвело до посилення їх геоекономічного та політичного впливу і виникнення нових центрів сили у глобальній економіці.

Таблиця 3.1

**Позиції країн у світовій економіці за критерієм їх частки у окремих
світових показниках у 2003 р. та 2018 р., %**

Країна	ВВП		Населення		Експорт товарів		Експорт послуг		Валютні резерви	
	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018
<i>Розвинуті країни</i>										
США	29,6	24,1	4,6	4,3	9,55	8,56	15,6	14,17	2,4	0,4
Канада	2,3	2,0	0,5	0,5	3,59	2,32	2,3	1,59	1,1	0,6
Великобританія	5,2	3,3	0,9	0,9	4,03	2,50	8,4	6,44	1,3	1,3
Німеччина	6,4	4,7	1,3	1,1	9,90	8,02	6,5	5,67	1,6	0,3
Франція	4,7	3,3	1,0	0,9	5,17	2,99	5,2	4,99	1,0	0,4
Японія	11,4	5,8	2,0	1,7	6,22	3,79	4,1	3,29	21,0	10,6
Австралія	1,4	1,7	0,3	0,3	0,93	1,32	1,3	1,18	1,3	0,5
<i>Країни, що розвиваються</i>										
Китай	4,3	14,3	20,6	18,7	5,77	12,78	2,5	4,57	13,0	26,9
Індія	1,5	3,0	17,4	17,7	0,78	1,67	1,3	3,51	3,2	3,2
Південна Корея	1,7	1,9	0,8	0,7	2,55	3,11	1,8	1,65	3,8	3,4
Бразилія	1,4	2,2	2,8	2,7	0,96	1,23	0,6	0,58	1,6	3,2
Російська Федерація	1,1	1,9	2,3	1,9	1,79	2,28	0,9	1,11	2,3	3,2

Примітка: розраховано та складено автором на основі даних [269, 331]

Проведене дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, дозволило диференціювати їх на два типи:

- 1) однополюсні, що виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану;
- 2) двополюсні, що створюють виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним (може бути позитивним або нейтральним) (табл. 3.2).

Сучасні контури міжнародної економічної безпеки, перш за все, обумовлюються станом безпекового середовища національних економік. Так, Б. Бузан, доводячи необхідність розширення теоретичних рамок дослідження безпеки до трьох рівнів (міжнародної системи безпеки, національної безпеки і безпеки індивідуума), водночас, підкреслює, що суверенна держава є

найбільш вагомим і ефективним гарантом безпеки, і тому безпека держави є центральним елементом загальносвітової системи безпеки [80, с. 3—22].

Таблиця 3.2

Основні процеси, що впливають на міжнародне безпекове середовище за сферою прояву та напрямками впливу

Сфера прояву	Напрямок впливу	
	Однополюсні	Двополюсні
<i>Економічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ескалація торговельних воєн; Зростання нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; Зростання рівня глобальної заборгованості; Посилення конфлікту інтересів між ТНК та державами; Розвиток тіньової економіки; Зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; Економічна рецесія, що прогнозується на найближчі роки 	<ul style="list-style-type: none"> Формування нових центрів глобального та регіонального впливу; Регіоналізація світового економічного простору; Конкурентна боротьба за ринки збуту; Конкурентна боротьба за фінансові ресурси; Підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки; Зростання глобального впливу ТНК
<i>Соціально-демографічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; Проблема перенаселення планети 	<ul style="list-style-type: none"> Конкурентна боротьба за людські, у тому числі інтелектуальні, ресурси
<i>Природно-екологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація екологічних загроз; Зміни клімату; Стихійні лиха; Виснаження сировинних ресурсів; Сировинні (зокрема, нафтові) кризи; Дефіцит води та продовольства; Зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище 	<ul style="list-style-type: none"> Конкурентна боротьба за природні ресурси; Активізація міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем
<i>Інформаційно-технологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Використання інформаційного простору як інструменту впливу на економічних та політичних опонентів, інформаційні війни; Активізація кіберзлочинності; Зростання розриву у рівнях розвитку технологій у країнах світу 	<ul style="list-style-type: none"> Інтеграція інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя
<i>Політико-ідеологічні та воєнні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Конкуренція політико-ідеологічних доктрин; Локальні та регіональні військові конфлікти; Ризик застосування зброї масового ураження; Міжнародний тероризм та організована злочинність 	<ul style="list-style-type: none"> Завершення періоду «холодної» війни; Перехід від біполярного до багатополарного світового порядку
<i>Культурно-цивілізаційні, релігійні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ризики зіткнення цивілізаційних ціннісних систем; Зростання ксенофобних настроїв; Конфлікти на релігійному ґрунті 	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація культурного простору; Активізація міжкультурного діалогу

Примітка: складено автором

Безпекове середовище національних економік сьогодні формується за умов суттєвого розширення та видозміни переліку чинників, що загрожують

економічній безпеці країн світу: з одного боку, трансформуються традиційні ризики економічної безпеки, з іншого – з’являються якісно нові виклики безпеці. Найбільш важливими глобальними ризик-факторами суто економічного, ідеолого-політичного, соціально-демографічного, екологічного та інформаційно-технологічного характеру, які несуть найбільші загрози національній економічній безпеці країн і, відповідно, міжнародній економічній безпеці, є наступні:

1. Конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн.

Незважаючи на те, що період «холодної» війни, що характеризувався глобальним конфліктом ціннісних систем, залишився далеко позаду, натомість сьогодні відбувається боротьба ідеологій, стратегій та моделей поведінки країн у глобальному просторі [51, 246, 250].

2. Загострення конкурентної боротьби за ринки збуту.

Зростання глобальної конкуренції за ринки збуту емпірично проявляється у ескалації торговельних воєн. Прийшовши на заміну «гарячим» та «холодним» війнам [220], починаючи з ХХ століття торговельні війни фактично стали інструментом досягнення не тільки зовнішньоекономічних, але й геополітичних цілей [251]. Найбільш деструктивною з торговельних воєн для світової економіки сьогодні є торговельно-економічне протистояння між США та Китаєм, у ході якого використовуються як тарифні інструменти впливу на зовнішню торгівлю, так і важелі валютної політики (зокрема, девальвація). Незважаючи на намагання США зменшити споживання продукції китайського походження, сьогодні для Сполучених Штатів Китай виступає найбільшим постачальником імпорتنих товарів. Дефіцит торговельного балансу США з Китаєм має стійку тенденцію до зростання, як це представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Показники зовнішньої торгівлі товарами США з Китаєм у 2012–2018 рр.

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Експорт товарів, млрд дол.	110,5	121,7	123,7	115,8	115,5	129,9	120,3
Імпорт товарів, млрд дол.	425,6	440,4	468,4	483,2	462,5	505,6	539,5
Торговельний баланс, млрд дол.	-315,1	-318,6	-344,8	-367,3	-346,9	-375,6	-419,2

Примітка: складено на основі даних [322]

Протягом 2018 року стан торговельних відносин між Китаєм та Сполученими Штатами швидко погіршувався, маючи негативні наслідки і для інших секторів економіки, зокрема, для фондових ринків країн, а також розхитуючи глобальну економіку в цілому. За оцінками експертів Bloomberg, продовження ескалації торговельного протистояння між США та Китаєм і, зокрема, запровадження нових мит з боку США відносно товарів з Китаю може призвести до того, що втрати світової економіки до 2021 року досягнуть 600 млрд дол. США [285].

В останні місяці 2018 року та у 2019 році з'явилися позитивні ознаки того, що є можливості нормалізації відносин у цій сфері, зокрема, шляхом проведення переговорів між сторонами торговельного конфлікту щодо одночасного поетапного зниження мит. Водночас, зазначений приклад продемонстрував світовій спільноті, наскільки швидко можуть з'являтися та посилюватися зовнішньоторговельні ризики та змінюватися ситуація у сфері боротьби за ринки збуту, виступаючи додатковим джерелом нестабільності платіжних балансів та безпекового простору.

3. Загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні).

В умовах зростання потреб, що особливо характерним є для розвинутих економік, країни гостро відчують проблему обмеженості сировинних і, зокрема, енергетичних ресурсів. Це спонукає країни до пошуку шляхів отримання доступу до відповідних ресурсів і викликає потребу у поширенні їх впливу на більш економічно слабкі, але забезпечені

природними ресурсами держави. Як результат, посилюється конкуренція за можливості отримувати природні ресурси із зовнішніх джерел постачання, і зростає відповідна ймовірність виникнення конфліктів між країнами на цьому ґрунті.

Науково-технічний прогрес та інформаційна революція суттєво змінюють традиційний характер конкурентної боротьби, створюючи нові виклики економічній безпеці. Зокрема, враховуючи те, що новим важливим видом капіталу стають знання, активізується пошук та загострюється конкурентна боротьба за найбільш цінні види ресурсів, серед яких особливе місце належить інтелектуальним ресурсам та їх носію – людині [237, с. 210]. З розвитком економіки знань зростає потреба у високорозвиненому людському капіталі, наявність якого значною мірою визначає спроможність країни ефективно використовувати свій економічний потенціал [227]. У результаті посилення конкуренції між країнами за інтелектуальний потенціал активізуються процеси міжнародної інтелектуальної міграції. Працівники з високою кваліфікацією все більше виявляють зацікавленість у інвестуванні коштів у власний розвиток, підвищуючи мобільність людського капіталу і користуючись більш сприятливими можливостями, що відкриваються в інших країнах. При цьому висококваліфікована робоча сила з менш розвинутих країн вступила у пряму конкуренцію з відповідними працівниками з розвинутих країн [237]. Як наслідок, з одного боку, відбувається «відтік умів» з країн-донорів інтелектуальних ресурсів, а з іншого – зростає соціальне напруження у країнах-реципієнтах, посилюючи загрози економічній безпеці держав.

4. Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансіалізації світової економіки.

Від початку свого існування фінансовий сектор виконував переважно функції обслуговування усіх інших сегментів світового господарства. В умовах глобалізації кардинально змінилася сама роль фінансового сектору в сучасній світовій економіці, а фінансовий ринок перетворився на повністю

самодостатній сегмент світогосподарської системи, операції на якому все частіше здійснюються відокремлено від реального сектору економіки. В результаті високої мобільності фінансових активів за масштабами операцій фінансовий ринок починає займати домінуючі позиції на світовому ринку: за оцінками експертів, щоденний обсяг операцій на світових фінансових ринках перевищує обсяги операцій світової торгівлі у 50 разів [253, с. 219].

Масштабність операцій на світовому фінансовому ринку підтверджується результатами їх співставлення з масштабами розвитку виробничої сфери: сума глобальних фінансових активів значно перевищує обсяги світового ВВП, як це представлено на рис. 3.5 (причому у розвинутих країнах цей розрив є навіть більшим, ніж в цілому у світі), а рівень фінансіалізації у останні роки є значно вищим, ніж у докризовий період.

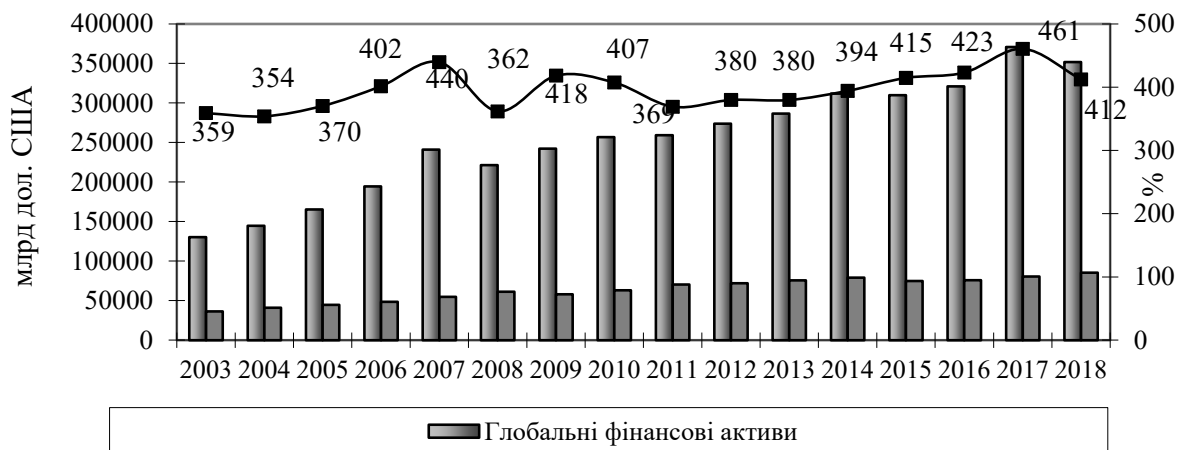


Рис. 3.5. Рівень фінансіалізації світової економіки у 2003–2018 рр., %

Примітка: розраховано та побудовано на основі даних [279, 331]

Загрозливі обсяги фінансового сектору економіки є одним з джерел глобальної кризи [226]. Відтак, зростає роль поглиблення рівня фінансіалізації світової економіки як джерела розбалансування світогосподарської системи. Однак до глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. роль фінансового сектору у економічних моделях розвинутих країн була дещо недооцінена, що до певної міри було пов'язано з відсутністю фінансових шоків такого масштабу протягом тривалого періоду часу

(фактично, з часу Великої депресії 1929–1939 рр.) [253]. Через це системи національної безпеки, що склалися в країнах, виявилися неспроможними виявляти наближення фінансових криз, викликаних глобалізацією, та запобігати їх негативним наслідкам.

5. Зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу.

На тлі підвищення загального рівня фінансіалізації світової економіки відбувається зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів між країнами та регіонами світу. Так, просторова структура глобальних фінансових активів характеризується високим ступенем концентрації: станом на 2017 р. на США та ЄС припадало близько 33% і 22% фінансових активів відповідно (у сукупності це охоплює більше половини фінансових активів світу) [267].

Глобалізація викликає значні зрушення у перерозподілі фінансового капіталу у соціально-економічному і регіональному розрізі. Зокрема, результати емпіричних досліджень показують, що сьогодні спостерігається помітна трансформація співвідношення фінансових активів розвинутих країн і країн, що розвиваються, на користь останніх [225]. Одночасно, у просторовому вимірі мова йде про суттєвий переділ глобальних фінансових активів між європейським і азійським регіонами (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Регіональний розподіл глобальних фінансових активів
у 2003–2018 рр., %**

Регіон	2003	2008	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Американський регіон	37,3	30,2	31,0	31,6	39,1	38,9	39,9	37,1	39,9
Європейський регіон	35,1	40,9	33,9	33,9	29,1	27,3	25,0	23,5	24,8
Азійський регіон	23,1	21,9	27,9	27,5	27,6	29,7	31,0	31,2	32,0
Інші країни	4,5	7,0	7,2	7,0	4,3	4,1	4,1	8,2	3,3

Примітка: розраховано автором за даними[267]

Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між країнами і регіонами світу та галузями світового господарства викликає активізацію міжнародних потоків капіталу та загострює конкуренцію за його залучення у вигляді як позикового, так і підприємницького капіталу. Конкуренція за фінансові ресурси також може слугувати джерелом посилення загроз економічній безпеці. Так, однією з основних передумов розвитку валютно-фінансової кризи 1997–1998 рр. у країнах Південно-Східної Азії, що мала негативні наслідки для великої кількості країн, набираючи глобальних масштабів, вважається значна залежність національних економік від іноземного капіталу (швидкий докризовий розвиток економік країн регіону призвів до збільшення припливу в них іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій). Внаслідок різкої зміни підвалин курсової політики і зменшення довіри іноземних інвесторів відбувся відтік короткострокових капіталів, що спонукало подальший розвиток кризи [241].

Отже, постійний перерозподіл фінансових активів, мінливість транскордонних потоків капіталу, активізація руху короткострокового спекулятивного капіталу підвищують неврівноваженість та нестабільність платіжних балансів і виступають ризикогенними чинниками фінансової, інвестиційної та зовнішньоекономічної безпеки країн світу.

6. Зростання рівня глобальної заборгованості.

Конкуренція за позиковий капітал і відповідне зростання масштабів міжнародної заборгованості потенційно є чинником погіршення економічної безпеки, загрожуючи розвитком зовнішньоборгової кризи у країнах-позичальниках. Зважаючи на те, що розвиток світової економіки усе більше набуває боргового характеру, високий рівень глобальної заборгованості визнано Всесвітнім економічним форумом одним з найсуттєвіших глобальних ризиків останніх років. За даними Міжнародного валютного фонду, боргове навантаження у країнах, фінансові сектори яких є системно важливими для світового господарства, зберігається на високому рівні, становлячи 250 % ВВП (у кризовому 2008 р. – 210 %) [279, с. 5]. Традиційно

високими показниками відношення зовнішнього боргу до ВВП характеризуються європейські боргові сектори, як це відображено на рис. 3.6.

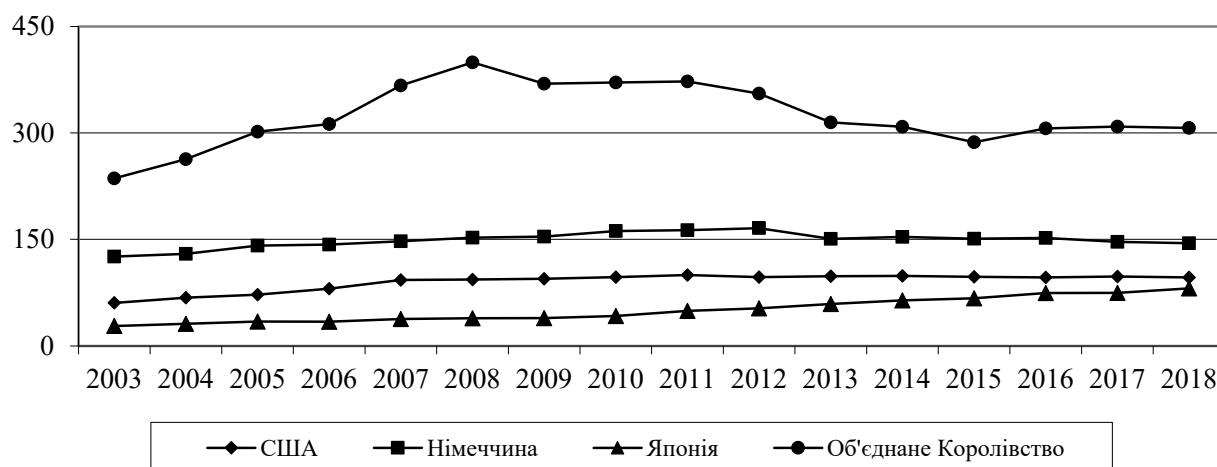


Рис. 3.6. Зовнішня заборгованість окремих розвинутих країн у 2003–2018 рр., % ВВП

Примітка: розраховано автором на основі даних [263, 329, 331]

На відносно безпечному рівні знаходиться зовнішня заборгованість Японії (країна вважається такою, що дуже заборгувала, якщо відношення її боргу до ВВП перевищує 80 %), хоча у останні роки відзначається її зростання відносно ВВП. Зовнішня заборгованість США як найбільшої національної економіки світу у передкризовий 2007 р. перевищила 90 % ВВП і у наступні роки продовжувала зростати, знаходячись у діапазоні від 93 % до близько 100 % (див. рис. 3.6). При цьому показово, що Китай є найбільшим кредитором США, володіючи борговими зобов'язаннями на суму 1,11 трлн дол. Іншими великими кредиторами американської економіки є Японія (1,1 трлн дол.), Великобританія (332 млрд дол.), Бразилія (306 млрд дол.).

Зовнішній борг країн з низьким та середнім доходом, за оцінками Світового банку, у 2018 р. досяг позначки 8 трлн дол., причому близько 2 трлн дол. або 25 % цієї заборгованості припадає на Китай [287]. Абсолютний розмір зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, у

2017–2018 рр. зріс до найбільшого значення за всю сучасну історію, перевищивши 10 трлн дол. США (рис. 3.7).

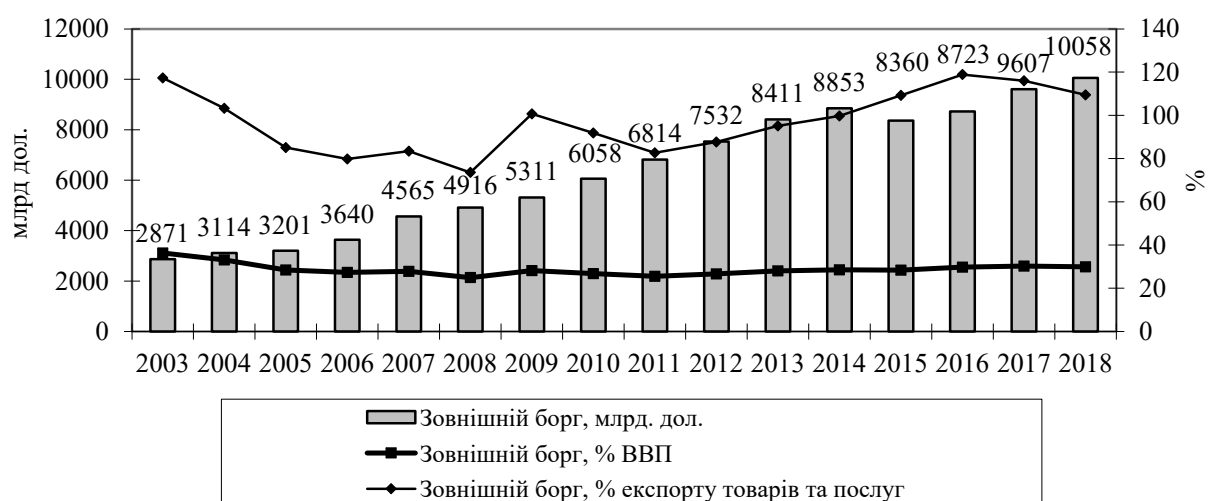


Рис. 3.7. Зовнішня заборгованість країн, що розвиваються, у 2003–2018 рр.

Примітка: побудовано на основі даних [340]

Загальне боргове навантаження світової економіки сьогодні є значно більшим, ніж у період до глобальної фінансової кризи, і оцінюється приблизно у 225 % ВВП [95].

7. Поглиблення розриву між багатими і бідними країнами.

На тлі глобалізації зростають диспропорції між найбільш розвинутими і найбільш слабкими державами у розподілі та концентрації капіталу, темпах економічного зростання та рівні життя. Така дивергенція призводить до умовного поділу світового економічного простору на дві зони, зростаюча розбіжність між якими викликає загострення соціальної напруги та міждержавних конфліктів [51]. За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, у переліку глобальних трендів, що мають потенційний ризикогенний характер, зростання нерівномірності розподілу доходів та достатку знаходиться на четвертому місці за ступенем впливу на виникнення ризиків для глобальної економіки [95].

8. Зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами.

Глобальне лідерство ТНК проявляється у тому, що вони домінують у сферах видобутку та переробки більшої частки світових запасів нафти, виробництва та збуту нафтопродуктів, а також у сфері видобутку непаливних корисних копалин. Глобальні компанії забезпечують переважну частку виробництва та продажу автомобілів, літаків, комунікаційних супутників, комп'ютерів, побутової електроніки, хімікатів, медикаментів та біотехнологічних виробів; на них припадає значний обсяг виробництва та переробки продукції сільського господарства [70, 294].

Зростання глобального впливу ТНК, перш за все, спирається на їх фінансовий потенціал. Доходи деяких міжнародних компаній перевищують ВВП окремих країн світу. У 2018 р. 500 найбільших за розміром доходів міжнародних компаній світу у сукупності отримали 32,7 трлн дол. доходу (у 2017 р. – 30 трлн дол.) і 2,15 трлн дол. прибутку (у 2017 р. – 1,9 трлн дол.) [277]. Дохід 10 перших компаній у відповідному рейтингу Fortune за рік склав 3,6 трлн дол., а прибуток – 0,2 трлн дол. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Топ-10 глобальних компаній
за розміром доходу у 2018 р. (за версією Fortune)**

Міс це	Компанія	Країна походження	Дохід, млн дол.	Прибуток, млн дол.	Активи, млн дол.	Персонал, осіб
1	Walmart	США	514 405	6 670	219 295,0	2 200 000
2	Sinopec Group	Китай	414 649	5 845	329 186,3	619 151
3	Royal Dutch Shell	Нідерланди	396 556	23 352	399 194,0	81 000
4	China National Petroleum	Китай	392 976	2 271	601 899,9	1 382 401
5	State Grid	Китай	387 056	8 175	572 309,5	917 717
6	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	355 905	110 975	358 872,9	76 418
7	BP	Великобританія	303 738	9 383	282 176,0	73 000
8	Exxon Mobil	США	290 212	20 840	346 196,0	71 000
9	Volkswagen	Німеччина	278 342	14 323	523 672,3	664 496
10	Toyota Motor	Японія	272 162	16 982	469 295,6	370 870
	Разом		3 606 001	218 816	4 102 097,5	2 873 652

Примітка: складено на основі даних [277, 333]

При цьому ТНК здійснюють двоякий (і позитивний, і негативний) вплив на фінансову, екологічну, макроекономічну, соціальну та інші складові національної економічної безпеки як країн базування, так і приймаючих країн, а також на міжнародну безпеку [240, 257]. Зокрема, спираючись на значні ресурсні можливості (фінансові, виробничі, кадрові, технологічні), ТНК спроможні взяти під контроль значну частку національної економіки, загрожуючи економічній безпеці і створюючи виклики суверенній владі країн-реципієнтів [221].

9. Неконтрольована та вимушена міжнародна міграція.

Зростання потоків нелегальних мігрантів та біженців, з яким зіткнулися розвинуті країни (перш за все, держави Європейського Союзу) та окремі країни, що розвиваються (зокрема, Туреччина), в останні роки, загрожують національній економічній безпеці, сприяючи погіршенню криміногенної ситуації та підвищенню рівня соціального напруження у приймаючих країнах.

За оцінками ООН, у 2009 році у світі нараховувалося близько 50 мільйонів нелегальних мігрантів. З урахуванням загального зростання масштабів міжнародної міграції, до 2017 року очікувалося збільшення кількості нелегальних мігрантів до 58 млн осіб [102]. У США у 2016 р. налічувалося приблизно 11,3 млн нелегально переміщених осіб [280]. В ЄС у 2008 р. кількість нелегальних мігрантів становила, за різними оцінками, від 1,9 до 3,8 млн осіб, що складало 7-13% населення, народженого за кордоном. У 2017 р. кількість мігрантів, що нелегально перетнули кордон ЄС, становила близько 204,7 тис. осіб, що є найнижчим показником за останні роки [280].

Водночас, ці цифри є дуже приблизним відображенням реального стану справ із нелегальною міграцією. Ситуація із оцінкою точних масштабів нелегальної міграції у світі ускладнюється відсутністю офіційних статистичних даних щодо загальної кількості та потоків нелегальних мігрантів. Крім того, поняття «нелегальності» стосується міграційного статусу особи у конкретний час. Це означає, що зміни у національному

міграційному законодавстві країн можуть перетворювати легальну міграцію на нелегальну і навпаки, а статус мігрантів може трансформуватися навіть протягом часу їх переміщення або терміну перебування у країні дестинації. Неможливість узагальнення даних щодо загальносвітової ситуації із нелегальною міграцією також обумовлена тим, що не всі країни надають статистичні дані щодо оціночних показників цих процесів. І навіть ті країни, які зазначену інформацію збирають та систематизують, усе одно використовують різні методики та індикатори оцінки, що робить такі дані непорівнюваними за різними країнами. Усе це робить комплексну кількісну оцінку стану нелегальної міграції та відповідного її впливу на економічну безпеку країн складним завданням.

Іншою проблемою, яка сформувалася у сфері міжнародних міграційних процесів і особливе загострення якої спостерігається з 2014–2015 рр., призводячи до підвищення ризиків міжнародної економічної безпеки, є зростання потоків біженців (рис. 3.8) та осіб, які шукають притулку в інших країнах (рис. 3.9). Станом на 2018 р. у світі налічувалося 20,4 млн біженців (у 2000 р. – 12,1 млн) та 3,5 млн осіб, які очікують на отримання притулку поза межами країн походження (у 2000 р. – 0,95 млн).

До п'ятірки країн, у яких сконцентровано найбільшу кількість біженців, належать Туреччина (3,7 млн ос.), Пакистан (1,4 млн ос.), Уганда (1,2 млн ос.), Судан (1,1 млн ос.) і Німеччина (1,1 млн ос.). Найбільшу кількість заявників на отримання притулку зареєстровано у США (719 тис. ос.), Німеччині (369,2 тис. ос.), Туреччині (311,7 тис. ос.), Перу (230,8 тис. ос.) і ПАР (184,2 тис. ос.). Причинами вимушеної міграції, як правило, є переслідування, конфлікти (у тому числі військові), порушення прав людини, стихійні лиха. У останні роки країнами походження найбільшої кількості біженців є: Сирія (станом на 2018 р. – 6,7 млн ос.), тобто кожен третій біженець у світі – сирієць; Афганістан (2,7 млн ос.) та Південний Судан (2,3 млн ос.).

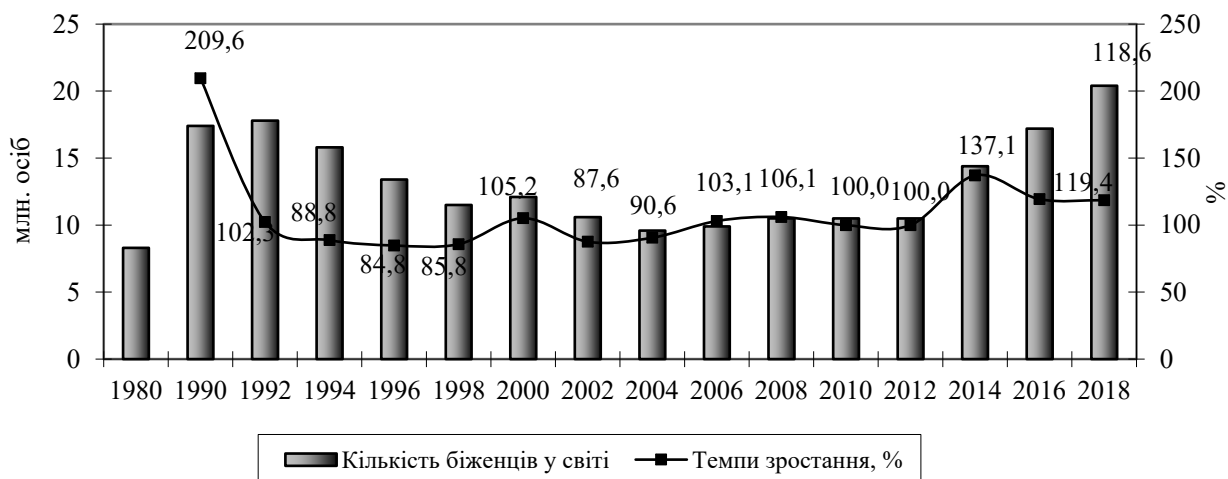


Рис. 3.8. Загальна кількість біженців у приймаючих країнах у 1980–2018 рр.

Примітка: розраховано та побудовано на основі даних [288]

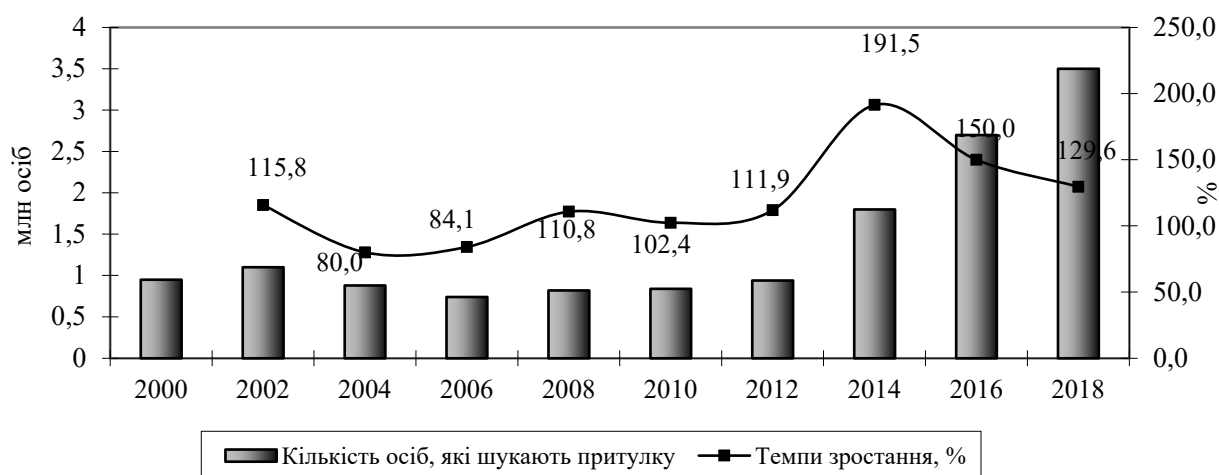


Рис. 3.9. Загальна кількість осіб, які шукають притулку в інших країнах, у 2000-2018 рр.

Примітка: розраховано та побудовано на основі даних [288]

Зростання масштабів неконтрольованої та вимушеної міжнародної міграції ускладнює державний контроль за міграційними потоками в приймаючих країнах, підвищує ризики виникнення міжнаціональних та міжкультурних конфліктів, збільшує соціальне напруження у суспільстві, призводить до підвищення рівня безробіття [222], погіршуючи стан

міжнародної економічної безпеки, особливо її соціальної та демографічної складових.

10. Розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей.

Сектор тіньової економіки порушує ефективність державних механізмів стимулювання економіки, спотворює умови ведення господарської діяльності [243], негативно впливаючи не тільки на забезпечення нормального рівня економічної безпеки держави, але й на її конкурентоспроможність та формування міжнародного іміджу країни в цілому [224].

Із розвитком тіньової економіки тісно пов'язана проблема легалізації доходів, отриманих злочинним або нелегальним шляхом (так зване відмивання «брудних грошей»), яка також є глобальною загрозою економічній безпеці країн та світу в цілому. Явище відмивання «брудних грошей» не є новим у світовій практиці, однак офіційне визнання у якості проблеми міждержавного рівня воно отримало у 1989 р.: на Паризькому саміті «Великої сімки» було прийнято рішення про заснування FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) – міжнародної міжурядової організації, що координує зусилля всіх зацікавлених держав у сфері протидії відмиванню грошей. Сьогодні, за оцінками експертів, щорічно у світі до легального фінансового обороту грошей вливається до 500 млрд дол. США, отриманих злочинним шляхом [239].

Ще однією суміжною проблемою є зростання обсягів нелегальних міжнародних фінансових потоків. Нелегальні фінансові потоки представляють собою грошові активи, які отримано, використано або переведено з порушенням норм відповідного законодавства та які у процесі нелегального використання або переведення перетинають державні кордони. Враховуючи те, що така міграція капіталу відбувається поза межами законодавства країн і не враховується у офіційній статистиці, точні дані щодо розмірів нелегальних потоків капіталу відсутні.

Одним з найбільш простих методів приблизної оцінки масштабів нелегальної міграції капіталу є використання статті «Помилки та пропуски» платіжних балансів країн. Також поширеними є методики оцінки відтоку капіталу з країни, у тому числі у результаті нелегальних операцій, які передбачають агрегування статистичних даних на основі показників платіжного балансу (метод залишків, метод помилок зовнішньої торгівлі, метод спекулятивного капіталу, метод активів тощо). За різними оцінками, у середньому щорічні обсяги нелегальних фінансових потоків складають приблизно 2–5 % світового ВВП (близько 1 трлн доларів США) [252]. Нелегальний відтік капіталу з національної економіки справляє негативний вплив на інвестиційну, фінансову та зовнішньоекономічну складові національної безпеки, а, зважаючи на набуття цієї проблемою глобального характеру, стає серйозною загрозою міжнародній економічній безпеці.

11. Зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку.

Екологічні загрози характеризуються надзвичайним загостренням і набувають дійсно глобальних масштабів. Особливе занепокоєння викликають проблеми, пов'язані з руйнуванням озонового шару атмосфери і відповідними проявами глобальних змін клімату; забруднення Світового океану і виснаження деяких видів природних ресурсів, у тому числі внаслідок діяльності ТНК [246]. За даними Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найбільших глобальних ризиків 2019 року за ймовірністю настання перші три позиції посідають саме ризики, пов'язані з екологією та навколишнім середовищем, – екстремальні погодні явища, неефективність заходів з пом'якшення кліматичних змін та природні катастрофи [208].

12. Негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя.

Період кінця XX – початку XXI ст. характеризується справжнім проривом у розвитку інформаційних технологій, що призвів до «системних перетворень у світовій економіці та формування інформаційного простору та

інформаційного суспільства як принципово нових глобальних субстанцій» [244, с. 137]. У процесі подальшої інтеграції інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності домогосподарств, підприємницького сектору та держави зростає залежність загального стану економічної безпеки зазначених суб'єктів від інформаційно-технологічних чинників. Інформаційні технології сьогодні мають неабияке значення для систем прийняття управлінських рішень на державному і корпоративному рівнях, керування фінансовою, банківською, транспортно-логістичною системами тощо [51].

Створюючи безліч нових можливостей та переваг, водночас, поширення інформаційних технологій викликає бажання використовувати інформаційний простір у якості інструменту протистояння та здійснення впливу на економічних та політичних опонентів. За оцінками експертів, у переліку 10 найбільших глобальних ризиків 2019 року ризики кібератак і проблеми цілісності даних у Інтернет-просторі знаходяться на 5-му місці за ступенем інтенсивності [198]. Відповідно до даних Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найсуттєвіших глобальних ризиків за вірогідністю їх настання два технологічних ризики – «Шахрайство та крадіжка даних» і «Кібератаки» – займають відповідно четверте та п'яте місця [95].

Необхідно зазначити, що окремі мега-тренди, що є загрозами міжнародній та національній економічній безпеці, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою, підсилюючи вплив один одного на стан безпекового середовища. В основі посилення процесів нелегальної міграції знаходяться, перш за все, нерівномірності соціально-економічного розвитку країн та поглиблення розриву між глобальними «центрами» і «периферією». Нелегальний приплив міжнародних мігрантів може спровокувати зростання тіньового сектору у економіці країни-реципієнта. Розширення масштабів виробничої діяльності ТНК часто супроводжується негативним впливом на стан навколишнього середовища і загостренням екологічних проблем.

Таким чином, дослідження сучасних глобальних трансформацій, що відбуваються у світовому господарстві, дозволило виокремити мега-тренди, аналіз яких доводить, що вони несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці та економічній безпеці країн і пов'язані із поглиблення конкуренції у світовому господарстві, погіршенням стану світового фінансового ринку і появою пов'язаних із цим відповідних процесів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами, зростання глобального впливу ТНК, у зв'язку із чим посилюється конфлікт інтересів між глобальними компаніями та державами, розширення тінізації світової економіки, зростання впливу екологічних загроз тощо. Зазначені мега-тренди, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою, підсилюючи вплив один одного на стан безпекового середовища, і, з одного боку, виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану, з іншого – створюють нові виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним.

3.2 Вплив глобальних детермінант на формування міжнародної економічної безпеки

Вплив глобальних детермінант, визначених у п. 2.2., на формування міжнародної економічної безпеки проявляється через волатильне зовнішнє середовище глобалізованого світу, що також зумовлює зміни у внутрішньому середовищі країни. Вплив геополітичних детермінант буде здійснюватися в умовах очікуваного падіння частки США, Японії та Європи у виробництві світового продукту з 56 % сьогодні до майже половини у 2030 році. У 2008 р. Китай обігнав США і став найбільшим в світі володарем золотовалютного запасу. Прогнозується, що вже до 2020 року частка фінансових активів ринків, що розвиваються подвоїться. За даними «National Intelligence Council», Азія перевершить по потужності Північну Америку і Європу разом

узятих - за зростанням ВВП, за обсягом населення, за видатками на оборону і технологічним інвестиціям. Імовірно, Китай буде представляти собою найбільшу економіку і перевищить показники США незадовго до 2030 року. В умовах структурних зрушень стан глобальної економіки буде в значній мірі пов'язано зі станом країн, що розвиваються – в більшій мірі, ніж він сьогодні традиційно пов'язаний з економічним становищем країн-Заходу. Крім Китаю, Індії та Бразилії на розвиток глобальної економіки значно впливатимуть такі країни, як Колумбія, Індонезія, Нігерія, ПАР і Туреччина. У той же час економіки Європи, Японії і Росії, швидше за все, будуть переживати поступовий спад [282].

Сполучене Королівство поступово намагається вийти з найбільшої в світі зони вільної торгівлі. А зростання націоналістичних настроїв загрожує тим, що аналогічна ситуація повториться в інших країнах об'єднання. Водночас, за розрахунками Глобального інституту «McKinsey», потенційно вихід занадто самостійної Греції з Єврозони може призвести до збитку, який буде в вісім разів більший за банкрутства компанії «Lehman Brothers». Незалежно від того, яке рішення буде згодом прийнято, для відновлення стабільності Єврозони буде необхідний прогрес відразу за кількома напрямками, який триватиме не менш ніж десятиліття.

Разом із тим, зміни в національних структурах влади, з великою вірогідністю, спричинятимуть ще більш фундаментальні зрушення в самій природі влади. Завдяки комунікаційним технологіям влада зміщуватиметься у бік багатовимірних і аморфних мереж, які впливатимуть на дії держав і світової спільноти. Країни, навіть з максимальним зростанням ВВП, обсягом населення і т. ін., не зможуть нарощувати свій глобальний вплив, доки не консолідують свої дії всередині мереж і коаліцій багатопольярного світу.

Ще одним проявом впливу геополітичної детермінанти на формування економічної безпеки країн є поширення протекціоністських заходів які вживають розвинені країни світу. Про зменшення ступеня відкритості економік свідчить уповільнення темпів зростання відкритості економік. У

2017 році в дію було введено 240 нових реформ у торгівлі, замість 27 діючих у 2016 році. А в 2018 році в дію було введено вже 332 додаткові торговельні реформи, які стосуються, скорочення субсидій та введення нових тарифних обмежень [309].

Кількість рестриктивних змін у торговельній політиці постійно зростає (рис.3.10). За минулі роки Сполучені Штати вийшли з транстихоокеанського партнерства і ввели мита на сталь, алюміній та широкий асортимент інших китайських товарів. У 2018 році проти Китаю було ініційовано 426 рестриктивних заходів проти 304 у 2017 році. [309] США є лідерами за кількістю ініційованих рестриктивних заходів проти Китаю.

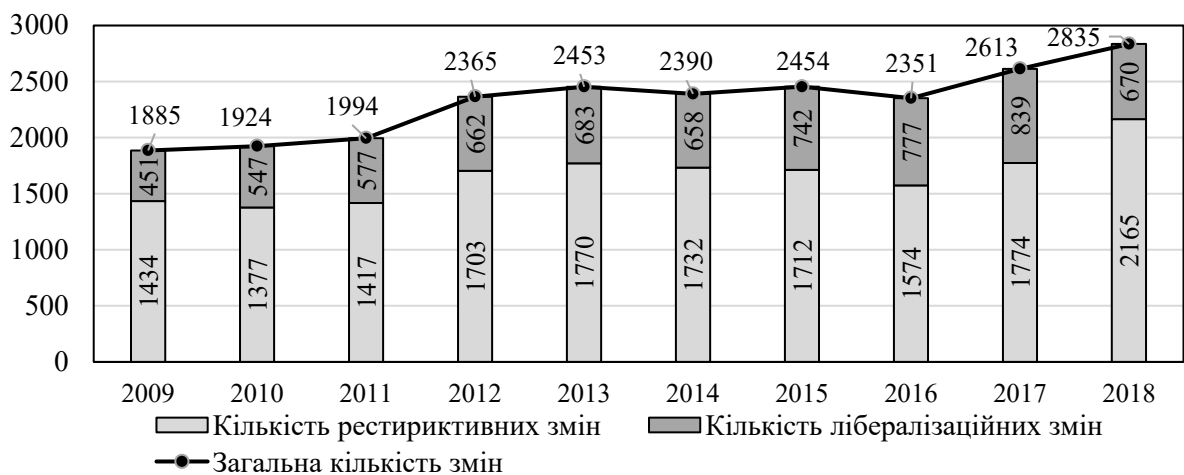


Рис. 3.10. Кількість змін в умовах торгівлі між країнами світу, 2009-2018 рр.

Примітка: побудовано автором на основі даних [309]

Незважаючи на те, що набирає обертів критика вільної торгівлі, вигоду від глобалізації все ще в більших обсягах отримують потужні та розвинуті країни. Необхідно зазначити, що окремі мега-тренди, а саме, політичний ландшафт, до 2030 року стане набагато складнішим: мегаполіси і міські агломерації, ймовірно, посилять свій вплив в управлінні, а держави та глобальні багатосторонні інститути намагатимуться діяти з ними в одній площині у сфері управління. Політична роль міст та їх вплив останніми роками значно підвищилися, про що свідчить зростаюча кількість

муніципальних утворень, зміцнення двосторонніх регіональних відносин і участь міст у формуванні національного порядку денного, в тому числі і з проблем управління.

Що стосується впливу економічних детермінант на міжнародну економічну безпеку, то в першу чергу, він проявляється через умови здійснення, зміни обсягів та структури міжнародної торгівлі. Міжнародні економічні відносини між країнами світу, на сучасному етапі відбуваються в умовах економічного зростання країн, що розвиваються в яких підвищується попит на продукцію, вироблену в розвинених країнах з більшою доданою вартістю та послуги. Згідно з даними Світової організації торгівлі обсяги міжнародної торгівлі, яку вимірюють обсягами експорту в поточних цінах, зросли з 2376,3 млрд дол. США в 1980 р. до 22757,3 млрд дол. США в 2017 р. [328] За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), за відповідний період, ВВП світу збільшився у 7 разів; з 11005,6 млрд дол. США (1980 р.) до 80439,2 млрд дол. США (2017 р.) (рис. 3.11) [341].

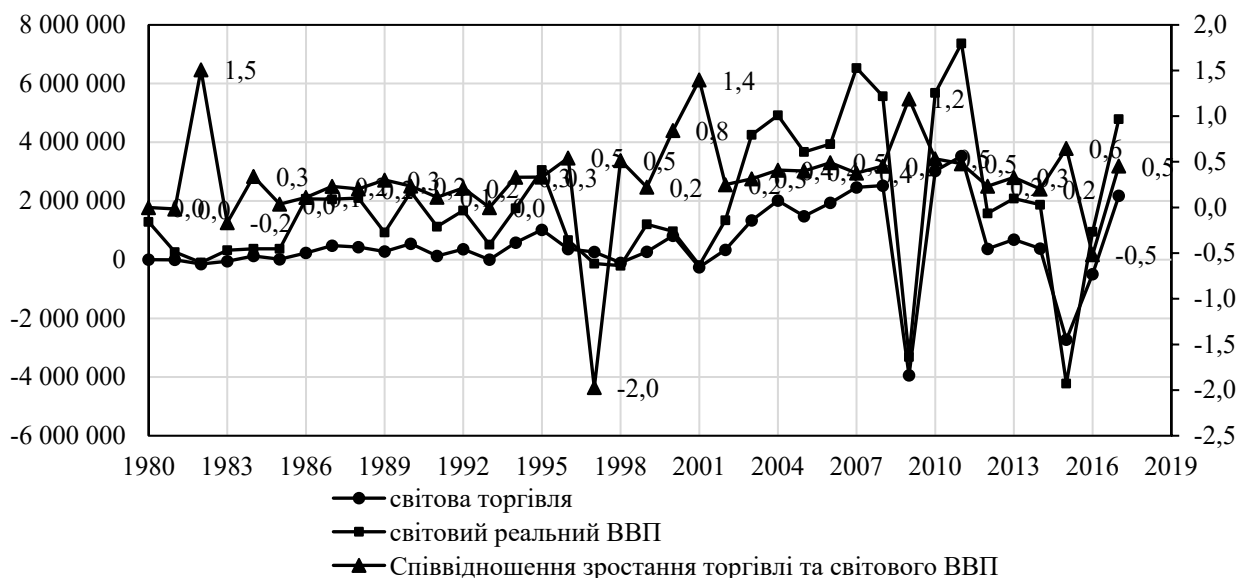


Рис. 3.11. Динаміка обсягів світової торгівлі та реального ВВП, % та млн дол. США, 1980–2017 рр.

Примітка: розраховано та побудовано автором на основі даних [341]

Міжнародна економічна безпека країн розвивається в умовах коли розвинені країни починають активно використовувати протекціоністські заходи щодо торгівлі, інвестицій та міграції робочої сили. Саме тому, все частіше лунають гасла щодо створення з боку розвинутих країн рівних умов співпраці з країнами, що розвиваються, які розпочали отримувати переваги від глобалізації, для того щоб знизити ризики виникнення міждержавних конфліктів та соціальної напруги.

Із початку 1990-х років світова торгівля характеризувалася постійним підвищенням обсягів торгівлі ресурсами та промисловими товарами. Набуття Китаєм членства у СОТ на початку нинішнього століття обумовило створення потужного регіонального центру виробництва крупних промислових товарів та товарів масового вжитку, через низьку вартість праці. Досягнення в сфері розвитку цифрових технологій слугували підґрунтям бурхливого розвитку глобальних ланцюгів створення доданої вартості, що збільшило можливості та прибутки транснаціональних корпорацій. В пріоритеті була торгівля проміжними товарами (сировина, комплектуючі, мікросхеми), номінальна вартість яких збільшилася з 2,5 трильйонів доларів США в 1995 році до 7,5 трильйонів доларів США в 2007 році. Все це сприяло перевищенню темпів зростання обсягів міжнародної торгівлі над темпами зростання світового ВВП. Загрозою міжнародній економічній безпеці країн стала світова економічна криза, яка сприяла значному скороченню світових потоків.

Прогноз аналітиків Світового банку [283], щодо швидкого відновлення обсягів світової торгівлі не виправдалися, особливо щодо товарів, виготовлення яких відбувалося в межах складних ланцюгів доданої вартості. При цьому, ланцюги доданої вартості, де фірми, що спеціалізуються на конкретному наборі заходів в одній країні з виробництва деталей та деталей для інших країн, поширили процес виробництва по країнах, зокрема їхня частка виробництва та торгівлі у світі сильно розширилися за останні три десятиліття. Разом з тим, світове господарство розвивається під впливом

популістських та протекціоністських рухів, що поширюються у багатьох передових розвинених країнах. Розвивається торговельна напруга між Сполученими Штатами та їх основними торговельними партнерами, особливо Китаєм, другою за величиною економікою в світі, все це матиме значні наслідки для можливостей економічного зростання в країнах, що розвиваються, а також для інших країн світового співтовариства, через високий рівень взаємозалежності розвинених економік. Саме про це свідчить уповільнення номінальних темпів приросту всіх видів виробничої діяльності протягом 2012–2016 рр.: комплексне створення доданої вартості (перетин кордону не менше двох разів) уповільнилося на 1,65 %, просте створення доданої вартості уповільнилося на 1,00 %, традиційна торгівля на 0,28 %, внутрішнє виробництво на 1,49 %. Таким чином, обмежений приріст світового ВВП з 2012–2016 рр. майже повністю забезпечувався за рахунок зростання виключно внутрішнього виробництва; у цей період позитивний вплив міжнародної торгівлі був мінімальним. У 2017 році темпи зростання світової торгівлі перевищили темпи світового ВВП, за рахунок зростання діяльності комплексних ланцюгів доданої вартості на 10 %. [283].

Дослідження розвитку ланцюгів доданої вартості свідчать, що чим вища інтенсивність сектору технологій (знань), тим інтенсивніше розвивається ланцюг створення доданої вартості. Таким чином, зв'язки ланцюгами доданої вартості мають особливе значення для високотехнологічних секторів, тому саме в цих галузях створюються дуже складні ланцюги вартості, в яких бере участь велика кількість країн. До того ж існують певні відмінності внутрішньорегіонального та міжрегіонального розвитку ланцюгів доданої вартості. Співробітництво зі створення доданої вартості між країнами Північної Америки є прикладом першої, тоді як зростаючий внесок Китаю у ланцюги доданої вартості, які орієнтовані на ринки США або Німеччини, є прикладом останнього. У період з 2000 по 2017 рр. питома вага внутрішньорегіональних ланцюгів доданої вартості у виробництві Азії перевищила частку у виробництві Північної Америки. На

відміну від цього, частка внутрішньорегіональних ланцюгів доданої вартості як у Європі, так і в Північній Америці зменшилася, а їх частка в міжрегіональній діяльності з розподілу виробництва зросла, особливо їх зв'язок з виробництвом в Азії, що значною мірою віддзеркалює зростаючу взаємодію з Китаєм. Китай дедалі більше відіграє важливу роль концентратора попиту та пропозиції як в традиційній торгівлі, так і у простих ланцюгах створення вартості, хоча США та Німеччина все ще залишаються найважливішими центрами у складних мережах ланцюгів доданої вартості.

Країни, що розвиваються формують постійно зростаючий попит. Лідером серед них виступає Китай, який зменшує обсяги експорту товарів за рахунок збільшення внутрішнього споживання. Якщо у 2007 р. експорт електронних приладів та текстильних виробів становив 55 % і 37 %, то у в 2017 р. – 29 % і 17 % відповідно. Одночасно, Китай споживає на 40 % автомобілів більше ніж європейські країни. За прогнозами світових організацій споживання країн, що розвиваються у найближчі п'ять років становитиме 60 % світових промислових товарів, а до 2030 р. вони споживатимуть більше половини всіх видів товарів. У даному контексті значною загрозою економічній безпеці країн стає механізм подолання дисбалансу між світовим попитом і пропозицією. Збільшення обсягів виробництва вимагає стимулювання попиту за рахунок кредитування, яке призводить до збільшення боргів окремих країн та загального світового боргу. Ставки в Європі і Японії вже становлять 0 %. У США ці ставки також дуже низькі. Китай останні 10 років також активно нарощує свій борговий тягар.

Концентрація торгівлі в певних регіонах, переважно в Європі і Азії, обумовлена також й підвищенням вагомості фактору швидкості доставки товарів до споживачів. Виникнення даного фактору впливу, частково обумовлено розвитком цифрових технологій та зв'язку, які сприяли розвитку інтернет-торгівлі. Близькість компаній-виробників до своїх кінцевих споживачів дозволяє компаніям швидше реагувати на швидко змінюваний попит та уподобання споживачів. Саме тому, компанії-виробники одягу та

взуття створюють регіональні ланцюги поставок на кожному з основних ринків збуту своєї продукції. Оновлена стратегія компанії «Adidas» передбачає розміщення виробництва нового взуття безпосередньо в Німеччині і США, замість традиційної Індонезії. Компанія «Zara» – засновник індустрії «швидкої моди» оновлює асортимент товарів в магазинах двічі на тиждень. Більше половини постачальників компанії зосереджені в Марокко, Португалії, Іспанії та Туреччині, звідки вони можуть здійснювати поставки на європейські та американські ринки.

Важливою складовою економічної детермінанти, що впливає на економічну безпеку країн є дисбаланс між обсягами світової торгівлі товарами та послугами. З 2007 року світова торгівля послугами зростала швидшими темпами, ніж світова торгівля товарами. Торгівля в деяких секторах послуг, включаючи телекомунікації, інформаційні технології, бізнес-послуги та інтелектуальну власність, в даний час зростає в два-три рази швидше, ніж торгівля товарами. За статистичними даними у 2017 році обсяг світової торгівлі послугами склав 5,1 трлн дол. США, що набагато менше, ніж обсяг світової торгівлі товарами, який дорівнює 17,3 трлн дол. США, проте ця різниця реально значно менше, через те, що національні системи бухгалтерського обліку, наприклад, не відокремлюють науково-дослідні розробки, дизайн, продаж та маркетинг, а також послуги з обробки документів від фізичного виробництва товарів. З урахуванням цих елементів послуги становлять майже третину вартості проданих промислових товарів. Незважаючи на те, що послуги, складають тільки 23 % від загального обсягу торгівлі, сьогодні на них припадає 45 % доданої вартості проданих товарів.

Торгівля послугами буде займати все більшу частку в світовій економіці, оскільки виробники і роздрібні продавці в умовах жорсткої конкурентної боротьби намагаються надавати споживачам цілий спектр нових послуг, які супроводжують споживання товарів. До того ж, можливості які надають інформаційні технології спонукають користувачів платити за зберігання та обробку даних в хмарах та не витратити фінанси на придбання

власного обладнання та програмного забезпечення. Мережі 5G, що знаходяться на завершальних тестових стадіях дозволять зробити новий прорив в якості надання послуг, таких як медицина (з'явиться можливість «віддаленої хірургії»), обслуговування інфраструктури на відстані, розвиток безпілотних авто, навчання, розваги[286].

За проведеними дослідженнями [276], у 2025 році кількість підписок на 5G прогнозується на рівні 2,61 млрд осіб. (рис. 3.12.). Глобальний економічний вплив 5G на виробництво нових товарів та послуг досягне 12 трильйонів доларів до 2035 року.

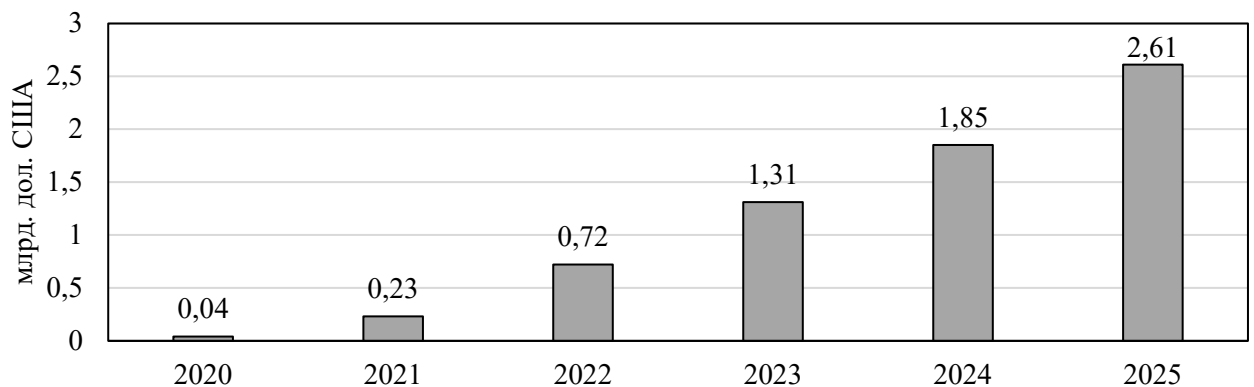


Рис. 3.12. Кількість прогнозованих підключених абонентів до 5G у всьому світі до 2025 року

Примітка: побудовано автором на основі даних [276]

Застосування діджиталізації створює низку конкурентних переваг суб'єктів господарювання в розрізі операційних процесів, а саме підвищуючи їх рівень транспарентності та можливості, вчасно прийняти управлінське рішення, миттєвий обмін інформацією між компетентними співробітниками, здійснення маркетингових досліджень та створення системних підходів до реагування. Організаційні відповіді на сигнали ризикових змін за рахунок діджиталізації формуються на принципах узгодженості, вчасності, дієвості, запобіганні кризових становищ. В основі удосконалення бізнес-процесів полягає встановлення ефективних, швидких внутрішньо-оптимальних комунікацій між співробітниками підприємства за допомогою діджиталізації,

які спрямовані на досягнення головної мети підприємства – пришвидшення операційних можливостей та транспарентності бізнес-процесів в цілому, створення комфортних умов для споживача послуг. Доцільність цифрової трансформації бізнес-процесів визначається швидкістю та розумінням споживачами, створенням системи ефективних різноспрямованих комунікаційних потоків. Мінливість зовнішнього середовища вимагає від бізнесу налагодження системи прогностичних досліджень та формування адекватного інтерпретування інформаційних потоків для формування оптимального управлінсько-організаційного рішення.

Слід підкреслити, що протягом останніх років багатонаціональні компанії створили нову модель «віртуального виробництва», згідно з якою вони є розробниками, промоутерами та комерційними провайдерами продукту, безпосередній процес виробництва якого покладено на підрядні компанії. Така тенденція є також доказом трансформації світового виробництва та торгівлі в бік нематеріальних товарів. Це підтверджується статистичними даними, які свідчать про зростання інвестицій в технології, програмне забезпечення, продукти інтелектуальної власності у порівнянні з інвестиціями в будівництво та матеріальні активи. Така тенденція обумовлена підвищенням складності та технологічної ємності продуктів, сьогодні вартість програмного забезпечення складає 10 % від загальної вартості готового автомобіля, і, згідно з прогнозом компанії «McKinsey» очікується, що ця частка зросте до 30 % до 2030 року.

Міжнародна економічна безпека країн в значній мірі залежить від розвитку Сходу та Півдня. Держави, що розвиваються дають більш 50% світового економічного зростання і 40 % інвестицій. Їх внесок у зростання глобальних інвестицій становить понад 70 %. Сьогодні внесок Китаю в півтора рази більше обсягу вкладень США. Як показує модель Світового банку, що враховує майбутню економічну багатополарність, Китай, незважаючи на невелике уповільнення економічного розвитку, буде

забезпечувати понад третину світового зростання вже до 2025 року. Це набагато більше рівня будь-якої іншої економіки [342].

Загрозою економічній безпеці розвинених країн є нова жорстка конкуренція у деяких галузях з боку країн, що розвиваються. Місцеві компанії в Бразилії, Китаї та інших країнах із середнім рівнем доходу розвиваються і перетворюються в галузі з більш високою доданою вартістю, а саме: виробництво складних комп'ютерів, аерокосмічних і сонячних панелей, та менше залежать від імпортованих деталей з розвинених країн. Китайські компанії починають виробляти комп'ютерні мікросхеми, які раніше імпортували із розвинених країн. Загальний річний обсяг проміжних товарів, які Китай імпортував з Німеччини для транспортних засобів, машин та інших складних товарів, досяг максимуму в 2014 році, склавши 44 млрд дол. США; у 2017 році цей показник дорівнював 37 млрд дол. США. Японія і Південна Корея також зіткнулися зі скороченням експорту проміжних товарів до Китаю. Ініціатива «Зроблено в Китаї – 2025» спрямована на зміцнення сильних сторін країни в таких передових галузях, як штучний інтелект, системи передачі даних 5G і робототехніка. Китай сьогодні є світовим лідером в сфері мобільних платежів. Такі програми, як «WeChat Pay» і «Alipay», дозволили китайським споживачам перейти від використання готівки до платежів через смартфон, міняючи кредитні карти. За даними консалтингової компанії «iResearch», в 2017 році сторонні платіжні платформи Китаю обробили мобільних платежів на суму близько 15,4 трлн дол. США, а це в 40 разів більше, ніж в Сполучених Штатах. На додаток до здешевлення і підвищення ефективності транзакцій платіжні додатки також створюють величезні пули даних, які їх творці можуть використовувати для надання індивідуально розроблених кредитів, страхових та інвестиційних продуктів. У кожній країні зростання надмасивів даних піднімає складні юридичні та етичні питання, що також є важливим об'єктом міжнародної економічної безпеки. Отже, торгівля зіграла головну роль в скороченні бідності в усьому світі. Якщо країни, що розвиваються змінять

стратегію, щоб скористатися перевагами наступної хвилі глобалізації, торгівля, можливо, і далі буде сприяти збільшенню середнього класу в них.

В умовах зростання проблеми обмеженості сировинних і, зокрема, енергетичних ресурсів, не можна поза увагою залишити таку складову, як енергетична залежність країни. Експерти впевнені, що споживання енергії різко зросте – приблизно на 50 % протягом наступних 15–20 років, головним чином, через економічне зростання країн, що розвиваються. Агентство енергетичної інформації США прогнозує неухильне зростання світового виробництва до 2035 року, викликане, в першу чергу, збільшенням обсягу нафти в країнах ОПЕК і розвитком нетрадиційних джерел енергії. Основний сценарій Міжнародного енергетичного агентства підтверджує зростаюче світове виробництво ключових викопних видів палива до 2030 року (зокрема, нафти – близько 1 % на рік). Здебільшого, зростання обсягів енергоносіїв буде пов'язано з нетрадиційними способами видобутку газу і нафти, що розробляються в Північній Америці. Видобуток сланцевої нафти може дозволити США до 2030 року стати крупним експортером енергоносіїв.

Вплив соціальних детермінант на розвиток економічної безпеки країни проявляється через міграційні потоки робочої сили та ступінь диференціації доходів. Автоматизація виробництва знизилася темпи постійного найму працівників, які згодні працювати за все нижчу заробітну плату. Технологічна складність сучасних товарів, свідчить, що розробка, дизайн і технічне обслуговування стають важливішими, ніж саме виробництво.

Усі ці тенденції зміцнюють позиції розвинених країн, де кваліфікована робоча сила, серйозний капітал, широка клієнтська база, велика кількість ІТ компаній посилюють технологічний потенціал економіки країн, забезпечують економічне зростання та забезпечують збільшення технологічного відриву. Країни із середнім рівнем доходу, мають можливості також отримати вигоду в умовах переходу на наступний технологічний рівень (хоча зміни в структурі торгівлі та інвестицій можуть сприяти безробіттю, як це вже відбувається в багатьох країнах останні два

десятиліття). При цьому головна перевага найбільш бідних країн – дешева робоча сила – поступово буде продовжувати втрачати свою цінність, що можна визначити як результат впливу соціальної детермінанти на міжнародну економічну безпеку країн.

Вік і нерівність доходів створюють парадокс. Передбачається, що економіки які швидко розвиваються залучають трудових мігрантів, а не відправляють їх в інші країни. Проте, якщо економічне зростання дозволяє молоді отримати нові знання, вони прагнуть скористатися перевагами, які дає міграція. У разі, якщо молодь може за кордоном отримати вищий рівень якості життя, ніж в своїй країні, багато хто з них вважатиме за краще мігрувати в більш багаті держави. За оцінкою Світового банку приріст мігрантів до 2025 року всього на 3 % призведе до 0,6 % зростання світового доходу. А це приблизно 368 млрд дол. США. Збільшення обсягів міграції дасть більше, за розрахунками експертів, ніж зняття всіх останніх бар'єрів на шляху вільної торгівлі.

При цьому слід зазначити, що згідно з проведеними дослідженнями, доведено, що факторинг у ланцюгах доданої вартості не впливає в значній мірі на скорочення робочих місць на виробництві. Скорочення обсягу робочих місць на виробництві через оптимізацію виробничих процесів у глобальних ланцюгах створення вартості, частково компенсується збільшенням робочих місць у сфері надання послуг. Вплив технологічних змін на підвищення продуктивності та зменшення зайнятості, що пов'язані із ланцюгами доданої вартості, компенсується зростанням споживчого попиту. Потрібно також відзначити, що автоматизація в короткий термін не дозволить різко знизити привабливість напрямків роботи з низькою оплатою праці, особливо для трудомістких завдань, які потребують спритності людини.

У розвинених економіках протягом останніх двох десятиліть реальна середня заробітна плата повільно зростала, при цьому, виробнича зайнятість зменшувалася, а доходи висококваліфікованих робітників та власників

капіталу зростали. Тут, звичайно, багато чинників, серед яких, особливо важливим є власна податкова та трансфертна політика країн.

Американці і європейці, які належать до середнього класу, відчули на собі наслідки зростання безробіття, що викликано останньою хвилею глобалізації. За таким істотним винятком, як Німеччина, в країнах з розвинутою економікою за останні два десятиліття різко скоротилася зайнятість на виробництві. У Сполучених Штатах кількість зайнятих на виробництві людей скоротилося з 17,6 млн в 1997 році до 11,5 млн в 2010 році, а у 2018 році кількість зайнятих знову зросла, але не набагато – до 12,8 мільйонів осіб [323]. Незважаючи на це, за прогнозами, країни з розвиненими економіками знаходяться в більш вигідному становищі, з огляду на існуючий тренд розвитку, що характеризується поширенням інновацій, цифрових технологій, збільшенням обсягів послуг і близькості виробників до споживачів, через забезпеченість їх кваліфікованою робочою силою, надійним механізмом захисту інтелектуальної власності, прибутковими споживчими ринками, а також провідними високотехнологічними компаніями і системою платформ для стартапів.

Для забезпечення міжнародної економічної безпеки уряди розвинених країн вживають заходів щодо стимулювання повернення виробництва на свої території. Свідченням цього є те, що за останні роки кілька великих компаній, таких як «Adidas», «Fast Radius» і «Lincoln Electric» та інші, відкрили виробничі об'єкти в США. «Apple» оголосила про значне збільшення операцій в Остіні, штат Техас, і планує будівництво нових центрів обробки даних і дослідницьких центрів в інших містах США. Компанії з країн, що розвиваються також почали інвестувати більше коштів у Сполучені Штати і Європу [323].

Ще одною важливою демографічною детермінантою, яка впливатиме на економічну безпеку країн є «старіння» націй, що може викликати уповільнення темпів економічного зростання. У 2012 році Японія і Німеччина перевищили планку середнього віку населення в 45 років.

Більшість європейських країн, Південна Корея і Тайвань до 2030 року матимуть населення з середнім віком старше 45 років. Міграція стане більш глобальною, тому що як розвинені, так і країни, що розвиваються будуть страждати від нестачі робочої сили.

Не менш важливими залишаються питання урбанізації, сьогодні приблизно 50 % населення мешкає в містах, ця цифра, за прогнозами збільшиться до 60 % та складатиме 4,9 млрд осіб. У 2030 р. Африка поступово замінить Азію як регіон з найвищими темпами зростання урбанізації. За оцінками експертів, міські центри генерують 80 % економічного зростання; потенціал існує в напрямку застосування сучасних технологій для розвитку інфраструктури, що сприятиме більш ефективному використанню обмежених ресурсів.

Очікується, що попит на їжу зросте щонайменше на 35 % до 2030 року, тоді як попит на воду – на 40 %. Майже половина населення світу буде жити в районах з великим дефіцитом води. До регіонів підвищеного ризику відносять слаборозвинені країни Африки та Близького Сходу, де найбільш імовірним буде дефіцит води та продовольства. Китай та Індію відносять до країн з імовірним помірним ризиком [282]. З цього приводу, водна безпека є центральною складовою у стратегіях національної безпеки багатьох країн, де вода є дефіцитом.

Наступною серед складових соціальної детермінанти впливу на формування економічної безпеки країни є нові пандемічні патогени, які поширюються не так швидко, але такі ж смертоносні, якщо не небезпечніше СНІДу, що за очікуваннями експертів ВОЗ скоріше за все виявляться до 2030 року. У результаті пандемії COVID-19, що спалахнула у Китаї 31 грудня 2019 р., в 210 країнах та автономних територіях зафіксовано інфікованих хворих [199], при цьому, ще точно невідомо які збитки понесе світова економіка в цілому та кожна окрема країна, зокрема. На думку МВФ, група країн, що використовують валюту євро, в цьому році впаде в рецесію на 7,5 % через пандемію COVID-19, а глава Європейського механізму

стабільності (ESM) заявив, що інститутам ЄС буде потрібно додатково 500 млрд євро. щоб допомогти повернути економіку в потрібне русло [218]. Фінансова група JPMorgan очікує, що пандемія коронавірусу спричинить в економіках США та країн Європи глибоку рецесію. Згідно з прогнозами економіка США скоротиться на 2 % у першому кварталі та на 3 % у другому, а економіка країн Єврозони має скоротитися на 1,8 % та 3,3 % відповідно. Нові відкриття в біологічних науках відкривають перспективи для більш швидкого виявлення патогенів і розробки програм цільової терапії та вакцинації. Однак подібні досягнення можуть виявитися недостатніми для нейтралізації загрози в цілому. До 2030 року успіхи в генній інженерії можуть дозволити десяткам тисяч людей синтезувати і запускати нові патогени, посилюючи природні загрози.

За прогнозами, до 2030 р. в світі буде продовжувати зростати кількість населення та досягне близько 8,3 млрд осіб (проти 7,1 млрд осіб у 2012 р.). Тому чотири основні демографічні тенденції будуть принципово формувати економічні та політичні відносини між більшістю країн світу: старіння населення як Заходу, так і більшості країн, що розвиваються; скорочення молодого населення країн; міграція, яка все більше буде мати трансграничний характер; зростаюча урбанізація, яка буде стимулювати економічне зростання, що викликатиме додаткове навантаження на забезпечення продовольством та водними ресурсами.

Останніми роками набуває важливості дослідження впливу технологічних детермінант на формування міжнародної економічної безпеки країн. Технології зв'язку дадуть урядам, і авторитарним, і демократичним, безпрецедентну можливість контролювати громадян. Якщо зовнішні загрози або проблеми державного управління зростають, то використання ІТ відкриває нові можливості для застосування так званої «м'якої сили», щоб збільшувати внутрішній контроль та міжнародний вплив. Розвиток нових технологій, зростання рівня поширення інтернету і поява штучного інтелекту безперечно змінюють структуру торгівлі. З 2005 по 2017 роки обсяг даних,

переданих через кордони в секунду, збільшився в 148 разів. Доступність до дешевого і швидкого цифрового зв'язку сприяє зростанню обсягів торгівлі. Платформи електронної комерції спрощують та прискорюють пошук торговельних контрагентів. Пристрої з розумними технологіями, штучний інтелект – дозволяють компаніям відстежувати свої ланцюги поставок по всьому світу і контролювати їх. У 2019 році на частку електронної комерції буде припадати 15 % всіх роздрібних продажів в США. При цьому в Китаї електронна торгівля складе 23% всієї роздрібною торгівлі. Всього на частку цифрових технологій (включаючи офлайнову оплату картами, мобільними додатками і подібними офлайн-технологіями) припадає майже 60% всіх роздрібних продажів США. Завдяки мобайлу, продажі через який в світі виросли на 55 % за 2018 рік, електронна комерція в США в 2018 році зросла на 16 %, річний обіг перевищив 500 млрд дол. США [256].

Цифрові технології можуть спричинити зриви та розширити існуючі диспропорції між регіонами та окремими людьми. Це вимагає широкої та всебічної політики адаптації. Незважаючи на те, що малі та середні підприємства (МСП) недостатньо представлені в GVC, цифрова економіка надає нові можливості для малого та середнього бізнесу, для того щоб грати активнішу роль в цих процесах. Відкрита та прозора політика в цьому сегменті, як правило, сприяє просуванню GVC, ніж політика щодо зниження імпорту, яка спрямована на збільшення частки внутрішньої доданої вартості в експорті. Цифрові платформи ще більше порушують традиційні процеси виробництва і просування товарів, взаємозв'язки в межах глобальних ланцюгів створення вартості та на міждержавному рівні, умови співпраці та конкуренції. Найбільш принциповим є те, що платформи роблять фізичні відстані, менш важливими для потоку інформації та надання послуг. Для участі в цих процесах потрібен лише доступ до Інтернету. За останнє десятиріччя кількість користувачів Інтернету зросла більш ніж удвічі, і транскордонна пропускна здатність збільшилася в 148,17 разів. Цифрові платформи дозволяють зацікавленим сторонам набагато різноманітніший

спектр операцій в яких вони можуть брати участь (операції як B2B, так і B2C.) [313]. Але при цьому, потрібно відзначити і суперечливий вплив технологізації на обсяги торгівлі, який спричиняє не стільки зростання, скільки зміни в природі торгівельних потоків.

Підвищення рівня автоматизації трудомісткого виробництва (текстиль, одяг, взуття, товари широкого вжитку), спричиняє вивільнення людських ресурсів, компаніям для розміщення підприємств не потрібно враховувати кількість і вартість робочої сили. Модель створення довгих ланцюгів створення вартості через необхідність доступу до дешевої робочої сили змінилася на модель де ключовими аспектами прийняття рішень про інвестування є рівень кваліфікації та навички трудових кадрів, доступ до сировини та швидкість доставки готового продукту до споживача. Експорт з країн з низькою оплатою праці в країни з високою оплатою скоротився з 55 % від загального обсягу експорту дешевих трудомістких товарів у 2007 році до 43 % в 2017 році.

Роботи є ключовими інструментами для підвищення продуктивності і рівня життя. На сьогоднішній день більша частина впровадження роботів відбувається на виробництві, де роботи призначені для більш широкого і ефективного виконання різноманітних завдань ручної праці, ніж люди. До того ж, з постійними інноваціями використання роботів поширюється на багато інших секторів, від сільського господарства до логістики та сфери гостинності [262]. За даними Міжнародної федерації робототехніки, глобальні середні показники по кількості промислових роботів на 10 тис. робочих вирости з 66 роботів у 2015 році до 85 – в 2017 році. Корея є найбільшою в світі країною по впровадженню роботів: 710 роботів на 10 тис. працівників; Сполучені Штати знаходяться на сьомому місці з 200 роботами (рис. 3.13).

Порівнюючи ранжування очікуваних коефіцієнтів впровадження роботів з фактичними, виявляються кілька закономірностей. По-перше, країни Східної Азії з поправкою на заробітну плату лідирують в світі по впровадженню роботів, займаючи п'ять з семи провідних позицій в рейтингу: Корея, Сінгапур,

Китай, Таїланд і Тайвань. В цілому, Європа відстає, і тільки дві країни переходять на більш високі, ніж очікувалося, ставки з урахуванням рівня заробітної плати: Словенія і Чеська Республіка. Сполучені Штати, з огляду на їх більш високий рівень заробітної плати, значно відстають, зайнявши 16-е місце. Разом з тим, нові технології зменшують значення економії на масштабі, що полегшує розташування виробництва, наближене до споживачів, і сприяє підвищенню прозорості між виробниками та споживачами, що є важливим в контексті розвитку міжнародної економічної безпеки.

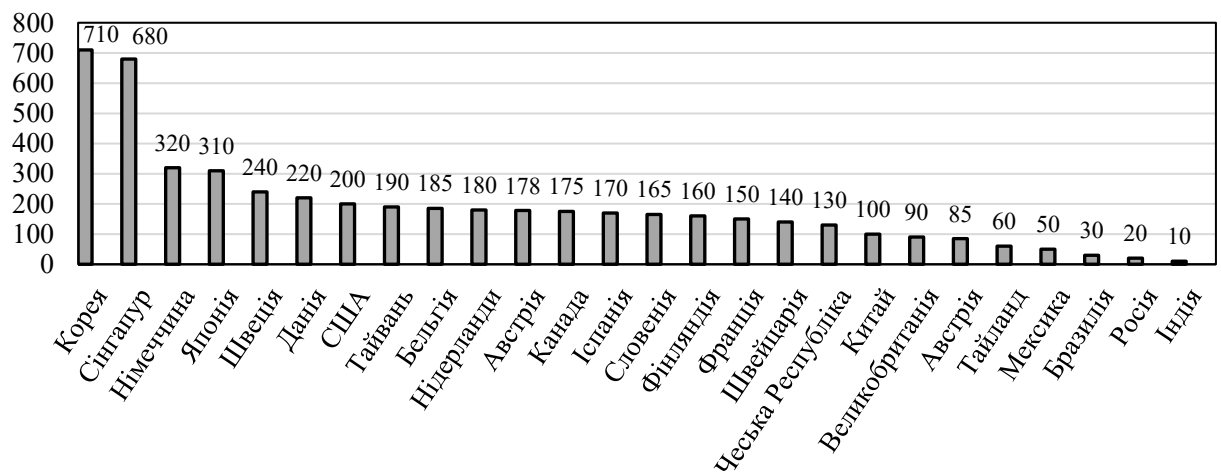


Рис. 3.13. Кількість промислових робіт на 10 тисяч робочих у країнах-лідерах, од., 2017 р.

Примітка: побудовано автором на основі даних [262]

Технології можуть виступати драйвером економічного розвитку населення країн з низьким рівнем доходів, доступ до інтернету дозволяє працівникам по всьому світу використовувати онлайн-платформи для роботи у віддаленому доступі, такі як «UpWork», «Fiverr» та інші, і отримувати додатковий дохід. Існує безліч платформ, які допомагають отримати доступ до навчання та отримання специфічних компетенцій, уникаючи мовні бар'єри.

Ще однією важливою з технологічних детермінант є кібератаки та крадіжки даних. В матеріалах, за результатами Всесвітнього економічного

форуму у 2017 р., була відзначена зростаюча взаємна кіберзалежність інфраструктурних мереж, яка стає одним з базових факторів ризику у світовому масштабі. Кібератаки, порушення програмного забезпечення та інші фактори можуть призвести до системних збоїв, які можуть «каскадно розповсюджуватись по мережам, впливаючи на суспільство самим неочікуваним чином» [281]. Більшість населення, переважно в Японії, США, Німеччині, Великобританії та Південній Кореї – занепокоєні можливістю здійснення кібератак з території інших країн [278]. Сьогодні засоби для втілення в життя кібератак розповсюджені по всьому світу, при чому участь у цьому процесі можуть брати як невеликі та недостатньо багаті країни так і економічно потужні держави через витік хакерських інструментів Агентства національної безпеки США [264].

У дослідженні глобальних тенденцій інформаційної безпеки за 2018 р. [236], виявлено, що наявність у підприємств цілісної стратегії кібербезпеки особливо розповсюджена у Японії, де кібератаки розглядаються як одна з головних загроз національної безпеки. Так, 72% респондентів із цієї країни відмітили, що мають таку стратегію. До числа лідерів по наявності цілісної стратегії кібербезпеки також можна віднести Малайзію, яка займає порівняно високе місце у Індексі кібербезпеки ООН. Обидві країни знаходяться у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де за даними Всесвітнього економічного форуму, кібератаки входять до п'яти основних бізнес-ризиків. Але потрібно, підкреслити, що високий рівень готовності не обов'язково означає низький рівень ризику. Як наслідок, в окремих як розвинених країнах так і тих, що розвиваються вже розроблено окремі стратегії цифрової безпеки або кібербезпеки.

Наступною детермінантою, що безперечно впливає на формування економічної безпеки країн є екологічна. Сьогодні експерти відносять до найбільших загроз сталому розвитку – глобальну кліматичну надзвичайну ситуацію. Міжурядова колегія Організації Об'єднаних Націй з питань зміни клімату встановила, що залишається лише 12-річне вікно для запобігання

підвищенню середньої глобальної температури на 2°C , яке призведе до катастрофічних та незворотних наслідків. Якщо справжній обсяг викидів відходів в атмосферу збережеться, то до середини тисячоліття концентрація парникових газів в повітрі збільшиться вдвічі. Така концентрація призведе до потепління атмосфери приблизно на 2°C до середини століття. З огляду на обсяг викидів в даний момент, можна припустити, що до кінця століття замість 3°C потепління становитиме 6°C , що призведе до ще більш серйозних наслідків. До 2030 року траєкторія викидів зумовить всю кліматичну модель світу. Сонячні геомагнітні бурі можуть викликати відключення супутників, електромереж і багатьох чутливих електронних пристроїв. Руйнівні геомагнітні бурі останнім століттям повторюються все частіше і стають істотною загрозою, тому що світ сьогодні дуже залежить від електрики. Національна рада з розвідки при партнерстві Національної лабораторії США, дослідивши стихійні лиха, підготувала сценарії, в яких розглядалися серйозні загрози як для США так і для інших країн світу: загибель сільськогосподарських культур в період катастроф, цунамі, ерозія і виснаження ґрунтів, сонячні геомагнітні бурі.

Для формування ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки, країни світу повинні враховувати всі без виключення детермінанти та їх складові, з огляду на те, що їх вплив по-перше, безперечний; по-друге нерівнозначний; по-третє, може бути як позитивним так і негативним. Глибина впливу кожної з детермінант залежить від рівня економічного та технологічного розвитку країни, її географічного (регіонального) розташування, забезпеченості природними та людськими ресурсами, її участі в політичних та економічних блоках, тощо.

3.3 Безпекова складова стратегій розвитку країн в умовах сталого розвитку

Враховуючи те, що економічна безпека виступає невід'ємною складовою національної безпеки, питання забезпечення економічної безпеки обов'язково враховуються при державному плануванні економічного розвитку. Державне планування у сфері економічної безпеки може охоплювати цілу систему документів, представлених відповідними стратегіями (як правило, мають довго- або середньостроковий характер), програмами (середньо- або короткостроковими), планами (зазвичай, розробляються на короткострокову перспективу). Особливо важливого значення сьогодні набуває ідентифікація та обґрунтування довгострокових стратегічних напрямків забезпечення безпеки національної економіки та їх врахування при розробці загальних стратегій економічного розвитку країн. При цьому стратегія економічної безпеки держави розглядається як доктринальний декларативний нормативно-правовий акт. У такому документі мають бути визначено стратегічні орієнтири (пріоритети, цілі) забезпечення безпеки країни, а також період їх формування та реалізації [26].

Дослідження існуючих у країнах світу підходів до нормативно-програмного забезпечення питань економічної безпеки дозволило встановити, що окремі стратегічні документи у цій сфері в країнах, як правило, не приймаються. Водночас, питання досягнення оптимального рівня економічної безпеки зазвичай включено до загальних документів із забезпечення національної безпеки держави. Такі документи, як правило, мають вигляд стратегій, доктрин, концепцій або політики національної безпеки [273]. Зокрема, у США, Великобританії, країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія, Литва), в Україні та Росії зазвичай приймаються Стратегії національної безпеки; Канада і Туреччина регламентують цю сферу на основі відповідної Політики національної безпеки; в Італії розробляється Стратегічна концепція

національної оборони; у ряді європейських держав (Німеччина, Норвегія, Ірландія) та азійських країн (Китай, Японія) безпекові питання регулюються положеннями «Білих книг» [238].

На основі існуючого практичного досвіду розробки та імплементації безпекової складової стратегій і програм економічної розвитку країн світу та беручи до уваги зміст і спрямованість стратегій національної безпеки у частині її економічної складової, на сьогодні сформувалися різні моделі забезпечення економічної безпеки держави. Відмінності між існуючими моделями забезпечення національної економічної безпеки обумовлені, перш за все, різними підходами країн до розуміння сутності поняття «економічна безпека держави» [245].

В умовах глобалізації і підвищення ступеня відкритості національних економік значення американської моделі забезпечення економічної безпеки з її підвищеною увагою до зовнішньої складової безпеки, без сумнівів, зростає. У цьому контексті процеси глобалізації в цілому визначають умови формування стійкості національних економік та її безпеки на найближчу, середньо- та довгострокову перспективи [47]. У глобалізованому світі екзогенні чинники можуть іноді виявитися впливовішими для стану економічної безпеки, ніж ендегенні фактори, роблячи країни більш вразливими до умов зовнішнього середовища.

Компаративний аналіз безпекової складової стратегії розвитку країн світу виявив, що найбільший досвід нормативного врегулювання питань економічної безпеки, зокрема, розробки та впровадження безпекових стратегій та концепцій, безперечно, мають розвинуті країни світу із якісно розробленими програмно-стратегічними та нормативними безпековими документами (табл. 3.6).

Початком формування нормативної бази забезпечення економічної безпеки у *Сполучених Штатах Америки* є 30-ті роки XX століття, коли були закладені підвалини врегулювання соціальної складової безпеки. На основі поданих Президентом Рузвельтом законопроектів про соціальне

забезпечення (соціальний захист населення) та про економічну безпеку [258] Конгрес у 1935 р. прийняв відповідні закони – «The Economic security Act» та «The Social Security Act» [216, 258]. Із тих пір у країні активно розробляється та впроваджується нормативне забезпечення цієї сфери. Як і в більшості інших країн, у США окремі закони або програмно-стратегічні документи із забезпечення економічної безпеки не розробляються, однак економічна безпека визнається вагомим складовою національної безпеки. Першим комплексним документом, який регламентував питання національної безпеки, став Закон про національну безпеку 1947 р. [324]. Після закінчення Другої Світової війни високі ризики порушення національних інтересів країни було зосереджено у воєнно-політичній сфері, тому цим законом врегульовувалися питання функціонування оборонної галузі, зокрема, реструктуризації військових та розвідувальних органів уряду США.

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз економічної складової національних безпекових стратегій розвинутих країн

Країна	Актуальні програмні документи	Ключові положення з питань економічної безпеки
1	2	3
<i>США</i>	Стратегія національної безпеки США 2017 р.	Стратегічна мета: відновлення глобального лідерства. Завдання: переорієнтація американської економіки на інтереси вітчизняних компаній; усунення торговельних дисбалансів; збереження провідних позицій в галузі досліджень та технологій і захист економіки від недоброчесної конкуренції; досягнення домінуючих позицій у сфері енергетики у регіоні.
<i>Канада</i>	Закон про нацбезпеку 2017 р; Політика національної безпеки 2004 р.	Ключові загрози економічній безпеці: економічний шпідіаж та ризики, обумовлені стратегічним впливом іноземних інвестицій у канадські підприємства. Особлива увага врегулюванню проблем забезпечення кібербезпеки.
<i>Великобританія</i>	Стратегія національної безпеки і Стратегічний огляд оборони та безпеки 2015 р.	Завдання: сприяння реформуванню глобальної економічної системи та економічному процвітання країн, що розвиваються; розвиток інноваційної діяльності; сприяння зростанню оборонних галузей. До розробки економічної складової стратегії залучаються спеціалізовані організації, що представляють інтереси підприємницького сектору.
<i>Швейцарія</i>	Звіт із ситуації у сфері безпеки 2019 р.	Середовище економічної безпеки формується під впливом погіршення політичної та економічної стабільності у Європі, зростання економічного тиску з боку країн-лідерів. Найбільші загрози економічній безпеці: економічне шпигунство та використання кіберпростору для цілей неправомірного отримання і розповсюдження економічної інформації.

Продовження табл. 3.6

1	2	3
<i>Норвегія</i>	Закон про безпеку 2018 р.	Невід'ємною складовою національної економічної безпеки є безпека підприємницького сектору. Компанії мають змогу проводити гнучку політику здійснення безпекових заходів. Механізм контролю за власністю передбачає широкі повноваження державних органів щодо регулювання угод з придбання компаній, у тому числі іноземними інвесторами.
<i>Німеччина</i>	Біла книга з питань політики безпеки Німеччини та ситуації і майбутнього Бундесверу 2016 р.	Основні загрози економічній безпеці: транснаціональний тероризм; проблеми, пов'язані з інформаційним простором; загрози інформаційним та комунікаційним системам, лініям постачання, транспортним та торговим маршрутам, постачанню сировини та енергії; кліматичні зміни; нелегальна міграція. Державні органи мають повноваження переглядати і обмежувати транзакції, що загрожують національній безпеці.
<i>Франція</i>	Біла книга з оборони та національної безпеки 2013 р.	Базовим рівнем, на якому забезпечується економічна безпека держави, є рівень національних підприємств. Особлива увага інформаційній безпеці підприємств, захисту їх комерційної і технічної інформації. Розширено сферу контролю державних органів за іноземними інвестиціями у стратегічні сектори французької економіки та посилено санкції у разі порушення положень відповідних нормативних актів.
<i>Італія</i>	Біла книга з міжнародної безпеки та оборони 2015 р.	Основні загрози економічній безпеці: Європейська боргова криза і проблеми державних фінансів; нелегальна міграція; кіберзагрози і вразливість національної ІКТ інфраструктури. Завдання: реалізація економічного потенціалу та захист інтересів національних виробників; зовнішньоекономічна експансія за одночасного виконання міжнародних зобов'язань країни; досягнення енергетичної незалежності.
<i>Польща</i>	Стратегія розвитку системи національної безпеки до 2022 р.; Стратегія національної безпеки 2014 р.; Біла книга з національної безпеки 2013 р.	Одним з ключових національних інтересів визначено забезпечення сталого та збалансованого розвитку соціального та економічного потенціалу держави, з особливим акцентом на питаннях охорони навколишнього середовища, умов життя та здоров'я людей. Економічна складова стратегії перетинається з положеннями наступних стратегій: інновацій та ефективності економіки, розвитку людського капіталу, розвитку транспорту, енергетичної безпеки та охорони навколишнього середовища, регіонального розвитку, стійкого розвитку сільського господарства та рибальства.
<i>Японія</i>	Стратегія національної безпеки 2013 р.	Завдання: зміцнення економічного потенціалу шляхом підвищення конкурентоспроможності японського експорту; диверсифікація джерел сировинних, паливно-енергетичних і продовольчих ресурсів, забезпечення їх стабільного постачання; розвиток співробітництва з країнами-партнерами, важливими для процвітання японської економіки. Особливу важливість для економіки та безпеки країни мають кіберпростір та космос.
<i>Австралія</i>	Стратегія національної безпеки 2013 р.; Біла книга із зовнішньої політики 2017 р.	Економічна безпека асоціюється із захистом від економічного шпигунства, сприянням формуванню безпечного міжнародного середовища, посиленням стійкості населення, активів, інфраструктури країни.
<i>Ізраїль</i>	Концепція безпеки – 2030	Концепція базується на поєднанні потреб національної безпеки та сильних сторін національної економіки: інвестування в безпеку є умовою забезпечення економічного зростання країни; сильна економіка є основою фінансування воєнних та оборонних аспектів безпеки. Значна частина положень Концепції безпеки є державною таємницею і не підлягає розголошенню.

Примітка: складено автором

З 1987 р. в США розробляється Стратегія національної безпеки, яка має передаватися від Президента до Конгресу для того, щоб донести до законодавчого органу бачення національної безпеки виконавчими органами влади, що потім знаходить відповідне відображення у законодавчих актах [306]. Серед ключових національних інтересів, на захист яких спрямовані прийняті до цього часу Стратегії національної безпеки, визначено здорову та зростаючу економіку США. Забезпечення економічного процвітання країни вбачається можливим за рахунок підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на зовнішніх ринках, освоєння нових ринків збуту, створення нових робочих місць, зменшення залежності країни від іноземних кредитів тощо [245].

Вивчення змісту відповідних Стратегій, прийнятих у США протягом 1987–2017 рр., дозволило встановити, що основними загрозами економічним інтересам країни вважаються екзогенні чинники, тому при розробці стратегічних документів акцент робиться на досягнення стійких позицій у світовій економіці, захист від зовнішніх ризиків і проведення відповідної зовнішньоекономічної політики. Разом із тим, з часом відбувається підвищення уваги до економічної складової стратегій національної безпеки та її певна трансформація з урахуванням новітніх тенденцій світового економічного середовища. Так, починаючи з 1997 р. у Стратегіях національної безпеки одним з головних викликів безпеці визначено процеси глобалізації, які якісно перетворюють торгівлю та міжнародні відносини і, водночас, несуть додаткові ризики. Стратегія національної безпеки США 2000 р. у частині економічної безпеки зосереджує увагу на забезпеченні стабільності світової економічної системи, від якої залежить розвиток економіки Сполучених Штатів. Як один із важливих аспектів, що дозволяє побудувати стійкі глобальні економічну і фінансову системи, підкреслено участь США у міжнародних економічних організаціях (G-8, G-20, Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва та розвитку).

До 2000 р. стратегії національної безпеки оновлювалися кожні 1–2 роки, з початку ХХ ст. вони стали переглядатися раз на 5-6 років. На сьогодні розроблено стратегії 2002, 2006, 2010, 2015 та 2017 рр. Стратегія 2015 року в цілому продовжувала та розвивала бачення шляхів забезпечення національної безпеки, закладене у попередніх документах. Зокрема, для сприяння сильній, інноваційній та зростаючій економіці США у відкритій міжнародній економічній системі пропонувалося наступне: посилення енергетичної безпеки та збільшення глобального доступу до надійної енергії для сприяння економічному зростанню та розвитку в усьому світі; відкриття ринків для американських товарів, послуг та інвестицій та вирівнювання умов гри для найманих працівників та підприємств для підвищення конкурентоспроможності економіки; розвиток торговельного співробітництва (включаючи Транстихоокеанське партнерство та Трансатлантичне торговельно-інвестиційне партнерство) для створення робочих місць та спільного процвітання; докладання зусиль щодо зменшення надзвичайної бідності, продовольчої небезпеки; впровадження нових моделей сталого розвитку тощо [304].

Новий вигляд отримав зміст останнього на сьогодні стратегічного документу – Стратегії національної безпеки США, прийнятої у 2017 р. за президентства Д. Трампа. Якщо у попередніх документах світ визначався як «спільнота націй» або «міжнародна спільнота», то у Стратегії 2017 року світ характеризується як «арена конкурентної боротьби» [305]. Зазначаючи, що США мають неперевершені політичні, економічні, військові та технологічні переваги, Стратегія вказує на необхідність їх збереження та розвитку шляхом захисту чотирьох життєво важливих національних інтересів у конкурентному світі: захист народу, батьківщини та американського способу життя; сприяння процвітанню економіки; збереження миру шляхом накопичення сили; збільшення впливу США. У частині забезпечення економічної безпеки сформульовано такі завдання, як: оновлення американської економіки, її переорієнтація на інтереси вітчизняних працівників і компаній; розвиток

справедливих взаємних економічних відносин для усунення торговельних дисбалансів; збереження провідних позицій в галузі досліджень та технологій і захист економіки від недоброчесної конкуренції, яка базується на нелегальному використанні прав інтелектуальної власності, що належать США; досягнення домінування в сфері енергетики у американському регіоні тощо. Враховуючи умови жорсткої конкуренції на світових ринках, у Стратегії ставиться мета відновлення американського глобального лідерства.

Головним із програмних документів, які регламентують безпекову сферу в Канаді, довгий час був прийнятий у 2004 році документ «Забезпечення відкритого суспільства: Політика національної безпеки Канади» [314]. У цьому документі вперше було викладено комплексну стратегію та план дій для вирішення проблем, пов'язаних із поточними та майбутніми загрозами. Політика національної безпеки зосереджувалася на трьох основних інтересах національної безпеки: захист Канади та канадців на власній території та за кордоном; гарантування того, що Канада не є джерелом загроз для своїх союзників; сприяння міжнародній безпеці.

Тиск на національну безпеку Канади, обумовлений новою безпековою стратегією США, запропонованою Д. Трампом, викликав необхідність перегляду канадської політики національної безпеки. У результаті, у 2017 р. було прийнято новий Закон про національну безпеку, у якому крім суто оборонних питань, зокрема, акцент робиться на врегулювання проблем забезпечення кібербезпеки, і розроблено нову дорожню карту забезпечення національної безпеки Канади [312]. Аналіз змісту Політики національної безпеки показує, що в Канаді, як і в більшості інших країн, національна безпека, перш за все, асоціюється з питаннями оборони та захисту. У сфері економічної безпеки особливе значення надається її інформаційній складовій. Зокрема, ще у 2004 р. фахівцями Канадської служби безпеки і розвідки головною загрозою економічній безпеці держави було визначено економічний шпідіаж [238]. Крім того, з 2010 року оцінюються загрози, пов'язані із стратегічним впливом на економічну безпеку іноземних

інвестицій у вітчизняні підприємства. В останні роки економічна безпека Канади розглядається у більш широкому сенсі, включаючи сферу торгівлі, інтелектуальної власності та угод щодо передачі технологій з компаніями, які перебувають у державах – потенційних конкурентах.

Стратегія національної безпеки *Великобританії* є програмним документом, у якому представлено найбільш впливові ризики безпеці та механізми їх врегулювання урядом країни. Першу Стратегію національної безпеки у якості окремого комплексного документу прийнято у 2008 році і оновлено у 2009 році. У 2010 р. розроблено другий стратегічний документ – «Сильна Британія в епоху невизначеності: Стратегія національної безпеки», який встановлює, яким чином Великобританія буде швидко та ефективно реагувати на нові та еволюціонуючі загрози безпеці (оновлення до стратегії внесено у 2011 та 2012 рр.). У Стратегії 2010 року визначено найбільш важливі ризики, які мають бути враховані з точки зору ймовірності їх прояву та ступеня впливу на британську безпеку: міжнародний тероризм; кіберзлочинність та ворожі напади на кіберпростір Великобританії; природні катаклізми та небезпечні ситуації національного масштабу, включаючи пандемію грипу; міжнародна криза військового характеру. Серед найбільших ризиків економічній безпеці зазначено: значне зростання рівня організованої злочинності, нелегальних іммігрантів та незаконної торгівлі товарами, що намагаються перетнути кордон Великобританії; перебої поставок нафти чи газу до Великобританії або нестабільність цін внаслідок війни, аварій, політичних потрясінь чи навмисних маніпуляцій постачання виробниками відповідних енергоресурсів; коротко- та середньострокове порушення міжнародних поставок ресурсів (зокрема, продуктів харчування, корисних копалин), важливих для Великобританії [259].

Прийнята у 2015 р. третя Стратегія національної безпеки разом зі Стратегічним оглядом оборони та безпеки сформувала так звану «Білу книгу» Великобританії. Зі змісту стратегії випливає, що у Великобританії поняття «національна безпека» і «економічна безпека» розмежовуються.

Разом із тим визнається, що ці дві категорії безпеки є тісно взаємопов'язаними, оскільки сильна економіка є фундаментом для інвестування у національну безпеку та підвищення глобального впливу [301]. Ключовими завданнями економічної безпеки Великобританії, у відповідності до останньої Стратегії, визначено: покращення глобальних можливостей країни (підтримка реформування глобальної економічної системи та зміцнення відносин з країнами, що розвиваються); розвиток інноваційної діяльності та посилення її впливу на національну безпеку; продовження співпраці з оборонними галузями, сприяння їх зростанню через розширення експорту та інвестиції у спеціалізовані навички. При розробці заходів із забезпечення економічної безпеки державні органи тісно взаємодіють із спеціалізованими організаціями, які представляють інтереси промисловців і підприємців, найбільш впливовою з яких є Конфедерація британської промисловості [228, 245]. Важливою умовою забезпечення економічної безпеки Великобританії вважається сприяння економічному процвітання країн, що розвиваються, які мають право на офіційну допомогу розвитку [266]. Через стимулювання проведення у цих країнах економічних реформ, відкриття їх ринків, полегшення доступу до ресурсів та зменшення бідності, створюються умови для сталого економічного розвитку і покращення бізнес-середовища на ключових для країни ринках, що, у свою чергу, сприяє створенню сприятливих умов безпекового середовища Великобританії.

Вивчення змісту нормативних та звітних документів з питань національної безпеки *Швейцарії* дозволило встановити, що окремі загальні стратегічні документи з питань національної, у тому числі, економічної безпеки в країні не розробляються. Політика безпеки Швейцарії спрямована на захист свободи, самовизначення та цілісності Швейцарії та її жителів, захист життєво важливих ресурсів від прямих та непрямих загроз і небезпек та сприяння миру та стабільності поза межами країни. До інструментів реалізації політики безпеки Швейцарії належать її зовнішня політика, збройні сили, система цивільного захисту, розвідувальна служба та поліція,

економічна політика, митна адміністрація та цивільна служба [321]. У країні періодично видаються звіти з безпекової політики та стану безпеки, останній з яких вийшов у 2019 році [322]. У звіті констатовано, що на стан економічної безпеки Швейцарії сьогодні значно впливає погіршення політичної стабільності та економічної стійкості у Європі; зростання економічного тиску з боку країн-лідерів для захисту їх національних інтересів у глобальній стратегічній конкуренції; загострення проблеми економічного шпигунства, особливо з боку Китаю.

Особливе місце у безпековій політиці Швейцарії відводиться питанням захисту від шпигунства, зокрема, враховуючи те, що Швейцарія є привабливою ціллю для економічного шпигунства. З проблемою економічного шпигунства тісно пов'язана проблема використання кіберпростору для цілей неправомірного отримання інформації економічного характеру. За даними Федеральної служби розвідки, починаючи з 2015 року фіксується зростаюча кількість кібератак на економічні об'єкти Швейцарії. Вони, як правило, передбачають, з одного боку, крадіжку ділових та виробничих таємниць, а з іншого – нелегальне отримання інформації, що передує корпоративним захопленням. Враховуючи загострення проблем кіберзлочинності і зростання їх негативного впливу на економічну безпеку, у цій сфері розробляється окремий стратегічний документ. Зокрема, у 2018 р. прийнято друге видання «Національної стратегії захисту Швейцарії від кібер-ризиків на 2018–2022 рр.» [307]. Крім аспектів, пов'язаних із використанням інструментів кіберпростору з метою економічного шпигунства, стратегія також визначає додаткові кібер-ризики для економічної безпеки країни, зокрема, кібердиверсії проти господарської інфраструктури, викрадення приватної інформації щодо бізнес-конкурентів та її розповсюдження у межах політики «чорного» PR тощо.

При розробці програмних документів з питань національної безпеки *Норвегії* враховуються головні виклики для її економічної складової, до яких, зокрема, віднесено: висока залежність економіки від цін на нафту і газ; значна

залежність країни від зовнішньої торгівлі; загострення соціально-економічних проблем, пов'язаних з імміграцією. Для забезпечення контролю над найбільш важливими питаннями безпечного розвитку економіки в країні відводиться особлива роль державній власності (економіка Норвегії характеризується високою часткою державного сектору в стратегічних галузях).

У Норвегії безпекові питання регулюються на законодавчому рівні, базовий закон у цій сфері («Закон про безпеку») було прийнято у 1998 р. Специфікою законодавчого забезпечення сектору безпеки в країні є орієнтація на безпеку компаній, а сам закон спрямовано на захист інтересів національної безпеки [261]. Відтак, безпека підприємницького сектору визначається як невід'ємна складова національної економічної безпеки. Сучасні трансформації, пов'язані з цифровізацією та передовими технологіями, створили нові способи отримання, обміну і зберігання інформації, викликали нові міжсекторальні залежності і виявили вразливі місця у безпеці. Внаслідок цього сформувалися якісно нові ризики, які проявляються у тому, що гібридні загроз та кібератаки стали кидати виклик національній безпеці. Враховуючи все зазначене, у 2018 р. було оновлено «Закон про безпеку», у якому обґрунтовувався новий підхід до безпекової політики Норвегії та управління усе більш складними для суспільства загрозами [325]. Положення нового закону, які вступили в силу з 01 січня 2019 р., розширюють сферу впливу діючого законодавства, а також надають компаніям більшу гнучкість у здійсненні запобіжних безпекових заходів. Це означає, що компаніям потрібно буде розробити системи внутрішнього контролю, прийняти системи оцінки ризиків, застосовувати захисні заходи та повідомляти органи влади у разі виникнення інцидентів у сфері безпеки.

Таким чином, більше відповідальності за забезпечення економічної безпеки покладається на самі компанії. Дія закону поширюється на підприємства та установи, діяльність яких має життєво важливе значення для держави, зокрема, ті, що працюють у сфері комунікацій (телекомунікації, транспорт, засоби масової інформації тощо), енергетики, систем

централізованого опалення, охорони здоров'я, продовольчого забезпечення, у банківському та фінансовому секторі тощо. Водночас, «Закон про безпеку» запроваджує оновлений механізм контролю за власністю. Органи державної влади матимуть дискреційні повноваження призупиняти угоди щодо придбання компаній, що підпадають під дію закону, або інвестування в них (у тому числі з іноземними інвесторами), якщо придбання або інвестиції можуть спричинити навіть несуттєвий ризик для інтересів національної безпеки. Відтак, нове безпекове законодавство може суттєво вплинути на іноземних інвесторів у Норвегії, які працюватимуть в умовах значної невизначеності.

Основним завданням політики забезпечення економічної безпеки, передбаченим в національних доктринах більшості *країн Європейського Союзу*, є зміцнення європейського простору через поглиблення процесів євроінтеграції та реалізацію політики сусідства ЄС з країнами Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії і Середземноморського регіону, а також досягнення високого рівня життя в усіх країнах-членах ЄС [245].

У *Німеччині* питання економічної безпеки окремими нормативними або стратегічними документами не регулюються. Заходи із забезпечення економічної безпеки реалізується, перш за все, через закони і програмні документи, що регулюють найважливіші сфери ринкової діяльності та надають державі контрольні функції [273]. Базовим документом у сфері безпеки довгий час була прийнята у 1994 р. «Біла книга з питань політики безпеки Німеччини та ситуації і майбутнього Бундесверу», яка, переважно, охоплювала оборонні аспекти національної безпеки [335]. Якісна трансформація підходів до національної безпеки відбулося у 2006 р. з прийняттям нової «Білої книги» [336]. Нова редакція документу відрізняється від попередньої тим, що в цій приділено більшу увагу питанням економічної безпеки, зокрема, необхідності сприяння вільній та відкритій міжнародній торгівлі як основі процвітання країн і на цьому ґрунті – скорочення розриву

між багатими та бідними регіонами світу, а також механізмам захисту від регіональних криз.

Вивчення змісту останнього прийнятого документу, що регламентує безпекову сферу Німеччини («Біла книга» 2016 р.), дозволило встановити, що економічна безпека сьогодні визнається у країні складовою національної безпеки, значення якої з роками зростає [337]. Так, у останньому документі більш ґрунтовно представлено джерела найбільш актуальних загроз та викликів економічній безпеці країни, зокрема: транснаціональний тероризм; проблеми, пов'язані з інформаційним простором та кібербезпекою; загрози інформаційним та комунікаційним системам, лініям постачання, транспортним та торговим маршрутам, а також безпечному постачанню сировини та енергії; кліматичні зміни; безконтрольна та нелегальна міграція. Крім того, розробники «Білої книги» намагалися переосмислити поточну та майбутню політику безпеки Німеччини з урахуванням впливу таких чинників, як глобальна фінансова криза, фінансові потрясіння в зоні євро тощо. Також документ розширює економічну складову безпекових інтересів Німеччини, включаючи до них забезпечення процвітання громадян завдяки сильній німецькій економіці, а також вільній і безперешкодній світовій торгівлі; сприяння відповідальному використанню обмежених ресурсів у всьому світі; поглиблення європейської інтеграції. Разом із тим, окремі аспекти економічної безпеки Німеччини регламентуються нормативними актами і відповідною політикою, що імплементується галузевими міністерствами [300].

З метою захисту національних інтересів у 2018 р. Федеральне міністерство з питань економіки та енергетики оголосило про намір запровадження більш жорсткого режиму прямих іноземних інвестицій. Зокрема, державний орган отримав повноваження переглядати питання надходження іноземних інвестицій від інвесторів, що базуються за межами Європейського Союзу або Європейської асоціації вільної торгівлі, і забороняти або обмежувати транзакції, які загрожують безпеці Німеччини.

Нормативне забезпечення економічної безпеки *Франції* почало розроблятися з 60-х рр. XX ст., коли у 1964 р. було прийнято Закон «Про національну безпеку». Відповідно до нормативних документів, політика національної безпеки *Франції* спрямована на зменшення вразливості економічної системи та збереження економічної незалежності шляхом запобігання та мінімізації ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу [273]. Базовим рівнем, на якому забезпечується економічна безпека держави, визначено рівень національних підприємств. Враховуючи це, з кінця 90-х рр. XX ст. уряд *Франції* затвердив ряд нормативно-правових актів щодо покращення стану економічної безпеки суб'єктів господарювання. Згідно з нормативними документами, регламентація економічної безпеки відбувалася за такими напрямками: захист активів підприємств (зокрема, їх майна, інтелектуальної власності), а також інформаційних систем та систем управління; впровадження перманентного моніторингу конкурентів підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках, ідентифікація слабких сторін підприємства порівняно із конкурентами; регулювання державою кризових явищ у економіці; вчасне виявлення та врегулювання загроз, які виникли внаслідок неефективних управлінських рішень через відсутність у керівництва компаній релевантної інформації [235].

В останні роки особлива увага у французьких програмних документах з питань безпеки приділяється інформаційній безпеці підприємств, захисту їх комерційної і технічної інформації, що визнано одним із ключових елементів економічної безпеки *Франції* у вік інформаційного суспільства. Для забезпечення інформаційної безпеки при Міністерстві економіки, фінансів і промисловості створено спеціальне управління, до функцій якого входить сприяння економічній безпеці підприємств шляхом вчасного надання їх керівництву повної та достовірної інформації, зокрема, про потенційні ризики та загрози безпеці [245].

У країні також випускається «Біла книга з оборони та національної безпеки» – комплексний безпековий документ, остання редакція якого вийшла

у 2013 р. [339]. Зосереджуючись на оборонних аспектах безпеки, розробники документу, водночас, визнають усе більш зростаючу залежність національної безпеки від економічних чинників. Зокрема, вони зазначають, що глобальна фінансова криза акцентувала увагу на економічному аспекті національної безпеки: загроза незалежності держави виникає, якщо дефіцит державних фінансів робить її залежною від кредиторів, що змушує країни вносити зміни до існуючих систем безпеки та оборони. Як і у інших країнах ЄС, у сфері регулювання економічної безпеки Франції в останні роки спостерігаються процеси, пов'язані із захистом національних інтересів через більш жорстке регулювання іноземних інвестицій [308]. Прийняті протягом 2018-2019 рр. нормативні акти розширюють сферу контролю державних органів (зокрема, Міністерства економіки) за іноземними інвестиціями у стратегічні сектори французької економіки та посилюють санкції у разі їх порушення.

Італія не має національної безпекової стратегії як єдиного урядового документу, розробленого на середньо- або довгострокову перспективу. Натомість, у країні розробляється кілька документів про інституційні обов'язки щодо зовнішнього (переважно, військового) та внутрішнього (цивільного) аспектів безпеки (Біла книга з оборони, щорічні доповіді Міністерства оборони у сфері безпеки тощо) [271, 338]. Як і у багатьох інших країнах, положення цих документів зорієнтовані, переважно, на військово-політичні та оборонні аспекти безпеки. Зміст економічної складової безпекової політики Італії визначається наступними стратегічними завданнями: реалізація економічного потенціалу та захист інтересів національних виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках; зовнішньоекономічна експансія за одночасного виконання міжнародних зобов'язань країни в межах укладених міжнародних угод та участі у економічних об'єднаннях; отримання статусу регіонального лідера; досягнення енергетичної незалежності [228, 245].

У безпекових документах ідентифіковано найсуттєвіші загрози, що визначають сьогодні стан економічної безпеки Італії, а саме: Європейська

боргова криза і проблеми у сфері державних фінансів; нелегальна міграція; кіберзагрози і вразливість національної інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій [289, 290]. Як і у інших країнах ЄС, у останні два роки прийнято ряд нормативних актів, що регламентують економічну безпеку і вносять нові вимоги до регулювання іноземних інвестицій у італійські компанії, які здійснюють стратегічну діяльність у секторі оборони та національної безпеки та володіють активами, що мають стратегічне значення в енергетичній, транспортній, комунікаційній та високотехнологічній сферах.

Стратегію національної безпеки *Польщі* вперше як окремий документ розроблено у 1992 р. і потім оновлено у 2000 р. У ХХІ ст. питання національної безпеки *Польщі* регламентувалися Стратегіями національної безпеки 2007 р. [302] і 2014 р. [303]. Крім того, у 2013 р. прийнято «Стратегію розвитку системи національної безпеки Республіки Польщі до 2022 р.» [318] і «Білу книгу з національної безпеки Республіки Польщі» [334]. Необхідність розробки цих документів було пов'язано із швидкими змінами міжнародного та регіонального безпекового середовища, а також з необхідністю узгодження зовнішньої та внутрішньої складових польської політики зі стратегічною концепцією НАТО та Європейською стратегією безпеки.

Важливою рисою стратегічних безпекових документів Польщі, прийнятих у 2013–2014 рр., стало застосування більш широкого підходу до концепції національної безпеки і більш повного врахування аспектів соціально-економічної безпеки (зокрема, енергетичної, продовольчої, екологічної тощо). Так, одним з ключових національних інтересів Польщі визначено забезпечення сталого та збалансованого розвитку соціального та економічного потенціалу держави, з особливою увагою на питання охорони навколишнього середовища, а також умови життя та здоров'я людей як основи існування. Положення Стратегії розвитку системи національної безпеки Польщі до 2022 р. тісно корелюють з такими стратегіями, як стратегія інновацій та ефективності економіки, стратегія розвитку людського

капіталу, стратегія розвитку транспорту, стратегія енергетичної безпеки та охорони навколишнього середовища, національна стратегія регіонального розвитку, стратегія стійкого розвитку сільського господарства та рибальства.

Формування доктрини національних інтересів *Японії* розпочалося у 70-ті рр. XX ст., а сама доктрина складалася з трьох компонентів: суспільної безпеки (внутрішньо соціальний аспект), національної безпеки (військовий аспект) і зовнішньополітичної стабільності [235]. У XXI ст., із загостренням світових торговельних воєн уряд *Японії* зосередив увагу на економічній безпеці, яка розглядається в країні як доктрина забезпечення національної безпеки за допомогою економічних засобів, таких як енергія, ресурси та продукти харчування.

Основним стратегічним документом, що регламентує безпекову сферу *Японії*, є Стратегія національної безпеки 2013 р. [292]. Характерною рисою японської стратегії національної безпеки є її орієнтація на економічні засоби забезпечення безпеки держави. Зокрема, мова йде про збереження та зміцнення економічного потенціалу країни шляхом підвищення конкурентоспроможності японського експорту; диверсифікацію джерел сировинних, паливно-енергетичних і продовольчих ресурсів, забезпечення їх стабільного постачання; розвиток співробітництва з країнами-партнерами, які є важливими для процвітання японської економіки тощо [245]. Показово, що у цьому документі термін «економіка» згадується 65 разів, а також підкреслюється особлива важливість кіберпростору та космосу для економіки країни. Визнання *Японією* економічної безпеки у якості невід'ємної складової механізму забезпечення національних інтересів підтверджується оголошеним у 2019 р. наміром сформувати в структурі Секретаріату з національної безпеки окремого підрозділу з питань економічної безпеки та політики [291]. Крім того, до кінця 2020 року уряд *Японії* планує розробити національну стратегію економічної безпеки.

Безпекова сфера *Австралії* нормативно регулюється положеннями «Стратегії національної безпеки» 2013 р. [285] та «Білою книгою із

зовнішньої політики», останню редакцію якої прийнято у 2017 р. [310]. У зазначених та інших програмних документах економічна складова національної безпеки відокремлено не прописана. Окремі аспекти економічної безпеки включено до компонентів стратегії, які стосуються проблем захисту від економічного шпигунства, сприяння формуванню безпечного міжнародного середовища, посилення стійкості населення, активів, інфраструктури та установ Австралії.

Необхідність прийняття Стратегії національної безпеки 2013 р. великою мірою була обумовлена прискоренням кардинальних економічних та стратегічних змін, що відбувалися в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Як наслідок, значну увагу в стратегії приділено ідентифікації чинників економічного характеру, які впливають на безпекове середовище країни, до яких включено: глобальну економічну невизначеність та мінливість, формування нового глобального порядку; зміни геоекономічних та стратегічних позицій країн; створення нових ризиків та можливостей для Австралії завдяки значним торговельним потокам в напрямку Азійсько-Тихоокеанського регіону; вплив відносин США та Китаю на формування стратегічного середовища; зростання впливу мультилатералізму у зовнішньоекономічних відносинах на регіональну безпеку. Крім того, підкреслено зростаючий вплив на національну безпеку таких глобальних викликів, як дефіцит ресурсів та відповідна ресурсна безпека, зміни клімату, демографічні зрушення; посилення урбанізації.

Для нормативного закріплення підходів до забезпечення національної безпеки *Ізраїлю* у 2018 р. підготовлено «Концепцію безпеки – 2030» [311]. Цей документ розроблено з урахуванням двох ключових тенденцій: періодичного загострення воєнно-політичних конфліктів у регіоні Близького Сходу, з одного боку, і зростанням економічної потужності та науково-технічного потенціалу *Ізраїлю*, з іншого. Інвестування в безпеку розглядається розробниками Концепції як необхідна умова забезпечення подальшого економічного зростання країни; у свою чергу, сильна економіка

спроможна забезпечити необхідне фінансування та підтримку воєнних та оборонних аспектів безпеки. Відтак, поєднання національної безпеки та сильних сторін національної економіки підвищить статус Ізраїлю в очах інших країн і тим самим збільшить дипломатичну силу країни. Значна кількість положень Концепції безпеки представляє собою державну таємницю і не підлягає оприлюдненню.

Таким чином, компаративний аналіз структури та змісту стратегічних документів, що регламентують національну безпеку розвинутих країн, дозволив дійти наступних висновків. У більшості стратегій національної безпеки акцент робиться на військово-політичних та оборонних аспектах безпеки. Проте, зважаючи на зростання вагомості економічних чинників та загроз безпеці, а також підвищення важливості досягнення стійкого економічного зростання як одного зі стовпів безпечного розвитку держави, з часом усе більша увага приділяється економічній складовій національної безпеки. Як наслідок, в окремих країнах вже сформувалося розуміння необхідності розробки стратегії економічної безпеки як окремого програмно-стратегічного документу. У зміні часових рамок прийняття стратегій національної безпеки спостерігаються дві суперечливі тенденції. З одного боку, відбувається зростання довгостроковості стратегій. З іншого боку, через мінливість сучасного глобального безпекового середовища і детермінант безпеки, невизначеність глобального економічного розвитку з'являється необхідність перманентного перегляду, доповнення та оновлення стратегій економічної безпеки країн.

Стратегії національної економічної безпеки країн є диференційованими, оскільки кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та загального безпекового середовища країни, де вона розробляється. Разом із тим, з роками стає помітним зростання ступеня гомогенності стратегій, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки, спільних для усіх країн. Наприклад, через поширення процесів інформатизації та діджиталізації і зростання їх впливу на економічну безпеку інформаційні

аспекти сьогодні обов'язково враховано при формуванні стратегій національної безпеки. Більше того, майже у всіх розвинутих країн розроблено окремі стратегії цифрової безпеки або кібербезпеки.

Підвищення ступеня однорідності програмно-стратегічних документів також пов'язано з тим, що стратегії національної економічної безпеки країн часто відчують суттєвий вплив з боку безпекових стратегій більш сильних держав та країн-партнерів. Зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь.

Дослідження економічної складової безпекових *стратегій країн, що розвиваються*, які є неоднорідними за рівнем їх економічного розвитку, свідчить, по-перше, про недостатній досвід переважної більшості країн у галузі формування та реалізації саме економічної складової національної безпеки держави, що підтверджується обмеженою кількістю програмно-стратегічних та нормативних документів; по-друге, про достатню диференціацію політики національної безпеки одних з найбільш економічно розвинених країн цієї групи, зокрема, Сінгапуру та ОАЕ, які за методологією UNCTAD ще знаходяться у цій групі країн (табл. 3.7).

Країни Близького, Середнього Сходу та Африки значну увагу приділяють питанням оборони, тероризму та протидії екстремізму. Китай – соціалістична країна з власною специфікою та Мексика мають не просто національну стратегію безпеки, а навіть Закон про національну безпеку, який в цих країнах переважно стосується обороноздатності, кримінальної злочинності та корупції; питанням економічної безпеки в законах практично не приділено належної уваги.

Дослідження еволюції підходів *Бразилії* до формування нормативної бази забезпечення економічної безпеки свідчить про глибоке розуміння існуючих

проблем не тільки національної, а й регіональної безпеки в контексті сучасних трендів розвитку і загроз глобального середовища. З кінця XIX – початку XX ст. Бразилія вимушена була постійно вирішувати свої територіальні питання шляхом мирного врегулювання конфліктів на основі проведення переговорів та відігравала активну роль посередника у вирішенні протиріч, що виникали між сусідніми державами. Національна рада оборони є консультативним органом президента Бразилії з питань національної безпеки, зовнішньої політики і оборонної стратегії, вона розробляє важливі документи, що визначають концептуальні підходи до національної безпеки.

Таблиця 3.7

Порівняльний аналіз економічної складової національних безпекових стратегій країн, що розвиваються

Країна	Актуальні програмні документи	Ключові положення з питань економічної безпеки
1	2	3
<i>Бразилія</i>	Національна стратегія оборони (END) 2008 р.; Біла книга з оборони та національної безпеки 2012 р.	Завдання: поглиблення регіонального співробітництва і зміцнення свого лідерства; досягнення політичного консенсусу в Південній Америці, побудова ефективного механізму співпраці в питаннях оборони; протидія транснаціональним загрозам в регіоні, захист навколишнього середовища і збереження природних ресурсів, подолання бідності, участь в гуманітарній допомозі в регіоні, участь в підготовці регіональних сил для миротворчих операцій і для розширення присутності в Антарктиці.
<i>Китай</i>	Біла книга Китаю по військовій стратегії 2015р.; Закон про національну безпеку 2015 р.	Завдання: захист національних інтересів Китаю, захист суверенітету і територіальної цілісності, запобігання «підіривній і сепаратистській діяльності» зовнішніх сил на території КНР, боротьба з тероризмом, запобігання розголошенню державної таємниці. Відбувається зміна із двостороннього формату взаємодії з іншими країнами на багатостороннє міжнародне співробітництво, яке останніми роками набуває важливості.
<i>Мексика</i>	Закон про національну безпеку 2008 р.	Завдання: боротьба з організованою злочинністю та корупцією; пом'якшення негативного впливу на економіку волатильності цін на енергоносії та сільськогосподарську продукцію, ліквідація дисбалансів ринку праці, скорочення розриву у рівнях доходів населення.
<i>Україна</i>	Стратегія національної безпеки України 2015-2020 рр.	Середовище економічної безпеки формується під впливом військової агресії проти країни, участі регулярних військ, найманців у бойових діях на території України. В межах стратегії національної безпеки визначено загрози економічній, енергетичній, інформаційній, екологічній безпекам, а також кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів та безпеці критичної інфраструктури. Головні стратегічні цілі економічної безпеки: створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в ЄС.

Продовження табл. 3.7

1	2	3
<i>Росія</i>	Стратегія економічної безпеки на період до 2030 р., затверджена у 2017 р.	Головними стратегічними загрозами національній безпеці в області економіки є її низька конкурентоспроможність, збереження експортно-сировинної моделі розвитку та висока залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури. З метою протидії загрозам економічної безпеки органи державної влади реалізують державну політику, що передбачає: зміцнення фінансової системи, забезпечення її суверенітету, стійкості валютного курсу рубля, оптимізацію валютного регулювання і контролю, зниження банківських ставок.
<i>Індія</i>	Об'єднана доктрина збройних сил Індії 2017 р.	Основні складові документу: визначення сутності національної безпеки, спектр конфліктів, військові інструменти сили, покращена організація оборони, інтегровані і об'єднані структури, технічне оснащення і розвиток можливостей. Увага приділяється розширенню співпраці в сфері логістики, комунікацій і розвідки з країнами, починаючи від США, Японії, Австралії, закінчуючи державами Південно-Східної Азії.
<i>Сінгапур</i>	Стратегія національної безпеки Сінгапуру 2004 р.	Ключовими напрямками забезпечення національної безпеки є: політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна стабільність, які визначено основою безпеки нації. Звідси важливість сталого економічного розвитку та зростання для забезпечення внутрішньої стабільності, національного консенсусу, виконання міжнародних регіональних обов'язків та міжнародних відносин, і, безумовно, нарощування військового потенціалу. Найважливішим стратегічним завданням є захист кіберпростору та подальший інноваційний розвиток.
<i>Єгипет</i>	Єгипетська стратегія національної безпеки 2016р.	Основна мета: захист національної безпеки Єгипту шляхом посилення імунітету держави до фактичних, а також до потенційних загроз, які мають місце всередині країни та за кордоном. Стратегічні завдання: політичне примирення як крок до відновлення справжньої політичної стабільності та інтеграції всіх партій на національно-демократичній основі; реформування сектору безпеки в цілому та Міністерства внутрішніх справ, зокрема. Новим стратегічним завданням є боротьба з кіберзлочинністю.
<i>ОАЕ</i>	Стратегія національної безпеки ОАЕ 2017 р.	Ключові завдання: необхідність мобілізації всіх своїх людських та природних ресурсів, а також технологій для компенсації в умовах їх обмеженості; розбудова власної військової інфраструктури, кібербезпека; зміцнення свого стратегічного союзу з Саудівською Аравією; підтримання тісних зв'язків із США; ефективна взаємодія зі світовою економікою та різноманітними складовими нової глобалізованої культури; протистояння всім формам радикального ісламізму; обмеження розширення впливу Ірану в арабському світі. В рамках «Візії 2021» увага приділяється переходу до диверсифікованої і заснованої на знаннях економіки.

Примітка: складено автором

Доктрина національної безпеки, що була розроблена Вищою військовою школою (ВВШ) у 1949 році, трактувала національну безпеку в контексті забезпечення державного суверенітету і боротьби з комунізмом. У період військової диктатури 1964–1985 рр., коли військовий режим перейшов

від «беззаперечного рівняння на США» до проведення прагматичного курсу, що відповідав інтересам Бразилії, безпеку почали розглядати під призмою підтримки стабільного економічного розвитку країни. «Національна безпека, – говорилося в першому параграфі статуту ВВШ, – набагато більшою мірою залежить від загального потенціалу країни, ніж від військового потенціалу, або, іншими словами, шлях до забезпечення національної безпеки – здійснення загального розвитку нації» [223]. У 1996 р. президент Е. Кардозу приймає перший документ по Політиці національної оборони, де для захисту держави від зовнішніх загроз запропоновано використання «національного потенціалу» на всіх рівнях і сферах влади, із залученням цивільних і військових секторів» [272]. У доктрині стратегії національної оборони, що була розроблена в 2005 р. [298], визначено тільки напрями розвитку національної оборони на випадок виникнення зовнішньої загрози; щодо нової Національної стратегії оборони (END) «Мир і безпека для Бразилії» 2008 р. [265], то в ній вже викладено способи досягнення поставлених у 2005 р. цілей, а також визначено стратегічний курс не тільки в питаннях оборони, але і в соціальній та економічній сферах. У цьому документі конкретизовані інтереси суспільства і держави в цій області, розроблено довгострокову стратегію для модернізації національної оборонної структури.

Реорганізація збройних сил пов'язана з визначенням ролі Міністерства оборони і стратегічними напрямками для сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, а також виділенням трьох головних секторів для оборони – кібернетики, космосу, ядерної галузі [223, 272, 293]. Аналіз змісту нової стратегії Бразилії дозволяє підкреслити основну мету – перетворення Бразилії в світову державу; основними засобами, що здатні забезпечувати безпеку країни, вважаються всебічний розвиток, поглиблення латиноамериканської інтеграції та зміцнення міжнародного правопорядку [242, с. 55]. У свою чергу, «Біла книга оборони», докладно розглядає міжнародну ситуацію, визначає політику і стратегію оборони, засоби її досягнення. Останніми роками країна бере активну участь у діяльності таких міжнародних організацій: CICAD

(Міжамериканська комісія з контролю над розповсюдженням наркотиків), СІСТЕ (Міжамериканський комітет проти тероризму), DSC (Департамент з питань громадської безпеки), який займаються обміном інформацією, розвитком прикордонного співробітництва країн Західної півкулі у боротьбі з тероризмом і незаконним обігом наркотиків. Незважаючи на очевидні успіхи проведеної в XXI столітті в Бразилії економічної політики та вихід з рецесії в 2017 році, новий етап розвитку країни вимагає модернізації виробництва і підвищення його конкурентоспроможності. Зростання особистого споживання і поліпшення якості освіти – хороший базис для вирішення проблем міжнародної економічної безпеки. Фактично в даний час ключовими завданнями економічної безпеки Бразилії є подолання пастки середнього рівня розвитку і нестійкого зростання економіки.

У 2010 році *Мексика* відсвяткувала 200 років своєї незалежності від Іспанії. Потрібно відзначити, що в Мексиці протягом тривалих періодів військової диктатури (1877–1911 рр.), авторитаризму (1929–2000 рр.), під час переходу до демократії (2000–2006 рр.) не було чіткої стратегії державної безпеки для боротьби з існуючими загрозами. Саме відсутність стратегії державної безпеки після набуття країною незалежності сприяла формуванню та розвитку на території Мексики великих наркокортелів. Нарешті, близькість Мексики до США, найбільшого в світі споживача наркотиків і постачальника зброї картелям, зробила націю вразливою, створивши серйозні труднощі з точки зору захисту її кордонів, морського і повітряного простору [320].

Закон про національну безпеку 2005 р. був першим у своєму роді в історії Мексики. Однак він в основному регулював діяльність створеного Дослідницького центру національної безпеки (CISEN) та не передбачав необхідну в той час реформу збройних сил та економічних перетворень. Створена в той же період Рада національної безпеки також не виконувала покладені на неї функції, не зважаючи на презентацію нової доктрини і структури національної безпеки. Концептуально, уявлення про національну та громадянську безпеку були непослідовними, загрози не були чітко

визначені. У 2006 році до влади в Мексиці в результаті складного виборчого процесу прийшов І. Кальдерон, за президентства якого знову не було створено концептуальних основ для визначення масштабів існуючих загроз, пріоритетів уряду та інструментів, доступних для координації органів національної і громадської безпеки. Оскільки Мексика дуже неоднорідна країна, рівень інституційної сили і відданості верховенству закону сильно варіюється в різних штатах. Кожен регіон має свою динаміку та особливості розвитку, більшість з яких сильно відрізняються від Мехіко, де рішення приймаються на федеральному рівні. З цієї причини централізація влади залишається однією з ключових слабкостей будь-якого мексиканського уряду, оскільки для реалізації національної стратегії розвитку необхідна загальнонаціональна підтримка. На федеральному рівні ще однією причиною відсутності послідовної політики національної безпеки є фундаментальні розбіжності між тим, що становить проблему національної безпеки, і тим, що являє собою проблему громадської безпеки. Ці концептуальні та інституційні розбіжності можна чітко відстежити, проаналізувавши плани національного розвитку на 2006–2012 і 2012–2018 роки та відповідно закони про національну безпеку на 2005 і 2008 років. Поряд з тим, іншим ключовим документом національної безпеки Мексики є політика проти організованої злочинності (PGR 2008), або національна система громадської безпеки, в якій декларується мета «розірвати будь-які угоди зі злочинцями».

Останній уряд країни для розробки багатопланової концепції національної безпеки застосував новаторські інструменти, що використовують організація Об'єднаних Націй та Організація американських держав. Проте уряду не вистачило зусиль для створення дієвої стратегії національної безпеки та політичної волі для її успішної реалізації. Ключовими загрозами економічній безпеці Мексики є організована злочинність та корупція; негативний вплив на економіку країни волатильності цін на енергоносії та сільськогосподарську продукцію; дисбаланси ринку праці; великий розрив у рівнях доходів населення.

Початком формування нормативної бази забезпечення економічної безпеки в *Росії* є кінець 90-х років, у 2010 році було затверджено оновлений закон про федеральну безпеку [189]. В *Росії* на відміну від багатьох розвинених країн та країн, що розвиваються, окрім стратегії національної безпеки [254] розроблено та імплементовано Стратегію економічної безпеки Російської Федерації на період до 2030 р. [255]. Стратегія спрямована на забезпечення протидії викликам і загрозам економічної безпеки, запобігання кризовим явищам в ресурсно-сировинній, виробничій, науково-технологічній та фінансовій сферах, а також на недопущення зниження якості життя населення.

До основних загроз економічній безпеці віднесено як зовнішні (посилення структурних дисбалансів у світовій економіці і фінансовій системі, зростання приватної і суверенної заборгованості, використання дискримінаційних заходів щодо ключових секторів економіки Російської Федерації, підвищення конфліктного потенціалу в зонах економічних інтересів *Росії*, зміна структури світового попиту на енергоресурси і структури їх споживання, розвиток енергозберігаючих технологій), так і внутрішні (недостатній обсяг інвестицій в реальний сектор економіки, обумовлений несприятливим інвестиційним кліматом, слабка інноваційна активність, недостатній рівень кваліфікації та ключових компетенцій вітчизняних фахівців, виснаження ресурсної бази паливно-сировинних галузей, низькі темпи економічного зростання, зумовлені внутрішніми причинами, недостатньо ефективне державне управління, високий рівень криміналізації і корупції в економічній сфері тощо).

Основними стратегічними цілями економічної безпеки в цьому контексті є наступні: зміцнення економічного суверенітету Російської Федерації; підвищення стійкості економіки до впливу зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз; забезпечення економічного зростання; підтримання науково-технічного потенціалу розвитку економіки на світовому рівні і підвищення її конкурентоспроможності; підтримання потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу; підвищення рівня і поліпшення якості життя населення.

Центральною проблемою національної безпеки *Китаю* є обмеженість ресурсів і адекватних заходів для підтримки соціального порядку і добробуту громадян. Другою проблемою завжди було і залишається забезпечення обороноздатності і підтримання стабільності в прикордонних регіонах та регіонах, що знаходяться в безпосередній сфері геополітичного впливу Китаю. У цілому стратегія національної безпеки Китаю не міститься в одному конкретному документі, проте позиції держави щодо безпеки зафіксовані в офіційному оборонному бюлетені «Біла книга Китаю» [270].

Сьогодні положення концепції національної безпеки КНР викладаються в таких програмних документах, як рішення з'їздів комуністичної партії, постанови пленумів і Центральної військової ради ЦК КПК, а також в документах Центральної військової ради і Держради КНР. На думку китайського керівництва, національна безпека безпосередньо залежить від могутності держави. Головними її компонентами вважаються економіка, наука і техніка, внутрішньополітична стабільність і військова міць. При цьому домінуюче положення займає економічний потенціал держави.

У прийнятому у 2015 р. новому законі про національну безпеку, що нараховує 83 статті, йдеться про захист національних інтересів Китаю, захист суверенітету і територіальної цілісності, запобігання та припинення «підривної і сепаратистської діяльності» зовнішніх сил на території КНР, боротьбу з тероризмом, запобігання розголошенню державної таємниці та інших видів діяльності, що становлять загрозу для національної безпеки країни. Закон «Про кібербезпеку», який набув чинності 1 червня 2017 р., дозволяє правоохоронним органам країни заморожувати рахунки іноземних громадян і організацій, які підозрюються в саботажі державної інформаційної інфраструктури. Ряд західних експертів вважає, що насправді прийнятий закон спрямований проти зарубіжних постачальників програмного обладнання та комплектуючих. Зокрема, новий законопроект зобов'язує громадян КНР відмовитися від придбання зарубіжного програмного

забезпечення або комплектуючих, якщо за допомогою даного обладнання може бути завдано шкоди безпеці інших користувачів.

Національні інтереси та актуальні проблеми національної безпеки *Індії* вперше було використано в наступних відкритих офіційних документах: Ядерна доктрина 2003 року, Воєнна доктрина 2004 року, Військово-морська доктрина. Ці документи розглядали національну безпеку з позиції військової оборони та захисту. У ядерній доктрині *Індії*, прийнятій Комітетом кабміну *Індії* з питань безпеки, вперше були викладені основні принципи з питань можливостей і умов використання ядерної зброї. Військова та військово-морська доктрини є сукупністю положень, що визначають призначення, організацію, спрямованість підготовки і способи ведення збройної боротьби в інтересах забезпечення національних інтересів і безпеки держави зазначеними видами збройних сил.

У 2017 році в *Індії* було прийнято новий документ «Об'єднана доктрина збройних сил *Індії*», в якому знову викладалися принципи, якими керуються збройні сили *Індії* при плануванні і проведенні військових дій, в ньому обґрунтовано індійське бачення національної безпеки і стратегії відповіді на загрози, що виникають по всьому спектру військових конфліктів. У такому розумінні документ зачіпає керівні принципи з розширеного кола проблем, починаючи від загрози ядерної війни, тероризму до питань внутрішньої безпеки. І тільки в новій доктрині існуючі загрози і виклики національній безпеці вже підрозділяються на зовнішні і внутрішні та серед них можна побачити економічні. Також у документі виділяються нетрадиційні загрози, до яких відносяться: опосередковані або проксі-війни, етнічні конфлікти, нелегальні фінансові потоки, торгівля зброєю, людьми, наркотрафік, кліматичні зміни, природні катастрофи, проблеми енергетичної безпеки, проблеми забезпечення безпеки індійських діаспор. Як наголошується в доктрині, ці загрози ще більш актуалізуються в контексті конкуренції, що загострюється за природні ресурси та зі спробами деяких країн віднайти зброю масового знищення. Таким чином, можна відзначити, що доктрина

національної безпеки Індії носить більш теоретичний характер, де в деталях розкриваються виключно теоретичні аспекти національної безпеки з визначенням основних термінів, ніж стратегічний, який містив би реальний дієвий механізм подальшого економічного розвитку країни.

Сьогодні *Сінгапур* є одним з найбезпечніших міст в світі, яке викликає довіру громадян своєю надійністю, верховенством закону і дотриманням прав інтелектуальної власності. Комісія з економічного розвитку Сінгапуру вступила в стратегічний альянс з Міністерством внутрішніх справ Сінгапуру для створення програми індустрії охорони та безпеки (Safety and Security Industry Programme (SSIP)).

«Програма індустрії охорони та безпеки Сінгапуру до 2020 року» (SSIP 2020)) – це державна ініціатива, спрямована на досягнення наступних цілей: перетворення Сінгапуру у всесвітньо визнаний хаб в сфері безпеки, що створює передові рішення і одночасно отримує економічні вигоди; сприяння партнерства між державним і приватним секторами для використання можливостей НДДКР світової та місцевої промисловості для задоволення потреб Сінгапуру в сфері забезпечення охорони і безпеки; рішення проблем безпеки Сінгапуру за допомогою обміну даними, в тому числі аналітичними, між державою і приватними компаніями, для формування ситуаційної обізнаності про погрози; надання можливості управління бізнесом в АТР для приватних компаній через штаб-квартиру в Сінгапурі; задоволення високого попиту з боку сінгапурських державних агентств; збільшення інноваційного потенціалу підприємств (людський та інтелектуальний капітал) в Сінгапурі; задоволення потреб глобального ринку [249]. Також в Сінгапурі створено Координаційний секретаріат з питань національної безпеки (NSCS), який є підрозділом канцелярії прем'єр-міністра, що відповідає за планування і координацію національної безпеки [260]. Серед найбільших ризиків економічній безпеці Сінгапуру визначено: виникнення етнічних і культурних міжусобиць у сусідніх країнах, надмірний націоналізм та

залежність від Малайзії у поставках води та газу, піратство в сусідніх водах, нелегальна імміграція, внутрішні конфлікти країн-сусідів.

Ключовим аспектом політики Сінгапуру в сфері національної безпеки є «Повна безпека», це означає, що існує кілька різних аспектів національної сили – політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна, які є основою безпеки нації. Звідси важливість економічної сили, внутрішньої стабільності, національного консенсусу, міжнародних регіональних обов'язків та міжнародних відносин, і, безумовно, військової сили [316]. З огляду на те, що Сінгапур є найрозвиненішою з точки зору інформаційних технологій в світі державою, а також ключовим міжнародним фінансовим і торговим центром, він є ідеальною мішенню для кібератак, наслідки яких є набагато серйознішими, ніж звичайне порушення громадського та економічного добробуту країни. В такому випадку під удар потрапляє весь ланцюжок міжнародних поставок і банківська сфера, а в перспективі – міжнародна економіка. Тому в 2016 році в Сінгапурі була розроблена одна з кращих на сьогоднішній день національних стратегій кібербезпеки [317], а в 2018 році Парламент Сінгапуру прийняв Акт про кібербезпеку [268], який вважається стандартом нового покоління для захисту ключової інформаційної інфраструктури.

Єгипет утворює не тільки важливу частину близькосхідного регіону, але і всього афро-азіатського та мусульманського світу. Традиційно країна відіграє також значну роль в системі міжнародних політичних і економічних зв'язків. Єгипет безперечно залишається центром арабської та ісламської культури. За своїм інтелектуальним і кадровим потенціалом АРЕ не має собі рівних на Арабському Сході, але знаходиться у складній економічній та політичній ситуації. До основних зовнішніх загроз національної безпеки країни на сучасному етапі і на найближчу перспективу в Каїрі відносять: непередбачуваність розвитку арабсько-ізраїльського конфлікту, прогресуюче ускладнення проблеми розподілу вод Нілу (водна безпека), нестабільну ситуацію в зоні Перської затоки, діяльність ісламських та інших екстремістських організацій, в тому числі терористичних, в країнах регіону і

їх зв'язок з місцевими ісламськими радикалами. Стратегічною метою зовнішньої політики та національної безпеки країни залишається послідовне і ненасильницьке затвердження регіонального лідерства Єгипту як найбільшої і сильної в економічному та військовому відношенні арабської держави.

Основним документом, що визначає основні складові національної безпеки та напрямки реалізації безпекової політики, є прийнята в 2016 р. «Єгипетська стратегія національної безпеки» [315]. Основна мета цієї стратегії – захист національної безпеки Єгипту шляхом посилення імунітету держави до фактичних, а також до потенційних загроз, які мають місце всередині країни та за кордоном. Таким чином, це стратегічне зобов'язання має дві передумови: захист єгипетського народу та підвищення ефективності держави у боротьбі із загрозами як допоміжні цінності. Основними цілями стратегії є: ліквідація основних дисфункцій, що спричиняють вразливість держави; відновлення безпеки за рахунок посилення верховенства права та належного врядування, врахування внутрішніх та зовнішніх загроз, зокрема регіональних. Особливе місце в безпековій стратегії Єгипту відводиться оновленому розумінню «глобалізованого поняття безпеки» держави. У контексті цього до середовища безпеки Єгипту віднесено: регіональні зміни, внутрішні загрози (порушення легітимності влади, офіційне насильство, тероризм, економічна криза, дефіцит ресурсів). До інструментів реалізації політики безпеки віднесено політичну реформу та примирення, реформування сфери безпеки, створення національної стратегії боротьби з тероризмом, визначення напрямків національної стратегії відновлення та розвитку економіки. Аналіз змісту стратегії національної безпеки Єгипту свідчить про першочергову увагу до питань оборони та захисту, ніж до економічної стійкості та процвітання.

Важливе місце в політиці забезпечення національної безпеки Єгипту відводиться питанням боротьби з кіберзлочинністю, зокрема, розроблено Національну стратегію кібербезпеки 2017–2021 [296]. Також в країні створено Вищу раду з захисту інфраструктури ІКТ (Вища єгипетська рада з питань кібербезпеки), до складу якої входять зацікавлені сторони, що беруть участь

в управлінні національною безпекою та інфраструктурою, що забезпечує критичні сектори та комунальні підприємства, експерти з приватного сектору, науково-дослідні, освітні організації.

Стратегія національної безпеки *ОАЕ* є програмним документом, у якому визначено основні національні інтереси, внутрішні та зовнішні загрози, напрямки забезпечення стабільності та процвітання нації [327]. Також визначено ключові завдання, що стоять перед державою на найближчу перспективу: необхідність мобілізації всіх своїх людських та природних ресурсів, а також технологій для компенсації їх в умовах обмеженості; розбудова власної військової інфраструктури та іншої інфраструктури, що стосується національної безпеки, в тому числі кібербезпека; зміцнення свого стратегічного союзу з Саудівською Аравією; підтримання тісних зв'язків із США; ефективна взаємодія зі світовою економікою та різноманітними складовими нової глобалізованої культури; протистояння всім формам радикального ісламізму; обмеження розширення впливу Ірану в арабському світі; гуманітарна допомога, в якості «м'якої» політики та інвестування з метою просування своїх інтересів – в якості політики «жорсткості»; підтримка та поглиблення свого альянсу з країнами-членами GCC, іншими арабськими країнами та країнами світового співтовариства.

Водна безпека є одним з найважливіших питань національної та економічної безпеки для *ОАЕ* та одним з семи стратегічних секторів Національної інноваційної стратегії, а також одним з основних стовпів «Vision 2021» *ОАЕ*. Стратегія водної безпеки *ОАЕ* до 2036 року спрямована на забезпечення сталого доступу до води, як в звичай час, так і в надзвичайних ситуаціях [326]. Стратегія також передбачає розробку політики, законодавства, кампаній з підвищення обізнаності в питаннях збереження водних ресурсів, використання передових технологій, інновацій і нарощування національного потенціалу в сфері водної безпеки.

Особливе місце у безпековій політиці *ОАЕ* посідає кібербезпека. Нова стратегія кібербезпеки спрямована на створення безпечної і стійкої кібер-

інфраструктури в ОАЕ, яка дозволить громадянам реалізувати свої наміри і дасть можливість успішно розвиватися бізнесу [297].

Окремої стратегії економічної безпеки не існує, але є стратегічний документ «Візія ОАЕ 2021» [295], який визначає ключові напрямки соціально-економічного розвитку ОАЕ і закликає до «переходу до диверсифікованої і заснованої на знаннях економіки». Ця програма розроблена у 2014 році і спрямована на те, щоб забезпечити громадянам Еміратів найвищі стандарти добробуту до 50 річниці незалежності країни, вона реалізується під контролем Міністерства у справах Кабінету міністрів. Поряд з цим в країні існує ряд програмних документів, що стосуються окремих складових загальної національної безпеки, зокрема, економічної, та опосередковано впливають на сталий розвиток і процвітання нації, таких як «Антитерористичний закон ОАЕ» [330], «Федеральний закон проти ненависті і дискримінації» [275], «Стратегія водної безпеки», «Національна стратегія з кібербезпеки». В країні навіть створено Інститут національної безпеки [299], який розробляє та впроваджує програми навчання приватних служб безпеки, охорони праці у відповідності до найвищих міжнародних стандартів для підвищення безпеки суспільства.

Дослідження нормативних та звітних документів з питань національної безпеки *України* дозволило встановити, що основним серед них є Закон України «Про національну безпеку України» 2018 р. [247], який переважно визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз; та Указ Президента України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України», яка, до речі, включає питання щодо економічної складової національної безпеки [248]. Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями. В якості основних загроз економічні

безпеці України визначено: залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою; недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки [274].

На основі порівняння еволюції підходів до стратегічного планування національної безпеки, цільової спрямованості, структури та змісту нормативних та програмно-стратегічних документів, що регламентують національну безпеку країн світу сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки розвинутих країн і країн, що розвиваються, який представлено у табл. 3.8.

Порівняльно-історичний аналіз структури та змісту стратегічних та програмних документів, які визначають та регулюють національну безпеку країн, що розвиваються, дозволив визначити наступне. У переважній більшості стратегій національної безпеки країн акцент робиться на військово-політичних та оборонних аспектах безпеки. Тільки найбільш розвинені країни з цієї групи значну увагу приділяють економічній складовій національної безпеки, як базису для подальшого сталого розвитку на високому технологічному рівні в умовах обмеженості природних ресурсів та загострення геополітичних конфліктів. Тільки одна з досліджених країн (Росія) має окрему стратегію економічної безпеки. Поряд з цим, варто відмітити, що найбільш економічно розвинені Сінгапур та ОАЕ в межах загальної стратегії національної безпеки чітко виділяють такі її складові, як політична, дипломатична, економічна, соціологічна та психологічна. Також в

цих країнах розроблено та імплементовано додаткові програмні документи, що прямо або опосередковано впливають на їх економічну безпеку.

Таблиця 3.8

Компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки розвинутих країн і країн, що розвиваються

Критерії	Розвинуті країни	Країни, що розвиваються
<i>Базовий нормативний та програмно-стратегічний документ, що регламентує національну безпеку</i>		
Закон про національну безпеку	Канада, Норвегія	Китай, Мексика, Україна, Росія
Стратегія національної безпеки	США, Великобританія, Польща, Японія, Австралія	Бразилія, Україна, Росія, Сінгапур, Єгипет, ОАЕ
Інші документи за відсутності закону та стратегії (доктрини, Білі книги тощо)	Швейцарія, Німеччина, Франція, Італія, Ізраїль	Індія
<i>Ступінь врахування економічної складової у програмно-стратегічних документах, що регламентують національну безпеку</i>		
Враховано на рівні визначення національних економічних інтересів та визнання економічної безпеки невід’ємним компонентом національної безпеки	Канада, Великобританія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Італія, Польща, Австралія, Ізраїль	Китай, Сінгапур, Україна, Росія, ОАЕ, Бразилія, Мексика, Індія
Розроблено або найближчим часом планується розробити окрему стратегію економічної безпеки	США, Японія	Росія
<i>Стратегічна мета управління економічною безпекою</i>		
Акцент на внутрішній складовій економічної безпеки	Польща	Мексика, Єгипет
Збалансоване забезпечення внутрішньої та зовнішньої економічної безпеки	Канада, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Японія, Австралія, Ізраїль	Україна, Росія, Індія, Сінгапур, ОАЕ
Досягнення статусу регіонального лідера або поширення регіонального впливу	Італія	Китай, Бразилія
Досягнення статусу глобального лідера або поширення глобального впливу	США, Великобританія	
<i>Основні загрози економічній безпеці згідно з програмно-стратегічними документами</i>		
Переважно ендегенні загрози	Італія	Єгипет
Переважно екзогенні загрози	США, Канада, Великобританія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Польща, Японія, Австралія, Ізраїль	Китай, Сінгапур, Україна, Росія, ОАЕ, Бразилія, Мексика, Індія

Примітка: складено автором

За своєю структурою та складовими стратегії національної економічної безпеки країн, що розвиваються, з одного боку, є диференційованими, через те, що кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та безпекового середовища тієї країни, де вона розробляється. Наприклад, через географічне розташування для країн Єгипту, ОАЕ, Сінгапуру дуже важливими є питання водної безпеки; для Індії та Китаю – соціального порядку та добробуту, для

Мексика – боротьба з організованою злочинністю, для Бразилії – боротьба з бідністю і соціальною нерівністю. Поряд з тим, відчутним є вплив процесів глобалізації та відповідно загальних детермінант, що обумовлюють спільні складові стратегій національної безпеки країн, такі як кібербезпека (кожна країна виділила її в межах своєї стратегії національної безпеки або навіть створила окремий програмний документ, присвячений цим питанням), боротьба з тероризмом та кліматичними змінами тощо. Окремі країни, що розвиваються, як до речі і розвинені, поряд із забезпеченням стабільності та процвітання нації, прагнуть брати активну участь у будівництві нового економічного порядку та посісти лідируючі позиції у геоекономічному просторі [284].

Міжнародне безпекове середовище є вкрай турбулентним, що вимагає постійної уваги з боку національних урядів до проблеми забезпечення національної економічної безпеки. Найбільш актуальними загрозами для безпеки країн та міжнародної економічної безпеки в цілому залишаються конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн, загострення конкурентної боротьби за ринки ресурсів та збуту, ризики нової глобальної фінансової кризи. Посилюється глобальний вплив з боку ТНК, у наслідок чого посилюється конфлікт інтересів між глобальними компаніями та державами. Невирішена глобальна проблема нерівності у світі посилює процеси нелегальної міграції капіталу, трудових ресурсів. Постійно зростає негативний вплив екологічних загроз на економічну безпеку. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій актуалізував проблему кібербезпеки, що стосується всіх сфер суспільно-економічного життя. Зазначені глобальні тренди мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою, підсилюючи вплив один одного на стан міжнародної економічної безпеки країн світового господарства. За таких умов формування національних стратегій національної безпеки стає важливою складовою загальної стратегії розвитку як для розвинутих для країн, так і для країн, що розвиваються.

Висновки до розділу 3

1. Дослідження сучасних глобальних трансформацій, що відбуваються у світовому господарстві, дозволило проаналізувати та виокремити мега-тренди, що несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці та економічній безпеці країн, якими виступають: конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні); погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу; зростання рівня глобальної заборгованості; поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя. За характером впливу мега-тренди можуть бути: однополюсні (виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану) та двополюсні (створюють виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним). Визначено, що зазначені мега-тренди мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою, підсилюючи вплив один одного на стан безпекового середовища.

2. Основними викликами міжнародній економічній безпеці в умовах сталого розвитку є: проблема низької конкурентоспроможності окремих країн з одночасним посиленням конкурентної боротьби за фактори виробництва, ресурси, продовольство і чисту воду; територіальні

диспропорції на світовому ринку праці; загроза енергетичній безпеці в світовому масштабі; загроза глобальної зміни клімату і зменшення біорізноманіття, ризик порушення екологічної рівноваги і водного балансу територій; нарощування виробничого потенціалу понад екологічною ємністю територій, що породжує загрозу екологічній безпеці. Зазначені ризики визначають внутрішні і зовнішні умови, що потребують врахування в проектах стратегій забезпечення економічної безпеки, обґрунтуванні вибору пріоритетів і інструментів забезпечення сталого розвитку кожної країни.

3. На основі порівняння еволюції підходів до стратегічного планування національної безпеки, цільової спрямованості, структури та змісту нормативних та програмно-стратегічних документів, що регламентують національну безпеку країн світу досліджено зміни сучасних стратегій національної безпеки у частині економічної складової, виявлено, що їх зміст значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Визначено, що формування національних стратегій національної безпеки стає важливою складовою загальної стратегії розвитку як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються.

4. За результатами дослідження стратегічних підходів забезпечення безпекового розвитку країн сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем, який дозволяє здійснювати стратегічне групування країн за визначеними критеріями типологізації економічної складової стратегій національної безпеки (базовий програмно-стратегічний безпековий документ та ступінь врахування й ньому економічної складової; стратегічна мета управління економічною безпекою; основні загрози економічній безпеці) та ідентифікувати спільні (загальні) й відмінні (індивідуальні) характеристики стратегічного планування економічної безпеки країн (зокрема, країн-сусідів, країн-партнерів та країн-конкурентів), врахування яких є доцільним при розробці національних стратегій

забезпечення економічної безпеки країн світу та визначенні можливих напрямів і сфер міждержавного співробітництва з безпекових питань.

5. Компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки країн, що розвиваються, дозволив визначити наступне: у переважній більшості стратегій національної безпеки країн акцент робиться на військово-політичних та оборонних аспектах безпеки, тільки найбільш розвинені країни з цієї групи значну увагу приділяють економічній складовій національної безпеки, як базису для подальшого сталого розвитку на високому технологічному рівні в умовах обмеженості природних ресурсів та загострення геополітичних конфліктів. За своєю структурою та складовими стратегії національної економічної безпеки країн, що розвиваються, з одного боку, є диференційованими, через те, що кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та безпекового середовища тієї країни, де вона розробляється.

6. Компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки розвинутих країн, дозволив визначити наступне: зважаючи на зростання вагомості економічних чинників та загроз безпеці, а також підвищення важливості досягнення стійкого економічного зростання як одного зі стовпів безпечного розвитку держави, усе більша увага приділяється економічній складовій національної безпеки. У зміні часових рамок прийняття стратегій національної безпеки спостерігаються дві суперечливі тенденції: з одного боку, відбувається зростання довгостроковості стратегій, з іншого – через мінливість сучасного глобального безпекового середовища і детермінант безпеки, невизначеність глобального економічного розвитку з'являється необхідність перманентного перегляду, доповнення та оновлення стратегій економічної безпеки країн.

7. Визначено, стратегії національної безпеки країн є диференційованими, разом із тим, стає помітним зростання ступеня гомогенності стратегій, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки, спільних для усіх країн. Підвищення ступеня однорідності програмно-стратегічних документів також пов'язано з

тим, що стратегії національної економічної безпеки країн часто відчують суттєвий вплив з боку безпекових стратегій більш сильних держав та країн-партнерів. Зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь.

8. Стратегія національної безпеки України спрямована на формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями. В якості основних загроз економічній безпеці України визначено: залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів; недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів державного і місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки. Відповідно до проекту нової Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020 р.), передбачається, що вона стане основою для розробки інших програмних документів, серед яких окремо визначено розробку Стратегії економічної безпеки.

Основні результати дослідження опубліковано в: [16–18, 154, 229–234, 207].

РОЗДІЛ 4

ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

4.1 Соціальна складова забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки країн

Перед кожною країною світу постає проблема узгодження питань забезпечення реалізації соціальних цілей розвитку та пошуку ресурсних та фінансових можливостей для їх досягнення. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання. Однак, вагомість соціальної складової у забезпеченні сталого розвитку, активізації економічної активності, зростанні рівня життя на добробуту населення, формуванні високого рівня людського капіталу постійно зростає, особливо в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ у розвитку економічних процесів. Соціальна безпека як вагомий складник економічної безпеки знаходить під впливом всіх інших сфер національної безпеки, ризику та загрози яких безумовно обумовлюють та змінюють параметри системи забезпечення соціальної безпеки. Країни світу характеризуються різним рівнем соціальної орієнтації економічного розвитку, зокрема зрозуміло що цей рівень напряду корелює із досягнутим рівнем економічного розвитку та його стабільністю. Низький рівень соціальної орієнтації країн свідчить про наявність загроз національній безпеці в економічній та соціальній сферах, а отже, потребує розробки більш зваженої ефективної економічної політики, особливо з урахуванням цілей сталого розвитку [351, 377, 215, 387].

Забезпечуючи реалізацію зваженої демографічної політики, розвиток системи освіти та охорони здоров'я держава створює таку сукупність умов розвитку, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів

кожної окремої людини та суспільства в цілому, а також забезпечується спроможність держави запобігати соціальним викликам, ризикам, небезпекам та загрозам [354, с. 17]. У рамках дослідження з метою врахування та оцінки впливу соціальної складової на забезпечення міжнародної економічної безпеки країн, запропоновано систематизувати соціальні чинники за такими групами:

- демографічні чинники;
- індикатори розвитку системи освіти;
- індикатори стану ринку праці;
- індикатори розвитку системи охорони здоров'я;
- індикатори системи розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності.

Демографічна безпека виступає вагомою складовою економічної безпеки країни, що визначає сукупність передумов, за яких забезпечується достатній рівень захищеності населення від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз та реалізується продуктивний розвиток країни. Демографічна складова безпеки визначає такий стан розвитку суспільства, при якому на основі реалізації людського потенціалу, забезпечення достатньо високого рівня умов та якості життя, народжуваність та міграція відповідають наявним ресурсам, компенсують старіння і смертність населення, що є основоположною умовою національної та міжнародної безпеки [357].

Демографічний складник виступає одним з визначальних в контексті забезпечення стійкого розвитку країни, в умовах якого реалізується достатній рівень відтворення людського потенціалу. Характер та інтенсивність розвитку демографічних процесів впливає на формування загального рівня економічної безпеки, створюючи з одного боку засади для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку, а з іншого боку формуючи певні реальні або потенційні загрози забезпеченню стійкого розвитку країн та регіонів світу. Основні індикатори демографічної складової економічної безпеки систематизовано в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Індикатори демографічної складової економічної безпеки

Індикатор	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
1	2	3
Чисельність населення, середньорічні темпи приросту, %	Індикатор, що визначає характер демографічного розвитку країни. Від'ємне значення свідчить про процеси депопуляції населення та ідентифікує величину демографічних втрат. Додатне значення вказує на розширене демографічне відтворення, оцінює інтенсивність зростання чисельності населення.	SDG 17. Пошук засобів реалізації та активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах стійкого розвитку
Очікувана тривалість життя при народженні, років	Показує усереднений очікуваний інтервал між народженням та смертю даного покоління, є узагальненою характеристикою смертності. Зростання індикатора з одного боку є свідченням покращення якості життя та підвищення рівня добробуту, з іншого боку викликає зміни у віковій структурі населення, зростання медіанного віку, посилює процеси старіння	SDG 1. Ліквідація бідності в усіх формах SDG 3. Забезпечення здорового образу життя та добробуту у будь-якому віці SDG 8. Забезпечення зайнятості та гідної праці SDG 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості та екологічної стійкості міст та населених пунктів (11.1 житлові умови, 11.2 транспортні системи)
Медіанний вік, років	Оцінка віку половини населення країни. Зростання медіанного віку є свідченням зростання тривалості життя, покращення добробуту, а з іншого боку є свідченням старіння нації	
Частка населення у віці 65+, %	Виступає індикатором демографічного старіння. За оцінками ООН старіюча нація – та, в якій ця частка перевищує 7%. За шкалою Е.Россета [383] початком демографічного старіння є досягнення частки населення у віці 65+ рівня в 12%.	
Населення у віці 65+ на 100 осіб у віці 15-65 років (коефіцієнт пенсійного навантаження)	Показує число людей похилого віку на 100 осіб працездатного віку, є індикатором пенсійного навантаження на працездатне населення, ідентифікує вплив змін у віковій структурі (старіння) на економічний розвиток	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці
Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, осіб на 100 осіб	Вимірюється відношенням чисельності дітей (до 15 років) та пенсіонерів (65+ років) до працездатного населення. Зростання пов'язано зі збільшенням тривалості життя, зниженням смертності, зменшенням працездатного населення	
Рівень фертильності (дітей на 1 жінку)	Показник, що характеризує середню кількість дітей, народжених за життя жінкою. Є індикатором відтворення населення. Зменшення рівня обумовлює зниження народжуваності, скорочення чисельності населення	SDG 3. 3.7 До 2030 р. забезпечити доступ до послуг з охорони репродуктивного здоров'я, в тому числі послуг з планування сім'ї, інформування з питань охорони здоров'я сім'ї

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Коефіцієнт дитячої смертності, малюків до 1 року на 1000 народжених	Виступає загально визнаним індикатором здоров'я нації, критерієм якості життя населення, рівня добробуту і розподілу соціальних і матеріальних благ у суспільстві, рівня освіти і культури, рівня доступності і якості медичної допомоги тощо.	SDG 3. 3.1 До 2030 р. знизити глобальний коефіцієнт материнської смертності до 70 випадків на 100тис. 3.2 До 2030 р. покласти кінець дитячої смертності (неонатальну смертність зменшити до 12 випадків на 1000)
Коефіцієнт життєвості, число народжених на 1 померлого	Розраховується співвідношенням коефіцієнтів народжуваності та смертності. Виступає оцінкою рівня природного руху населення. За умови простого відтворення дорівнює одиниці. В умовах депопуляції населення приймає значення менше за 1.	
Коефіцієнт міграційного приросту, на 1000 осіб населення	Показник, що розраховується відношенням чистого міграційного приросту до середньої чисельності населення. Є індикатором механічного руху населення, впливає на загальну чисельність населення та її динаміку. Як від'ємне, так і додатне значення в певних межах є стимулюючим фактором (для деяких країн компенсує природні втрати населення або навпаки перенаселення), зростання рівня може вступати загрозою економічній безпеці	SDG 8, 10, 16 10.7 Сприяти впорядкованій, безпечній та законній міграції та мобільності людей Індикатори (3с.1, 4b.1, 8.8.1, 8.8.2, 10.7.1, 10.7.2, 10.с.1, 16.2.2, 17.3.2)

Примітка: побудовано автором

Аналіз ключових звітів ООН з питань оцінки та аналізу демографічних процесів [378, 395–397] дозволив охарактеризувати ключові демографічні тренди розвитку світогосподарської системи, що створюють умови з одного боку та виступають викликами та загрозами стабільного та стійкого розвитку країн та регіонів з іншого боку, що в свою чергу впливає на загальний рівень міжнародної економічної безпеки, до яких віднесено наступні:

1. Зростання чисельності населення у світі, збереження уповільнених темпів зростання, наявність регіональних відмінностей демографічної динаміки, зокрема збереження високих темпів зростання у країнах, що розвиваються, переважно Африки та Близького Сходу з одного боку, та зменшення чисельності населення або невисокі уповільнені темпи зростання в розвинених країнах (рис. Ж.1, табл. Ж.1 Додатку Ж).

2. Зміни у віковій структурі населення, зокрема збереження тенденції щодо зростання частки населення у віці понад 65 років у розвинених країнах, як

наслідок інтенсифікація процесів старіння, збільшення рівня демографічного навантаження на працездатне населення (табл. Ж.2 Додатку Ж).

3. Збереження тенденції до зростання рівня середньої очікуваної тривалості життя населення з достатньо високим відносним ступенем варіації між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку (рис. Ж.2 Додатку Ж).

4. Збереження глобального тренду щодо скорочення загального рівня фертильності, з вираженим високим рівнем у країнах, що розвиваються (рис. Ж.3 Додатку Ж).

5. Збереження високого рівня природного приросту населення в країнах, що розвиваються, що на фоні високих показників смертності забезпечують високі оцінки рівня життєвості населення (табл. Ж.4 Додатку Ж).

6. Зниження загальної рівня смертності населення (табл. Ж.5 Додатку Ж), зокрема зменшення рівня дитячої смертності зі збереженням високого рівня варіації між даними показниками в країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

7. Збереження ролі міжнародної міграції як вагомого чинника демографічних змін в країнах світу.

У світі проживає 7,71 млрд населення (2019 р.), що на 1 млрд збільшилося порівняно з 2007 р. та 2 млрд – порівняно з 1994 р. За прогнозними оцінками ООН чисельність продовжуватиме зростати та досягне позначки 9,74 млрд осіб у 2050 р. Слід відзначити уповільнені темпи зростання чисельності, зокрема найбільший середньорічний приріст у 2 % припадав на період 1960–1970 рр., у 2000–2019 рр. темпи зменшилися до 1,04 % щорічно та уповільняться до 0,74 % щорічного зростання у 2030–2040 рр. та 0,57 % у 2040–2050 рр. Регіональні відмінності щодо динаміки чисельності населення представлені в табл. Ж.3 Додатку Ж.

Трохи більше половини населення світу – 59,5 % проживає у Азіатському регіоні, однак темпи зростання чисельності починаючи з 1990 р. мають тенденцію до уповільнення, за рахунок чого питома вага знижуватиметься.

17,2 % населення припадає на Африканський регіон, що на 9,2 % більше за 1950 р. та зросте ще на 8,4 % до 25,6 % до 2050 р. Даний регіон характеризується найбільш високими темпами зростання чисельності населення, яке має до 2050 р. зрости ще на 1,1 млрд осіб. 9,6 % припадає на Європейський регіон, частка якого порівняно 1950 р. скоротилася на 12,1 % та продовжуватиме зменшуватися (до 7,3 % у 2050 р.). Саме у цьому регіоні світу у період 2020–2050 рр. відбуватиметься скорочення чисельності населення. На Латинські та Північну Америку відповідно припадає 8,5 % та 4,9 %, чисельність населення Латинської Америки збільшувалося випереджальними темпами порівняно Північноамериканського регіону, у період 2020–2050 рр. продовжуватиме уповільнено в обох регіонах. На Океанію припадає 0,5 % населення світу, при цьому темпи зростання чисельності населення в цьому регіоні залишатимуться більш високими порівняно з середньосвітовими.

За оцінками ООН швидке зростання населення, що продовжуватиметься у довгостроковій перспективі, є реальною загрозою забезпечення сталого розвитку [397]. У зоні ризику ООН відзначає 47 найменш розвинених країн, переважно це країни південно-сахарської Африки. Населення цих країн до 2050 р. за прогнозами збільшиться двічі, а в деяких країн, наприклад Нігеру, – втричі, при цьому рівень життя залишатиметься доволі низьким (дохід на душу населення менше 1000 дол. США). У цілому приріст світової чисельності населення до 2050 р. забезпечуватимуть 9 країн, а саме Індія, Нігерія, Пакистан, Конго, Ефіопія, Танзанія, Індонезія, Єгипет та США.

Щодо вікової структури та її змін, то глобальним трендом є зростання чисельності населення у віці понад 65 років (частка у світі у 2019 р. склала 9,1 %) та зросте до 2050 р. до 15,9 % (табл. Ж.2 Додатку Ж). Найбільш старе населення в європейському та північноамериканському регіоні (у 2019 р. по 18%), а також в розвинених країнах Океанії (16 % у 2019 р. в Австралії та Новій Зеландії). При цьому тенденція старіння збережеться на перспективу до 2050 р., частка населення у віці 65+ років в Європі збільшиться за

прогнозними оцінками до 28,1 %, в Північній Америці – до 22,6 %, в країнах Океанії – до 17,9 %. Такі тенденції є загрозами безпеці з точки зору зростання рівня демографічного навантаження. Так, у світі цей показник становить 13,58 осіб у віці 65+ на 100 осіб у віці 15–64 років (2018 р.), збільшився порівняно з 2000 р. на 24,4 % (тобто на 1 пенсіонера припадає 7,3 особи у працездатному віці). Щодо регіональних відмінностей, то в країнах Північної Африки та Західної Азії цей показник становить 8,3, Центральної та Південної Азії – 8, Латинської Америки – 5,8, Східної та Південно-Східної Азії – 5, Європи та Північної Америки – 3, найнижчий показник 1,8 в Японії.

За прогнозними оцінками ООН, до 2050 р. у 48 країнах світу, переважно це країни Європи, Північної Америки, Східної Південно-Східної Азії, очікується зростання рівня демографічного навантаження (коефіцієнт підтримки складатиме менше 2 осіб працездатного віку на кожного пенсіонера). Це свідчить про посилення ризиків безпеці, викликаних старінням населення, які викликають додаткове навантаження на ринок праці, систему пенсійного забезпечення, зростання податкового тиску, необхідність реформування системи охорони здоров'я, пенсійного та соціального забезпечення літніх людей. У контексті забезпечення сталого розвитку саме індикатор тривалості життя є критерієм якості людського розвитку та має виражений тренд до зростання за всіма регіонами світу (рис. Ж.2. Додатку Ж).

За даними 2019 р. очікувана тривалість життя населення світу складала 72,6 років, що на 54,6 % більше порівняно з 1955 р., на 10,6 % більше порівняно з 2000 р. та за прогнозами зросте ще на 5,7 % до 2050 р. (76,67 років). Найнижчий показник (62,7 років) в країнах Африки, найвищий – в Північній Америці (79,2 років). За оцінками ООН у 2019 р. у 21 країні світу показник очікуваної тривалості життя населення не перевищував 60 років, в 49 країнах варіювався в діапазоні 60-69 років, в 97 країнах – в межах 70–79 років, в 34 – складав вище 80 років [395].

Ще одним глобальним демографічним трендом є зниження рівня фертильності (рис. Ж.3 Додатку Ж), який у 2019 р. склав 2,5, що майже вдвічі

менше показника 1955 р., на 10,1 % менше рівня 2000 р. та за прогнозами скоротиться ще на 11,6 % до 2050 р. (2,21).

Високий рівень фертильності спостерігається в країнах Африки, за даними 2019 р. він на 80 % вищий за середньосвітовий показник (4,4). Найнижчий рівень фертильності в країнах Європи (1,61) та Північної Америки (1,75). За прогнозними оцінками за всіма регіонами, окрім Європи, цей показник на перспективу скорочуватиметься. При цьому якщо у 1990 р. третина населення світу проживала в регіонах з рівнем фертильності понад 3 дитини у розрахунку на жінку, то у 2019 р. тільки 12 % населення світу належить до високофертильних регіонів, в яких у 36 країнах переважно південно-сахарської Африки (Нігерія, Ефіопія, Судан, Конго, Уганда тощо) цей рівень зберігається на рівні вищим за 4 дитини на жінку. У світі за даними 2019 р. 40 % населення проживає у регіонах з середнім рівнем фертильності (2,1–4), зокрема це Індія, Індонезія, Пакистан, Мексика, Філіппіни, Єгипет тощо. 50 % населення світу проживає в країнах з низьким рівнем фертильності (менше 2,1), це країни Європи, Північної Америки, Австралія та Нова Зеландія.

Рівень народжуваності та смертності характеризується тенденцією до скорочення (табл. Ж.3 Додатку Ж), у 2019 р. народжуваність у світі складала 18,6 осіб на 1000 населення, що двічі менше рівня 1950 р. та 13,8 % менше рівня 2000 р.; смертність – 7,6 осіб на 1000 населення, що на 60 % менше рівня 1950 р. та 11,8 % менше рівня 2000 р. Більш високий рівень народжуваності зберігається в країнах Африки, а високий рівень смертності – в країнах Європи та Африки. Щодо дитячої смертності, показник якої одним з індикаторів SDG, то за даними 2018 р. у світі він склав 28,9 випадків на 1000 народжень, що на 45,3% менше рівня 2000 р., а смертність у віці до 5 років складала 38,4 випадків. Однак, цей рівень в країнах Африки залишається достатньо високим (74,2), зокрема він в 20 разів перевищує дитячу смертність в розвинених країнах Океанії (Австралія та Нова Зеландія). Отже, необхідність врахування показників демографічного розвитку в структурі

соціальної та економічної безпеки обумовлена ризиками та загрозами, пов'язаними з трендами світового демографічного розвитку та його регіональними відмінностями. Оцінка проаналізованих вище показників з позиції розгляду їх в якості індикаторів безпеки представлена в табл. Ж.4 Додатку Ж. Відповідно до запропонованого в п. 2.3. інструментарію інтегральної оцінки рівня безпеки, результати розрахунку граничних значень індикаторів демографічної складової безпеки представлено в табл. Ж.5 Додатку Ж та у Додатку И.

Протягом аналізованого періоду зростання чисельності населення у світі характеризувалося уповільненою динамікою зростання, зокрема середньорічний темп приросту у 2018 р. складав 1,1 % порівняно з 1,3 % у 2000 р. Нижня критична межа оцінюється темпом скорочення у розмірі 0,98 % (у 2018 р.), а верхня критична межа темпом зростання у розмірі 3,18 % (у 2018 р.). Очікувана тривалість життя за аналізований період в середньому у світі зросла на 7,5 % з 67,55 років у 2000 р. до 72,6 років у 2018 р. Нижня критична межа показника складає 59,9 років у 2018 р. (52,51 у 2000 р.), верхня критична – 84,87 років у 2018 р. (82,59 у 2000 р.). Медіанний вік населення у світі також характеризується тенденцією до зростання, зокрема за аналізований період збільшився на 17,5 % з 26,3 років у 2000 р. до 30,9 років у 2018 р. Нижня критична межа показника складає 15,3 років у 2018 р. (11,3 у 2000 р.), верхня критична – 46,5 років у 2018 р. (41,3 у 2000 р.). Індикатор рівня старіння населення має тенденцію до зростання, зокрема частка населення у похилому віці (65+) у світі зросла на 2 % з 6,87 % у 2000 р. до 8,87 % у 2018 р. (перевищила поріг демографічного старіння за оцінками ООН у розмірі 7%). Верхня критична межа складає 22,7 % у 2018 р. (17,72 % у 2000 р.), що за шкалою старості Е.Россета є дуже високим рівнем демографічного старіння.

Коефіцієнти загального демографічного навантаження у світі характеризується тенденцією до зменшення розміру з 58,75 у 2000 р. до 53 у 2018 р. (скорочення на 9,8 %), що пов'язано з високими показниками

народжуваності та фертильності у деяких країнах світу та відповідно збільшенням частки населення у віці до 15 років. Верхнє порогове значення як індикатор ризику складає 66,7 у 2018 р., верхнє критичне значення 80,48. Навпаки коефіцієнт пенсійного навантаження у світі має виражену тенденцію до зростання, яке за період оцінюється у темпі приросту 24,4 % з 10,92 у 2000 р. до 35,43 у 2018 р. Верхнє порогове значення як індикатор ризику складає 24,47 у 2018 р., верхнє критичне значення 35,43.

Показник рівня дитячої смертності у світі характеризується найбільш інтенсивною динамікою у напрямку скорочення серед демографічних індикаторів, що аналізуються. За період зменшився на 45,7 % з 53,2 у 2000 р. до 28,9 у 2018 р. При цьому за даним індикатором зберігається досить висока варіація серед країн світу, що позначається й на рівні граничних значень, зокрема верхнє критичне значення за оцінками 2018 р. складає 56,6 (103,2 у 2000 р.). Коефіцієнт життєвості у світі майже не змінився 2,47 у 2018 р. порівняно з 2,53 у 2000 р. (темп зменшення 2,5 %). Верхні граничні значення в більшій мірі є загрозами для найменш розвинених країн і відповідно оцінюються за даними 2018 р. у 4,34 (порогове) та 6,32 (критичне). Рівень фертильності у світі продовжує скорочуватися, зменшився на 7,5 % з 2,7 у 2000 р. до 2,5 у 2018 р. Як і у випадку з попереднім індикатором верхні граничні значення оцінюються як загрози безпеці в найменш країнах, що розвиваються: 3,34 (порогове), 4,26 (критичне). Коефіцієнт міграційного приросту як індикатор безпеки доцільно оцінюватися з позиції виходу за межі нижнього та верхнього критичних значень. Так, нижня критична межа для країн світу за оцінками 2018 р. складає -9,8 (чистий відтік на 1000 населення), що на 53,8 % менше відповідного показника 2000 р. (-21,1). Верхня критична за оцінками 2018 р. складає 14,7 (чистий притік на 1000 населення), що на 51,1 % менше відповідного показника 2000 р. (-30,2). Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за індикаторами за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж.6 Додатку Ж.

Можна дійти висновку, у цілому в критичні зони небезпеки потрапляє невелика кількість країн, що не перевищує за максимальною оцінкою 9,4 % досліджуваної сукупності. Це переважно найменш розвинені країни африканського регіону (за індикаторами високих темпів зростання чисельності населення, низької очікуваної тривалості життя, високої фертильності, високого рівня дитячої смертності) та розвинені країни Італія та Японія (за дуже високим рівнем старіння населення). Також розвинені країн в зоні відносної небезпеки за індикаторами зменшення чисельності населення, високого медіанного віку, рівня старіння, пенсійного навантаження та низького рівня коефіцієнту життєвості.

На наступному етапі здійснено розрахунок субіндексу демографічної складової економічної безпеки за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. На рис. 4.1 наведені розраховані індекси за 2000 та 2018 р. та розраховані діапазони граничних значень, що дозволяють застосовувати дані оцінки як індекси безпеки.

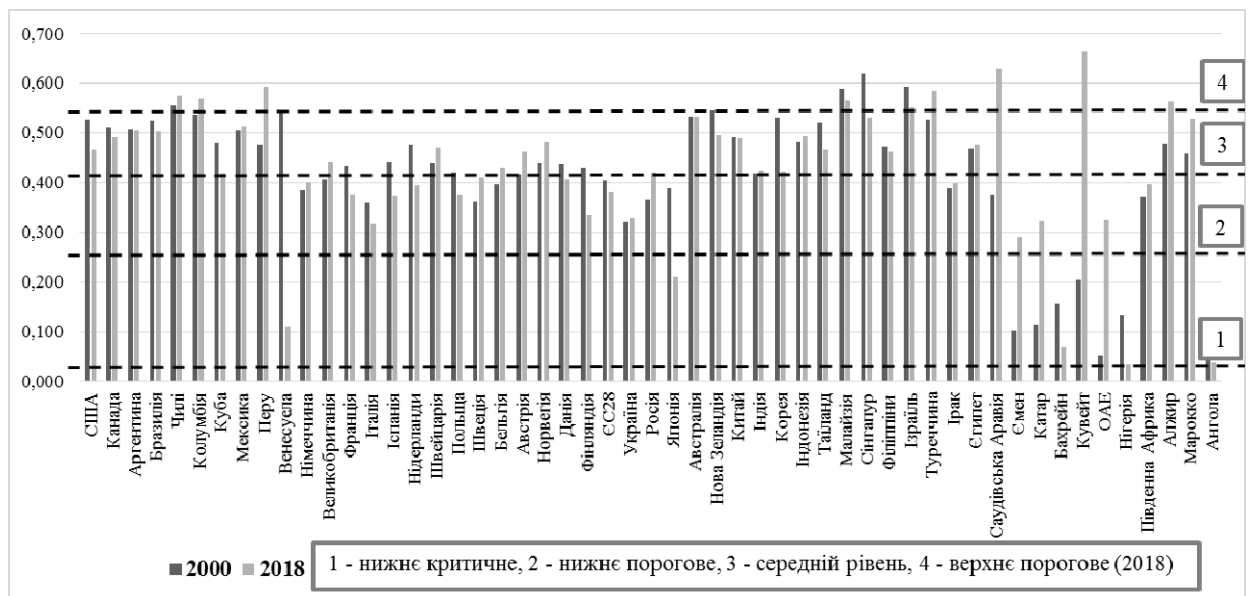


Рис. 4.1. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем демографічної складової економічної безпеки

Примітка: розраховано автором

Найбільш високі інтегральні оцінки за показником демографічної безпеки отримані для таких країн, як Кувейт, Саудівська Аравія, Перу,

Туреччина, Чилі, Колумбія, Малайзія, Алжир (всі країни належать до групи країн, що розвиваються та представляють різні регіони світу). Найменші інтегральні оцінки безпеки у таких країн як Нігерія, Ангола, Бахрейн, Венесуела, Японія (окрім Японії, це країни, що розвиваються, переважно африканського регіону).

Слід також зазначити певні закономірності динаміки інтегрального індексу за аналізований період, зокрема всі країни можна поділити на 2 групи.

Перша група – країни, що характеризуються тенденцією до падіння рівня демографічної складової економічної безпеки (скорочення індексу у 2018 р. порівняно з 2000 р.) – 25 країн з вибірки (47,2 %), серед яких найбільшими темпами зменшилась величина індексу у Венесуели (-79,6 %), Нігерії (-74,8 %), Бахрейну (-55 %), Японії (-46 %), , Фінляндії (22 %) та Кореї (20 %). Друга група – країни, що характеризуються тенденцією до зростання рівня демографічної складової економічної безпеки – 28 країн з вибірки (52,8 %), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина індексу у ОАЕ (6,2 рази), Кувейту (3,2 рази), Ємену (2,9) та Катару (2,8).

Із позиції оцінку стану демографічної складової економічної безпеки можна класифікувати країни відносно рівня безпеки з урахування розрахованих граничних значень (табл. Ж.7 Додатку Ж). За отриманими розрахунками, можна дійти висновку, що половина країн із досліджуваної вибірки є відносно безпечною (4 та 5 група) щодо рівня демографічної безпеки, 35 % країн (3 група) мають відносно небезпечний (незадовільний) рівень, 10 % країн (1 та 2 групи) характеризують небезпечним (критичним) рівнем.

Із метою виявлення регіональних відмінностей та різниці в рівнях соціально-економічного розвитку було розраховані інтегральні індекси для регіонів світу та груп країн за рівнем розвитку (рис. Ж.10, Ж.11 Додатку Ж). Найбільш високі значення індексів мають країни Американського регіону та Азійсько-Тихоокеанського, при чому починаючи з 2015 р. саме у останнього спостерігається найвищий рівень безпеки з позиції оцінки демографічної складової. Рівень демографічної безпеки країн Європейського регіону

наближається до середньосвітових оцінок. Найнижчим рівнем безпеки характеризуються країни африканського регіону та Близького Сходу. Однак, якщо американський, європейській та азійсько-тихоокеанські регіони демонструють тенденцію до зменшення безпеки з позиції демографічного складника, то Африка та Близький Схід навпаки характеризуються зростаючим трендом та прискореними темпами збільшення індексів демографічної складової безпеки. У порівнянні із розвиненими країнами, інтегральні оцінки рівня демографічної складової безпеки у країн, що розвиваються, в цілому є значно нижчими, хоча спостерігається тенденція до скорочення величини розриву між індикаторами (у 2000 р. індекс безпеки розвинених країн перевищував відповідну оцінку країн, що розвиваються, на 29,7 %, а у 2018 р. – на 13,8 %). З іншого боку розрахунок оцінок у групі країн, що розвиваються, з урахуванням регіональної ознаки, показав достатньо високу диференціацію, а саме: більш високі значення індексів безпеки у країн Африки та Азії, що в середньому перевищують оцінки за групою розвинених країн; найнижчі значення індексів отримано для країн Латинської Америки.

Важливим індикатором соціальної безпеки будь-якої країни є *розвиток системи освіти*. Освіта в цілому є одним із драйверів розвитку, одним із найбільш дієвих інструментів зменшення бідності та покращення здоров'я, гендерної рівності, миру та стабільності. Освіта забезпечує велику, послідовну віддачу з точки зору доходу та виступає фактором забезпечення рівності можливостей. Для окремого індивіда освіта сприяє працевлаштуванню, високому доходу, покращенню якості життя, для суспільства – довготривалому економічному зростанню, активізації інновацій, зміцненню інститутів та соціальній згуртованості.

У світовому вимірі кожен додатковий рік навчання забезпечує 9 % збільшення погодинного заробітку [390]. У цілому ефективні інвестиції в освіту мають вирішальне значення для розвитку людського капіталу та боротьби з бідністю. Країни, що розвиваються, досягли значного прогресу в розвитку освіти, однак при цьому близько 260 млн дітей у світі не мають

змоги відвідувати початкову та середню школи, 53 % всіх дітей у країнах з низьким та середнім рівнем доходу не можуть читати та розуміти прочитане. Індикатори рівня розвитку освіти в системі соціальної безпеки, їх узгодженість із цілями сталого розвитку, а також Характеристика з позиції загроз за ризиків рівню безпеки наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Індикатори рівня розвитку освіти в системі соціальної безпеки

Індикатор/ характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Державні витрати на систему освіти, % до ВВП / Стимулятор (Exp_{ed})	Індикатор, що характеризує рівень та інтенсивність фінансування системи освіти за рахунок державних коштів. Виражає ступінь пріоритетності розвитку освіти на всіх рівнях у державній політиці, який зростає за умови збільшення індикатору	SDG 4. Забезпечення всеохоплюючої та якісної освіти та сприяння можливості навчання протягом життя 4.1 До 2030 р. забезпечити доступ до безкоштовної, рівноправної та якісної початкової та середньої освіти
Частка зарахованих до вищих закладів освіти, % до загального числа School enrollment, tertiary (% gross) / Стимулятор (Enr_t)	Індикатор, що виражає відношення загальної кількості вступників у ЗВО, незалежно від віку, до населення вікової групи, що офіційно відповідає рівню освіти. Є одним з можливих індикаторів рівня розвитку системи освіти та рівня освіченості населення країни	4.4 До 2030 р. збільшити число молодих та дорослих людей, що мають професійні знання та навички, необхідні ринку праці, для отримання гідної роботи та заробітної плати
Індекс освіти/ Education Index (як складова Індексу розвитку людського потенціалу Human development index) / Стимулятор (EI)	Інтегральний показник, що враховує середню тривалість (років) навчання в школі (для дорослих) та очікувану тривалість років навчання в школі (для дітей). Чим вище значення індикатору, тим більш високим є рівень освіченості населення та доступності до освітніх послуг	4.6 До 2030 р. забезпечити умови для підвищення грамотності населення у будь-якому віці

Примітка: побудовано автором

За даними ООН [215] незважаючи на значний прогрес у доступі до освіти за останні роки, у 2017 р. 262 млн дітей та молоді віком від 6 до 17 років не навчаються, а більше половини дітей та підлітків не мають мінімальних навичок з читання та математики. Близько 750 млн дорослих (дві третини жінки) залишилися неграмотними у 2016 році. Половина неграмотного населення у світі живе в Південній Азії, а чверть проживає в Африці на південь від Сахари. У багатьох країнах, що розвиваються, все ще бракує базової інфраструктури та

засобів для забезпечення ефективного навчального середовища (доступ до електроенергії, Інтернету, комп'ютерів та базової питної води тощо). Відповідно до динаміки індикаторів розвитку освіти за період 2000-2018 рр. та варіації за вибіркою країн, що аналізуються, було розраховано їх граничні значення як індикаторів безпеки (табл. Ж.8 Додатку Ж). Протягом 2000–2012 рр. обсяги державних витрат на освіту в структурі ВВП у світі зростали (приріст на 8,9 % за період, 0,7 % середньорічного зростання) та навпаки характеризувалися скороченням у 2012–2018 рр. Нижня критична межа показника складає 1,49 % у 2018 р. (1,44 % у 2000 р.), верхня критична – 8,45 % у 2018 р. (7,79 % у 2000 р.). В цілому суттєвих динамічних змін за аналізований період не відбулося. Слід також зазначити, що серед країн, що аналізувалися, найвищий рівень витрат на освіту мають країни європейського регіону, зокрема Норвегія (7,98 %), Швеція (7,67 %), Данія (7,63 %); найнижчий у Бахрейн (2,5 %), Філіппін (2,65 %) та Сінгапуру (2,9 %).

Щодо показника, що характеризує частку зарахованих до вищих закладів освіти відносно чисельності населення, що може бути вступниками, то середньосвітове значення індикатору складає 38,04 % у 2018 р., що майже вдвічі вище рівня 2000 р. (19,08 %) та характеризується зростаючим трендом в цілому. Слід також відмітити суттєву варіацію рівня показника в країнах вибірки, що обумовило відсутність нижніх граничних значень (з врахуванням високого стандартного відхилення приймали від'ємні значення). Верхня критична межа показника складає 88,69 % у 2018 р. (62,66 % у 2000 р., приріст 41,53 %). Серед країн, що аналізувалися, найвищий рівень частки зарахованих мають Австралія (113,14 %), Корея (94,35 %) та Туреччина (96 %); найнижчий рівень – Ангола (9,34 %), Нігерія (10,17 %) та Ємен (10,15 %).

Відносно індексу освіти, що є складової індексу розвитку людського потенціалу ООН [373], то можна зазначити тенденцію до зростання рівня освіти у світі, зокрема середньосвітове значення індексу зросло на 22,67 % з 0,52 у 2000 р. до 0,63 у 2018 р. Нижня критична межа показника складає 0,36 у 2018 р. (0,19 у 2000 р.), верхня критична – 0,91 у 2018 р. (0,84 у 2000 р.). Серед

країн, що аналізувалися, найвище значення індексу мають Німеччина (0,946), Великобританія (0,916) та Норвегія (0,919); найнижчий рівень – Ємен (0,347), Нігерія (0,486) та Ангола (0,498). Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за індикаторами розвитку освіти за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж.9 Додатку Ж. За аналізованими освітніми індикаторами в критичні зони небезпеки потрапили показники лише по одній країні: ОАЕ у 2000 р. за часткою витрат на освіту та Ємен зі індексом освіти у 2018 р. В зоні ризику або відносної небезпеки також невелика кількість країн (станом на 2018 р. до 9,4 % з усієї сукупності), це переважно найменш розвинені країни африканського регіону (Ємен, Ангола та Нігерія) та деякі країни азіатського (у 2018 р. Філіппіни та Сінгапур).

Результати розрахунку освітньої субскладової соціальної безпеки за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. представлено на рис. 4.2. Найбільш високі інтегральні оцінки за рівнем розвитку освіти в структурі соціальної безпеки отримані для таких країн, як Норвегія (0,966), Данія (0,958), Фінляндія (0,94), Швеція (0,93), Бельгія (0,91), Нова Зеландія (0,91), тобто для високорозвинених країн переважно європейського регіону, за винятком Нової Зеландії. Значення індексів безпеки цих країн перебувають за межами верхнього порогового значення (0,853 у 2018 р.), що дозволяють їх віднести в групу з оптимально високим рівнем безпеки за освітніми індикаторами. Найменші інтегральні оцінки безпеки в цій складовій у таких країн, як Індонезія (0,362), Бахрейн (0,324), Індія (0,297), Філіппіни (0,292), Ірак (0,245), Катар (0,240), ОАЕ (0,214), Нігерія (0,158), Ангола (0,157), Ємен (0,111), тобто країн, що розвиваються, і переважно африканських. Значення індексів безпеки цих країн перебувають за межами нижнього порогового значення (0,381 у 2018 р.), що дозволяють їх віднести в групу відносної небезпеки. Щодо закономірностей динаміки інтегрального субіндексу рівня розвитку освіти, то: перша група країн, що характеризуються тенденцією до падіння рівня субіндексу безпеки (скорочення індексу у 2018 р. порівняно з 2000 р.) – 20 країн з вибірки (37,7%), серед яких найбільшими темпами

зменшилась величина індексу у країн, що розвиваються, зокрема Ємену (-59,4 %), Катару (-49,6 %) та Кувейту (-36,3); в групі розвинених країн у Італії (-18,1 %), Польщі (11,7 %) та Канаді (-6,3 %). Друга група країн, що характеризуються тенденцією до зростання рівня безпеки – 33 країни з вибірки (62,3 %%%), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина індексу у Китаю (2,8 рази), Туреччини (2,2 рази) та Венесуели (86,8 %). Результати класифікації країн вибірки за рівнем розвитку освіти як складової соціальної безпеки з урахування розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.10 Додатку Ж. Таким чином, 52,8 % країн є відносно безпечними (3,4 групи), решта країн знаходяться в зоні ризику, що негативно впливає на рівень соціальної безпеки.

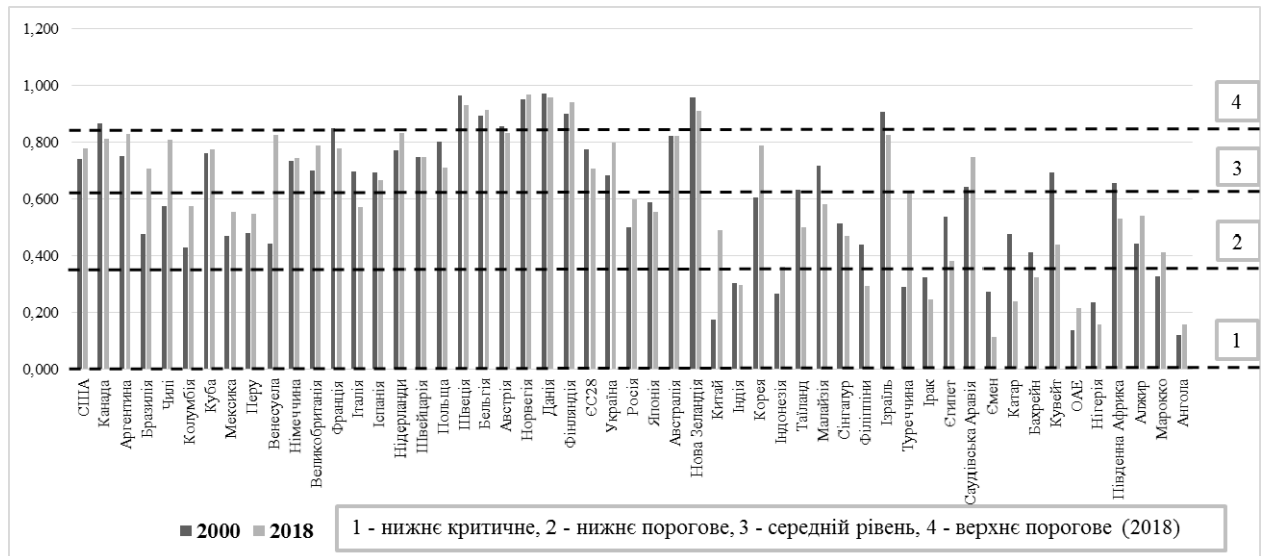


Рис. 4.2. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем освітньої складової соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Наступною складовою соціальної безпеки є група індикаторів, що характеризують *розвиток системи охорони здоров'я*, їх характеристика з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки представлена в табл. 4.10. Аналіз результатів досліджень ООН з питань забезпечення досягнення SDG 3 [215] та звітів Міжнародної організації охорони здоров'я [392] дозволив виокремити такі особливості розвитку сфери охорони здоров'я у світі. Частка

загальних державних витрат, спрямованих на охорону здоров'я, становить 10,6 % (2016 р.), коливаючись в межах 2–20 % залежно від рівня розвитку країни. В країнах з низьким рівнем доходу вона в середньому складає 6,6 %, в країнах з високим рівнем доходу - понад 14 %.

Таблиця 4.3

**Індикатори розвитку системи охорони здоров'я в системі
соціальної безпеки**

Індикатор/ характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Державні витрати на систему охорони здоров'я, % до ВВП / Стимулятор (GExph)	Характеризує рівень та інтенсивність фінансування державою системи охорони здоров'я. За умови зростання індикатору з'являються можливості щодо зростання рівня розвитку системи охорони здоров'я, що в свою чергу позитивно впливає на рівень соціальної безпеки	SDG 3. Забезпечення здорового образу життя та добробуту у будь-якому віці 3.8 Забезпечити загальне охоплення послугами охорони здоров'я, доступ до якісних основних медико-санітарних послуг та доступ до безпечних, ефективних, якісних і недорогих основних лікарських засобів і вакцин 3.c Істотно збільшити фінансування охорони здоров'я, професійну підготовку та утримання медичних кадрів в країнах, що розвиваються
Число лікарів, на 1000 осіб населення / Стимулятор (Ph)	Є індикатором рівня розвитку системи охорони здоров'я. Зменшення показника або несуттєве його значення можна оцінювати як загрозу соціальної безпеки	
Рівень захворюваності на туберкульоз (зарєєстрованих захворювань на 100000 осіб населення) / Дестимулятор (Inc _{tub})	Індикатори, що відображають рівень захворюваності населення за найбільш небезпечними категоріями захворювань, що мають інфекційний характер та стоять на порядку денному в забезпеченні сталого розвитку (goal 3). Зменшення значень індикатору є свідченням зростання рівня ефективності системи охорони здоров'я, ефективності мір профілактики та лікування, що призводить до покращення загального рівня благополуччя нації та ідентифікує зростання рівня безпеки	3.3 До 2030 р. покласти край епідеміям СНІДу, туберкульозу, малярії і тропічних хвороб, яким не приділяється належної уваги, і забезпечити боротьбу з гепатитом, захворюваннями, що передаються через воду, і іншими інфекційними захворюваннями 3.d Нарощувати потенціал всіх країн, особливо країн, що розвиваються, в області раннього попередження, зниження ризиків і регулювання національних і глобальних ризиків для здоров'я
Рівень захворюваності на ВІЛ (зарєєстрованих захворювань на 1000 осіб населення у віці 15-49 років) / Дестимулятор (Inc _{HIV})		
Рівень захворюваності на малярію (зарєєстрованих захворювань на 1000 осіб населення в зоні ризику) / Дестимулятор (Inc _{mal})		

Примітка: побудовано автором

Індикатором рівня розвитку системи охорони здоров'я є забезпеченість кваліфікованими медичними кадрами. Рівень останнього також тісно корелює з рівнем доходів країн. За останніми даними (2013–2018 рр.) встановлено, що майже 40 % країн світу мають менше 10 лікарів на 10000 осіб, при цьому 90 % країн з низьким рівнем та лише 5 % країн з високим рівнем доходу мають дефіцит лікарів. В цілому середньосвітовий рівень забезпеченості населення висококваліфікованими медичними кадрами (лікарями) складає 15 на 10 тис. населення. За оцінками ВООЗ глобальний рівень дефіциту медичних працівників до 2030 р. складатиме 18 млн (в першу чергу в країнах з низьким та середнім рівнем доходу) [393, с. 49]. Офіційна допомога розвитку сектору охорони здоров'я від усіх донорів зросла на 61 % (10,7 млрд дол. США у 2017 р.), зокрема на боротьбу з малярією було витрачено 2,0 млрд дол. США, на боротьбу з туберкульозом – 1,0 млрд дол. США та 2,3 млрд дол. США про інші інфекційні захворювання [215].

Ще одним індикатором розвитку системи охорони здоров'я є рівень доступності до необхідних лікарських засобів високої якості у будь-якій час та у відповідній лікарській формі. У рамках проведеного дослідження ВООЗ(16 країн різних регіонів) встановлено, що лише 15,5 % опитаних об'єктів забезпечені необхідними лікарськими засобами (вищий цей рівень у державній установі). Розвиток системи охорони здоров'я залежить від впровадження результатів досліджень та розробки нових ліків та методів лікування. За даними ОЕСР лише 18 із 139 країни (13 %), що отримують зовнішнє фінансування для проведення медичних досліджень досягають заявлених результатів у розвитку медицини.

Основними індикаторами, за якими ООН оцінює досягнення цілей сталого розвитку в сфері охорони здоров'я, є тривалість життя (що як було зазначено раніше у світі має глобальний тренд до зростання), показники репродуктивного здоров'я жінки, здоров'я новонароджених, матері та дитини, показники рівня інфекційних та неінфекційних захворювань, показники стану системи охорони здоров'я та рівень її фінансування. В

країнах з низьким рівнем доходу (62,7 років) тривалість життя на 18,1 рік нижча, ніж у країнах з високим рівнем доходу (80,8 років), з наявністю глобальної різниці чоловіків та жінок у 4,4 роки.

Серед основних умов, що сприяють найбільшому скороченню тривалості життя в країнах з низьким рівнем доходу ВООЗ виділяє, респіраторні інфекції, розлади кишкового тракту, інсульт, ВІЛ / СНІД, туберкульоз, ішемічна хвороба серця, малярія, дорожньо-транспортні травми, вроджена асфіксія та родова травма, а також білково-енергетичне недоїдання. У країнах з високим рівнем доходу передчасна смерть часто пов'язана з чинниками навколишнього середовища або неправильним способом життя. Щодо групи індикаторів репродуктивного здоров'я жінки, здоров'я новонароджених, матері та дитини, то відмічається значне покращення показників в групі країн з низьким рівнем доходів, а саме: зниження смертності жінок від час пологів (1 жінка на кожні 500 пологів у 2015 р.), проведення пологів кваліфікованим персоналом (81 % у 2018 р.), зниження рівня смертності дітей до 5 років (39 на 1000 у 2017 р.), зниження неонатальної смертності (18 на 1000 у 2017 р.); активна імунізація населення, зростання рівня охоплення вакцинами (85 % у 2017 р.), розширення доступу до сучасних засобів контрацепції (76 % жінок у репродуктивному віці у 2018 р.).

Відносно рівня захворюваності населення світу можна зазначити, що рівень захворюваності на ВІЛ серед дорослих віком 15–49 років знизився на 43,7 % за 2000–2017 рр. і склав у світі 0,4 на 1000 осіб. Зберігається високий рівень захворюваності на туберкульоз – 134 випадки на 100 тис. осіб у 2017 р., при цьому має тенденцію до скорочення (на 22 % за 2000–2017 рр.). Високий рівень захворювань на малярію зберігається в країнах африканського регіону (90 % від випадків у світі), так у 2017 р. було зареєстровано 219 млн випадків, що призвело до 435 тис. смертей.

Відповідно до динаміки індикаторів розвитку системи охорони здоров'я за період 2000–2018 рр. та варіації за вибіркою країн, що аналізуються, було розраховано їх граничні значення як індикаторів безпеки (табл. Ж.11

Додатку Ж). За період з 2000 року частка державних витрат на охорону здоров'я у ВВП світу збільшилася на 17,1 % та склала 10,02 % (2018 р). Нижня критична межа оцінена у 3,53 %, нижнє порогове значення у 6,79 %. Верхнє критичне значення складає за даними 2018 р. 16,51 %, що на 23,2 % більше рівня 2000 р. (13,41 %). Найвищий показник частки витрат на охорону здоров'я мають (за даними 2016 р.) США (17,07 %), Швейцарія (12,25 %), Куба (12,19 %), Бразилія (11,71%), Франція (11,54 %) та Німеччина (11,17), у більшості країн ЄС цей показник вище середньосвітового рівня. Найменший показник частки витрат на охорону здоров'я мають Ангола (2,88 %), Катар (3,08 %), Індонезія (3,12 %), Ірак (3,31 %). Рівень забезпеченості населення лікарями складає у світі 1,59 на 1000 осіб населення у 2018 р., що 22,6 % вище рівня 2000 р. Нижнє порогове значення, яке ідентифікуватиме небезпеку оцінено у 0,02. Показники рівня захворюваності на основні інфекційні хвороби, що є дестимулятором, діагностують критичну небезпеку за межами верхніх критичних значень. У 2018 р. захворюваність на туберкульоз у світі склала 132 на 100 тис. населення, що на 23,3% менше рівня 2000 р., при цьому верхнє критичне значення оцінено у 373 випадки, що на 14,1% менше рівня 2000 р. (434 випадки). Захворюваність на ВІЛ у світі склала 0,39 на 1 тис. населення, що на 45,1 % менше рівня 2000 р., при цьому верхнє критичне значення оцінено у 2,8 випадки, що на 60 % менше рівня 2000 р. (7 випадків).

Захворюваність на малярію у світі склала 59,12 на 1 тис. населення, що на 25 % менше рівня 2000 р., при цьому верхнє критичне значення оцінено у 147,7 випадків, що на 25,6 % менше рівня 2000 р. (198,51 випадків). Результати оцінки знаходження країн вибірки в різних зонах безпеки за індикаторами розвитку системи охорони здоров'я за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж. 12 Додатку Ж. За аналізованими індикаторами розвитку сфери охорони здоров'я в критичні зони небезпеки потрапило 11,3 % у 2018 р. та 24,5 % у 2000 р. країн за рівнем фінансування охорони здоров'я (це країни, що розвивають Африки та Азії), при цьому ще 37,7 % країн у 2018 р. та 30,2 % у 2000 р. у зоні ризику (серед них – розвинені

країни Польща та Великобританія у 2000 р.). Щодо забезпеченості лікарями, то жодна країна не потрапила у критичні зони. Щодо захворюваності, то у критичних зонах невелика кількість країн (до 3,8 %), це Філіппіни та ПАР за випадками туберкульозу, Пар за випадками ВІЛ та Ангола та Нігерія за випадками малярії. За показниками захворюваності в зоні відносної небезпеки було віднесено ще й ті країни, в яких рівень захворюваності перевищував середньосвітовий показник. В результаті 9,4 % країн у 2018 р. в зоні відносної небезпеки за випадками туберкульозу, 13,2 % – за випадками ВІЛ.

Результати розрахунку інтегрального субіндексу рівня розвитку охорони здоров'я в соціальній безпеці за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. представлено на рис. 4.3. Найбільш високі інтегральні оцінки отримано для таких країн, як Швейцарія (0,801), Куба (0,790), США (0,787), Швеція (0,775), Німеччина (0,773), Норвегія (0,764), Франція (0,759), Австрія (0,758), Данія (0,757), Нідерланди (0,745). Найменші інтегральні оцінки безпеки в цій складовій у таких країн, як Таїланд (0,280), Індія (0,254), Індонезія (0,160), Філіппіни (0,071), Ангола (0,045), Нігерія (0,01) та Південна Африка (0,001), що належать до країн, що розвиваються азіатського та африканського регіонів.

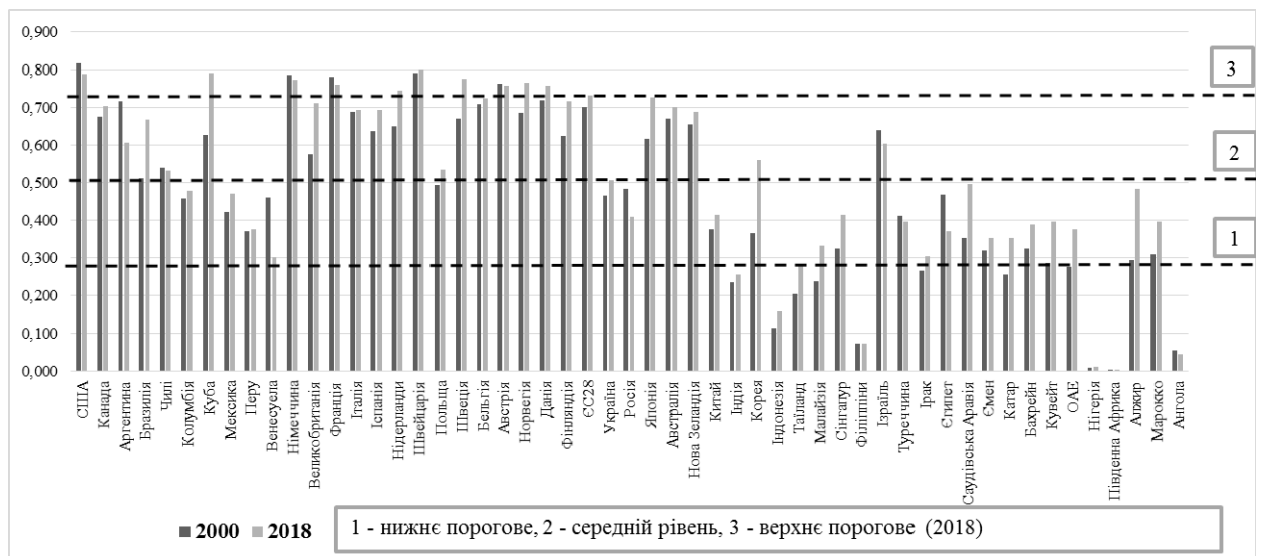


Рис. 4.3. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем розвитку охорони здоров'я як складової соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Щодо закономірностей динаміки інтегрального субіндексу рівня розвитку охорони здоров'я, то: перша група країн, що характеризуються тенденцією до скорочення рівня субіндексу безпеки, – 13 країн з вибірки (24,5 %), серед яких найбільшими темпами зменшилась величина індексу у таких країн, як Венесуела (34,4 %), Єгипет (-21,1%), Аргентина (-15,6 %), Росія (-15,6 %) та Ангола (-15,8 %), ці країни другої половини рейтингу. Друга група країн, що характеризуються тенденцією до зростання рівня безпеки, – 40 країни з вибірки (75,5 %), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина індексу у країн з низьким рівнем, а саме Алжир (65,1 %), Індонезія (41,1 %), Саудівська Аравія (40,7 %), а також у Кореї (53,7 %). Країни з високими значеннями індексу характеризуються помірними темпами змін, що є свідченням їх стабільного розвитку. Результати класифікації країн вибірки за рівнем розвитку охорони здоров'я як складової соціальної безпеки з урахування розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж. 13 Додатку Ж. Таким чином, 41,5 % країн є відносно безпечними (3,4 групи), решта країн знаходяться в зоні ризику, що має негативний вплив на загальний рівень соціальної безпеки. Отримані результати доводять значимість сфери освіти та охорони здоров'я в контексті досягнення як цілей сталого розвитку, так забезпеченні високого рівня соціальної безпеки.

Важливою складовою соціальної безпеки є група індикаторів, що характеризують *розвиток ринку праці*. Відповідно до звітів Світової організації праці можна виділити такі тенденції розвитку світового ринку праці [381]. Незважаючи на те, що рівень безробіття за останні роки залишається відносно стабільним, уповільнення глобального економічного зростання поряд зі зростання трудових ресурсів світу викликає перевищення пропозиції робочої сили над попитом. У 2019 р. населення у працездатному віці оцінюється у 5,7 млрд осіб, з яких 2,3 млрд (39 %) не є частиною трудових ресурсів, 3,3 млрд (57 %) працевлаштовані, 188 млн є безробітними [391]. Рівень недовикористання робочої сили вдвічі вищий за рівень безробіття, зокрема 165 млн осіб зайняті, однак при цьому хотіли би працювати більше

годин; 120 млн осіб припинили пошуки роботи, але й незадіяні на ринку праці; понад 470 млн людей у світі не мають належного доступу до оплачуваної роботи, або не можуть працювати бажану кількість годин.

Темп та характер економічного зростання у світі не сприяє зменшенню масштабів бідності та покращення умов праці в країнах з низьким рівнем доходів. Зокрема для країн з низьким рівнем доходів щоденний дохід на душу населення складає 5 дол. США (2018 р.), при цьому цей показник за останні 18 років в середньому щорічно зростає лише на 1,8 %, що збільшувало розрив з країнами з високим рівнем доходів. Що стосується структурної трансформації економіки, рівня технологічної модернізації та диверсифікації, то в країнах з низьким рівнем доходів зберігається висока зайнятість в сферах діяльності з низькою доданою вартістю, тоді як в країнах з високим рівнем доходів – навпаки. Визначення індикаторів, що характеризують *розвиток ринку праці*., з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки представлено в табл. 4.4.

У період 2000–2018 рр. частка зайнятості сільськогосподарських та робочих професій знизилася лише на 6 % у країнах з низьким рівнем доходу (до 69 %), тоді як вона знизилася на 10 % (до 49 %) у країнах з доходами нижче середнього та на 15 % (до 32 %) у країнах із середнім рівнем доходу. Збереження безробіття на рівні 5–6 %, недостатнього використання праці на рівні 13 %, зростання зайнятості в країнах з високим рівнем доходів при зменшенні продуктивності праці, що пов'язано зі створенням робочих місць переважно у сфері послуг, де середня додана вартість на одного працівника порівняно низька; навпаки збереження високого рівня безробіття в країнах із середнім рівнем доходу через економічну нестабільність та вплив економічних криз.

У світі відбувається збереження високого рівня неформальної зайнятості та вразливої зайнятості: за оцінками Міжнародної організації праці неформально зайнято близько 2 млрд працівників у світі, що становить 61% світової робочої сили.

Таблиця 4.4

Індикатори розвитку ринку праці в системі соціальної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Рівень безробіття, % / Дестимулятор (UR)	Індикатор, що характеризує частку безробітного населення в структурі економічно активного або зайнятого населення. Зростання індикатору пов'язано з кризовими явищами в економіці, свідчить про недосконалість ринку праці, погіршення якості трудового потенціалу, зростання соціальної напруженості в суспільстві	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці
Рівень безробіття молоді, % / Дестимулятор (YUR)	Індикатор, що показує число безробітного населення в структурі економічно активного населення у віці 15-24 роки. Показник, що відображає рівень використання трудового потенціалу серед вікової категорії населення, що є більш вразливою через відсутність досвіду, професійної орієнтації, здобутого рівня освіти тощо. Зростання індикатору свідчить про неефективну політику держави в сфері працевлаштування та професійної підготовки молоді	8.5 До 2030 р. забезпечити повну та продуктивну зайнятість і гідну працю для всіх жінок і чоловіків, в тому числі молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності 8.6 До 2020 р. істотно скоротити частку молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок
Рівень зайнятості (% до чисельності населення у віці 15+)/ Стимулятор/ Дестимулятор (за ВК значенням для країн, що розвиваються) (ER)	Є оцінкою трудового потенціалу країни, характеризує чисельність населення, що задіяне у виробництві товарів та послуг, в загальній чисельності у працездатному віці. Зменшення рівня індикатору свідчить про зниження рівня трудового потенціалу, як наслідок, і виробничого.	8.8 Захищати трудові права і сприяти забезпеченню надійних і безпечних умов праці для всіх працюючих, у тому числі мігрантів, і осіб, що не мають стабільної зайнятості
Вразлива зайнятість (Vulnerable employment), % до загальної кількості зайнятих / Дестимулятор (VE)	Індикатор, що виражає частку найбільш вразливих верст населення (family workers and own-account workers) в структурі зайнятих. Є індикатором стійкості ринку праці, зростаючи знижує рівень соціальної безпеки	

Примітка: побудовано автором

Наявність оплачуваної роботи не є гарантією гідних умов праці або адекватного доходу для більшості з 3,3 млрд працевлаштованих у світі. 1,4 млрд осіб працюють на себе або неформально, у вразливих умовах та отримують набагато менший дохід, ніж люди, які отримують заробітну плату та офіційно працевлаштовані.

Суттєвою проблемою у світі залишається збереження високого рівня бідності зайнятих у світі, зокрема 630 млн працівників у світі, тобто майже кожен п'ятий (19 % зайнятих), живуть менше ніж на 3,20 дол. США на день при паритеті купівельної спроможності, це стосується країн з низьким рівнем доходу, де зростання зайнятості зумовлене головним чином створенням робочих місць низької якості, що не призводить до зростання рівня життя.

За регіональною ознакою та рівнем розвитку спостерігається суттєва диференціації в умовах праці. Зокрема країни з низьким рівнем доходу мають найвищий коефіцієнт зайнятості (68 %), оскільки більшість працівників змушені брати на себе будь-яку роботу, незалежно від її якості та умов праці. Найвищий рівень безробіття у Північній Африці (12 %), Центральній та Західній Азії (9 %), а найнижчий – у Південно-Східній Азії та Тихому океані (3 %), Північній Америці (4 %). Часову неповну зайнятість мають лише 1 % працівників у Північній Америці та Європі, 8 % у Латинській Америці та Карибському басейні та до 13 % у країнах з низьким рівнем доходу по всьому світу [391]. Відповідно до динаміки індикаторів розвитку ринку праці та варіації за вибіркою країн, що аналізуються, було розраховано їх граничні значення як індикаторів безпеки (табл. Ж. 14 Додатку Ж).

За аналізований період в рівень безробіття у світі скоротився на 9,6%, нижня критична межа оцінена як відсутність безробіття, нижнє порогове значення не перевищує 1 %. Верхнє критичне значення складає за даними 2018 р. 13,93 %, що на 24,8 % менше рівня 2000 р. (18,52 %). Оскільки показник є дестимулятором, то діагностувати небезпеку він буде за межами верхнього критичного значення. Рівень безробіття молоді у світі за період 2000–2018 рр. варіювався в межах 11–13 %, у 2018 р. складав 12,75 %, що на 4,4 % більше рівня 2000 р., однак на 3,4 % менше рівня 2016 р. Нижнє порогове значення оцінюється у 3,14 % (2018 р.), що значно вище рівня 2000 р. (0,02%). Верхня критична межа дорівнює 32,03 % у 2018 р., що на 12,6 % менше рівня 2000 р.

Рівень зайнятості мав світову тенденцію до скорочення, зменшився за аналізований період на 4,5 % і склав 58,32 % у 2018 р. Нижня критична межа дорівняє 37,1 % у 2018 р., що на 11,3% менше рівня 2000 р. (41,82 %). Верхня критична межа складає 79,54 % у 2018 р., що на 1 % менше рівня 2000 р. (80,33 %). Даний показник ідентифікуватиме зону критичної небезпеки як стимулятор при виході за нижню критичну межу (для всіх країн) та як дестимулятор при виході за верхню критичну межу (для країн, що розвиваються, з низьким рівнем доходу). Вразлива зайнятість (самозайнятість, неформальна зайнятість) у 2018 р. у світі склала 45 %, що на 12,7 % нижче за рівень 2000 р. Нижня критична межа дорівняє 6,12 % у 2018 р., що на 27,1 % менше рівня 2000 р. (8,39 %). Верхня критична межа складає 83,88 % у 2018 р., що на 11,4 % менше рівня 2000 р. (94,69 %).

У цілому слід відмітити, що оскільки в основному індикатори є дестимуляторами, то тенденції до зменшення їх рівнів, що було виявлено, є позитивними чинниками в контексті забезпечення соціальної безпеки. Результати оцінки знаходження країн вибірки в різних зонах безпеки за індикаторами розвитку ринку праці за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж.14 Додатку Ж..

За аналізованими індикаторами ринку праці в критичні зони небезпеки потрапило по 1–4 країни, переважно це країни африканського регіону, за винятком Іспанії, що має високий рівень безробіття та безробіття молоді, та Колумбії за рівнем безробіття. У зоні відносної небезпеки від 3 до 10 країн. Найбільша кількість країн 18,9 % у 2000 р. за рівнем зайнятості, у 2018 р. 13,2 % країн за рівнем безробіття. Серед розвинених країн у 2018 р. в цій зоні за трьома індикаторами Італія, серед латиноамериканських країн за двома індикаторами Бразилія та Аргентина, за показником вразливої зайнятості Індія. Результати розрахунку субскладової рівня розвитку ринку праці в соціальній безпеці за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. представлено на рис. 4.4. Найбільш високі інтегральні оцінки за розвитком ринку праці отримано для десятки таких країн, як Катар (0,934), Бахрейн (0,871), ОАЕ (0,831), Японія

(0,744), Кувейт (0,740), Сінгапур (0,737), Ізраїль (0,713), Швейцарія (0,706), Таїланд (0,706), Нідерланди (0,704), з яких тільки 4 країни є розвиненими. Найменші інтегральні оцінки безпеки в цій складовій у таких країн, як Туреччина (0,219), Нігерія (0,182), Бразилія (0,165), Марокко (0,162), Італія (0,125), Єгипет (0,096), Алжир (0,074), Ємен (0,068), Іспанія (0,066), Південна Африка (0,001), яких переважно країни Африки та Близького Сходу, за винятком двох розвинених країн Італії та Іспанії, а також Бразилії.

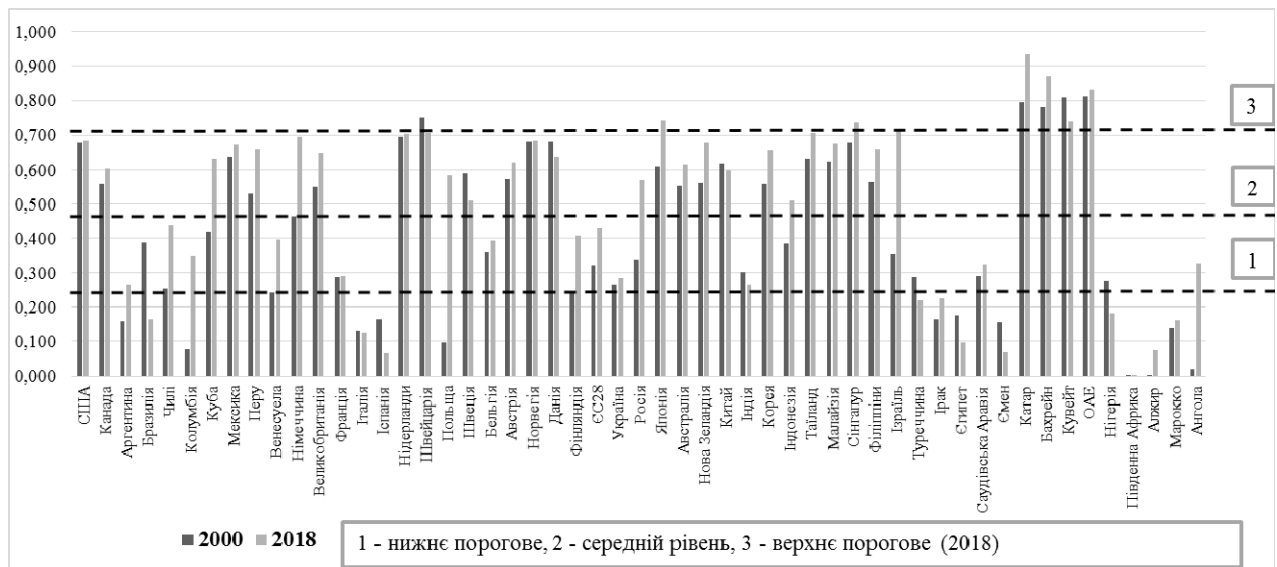


Рис. 4.4. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем розвитку ринку праці як складової соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Щодо закономірностей динаміки інтегрального субіндексу рівня розвитку ринку праці, то: перша група країн, що характеризуються тенденцією до падіння рівня субіндексу безпеки, – 14 країн з вибірки (26,4 %), серед яких найбільшими темпами зменшилась величина індексу у таких країн, як ПАР (-80,5 %), Іспанія (-59,6 %), Бразилія (-57,6 %), Ємен (-56,6 %), Єгипет (-45,6 %) та Туреччина (-23,4 %). Друга група країн, що характеризуються тенденцією до зростання рівня безпеки, – 39 країни з вибірки (73,6 %), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина індексу у країн з низьким рівнем, а саме Алжир (28 разів), Ангола (15 разів), Колумбія (4,4 рази), а також у Польщі (5,9 рази) та Ізраїлю (2 рази). Результати класифікації країн

вибірки за рівнем розвитку ринку праці як складової соціальної безпеки з урахування розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.16 Додатку Ж. Таким чином, 56,6 % країн є відносно безпечними (3,4 групи), решта країн знаходяться в зоні ризику, що негативно впливає на рівень соціальної безпеки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок щодо залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня доходів, можливостей їх отримання в результаті трудової діяльності та загального характеру їх розподілу як всередині країн, так і між країнами світу.

Не менш важливою групою показників в системі індикаторів соціальної безпеки є ті, що характеризують *систему розподілу доходів та нерівність*, характеристика яких з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки представлена в табл. 4.5. Аналітичні дослідження ООН [359] та World Inequality Lab [394] дозволять виділити ряд закономірностей в розвитку системи забезпечення рівномірного розподілу доходів та подолання нерівності. За останні роки глобальний розподіл ВВП на душу населення став більш рівним, так якщо у 2007 р. найбідніші економіки, на які припадало 80 % населення світу, створювали 22 % світового ВВП, то у 2017 р. їх частка у ВВП виросла до 32 %. Однак, нерівність у ВВП на душу населення зменшились переважно серед економік із високим рівнем доходу, а розрив між найбагатшими та найбіднішими країнами світу залишився майже незмінним.

Зменшення розриву між країнами обумовлений швидкими темпами зростання економіки Китаю. Сьогодні 1 % населення світу (76 млн осіб) має середній дохід у 172 дол. США на день, тоді як найбідніші 50 % населення (3,8 млрд осіб) – 4 дол. США на день. 3,9 млрд населення світу або 52 % проживає на нижчий середній прожитковий рівень для країн, що розвиваються (8,1 дол. США на день у 2016 р.). Глобальна нерівність доходів зберігається на високому рівні: мінімальний трудовий дохід 10 % найбагатших працівників складає 7400 дол. США на місяць (2017 р.), а максимальних дохід 10 % найбідніших – 22 дол. США. Незважаючи на наявний тренд щодо зменшення

децильної диференціації доходів, рівень нерівності за доходами залишається достатньо високим.

Таблиця 4.5

**Індикатори стану системи розподілу доходів та нерівності
в системі соціальної безпеки**

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Рівень бідності 3,2 дол. США на день (2011 ППС), % населення / Дестимулятор (PR)	Один з індикаторів рівня бідності, що характеризує частку населення, що витрачає на день не більше 3,2 дол. США. Високий рівень показника є індикатором небезпеки, зростання рівня ідентифікує погіршення рівня добробуту та якості життя населення	SDG 10. Зменшити нерівність всередині та між країнами. 10.1 До 2030 р. поступово досягти і підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40% населення на рівні, що перевищує середній по країні
Коефіцієнт Джині / Дестимулятор (GI)	Індекс Джині, що дорівнює 1 вказує на ідеальну нерівність, а 0 – на ідеальну рівність. Значення індексу в діапазоні [0;1] вказує, наскільки реальний розподіл доходів домогосподарств відхиляється від ідеального розподілу [385]. Зростання значення коефіцієнту збільшує рівень диференціації доходів, погіршує стан безпеки.	10.2 До 2030 р. підтримати законодавчим шляхом і заохочувати активну участь всіх людей в соціальному, економічному та політичному житті
Рівень нерівності, % доходів 10% найбагатшого населення / Дестимулятор (t10)	Індикатори рівня соціально-економічної нерівності, що розраховуються та публікуються в World Inequality Report [394] та акумулюються у відповідній базі даних. Відображають частку доходів, що акумулюють 1%, 10% та 50% населення. Зростання рівня цих індикаторів відображає зростання нерівності у суспільстві, сигналізує щодо збільшення рівня небезпеки	10.3 Забезпечити рівність можливостей і зменшити нерівність результатів, у т.ч. шляхом скасування дискримінаційних законів, політики і практики та сприяння прийняттю відповідного законодавства
Рівень нерівності, % доходів 1% найбагатшого населення / Дестимулятор (t1)		
Коефіцієнт співвідношення частки доходів 10% найбагатших до частки доходів 50% населення/ Дестимулятор (t10/b50)		
Національний дохід на душу населення, дол. США в ППС / Стимулятор (GNIpc)	Індикатор рівня соціально-економічного розвитку країн. Є основною класифікаційною ознакою групування країн за рівнем доходу, що провадить World Bank та застосовують інші міжнародні інституції. Зростання рівня індикатору є критерієм поліпшення рівня безпеки, та навпаки	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці
Темп приросту національного доходу на душу населення, % до попереднього року / Стимулятор/ дестимулятор (GNIgr)	Індикатор інтенсивності зміни рівня соціально-економічного розвитку країн. Від'ємне значення свідчить про економічні втрати, отже, погіршення рівня безпеки, додатне значення та його збільшення є індикатором економічного зростання та передумовою підвищення рівня безпеки	SDG 10. Зменшити нерівність всередині та між країнами.

Примітка: побудовано автором

Рівень нерівності значно диференційований за регіонами світу, так частка доходів 10 % найбагатших становить 37 % в Європі, 47 % в Північній Америці, 61 % на Близькому Сході, при цьому слід зазначити, що прискореними темпами нерівність зростала в північноамериканському регіоні, Китаї, Індії, Росії, більш помірними темпами – в європейському регіоні, на Близькому Сході та в південно-сахарській Африці нерівність залишається стабільно високою. Відповідно до динаміки індикаторів нерівності у розподілі доходів за період 2000–2018 рр. та варіації за вибіркою країн, що аналізуються, було розраховано їх граничні значення як індикаторів безпеки (табл. Ж.17 Додатку Ж).

За аналізований частка населення світу, що приживає на 3,2 дол. на добу складає 26,3 %, що на 44,2 % менше рівня 2000 р. (47,1 %). Верхнє порогове значення складає 44,09 %, а верхнє критичне – 62 %, що також зменшилися. Світовий коефіцієнт Джині склав 63,1, що на 5,8% менше рівня 2000 р. (67,00). Верхнє порогове значення складає 71,74, а верхнє критичне – 80,44. Однак, в світовій практиці розподіл доходів за коефіцієнтом Джині вважається нерівномірним, якщо значення показника перевищує 40 %. Частка доходів 10 % найбагатших у світі становить 52,12 %, що лише на 5,8 % менше рівня 2000 р. Частка доходів 1 % найбагатших у світі становить 20,44 %, що лише на 2,2% зменшилася відносно рівня 2000 р. Співвідношення між 10 % найбагатших та 50 % найбідніших у світі становить 5,39, що 15,3 % менше за показник 2000 р. Щодо останніх трьох показників, що їх верхні межі як дестимуляторів зменшувалися незначними темпами.

Національний дохід на душу населення у світі становив 17896 дол. у ППС (2018 р.), що на 125,3 % більше показника 2000 р. (7944 дол.). Для доходу була виявлена суттєва варіації показників у вибірці, тому для визначення нижніх порогових значень були взяті показники, розраховані Світовим банком, для групи країн з низьким доходом та нижче середнього. Отже, нижнє критичне значення становить у 2018 р. 2361 дол., а нижче порогове – 7608 дол. В середньому дохід на душу у світі зростав на 2,08 %

(2018 р.), темпи зростання мали тенденцію до уповільнення. Від'ємний темп приросту доходу нижче 3,25 % на рік (2018 р.) та менший за -0,57 % на рік визначено в якості індикаторів небезпеки. Результати оцінки находження країн вибірки в різних зонах безпеки за індикаторами нерівності в розподілі доходів за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж.18 Додатку Ж. Розподіл країн вибірки за аналізованими індикаторами є достатньо нерівномірним (висока варіація значень показників), отже, перевищення показників середньосвітового рівня також було оцінено як зону ризику (для дестимуляторів). Отже, за індикатором рівня бідності (3,2 дол. на день) тільки 5,7 % країн в зоні критичної небезпеки та 13,2 % станом за 2018 р. мають рівень цього показника, вищий за середньосвітовий, що відносить їх до групи відносної небезпеки.

За коефіцієнтом Джині країни у вибірці не потрапляють в зони небезпеки, при цьому визначено, що 35,8 % країн у 2018 р. та 41,5 % у 2000 р. мають нерівномірний характер розподілу доходів за коефіцієнтом Джині (вище 40 %). Щодо інших показників нерівномірності доходів в критичну зону не потрапила жодна країна, в зоні відносної небезпеки за часткою доходів 10 % та 1 % населення 15 % країн, це переважно країни Близького Сходу, а також Індія, Бразилія, Чилі та Ізраїль. Щодо коефіцієнту співвідношення частки доходів 10 % найбагатших до частки доходів 50 % населення, то в критичній зоні Кувейт та ПАР, в зоні відносної небезпеки Катар, ОАЕ та Саудівська Аравія.

За рівнем національного доходу на душу населення жодна з країн вибірки не має дохід нижчий за середнє значення в групі країн з низьким рівнем доходу; 3 країни, що складає 5,7 % мають рівень доходу, нижчий за середнє значення в групі країн з доходом нижче середнього. За темпами зміни національного доходу у 2018 р. 3 країни потрапило у критичну зону, 5 країн у відносно небезпечну (всі вони характеризуються скороченням рівня доходів на душу та є країни Латинської Америки або Африки). Результати розрахунку інтегрального субіндексу рівня нерівномірності в

розподілі доходів в соціальній безпеці за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. представлено на рис. 4.5.

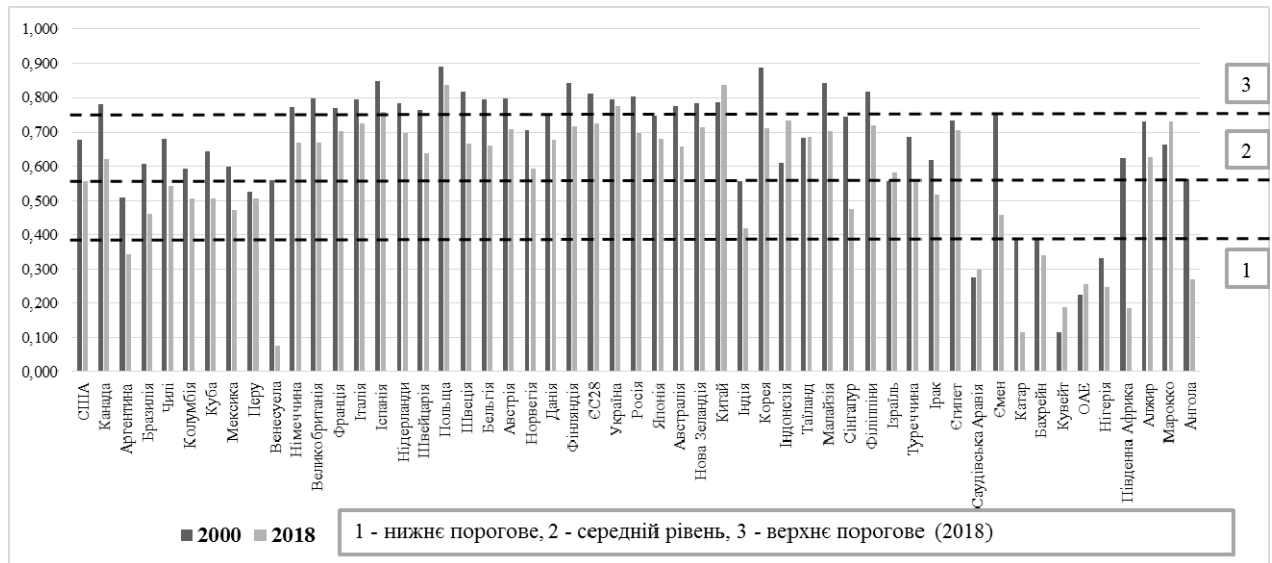


Рис. 4.5. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем рівня нерівності в розподілі доходів в системі соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Найбільш високі інтегральні оцінки за цим субіндексом (країни з найбільш рівномірним розподілом доходів) отримано для таких країн, як Польща (0,837), Китай (0,836), Україна (0,775), Іспанія (0,761), Індонезія (0,736), Марокко (0,733), Італія (0,727). Найменші інтегральні оцінки безпеки в цій складовій у таких країн (найбільш нерівномірні в розподілі доходів), як Саудівська Аравія (0,298), Ангола (0,269), ОАЕ (0,255), Нігерія (0,247), Кувейт (0,188), Південна Африка (0,185), Катар (0,115). Щодо закономірностей динаміки інтегрального субіндексу розподілу доходів, то: перша група країн, що характеризуються тенденцією до скорочення рівня субіндексу безпеки (2000–2018 рр.), – 45 країн з вибірки (84,9 %), серед яких найбільшими темпами зменшилась величина індексу у таких країн, як Венесуела (-86,4 %), ПАР (-70,3 %), Ангола (-52,3%), Ємен (-39,0 %), Сінгапур (-36,1 %) та Аргентина (-32,2 %). Друга група країн, що характеризуються тенденцією до зростання рівня безпеки, – лише 8 країн з вибірки (15,1 %), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина

індексу у таких країн, як Кувейт (60,9 %), Індонезія (20,9 %), Марокко (10,4 %) та Китай (6,3 %). Результати класифікації країн вибірки за рівнем розподілу доходів в системі як соціальної безпеки з урахування розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.19 Додатку Ж. Отримані розрахунки свідчать, 58,4 % країн є відносно безпечними (3,4 групи), решта країн знаходяться в зоні ризику, що має негативний вплив на загальний рівень соціальної безпеки. Оцінка взаємозв'язків між загальним рівнем соціальної безпеки та окремими складовими, що її визначають, дозволив виявити відмінності у ступені впливу, а саме: найбільш рівень впливу виявлено з боку інтегрального рівня охорони здоров'я як складової соціальної безпеки (середнє значення коефіцієнту кореляції складає 0,81, максимальний рівень зв'язку спостерігається у 2006 р. 0,86, мінімальний – у 2013 р. 0,75). Високий рівень впливу на соціальну безпеку має інтегральна складова рівня розвитку системи світи (середнє значення коефіцієнту кореляції складає 0,78, максимальний рівень зв'язку спостерігається у 2008 р. 0,82, мінімальний – у 2003 р. 0,74). Помірний вплив на загальний рівень соціальної безпеки виявлено з боку демографічної складової (середнє значення коефіцієнту кореляції складає 0,59, максимальний рівень зв'язку спостерігається у 2010 р. 0,66, мінімальний – у 2017 р. 0,49).

Інтегральний субіндекс рівня нерівномірності розподілу доходів також має помірну кореляцію з рівнем соціальної безпеки на рівні 0,50 в середньому (максимальний рівень зв'язку спостерігається у 2018 р. 0,61, мінімальний – у 2001 р. 0,38). Найменший рівень впливу має інтегральна складова розвитку ринку праці в системі безпеки (середнє значення коефіцієнту кореляції складає 0,45, максимальний рівень зв'язку спостерігається у 2018 р. 0,52, мінімальний – у 2010 р. 0,32). У результаті агрегування вище досліджених складових з урахуванням їх вагомості було розраховано інтегральні оцінки загального рівня соціальної безпеки в динаміці за 2000–2018 рр. за вибіркою досліджуваних країн. Розподіл країн за інтегральним індексом представлено на рис. 4.6.

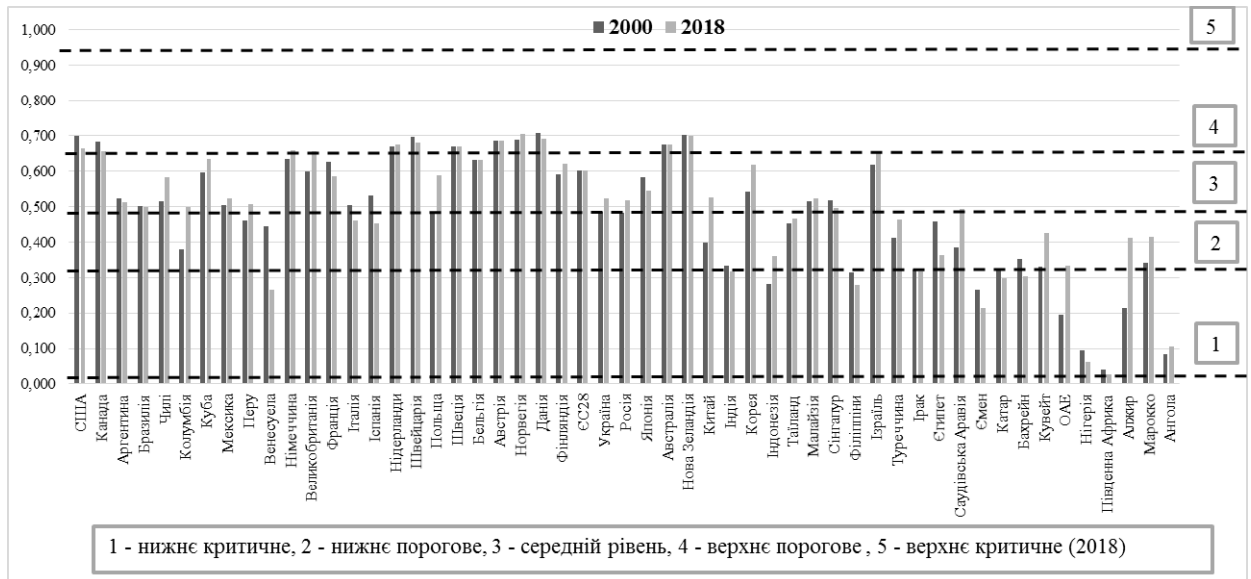


Рис. 4.6. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Десятка країн з найвищим рівнем соціальної безпеки включає Норвегію, Нову Зеландію, Данію, Австрію, Швейцарію, Австралію, Нідерланди, Швецію, США, Німеччину. Країни-лідери за винятком Німеччини входять до групи країн з безпечним рівнем відповідно до інтегральних оцінок соціальної безпеки (слід зазначити, що жодна з країн вибірки не має оптимального рівня безпеки). 23 країни вибірки, що складає 43,4 %, віднесено до групи країн з задовільним рівнем безпеки. 11 країн або 20,8 % мають незадовільний рівень за індексами соціальної безпеки. 10 країн або 18,9 % потрапили у групи з небезпечним рівнем, при чому тільки Південна Африка характеризується критичним рівнем небезпеки.

Із використанням інструментів кореляційно-регресійного моделювання визначено ступінь впливу соціальних субскладових на рівень безпеки країн світу (відповідно до вибірки). Існує є тісна пряма кореляції рівня соціальної безпеки саме від рівня розвитку системи охорони здоров'я та освіти. Помірна кореляція простежується з демографічною складовою, яка мала зростаючий вплив на динаміку рівня соціальної безпеки в період до 2010 р. та навпаки послаблюючий характер впливу у період 2011–2018 рр. З 2010 р. помірну

кореляцію виявлено з складовою розвитку системи розподілу доходів та нерівномірності. Несуттєва кореляція простежується між рівнем розвитку ринку праці та станом соціальної безпеки, при чому вона виявляється також у двох напрямках, а саме зменшення рівня впливу в період до 2010 р. та посилення ступеня взаємозв'язку після 2010 р. Динаміка індексів кореляції рівня соціальної безпеки та її складових представлена на рис. Ж.12 Додатку Ж. Регресійні моделі залежності рівня соціальної безпеки від окремих складових наведені в табл. 4.6 та представлені на рис. Ж.13-Ж.17 Додатку Ж.

Таблиця 4.6

**Регресійні моделі залежності рівня соціальної безпеки
від окремих складових**

Фактор впливу	Моделі	Рівень апроксимації (R ²)
Демографічна складова	$SI_C = -2,074 * SI_D^2 + 1,996 * SI_D + 0,058$	0,327
Рівень розвитку освіти	$SI_C = 0,59 * SI_E + 0,128$	0,678
Рівень розвитку охорони здоров'я	$SI_C = 0,692 * SI_{HC}^{0,48}$	0,889
Система розподілу доходів та нерівномірність	$SI_C = -0,939 * SI_{ID}^2 + 1,431 * SI_{ID} + 0,018$	0,410
Рівень розвитку ринку праці	$SI_C = 0,637 * SI_{LM}^{0,371}$	0,467

Примітка: розрахунки автора за досліджуваною вибіркою країн за даними 2018 р.

Отримані результати моделювання дозволяють дійти наступних висновків: по-перше, слід відзначити переважно нелінійний характер зв'язків між досліджуваними показниками; по-друге, на 88,9 % варіація рівня соціальної безпеки пояснюється змінами в індикаторах розвитку системи охорони здоров'я, на 67,8 % – в освітніх індикаторах, на 46,7 % – в індикаторах ринку праці, 41 % – рівня нерівномірності в розподілі доходів, на 32,7 % – демографічним чинниками. Багатофакторна модель залежності рівня соціальної безпеки від сукупності субскладових має вигляд:

$$SI_C = -2,1125 + 0,2425 * SI_D + 0,1957 * SI_E + 0,3498 * SI_{HC} + 0,2001 * SI_{ID} + 0,1834 * SI_{LM} \quad (4.1)$$

Параметри моделі та статистичні характеристики свідчать, що зростання індексів демографічної складової безпеки за умови незмінності інших факторів моделі викликає зміну індексу соціальної безпеки на 0,2425; індексів розвитку освіти – на 0,1957; індексів розвитку охорони здоров'я – на 0,3498; індексів рівня нерівномірності розподілу доходів – на 0,2001; індексів розвитку ринку праці – на 0,1834. Отже, підтверджується найбільша залежність оцінок стану соціальної безпеки саме від рівня розвитку системи охорони здоров'я. Варіація рівня соціальної безпеки на 97,65 % пояснюється сукупним впливом субіндексів, що розглядаються, зв'язок між ними досить високий (множинний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,988), за коефіцієнтом Фішера ($F = 389,89$) побудована модель адекватно описує залежності між показниками.

На рис. Ж.18 Додатку Ж представлена динаміка регіональних інтегральних індексів соціальної безпеки. Загальний світовий рівень соціальної безпеки не характеризуються високою інтенсивністю динаміки, зокрема за період 2000–2018 рр. збільшився лише на 2,8 %. Всі регіони, окрім країн Африки та Близького Сходу, характеризуються оцінками рівня соціальної безпеки вищими за середньосвітовий рівень. Найбільш високі значення індексів, що перевищують середньосвітові індекси (середньому на 34 %) мають країни Європейського регіону. За даними 2018 р. індекс соціальної безпеки країн Європи складає 0,606, що на 1,1 % вище рівня 2000 р. та 5,6 % більше рівня 2013 р., в якому спостерігався найнижчий рівень безпеки. Американський регіон до 2013 р. характеризувався зростання інтегрального рівня соціальної безпеки, що збільшився на 10,4 %, однак, в період 2013–2018 рр. спостерігається зворотна тенденція, скорочення індекси безпеки становить 9,8 %. Азійський регіон має тенденцію до помірному зростання рівнів соціальної безпеки, зокрема за дослідований період він виріс на 5,5 %. Регіон Африки та Близького Сходу характеризується найнижчими оцінками рівня безпеки, що в середньому на 45 % менші за середньосвітовий рівень, однак для країн регіону також характерною є тенденція помірному зростання індексів соціальної безпеки, що збільшилися на 5 % за період 2000–2018 рр.

Відповідні інтегральні оцінки рівня соціальної безпеки було розраховано для груп країн з різним рівнем розвитку (рис. Ж.19 Додатку Ж). Отримані розрахунки доводять, розвинені країни характеризуються більш високим рівнем соціальної безпеки (в середньому на 78,7 % вищим) відносно групи країн, що розвиваються в цілому. Серед країн, що розвиваються найбільш безпечними в соціальному аспекті є країни Азійського регіону, а найменш – країни Латинської Америки. У цілому результати проведеного дослідження доводять більш суттєву значимість сфери освіти та охорони здоров'я в контексті досягнення як цілей сталого розвитку, забезпеченні високого рівня соціальної безпеки. Одночасно, виявлено помірний характер залежності рівня соціальної безпеки країн від демографічних тенденцій, рівня доходів, можливостей їх отримання в результаті трудової діяльності та загального характеру їх розподілу як всередині країн, так і між країнами світу.

Систематизовані індикатори різних субскладових соціальної безпеки з урахуванням динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків зміни на перспективу можуть бути застосовані в якості критеріїв, що ідентифікують можливі критичні загрози або ризики безпеці, своєчасне врахування яких дозволяє підтримувати стабільність та безпечність соціального розвитку. За результатами проведених розрахунків встановлено, що 52,8 % країн є відносно безпечними за розвитком освіти, 41,5 % – за розвитком сфери охорони здоров'я. За окремими індикаторами сфери охорони здоров'я більша кількість аналізованих країн опинилась в зонах критичної або відносної небезпеки, що свідчить про більший ступінь негативного впливу цих чинників на рівень соціальної та як наслідок економічної безпеки.

Країни, що за результатами інтегрального оцінювання віднесено в групу з оптимально високим рівнем безпеки за освітніми індикаторами (Норвегія, Данія, Фінляндія, Швеція, Бельгія, Нова Зеландія), розглядають освіту як базис забезпечення високого рівня розвитку людського потенціалу та драйвер інноваційного розвитку. Країни, що мають найнижчі позиції за інтегральною оцінкою освітньої компоненти в структурі безпеки (Ємен, Ангола, Нігерія,

ОАЕ, Катар, Ірак, Філіппіни тощо), повинні підвищити рівень доступності та забезпеченості населення якісними освітніми послугами, що сприятиме зростанню рівня освіченості та, як наслідок, можливості забезпечення високого рівня доходів та їх рівномірного розподілу.

Щодо інтегральної оцінки сфери охорони здоров'я в структурі соціальної безпеки, то країни, що віднесено до групи небезпечних (Таїланд, Індія, Індонезія, Філіппіни, Ангола, Нігерія, Південна Африка тощо) мають акцентувати увагу на досягненні більш високого рівня забезпеченості кваліфікованим медичним персоналом, ліками та доступу населення до медичних послуг в цілому, що сприятиме зниженню загального рівня захворюваності населення та підвищення тривалості життя. Для 56,6 % країн виявлені закономірності розвитку ринку праці (рівень безробіття, рівень зайнятості, вразлива зайнятість) ідентифікують небезпеку та ризики сталому розвитку. Найбільший рівень небезпеки при цьому діагностовано для Туреччини, Нігерії, Бразилії, Марокко, Італії, Єгипту, Алжиру, Ємен та Іспанії. 58,4 % країн визначено як відносно небезпечні з точки зору рівня доходів та характеру їх розподілу. Найвищий рівень небезпеки в цьому аспекті заведеною оцінкою у Саудівської Аравії, Анголи, ОАЕ, Кувейту, Південної Африки та Катару. Відповідно саме ці країни є найбільш вразливими в системі забезпечення соціальної складової міжнародної економічної безпеки.

Безпека уявляє собою одну з головних характеристик життєдіяльного людини, що поєднує мету та можливості її розвитку в умовах невизначеності та ризикового середовища. Безпека людини має визначатись наявним миром, доступом до якісних умов їхнього буття, що пов'язано із забезпеченням основних життєвих потреб та їхнього розвитку. Формування системи соціальної безпеки в країнах світу спрямовано на забезпечення відповідних умов розвитку, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому.

Соціальна безпека як вагомий складник економічної безпеки знаходить під впливом всіх інших сфер національної безпеки, ризики та загрози яких

безумовно обумовлюють та змінюють параметри системи забезпечення соціальної безпеки. Сьогодні перед кожною країною світу постає питання узгодження питань забезпечення реалізації соціальних цілей розвитку та пошуку ресурсних та фінансових можливостей для їх досягнення. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання. Однак, вагомість соціальної складової у забезпеченні сталого розвитку, активізації економічної активності, зростанні рівня життя на добробуту населення, формуванні високого рівня людського капіталу постійно зростає, особливо в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ у розвитку економічних процесів.

4.2 Економічні виміри безпекового розвитку країн

Економічна безпека країни нерозривно пов'язана зі стійким розвитком національної економічної системи, оскільки у більшості підходів до її визначення економічна безпека виступає такою характеристикою економічної системи, що визначає її незалежність, стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, спроможність протистояти різним загрозам. Індикатори економічної безпеки країн світу мають корелювати з цілями Концепції сталого розвитку ООН, відповідно, у якості окремих складових загального рівня економічної безпеки слід враховувати систему індикаторів (блоків), що визначають економічну, соціальну та екологічну складові безпеки. Основними індикаторами, що визначають економічну складову безпеки країн, виступають макроекономічні, зовнішньоекономічні (торговельні), інвестиційно-інноваційні, фінансові, які представлено в глобальних цілях сталого економічного розвитку ООН. Саме ці індикатори головним чином представлені в глобальних цілях сталого економічного розвитку ООН.

Із урахуванням запропонованого підходу до оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн світу, що базується на основі зв'язку економічної безпеки країни з забезпеченням умов стійкого економічного розвитку, проведемо аналіз основних економічних індикаторів, що виступають в якості чинників, характер та закономірності зміни яких визначають умови формування певного рівня безпеки. Основні індикатори макроекономічної складової безпеки систематизовано в табл. 4.7. Економічне зростання є одним із трьох складових сталого розвитку, при цьому, з одного боку, забезпечує економічні можливості для кожного з точки зору зростання рівня доходів та якості життя, забезпечує повну та продуктивну зайнятість, а з іншого боку, є безпечним щодо умов праці, рівних можливостей, навколишнього середовища та використання ресурсів.

Результати аналізу макроекономічних показників за 2000-2018 рр. групи країн, що досліджуються, у тому числі на основі останніх досліджень UNCTAD та UNIDO, [388, 331, 144] дозволяють виділити деякі закономірності розвитку. По-перше, зростання світового рівня ВВП на душу більш ніж в 2 рази за період 2000–2018 рр. (з 5493 дол. до 11313 дол.) з середньорічним темпом приросту на рівні 1,68 % з максимальним показником у 2007 р. (3,05 %), мінімальним у 2009 р. (-2,87 %). Максимальні темпи приросту ВВП на душу, однак з вираженим уповільненим характером зміни, спостерігаються у країнах, що розвиваються, зокрема Китаї (6,08 % у 2018 р. порівняно з 10,1 % у 2010 р.), Індії (5,71 % порівняно з 7,04 %), Філіппінах (4,77 % порівняно з 5,85 %).

У цілому в країнах з низьким доходом та нижче середнього рівень ВВП на душу за аналізований період збільшився в 4,2 рази, тоді як в країнах з високим рівнем доходу – в 1,7 рази. На фоні збереження глобального тренду щодо сповільнення економічної динаміки, ООН прогнозує подальше зростання обсягу ВВП на рівні 2,5 % у 2020 р., 2,7 % у 2021 р., при цьому для 20 % країн слід очікувати нульової або від'ємної динаміки економічного зростання. Найменші темпи прогнозуються для країн ЄС (на рівні 1,6 % у 2020 р.), найвищі для країн, що розвиваються (на рівні 5,1 %).

Таблиця 4.7

Макроекономічні індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
ВВП на душу населення, дол. США / Стимулятор (GDPpc)	Індикатор рівня соціально-економічного розвитку, зростання якого свідчить про підвищення рівня економічного потенціалу країни, створення умов для забезпечення економічного росту	SDG 8. Сприяння поступо- вому, стійкому економічно- му зростанню та забезпе- чення зайнятості та гідної праці
Темп приросту ВВП на душу, % до попереднього року / Стимулятор (GDPag)	Індикатор рівня економічного зростання. Додатні значення показника та їх зростання є свідченням підвищення рівня економічної безпеки, від'ємні – економічної рецесії, що супроводжується падінням виробництва, безробіттям, скороченням рівня доходів тощо.	8.1. Підтримка економічного зростання на душу населення відповідно до національних умов, зокрема зростання ВВП на рівні не менше 7 % щорічно у найменше розвинених країнах
Рівень інфляції, % / Дестимулятор (Irate)	Індикатор, що відображає зміну споживчих цін. Інфляція на рівні 1–2 % (до 5 %) розцінюється як бажаний для економіки рівень зростання цін, що дозволяє стимулювати попит і відповідно розвиток економіки в цілому. Інфляція на рівні 5– 10 % для розвинених країн та вище 10 % для країн, що розвиваються, оцінюється як сигнал тривоги, загроза безпеці та стійкості [356].	8.2. Забезпечити підвищення продуктивності в економіці за рахунок диверсифікації, технічній модернізації та ін- новаційній діяльності, зокре- ма за рахунок підтримки секторів з високою доданою вартістю та працездатних секторів Індикатори 8.1.1, 8.2.1
Частка промисловості у ВВП, % / Стимулятор (Mva)	Індикатор характеризує частку промислового виробництва в структурі валової доданої вартості. Показник рівня індустріалізації країни, відображає виробничі можливості країни, чим вище рівень показника, тим більш індустріалізованою є країна, вищим є рівень її виробничого, технологічного та інноваційного потенціалу [363, 375]. Висока частка промисловості створює додаткове навантаження на навколишнє середовище, що є ризикогенним фактором екологічної безпеки	SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям 9.2 Сприяти всеосяжній та стійкій індустріалізації, до 2030 року істотно підвищити рівень зайнятості в проми- словості і частку промисло- вого виробництва в ВВП відповідно до національних умов і подвоїти відповідні показники в найменш розвинених країнах Індикатори 9.2.1, 9.2.2
Частка зайнятих у промисловості, % / Стимулятор (Memp)	Індикатор, що відображає частку населення, яка безпосередньо отримує дохід від промислового сектору країни. Зростання рівня показника призводить до покращення рівня життя та добробуту населення	

Примітка: побудовано автором

По-друге, збереження помірних середньосвітових темпів інфляції на рівні 2,41 % у 2018 р. (середній рівень за 2009–2018 рр. 2,71 %) після високого рівня 2008 р. (8,93 %) на фоні ослаблення економічної активності та загального тренду зниження цін на ресурси. У розвинених економіках рівень інфляції низький, коливається від мінімального у Данії (0,81 % у 2018 р.), Швейцарії (0,94 %) та Японії (0,98 %) до максимального у США (2,44%) та Норвегії (2,76 %). Інфляційна картина є більш неоднорідною в країнах з

перехідною економікою та в країнах, що розвиваються. Серед них найвищий рівень інфляції в країнах Латинської Америки, а саме Венесуелі (гіперінфляція у розмірі 929789 % у 2018 р., 493 % у 2017 р., 254 % у 2016 р.), Аргентині (34,28 % у 2018 р.), в країнах Африки та Близького Сходу, зокрема Ємені (41,77 %), Єгипті (20,86 %), Туреччині (16,33%), Нігерії (12,09 %). Найнижча інфляція серед країн, що розвиваються, в країнах Південно-Східної Азії, зокрема Сінгапурі (0,74 %) та Малайзії (0,88%), а також в деяких країнах Персидської затоки, а саме Катарі (0,34 %), Іраку (0,37 %) та Кувейті (0,7 %).

По-третє, основною передумовою сталого економічного розвитку є стійка індустріалізація та активний інноваційний розвиток за умови існування ефективної інфраструктури. Так, відповідно до Лімської декларації [379], індустріалізація є драйвером економічного розвитку, що обумовлено тим, що промисловість підвищує продуктивність праці, створення нових робочих місць та зростання доходів, тим самим сприяючи подоланню бідності, розвитку соціальної інклюзії, у тому числі забезпеченню гендерної рівності, розширення можливостей жінок та створення гідної зайнятості для молоді. Розвиток промислового виробництва забезпечує зростання доданої вартості, стимулює впровадження результатів наукових досліджень, розширює застосування технологій та інновацій, таким чином активізує залучення інвестиції в професійну підготовку та освіту, забезпечуючи таким чином ресурси для досягнення інших цілей сталого розвитку (перш за все соціальним, а саме зменшення бідності, забезпечення зайнятості, подолання нерівності, забезпечення стандартів праці, більшого доступу до освіти та охорони здоров'я).

Рівень індустріалізації світової економіки характеризується спадним трендом, частка промисловості у світовому ВВП скоротилася з 17,07 % у 2000 р. до 15,37 % у 2018 р., при цьому кожний п'ятий занятий у сфері промислового виробництва (максимальна частка у 2014 р. 23,22 % зайнятих у світі у промисловому секторі). Найбільшу частку промисловість займає в структурі ВВП таких країн, як Китай (29,41 % у 2018 р.), Корея (27,23 %),

Алжир (27,18 %), Таїланд (26,92%), Малайзія (21,56 %), Сінгапур (20,82 %), Японія (20,73 %) та Німеччина (20,4%).

У цілому можна говорити про сповільнення темпів промислового виробництва майже в усіх країнах та регіонах світу, що відбулося в основному через нові торговельні та тарифні бар'єри, що стримували інвестиції та розвиток, перерозподіл ресурсів до сфери послуг та високотехнологічних секторів, а також збереження низького рівня індустріалізації в найменш розвинених країнах. Результати розрахунку граничних значень індикаторів макроекономічної безпеки відповідно до методичного інструментарію оцінки представлені в табл. Ж.20 Додатку Ж.

Критично небезпечним за оцінками 2018 р. є рівень ВВП на душу у розмірі 834 дол., що на 116,8 % вище показника 2000 р., відносно небезпечним – 4971 дол., що на 318,4 % вище рівня 2000 р. У цілому загрозою стійкого економічного розвитку країни в глобальних вимірах можна вважати показник, нижчий за 11312 дол. (середньосвітовий рівень). У зонах відносної безпеки ті країни, рівень ВВП на душу яких є вищим за 34852 дол. (що на 97,3 % вище рівня 2000 р.). Щодо темпів приросту ВВП на душу нижня критична межа оцінена у -5,21 % (2018 р.), нижнє порогове – у -1,67 %, ці оцінки є меншими порівняно періодів 2004 та 2016 рр. Верхнє порогове значення (відносно безпечний рівень) оцінено у 5,36 %, що нижче 2014 р., однак більше рівнів 2008 р. та 2012 р., верхнє критичне значення (оптимальна зона) дорівнює 8,9 %, що на 16,4 % вище рівня 2000 р., однак двічі менше оцінки 2004 р.

Верхнє порогове значення рівня інфляції оцінено у 10,5 % (що відповідає помірній інфляції), однак менше рівня 2000 р. (12,26 %) та 2008 р. (14,86 %); верхнє критичне значення – у 18,65 %, що менше рівня 2000 р. (21,08 %), однак вище рівнів 2012, 2016, 2017 рр. Нижні порогове та критичне значення характеризують небезпечні темпи навпаки дефляційних процесів. Дефляція на рівні нижче 13,84 % (2018 р.) є загрозою безпеці,

причому нижні граничні значення зростали у 2000–2012 рр. та навпаки зменшувалися у 2012–2018 рр.

Оцінюючи рівень індустріалізації, можна зазначити, критично небезпечним за оцінками показник питомої ваги промисловості у ВВП на рівні 4,07 % у 2018 р. (1,78 % у 2000 р.). Нижнє порогове значення оцінено у 9,84 % у 2018 р., при цьому динаміка несуттєва (8,68 %–10,12 %), тобто такий рівень є небезпечним переважно для країн, що розвиваються. Зростання частки промисловості у вище на рівень вище 27,07 % у 2018 р. (32,37 % у 2000 р.), що є оціненим верхнім критичним значенням, можна вважати небезпечним з точки зору зростання антропогенного навантаження та погіршення індикаторів екологічної безпеки. Рівень частки зайнятих у промисловості нижчий за 9,53 % (критичне значення) та 16,26 % (порогове значення), особливо для країн, що розвиваються, оцінено як загрозу безпеці. У цілому, граничні значення мають зростаючу тенденцію зміни. Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за аналізованими індикаторами за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж. 21 Додатку Ж..

У критичні зони небезпеки за результатами проведених розрахунків потрапляє невелика кількість країн, що не перевищує за максимальною оцінкою 9,4 % досліджуваної сукупності (за індикатором рівня інфляції). 39,6 % країн вибірки за даними 2018 р. (45,3 % у 2000 р.) мають показник ВВП на душу населення нижчий за середньосвітовий рівень, при цьому 17 % країн у зоні відносної небезпеки. За інтенсивністю зміни рівня соціально-економічного розвитку 39,6 % країн за даними 2018 р. (41,5 % у 2000 р.) мають темпи приросту ВВП на душу менші за середньосвітовий рівень, при цьому 8,4 % (деякі країни Африки та Аргентина) характеризуються відносно небезпечними значеннями індикатору. 43,5 % (35,8 % у 2000 р.) країн вибірки характеризуються рівнем інфляції, вищим за середньосвітовий рівень, при цьому 8 країни або 15,1% вибірки в зоні відносної або критичної небезпеки.

Щодо рівня індустріалізації, то за результатами оцінки 66 % країн вибірки (52,8 % у 2000 р.) мають частку промисловості в структурі ВВП нижчу за середню у світі, 9 країн або 17 % віднесено за цим індикатором у зону відносної небезпеки. Частка зайнятих у промисловості є меншою за середньосвітовий рівень у 54,7 % країн, тільки 4 країни – у зоні відносної або критичної небезпеки. У цілому, якщо говорити про зміни рівня небезпеки за аналізованими індикаторами, то тільки за показником ВВП на душу населення можна спостерігати підвищення рівня безпеки за рахунок впливу, зміни в решті індикаторів свідчать про прояви та активізацію загроз безпеці у більшій кількості країн. На рис. 4.7 наведені розраховані індекси за 2000 та 2018 р. та розраховані діапазони граничних значень, що дозволяють застосовувати дані оцінки як індекси безпеки.

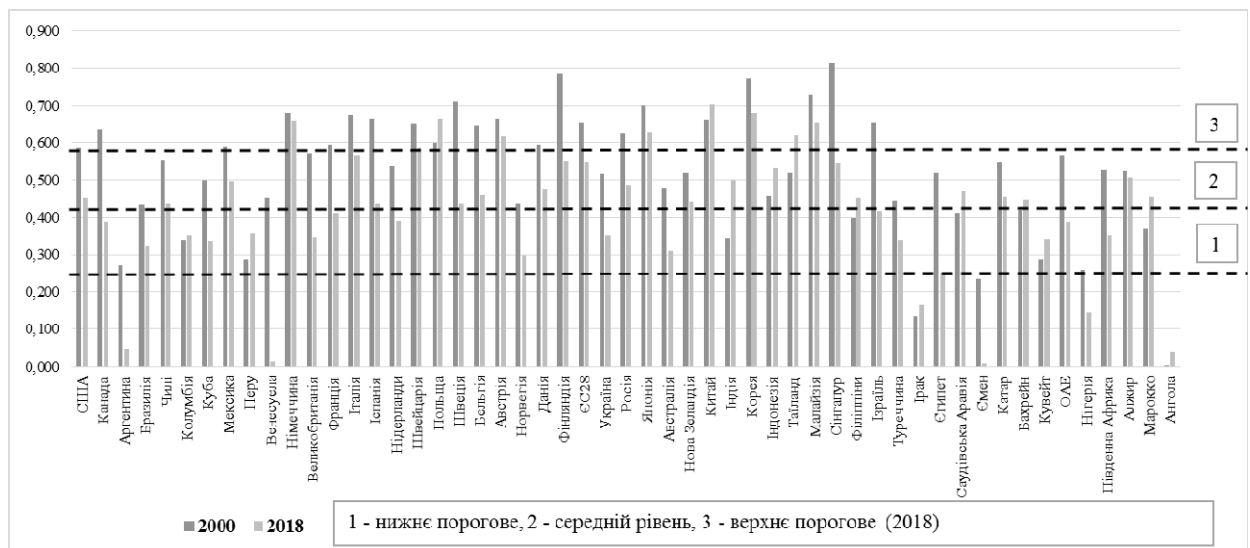


Рис. 4.7. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем макроекономічної складової безпеки

Примітка: розраховано автором

Розрахунок субіндексу макроекономічної складової безпеки за аналізованою вибіркою країн за період 2000–2018 рр. виявив наступне. Найбільш високі інтегральні оцінки за макроекономічною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Китай, Корея, Польща, Німеччина, Малайзія, Японія, Таїланд, Австрія, Швейцарія, Італія (більшість країн є

розвиненими країнами європейського регіону, решта країн – з азійського регіону, який представлений як країнами, що розвиваються, так і розвиненими країнами). Найменші інтегральні оцінки макроекономічної безпеки у таких країн як Ємен Венесуела Ангола Аргентина Нігерія Ірак Єгипет (країни Африки та Близького Сходу та Латинської Америки). Розподіл країн-лідерів (найбільш безпечних) дещо змінився за 2000–2018 рр. Суттєво втратили позиції за оцінкою макроекономічної безпеки Сінгапур (з 1 позиції у 2000 р. до 13 у 2018 р.), Фінляндія (з 2 до 11), Швеція (з 5 до 29), Іспанія (з 9 до 28), укріпили позиції Китай (з 11 у 2000 р. до 1 у 2018 р.), Німеччина (з 7 до 3), залишилися майже незмінними позиції азійських країн Кореї, Японії та Малайзії.

Відповідно до закономірностей динаміки інтегрального індексу за аналізований період країни вибірки можна поділити на 2 групи. Зокрема, перша група – країни, що характеризуються тенденцією до падіння рівня макроекономічної складової безпеки – це 38 країн з вибірки (71,7 %), серед яких найбільшими темпами зменшилась величина індексу у Ємену (-96,7 %), Аргентини (-83,2 %), Канади (-38,5 %), Швеції (-38,4 %), Ізраїлю (-36 %) та Австралії (-34,6 %). Слід також зазначити, що всі розвинені країни характеризуються зменшенням інтегральних оцінок. Друга група – країни, що характеризуються тенденцією до зростання рівня макроекономічної безпеки – це 15 країн з вибірки (28,3 %), серед яких найбільшими темпами збільшилася величина індексу у країн азійського регіону, а саме Індії (на 44,8 %), Таїланду (19,7 %), Індонезії (17,9 %) та Філіппін (12,3 %), серед розвинених країн зростання індексу спостерігається у Польщі (10,7 %), серед країн Близького Сходу найбільше зростання – у Марокко (23,2 %), Іраку (21,4 %) та Кувейту (19 %).

Із позиції оцінку стану макроекономічної безпеки можна класифікувати країни відносно рівня безпеки з урахування розрахованих граничних значень (табл. Ж.22 Додатку Ж). Більшість країн із досліджуваної вибірки (56,6 %) є відносно безпечною (4 та 5 група) щодо рівня макроекономічної безпеки, 30,2 % країн (3 група) мають відносно незадовільний рівень, 13,2 % країн

характеризуються небезпечним рівнем, в критичну зону не віднесено жодної країни. Слід також відмітити, що незадовільний рівень безпеки виявлено у тому числі для розвинених країн, а саме країн ЄС, Норвегії, Канади та Австралії, країни латиноамериканського регіону також мають незадовільний або небезпечний рівень за отриманими інтегральними оцінками.

Дослідження основних макроекономічних індикаторів безпеки дозволяє дійти висновку, що основною передумовою сталого економічного розвитку є стійка індустріалізація та активний інноваційний розвиток за умови існування ефективної інфраструктури. У світовому господарстві спостерігається сповільнення темпів промислового виробництва майже в усіх країнах та регіонах світу, що відбулося в основному через нові торговельні та тарифні бар'єри, що стримували інвестиції та розвиток, перерозподіл ресурсів до сфери послуг та високотехнологічних секторів, а також збереження низького рівня індустріалізації в найменш розвинених країнах. Найбільш високі інтегральні оцінки за макроекономічною безпекою за даними 2018 р. демонструють Китай, Корея, Польща, Німеччина, Малайзія, Японія, Таїланд, Австрія, Швейцарія, Італія (більшість країн є розвиненими країнами європейського регіону, решта країн – з азійського регіону, який представлений як країнами, що розвиваються, так і розвиненими країнами), найменші інтегральні оцінки макроекономічної безпеки у таких країн як Ємен, Венесуела, Ангола, Аргентина, Нігерія, Ірак, Єгипет (країни Африки та Близького Сходу та Латинської Америки).

Особливе місце серед детермінант, що впливають на національну економічну безпеку, займає ступінь залучення країни в світову економіку. З одного боку, чим значніше частка країни у світовій торгівлі, в експорті капіталу і технічного сприяння, тим більше у неї можливостей впливати на інші країни, тобто тим більше її активна сила. Але, з іншого – чим більше частка зовнішньої торгівлі по відношенню до ВВП, чим сильніше проникнення іноземного капіталу в економіку, тим в більшій мірі країна схильна до впливу ззовні, а це вже позначається на величині її пасивної сили.

Усі країни залежать від інших в отриманні благ, необхідних їм для досягнення бажаного рівня життя і темпів економічного розвитку.

Зовнішньоторговельна складова є невід'ємним компонентом економічної безпеки країни [171, 345, 389], врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів (табл. 4.8) дозволяє визначати можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності.

Таблиця 4.8

Зовнішньоторговельні індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Експорт товарів та послуг, % до ВВП/ Стимулятор/ (дестимулятор - за умови надмірного зростання) (Exp)	Індикатор ступеня відкритості економіки (експортна квота), зростання якого обумовлює збільшення рівня залученості країн в систему світових торговельних зв'язків. За критеріями Світового банку, країни мають відносно закриті економіки, якщо показник не перевищує 10%; помірно відкриті, якщо показник приймає значення у діапазоні 10-25%; досить відкриті 25-35%; достатньо відкриті >35% [344].	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП Детимулятор / (стимулятор до певної межі) (Imp)	Індикатор ступеня залежності країни від імпорту (імпортна квота), суттєве зростання якої обумовлює ризики залежності від економічних партнерів та кон'юнктури світових ринків. Загальноприйняті критерії класифікації країн за рівнем показника відсутні. Невисока залежність найчастіше оцінюється в межах до 35%.	
Індекс стану балансу, %/ Стимулятор (Bal)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, що є критерієм ефективності зовнішньоторговельної взаємодії. За умови рівня показника, що перевищує 100%, країна має додатне сальдо торгівлі, торгівля ефективна; менше 100% - країна має від'ємне сальдо торгівлі, торгівля неефективна.	
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. / Стимулятор (ExtT)	Показник, що відображає рівень інтенсивності участі країни в системі світової торгівлі. Зростання рівня є свідченням активізації зовнішньоторговельної взаємодії, укріплення позицій країни в системі міжнародних торговельних зв'язків	
Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % / Стимулятор (R)	Виступає індикатором зростання зовнішньоторговельної активності, з іншого боку - критерієм ефективності торговельної співпраці. Якщо значення показника перевищує 100% (зростання експорту випереджає динаміку зростання імпорту); менше 100% - темпи зміни експорту відстають від динаміки зростання імпорту	
Індекс концентрації експорту/ Детимулятор (CI)	Індикатор рівня спеціалізації країни, характеризує ступінь ринкової концентрації, дозволяє визначити ступінь вузькості експортного асортименту країни порівняно зі світовою структурою експорту. Наближення значення індексу до	
Індекс диверсифікації експорту/ Детимулятор (DI)	Виявляє відмінності між структурою торгівлі країни (групи країн) та середньосвітовою структурою експорту	

Примітка: побудовано автором

Поглиблення взаємозалежності спричинило за собою модифікацію впливу трьох взаємопов'язаних детермінант, що визначають рівень економічної безпеки країни – структури товаропотоків, платіжного балансу й валютного курсу. Міжнародний обмін товарами й послугами опосередковується валютними платежами, тому обов'язковою умовою міжнародної стабільності є вирівнювання платіжного балансу. Диспропорції платіжних балансів особливо небезпечні, оскільки при стійких торгових дефіцитах зростатиме і частка іноземного капіталу в національній економіці або послаблюватимуться позиції центральних банків, або знецінюватиметься національна валюта. В умовах вільної конкуренції платіжний баланс вирівнюється автоматично. Прагнення захистити національну економіку від впливу зрушень у міжнародній торгівлі обумовлює необхідність регулювання структури зовнішніх платежів, заходи яких містять ризик у відповідь дій інших держав, які посилюються з поглибленням взаємозалежності, що знижує економічну безпеку.

Згідно із останніми дослідженнями UNCTAD [367], останніми роками найбільш відкритими економіками щодо залучення в систему міжнародних торговельних зв'язків були невеликі економіки Південно-Східної Азії та Східної Європи, включаючи Гонконг, Сінгапур, В'єтнам, Словаччину, Угорщину та Словенія, з іншого боку переважна більшість країн, що розвиваються в Південній Америці та тропічних зонах Африки, а також деякі великі розвинені економіки, а саме США та Японія, характеризуються значеннями індексів торговельної відкритості (експортної та імпоротної квоти) на рівні нижче 15 %. Динаміка показників торговельної відкритості світової економіки та деяких країн світу представлена на рис. Ж.4 Додатку Ж.

Середньосвітова експортна квота у 2018 р. склала 30,11 %, що на 4,08 % вище рівня 2000 р. До країн з найбільш відкритою економікою серед досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (176,38 % у 2018 р.), ОАЕ (93,86 %), Нідерланди (84,32 %), серед найменш відкритих країн – США (12,22 %), Аргентина (14,28 %) та Куба (14,5 %). Середньосвітова імпортна квота

у 2018 р. склала 29,34 %, що на 4,24 % вище рівня 2000 р. До країн з найбільшим рівнем імпортової залежності серед досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (149,82 % у 2018 р.), Бельгія (82,74 %), Нідерланди (73,33 %), серед найменш залежних країн – Куба (12,59 %), Бразилія (14,28 %) та США (15,33 %). В цілому слід зазначити, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпортової квот. Динаміка показників імпортової залежності наведена на рис. Ж.5 Додатку Ж.

Починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Так, якщо товарний експорт та імпорт країн, що розвиваються, за період 2009–2018 рр. збільшилися на 50 % та 60 % відповідно, то розвинених країн – лише на 35 % та 32 %. За даними 2018 р. світовий товарний експорт досяг найбільшого рівня у 19,5 трлн дол. США, що на 9,7 % більше попереднього року, при цьому географічно експортні потоки розподіляються рівномірно між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, на останні припадає 44,1 % світового товарного експорту [384].

Для економік, що розвиваються, та країн з перехідною економікою вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Однак за останні п'ять років надлишок торгівлі в країнах, що розвиваються, зменшився на 26 % (з 455 млрд дол. США у 2014 р. до 335 млрд дол. США у 2018 році.), в країнах з перехідною економікою навпаки зріс в 2,5 рази (з 72 млрд дол. до 183 млрд дол.). В цілому серед досліджуваних країн вибірки найбільший рівень покриття експортом імпорту в сукупній торгівлі товарами та послугами за даними 2018 р. у Саудівській Аравії (125,99 %), Анголи (128,19 %), Єгипту (119,32 %), Росії (117,65 %), Алжиру (116,14 %), Туреччини (113,97 %) та Катару (113,75 %). Розвинені країни за винятком Канади, Франції, Нідерландів, Швейцарії, Норвегії та Данії мають індекси стану балансу, що не перевищують 100 %, тобто є чистими імпортерами. У

табл. Ж.23 Додатку Ж представлені результати розрахунку граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів як чинників в системі безпеки.

Експортна квота як стимулюючий показник, що має в середньому у світі зростаючий характер зміни, характеризується нижнім критичним значенням у 4,32 % за даними 2018 р. (на 9,1 % більше рівня 2000 р.) та нижнім пороговим значенням у 12,96 % (на 9,2 % вище рівня 2000 р.), також свідченням посилення ризиків є перевищення верхнього критичного значення, що за даними 2018 р. визначено на рівні 85,58 % (нижче рівня 2000 та 2008 рр.). Імпортна квота, яка в цілому оцінюється як дестимулюючий індикатор, є сприйнятою за умови не перевищення нижнього критичного рівня у 6,94 % за даними 2018 р. (що в 2,2 рази вище рівня 2000 р.) та нижнього порогового у 16,06 % (на 68,5 % вище рівня 2000 р.). З посиленням ризиків пов'язано за проведеними оцінками перевищення значень імпоротної квоти за межі верхнього порогового значення 51,73 % у 2018 р. та верхнього критичного у 74,28 %, які майже не змінилися за досліджуваний період. Критично небезпечним визначено значення індексів стану балансу за умови їх зниження нижче нижнього критичного значення у 54,75 % (що вище рівня 2000 р. на 14,8 %) та відносно небезпечним – за межами нижнього порогового рівня у 78,45 % (що більше рівня 2000 р., однак менше рівня 2016 р.)

Як доводять розрахунки, за період 2000–2018 рр. показник інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці, що виражений обсягом зовнішньоторговельного обороту на душу населення виріс в 2,5 рази з 2576 дол. у 2000 р. до 6522 дол. на душу у 2018 р. У зв'язку з високою диференціацією показників інтенсивності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, в якості нижніх граничних значень, що виступатимуть ідентифікаторами посилення ризиків та небезпеки, взято розрахункові показники для групи країн світу з низьким та середнім рівнем доходів. Так, нижнє критичне значення у 2018 р. складає 3721 дол. на душу, що в 4,3 рази вище показника 2000 р. (534 дол.) та в 2,3 рази нижче середньосвітового показника; нижнє порогове значення складає 2790 дол. на

душу, що в 5,2 рази вище показника 2000 р. (879 дол.) та на 75% менше середньосвітового показника. Відносно коефіцієнту випередження зростання експорту над імпортом, то зростання ризиків пов'язано зі зменшенням значень показника нижче нижнього критичного у 75,07 % за даними 2018 р. та нижнього порогового у 87,4 %. Верхні порогові значення, що характеризують більш інтенсивне зростання експорту товарів та послуг відносно динаміки імпорту, оцінено на рівні 111,9 % (порогове) у 2018 р. та 124,23 % (критичне).

Індекс концентрації експорту, що зростаючи свідчить про зростання спеціалізації країни на окремих товарах чи товарних групах та відповідно збільшення залежності від кон'юнктури цих товарних ринків, приймає небезпечні значення за умови перевищення значення у 0,28 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,5 (верхнє критичне), в цілому граничні значення індексів характеризуються тенденцією до зменшення рівнів. Індеси диверсифікації зростаючи призводять до збільшення відмінностей у товарній структурі експорту країни відносно світової. Слід відзначити широкий діапазон варіації між граничними значенням індексів диверсифікації, межі посилення небезпеки якого оцінено на рівні вищим за 0,72 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,91 (верхнє критичне). Граничні значення цих індексів також мають спадаючий характер зміни протягом досліджуваного періоду. Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за вищезазначеними зовнішньоторговельними індикаторами представлені в табл. Ж.24 Додатку Ж.

У зонах небезпеки за рівнем відкритості економіки опинились країни з надмірним рівнем експортної квоти (Сінгапур, ОАЕ у 2018 р., Малайзія та Ангола у 2000 р.) та незначною квотою (США та Ємен у 2018 р., Японія, Аргентина та Бразилія у 2000 р.). Порівняно більше число країн, а саме 17 %, мають ризики надмірної імпоротної залежності та дві країни Бельгія та Сінгапур віднесено до критичної зони небезпеки. Щодо незбалансованості торгівлі, то за оцінками 2018 р. 18,9 % країн, що є країнами, що розвиваються, та переважно країнами Близького Сходу з високим рівнем доходом віднесено до зон небезпеки. Рівень інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці є

критично низьким у 22,6 % країн, відносно низьким ще у 9,6 %, в цілому рівень зовнішньоторговельного обороту на душу нижчий за середньосвітовий мають 39,6 % країн вибірки. Порівняно із 2000 р. частка країн, що віднесено до зон ризику, зросла. За коефіцієнтом випередження зростання експорту над імпортом тільки окремі країни опинились в зоні небезпеки. Відносно рівня концентрації експорту, можна зазначити, 9,4 % країн у 2018 р. в зоні критичної небезпеки, що однак менше порівняно з 2000 р., а в зоні відносної небезпеки 17 %, що двічі більше ніж у 2000 р., при чому серед них 2 розвинені країни (Норвегія та Австралія).

Щодо рівня диверсифікації експорту, то 20,8 % країн латиноамериканського, африканського регіонів та Близького Сходу в зоні відносної небезпеки, при чому ситуація щодо числа та складу країн у 2018 р. майже не змінилась порівняно з 2000 р. Агрегування індикаторів зовнішньоторговельної складової безпеки дозволило провести розрахунок відповідного субіндексу безпеки, значення якого в рамках періоду ретроспекції представлені на рис. 4.8.

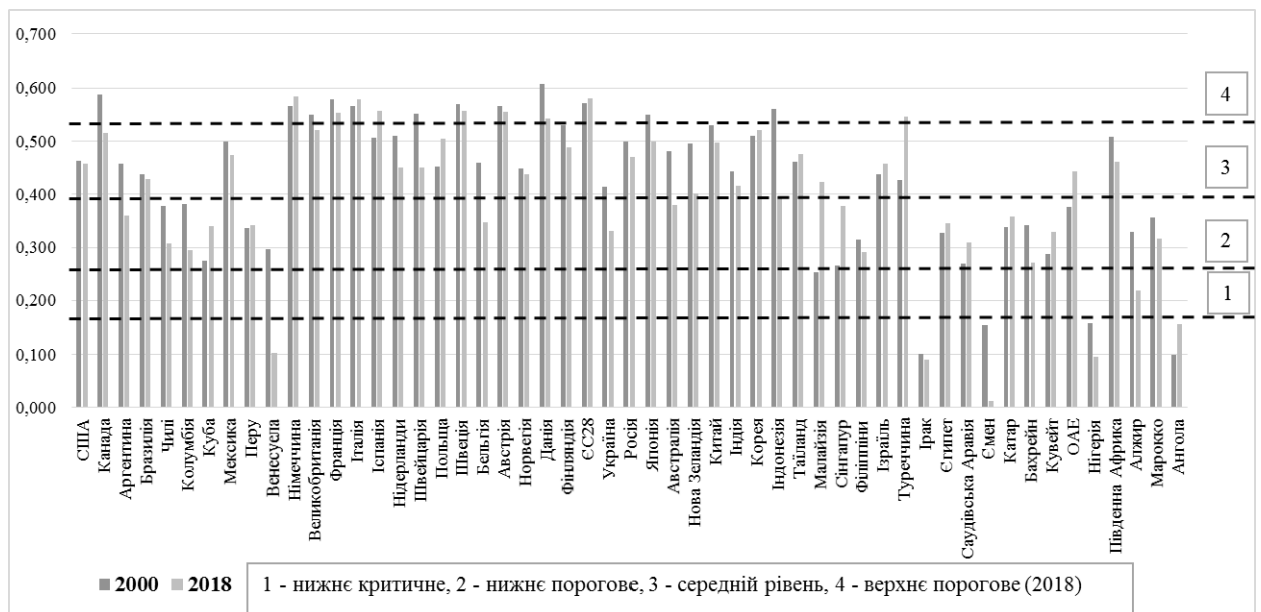


Рис. 4.8. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем зовнішньоторговельної складової безпеки

Примітка: розраховано автором

Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки). Щодо закономірностей динаміки інтегральних оцінок, то тільки 19 країн вибірки або 35,8 % характеризувалися тенденцією до зростання рівня, при чому максимальні темпи мають такі країни, як Малайзія (67,1 % приросту, з 49 місця у 2000 р. до 28 у 2018 р.), Сінгапур (42,13 %, з 48 на 33 місце), Туреччина (28,16 %, з 32 на 8 місце), ОАЕ (18,22 %, з 36 на 25 місце), Польща (11,85 %, з 27 на 13 місце), Іспанія (10,34 %, з 18 на 4 місце). Решта 64,2 % країн вибірки мають тенденцію до зменшення рівня безпеки, зокрема найбільші втрати позицій спостерігаються у розвинених країн, а саме Бельгії (-24,25 %, з 25 на 36 місце), Австралії (-21,21 %, з 22 на 32 місце), Нової Зеландії (-19,25 %, з 21 на 30 місце), Швейцарії (-18,4 %, з 10 на 24 місце), Нідерландів (-11,82 %, з 16 на 23 місце). Серед країн, що розвиваються, найбільші темпи скорочення у Індонезії (-29,18 %, з 9 на 31 місце, найбільша втрата позицій). Результати групування країн за оцінкою стану зовнішньоторговельної безпеки з урахуванням розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.25 Додатку Ж.

Отримані розрахунки та результати дослідження доводять, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпортної квот. Починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Для економік, що розвиваються, вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Відповідно, найбільш високими інтегральними оцінками за зовнішньоторговельною

безпекою за даними 2018 р. Характеризуються Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія, найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен, при чому останні за результатами розрахунку граничних значень опинилися в зоні критичної небезпеки. Підсумовуючи, слід зазначити, зовнішньоторговельна складова є невід'ємним компонентом економічної безпеки країни, врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів дозволяє визначати можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності. Зовнішньоторговельні індикатори (до яких віднесено рівень відкритості економіки, експорт та імпорт товарів та послуг по відношенню до ВВП, індекс стану балансу, зовнішньоторговельний оборот на душу населення, коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, індекси концентрації та диверсифікації експорту) узгоджуються із цілями сталого економічного розвитку (SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці та SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям).

Інноваційно-інвестиційні чинники виступають важливим блоком індикаторів економічної безпеки країни, їх рівень, інтенсивність та динаміка яких визначає оцінку інноваційно-інвестиційної складової економічної безпеки. Науково-технічний прогрес та інформаційна революція суттєво змінюють традиційний характер конкурентної боротьби, створюючи нові виклики безпековому розвитку країн світу. Інноваційна складова є ключовою умовою міжнародної конкурентоспроможності. Країни світу, незалежно від рівня їх розвитку та рівня конкурентоспроможності беруть участь у інноваційних процесах, Найбільш інноваційні країни, що мають власні національні інноваційні системи, визначають рівень розвитку інновацій, тоді як інші країни, встановлюють відносно високі темпи динаміки розвитку інновацій [7, 380, 398]. Характеристика інноваційно-інвестиційних

індикаторів з точки зору факторів безпеки та кореляції з цілями сталого розвитку представлена в табл. 4.9.

Таблиця 4.9

**Інноваційно-інвестиційні індикатори
в системі економічної безпеки**

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП/ Стимулятор (GFCF)	Індикатор рівня інвестиційної складової розвитку економіки, визначає тип економічного розвитку країни з точки зору внутрішніх інвестиційних можливостей. Значення менше 15 % є критично небезпечним; 15–25 % забезпечує помірну динаміку, збереження незмінних темпів економічного зростання; понад 25 % забезпечує випереджальне економічне зростання, збільшення можливостей щодо технологічного оновлення, зростання добробуту)	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці 8.2. Забезпечити підвищення продуктивності в економіці за рахунок диверсифікації, технічній модернізації та інноваційній діяльності
Прямі іноземні інвестиції (чистий потік), % до ВВП / Стимулятор (FDI)	Індикатор спроможності країни залучати іноземний капітал для забезпечення економічного розвитку, зокрема на інноваційних засадах.	SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій індустріалізації та інноваціям
Витрати на НДДКР, % до ВВП / Стимулятор (R&Dexp)	Показник наукоємності економіки, зростання його рівня характеризує більші можливості щодо реалізації інноваційного, освітнього та виробничо-технологічного потенціалів, підвищення рівня конкурентоспроможності	9.5 Активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів, у т.ч. шляхом стимулювання до 2030р. інноваційної діяльності та збільшення числа працівників у сфері НДДКР, державних і приватних витрат на НДДКР
Число спеціалістів, що виконують НДДКР, на 1 млн населення / Стимулятор (R&Dsp)	Індикатор характеризує рівень інтелектуального потенціалу країни, здатність провадити ефективну інноваційну політику, нарощувати технологічні можливості тощо	9.b Підтримувати розробки, дослідження та інновації в сфері вітчизняних технологій в країнах, що розвиваються, у т.ч. шляхом створення політичного клімату, сприятливого для диверсифікації промисловості та збільшення доданої вартості в сировинних галузях
Високо- та середньо технологічний сектор в промисловості, %/ Стимулятор (MHVA)	Індикатор технологічного рівня економіки, відображає технологічну складність виробництва. Зростання значення свідчить про більш складну технологічну промислову структур країни та її загальну промислову конкурентоспроможність; чим складніша структура виробництва, тим більше можливостей для навчання та технологічних інновацій	9.c Істотно розширити доступ до інформаційно-комунікаційних технологій
Високотехнологічний товарний експорт, % до загального експорту / Стимулятор (MHEX)	Індикатор технологічності розвитку економіки, відображає технологічну складову якості експортної продукції. Є індикатором здатності країни виробляти інноваційну продукцію, критерій інноваційної конкурентоспроможності	Індикатори 9.5.1, 9.5.2, 9.b.1
ІСТ експорт (товари), % / Стимулятор (ISTExg)	Відображають частку ІСТ продукції та послуг у структурі експорту. Є критеріями розвитку інформаційного суспільства, відображають інформаційну складову формування конкурентного потенціалу країни	
ІСТ експорт (послуги), %/ Стимулятор (ISTExs)		

Примітка побудовано автором

Оцінка динаміки інноваційно-інвестиційних показників за аналізований період 2000–2018 рр. дозволяє виділити такі тенденції. Світовий показник частки валового нагромадження капіталу у ВВП залишається практично на незмінному рівні (24,38 % 2018 р, максимальне значення 25,88 % у 2007 р., мінімальне 23,46 % у 2002 р.); до країн з найвищим рівнем показника належать Китай (44,06 % у 2018 р.), Алжир (47,11 %), Катар (42,86 %), Індонезія (34,57 %); серед країн, що мають значення показника вище за 25 % (режим модернізації), слід зазначити Швецію, Бельгія, Австрію та Норвегію, Індію, Корею, Таїланд, Сінгапур, Філіппіни, Туреччину, Кувейт та Марокко. Найбільшу частку чистого притоку ПІІ у ВВП протягом 2000–2018 рр. мають Нідерланди (26,19 % в середньому з максимальним значенням 41,91 % у 2015 р.) та Сінгапур (19,09 % в середньому, починаючи з 2012 р. чистий приток ПІІ у ВВП був вищим за 20 %).

Безперечно, ключовим положенням стратегій розвитку багатьох держав є стимулювання НДДКР як засобу прискорення темпів економічного розвитку та покращення соціального добробуту в країні. Згідно даних OECD, до країни з найбільшим рівнем фінансування НДДКР (у відсотковому співвідношенні до ВВП) належать Корея 4,55 %, Ізраїль 4,58 %, Швейцарія 3,74 %, Швеція 3,31 % та Японія 3,21 %. Аналіз частки витрат на НДДКР за період 2000–2017 рр. доводить, що у середньому країни світу мали частку витрат на НДДКР по відношенню до ВВП у межах 1,8–4,58 % та декі демонстрували достатньо високі темпи приросту показника. Країнами-лідерами за абсолютним значенням обсягів витрат на наукові дослідження та розробки є: Китай, Японія, країни ЄС, Південна Корея та США.

У світовій структурі витрат на НДДКР найбільша частка припадає на азійський регіон (зокрема країни Східної та Південно-Східної Азії) 38,4 % (за даними 2017 р.), 27,9 % витрат забезпечують країни Північної Америки, 21,6 % – країни Європи. В цілому, постійне збільшення обсягів фінансування НДДКР для досягнення технологічного лідерства зумовлює концентрацію капіталів провідних компаній світу та перетворення олігополістичного ринку

на монополістичний. У цих умовах кожна країна у високотехнологічному секторі намагається зайняти певний цільовий сегмент, спеціалізуючись на окремому напрямі і фінансуючи саме нього. Підвищення спеціалізації країн помітне під час порівняння структури витрат на дослідження та розробки у країнах світу. Пріоритетність у фінансуванні НДДКР визначає, відповідно, й спеціалізацію у високотехнологічному експорті у регіонах світу. Так, Китай спеціалізується переважно на комп'ютерній техніці та засобах комунікації, Японія – на наукових інструментах та напівпровідникових приладах, інші країни Азії (Індія, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань, Тайланд) – на напівпровідникових приладах, США – на авіабудуванні, ЄС – на фармацевтичній промисловості [376].

Протягом 2001–2016 рр. обсяги виробництва високотехнологічних галузей світової економіки збільшилися в 2,3 рази з 10,47 трлн дол. США у 2011 р. до 23,58 трлн дол. США у 2016 р., за останні 10 років 2007–2016 рр. обсяги зростання склали 34,3 % (рис. Ж.6 Додатку Ж). Можна констатувати тенденцію до нарощення валової доданої вартості, створеної у наукомістких та високотехнологічних галузях, частка яких складає третину світового ВВП. До країн, в яких частка високотехнологічного сектору є найбільшою, належать Сінгапур (79,16 % у 2017 р.), Швейцарія (64,55 %), Корея (63,01 %), Німеччина (61%), Японія (5,77). Аналіз світової структури високотехнологічного виробництва показує, що 70 % високотехнологічної продукції у світі створюють США, країни ЄС та Китай. Незважаючи на те, що США та ЄС залишаються провідними світовими виробниками в цих сферах, Китай продовжує нарощувати обсяги високотехнологічного виробництва, є світовим лідером у виробництві інформаційно-комунікаційних технологій, а також лідирує у галузях середніх і високих технологій. США та ЄС зберігають лідерські позиції у виробництві комерційних наукоємних послуг. Серед країн ЄС найкрупнішими виробниками високотехнологічної продукції є Німеччина (5,65 % від світових обсягів, 21,5 % від обсягів ЄС), Великобританія (4,03 % від світових

обсягів, 16,3 % від обсягів ЄС), Франція (3,27 % від світових обсягів, 15,3 % від обсягів ЄС) та Італія (2,2 % від світових обсягів, 11,5 % від обсягів ЄС), тобто на ці чотири країни ЄС припадає 64,6 % загального обсягу високотехнологічного та наукомісткого виробництва ЄС в цілому.

Розвиток високотехнологічного сектору логічно обумовлює активізацію розвитку світової торгівлі високотехнологічними товарами, обсяги якої зростають випереджальними темпами відносно динаміки обсягів виробництва (рис. Ж.7 Додатку Ж). Таким чином, за аналізований період обсяги високотехнологічного експорту у світі зросли з 999 млрд дол. США у 2001 р. до 2793,8 млрд дол. США у 2018 р., тобто в 2,8 рази. Найбільше зростання обсягів експорту припадає на 2004 р. 21,22 %, 2010 р. – 22,64 %. Загалом характер зміни корелює із динамікою світового виробництва та торгівлі в цілому. В структурі виробничого експорту високотехнологічний експорт займає 21 %, а в загальних обсягах світового експорту – 14,4 %.

За результатами останніх звітів UNIDO з оцінки конкурентоспроможності промисловості [363] можна констатувати тенденцію збереження кореляція між темпами зростання обсягів високотехнологічного експорту та обсягів високотехнологічного виробництва, при цьому процеси інтенсифікації міжнародної торгівлі в цьому сегменті обумовлені не тільки активізацією самого виробництва високотехнологічного сектору, а пояснюється розвитком інтеграції виробничої діяльності фірм в глобальні ланцюги валової доданої вартості, що забезпечує приплив ПІІ та ноу-хау, розвиток трансферту знань, технологій, досвіду тощо. Результати розрахунку граничних значень індикаторів інноваційно-інвестиційної безпеки відповідно до запропонованого методичного інструментарію оцінки представлені в табл. Ж.26 Додатку Ж. Країни, в яких високотехнологічні промисловість та експорт зростають, здатні демонструвати та утримувати високі темпи економічного зростання, диверсифікувати структуру економіки в бік зростання частки саме технологічно-інтенсивних галузей.

Можливості зростання національних економік сьогодні залежить не тільки від здатності виробляти та експортувати високотехнологічну продукцію, але й від спроможності країни поглинати передові технології та інновації. У цілому в світовій структурі експорт на 11 країн, а саме Китай, Гонг-Конг, США, Корею, Тайвань, Німеччину, Сінгапур, Японію, Нідерланди, Малайзію та Мексику, які є найбільшими експортерами високотехнологічної продукції у світі, припадає 80 % обсягів світового високотехнологічного експорту. За даними 2018 р. Китай забезпечує 26 % світового високотехнологічного експорту, його питома вага в структурі світової торгівлі зросла на 20 % порівняно з 2000 р. Навпаки США, на які у 2000 р. припадало 15 % світового високотехнологічного експорту та які займали лідерські позиції в структурі, зменшили свою частку більше ніж вдвічі до 6,9 %. Інший світовий лідер Японія, на частку якої припадало у 2000 р. 9,6% (друге місце в структурі) зменшила свою питому вагу втричі до 3,5%. Навпаки зросли частки Гонконгу, Сінгапуру та Кореї. Як показують показники частки високотехнологічного експорту в загальних обсягах експорту країн, найбільш високотехнологічними з точки зору якості експорту є азіатські країни, в саме Філіппіни (58,23 % у 2018 р.), Сінгапур (38,82 %), Малайзія (39,73 %) та Китай (32,24 %).

Критичним рівнем частки валового нагромадження капіталу у ВВП є 8,66 % (має спадаючу тенденцію динаміки), небезпечним рівнем – 16,55 %, а верхній пороговий рівень оцінено у 40,11 % (має зростаючу тенденцію динаміки). Нижні критичні та порогові значення частки чистого притоку ПІІ до ВВП знаходяться у від'ємному діапазоні, верхні граничні значення, що визначають безпечний та оптимальний рівень за даними 2018 р. оцінено у 7,15 % та 12,94 %. Небезпечним рівнем показника наукоємності ВВП є 1,11%, а оптимальним 4,69 % (2018 р.), відносно небезпечним також визначено число дослідників на 1 млн населення менше за показник 29,1. Відносно високотехнологічного виробництва в структурі доданої вартості, то нижні критичні та порогові значення оцінено у 5,26 % та 21,18 %

(характеризуються зростаючим трендом), для частки високотехнологічного експорту відносно небезпечним щодо спроможності розвитку інноваційного потенціалу за отриманими оцінками є показник менший за 7,46 % (2018 р.). Частка торгівлі ІСТ товарами та послугами складає відповідно 11,51% товарного експорту у 2018 р. (що на 22 % за рівень 2000 р. 14,77 %) та 10,47 % експорту послуг (що на 102 % більше рівня 2000 р. 5,18 %).

Небезпечний діапазон індикаторів оцінено нижніми пороговими значеннями (критичні не наведено у зв'язку з відносно високим рівнем варіації показників у країнах вибірки), що за оцінками 2018 р. складають 2,59 % (ІСТ товари) та 0,585 (ІСТ послуги). Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за аналізованими індикаторами за аналізований період представлені в табл. Ж.27 Додатку Ж. У критичні зони небезпеки потрапляють країни тільки за деякими індикаторами, а саме рівнем нагромадження капіталу в ВВП (Венесуела, Куба, Кувейт) та рівнем іноземного капіталу в ВВП (Бельгія, Нідерланди, що останніми роками мають від'ємний чистий приріст ПІІ), за часткою високотехнологічного експорту в промисловості (деякі країни Близького Сходу та Африки). Найбільша кількість країн з вибірки в зоні відносної небезпеки за рівнем наукоємності економіки (50,9 % у 2018 р.), за рівнем технологічності експорту (45,3 % у 2018 р.), за часткою інформаційно-комунікаційних товарів в структурі експорту (58,5 %), при чому серед цих країн головним чином країни, що розвиваються Африки, Латинської Америки та Близького Сходу, окремі країни Європи та Азії.

Серед розвинених країн в зону відносної небезпеки віднесено Австралію, Нову Зеландію та Норвегію (за рівнем технологічності експорту та часткою ІСТ експорту), Канаду, Італію, Іспанію, Швейцарію, Бельгію (за часткою ІСТ експорту). В цілому, якщо говорити про зміни рівня небезпеки за аналізованими індикаторами, то за зазначеними індикаторами рівень загроз зберігається на високому рівні протягом всього періоду 2000–2018 рр. Результати розрахунку субіндексу інноваційно-інвестиційної складової

безпеки, що уможливлює узагальнення рівня безпеки в цьому напрямку, за аналізованою вибіркою країн представлені на рис. 4.9. Найбільш високі інтегральні оцінки за інноваційно-інвестиційною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Сінгапур, Корея, Ізраїль, Швеція, Китай, Малайзія, Німеччина, Данія, Австрія, Японія (ці країни знаходяться у зоні відносної безпеки). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Алжир, Перу, Ємен, Ангола, Ірак, Венесуела.

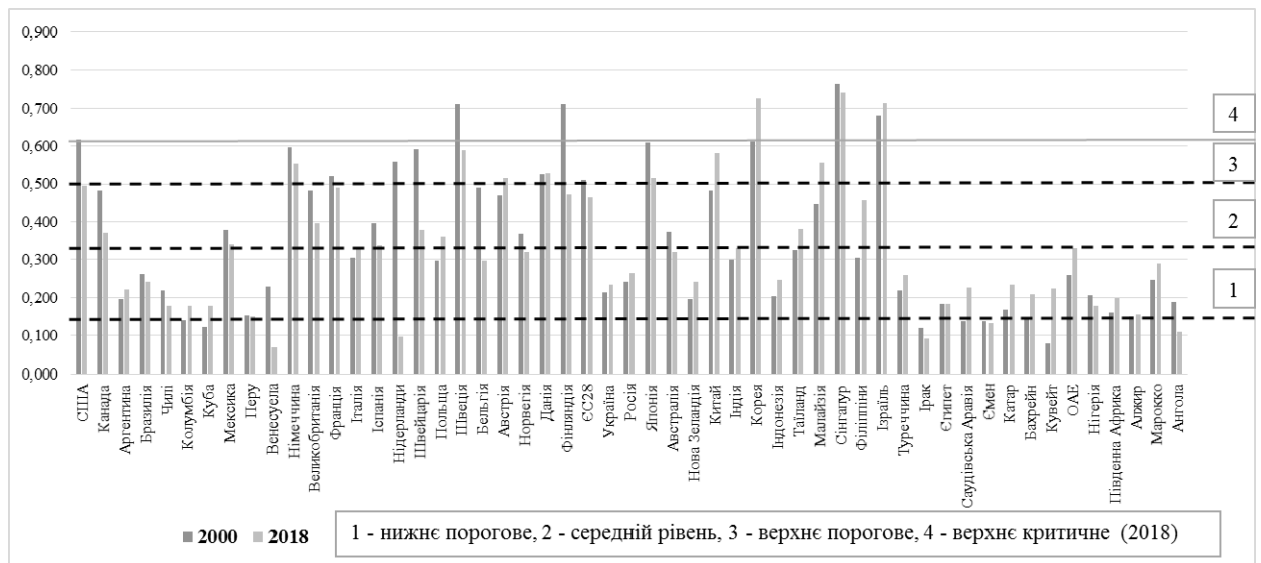


Рис. 4.9. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем інноваційно-інвестиційної складової безпеки

Примітка: розраховано автором

У зону небезпеки а даними 2018 р. потрапили Нідерланди, що у попередні періоди часу знаходилися у десятці країн за рівнем інноваційно-інвестиційної складової безпеки (8 місце у 2017 р.), що обумовлено суттєвим від'ємним приростом ППІ відносно ВВП. Щодо закономірностей динаміки інтегральних оцінок, то можна визначити: 26 країн вибірки або 49,1 % характеризувалися тенденцією до зростання рівня, при чому максимальні темпи мають країни з невисоким рівнем (знаходяться у третьому квартилі розподілу), а саме Кувейт (38 місце), Саудівська Аравія (37), Бахрейн (40), на 49,5% збільшився індекс у Філіппін, що в рейтингу посідають 15 місце. Також країни, що мають найбільш стійкі позиції щодо інноваційно-інвестиційної складової, а саме Китай, Корея та

Малайзія, також характеризують інтенсивністю зростання, що перевищує 20 % за аналізований період. Переважна більшість розвинених країн демонструють тенденцію до погіршення рівня інноваційно-інвестиційної безпеки, найбільші темпи скорочення рівня інтегральної оцінки у Швейцарії, Бельгії, Фінляндії та Нідерландів.

Результати групування країн за оцінкою стану інноваційно-інвестиційної безпеки з урахування розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.28 Додатку Ж. Таким чином, менше половини країн 41,5 % перебувають у зоні відносної безпеки (4–6 групи), з яких тільки половина характеризуються безпечним або оптимальним рівнем. 45,3 % країн мають незадовільний стан щодо рівня інноваційно-інвестиційної складової безпеки, небезпечний рівень діагностовано у 13,2 % країн вибірки (за оцінками 2018 р.). Безумовними лідерами стійкості інноваційно-інвестиційного розвитку є Сінгапур, Корея та Ізраїль, що не тільки мають оптимальний рівень безпеки за цією складовою, але й утримають лідерські позиції протягом досліджуваного періоду. Ці країни достатньо суттєво випереджають за досліджуваними індикаторами решту країн, що відзначаються безпечним рівнем, зокрема отримані інтегральні оцінки безпеки цих країн (група 6) майже на третину в середньому перевищують середній рівень показника у 5 групі країн.

Фінансова безпека є найбільш комплексною складовою економічної безпеки, що характеризує такий стан, за якого створюються і забезпечуються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку, забезпечується стійкість національної економіки щодо фінансових дисбалансів та фінансових криз. Фінансова безпека поєднує в собі боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну складові. Від початку свого існування фінансовий сектор виконував переважно функції обслуговування усіх інших сегментів світового господарства. В умовах глобалізації кардинально змінилася сама роль фінансового сектору в сучасній світовій економіці, а фінансовий ринок перетворився на повністю самодостатній

сегмент світогосподарської системи, операції на якому все частіше здійснюються відокремлено від реального сектору економіки [361]. Для дослідження фінансових індикаторів в системі економічної безпеки було обрано індикатори, що охоплюють усі складові фінансової безпеки, їх систематизація та визначення впливу на формування певного рівня безпеки представлено в табл.4.10.

Таблиця 4.10

Фінансові індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Золотовалютні резерви, в місяцях імпорту / Стимулятор (Res)	Наявність золотовалютних резервів є важливою умовою підтримки міжнародної валютної ліквідності, фінансової безпеки держави. У світовій практиці адекватними вважаються міжнародні резерви, яких достатньо для покриття як мінімум 3 місяців імпорту. Українська методика розрахунку рівня економічної безпеки встановлює наступні порогові значення індикатора: 1,5 – критичне, 2 – небезпечне, 2,5 – незадовільне, 3 – задовільне, 5 та більше – оптимальне [355].	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці.
Зовнішній борг на душу населення, дол. США / Дестимулятор (ExtDpc)	Показник використовується у міжнародній практиці як один з основних індикаторів рівня зовнішньої заборгованості. Зростання показника свідчить про підвищення зовнішньоборгового навантаження та погіршення стану фінансової безпеки країни. Рівень показника вважається критичним, якщо його розмір перевищує 200 дол. США.	
Індекс зміни середньорічного офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, % / Стимулятор/ дестимулятор (CR)	Індикатор, що характеризує волатильність курсу національної валюти. Надмірне зростання індексу свідчить про знецінення національної валюти, суттєве зменшення - про ревальвацію нацвалюти, що може вплинути на зовнішньоторговельну безпеку. Оптимальні значення індикатора знаходяться в межах 97-104%; задовільні – 96% і 106%; незадовільні – 95% і 108%; небезпечні – 94% і 112%; критичні – менше 90% і більше 130%.	
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, % / Стимулятор/ дестимулятор (BD)	В ідеальних умовах показник має наближатися до нуля, що характеризує стан державного бюджету як рівноважний. Оптимальні значення індикатора знаходяться в межах від -2% до 3%; задовільні – -3% і 5%; незадовільні – -4% і 6%; небезпечні – -5% і 8%; критичні – менше 6% і більше 10%. [368, 370]	

Примітка: побудовано автором

Дослідження динаміки зазначених фінансових індикаторів за період 2000–2018 рр. за вибіркою країн, що аналізуються, дозволяє зробити наступні висновки. Середньосвітовий показник золотовалютних резервів в місяцях

імпорту (рис. Ж.8 Додатку Ж) характеризувався тенденцією до зростання протягом 2000–2009 рр. (збільшився майже в 3 рази з 5,52 до 15,54) та має зворотну тенденцію у 2009–2018 рр. (скоротився на 40 % до 10,8 у 2018 р.).

Найбільшим рівнем показника 27,6 у 2018 р. та найінтенсивнішим темпом зростання у аналізованому періоду (збільшення в 6,2 рази порівняно з 2000 р.) характеризується Саудівська Аравія. В 4,6 рази збільшилося значення показника для Швейцарії, яке у 2018 р. склало 17,95. Алжир характеризується значенням показника у 22,7, що більше рівня 2000 р., однак щорічно скорочується, починаючи з 2007 р. (максимальний рівень 35,4). Золотовалютні резерви Японії складають 14,75 місяців імпорту, Китаю – 13,41 та характеризується тим же характером динаміки, що середньосвітовий показник. Виявляється, що саме розвинені країни (17 з 20 представлених) є найбільшими боржниками, рівень боргу трьох країн Нідерландів, Сінгапуру та Швейцарії перевищує 200 тис. дол. на душу (що в 1000 разів перевищує прийняті світової практикою критичні значення).

За досліджуваний період рівень заборгованості цих країн виріс в 2 рази у Нідерландів та Сінгапуру, в 2,8 рази у Швейцарії. Рівень зовнішньої заборгованості, що перевищує 100 тис. дол. на душу мають чотири країни ЄС, а саме Великобританія, Бельгія, Фінляндія та Швеція, а також Норвегія. Розрахунок середнього значення рівня заборгованості за досліджуваною вибіркою країн показав, що значення індикатору має виражений зростаючий тренд, у 2018 р. дорівнює 42,8 тис. дол. на особу, що майже в 2,5 рази вище рівня 2000 р. До країн з найбільшим рівнем бюджетного дефіциту (як індикатора бюджетної безпеки) відносно ВВП слід віднести Венесуелу (-30,56 % у 2018 р., дефіцит спостерігається протягом всього періоду 20009–2018 рр.), Кубу (-8,1 %), Бразилію (-7,1 %), Саудівську Аравію (-9,2 %) та Єгипет (-8,2 %); країнами з найбільшим рівнем профіциту бюджету є Кувейт (11,4 % у 2018 р.) та Норвегія (8,12 %). Серед країн, що мають найбільш збалансований рівень державних фінансів, необхідно відзначити розвинені країни європейського регіону, а саме Австрію, Польщу, Данію, Бельгію,

Фінляндію та Швецію, а також Сінгапур та Канаду. Рівень зовнішньої заборгованості TOP20 країн – найбільших боржників в світі за даними 2018 р. представлено на рис. Ж.9. Додатку Ж. У табл.Ж.29 Додатку Ж представлено результати розрахунку граничних значень фінансових індикаторів в системі безпеки. Загрозливі рівні розміру золотовалютних резервів в місяцях імпорту визначено на позначці 1,54 у 2018 р. (нижнє критичне), що на 13,2 % вище рівня 2000 р. та 5,15 (нижнє порогове), що більше в 2,46 рази рівня 2000 р. Безпечним рівнем показника визначено 16,46 у 2018 р. (верхнє порогове), яке вище рівня 2000 р. на 83,9 %, однак нижче рівня 2012 р. та 22,15 (верхнє критичне), що більше на 78,6 % рівня 2000 р. Верхні порогові значення є індикаторами, перевищення межі яких свідчить про більш високу стійкість фінансової системи.

Всі граничні значення рівня заборгованості мають зростаючий тренд, середньосвітовий рівень зовнішнього боргу на душу населення виріс на 144,5 % з 17,52 тис. дол. у 2000 р. до 42,84 тис. дол. у 2018 р., перевищення цих рівнів створює умови зростання ризикогенного впливу на безпеку. Нижнє критичне значення оцінено у 135 дол. у 2018 р. (зростання на 40,9 % порівняно з 2000 р.), нижнє порогове значення – 3286 дол. у 2018 р. (зростання на 146,2 %). Індикатором небезпечного рівня є перевищення показника заборгованості за межі 105,7 тис. дол. (верхнє порогове значення у 2018 р.), що на 122,9 % більше оцінки 2000 р.; критичного рівня – вище 169,1 тис. дол. (верхнє критичне значення у 2018 р.), що на 118 % вище рівня 2000 р. Межі рівня волатильності курсу національної валюти в обох напрямках оцінено на рівні $\pm 13,08\%$ (порогові у 2018 р.) та $\pm 26,25\%$ (критичні у 2018 р.). Інтенсивність зміни курсу в цілому характеризується уповільненням швидкості, граничні значення зменшилися за 2000–2018 рр. на 63,1 %. Граничні значення дефіциту / профіциту державного бюджету в ВВП оцінено на рівні $\pm 5,41\%$ (порогові у 2018 р.) та $\pm 10,86\%$ (критичні у 2018 р.), при цьому для динаміки граничних значень характерно зменшення діапазону відхилення за 2000–2018 рр. на 31,5 %.

Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за аналізованими фінансовими індикаторами представлені в табл. Ж.30 Додатку Ж. Найбільша кількість країн, що представлені переважно розвиненими країнами, знаходяться в зонах небезпеки за першими двома індикаторами. Так, якщо у 2000 р. за рівнем золотовалютних резервів 28,3 % країн вибірки віднесено до ризикогенних зон, то в 2018 р. частка країн зросла до 56,6 %.

За рівнем заборгованості також 14,1 % країн вибірки у 2000 р. (розвинені країни) та 9,5 % у 2018 р. перебувають в різних зонах небезпеки. За абсолютною більшістю країн рівень волатильності курсу національної грошової одиниці до долару США залишається відносно помірних (в межах діапазону граничних значень), тільки чотири країни Туреччина, Ангола, Бразилія та Аргентина потрапили у зони ризику. Щодо рівня бюджетного дефіциту/профіциту до ВВП, то 9,5 % країн вибірки у 2000 р. та 18,9 % у 2018 р. віднесено у різні зони небезпеки. На відміну від перших двох індикаторів ці країни переважно є країнами, що розвиваються, за винятком Норвегії та США (у 2008 р.). У цілому за даним індикатором також виявлено тенденцію до розширення впливу ризиків безпеці. На рис. 4.10 представлено сформований рейтинг країн за інтегральним рівнем фінансової складової безпеки, що сформовано в результаті розрахунків відповідних субіндексів в динаміці за період 2000–2018 рр.

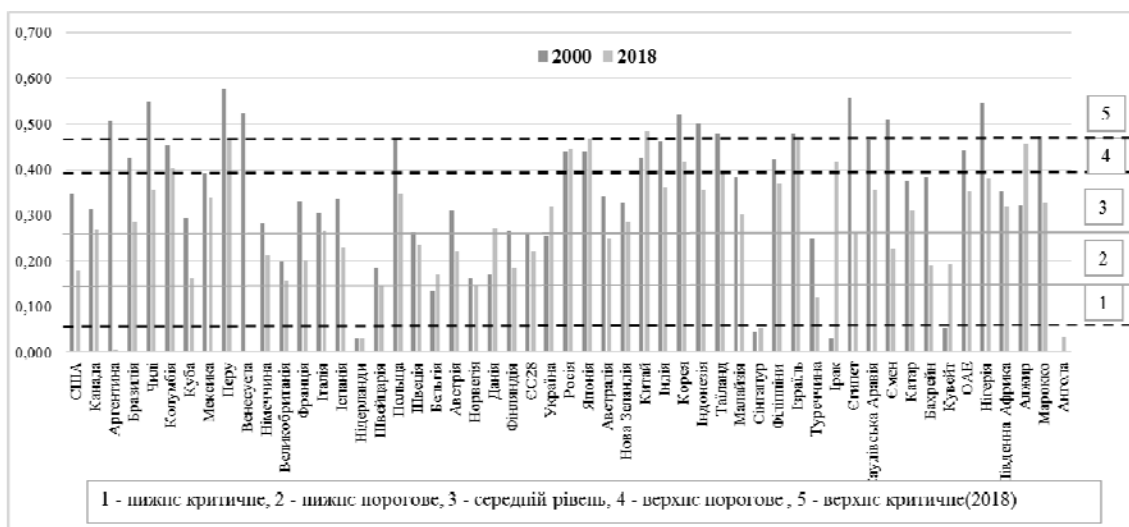


Рис. 4.10 Розподіл країн світу за інтегральним рівнем фінансової складової безпеки

Примітка: розраховано автором

Найбільш високі інтегральні оцінки за фінансовою безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Китай, Перу, Японія, Ізраїль, Алжир, Росія, Ірак, Корея, Колумбія (переважно країни, що розвиваються). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Сінгапур, Ангола, Нідерланди, Аргентина, Венесуела (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки). У цілому можна говорити про загальний тренд до зменшення рівня фінансової безпеки, що підтверджується тим, що для 79,2 % країн вибірки характерно зниження інтегральних оцінок за даною складовою.

Максимальні темпи зниження та відповідно втрати позицій в компаративному розподілі країн отримано для таких країн, як Аргентина (-98,8 %, падіння з 8 на 52 позицію), Венесуела (-99,4 %, з 5 на 53), Єгипет (-53,1 %, з 2 на 30), США (-48,2 %, з 28 на 42), Бахрейн (-50 %, з 25 на 40). Серед решти 20,8 % країн вибірки, що демонструють підвищення рівня фінансової безпеки, найбільші темпи приросту інтегральних оцінок зі суттєвою зміною позицій в рейтингу спостерігаються у таких країн, як Китай (+13,8 %, з 21 на 1 позицію), Ірак (в 12,5 рази, з 51 на 7), Алжир (+41,6 % з 19 на 3), Данія (+57,7 %, з 46 на 27), Україна (+25 %, з 42 на 22), Японія (+6,3 %, з 19 на 3); також високі темпи зростання індексів виявлено у Кувейту, Анголи та Сінгапуру, однак це не вплинуло на їх позиції у рейтингу країн, вони залишаються низькими. Результати групування країн за оцінкою стану фінансової безпеки з урахуванням розрахованих граничних значень представлені в табл. Ж.31 Додатку Ж. За отриманими результатами досліджень тільки 17 % країн (5,6 групи) потрапили у зони безпеки, зокрема Китай має у розподілі країн оптимальний рівень індикатору. 32,1 % країн віднесено у групи з задовільним рівнем безпеки, яка сформована переважно країнами, що розвиваються. 37,7 % країн, які в основному представлені розвиненими країнами, мають незадовільний рівень безпеки. 13,2 % країн, що за інтегральними оцінками потрапили у 1 та 2 групу мають найбільш небезпечний рівень розвитку з позицій фінансової стійкості та безпеки.

У результаті агрегування вище досліджених складових з урахуванням їх вагомості було розраховано інтегральні оцінки загального рівня економічної безпеки в динаміці за 2000–2018 рр. за вибіркою досліджуваних країн. Розподіл країн за інтегральним індексом представлено на рис. 4.11.

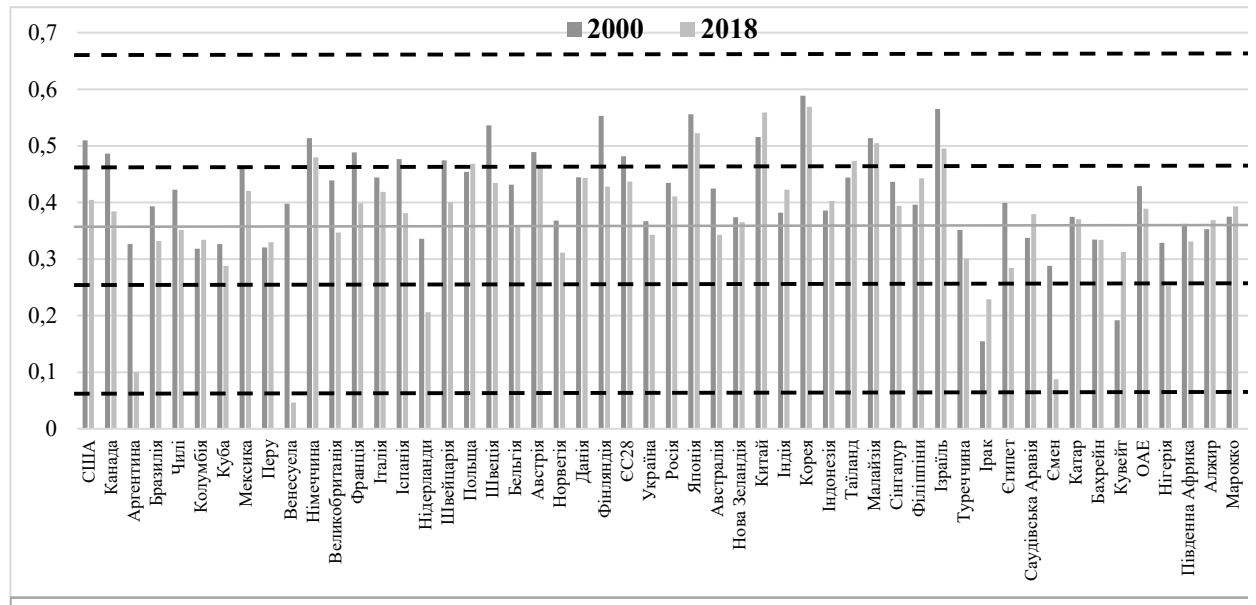


Рис. 4.11 . Розподіл країн світу за інтегральним рівнем економічної безпеки

Примітка: розраховано автором

Десятка країн з найвищим рівнем економічної безпеки включає Корею, Китай, Японію, Малайзію, Ізраїль, Німеччину, Таїланд, Польщу, Австрію та Данію. При чому якщо перша п'ятірка країн майже не змінила свої рейтингові позиції порівняно з 2000 р., то країни другої п'ятірки значно збільшили свої позиції, що обумовлено зростанням індексів безпеки, зокрема Таїланд піднявся з 20 до 7 позиції (+6,63 % приросту індексу), Польща – з 17 до 8 (+3,23 % приросту). Слід зазначити, що за оцінками 2018 р. в оптимальну зону безпеки не потрапила жодна країна, а в групи країн з безпечним рівнем – тільки перші шість країн рейтингу (Корея, Китай, Японія, Малайзія, Ізраїль, Німеччина). 24 країни вибірки, що складає 45,3 %, віднесено до групи країн з задовільним рівнем безпеки. 15 країн або 28,3 % мають незадовільний рівень за індексами безпеки. 7 країн або 13,2 % потрапили у групи з небезпечним рівнем, при чому тільки Венесуела характеризується критичним рівнем

небезпеки, її індекс безпеки скоротився на 88,3 % відносно рівня 2000 р., втрата позицій склала 24 пункти (з 29 до 53).

На рис. Ж.20 Додатку Ж представлена динаміка регіональних інтегральних індексів економічної безпеки. Загальний світовий рівень безпеки характеризуються загальною тенденцією до зменшення, інтегральний індекс за 2000–2018 рр. вменшився на 10,3 % з 0,407 у 2000 р. до 0,365 у 2018 р. найнижчий рівень спостерігався у 2009 р. (0,359, що складає 88 % рівня 2000 р., на який припадало максимальне значення індексу). Найбільш високі значення індексів, що перевищують середньосвітові індекси (середньому на 17,3 %) мають країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. За даними 2018 р. індекс економічної безпеки країн Азійсько-Тихоокеанського регіону складає 0,448, що майже не змінився щодо рівня 2000 р. (0,451), однак на 7 % вище мінімального рівня 2010 р. (0,419). Європейський регіон також характеризуються індексами економічної безпеки, значення яких є вищими порівняно середньосвітового рівня, а в період 2008–2015 рр. максимально наближені до нього. Динаміка індексів безпеки Європейського регіону в цілому має виражений спадний тренд, значення індексу зменшилося за 2000–2018 рр. на 13,7 % з 0,451 у 2000 р. до 0,389 у 2018 р. Регіональні індекси безпеки країн Америки та Африки і Близького Сходу приймають нижчі значення відносно середньосвітових рівнів та починаючи з 2013 р. інтегральні індекси безпеки країн Африки та Близького Сходу перевищують відповідні оцінки країн Американського регіону. Для американського регіону характерно найбільш інтенсивне падіння рівня економічної безпеки, так індекс скоротився на 35 % з 0,391 у 2000 р. до 0,254 у 2018 р. Тільки для країн Африки та Близького Сходу виявлено зростаючий характер динаміки регіональних індексів безпеки, значення яких зросли на 6 % з 0,267 у 2000 р. до 0,87 у 2018 р. Відповідні інтегральні оцінки рівня економічної безпеки було розраховано для груп країн з різним рівнем розвитку, які представлено на рис. Ж.21 Додатку Ж.

Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем економічної безпеки (в середньому на 26,3 % вищим) відносно групи країн, що розвиваються в цілому, однак при цьому індекси безпеки країни, що розвиваються, азіатського регіону перевищують відповідні оцінки розвинених країн (в середньому на 11 %). Найнижчі оцінки безпеки отримано для латиноамериканських країн, що розвиваються, при чому починаючи з 2012 р. їх рівень безпеки став нижчим відносно країн, що розвиваються, Африки та Близького Сходу. Порівняння динаміки інтегральних індексів дозволяє зробити висновок щодо зростаючого тренду в зміні рівня безпеки азіатських країн (3,1 % за період 2000–2018 рр.) та країн Африки та Близького Сходу (7,4 % приросту), та навпаки спадного тренду розвинених країн в цілому (14,5 % скорочення) та країн, що розвиваються, Латинської Америки (26,3 % скорочення).

Дослідження ступеню впливу економічних субскладових на рівень безпеки країн світу (відповідно до вибірки) із використанням інструментів кореляційно-регресійного моделювання виявило, що макроекономічна та інноваційно-інвестиційна складові мають суттєвий прямий вплив на рівень економічної безпеки. Індекси зовнішньоторговельної безпеки знаходяться в зоні помірної кореляції з рівнем економічної безпеки, а в деякі роки (2016–2017) – тісної кореляції. Індекси фінансової безпеки – в зоні несуттєвої кореляції, однак при цьому починаючи з 2010 р. їх вплив значно зростає (з 2015 р. кореляція помірна). Динаміка індексів кореляції рівня економічної безпеки та її складових представлена на рис. Ж.22 Додатку Ж. Регресійні моделі залежності щодо рівня економічної безпеки наведені в табл. 4.11 2 та представлені на рис. Ж.23–Ж.27 Додатку Ж.

Отримані моделі підтверджують нелінійний характер взаємозв'язків з найбільш суттєвим впливом макроекономічних та інноваційно-інвестиційних чинників. Варіація рівня економічної безпеки 85,5 % пояснюється динамікою макроекономічних індикаторів, на 69,1 % – інноваційно-інвестиційних

чинників, на 58,1 % – фінансових індикаторів, на 49,6 % – зовнішньоторговельних факторів.

Таблиця 4.11

**Регресійні моделі залежності рівня економічної безпеки
від окремих складових**

Фактор впливу	Модель	Рівень апроксимації (R²)
Макроекономічна безпека	$SI_E = 0,608 * SI_M + 0,109$	0,855
Зовнішньоторговельна безпека	$SI_E = -0,677 * SI_T^2 + 1,015 * SI_T + 0,08$	0,496
Інноваційно-інвестиційна безпека	$SI_E = 0,166 * \ln(SI_{II}) + 0,571$	0,691
Фінансова безпека	$SI_E = 0,592 * SI_F^{0,37}$	0,581

Примітка: розрахунки автора за досліджуваною вибіркою країн за даними 2018 р.

Багатофакторна модель залежності рівня економічної безпеки від сукупності субскладових має вигляд (протокол регресійного аналізу представлено в додатку):

$$SI_E = 0,0341 + 0,3271 * SI_M + 0,1259 * SI_T + 0,197 * SI_{II} + 0,2829 * SI_F \quad (4.2)$$

Зростання індексів макроекономічної безпеки за умови незмінності інших факторів моделі викликає зміну індексу економічної безпеки на 0,3271; індексів зовнішньоторговельної безпеки – на 0,1259; індексів інноваційно-інвестиційної безпеки – на 0,197; індексів фінансової безпеки – на 0,2829. Отже, підтверджується найбільша залежність оцінок стану економічної безпеки країн саме від рівня макроекономічної безпеки, а також зростаючого впливу фінансових індикаторів безпеки. Варіація рівня економічної безпеки на 97,54 % пояснюється сукупним впливом субіндексів, що розглядаються, зв'язок між ними досить високий (множинний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,988), за коефіцієнтом Фішера ($F = 475,51$) побудована модель адекватно описує залежності між показниками.

Апробація запропонованого інструментарію оцінки та аналізу рівня міжнародної економічної безпеки дозволила провести комплексний аналіз закономірностей розвитку економічних чинників в системі формування та

забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країн світу. Розраховані індекси макроекономічної, зовнішньоторговельної, інноваційно-інвестиційної та фінансової складових економічної безпеки дозволили ранжувати країни та класифікувати їх на групи, а саме країни з критичним, небезпечним, незадовільним, задовільним та оптимальним рівнем безпеки.

Найбільша кількість країн у зонах небезпеки за інноваційно-інвестиційними та фінансовими індикаторами. Ризикогенними факторами, що знижують рівень безпеки в цих складових, виступають незначний рівень наукоємності економіки, низький рівень технологічності промисловості та експорту, незначний рівень інтеграції в торгівлю інформаційно-комунікаційними товарами та послугами, високий рівень зовнішньої заборгованості, недостатні можливості щодо забезпечення міжнародної валютної ліквідності тощо. При чому в цих складових більш високі інтегральні оцінки рівня безпеки отримано для країн, що розвиваються. Навпаки розвинені країни мають вищі індекси безпеки у макроекономічній складовій, ризики безпеці країн, що розвиваються, в даному аспекті пов'язані зі збереженням високої диференціації в рівні соціально-економічного розвитку та недостатньо інтенсивних темпах економічного зростання, високих рівнях інфляції та відсутністю достатнього рівня індустріалізації господарського розвитку.

4.3 Екологічні індикатори в системі економічної безпеки країн

Забезпечення екологічної безпеки й сталого природокористування є невід'ємною складовою економічної безпеки країни, регіону та світового співтовариства в цілому. Посилення екологічної безпеки можливо зосередивши зусилля у двох напрямках: перший – раціональне споживання природних ресурсів, необхідних для існування суспільства, що передбачає посилення технологічної складової, розробку інноваційних технологій

глибокого освоєння, переробки та утилізації мінеральних, енергетичних, водних, сільськогосподарських та інших ресурсів; другий – раціональне (коеволюційне) використання природних умов у господарській діяльності, орієнтованого на розвиток гармонії між господарською діяльністю людини і вимогою збереження навколишнього середовища [382]. Практика і світовий досвід показують, що забезпечення заданого рівня економічної безпеки країни та її сталий розвиток тісно пов'язані з екологічною безпекою. При цьому побудова системи економічної безпеки в країнах і регіонах не представляється можливим без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур.

Вважаємо за необхідне доповнити систему критеріїв економічної безпеки показниками, що враховують екологічні чинники зростання, якими на нашу думку може стати: тривалість життя населення; стан здоров'я населення; рівень техногенного навантаження на навколишнє середовище; енергоємність ВВП та енергоефективність економіки; частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів; екологічна стійкість; якість повітря (обсяги викидів CO₂ в атмосферу), якість води; побутові відходи (обсяги утворення, переробки, використання); застосування чистих та екологічно безпечних технологій; ефективність використання ресурсів; рівень забезпеченості природними ресурсами або кратність запасів природних (в першу чергу енергетичних) ресурсів; вуглецева інтенсивність, урбанізація (забруднена територія, на якій населення піддається впливу забрудненого повітря за рівнем, що перевищує орієнтири ВООЗ).

Дослідження звітів провідних міжнародних організацій з питань сталого розвитку дозволяє виявити основні тенденції розвитку індикаторів, що характеризують екологічну складову. Так, програма розвитку ООН характеризує екологічну стійкість використовуючи 12 показників, які охоплюють екологічну стійкість і екологічні загрози. Вісім показників екологічної стійкості включають споживання енергії з викопного палива, споживання відновлюваної енергії, викиди вуглекислого газу (виражені

двома способами), площа лісів (виражену двома способами), споживання прісної води і виснаження природних ресурсів у відсотках від валового національного доходу. Чотирма показниками екологічних загроз є показники смертності, пов'язані з забрудненням повітря в будинках і в навколишньому середовищі, а також з небезпечними послугами в області водопостачання, санітарії та гігієни; деградована земля.

Враховуючи складність обрахування, числового виміру та подальшої економічної інтерпретації окремих показників, було систематизовано ті, що корелюються з глобальними цілями сталого розвитку людства та можуть піддаватися кількісній оцінці для подальшого дослідження (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Індикатори екологічної складової економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
1	2	3
<i>Енергоемність ВВП, МДж / дол. США</i> Дестимулятор (Enin)	Рівень енергоемності первинної енергії – це співвідношення між енергозабезпеченням і валовим внутрішнім продуктом, виміряним за паритетом купівельної спроможності.	SDG 7. – забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх
<i>Енергоефективність економіки, дол. США/т.у.п</i> Стимулятор (Enef)	Енергоефективність економіки – це характеристики, що відображають співвідношення корисного ефекту від використання енергетичних ресурсів до витрат енергетичних ресурсів	SDG 7.3 – до 2030 року подвоїти глобальні темпи підвищення енергоефективності
<i>Частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів, %</i> Стимулятор (Ren)	Освоєння відновлюваних та позабалансових (вторинних) джерел енергії є найактуальнішим напрямів розвитку світової енергетики. Зміна пропорцій первинних енергоресурсів на користь відновлюваних джерел енергії є одним з основних завдань формування раціональної структури енергоспоживання	SDG 7.2. – до 2030 року істотно збільшити частку відновлюваних джерел енергії в світовому енергетичному балансі.
<i>Індекс вуглецевої інтенсивності, т CO₂ /1000дол.США</i> Дестимулятор (Cin)	Характеризує динаміку екологоемності економіки. Зміни цього індикатору свідчать про ступінь екологізації економіки країни або регіону в цілому.	SDG 9.4 – до 2030 року модернізувати інфраструктуру і модернізувати галузі з більш високою ефективністю використання ресурсів і впровадженням еко технологій
<i>Забруднена територія, населення, яке піддається впливу рівнів, що перевищують орієнтири ВОЗ, % від загальної кількості</i> Дестимулятор (PM)	Відсоток населення, що зазнає впливу концентрації PM _{2,5} в навколишньому середовищі, що перевищує орієнтир ВООЗ, визначається як частка населення країни, яка проживає в місцях, де середньорічні концентрації PM _{2,5} перевищують 10 мкг на кубічний метр, рекомендоване орієнтирне значення ВООЗ як нижня границя діапазону концентрацій, над якими спостерігалися несприятливі наслідки для здоров'я внаслідок впливу PM _{2,5}	SDG 3.9 - до 2030 року істотно скоротити кількість смертей і захворювань від небезпечних хімічних речовин і повітря, забруднення води і ґрунту і забруднення

Продовження табл. 4.11

1	1	1
Рівень забезпеченості природними ресурсами або <i>кратність запасів природних ресурсів, років</i> (в першу чергу енергетичних) ресурсів Стимулятор (R / P)	Кратність запасів – співвідношення резервів до виробництва (R / P). Природні, насамперед, енергетичні невідновні (вугілля, нафта, природний газ) та відновні (гідроенергія, геотермальна, ядерна, сонячна енергія, вітроенергія, енергія морських припливів і відпливів, енергія біомаси та енергія, вироблена іншими нетрадиційними джерелами) ресурси. Рівень забезпеченості енергетичними ресурсами є одним із ключових чинників економічної безпеки як окремої країни, так і світового господарства в цілому.	SDG 12.2 – до 2030 року добитися стійкого управління і ефективного використання природних ресурсів
Побутові відходи (<i>обсяги утворення, переробки, використання</i>), млн т Дестимулятор (Hw)	Зміна концептуальних підходів до поводження з відходами, а саме – перехід від захоронення відходів до запобігання, зменшення утворення відходів та запровадження переробки, використання відходів, як матеріальних і енергетичних ресурсів є ключовими для досягнення позитивного результату з вирішення екологічних та енергетичних проблем.	SDG 12.5 – до 2030 року істотно скоротити утворення відходів шляхом запобігання, скорочення, переробки та повторного використання
<i>Рівень інвестицій на охорону навколишнього природного середовища</i> , в % до ВВП Стимулятор (Ie)	Рівень інвестицій на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього природного середовища у ВВП країни відображає ступінь реалізації законодавчих та організаційно-правових заходів щодо залучення як державних коштів так і приватного капіталу у створення «зеленої» інноваційної економіки.	SDG 7.b – до 2030 року розширити інфраструктуру і модернізувати технології для надання сучасних та стійких енергетичних послуг для всіх
<i>Частка природоохоронних витрат в бюджеті</i> , % до ВВП Стимулятор (Eex)	Частка природоохоронних витрат в бюджеті країни відображає рівень уваги та спрямованості держави щодо вирішення екологічних викликів у конкретний проміжок часу.	SDG 12.A – підтримувати країни, що розвиваються в зміцненні їх науково-технічного потенціалу для переходу до стійких структур споживання та виробництва
<i>Екологічний податок, % до ВВП</i> Стимулятор (Etax)	Екологічні податки є важливим інструментом уряду для формування відносних цін на товари і послуги. Податкові ставки є стимулятором для екологізації виробництва	
Якість повітря (<i>обсяги викидів CO₂ в атмосферу</i>), млн т Дестимулятор (CO₂)	Якість повітря – сукупність фізичних, хімічних і біологічних властивостей атмосферного повітря, що відображають ступінь його відповідності гігієнічним та екологічним нормативам якості атмосферного повітря. Викиди вуглекислого газу CO ₂ становлять понад 78 % від світового обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферу.	SDG 13. – життя невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками

Примітка: побудовано автором на основі [215, 343, 352, 353, 358, 364].

Найбільший деструктивний вплив на стан регіональних екосистем спричиняє саме енергетика (рис. Ж.10 Додатку Ж) [374]. Як на початку століття, так і зараз найбільші обсяги вуглецевого газу акумулюються від виробництва енергії. До того ж, цей внесок збільшився за 2000–2017 роки на 4239 млн т або на 45 %, не зважаючи на всі зусилля, щодо впровадження сучасних енерготехнологій та більш активне використання альтернативних

джерел. Альтернативна енергетика – важливий компонент енергетичної безпеки держави, складова сталого розвитку і засіб для підвищення добробуту населення та якості життя людей в цілому [25]. Глобальні цілі *Affordable and clean energy* та *Climate action* сталого розвитку спрямовані на підвищення еколого-економічної безпеки. Так, дії світового співтовариства прискорили доступ до електрики в найбільш бідніших країнах, енергоефективність продовжує зростати разом з часткою поновлюваних джерел. Незважаючи на те, що глобальний рівень електрифікації виріс з 83 відсотків у 2010 році до 89 відсотків у 2017 році, близько 840 мільйонів осіб у всьому світі як і раніше не мають доступу до електроенергії.

Найбільш дієвим способом посилення еколого-енергетичної безпеки є більш активне використання нових технологій у виробництві енергії. Світове співтовариство та окремі країни докладають зусиль щодо стимулювання енерговиробництва з альтернативних відновлювальних джерел. Частка відновлюваних джерел енергії в загальному кінцевому споживанні енергії поступово збільшується з 7,5 % у 2010 році до 10,2 % в 2016 року, хоча для досягнення кліматичних цілей потрібні більш швидкі зміни. Незважаючи на те, що абсолютний рівень споживання відновлюваної енергії виріс більш ніж на 18 відсотків з 2010 року, тільки з 2012 року зростання відновлювальних джерел енергії почало випереджати зростання загального споживання енергії.

Загальне світове виробництво електроенергії за останні 10 років з 2008 по 2018 збільшилося на 30 %. Темпи зростання в середньому склали 2,5 %, а за останній рік – 3,7 % [360]. Разом з цим, виробництво відновлюваної енергії збільшилося в 4,5 рази, з 124 до 561 млн т н. е. У 2018 році приріст склав 14 %, що є трохи нижче середньорічного приросту за 10 років (16 %). Рекордне зростання спостерігалось у 2017 році (+71 млн т н. е.) (табл. Ж.4 Додатку Ж). 45 % світового зростання припадало на Китай, а його споживання збільшилося в 20 разів останні 10 років. Зростання генерації відновлювальної енергії відбувалося за рахунок вітроенергетики (близько

50 %), проте й виробництво сонячної енергії постійно збільшується і становить 24%, що на 13 % вище ніж у 2013 році.

Дослідження регіональних тенденцій генерації та використання енергії з альтернативних джерел виявило суттєві зрушення (рис. Ж.11 Додатку Ж). Найбільшу динаміку продемонстрували країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Їх частка в світовому виробництві зросла до 40 % з 22 % у 2008 році. В абсолютному виразі країни збільшили виробництво в 10 разів. Частка країн Європейського та Північноамериканського регіонів зменшилася до 31 % та 21 % з 44 та 27 відповідно. Зважаючи на те, що окремі регіони демонструють доволі повільну динаміку нарощування потужностей альтернативної енергетики й відповідно, не суттєву частку в загальному обсязі використання відновних джерел (країни СНД – 0,1 %; Близький Схід – 0,3; Африка – 1,3), можна припустити, що національні політики забезпечення енергетичної та економічної безпеки потребують вдосконалення, щодо збільшення ролі екологічної складової, а отже, необхідно більш детально дослідити стан навколишнього середовища та інші показники екологічної стійкості в країнах зазначених регіонів.

Іншими індикаторами екологічної складової міжнародної економічної безпеки є енергоємність та енергоефективність ВВП. Енергоефективність лежить в основі будь-якої стратегії, яка гарантує безпечне, стійке і всебічне економічне зростання. Це один з найбільш економічно ефективних способів підвищення безпеки енергопостачання, підвищення конкурентоспроможності та добробуту, а також зменшення впливу енергосистеми на навколишнє середовище. В основі обох показників лежить світове виробництво, яке тісно корелюється з виробництвом та споживанням енергії (переважно на основі вуглеводної сировини). Світове енергоспоживання протягом 2008-2018 років зросло на 18,5 %, середні темпи зростання за досліджуваний період склали 1,7 %. Глобальна енергоємність (співвідношення енергії, використовуваної в розрахунку на одиницю ВВП) знизилася з 0,184 до 0,163 т н.е. / 1000 дол. США (рис. Ж.12 Додатку Ж) [365]. Проте, слід констатувати, що

середньорічні темпи зростання енергоспоживання випереджають темпи зменшення глобальної енергоемності (1,14 % за 2008–2018 рр.) та енергоефективності. Для досягнення мети 7.3 Цілей сталого розвитку: подвоєння енергоефективності до 2030 року, необхідно щоб темпи зменшення глобальної первинної енергоемності сягали 2,7 % на рік.

Слабка динаміка глобальних поліпшень в області енергоефективності викликає глибоку стурбованість. Це відбувається на тлі зростаючих потреб в опаленні, охолодженні, освітленні, мобільності та інших енергетичних послугах. Покращення в енергоемності світової економіки (кількість енергії, використаної на одиницю економічної активності) сповільнюються: поліпшення на 1,2 % в 2018 році склало приблизно половину середнього показника, що спостерігається з 2010 року. Це відображає відносну відсутність нової політики в галузі енергоефективності і зусиль щодо посилення існуючих заходів. Разом з цим, міжнародні фінансові потоки в країни, що розвиваються в підтримку чистої та відновлюваної енергії досягли 18,6 млрд дол. США в 2016 році майже подвоївшись з 9,9 млрд доларів в 2010 році [369, 386].

В якості екологічних індикаторів було також запропоновано використовувати якість повітря, яку перш за все, можна оцінити за кількістю вмісту вуглекислого газу в атмосфері (обсяги викидів CO_2) та індекс вуглецевої інтенсивності (*Carbon intensity index*), який має пряму кореляцію з економічною складовою безпеки, адже відображує ступінь екологізації світової економіки. Так, щодо світових процесів забруднення атмосфери, можна констатувати уповільнення темпів емісії вуглецю порівняно з темпами світового зростання. За 2008–2018 рр. світова економіка зростала в середньому на 3%, а екосистема отримувала на 1,13 % більше CO_2 . Щодо регіональної структури забруднення, то слід зазначити певні тенденції (рис. Ж.13 Додатку Ж) [362]. Так, регіони Європа та Північна Америка, в яких переважають прогресивні розвинуті країни поступово зменшують викиди в атмосферу, що підтверджується абсолютними та відносними

показниками. Азійско-Тихоокеанський регіон та країни Африки, навпаки нарощують обсяги викидів. Щодо країн СНД, то їх частка в світовій емісії вуглецю зменшилася з 7 до 6 %, при збільшенні абсолютного показника. Отже, більш детальне дослідження країнних поведінок, щодо даного індикатору, дозволить зробити висновки й рекомендації стосовно національних й регіональних стратегій еколого-економічної безпеки.

Індекс вуглецевої інтенсивності скорочується, його показник у 2018 році склав 0,397 т CO²/ 1000 дол. США порівняно з 0,476 у 2008. В цілому тенденція позитивна, проте цього не достатньо для забезпечення реалізації 13 Цілі сталого розвитку (Боротьба зі зміною клімату). З ростом викидів парникових газів зміна клімату відбувається набагато швидше, ніж очікувалося, і його наслідки явно відчуються в усьому світі. Незважаючи на те, що існують позитивні кроки з точки зору потоків кліматичного фінансування і розробки вкладів, обумовлених на національному рівні, для пом'якшення наслідків і адаптації необхідні набагато більш амбітні плани і прискорені дії. Доступ до фінансів і зміцнення потенціалу необхідно розширювати набагато швидшими темпами, особливо для найменш розвинених країн і малих островних держав, що розвиваються.

Як зазначено в Цілі 1 в галузі сталого розвитку, в період 1998–2017 років прямі економічні втрати від лих оцінювалися майже в 3 трильйони доларів США. Пов'язані з кліматом і геофізичні лиха забрали життя близько 1,3 млн осіб. Згідно даних ООН, станом на квітень 2019 року 185 країн ратифікували Паризьку хартію. Відповідно до Угоди всі сторони повинні представити нові обсяги викидів, що визначаються на національному рівні, та будуть більш амбітними, враховуючи цілі до 2030 року.

Важливим індикатором оцінки екологічної складової економічної безпеки є обсяг витрат на навколишнє середовище. Частка природоохоронних витрат в бюджеті країни відображає рівень уваги та спрямованості держави щодо вирішення екологічних викликів у конкретний проміжок часу. Даний показник має пряму кореляцію не тільки з ціллю

сталого розвитку щодо протидії кліматичним змінам, а й з 11 – Сталий розвиток міст та спільнот, а також з ціллю 12 – Відповідальне споживання, адже капіталовкладення в розробку новітніх технологій є запорукою подальших екологічних та економічних змін. Так, прихильність цілям вирішення екологічних проблем найкраще демонструє аналіз витрат, пов'язаних з охороною навколишнього середовища в країнах Європи і оцінка їх частки в валовому національному продукті.

Протягом останніх 25 років проводиться вивчення витрат на цілі охорони навколишнього середовища і ведеться збір даних. За період з 1995 по 2018 рр. витрати, пов'язані з охороною навколишнього середовища (в відсотках до ВВП) або залишалися незмінними, або скорочувалися (табл. Ж.5 Додатку Ж) [366]. Представлені європейськими статистичними органами дані про державні витрати, пов'язані з охороною навколишнього середовища, виражені у відсотках до ВВП, істотно відрізняються для різних країн - від 0,28 % від ВВП в Словаччині до 1,06 % в Болгарії [366]. Державні витрати таких країн як: Німеччина, Велика Британія, Італія, Норвегія складають близько 0,8–0,9 % ВВП. Середній показник для європейських країн складає 0,7 %. У цілому, судячи з попередніх фактичних даних, у відсотках від ВВП, витрати на охорону навколишнього середовища в багатьох (хоча і не в усіх) країнах доволі суттєві. При цьому, витрати в абсолютному вираженні часто виявляються невисокими з огляду на низьку величину ВВП. Крім того, зазвичай, більша частина фінансових ресурсів (особливо в країнах, що розвиваються) витрачається на експлуатацію та обслуговування застарілих технічних засобів контролю забруднення, а дефіцит грошей відбивається головним чином на інвестиціях в модернізацію діючих або введення в експлуатацію нових основних фондів.

Виходячи з того, що більшість країн не дотримуються планових показників сталого розвитку, зокрема за цілями 11,12,13 загальний рівень природоохоронних інвестицій є низьким. Менш розвиненим країнам вдавалося забезпечити залучення додаткових ресурсів у разі екологічних аварій або

катастроф, які створювали загрозу для життя і здоров'я населення. На жаль, до сих пір саме це і є основною рушійною силою витрат на цілі охорони довкілля. Спробу оцінити вплив екологічної складової на міжнародну економічну безпеку здійснено відповідно до запропонованої методики та інструментарію, який було застосовано для оцінки економічної та соціальної складових у попередніх частинах дослідження. Результати розрахунку граничних значень індикаторів екологічної безпеки відповідно до методичного інструментарію оцінки представлені в табл. Ж.32 Додатку Ж. Критично небезпечним є рівень енергоємності у розмірі 9,06 МДж/дол., що на 31,5 % нижче показника 2000 р., відносно небезпечним – 7,06 МДж/дол., що на 28 % нижче показника 2000 р. В цілому загрозою стійкого економічного розвитку країни в глобальних вимірах можна вважати показник, нижчий за середньосвітовий рівень у 5,13 МДж/дол., що характеризується тенденцією до скорочення (зменшився на 21 % відносно рівня 2000 р.).

Середня частка споживання відновної енергії в середньому у світовій економіці складає 18,05 %, що збільшилася несуттєво, лише на 0,9 % щодо рівня 2000 р. Нижнє критичне значення оцінено на рівні 2,95 % у 2018 р. (приріст на 51,3% порівняно з 2000 р.), нижнє порогове – 7,76 %, що на 31,4 % більше показника 2000 р. Середня частка виробництва відновної енергії у світовій економіці за досліджуваний період зростала більш інтенсивними темпами, у 2018 р. склала 22,85 %, що на 24,7 % більше рівня 2000 р. Нижнє критичне значення оцінено на рівні 3,73 % у 2018 р. (приріст на 87,1 % порівняно з 2000 р.), нижнє порогове – 9,83 % (приріст на 62,4 % порівняно з 2000 р.). Дестимулюючий показник обсягів викидів CO₂ на душу населення в середньому у світовій економіці має зростаючий тренд, зокрема у 2018 р. дорівнював 4,98 т/душу, що на 23,4 % більше рівня 2000 р. Значення показника, що створюють загрози безпеці, за результатами оцінки визначено на рівні 12,66 т/душу (верхнє порогове) та 20,39 т/душу (верхнє критичне). Дані граничні показники протягом досліджуваного періоду характеризуються тенденцією до зменшення оціночних значень.

Рівень екологоемності світової економіки у 2018 р. склав 0,32 кг CO₂ на дол. ВВП, що на 35,8 % менше рівня 2000 р., що є свідченням екологізації економічної діяльності. Значення індикатору, що ідентифікують загрози безпеці, оцінено на рівні 0,45 кг CO₂ на дол. ВВП у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,59 кг CO₂ на дол. ВВП (верхнє критичне), які також мають спадаючий характер динаміки протягом досліджуваного періоду.

У глобальному вимірі 91,3 % населення за даними 2018 р. проживає на небезпечно забрудненій території, що на 4,1 % менше рівня 2000 р. Граничні значення, з урахуванням високих оцінок середнього показника, визначено на рівні 100 %. Щодо стимулюючого показника частки екологічних податків у ВВП, то за середньосвітовими оцінками у 2018 р. вона складала 1,61 %, що нижче на 11,9 % рівня 2000 р. При цьому граничні значення, що є свідченням недостатньої екологізації економіки та відсутності умов для забезпечення стійкого виробництва, оцінено на рівні 0,22 % (нижнє критичне) та 0,59 % (нижче порогове). Граничні індикаторами в динаміці мають спадний тренд. Результати оцінки знаходження країн в різних зонах небезпеки за аналізованими індикаторами за період ретроспективного аналізу (2000 та 2018 рр.) представлені в табл. Ж.33 Додатку Ж.

У критичні зони небезпеки потрапила найбільша кількість країн за такими індикаторами, як частка відновної енергії в обсягах споживання (18,9 % країн вибірки у 2018 р.) та в обсягах виробництва (20,8 % країн вибірки у 2018 р.). 41,5 % за даними 2018 р. країн характеризуються максимальним значенням індикатора частки населення, що проживає на забрудненій території (100%). За рівнем енергоемності ВВП тільки 9,5 % країни, серед яких Росія, Україна, Канада (у 2018 р.), Бахрейн, ПАР та Китай (у 2000 р.) у зонах небезпеки. За обсягами викидів CO₂ 15 % країн потрапили у зони критичної та відносної небезпеки. За індексом вуглецевої інтенсивності 9,5 % країн у зоні ризику, причому Україна та ПАР у 2018 р. – у зоні критичної небезпеки. 16,9 % країн мають рівень екологічних податків у ВВП нижчий за критичні значення, отже віднесені до зон ризику. Якщо порівнювати два періоди часу, то більшістю

індикаторів кількість країн у зонах ризику майже не змінилася, за індикаторами частки населення на забрудненій території та рівнем екологічних податків у ВВП число країн у зонах небезпеки зменшилося. Також слід зазначити, що за індикаторами виробництва та споживання відновної енергії найбільша частка країн вибірки має рівень показника, нижчий за середньосвітовий (56,6 % та 64,2 % відповідно); за обсягами викидів CO² 58,5 % країн мають рівень індикаторами, вищий за середньосвітовий.

На основі агрегування показників було здійснено розрахунок екологічної складової міжнародної економічної безпеки країн за період 2000–2018 рр. На рис. 4.12 наведені розраховані індекси за 2000 та 2018 р. та розраховані діапазони граничних значень, що дозволяють застосовувати дані оцінки як індекси безпеки. Найбільш високі інтегральні оцінки за екологічною складовою безпеки за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Данія, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Австрія, Іспанія та Італія (країни Європейського регіону), що можна віднести до безпечних за сукупністю екологічних індикаторів країн. Найменші інтегральні оцінки екологічної безпеки у таких країн, як Катар, Бахрейн, Україна, Кувейт, Південна Африка, ОАЕ, Саудівська Аравія, Росія, Китай (переважно країни регіону Африки та Близького Сходу).

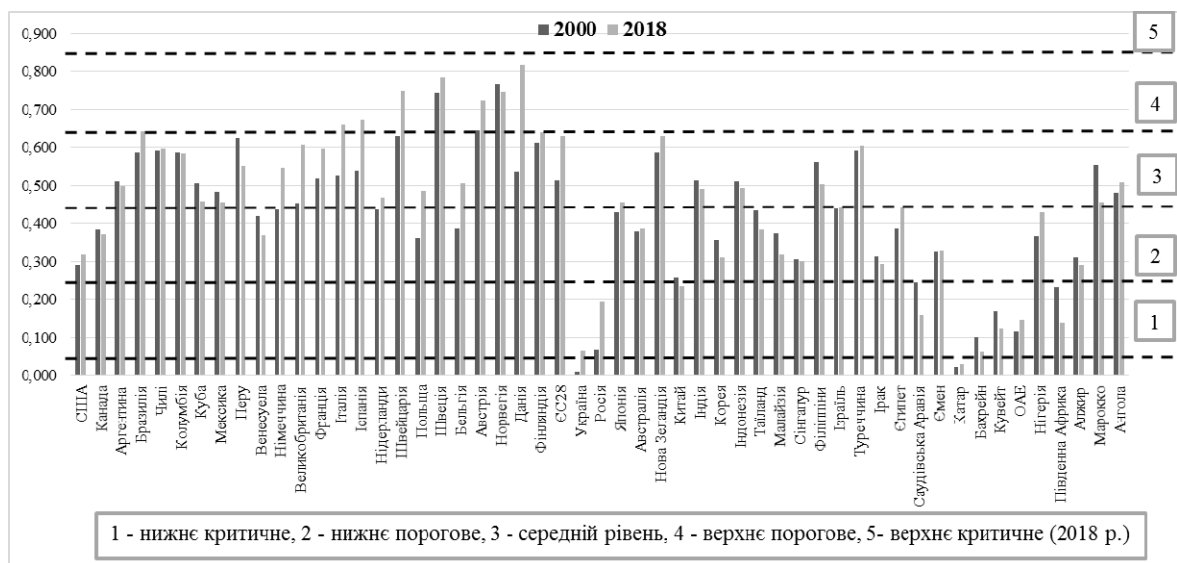


Рис. 4.12. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем екологічної складової безпеки

Примітка: розраховано автором

Розподіл країн-лідерів (найбільш безпечних в екологічному плані) дещо змінився за 2000–2018 рр., зокрема суттєво укріпили позиції в рейтингу Данія (з 15 місця у 2000 р. на 1 місце у 2018 р.), Іспанія (з 14 на 6 позицію), Італія (з 16 на 7 позицію). Країни, що мають невисокі індекси безпеки (друга половина рейтингу) не суттєво змінили свої позиції. Дослідження зміни рівня інтегрального індексу безпеки виявило, 56,6 % країн вибірки за період 2000–2018 рр. збільшили рівень екологічної безпеки, зокрема найвищі темпи зростання продемонстрували Данія (52,3 % приросту), Польща (34,7 %, 25 позиція у 2018 р. порівняно з 38 місцем у 2000 р.), Бельгія (30,8 %, 20 місце у 2018 р. порівняно з 33 у 2000 р.), Німеччина (25,3 %, 18 місце у 2018 р. порівняно з 28 у 2000 р.). Країни, що є найменш екологічно безпечними, а саме Україна, Росія, Катар, ОАЕ також суттєво збільшили оцінки індексів, однак при цьому вони залишаються досить низькими. Серед решти 43,4 % країн вибірки, рівень екологічної безпеки яких знизився за досліджуваний період, найбільші темпи скорочення мають ПАР (-40,3 %), Марокко (-17,9 %), Малайзія (-14,7 %), Перу (-11,6 %).

Із позиції оцінку стану екологічної складової було класифіковано країни відносно рівня безпеки з урахування розрахованих граничних значень (табл. Ж.34 Додатку Ж). Отримані результати групування свідчать, більшість країн із досліджуваної вибірки (56,6 %) є відносно безпечною (4 та 5 група) щодо рівня екологічної безпеки, 26,4% країн (3 група) мають незадовільний рівень безпеки, 15,1 % країн характеризуються небезпечним рівнем, в критичній зоні одна країна. На рис. Ж.28–Ж.29 Додатку Ж представлено динаміку регіональних інтегральних індексів економічної безпеки та інтегральні оцінки рівня екологічної складової безпеки розраховано для груп країн за рівнем розвитку.

Найбільш високі значення індексів, що перевищують середньосвітові індекси мають країни Європейського регіону та Американського регіону. За даними 2018 р. індекс екологічної безпеки країн Європи складає 0,517, що на 39,4 % більше рівня 2000 р. (0,371). Для країн Європи характерним є зростаючий тренд в зміні індексів безпеки (тільки у 2010 р. спостерігається

скорочення рівня на 4,3 %). Американський регіон, що був найбільш екологічно безпечним в період до 2007 р., характеризується тенденцією скорочення рівня безпеки, зокрема індекс екологічної безпеки скоротився на 2,7 % щодо рівня 2000 р. Азійський та Африканський регіони характеризується також спадним трендом у зміні індексів безпеки, зокрема за період 2000–2018 рр. рівень безпеки зменшився на 4,6 % для країн азійського регіону та на 7,6 % для країн Африки та Близького Сходу.

Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем екологічної безпеки, що за даними 2018 р. майже в 4 рази вищий рівня безпеки групи країн, що розвиваються, в цілому. Серед країн, що розвиваються, виявлено достатньо високу диференціацію індексів, а саме країни Латинської Америки мають найбільш високі оцінки рівня екологічної безпеки, що майже на 75 % вищі за середній показник по групі країн, що розвиваються. Найнижчі оцінки безпеки у країн, що розвиваються, Африки та Близького Сходу, що на 26 % менші за середній показник по групі країн. Щодо закономірностей динаміки, то тільки для розвинених країн характерною є тенденція до підвищення рівня безпеки відповідно до розрахованих індексів.

Формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки відбувається на фоні актуалізації й активізації концепції сталого розвитку XXI століття. Нова парадигма міжнародної економічної безпеки покликана усунути наявні дисбаланси і створити міцний фундамент для подальшого сталого розвитку на основі рівноваги між соціальним, економічним і екологобезпечним розвитком країн. Із метою посилення міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку, країни мають активізувати екологічні чинники зростання, у першу чергу, за рахунок підвищення рівня інвестицій на охорону навколишнього природного середовища в відсотках до ВВП, а також закріплення частки природоохоронних витрат в бюджеті (на всіх рівнях). Світовий досвід доводить, що побудова системи економічної безпеки в країнах не представляється можливим без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур.

Висновки до розділу 4

1. Систематизовано індикатори міжнародної економічної безпеки, що з врахуванням концептуальних засад глобального стійкого розвитку, запропоновано диференціювати, по-перше, за характером впливу на економічні (макроекономічні, зовнішньоторговельні, інноваційно-інвестиційні та фінансові), соціальні (демографічні, розвитку системи освіти, системи охорони здоров'я, ринку праці та рівня нерівності в розподілі доходів) та екологічні (враховують індикатори рівня забруднення навколишнього середовища та енергоефективності господарської діяльності); по-друге, на напрямком впливу на стимулятори (зростання викликає підвищення рівня безпеки), дестимулятори (збільшення обумовлює послаблення рівня безпеки) та параметри подвійного впливу (за певних умов проявляють себе як стимулятори, або дестимулятори), системне врахування яких дозволяє не тільки аналізувати стан та зміну параметрів глобального безпекового середовища, але й комплексно кількісно оцінювати загальний рівень економічної безпеки країн. Доведено, індикатори економічної безпеки країн світу мають корелювати з цілями Концепції сталого розвитку ООН.

2. За результатами практичної апробації запропонованого методичного інструментарію кількісної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірної оцінювання, основою якого є розрахунок інтегральних індексів безпеки, доведено, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання, у свою чергу, забезпечення заданого рівня економічної безпеки країни та її сталий розвиток тісно пов'язані з екологічною безпекою.

3. Визначено вагомість соціальної складової у забезпеченні сталого розвитку, активізації економічної активності, зростанні рівня життя на добробуту населення, формуванні високого рівня людського капіталу постійно зростає, особливо в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ у розвитку економічних процесів. Запропоновано систематизацію індикаторів різних субскладових соціальної безпеки з урахуванням динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків зміни на перспективу, які можуть бути застосовані в якості критеріїв, що ідентифікують можливі критичні загрози або ризики безпеці, своєчасне врахування яких дозволяє підтримувати стабільність та безпечність соціального розвитку.

4. За результатами проведених розрахунків встановлено, що 52,8 % країн є відносно безпечними за розвитком освіти, 41,5 % – за розвитком сфери охорони здоров'я. За окремими індикаторами сфери охорони здоров'я більша кількість аналізованих країн опинилась в зонах критичної або відносної небезпеки, що свідчить про більший ступінь негативного впливу цих чинників на рівень соціальної та як наслідок економічної безпеки.

5. Підтверджено, що економічна безпека виступає невід'ємною характеристикою економічної системи, що визначає її незалежність, стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, спроможність протистояти різним загрозам. Запропоновано у якості основних індикаторів, що визначають економічну складову безпеки країн, враховувати систему макроекономічних, зовнішньоторговельних, інвестиційно-інноваційних, фінансових показників, які представлено в глобальних цілях сталого економічного розвитку ООН.

6. Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем економічної безпеки (в середньому на 26,3 % вищим) відносно групи країн, що розвиваються в цілому, однак при цьому індекси безпеки країни, що розвиваються, азіатського регіону перевищують відповідні оцінки розвинених країн (в середньому на 11 %). Найбільш високі значення індексів,

що перевищують середньосвітові індекси (середньому на 17,3 %) мають країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Європейський регіон також характеризуються індексами економічної безпеки, значення яких є вищими порівняно середньосвітового рівня, а в період 2008–2015 рр. максимально наближені до нього. Динаміка індексів безпеки Європейського регіону в цілому має виражений спадний тренд. Регіональні індекси безпеки країн Америки та Африки і Близького Сходу приймають нижчі значення відносно середньосвітових рівнів.

7. Найбільша кількість країн у зонах небезпеки за інноваційно-інвестиційними та фінансовими індикаторами. Ризикогенними факторами, що знижують рівень безпеки в цих складових, виступають незначний рівень наукоємності економіки, низький рівень технологічності промисловості та експорту, незначний рівень інтеграції в торгівлю інформаційно-комунікаційними товарами та послугами, високий рівень зовнішньої заборгованості, недостатні можливості щодо забезпечення міжнародної валютної ліквідності тощо. При чому в цих складових більш високі інтегральні оцінки рівня безпеки отримано для країн, що розвиваються. Навпаки розвинені країни мають вищі індекси безпеки у макроекономічній складовій, ризики безпеки країн, що розвиваються, в даному аспекті пов'язані зі збереженням високої диференціації в рівні соціально-економічного розвитку та недостатньо інтенсивних темпах економічного зростання, високих рівнях інфляції та відсутністю достатнього рівня індустріалізації господарського розвитку.

8. Показниками, що враховують екологічні чинники зростання та дозволяють визначити екологічну складову економічної безпеки країн світу, визначено: тривалість життя населення; стан здоров'я населення; рівень техногенного навантаження на навколишнє середовище; енергоємність ВВП та енергоефективність економіки; частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів; екологічна стійкість; якість повітря (обсяги викидів CO_2 в атмосферу), якість води; побутові відходи; застосування чистих та екологічно безпечних технологій; ефективність використання

ресурсів; рівень забезпеченості природними ресурсами або кратність запасів природних ресурсів; вуглецева інтенсивність, урбанізація. Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем екологічної безпеки, що за даними 2018 р. майже в 4 рази вищий рівня безпеки групи країн, що розвиваються, в цілому. Найнижчі оцінки безпеки у країн, що розвиваються, Африки та Близького Сходу, що на 26 % менші за середній показник по групі країн. Тільки для розвинених країн характерною є тенденція до підвищення рівня безпеки відповідно до розрахованих індексів. Нова парадигма міжнародної економічної безпеки покликана усунути наявні дисбаланси і створити міцний фундамент для подальшого сталого розвитку на основі рівноваги між соціальним, економічним і екологічнобезпечним розвитком країн.

9. Застосування методики багатовимірного оцінювання дозволяє конструювати відповідні інтегральні індекси безпеки та забезпечити комплексне оцінювання економічної безпеки. Моніторинг системи економічних, соціальних та екологічних індикаторів безпеки, порівняльна оцінка їх фактичних та граничних значень дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний та оптимальний), проводити компаративний аналіз країн за рівнем безпеки та визначити позиції країн в міжнародному безпековому середовищі.

Основні результати дослідження опубліковано в:[153–154, 230, 346–350, 371–372].

РОЗДІЛ 5

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

5.1 Формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки

Довгий час концепція національної безпеки розвивалася переважно у оборонному та військово-політичному напрямках, тобто концентрувалася на «жорстких» аспектах безпеки. Однак з часом швидко зростає значення та впливовість «м'яких» складових безпеки, до яких належить і економічна безпека. Поступово уряди починають сприймати національну безпеку у більш широкому сенсі, не обмежуючись суто оборонними питаннями і включаючи до безпекової політики завдань забезпечення економічних, соціальних та екологічних аспектів безпеки.

Як було зазначено у підрозділі 3.3 при розробці стратегічних документів з питань забезпечення національної безпеки країн усе більша увага приділяється економічній складовій національної безпеки. Результатом переосмислення значення економічної безпеки для забезпечення національної безпеки та формування стійкого міжнародного безпекового середовища стало усвідомлення керівництвом окремих країн необхідності виділення стратегії економічної безпеки у окремий програмний документ довгострокового характеру. Зокрема, на порозі розробки окремої стратегії економічної безпеки знаходяться Японія та Сполучені Штати. Японія оголосила про намір розробити національну стратегію економічної безпеки до кінця 2020 р. [424]. Враховуючи жорстку конкуренцію між США та Китаєм за світову економічну гегемонію, уряд Японії прийшов до висновку про необхідність розробки основних принципів національної економічної

безпеки для забезпечення власних економічних інтересів у глобальному просторі. Стратегія, зокрема, буде спрямована на: захист та розвиток вітчизняних передових технологій; забезпечення інтересів Японії як морської держави; зменшення потенційних загроз, пов'язаних зі стандартами телекомунікацій наступного покоління 5G; боротьбу з кібератаками; впровадження більш жорстких заходів в межах системи контролю експорту та іноземних інвестицій. Обговорення нової стратегії Рада національної безпеки Японії почне у квітні 2020 р. При розробці стратегії економічної безпеки уряд планує тісно співпрацювати з приватним сектором, а з метою забезпечення її імплементації у разі необхідності створюватиметься нова нормативно-правова база з безпекових питань.

У 2019 р. американські сенатори, які є членами Комітету з міжнародних відносин, запропонували запровадити законодавство, що вимагало б від керівництва держави регулярно розробляти та подавати в Конгрес Стратегію глобальної економічної безпеки (Global Economic Security Strategy) [428]. Відповідний закон зобов'язує президента Сполучених Штатів надавати звіт про конкурентоспроможність економіки США, загрози економічній безпеці та шляхи їх подолання. Стратегія глобальної економічної безпеки доповнить Стратегію національної безпеки, зосередившись більш детально на економічних інтересах США. Розробники закону виходили з того, що глобальна стабільність та національна безпека США значною мірою залежать від зростаючої та безпечної економіки, для формування якої США мають максимально ефективно реагувати на несумлінні економічні практики, які застосовуються окремими країнами світу.

Країни ЄС певний час керувалися тим, що можливості економічного розвитку об'єднання обумовлюються спільним економічним потенціалом країн-учасниць. Експерти Європейської ради з міжнародних відносин доводять, що сьогодні можливості забезпечення економічних інтересів країн ЄС усе більше залежать від поведінки інших держав – глобальних лідерів [425]. Зокрема, США та Китай вже не відділяють економічні інтереси від геополітичних, усе частіше використовуючи економічні зв'язки (від

кіберпростору до фінансових відносин) для отримання геополітичних переваг. Така ситуація ставить під загрозу економічну безпеку ЄС. Актуальним питанням залишається імплементація політики територіальної когезії в ЄС для досягнення безпечного регіонального співіснування [426]. З урахуванням цього експерти обґрунтовують необхідність розробки Європейською Комісією Стратегії економічного суверенітету, яка б забезпечувала інтеграцію економічних інтересів та геополітичних аспектів функціонування об'єднання. Стратегія має зосереджуватися на завданнях укріплення та підтримки європейської науково-дослідної сфери; захисту від іноземного втручання активів, важливих для національної безпеки; забезпечення рівних умов у внутрішній та міжнародній конкуренції; зміцнення європейської грошово-фінансової автономії.

Експерти австралійського Інституту інтегрованих економічних досліджень, на основі результатів співставлення категорій національної та економічної безпеки, дослідження економічних ризиків та їх впливу на безпеку Австралії дійшли висновку, що країні потрібна нова Стратегія національної безпеки, яка буде інтегровано містити всі аспекти національної сили; план економічної безпеки повинен стати невід'ємною складовою такої стратегії [417]. Інтегрована стратегія міжнародної безпеки Нідерландів, представлена у 2018 р., серед шести найбільш нагальних загроз безпеці країни виділяє загрози життєво важливим економічним процесам [435]. У документі зазначено, що економічна безпека передбачає підтримку відкритих торговельних шляхів, боротьбу з кібершпигунством, забезпечення постачанням енергії і сировини та захист національних інтересів при залученні або здійсненні інвестицій. Забезпечення економічної безпеки визначено однією з головних цілей, досягнення яких передбачено у стратегії.

У 2019 р. представники вітчизняного бізнес-середовища представили проект «Доктрини економічної безпеки України», розробку якого спонукала відсутність в країні базового документу для забезпечення економічної безпеки та зменшення критичних для економіки загроз. У проекті визначено

ключові загрози для української економіки та обґрунтовано основні напрями державної політики для їх подолання, до яких, зокрема, віднесено наступне: сприяння позитивному сприйняттю громадянами України підприємництва, конкуренції, приватної власності тощо; підвищення прозорості, дерегуляція та звуження державного втручання у підприємницьку сферу до мінімально необхідних меж; інституційна реформа перевіряючих та контролюючих органів; створення єдиного аналітичного органу із розслідування економічних злочинів; ухвалення нового Митного та Податкового кодексів; детінізація економіки; демонополізація ринків тепло- та енергопостачання, реалізація заходів з енергоефективності та енергозбереження тощо.

Сучасні трансформації, що відбуваються у світовому господарстві, загострення міжнародної конкуренції, змушують країни до пошуків нових порівняльних переваг, у тому числі пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту. Для малорозвинених країн розвиток систем штучного інтелекту сприятиме розв'язання певної частини проблем, пов'язаних із забезпеченням економічного зростання [434]. Мова йде не тільки про підвищення прибутковості бізнесу, а й розвитку технологічної складової системи охорони здоров'я, транспорту, продовольчої сфери [415, с. 121] тощо, що, у свою чергу, модифікує концептуальне визначення безпеки, що знаходить своє втілення у прийнятті відповідних програмних документів (План з розвитку штучного інтелекту наступного покоління (Китай), стратегії «Штучний інтелект для всіх» (Індія), «Освоєння революції штучного інтелекту» (Мексика) [418] тощо. Мова йде про розвиток системи штучного інтелекту в національних економіках задля створення умов розвитку для цієї системи (шляхом інвестування в навчальні ресурси задля покращення фахової кваліфікації, інвестиції у дослідження), розвитку державно-приватного партнерства із технічними компаніями, розвиток «розумного» виробництва. Використання технологій, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту, безпосередньо у сфері формування та забезпечення національної безпеки пов'язано, перш за все, із укріпленням військової безпеки (впровадження

систем візуального розпізнавання, безпілотних систем спостереження тощо), забезпечення кібербезпеки для національної системи господарювання, розвиток соціальної сфери (впровадження медичних технологій, заснованих на використанні системи штучного інтелекту, розвиток спеціальних компетенцій фахівців, спроможних забезпечити розробку технологій штучного інтелекту), розвиток економічної сфери (розвиток систем «розумного» виробництва, державно-приватного партнерства, підтримка соціально відповідального бізнесу тощо). В Україні поки що не існує державної програми щодо розвитку системи штучного інтелекту. Сьогодні країна лише долучається до міжнародних конференцій з питань розвитку сфери штучного інтелекту, поступово впроваджуються державні стимули щодо залучення молоді на технічні спеціальності, поступово розвиваються програми впровадження технологій штучного інтелекту у сферу держуправління («Держава у смартфоні»), формуються засади для розвитку цифрової економіки [406]. Таким чином, можна визначити, що через розвиток системи штучного інтелекту країни намагаються забезпечити максимальне економічне зростання, позитивний соціальний ефект для суспільства, укріплення національної безпеки.

Найближчим часом можна очікувати активізацію процесу розробки та прийняття стратегій економічної безпеки в країнах світу (або виділення блоку економічної безпеки у структурі загальних стратегій нацбезпеки). Такі стратегії мають стати невід'ємною складовою інтегрованої системи забезпечення національної економічної безпеки, поступове формування якої сьогодні є об'єктивною необхідністю для кожної країни. Формування уявлення про систему забезпечення стійкості національної економіки та економічної безпеки країни повинне трансформуватися від її сприйняття та оцінки як системи, що містить проблему, до такої системи, яка відповідну проблему здатна вирішити [14, 47, 404, 405, 408, 410]. Побудова інтегрованих систем економічної безпеки країн, які сьогодні мають стати органічними ланками системи забезпечення міжнародної економічної безпеки, є складним процесом, логіко-структурна послідовність якого представлена на рис. 5.1.

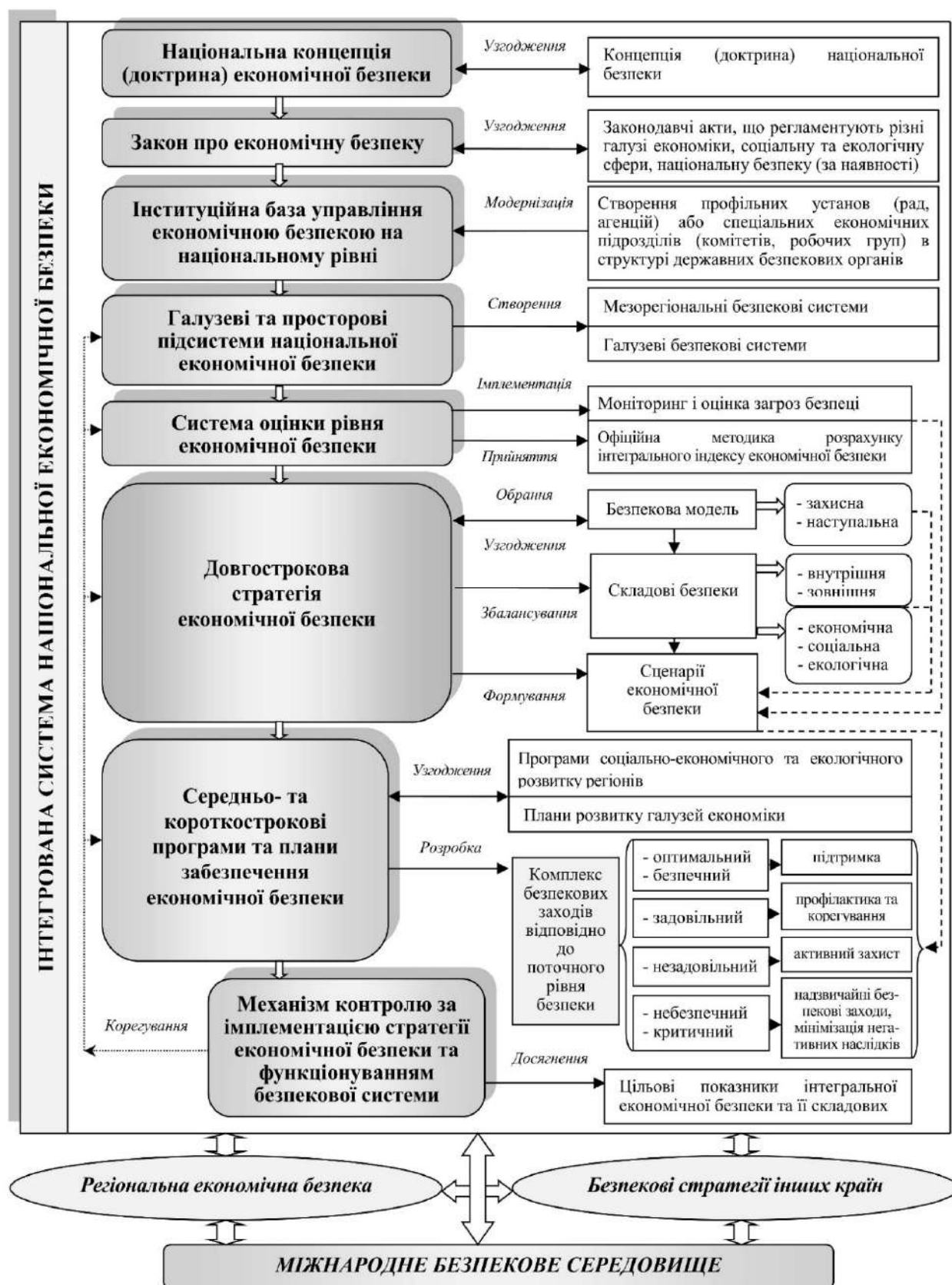


Рис. 5.1. Концептуальна схема побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі

Примітка: розроблено автором

Ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження, визначено, що процес побудови таких систем має включати наступні етапи:

1. Обґрунтування національної концепції або доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи.

Концепція національної економічної безпеки розглядається як концентрована сукупність ідей, цілей і способів забезпечення економічної безпеки національної економіки, а також як документ, що закріплює головні політичні принципи захисту національних інтересів держави у економічній сфері [404, с. 127]. Враховуючи те, що економічна безпека як система і як процес є складною, багатоаспектною, поліструктурною категорією, яка має безліч трактувань і підходів, в основу створення інтегрованої системи її забезпечення в країні має бути покладене сформоване у державі науково обґрунтоване концептуально-доктринальне бачення змісту економічної безпеки та її ролі у забезпеченні сталого розвитку, її кореляції з ключовими національними інтересами, наявних можливостей та засобів підтримки адекватного рівня безпеки, а також її узгодженості із пріоритетами регіональної та міжнародної економічної безпеки.

2. Розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки.

Спеціальне законодавче забезпечення сфери економічної безпеки не є поширеною практикою серед країн світу. Деякі країни (зокрема, Канада, Норвегія, Китай, Мексика) мають загальний закон про національну безпеку; у більшості ж держав питання безпечного розвитку національної економіки регулюються великою кількістю законодавчих та нормативно-правових актів з окремих сфер економічного розвитку (виробнича, фінансова, інвестиційна, енергетична, соціально-демографічна, зовнішньоекономічна тощо).

Враховуючи критичну вагу економічної складової національної безпеки за сучасних умов, доцільним є прийняття окремого закону про економічну безпеку, положення якого будуть узгоджені зі змістом галузевих

законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентують економічну, соціальну та екологічну сфери.

3. Модернізація інституційної бази управління економічною безпекою на національному рівні.

Забезпечення економічної безпеки має спиратися на систему взаємопов'язаних інститутів, між якими узгоджено розподілені та закріплені повноваження у сфері управління економічною безпекою на різних рівнях (зокрема, вони охоплюють державні та регіональні органи, галузево-функціональні та недержавні установи). Інституційна архітектура забезпечення економічної безпеки включає інститути державної влади (президент, законодавчі органи, органи національної безпеки, центральний банк тощо) та місцевого самоврядування (обласні, міські, районні ради тощо), інститути громадянського суспільства (професійні спілки, органи самоорганізації населення, структури з надання соціальних послуг), економічні (споживання, нагромадження, інвестування, кредитування тощо) та соціальні (наука, освіта, зайнятість, соціальне партнерство і т.і.) інститути, наднаціональні інститути (економічні організації, асоціації) [405].

Разом із тим, Японія у 2019 р. оголосила про намір сформувати підрозділ з питань економічної безпеки та політики в структурі Секретаріату з національної безпеки. Створення економічного підрозділу пов'язане зі зростаючою необхідністю координування зовнішньої політики та політики безпеки, особливо на тлі посилення глобальної конкуренції за економічну гегемонію, як це спостерігається у торговій війні між США і Китаєм. Крім того, новий підрозділ стане відповідальним за вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, промисловим шпигунством та крадіжкою технологій з боку Китаю, а також з кібератаками з боку Північної Кореї.

Українські науковці обґрунтовують доцільність інституційної модернізації системи державного управління в сфері економічної безпеки за рахунок створення Національної агенції із збалансованого розвитку [405].

Враховуючи цілі Концепції сталого розвитку ООН, зазначена агенція має володіти повноваженнями щодо координації економічної, соціальної та екологічної політики у безпечовому контексті.

Відтак, беручи до уваги вищезазначене і з метою певної централізації повноважень із управління економічною безпекою, при формуванні інституційної бази управління економічною безпекою пропонується створення окремих установ (рад, агенцій тощо) або спеціальних економічних підрозділів (комісій, комітетів, робочих груп) в структурі профільних державних органів, відповідальних за питання забезпечення національної безпеки.

4. Формування галузевих та просторових підсистем національної економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки.

Національна економічна безпека є багаторівневою ієрархічною структурою, всі рівні якої є взаємопов'язаними та взаємозалежними. В системі управління національною економічною безпекою кожен вищий рівень має забезпечувати сприятливі умови для убезпечення об'єкта економічної безпеки нижчого рівня [11], з іншого боку, на кожному з нижчих рівнів формуються передумови для зміцнення економічної безпеки на вищому рівні [408]. Саме тому система національної економічної безпеки має спиратися на розвинуті галузеві та просторові (мезорегіональні) безпекові підсистеми.

5. Розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня економічної безпеки.

Зазначена система має базуватися на обґрунтуванні складових економічної безпеки, перманентному моніторингу й оцінці реальних і потенційних загроз та детермінант безпеки, а також включати запропоновану методику розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки (див. п. 2.3). Проведене дослідження методик оцінки рівня економічної безпеки, що використовуються в різних країнах, продемонструвало, що у більшості з них, по-перше, відсутні методики інтегральної оцінки економічної безпеки, а, по-друге, навіть за наявності таких методик на офіційному рівні вони не

затверджені (за окремими винятками, зокрема, в Україні використовується офіційно прийнята методика визначення рівня економічної безпеки). Офіційно прийнята система оцінки стану економічної безпеки повинна відповідати наступним вимогам:

- розглядати економічну безпеку як сукупність економічної, соціальної та екологічної складових, що корелює з цілями сталого розвитку, і одночасно забезпечувати врахування внутрішніх та зовнішніх аспектів безпеки;

- забезпечувати постійний моніторинг поточних та перспективних загроз безпеці ендогенного та екзогенного характеру, оцінку ймовірності їх виникнення та ступеня їх потенційного впливу;

- включати запропоновану у роботі методику розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, яка є гнучкою, надає можливість перегляду індикаторів, що застосовуються для розрахунку субіндексів економічної безпеки, на основі визначення актуальних ризиків та загроз безпеці, і, відповідно, здатна швидко адаптуватися до нестабільних умов сучасного безпекового середовища.

6. Розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі.

Стратегія економічної безпеки повинна відповідати певним змістовним та структурно-компонентним вимогам, зокрема:

- 1) мати довгостроковий характер і тісно корелювати із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни;

- 2) забезпечувати оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки, причому остання має враховувати як регіональні, так і глобальні виміри безпеки та їх вплив на національне безпекове середовище;

- 3) містити прогностичні сценарії економічної безпеки;

- 4) базуватися на відповідній моделі економічної безпеки.

Сучасні моделі економічної безпеки є досить численними і враховують національні особливості і різноманітні підходи до структурування безпеки, формування безпекового середовища і реалізації безпекової політики. Проведене дослідження дозволило виділити наступні підходи до забезпечення економічної безпеки, які формують відповідні безпекові моделі, з точки зору характеру стратегічної мети та засобів її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі:

- захисний підхід (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз; знаходиться в основі захисної моделі безпеки, яка зазвичай формується в периферійних країнах);

- наступальний підхід (зосереджений на зовнішніх аспектах безпеки, спрямований на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави; визначає наступальну модель економічної безпеки, яка, як правило, реалізується країнами-центрами).

Відображаючи довгострокове бачення розробниками перспектив забезпечення економічної безпеки, стратегія може містити декілька сценаріїв розвитку безпекової ситуації. Сценарні методи є досить поширеними у стратегічному плануванні економічної безпеки і базуються на залученні висококваліфікованих експертів та використанні сучасних інструментів економіко-математичного моделювання. Результатом застосування цього методу є створення сценарію економічної безпеки країни, в якому відображено прогностичний стан економічної безпеки на основі науково обґрунтованих гіпотез. Оскільки надати точний прогноз розвитку ситуації у безпековій сфері неможливо, за результатами моделювання вихідних гіпотез формуються різноманітні варіанти сценаріїв економічної безпеки [399, с. 70]. Портфель сценаріїв може також включати кілька варіантів стану економічної безпеки у майбутньому за умов обрання різних безпекових моделей та застосування різних інструментів безпекової політики.

З огляду на можливості досягнення національною економічною безпекою рівнів, визначених на основі розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки за запропонованою методикою, безпекова стратегія може включати до шести базових сценаріїв, передбачених для кожного рівня безпеки, а саме, сценарії для оптимального, безпечного, задовільного, незадовільного, небезпечного та критичного рівнів.

7. Розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки, у тому числі на галузевому та регіональному рівнях.

Реалізація довгострокової стратегії економічної безпеки передбачає розробку та імплементацію середньо- та короткострокових програм та планів, що, як правило, базуються на одному із сценаріїв, передбачених стратегією, і містять комплекс конкретних безпекових заходів відповідно до поточного стану безпеки. Характер цих заходів визначається відповідним рівнем безпеки, зокрема: при оптимальному та безпечному рівнях реалізується політика пасивної підтримки; при задовільному рівні – політика профілактики та м'якого корегування; при незадовільному рівні – політика активного захисту та нейтралізації ключових загроз безпеці (за можливості); при небезпечному та критичному рівнях – надзвичайні заходи з відновлення економічної безпеки, політика усунення або мінімізації негативних для економіки наслідків.

8. Впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи.

Умовами ефективної дії контрольного механізму у цій сфері є:

1) чіткий попередній розподіл обов'язків і повноважень між державними, регіональними та галузевими органами та установами, які формують інституційне середовище економічної безпеки;

2) наявність налагодженої системи зворотного зв'язку та звітності між інституційними ланками на всіх рівнях системи економічної безпеки;

3) чітко визначені цільові показники економічної безпеки та її складових (суто економічної, соціальної, екологічної) у розрізі як окремих індикаторів безпеки, так і відповідних субіндексів та інтегрального індексу економічної безпеки, а також допустимі межі відхилень від цільових показників;

4) прозорі та зрозумілі критерії оцінки ефективності впроваджуваних безпекових заходів.

Результатом реалізації цього етапу може стати корегування стратегії, програм та планів економічної безпеки з огляду на швидку зміну умов національного та міжнародного безпекового середовища, а також, за потреби, модернізація окремих складових системи економічної безпеки.

З урахуванням практичного досвіду країн світу у сфері розробки та імплементації стратегій національної безпеки, сучасних глобальних детермінант економічної безпеки і актуального стану міжнародного безпекового середовища доведено, що при обранні моделей, розробці стратегій та формуванні інтегрованих систем економічної безпеки країн мають враховуватися наступні чинники:

- позиції країни у геоекономічному і геополітичному просторі (країни – глобальні домінанти; країни з помірним значенням для світогосподарської системи; країни периферії) та її стратегічна мета у безпековій сфері, які значною мірою визначають підхід до забезпечення економічної безпеки (захисний або наступальний) і відповідну безпекову модель;

- поточний рівень економічної безпеки і її складових, визначений на основі розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки та його субіндексів у динаміці, а також ступінь впливу окремих індикаторів безпеки на загальний її рівень, що дозволяє встановити сильні та слабкі параметри безпеки, які здійснюють найбільший вплив на її загальний стан;

- безпекові стратегії країн-сусідів, країн-партнерів та країн-конкурентів, які впливають на регіональну та міжнародну економічну безпеку і глобальне конкурентне середовище (стратегічне групування та

аналіз безпекових стратегій цих країн може здійснюватися на основі побудови компаративного профілю економічної складової стратегій національної безпеки країн світу);

– актуальний стан міжнародного безпекового середовища, можливості інтеграції національних систем економічної безпеки у регіональні та глобальні безпекові мережі тощо.

Провідним чинником, що стає все більш визначальним у формуванні національного та міжнародного безпекового середовища, є глобалізація, яка може створювати як сприятливі умови для забезпечення економічної безпеки країн, так і, навпаки, розхитувати національні системи економічної безпеки. Це значною мірою сприяло сьогодні створенню ситуації, коли безпека більше суттєво не залежить від вигідного географічного розташування або державного суверенітету. У той же час спектр загроз став більш широким, що, в свою чергу, зробило безпекове середовище і відповідну безпекову політику країн менш передбачуваними.

Експерти Центру безпекових досліджень [433] виділяють три головні аспекти впливу глобалізації на безпекове середовище:

1) фінансовий, енергетичний та харчовий сектори виявилися надзвичайно мінливими та сильно взаємозалежними. Сплески та спади економічного зростання змінюють геополітичний баланс сил і впливають на перебіг локальних та регіональних конфліктів, у тому числі викликаних боротьбою за різні види ресурсів;

2) оскільки на тлі глобалізації інфраструктура стає все більш інтегрованою, її вразливість підвищується. Перебої в системах постачання, транспортно-логістичних та комунікаційній мережах можуть мати негативні наслідки для політики безпеки, про що свідчить, зокрема, поточне підвищення уваги до проблем економічного шпигунства, неправомірного доступу до об'єктів інтелектуальної власності та безпеки інформаційної інфраструктури.

3) усе більш очевидними стають негативні результати експлуатації природних ресурсів з порушенням принципів сталого розвитку для безпеки

людини. У цьому контексті такі питання, як глобальні зміни клімату, дефіцит води або загальне зростання масштабів загроз природного характеру, набувають важливого значення з точки зору безпекової політики.

Водночас, ефективна координація цих та інших проблем міжнародної економічної безпеки між державами-лідерами стає усе складнішою з огляду на посилення їх глобальної конкуренції. Більше того, паралельно з поглибленням глобалізаційних процесів сьогодні активізуються політично керовані ініціативи деглобалізації в Європі та США та відбувається певне посилення політичної дивергентності, що може призвести до зростання глобальних дисбалансів і стати інгібітором подальшого розвитку співробітництва у сфері економічної безпеки. Тим не менше, результативність систем національної економічної безпеки держав дедалі більше буде визначатися ефективністю взаємодії між країнами з безпекових питань, ступенем інтеграції національних безпекових систем у регіональні безпекові мережі та глобальні механізми забезпечення економічної безпеки. Відповідними «маркерами» цих процесів можуть стати ступінь політичної автономії, особливості торговельно-економічного співробітництва, зміни у традиційній соціальній або культурній поведінці [54, с. 26–27].

Після Другої світової війни у міжнародному та регіональному просторі почали формуватися механізми та ініціативи, які поєднують елементи колективної безпеки та безпеки на основі дво- та багатостороннього співробітництва. Поява таких ініціатив обумовлена необхідністю координації зусиль у сфері протидії новим загрозам транснаціонального характеру [51]. Проте у цьому контексті у діяльності регіональних організацій виявлено дві основні проблеми. По-перше, існуючі регіональні безпекові механізми, як правило, практично не опікуються проблемами економічної безпеки. По-друге, діяльність регіональних організацій та об'єднань економічного профілю часто не охоплює саме безпекові питання, однак вони функціонують, переважно, у соціально-політичній та військово-оборонній

площинах безпеки, а зв'язки між ними не завжди є достатньо скоординованими [409].

В євразійському регіоні досить впливовою безпековою організацією є Шанхайська організація співробітництва (ШОС), основними завданнями якої визначено розвиток багатопрофільного співробітництва з метою підтримки і зміцнення миру, безпеки і стабільності в регіоні; заохочення ефективного регіонального співробітництва у політичній, торговельно-економічній, оборонній та інших галузях, що становлять спільний інтерес [429]. Однак на практиці у центрі уваги організації знаходиться спільна протидія тероризму, сепаратизму і екстремізму у всіх проявах, боротьба з незаконним обігом наркотиків і зброї, іншими видами транснаціональної злочинної діяльності та нелегальною міграцією. Крім того, успішному функціонуванню ШОС, зокрема, у безпекових питаннях суттєво заважає різне бачення країнами-учасницями ключових напрямів взаємодії.

Метою створення Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) є прискорення соціально-економічного розвитку країн-членів, захист миру та стабільності у регіоні, а одним з основних завдань визначено взаємодію у галузі безпеки. Проте напрямки безпекової взаємодії між учасниками організації головним чином сконцентровано у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, використанням зброї масового ураження, вирішення питань охорони здоров'я і освіти тощо. Безпекова діяльність Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК), яку було створено для поглиблення соціально-економічного співробітництва країн регіону і у тому числі для зміцнення регіональної безпеки на інституційному рівні, оцінюється як малоефективна, особливо після вилучення з її компетенції повноважень врегулювання суперечливих питань між країнами-учасницями. У зв'язку з цим, для розбудови повноцінної архітектури безпеки у регіоні Південної Азії експерти пропонують модернізацію СААРК або створення нової організації, практична діяльність якої буде більш ефективною у питаннях забезпечення економічної безпеки [411].

У інших регіонах роль міждержавних організацій колективної безпеки опосередковано відіграють організації загальної компетенції, такі як Організація американських держав (основна мета – мир і процвітання країн західної півкулі), Африканський Союз (створений з метою розвитку демократії, забезпечення прав людини, сприяння припиненню внутрішньорегіональних конфліктів і стабілізації економіки в африканських країнах), Ліга арабських держав (координація взаємодії між країнами-членами для захисту їх суверенітету і сприяння забезпеченню національних інтересів арабських країн) та інші. Проте компетенції цих міждержавних організацій у сфері забезпечення економічної складової регіональної безпеки чітко не визначені і на практиці фактично не реалізуються.

Останнім часом науковці та експерти-практики усе частіше наголошують на необхідності модернізації існуючих або створенні нових регіональних механізмів економічного співробітництва, діяльність яких сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки країн-учасниць. Певна активізація намірів та зусиль країн у цьому напрямі тільки починає проявлятися. Так, з 2012 р. з ініціативи Китаю ведуться переговори щодо створення у Азійсько-Тихоокеанському регіоні Регіонального багатобічного економічного партнерства (Regional Comprehensive Economic Partnership) у форматі «зона вільної торгівлі +». До Партнерства мають увійти 16 країн – 10 країн-членів АСЕАН та 6 країн, з якими члени АСЕАН вже мають угоди про вільну торгівлю (Австралія, Індія, Китай, Нова Зеландія, Південна Корея, Японія). Значна тривалість переговорів щодо створення Партнерства обумовлена наявністю ряду неврегульованих пунктів, зокрема, неузгодженістю питань доступу до ринків та переліку захищених товарів між Китаєм та Індією [431]. У 2019 р. переговори щодо підписання угоди про створення Партнерства активізувалися на фоні підвищення необхідності в укріпленні економіки та безпеки регіону в умовах зростаючої зовнішньоторговельної напруженості між двома найбільшими світовими економіками. Метою створення Партнерства є лібералізація торговельних

відносин для сприяння виходу на нові ринки збуту, нарощування експортно-імпортних потоків, розширення інвестиційної співпраці, укріплення економічних зв'язків між країнами-учасницями для підвищення рівня їх добробуту, що цілком відповідає цілям із забезпечення економічних інтересів країн, визначеним у стратегіях національної безпеки більшості держав. В інших регіонах світу чітко виражені перспективи удосконалення регіональних механізмів співпраці у секторі економічної безпеки поки що не окреслені, зокрема, через певне посилення дезінтеграційних процесів у глобальній економіці.

У розрізі забезпечення окремих складових економічної безпеки прогрес у активізації регіональної співпраці є помітно асиметричним. Однією зі сфер, у якій вже створено ряд регіональних безпекових механізмів, є фінансовий сектор. Результати дослідження глобальних ризик-факторів, які несуть найбільші загрози національній та міжнародній економічній безпеці, показують, що значна частка загроз економічній безпеці знаходиться саме у фінансовій площині. Зокрема, глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. та її наслідки продемонстрували, що серйозним ризиком для стабільного економічного розвитку та економічної безпеки країн, інтеграційних об'єднань і світу в цілому є фінансові дисбаланси. При цьому наявності достатньо розгалуженої мережі міжнародних фінансово-кредитних установ (МВФ, група Світового банку, БМР, Базельський комітет, G-20 тощо) виявилось недостатньо для вирішення специфічних фінансових проблем регіонів. Як результат, у світі активізувалися процеси заснування багатосторонніх фінансових механізмів на рівні регіонів – регіональних фінансових ініціатив, які стали невід'ємною ланкою глобальної мережі фінансової безпеки [407].

Фінансові ініціативи сьогодні діють практично у всіх регіонах світу і включають, зокрема, Арабський валютний фонд, Багатосторонню Чіангмайську ініціативу, Європейський стабілізаційний механізм, Латиноамериканський резервний фонд, Південно-Азійську асоціацію регіонального співробітництва, Пул валютних резервів країн БРІКС,

Євразійський фонд стабілізації та розвитку. Взаємодія між учасниками регіональних фінансових ініціатив передбачає застосування широкого спектру інструментів, починаючи від більш простих форм фінансування у вигляді кредитування, надання грантів та фінансової допомоги і закінчуючи укладанням двосторонніх та багатосторонніх своп-угод [407]. Сприяючи розвитку інтеграційної взаємодії між країнами регіону та забезпечуючи багатостороннє антикризове врегулювання їх фінансових дисбалансів, регіональні фінансові механізми забезпечують укріплення національної та регіональної економічної безпеки.

В інших сферах економічної безпеки окремі спеціальні регіональні безпекові механізми поки відсутні. Архітектуру регіональної інвестиційної, зовнішньоекономічної, соціально-демографічної та екологічної безпеки сьогодні опосередковано формують регіональні банки розвитку. Так, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) був створений для здійснення фінансової підтримки країн колишнього Східного блоку в процесі їх переходу до ринкової економіки і створення приватного сектору. ЄБРР став першим багатостороннім банком розвитку, у статуті якого чітко окреслено спрямованість його діяльності на охорону навколишнього середовища і сприяння екологічно безпечному сталому розвитку.

Міжамериканський банк розвитку (МАБР) у своїй діяльності переслідує мету скорочення бідності і нерівності, підтримки охорони здоров'я і освіти, розвитку інфраструктури, сприяння сталому економічному зростанню через фінансову і технічну підтримку країн Латинської Америки і Карибського басейну. Поточні фокус-сфери діяльності МАБР включають такі виклики, як інклюзивний соціальний розвиток, інновації та економічна інтеграція [422]. МАБР керує Багатостороннім інвестиційним фондом, діяльність якого спрямована на сприяння модернізації економіки країн-членів.

Азійський банк розвитку у якості ключової мети діяльності визначив викорінення бідності у регіоні, для чого здійснює надання позик, технічної допомоги, грантів та капітальних інвестицій для сприяння соціальному та

економічному розвитку. В останні роки банк спрямовує свою роботу на забезпечення економічного зростання країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, підтримку сталого екологічного розвитку та регіональної інтеграції [416].

Основною метою функціонування Групи Африканського банку розвитку (включає три установи – Африканський банк розвитку, Африканський фонд розвитку і Довірчий фонд Нігерії) є підтримка сталого економічного розвитку та соціального прогресу в країнах-членах і таким чином сприяння зменшенню бідності. Основними напрямками діяльності банку є мобілізація та розподіл ресурсів для інвестування в країни регіону і надання їм консультацій та технічної допомоги для підтримки зусиль з розвитку [414].

Ісламський банк розвитку визначив метою своєї діяльності, яка базується на законах шаріату, сприяння економічному і соціальному розвитку країн-членів і мусульманських громад у всьому світі [423]. Оголошуючи своєю місією сприяння досягненню цілей сталого розвитку ООН, Ісламський банк розвитку опікується, переважно, фінансуванням інфраструктурних проєктів. За великим рахунком, банки розвитку безпосередньо не є безпековими установами, однак їх діяльність тісно корелює з цілями сталого розвитку і спрямована на фінансову і технічну підтримку вирішення завдань забезпечення економічної безпеки країн, тому їх можна вважати елементами регіональної інфраструктури економічної безпеки.

Отже, в економічній сфері поки що рано говорити про формування повноцінних регіональних безпекових систем, зокрема, враховуючи те, що вагомість економічної складової безпеки тільки почала визнаватися на національному рівні. Водночас, міжнародний рівень інституційного забезпечення економічної безпеки сьогодні також не відповідає глобальним трансформаціям і масштабам викликів, які постали перед країнами світу. Міжнародні організації, що регулюють глобальну фінансову, торговельну, енергетичну та інші системи, так само потребують реформ, як і регіональні організації безпеки. Більше того, глобалізація викликає необхідність створення якісно нових глобальних механізмів забезпечення економічної

безпеки. Окремі елементи глобальної безпекової мережі у сфері економіки вже функціонують (G-20, СОТ, Світовий банк, Економічна і соціальна рада та спеціалізовані установи ООН тощо). Однак вони діють достатньо розрізнено, відсутній узгоджений розподіл повноважень у сфері економічної безпеки, не налагоджена взаємодія і обмін інформацією з безпекових питань.

Ґрунтуючись на вищезазначеному та враховуючи об'єктивну потребу в удосконаленні архітектури міжнародної економічної безпеки, запропоновано багаторівневу модель її забезпечення, яку представлено на рис. 5.2. Функціонуючи у глобальному середовищі, національні системи економічної безпеки мають створювати фундамент для формування багаторівневої системи забезпечення міжнародної економічної безпеки і разом з регіональними безпековими механізмами бути органічно інтегрованими до неї. Запропонована модель передбачає підтримку міжнародної економічної безпеки на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному.

Ускладнення завдання розвитку взаємодії з питань міжнародної економічної безпеки, зокрема, обумовлено розширенням кола суб'єктів міжнародних безпекових відносин. Так, останнім часом зросла важливість та потенціал впливу на економічну безпеку країн недержавних суб'єктів світового господарства, передусім, транснаціональних структур.

Враховуючи сучасний тренд до зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами, одним з рівнів моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки визначено міжнародно-корпоративний рівень. Міжнародні компанії здатні сприяти забезпеченню національної економічної безпеки країн і безпеки галузей, в яких вони працюють, як розвиваючи власні корпоративні системи безпеки, так і приєднуючись до різноманітних форм взаємодії з урядами та місцевими громадами країн базування та приймаючих країн.

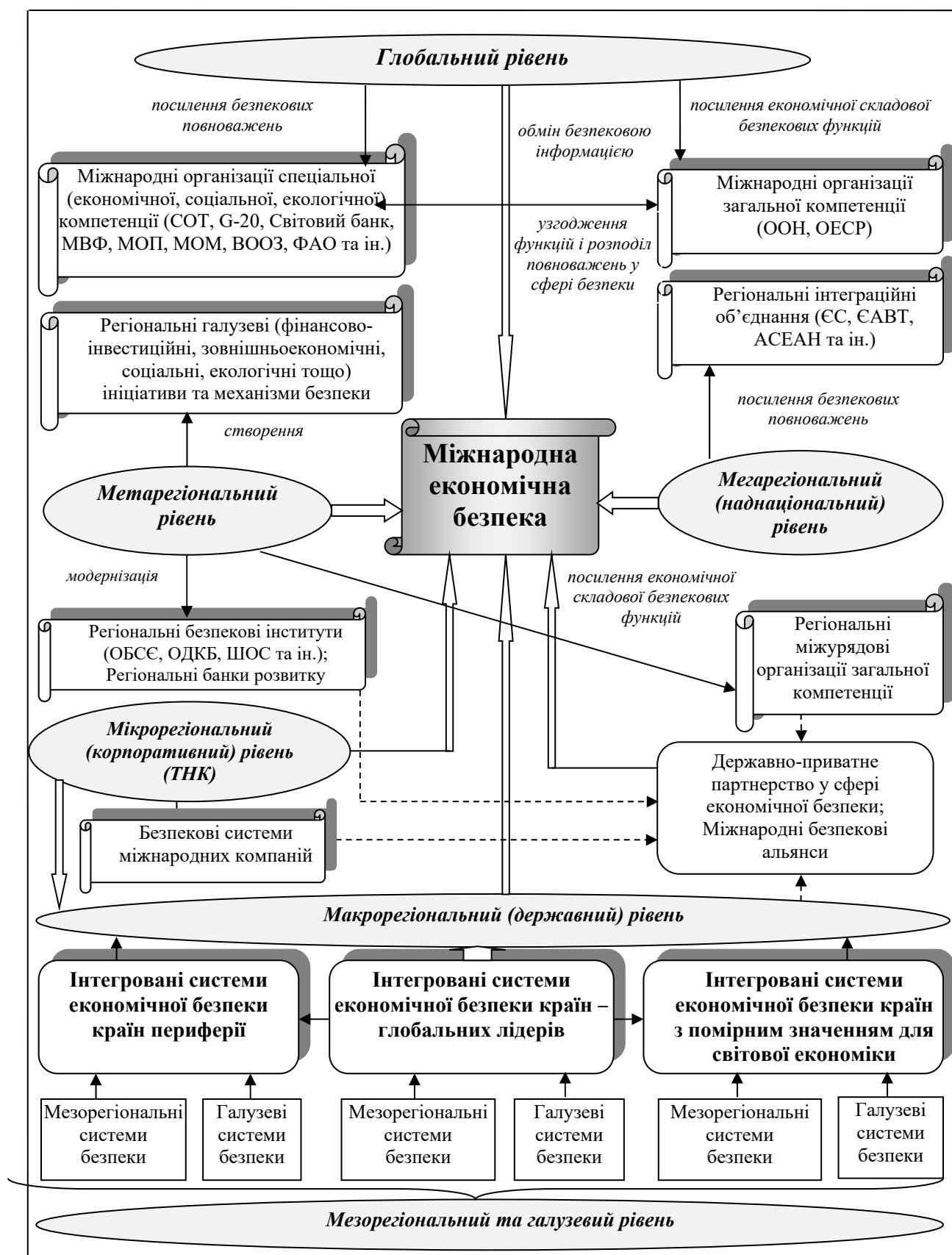


Рис. 5.2. Багаторівнева модель забезпечення міжнародної економічної безпеки

Примітка: розроблено автором

Крім традиційних форм співробітництва держав з корпоративними структурами у вигляді розвитку державно-приватного партнерства важливим напрямом співпраці може стати створювання у відповідній галузі міжнародних безпекових альянсів. Підтримуючи важливість формування зазначених безпекових об'єднань, вважаємо, що їх заснування доцільне в усіх секторах економіки, що сприятиме подальшому розвитку міжнародного співробітництва у забезпеченні галузевої та національної економічної безпеки.

Сучасна регіональна та глобальна архітектура економічної безпеки вже давно піддається критиці, проте конкретні пропозиції щодо її удосконалення та формування нової моделі її інституційного забезпечення фактично відсутні. На нашу думку, оскільки найближчим часом малоімовірним є створення якісно нового спеціалізованого глобального органу, який би опікувався проблемами міжнародної економічної безпеки, наразі архітектуру економічної безпеки на глобальному рівні більш реально модернізувати у наступних напрямках: виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції; чіткий розподіл та узгодження безпекових функцій між установами глобального рівня забезпечення економічної безпеки.

Фундаментом забезпечення міжнародної економічної безпеки сьогодні мають стати системи національної економічної безпеки країн, які повинні бути логічно структурованими, інституційно врегульованими, гнучкими, узгодженими із загальними інтересами національної безпеки, адаптованими до умов міжнародного безпекового середовища. Враховуючи характер стратегічної мети у сфері забезпечення національної економічної безпеки та засоби її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі, системи національної економічної безпеки можуть базуватися на захисній (зазвичай формується в периферійних країнах, концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і

захисті від екзогенних загроз) та наступальній (як правило, реалізується країнами-центрами, зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави) безпекових моделях.

Виклики глобалізації, які характеризуються масштабністю та швидкістю розповсюдженості, несуть загрози людству, і вимагають концептуально нових підходів до визначення та забезпечення безпеки, оскільки самотужки жодна країна не в змозі їх успішно вирішити. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність та на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища.

5.2 Підвищення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку

Найважливішими характеристиками будь-якої економічної системи є стійкість та економічна безпека. Стійкість економки характеризує міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших, здатність витримувати внутрішні та зовнішні загрози. Забезпечення сталого розвитку вимагає нових підходів до формування та реалізації стратегій, розробки та застосування нових форм і методів управління соціально-економічними системами, необхідних для подальшого розвитку країн та забезпечення їх економічної безпеки.

Дослідження можливостей посилення економічної безпеки для країн Американського регіону показало, що загальний індекс досягнення Цілей сталого розвитку середній (від 77,9 в Канаді до 68,5 – Мексика), а найбільш високий рейтинг за результатами 2019 року має Канада (20 місце). Розвинені

країни регіону просуваються до реалізації цілей сталого розвитку значно повільніше, ніж очікувалось. Відповідно до плану зрушення були зафіксовані лише за трьома цілями в США (4 – Якісна освіта, 8 – Гідна праця та економічне зростання, 9 – Інновації та інфраструктура) та чотирма – в Канаді (3 – Міцне здоров'я, 4 – Якісна освіта, 7 – Відновлювальна енергія, 8 – Гідна праця та економічне зростання).

Країни, що розвиваються, в цілому найбільші зрушення мають за цілями 1 – Подолання бідності та 7 – Відновлювальна енергія. Є суттєвий прогрес в реалізації цілей 6 – Чиста вода та належні санітарні умови та 8 – Гідна праця та економічне зростання. Разом з цим, недостатніми є зусилля щодо зменшення диференціації в доходах найбагатших та найбідніших частинами населення, тобто ціль 10 – Скорочення нерівності є найбільш проблемною та актуальною. Суттєвого посилення зусиль, а саме поліпшення доступу та підвищення якості потребують медичні та освітні послуги. Високий рівень злочинності та корупції формують низьку соціальну безпеку в країнах Південної Америки, відповідно показники досягнення цілі 16 – Мир та справедливість, сильні інститути, демонструють тенденцію стагнації або несуттєвого зростання.

Очевидною є необхідність розробки механізмів та стимулів раціонального споживання та виробництва, які б сприяли захисту та відновленню екосистем суші, раціональному природокористуванню, лісокористуванню тощо. За рахунок цього економічне зростання не супроводжувалось би погіршенням стану навколишнього середовища.

Результати проведених досліджень, які представлено у Розділі 4, дозволили сформувати інформаційну панель міжнародної економічної безпеки для чотирьох регіонів світу. Акумулюючи результати 10 складових економічної безпеки країни розподілено на групи відносно безпечну, потенційного зростання та критичні. Проведений аналіз дозволив виявити тенденції безпеки не тільки за типологічною ознакою, а й за географічною. Адже для всіх країн було застосовано однаковий інструментарій, що

дозволило узагальнити характеристики та виявити проблемні аспекти та напрямки подальшого розвитку не залежно від рівня розвитку країни.

На прикладі країн Американського регіону (табл.5.1) можна спостерігати що загальний високий рівень розвитку країн регіону (США, Канада) не є запорукою високого рівня їх міжнародної економічної безпеки, адже вплив соціо-екологічних факторів виявився доволі суттєвим. Отже, формування сучасної парадигми економічної безпеки країн Американського регіону, не зважаючи на те, що всі вони потрапили в зону зростання, повинно враховувати відмінності всередині групи. Так посилення економічної безпеки для Венесуели та Аргентини не може бути досягнене без загального економічного зростання, на фоні якого можливо було б реалізовувати проекти соціального характеру та екологізації суспільства.

Таблиця 5.1

Інформаційна панель показників міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку для країн Американського регіону

Країна	Разом	Виміри міжнародної економічної безпеки за основними складовими										Індекс досягнення SDG, 2019 (100-max)
		Економічна				Соціальна					Екологічна	
		Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішньо-торгівельна	Фінансова	Демографічна	Рівень освіти	Розвиток ринку праці	Рівень охорони здоров'я	Рівень розподілу доходів	Стан навколишнього середовища	
Венесуела	23	2	2	1	1	2	4	3	3	2	3	63,1
Аргентина	30	2	3	3	1	4	4	3	4	2	4	72,4
Бразилія	35	3	3	4	4	4	4	2	4	3	4	70,6
Колумбія	35	3	3	3	5	5	3	3	3	3	4	69,6
Куба	35	3	3	3	3	3	4	4	5	3	4	70,8
Перу	35	3	2	3	5	5	3	4	3	3	4	71,2
Чилі	37	4	3	3	4	5	4	3	4	3	4	75,6
Мексика	37	4	4	4	4	4	3	4	3	3	4	68,5
Канада	37	3	4	4	3	4	4	4	4	4	3	77,9
США	38	4	4	4	3	4	4	4	5	3	3	74,5

1 – Критичний рівень; 2 – Небезпечний рівень; 3 – Незадовільний рівень;

4 – Задовільний рівень; 5 – Безпечний рівень; 6 – Оптимальний рівень.

1–20 критична зона	21–40 зона зростання	41–60 безпечна зона
--------------------	----------------------	---------------------

Примітка: побудовано автором

Фундаментальними проблемами, які потребують вирішення в Венесуелі є бідність населення, низький рівень освіти та охорони здоров'я.

Низький рівень інноваційного розвитку, відповідно формує низки показники зовнішньоторговельної складової. Отже, для менш розвинених країн американського регіону короткостроковими практичними заходами для підвищення економічної безпеки в умовах сталого розвитку мають бути: створення робочих груп щодо формування механізму пом'якшення ризиків і загроз (безробіття, злочинність, різка диференціація доходів, корупція); розробка стратегії поступової стабілізації фінансової складової, зміцнення національної валюти, зменшення державного боргу.

Середньостроковими та/або довгостроковими заходи (4–10 роки) можуть стати:

- Розробка програм державних інвестицій, які матимуть раціональну багаторічну перспективу, розподілятимуть обмежені бюджетні ресурси для підтримки портфелю довгострокових інфраструктурних інвестицій;
- Підготовка та реалізація наукової державної політики, інноваційної та промислової політики, а також політики по відношенню до малого бізнесу;
- Підготовка програм підвищення конкурентоспроможності національного виробництва та прискорення науково-технічного прогресу, що відповідно посилить створення стійкої інфраструктури, сприятиме сталій індустріалізації;
- Надання допомоги інститутам державного сектора у використанні визнаних міжнародних стандартів фінансового та податкового обліку. Посилення прозорості й ефективності внутрішнього контролю (в рамках уряду), і зовнішнього аудит з боку спеціалізованих інститутів (правовий аудит, фінансовий аудит, екологічний аудит).

Індикаторами прогресу можуть стати:

↑↑ Зростання макроекономічних показників, зокрема ВВП та темпів його приросту, частки промислової продукції в ВВП;

↑↑ Середньорічний обсяг інвестиційних надходжень, зокрема у промисловість високотехнологічної продукції;

↑↑ Кількість зовнішньоторговельних угод та суб'єктів здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Стосовно розвинених країн даної групи, слід зазначити, що доволі посередні показники загальної економічної безпеки сформувалися за рахунок відсутності за жодним з індикаторів максимального результату. Потребує вирішення проблема великої диференціації доходів та стану навколишнього природного середовища.

Короткостроковими практичними заходами можуть бути проведення підготовки персоналу виконавців проектів (наприклад, муніципалітетів і приватних підприємств) в області розробки і подання природоохоронних проектів.

Середньострокові та / або довгострокові заходи (4–10 роки):

- Забезпечення послідовності розробки, реалізації та контролю виконання природоохоронних стратегій і законодавства;
- Поступове посилення застосування санкцій і закриття компаній-забруднювачів, які порушують природоохоронне законодавство.

В якості індикаторів прогресу для США й Канади можуть стати:

↑↑ Зниження коефіцієнту співвідношення частки доходів 10 % найбагатших до частки доходів 50 % населення;

↑↑ Зменшення обсягів викидів вуглецевого газу в атмосферу;

↑↑ Збільшення загальних витрат на охорону довкілля у ВВП та на душу населення;

↑↑ Збільшення природоохоронних капіталовкладень по відношенню до валових внутрішніх капіталовкладень.

Грунтуючись на розрахунках попереднього розділу дослідження було сформовано інформаційну панель міжнародної економічної безпеки для країн Європейського регіону (табл. 5.2).

Доволі широкою є диференціація країн Європейського регіону, які було включено до вибіркової сукупності дослідження. Відповідно до загального рейтингу країни за індексом досягнення Цілей сталого розвитку країни займають

від 1 місця (Данія) до 55 (Росія). З 10 країн з найбільшим індексом 8 є розвинутими країнами Європейського регіону. Оцінка індикаторів сталого розвитку європейських країн свідчить, що переважна більшість цілей не досягнута. Порівняно з іншими країнами світу, розвинуті країни Європи демонструють більші досягнення в реалізації цілей з соціальною та інфраструктурною складовою, до яких зокрема відносять ціль 1 – Подолання бідності, 3 – Міцне здоров'я та 6 – Чиста вода та належні санітарні умови. Багато зусиль було спрямовано та суттєвих результатів досягнуто в енергетичній сфері, про що свідчить звіт Організації об'єднаних націй, згідно якому 10 з представлених країн виконали план щодо цілі 7 – Відновлювальна енергія та забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.

Таблиця 5.2

Інформаційна панель показників міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку для країн Європейського регіону

Країна	Разом	Виміри міжнародної економічної безпеки за основними складовими										Індекс досягнення SDG, 2019 (100-max)
		Економічна				Соціальна					Екологічна	
		Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішньоторговельна	Фінансова	Демографічна	Рівень освіти	Розвиток ринку праці	Рівень охорони здоров'я	Рівень розподілу доходів	Стан навколишнього середовища	
Україна	33	3	2	4	1	3	4	4	5	4	2	80.4
Нідерланди	34	3	3	3	4	3	4	3	3	5	4	72.8
Росія	35	4	3	5	3	3	3	2	4	4	2	75.8
Італія	36	4	3	3	3	4	5	3	4	4	5	78.9
Бельгія	37	4	3	4	5	3	3	4	3	4	4	70.9
Великобританія	38	3	3	4	2	4	5	4	5	4	4	80.7
Франція	38	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	79.4
Фінляндія	38	3	4	5	3	3	4	3	5	4	4	81.5
Норвегія	39	4	4	4	3	3	5	3	4	4	5	82.8
Іспанія	39	4	4	5	3	3	4	2	4	5	5	77.8
Швейцарія	41	4	4	4	3	4	4	4	5	4	5	78.8
Польща	41	5	4	4	4	3	4	4	4	5	4	75.9
Німеччина	42	4	5	5	3	3	5	4	5	4	4	85
Швеція	43	4	5	5	3	3	5	4	5	4	5	85.2
Данія	43	5	5	5	3	3	4	4	5	4	5	81.1
Австрія	44	5	5	5	3	4	4	4	5	4	5	81.1

1- Критичний рівень; 2 - Небезпечний рівень; 3 - Незадовільний рівень;

4 - Задовільний рівень; 5 - Безпечний рівень; 6 - Оптимальний рівень.

1–20 критична зона	21–40 зона зростання	41–60 безпечна зона
--------------------	----------------------	---------------------

Примітка: побудовано автором

Разом з цим, слід констатувати низьку ефективність заходів щодо захисту біорізноманіття та протидії кліматичним змінам (цілі 12, 13, 15). Більш того, боротьба зі зміною клімату або вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками єдина ціль, за якою жодна європейська країна не виконала планових показників, більшість з яких показали тенденцію стагнації, а окремі навіть зниження. Така ситуація закликає до активізації зусиль щодо розробки та впровадження трансформаційної політики відокремлення економічного зростання від негативного впливу на навколишнє середовище. Не вирішено питання викликів та загроз, пов'язаних з стійким сільським господарством, яке є продуцентом парникових газів та чинником втрати біорізноманіття. Показник врожайності є значно нижчим за цільовий, що потребує підвищення ефективності систем землеробства та землекористування, нових підходів у формування культури споживання їжі серед населення. Залишається актуальною проблема нерівності доходів та гендерної нерівності в оплаті праці. Рівень бідності серед літніх людей залишається високим і продовжує зростати в багатьох країнах.

Слід відзначити, що в цілому ситуація була прогнозованою, проте, на відміну від рейтингу країн за показниками сталого розвитку ООН, найвищий рівень безпеки демонструють такі країни, як: Польща, Швеція, Данія, Німеччина та Австрія.

Для країн, що потрапили в зону зростання, посилення економічної безпеки можливо за рахунок реалізації низки заходів короткострокового та середньострокового характеру. Короткострокові практичні заходи для підвищення економічної безпеки в умовах сталого розвитку (1-3 роки):

- Підготовка аналітичних доповідей про розвиток основних макроекономічних показників та розробка плану мінімізації можливих зовнішньоекономічних коливань та їх екологічних, соціальних і фінансових наслідків;

- Проведення спеціальних круглих столів або створення робочих груп із зацікавленими партнерами в уряді і в приватному секторі, щоб розробити стратегії поступового демографічного зростання та зменшення пенсійного навантаження;

- Перегляд існуючої системи оподаткування, аналіз її екологічних, економічних і фінансових наслідків, включаючи упущені бюджетні надходження.

Середньострокові та/або довгострокові заходи (4–10 роки):

- Надання допомоги міністерствам фінансів і економіки в розробці планів дій і в реформуванні правової бази для поступової відмови від екологічно шкідливих субсидій;

- Підготовка програм розвитку альтернативного, зеленого підприємництва та узгодження цих програм із зацікавленими профільними міністерствами (наприклад, заохочення сільського господарства, заснованого на використанні органічних речовин, поновлюваних джерел енергії, утилізації та вторинного використання матеріалів, енергоефективних або сучасних, більш чистих технологій);

- Розробка та реалізація програм субсидування, спрямованих на полегшення перехідного періоду для тих суб'єктів економічних відносин, для яких скасування торговельних та інших субсидій пов'язана з найбільш важкими наслідками;

- Диференціація ставок податків на ресурси, щоб вони відображали об'єктивні умови отримання ресурсної ренти (вищі податки для найбільш прибуткових родовищ);

- Підготовка та реалізація інвестиційних програм в більш ефективне використання невідновлюваних природних ресурсів, розширення застосування відновлюваних природних ресурсів і розвиток природоохоронної інфраструктури.

Індикаторами прогресу можуть стати:

- ↑↑ Зростання частки високо- та середньотехнологічного секторів в промисловості та збільшення обсягів високотехнологічного товарного експорту;

- ↑ Середньорічний обсяг реалізації екологічно безпечної продукції;
- ↑ Кількість стратегій та реалізованих планів дій в сфері сталого розвитку з узгодженим інструментарієм моніторингу та оцінки;
- ↑ Рівень інвестицій на охорону навколишнього природного середовища у відсотках до ВВП.

Оскільки країни Азійсько-Тихоокеанського регіону, суттєво вирізняються, то їх позиції в рейтингу за рівнем досягнення цілей сталого розвитку варіюються від 15 в Японії до 115 в Індії з 162 існуючих, відповідно, й проблеми в них сильно різняться (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Інформаційна панель показників міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку для країн Азійсько-Тихоокеанського регіону

Країна	Разом	Виміри міжнародної економічної безпеки за основними складовими										Індекс досягнення SDG, 2019 (100-max)
		Економічна				Соціальна					Екологічна	
		Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішньо-торгівельна	Фінансова	Демографічна	Рівень освіти	Розвиток ринку праці	Рівень охорони здоров'я	Рівень розподілу доходів	Стан навколишнього середовища	
Індія	33	4	3	4	4	4	2	3	2	3	4	61,1
Індонезія	34	4	3	3	4	4	2	4	2	4	4	64,2
Філіппіни	35	4	4	3	4	4	2	4	2	4	4	64,9
Сінгапур	36	4	6	3	2	4	3	5	3	3	3	69,6
Австралія	37	3	3	3	3	4	4	4	4	4	5	73,9
Таїланд	37	5	4	4	4	4	3	4	2	4	3	73
Нова Зеландія	40	4	3	4	4	4	5	4	4	4	4	79,5
Малайзія	40	5	5	4	4	5	3	4	3	4	3	69,6
Японія	41	5	5	4	5	2	3	5	4	4	4	78,9
Китай	41	5	5	4	6	4	3	4	3	5	2	73,2
Корея	42	5	6	4	5	3	4	4	4	4	3	78,3

1- Критичний рівень; 2 - Небезпечний рівень; 3 - Незадовільний рівень;

4 - Задовільний рівень; 5 - Безпечний рівень; 6 - Оптимальний рівень.

1–20 критична зона	21–40 зона зростання	41–60 безпечна зона
--------------------	----------------------	---------------------

Примітка: побудовано автором

Найвищу продуктивність було отримано в ході реалізації цілей 1 – Подолання бідності, 4 – Якісна освіта, 7 – Відновлювальна енергія. Проте це стосується не всіх країн, а лише тих, що розвиваються (Індія, Китай, Індонезія, Малайзія, Філіппіни). Загрози сталому розвитку, в країнах цієї групи, так само

складають необхідність забезпечення продовольчої безпеки та поліпшення харчування, забезпечення здорового способу життя та гендерної рівності. Основні проблеми залишаються і в реалізації цілі 16, тобто побудові мирнолюбного та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх. Суттєве просідання майже для всіх країн Азійсько-Тихоокеанського регіону зафіксовано за ціллю 15 – Збереження екосистем суші, а отже необхідно посилити заходи щодо раціонального лісокористування, боротьби з опустелюванням, припинення процесу деградації земель.

Згідно проведеного аналізу три країни Азійсько-Тихоокеанського регіону (Японія, Китай, Корея) є доволі стабільними, з точки зору економічної безпеки. Показники майже за всіма індикаторами є задовільними, безпечними, й навіть, оптимальними. Лише екологічна складова в китайській системі безпеки та демографічна – в японській, просідають та потребують активізації зусиль щодо підняття рівня. Для інших країн регіону також характерна більш менш сприятлива ситуація. Проблемним для Індії, Індонезії, Філіппін й Тайланду виявилось досягнення соціального імперативу безпеки, за рахунок низького рівня освіти та охорони здоров'я. Низька освітня складова, як і у випадку з країнами Африки та Близького Сходу гальмують інноваційно-інвестиційний розвиток.

Короткострокові практичні заходи для підвищення економічної безпеки в умовах сталого розвитку (1–3 роки):

- Початок проведення діалогу різних зацікавлених сторін (включаючи освітян, громадськість, міністерства освіти, інші профільні міністерства) щодо пріоритетів витрачання державних коштів; забезпечення підтримки такого діалогу за допомогою економічного аналізу витрат (включаючи витрати, пов'язані з бездіяльністю);
- Перегляд чинних цільових програм охорони здоров'я, щоб зробити їх більш реалістичними і фінансово життєздатними;

Середньострокові та/або довгострокові заходи (4–10 роки):

- Створення формальних механізмів для координації довгострокових програм державних витрат на цілі охорони здоров'я зі середньостроковою бюджетною структурою і річним бюджетним процесом;
- Зміцнення природоохоронних інститутів (для Китаю), що беруть участь в бюджетному процесі та контролюючих програми державних витрат.

Індикатори прогресу:

↑↑ Обсяг витрат на охорону здоров'я, які фінансуються урядом в цілому;

↑↑ Витрати уряду на освіту в цілому (різні урядові рівні) / до загальних державних витрат;

↑↑ Рівень відповідності національних державних інститутів, що розпоряджаються витратами на освіту та охорону здоров'я, зразкам кращої практики управління такими витратами.

Країни Африки та Близького Сходу мають найнижчі результати за індексом сталого розвитку (табл. 5.4). Навіть з урахуванням позицій розвинених країн групи, рейтинг розпочинається лише з 49 місця (Ізраїль). Найгірша ситуація в Анголі (149). Це найбільш не стабільний регіон з точки зору визначення загальних тенденцій. Жодна ціль сталого розвитку не реалізована у відповідності до плану на 2030 рік. Незадовільні показники мають цілі 2 Подолання голоду, 3 Міцне здоров'я, 16 Мир та справедливість. Найкраща ефективність визначається за цілями 1 – Подолання бідності та 17 - Партнерство заради стійкого розвитку, але й тут не за всіма країнами досліджуваної групи. Саудівська Аравія, ОАЕ, Ємен, Катар, Бахрейн та Кувейт, тобто нафтовидобувні країни Перської затоки не надають інформації стосовно показників боротьби з бідністю. Серйозні загрози для країн регіону, все ще пов'язані з проблемами подолання голоду, низькою ефективністю сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 5.4

Інформаційна панель показників міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку для країн Африки та Близького Сходу

Країна	Разом	Виміри міжнародної економічної безпеки за основними складовими										Індекс досягнення SDG, 2019 (100-)
		Економічна				Соціальна					Екологічна	
		Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішньоторговельна	Фінансова	Демографічна	Рівень освіти	Розвиток ринку праці	Рівень охорони здоров'я	Рівень розподілу доходів	Стан навколишнього середовища	
Ангола	21	2	2	1	2	1	2	3	2	2	4	51,3
Нігерія	22	2	3	1	4	1	2	2	2	2	3	46,4
Ємен	24	2	2	1	3	3	2	2	3	3	3	53,7
Ірак	26	2	2	1	5	3	2	2	3	3	3	60,8
Південна Африка	28	3	3	4	4	3	3	2	2	2	2	61,5
Єгипет	30	2	3	3	3	4	3	2	3	4	3	66,2
Бахрейн	29	4	3	3	3	2	2	5	3	2	2	68,7
Катар	30	4	3	3	4	3	2	5	3	2	1	66,3
ОАЕ	31	3	3	4	4	3	2	5	3	2	2	69,7
Туреччина	34	3	3	5	2	5	4	2	3	3	4	68,5
Кувейт	32	3	3	3	3	5	3	5	3	2	2	63,58
Алжир	33	4	2	2	5	5	3	2	3	4	3	71,1
Марокко	34	4	3	3	4	4	3	2	3	4	4	69,1
Саудівська Аравія	33	4	3	3	4	5	4	3	3	2	2	64,8
Ізраїль	41	3	6	4	5	4	4	4	4	4	3	71,5

1 – Критичний рівень; 2 - Небезпечний рівень; 3 – Незадовільний рівень;

4 – Задовільний рівень; 5 – Безпечний рівень; 6 – Оптимальний рівень.

1–20 критична зона	21–40 зона зростання	41–60 безпечна зона
--------------------	----------------------	---------------------

Примітка: побудовано автором

Також не вирішеним є питання гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок. Разом з цим помірно й навіть зростання швидкими темпами зафіксовано за показниками цілей 6 – Чиста вода та належні санітарні умови та 7 – Відновлювальна енергія. Однак потрібні подальші зусилля щодо зміцнення внутрішніх трудових прав й стандартів та подолання негативних наслідків трансформації господарських комплексів в рамках реалізації 8 цілі (Гідна праця та економічне зростання). Низький рівень свободи слова та високий рівень корупції перешкоджають розвитку показників цілі 16 (Мир, справедливість та сильні інститути).

Найбільш суперечливими є тенденції щодо цілі 13 (Боротьба зі зміною клімату). Так, в Єгипті, Ємені, Нігерії, Марокко та Анголі показники оцінки збільшуються зі швидкістю необхідною для досягнення ЦСР або навіть перевищують її. Тоді як ОАЕ, Саудівська Аравія та Катар демонструють зниження балів, тобто рухаються в неправильному напрямку. Виробництво та експорт вуглеводної сировини, високі викиди CO₂ в атмосферу негативно впливають на навколишнє середовище та перешкоджають реалізації цілей 12–15. Так, очевидним є активізація переходу до більш ефективної, зеленої економіки.

Для всіх південноафриканських країн (Нігерія, Ангола, Південна Африка) характерна наявність не вирішених проблем за блоком соціально-економічних та інфраструктурних цілей (1–9) сталого розвитку. Більш сприятливі показники країн Африки за цілями 12–15 формуються за рахунок низького рівня споживання та обсягів виробництва, разом з цим показники цілі 11 (Сталий розвиток міст та спільнот) перебувають у застійному стані. У цілому, слід констатувати, що жодна країна, з досліджуваної сукупності не виконує цілі сталого розвитку. Отже, потрібна значне прискорення прогресу для досягнення цілей до 2030 року, що відповідно, вимагає зміни стратегій забезпечення економічної безпеки. Майже половина країн даної групи (Саудівська Аравія, Кувейт, Марокко, ОАЕ, Катар, Ангола) відносяться до країн з багатими запасами природних ресурсів. Незважаючи на своє значення для економіки, природні ресурси приносять в державну скарбницю менше доходів, ніж могли б.

Значна ресурсна рента (надприбуток, який виходить за рахунок різниці між ринковою ціною обмежених ресурсів і вартістю їх видобутку) розпилюється у вигляді субсидій, використовується марнотратно або ефективно. Нездатність забезпечити доцільний рівень оподаткування і реінвестувати надходження від ресурсної ренти означає, що країни продовжують йти традиційним шляхом експорту сировинних ресурсів з низькою часткою доданої вартості і активного вивозу капіталу за кордон. У

більшості ресурсних країн були введені податки і акцизні збори, що забезпечують оподаткування деякої частини ресурсної ренти.

У ряді країн (в ОАЕ, Катарі, Саудівській Аравії тощо) намагаються реінвестувати щонайменше деяку частину надходжень від податку на нафту в розвиток соціальної сфери і природоохоронної інфраструктури, а також в диверсифікацію структури національної економіки, щоб знизити залежність від експорту природних ресурсів з низькою часткою доданої вартості.

Короткострокові практичні заходи для підвищення економічної безпеки в умовах сталого розвитку (1–3 роки):

- Перегляд та зміцнення податкових систем для запобігання витоку капіталу від продажів ресурсів за кордон;
- Вдосконалення нормативно-правової бази щодо розширення можливостей інвестування у ресурсні галузі та диференціації ресурсної ренти;
- Створення робочих груп та проведення нарад з питань вдосконалення систем освіти (більшість з країн групи мають небезпечний або незадовільний рівень освіти).
- Перегляд ролі державного сектору у фінансуванні охорони довкілля, оскільки нинішня системи фінансування мало ефективна (про що свідчить низький показник екологічної складової). Уряди країн і екологічні фонди (в необхідних випадках) повинні забезпечити реалізацію цілей сталого розвитку;

Середньострокові та/або довгострокові заходи (4–10 роки):

- Слабкі позиції інноваційно-інвестиційної складової економічної безпеки більшості країн групи пояснюється низьким рівнем освіти, а отже необхідним є перегляд концепції освіти, формування висококваліфікованих кадрів та посилення трудового потенціалу;
- Розробка та реалізація ефективної природоохоронної політики, зокрема реформування інститутів та інструментів фінансування охорони навколишнього природного середовища;

- Вдосконалення національних політик забезпечення економічної безпеки за рахунок збільшення ролі екологічної й енергетичної складової;
- Трансформація моделей національних економік з переходом до індикативного планування макроекономічних показників;
- Розробка реалістичних стратегій охорони навколишнього природного середовища для створення реального попиту на природоохоронні інвестиції та фінансування;
- Перегляд існуючих програм витрачання державних коштів на цілі охорони довкілля та запровадження нових програм витрачання державних коштів, що відповідають визнаним міжнародним стандартам – зразкам кращої практики управління державними видатками на охорону довкілля.

Індикаторами прогресу можуть стати:

- ↑↑ Збільшенні темпів зростання валового внутрішнього продукту та частки промисловості в ньому;
- ↑↑ Зростання частки відновної енергетики у виробництві та кінцевому споживанні;
- ↑↑ Підвищення індексу освіти для таких країн, як: Бахрейн, Індія, Ірак, Катар, ОАЕ, Нігерія, Ангола, Ємен
- ↑↑ Збільшення частки високо- та середньо технологічного секторів в промисловості.

Таким чином, використання загального інструментарію оцінки десяти складових міжнародної економічної безпеки дозволяє не тільки формувати інформаційну панель міжнародної економічної безпеки за регіональною ознакою, у тому числі із зазначенням відповідних груп країн (з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем), а й визначати тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, урахування яких дозволяє формувати та своєчасно корегувати короткострокові, середньострокові

та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

Основними викликами міжнародній економічній безпеці в умовах сталого розвитку є: проблема низької конкурентоспроможності окремих країн з одночасним посиленням конкурентної боротьби за фактори виробництва: інновації, енергетичні та сировинні ресурси, продовольство і чисту воду; скорочення чисельності і низький рівень відтворення населення в європейських країнах на тлі швидкого зростання населення в країнах, що розвиваються, що підсилює територіальні диспропорції на світовому ринку праці; загроза енергетичній безпеці в світовому масштабі, й відповідна необхідність держав збільшувати інвестиції в альтернативні енергетичні технології; загроза глобальної зміни клімату і зменшення біорізноманіття, ризик порушення екологічної рівноваги і водного балансу територій; нарощування виробничого потенціалу понад екологічною ємністю територій, що породжує загрозу екологічній безпеці.

Зазначені ризики визначають внутрішні і зовнішні умови, які необхідно врахувати в проектах стратегій забезпечення економічної безпеки, обґрунтуванні вибору пріоритетів і інструментів забезпечення сталого розвитку кожної країни. Відтак, концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку є виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та природно-ресурсній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, збереження та раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

5.3 Безпекова компонента стратегії економічного розвитку України

Дослідження можливостей посилення економічної безпеки України в умовах дотримання критеріїв сталого розвитку потребує поглибленої, більш детальної оцінки економічних індикаторів складових компонент безпеки. У загальносвітовому індексі реалізації цілей сталого розвитку, слід відзначити, що Україна займає 41 місце з 162 країн з індексом 72,8, що є краще ніж у окремих розвинених країн (Греція, Ізраїль). ООН зазначає, що за реалізацією окремих цілей є вагомі досягнення, наприклад: подолання бідності та скорочення нерівності. Проте за деякими цілями, а саме міцне здоров'я (забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці); збереження морських екосистем; сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях основні проблеми залишаються.

Протягом 2017–2018 рр. відбулись позитивні зміни щодо просування до цілей сталого розвитку (за цілями 1,6,7,13 спостерігаються планові позитивні зрушення). Помірне зростання зафіксоване за цілями 2, 3, 5, 16. Жодних зрушень не зафіксовано у бік реалізації цілей 8, 9, 11, 14, 15, 17. До того не можливо відстежити динаміку (за відсутністю даних) за цілями 4, 10, 12 [430].

Отже, першим комплексом завдань при формуванні Національної стратегії забезпечення економічної безпеки в умовах сталого розвитку є оцінка досягнутого прогресу на шляху до сталого розвитку в контексті трьох його складових.

Соціальний компонент сталого розвитку. За індексом людського розвитку Україна в останні роки поліпшила свої результати (88 позиція з 189 країн у 2018 р.) [412]. Валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення за паритетом купівельної спроможності в порівнянні з 2000 роком збільшився в 4,8 рази (з 635 до 3095 дол. США у 2018 році). Очікувана

тривалість життя зросла з 67,7 років у 2000 році до 71,8 років у 2017 році. Третя складова індексу людського розвитку – освітній рівень населення. За індексом рівня освіти Україна відповідає найбільш розвиненим країнам Європи (0,8). Не суттєво, але зросла частка державних витрат на освіту.

Спостерігалася позитивна динаміка зростання грошових доходів населення. Рівень бідності суттєво скоротився (з 11,9 % у 2001 р. до 0,5 % у 2016р.). Позитивним, також можна вважати, скорочення від’ємного приросту населення з -0,9 % у 2000 р. до -0,5 – у 2018. Сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість дітей, яку в середньому могла б народити жінка протягом всього репродуктивного періоду) збільшився з 1,1 в 2000 році до 1,5 в 2016 році. Однак, незважаючи на поліпшення динаміки цих показників, вони як і раніше не вкладаються в порогові межі соціальної безпеки, що свідчить про збереження актуальності демографічних проблем у довгостроковій перспективі. Отже, можливими ризиками та загрозами є такі:

- зростання демографічного навантаження, в тому числі внаслідок старіння населення;
- несприятливі тенденції в області зовнішньої міграції: відтік робочої сили найбільш продуктивного віку, нелегальна трудова міграція і загроза втрати інтелектуального потенціалу в умовах зростаючої конкуренції за висококваліфіковані кадри;
- високий рівень захворюваності, ризик появи нових видів захворювань і зростання епідемічних вогнищ.

Економічний компонент сталого розвитку. Економіка України активно розвивається і інтегрується в світове господарство, нарощуючи обсяги експорту та розширюючи географію країн-партнерів. За період 2000–2018 рр. Зовнішньоторговельний обіг на душу населення збільшився майже у 4 рази. В умовах загострення конкуренції на зовнішніх ринках Україні вдалося втримати свої позиції в світовому експорті товарів: її частка підвищилася з 0,23 відсотка у 2000 році до 0,37 в 2012 році і повернулася до 0,24 відсотка у 2018 році. Про рівень бізнес-привабливості і конкурентоспроможності національної економіки

свідчить зростання позицій країни в міжнародних економічних рейтингах, зокрема Doing Business (зі 86 позиції в 2015 році до 64 в рейтингу «Ведення бізнесу 2019») [419]. У той же час залишаються невирішеними ряд проблем. Знижується внутрішнє та зовнішнє інвестування (частка ПІІ в ВВП склала у 2018 році 1,89 %, порівняно з 7,15 % у 2007). Також скоротилися витрати на НДДКР з 0,96 % від ВВП у 2000 році до 0,45 – у 2017 р.

Висока імпортоємність економіки (імпортна квота у 2018 р. – 53,8 %) породжує дефіцит зовнішньої торгівлі товарів і послуг. За останні десять років знизилася й частка промислового виробництва. Як і раніше актуальною є проблема високої енерго- та матеріаломісткості виробництва. Енергоємність ВВП України в 3–4 рази перевищує показники західноєвропейських країн. Все це свідчить про високовитратну структуру економіки і наявність значних резервів для зниження витрат виробництва і підвищення конкурентоспроможності продукції на основі модернізації та структурної перебудови економіки [1, 148].

Не в повній мірі задіяний науково-технічний потенціал країни. Стримуючим фактором його розвитку є недостатність фінансування інноваційної діяльності. Частка витрат на НДДКР в ВВП є дуже низькою – 0,45 відсотка, що нижче порога економічної безпеки в 1,1 відсоток наукоємності ВВП. Число спеціалістів, що виконують НДДКР скоротилося з 1475 у 2006 році до 994 у 2017. Скоротилась й частка високотехнологічного експорту з 4,41 % у 2000 році до 3,29 – у 2018 р. Таким чином, до ризиків та можливих загроз слід віднести:

- повільні темпи трансформації економічних відносин і ризик збереження недостатньо ефективною і високовитратною структури економіки;
- ризик технологічного відставання при новій хвилі інновацій в зарубіжних країнах (країни – технологічні лідери підтримують показник наукоємності ВВП на рівні 2,7–4,5 відсотка);

- відносно висока залежність темпів економічного зростання від зовнішніх поставок і коливань цін на енергетичні та сировинні ресурси, загострення боротьби за нові їх джерела [427, 432].

Екологічний компонент сталого розвитку. Аналіз трендів екологоємності світової економіки і України 2000–2018 роки показує наявність стійкої тенденції до зниження техногенного навантаження на одиницю ВВП. Споживання умовного палива в країні в нафтовому еквіваленті і електроенергії на одиницю ВВП знизилося. При цьому зросло споживання електроенергії з відновних джерел з 1,2 % у 2000 році до 4,14 % у 2016 р. Екологічність розвитку України має досягатися за допомогою заходів, які забезпечують зниження антропогенного навантаження на компоненти природного середовища, зменшення обсягів утворення відходів (в тому числі токсичних) і запобігання їх шкідливого впливу на навколишнє середовище і здоров'я громадян, максимальне залучення відходів до переробки в якості вторинної сировини, а також максимальне використання відновлюваних ресурсів та ін.

У рейтингу за Індексом екологічної ефективності (Environmental Performance Index) Україна погіршила свої позиції – з 87 в 2010 році до 109 місця в 2018 році [413]. Відповідно, зберігають свою актуальність такі екологічні проблеми, як деградація земель і хімічне забруднення ґрунту, забруднення значної території країни відходами видобувної та металургійної промисловості (близько 8% загальної території країни є техногенно забрудненими). Не вирішено задачу щодо зменшення обсягів утворення побутових відходів, недостатньо розвинена система їх сортування і вилучення вторинних матеріальних ресурсів з них. Не втрачає своєї гостроти проблема забруднення повітряного басейну великих міст (викиди вуглекислого газу на одного мешканця України у 2018 році склали 5,02 тон, що вище загальносвітового значення (4,5 тони)).

Залишаються невирішеними проблеми зниження забруднення вод і зменшення біорізноманіття. Існує загроза розповсюдження інвазійних видів

тварин і рослин, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу, економіці або здоров'ю людини. З огляду на, це ризиками та можливими загрозами екологічної компоненти сталого розвитку можна вважати:

- ризик збільшення техногенного навантаження і порушення здатності природи до самовідновлення;
- транскордонний перенос шкідливих і небезпечних речовин з територій інших держав;
- проблема вичерпності невідновлюваних природних ресурсів і нестійкого використання поновлюваних.

У ХХІ столітті будуть домінувати глобальні екологічні виклики, такі як посилення «парникового ефекту» і зміна клімату, руйнування озонового шару, ймовірність негативного впливу на біорізноманіття та здоров'я людини внаслідок інтенсивного індустріального розвитку. Серед регіональних і локальних екологічних загроз основними можуть стати: небезпека виникнення техногенних аварій, утворення токсичних відходів і відсутність потужностей (можливостей) для їх переробки або безпечного зберігання, деградація ґрунтів і природних комплексів внаслідок порушення екологічної рівноваги і водного балансу.

На основі запропонованого в дослідженні методичного інструментарію оцінки було проведено аналіз рівня індикаторів безпеки для України та закономірностей їх змін протягом досліджуваного періоду 2000–2018 рр. Оцінка значень даних показників як індикаторів ризиків та небезпеки у системі визначених граничних значень дозволило оцінити безпекові позиції країни у системі міжнародної економічної безпеки країн світу (за досліджуваною вибіркою). У табл. 5.5 представлено аналіз рівня безпеки країни за системою економічних індикаторів, що формують інтегральні рівні макроекономічної, зовнішньоторговельної, інноваційно-інвестиційної та фінансової складових.

Таблиця 5.5

Оцінка рівня безпеки України за системою економічних індикаторів

Складові безпеки	Індикатори	2000	2004	2008	2012	2016	2018
Макроекономічна	ВВП на душу населення, дол	635,7 (2)*	1366,0 (2)	3887,2 (3)	3855,4 (2)	2187,7 (2)	3095,2 (2)
	Темп приросту ВВП на душу, %	6,97 (5)	12,96 (5)	2,86 (4)	0,49 (3)	2,85 (4)	3,86 (4)
	Частка промисловості у ВВП, %	16,31 (3)	16,47 (3)	15,41 (3)	12,38 (3)	12,22 (3)	11,52 (3)
	Частка зайнятих у промисловості, %	26,45 (4)	26,17 (4)	25,76 (4)	25,88 (4)	24,25 (4)	24,26 (4)
	Рівень інфляції	28,20 (1)	9,05 (3)	25,23 (1)	0,57 (5)	13,91 (2)	10,95 (2)
Зовнішньоторговельна	Експорт товарів та послуг, % до ВВП	62,44 (5)	60,26 (5)	44,43 (4)	47,72 (4)	49,30 (4)	45,21 (4)
	Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	57,41 (4)	53,52 (4)	52,52 (4)	56,37 (4)	56,22 (4)	53,81 (4)
	Індекс стану балансу, %	108,76 (4)	112,59 (4)	84,61 (3)	84,65 (3)	87,68 (3)	84,02 (3)
	ЗТО на душу населення, дол.	767 (2)	1562 (3)	3777 (3)	4026 (3)	2203 (2)	2928 (2)
	Коеф. випередження зростання експорту над імпортом, %	97,71 (3)	108,66 (4)	96,34 (3)	95,88 (3)	92,04 (3)	97,48 (3)
	Індекс концентрації експорту	0,131 (3)	0,134 (3)	0,149 (3)	0,121 (3)	0,146 (3)	0,140 (3)
	Індекс диференціації експорту	0,606 (3)	0,581 (3)	0,610 (3)	0,597 (3)	0,666 (3)	0,651 (3)
Інвестиційно-інноваційна	Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП	19,63 (3)	24,64 (3)	32,51 (5)	21,72 (3)	21,72 (3)	18,77 (3)
	ППІ (чистий потік), % до ВВП	1,90 (3)	2,65 (4)	5,95 (4)	4,65 (4)	3,69 (4)	1,89 (4)
	Витрати на НДДКР, % до ВВП	0,96 (2)	1,08 (3)	0,85 (2)	0,75 (2)	0,48 (2)	0,45 (2)
	Число спеціалістів, що виконують НДДКР, на 1 млн нас.	1475 (4)	1475 (4)	1427 (4)	1234 (4)	1037 (4)	994 (4)
	Високо- та середньотехнологічний сектор в промисловості, %	23,34 (3)	33,48 (3)	32,92 (3)	34,97 (3)	29,90 (3)	29,17 (3)
	Високотехнологічний товарний експорт, % від загального експорту	4,41 (2)	4,99 (2)	3,85 (2)	5,27 (2)	3,58 (2)	3,29 (2)
	ІСТ експорт (товари), %	1,52 (2)	1,19 (2)	0,97 (2)	1,10 (2)	0,95 (2)	0,93 (2)
	ІСТ експорт (послуги), %	1,22 (3)	1,14 (3)	2,45 (3)	5,98 (3)	18,56 (3)	19,48 (3)
Фінансова	ЗВР, у місяцях імпорту	0,98 (1)	3,28 (2)	3,65 (2)	2,66 (2)	3,22 (2)	3,16 (2)
	Зовнішній борг на душу, дол.	285 (5)	680 (5)	2156 (5)	2942 (4)	2572 (5)	2588 (5)
	Зміна валютного курсу, %	31,71 (3)	-0,25 (5)	4,30 (4)	0,29 (5)	16,97 (3)	2,27 (4)
	Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	-3,30 (4)	-4,40 (4)	-7,00 (4)	-3,60 (4)	-2,30 (4)	-1,90 (4)

* рівні безпеки визначено відносно розрахованих граничних значень (розділ 4), зокрема: 1 – критичний рівень; 2 – небезпечний рівень; 3 – незадовільний рівень; 4 – задовільний рівень; 5 – безпечний рівень; 6 – оптимальний рівень

Примітка: Розраховано автором

До зони небезпеки (рівень 2 – небезпечний) в системі граничних значень індикаторів за країнами світу Україна потрапляє за такими показниками, як рівень ВВП на душу, рівень інфляції, рівень зовнішньоторговельного обороту на душу, рівень технологічності експорту, рівень наукоємності ВВП, частка ІСТ товарного експорту, рівень золотовалютних резервів у місяцях імпорту. Незадовільний рівень (3) в системі безпекових індикаторів Україна має за показниками рівня індустріалізації, стану балансу торгівлі, відставання експорту від імпорту, концентрації та диверсифікації експорту, валового нагромадження у ВВП, рівня технологічності промислового сектору, частки ІСТ послуг в експорті. Задовільну оцінку рівня безпеки демонструють показники темпів зростання ВВП на душу, частки зайнятих у промисловості, експортної та імпортної квоти, чистого потоку ПП у ВВП, числа спеціалістів-виконавців НДДКР, зміни валютного курсу та рівня бюджетного дефіциту. Слід також зазначити, що за більшістю індикаторів позиціонування країни щодо зон небезпеки та ризиків протягом 2000–2018 рр. майже не змінюється в жодному напрямку, тобто оцінка рівня безпеки, незважаючи на наявність тенденцій до зростання чи зменшення значень окремих параметрів, залишається незмінною.

На рис. 5.3. представлені результати розрахунків інтегральних індексів економічного безпеки. Найбільш високі інтегральні оцінки визначено за макроекономічною складовою безпеки, зокрема 0,35 у 2018, що на 32,2 % менше рівня 2000 р. (0,516), однак вище в 4,2 рази рівня кризового 2009 р. (0,083) та в 6,3 рази вище рівня 2015 р. (0,056).

Для макроекономічної безпеки характерним є суттєві коливання рівнів, певна циклічність зміни, що виражається зміною періодів підвищення та послаблення рівня безпеки (в середньому чотирирічні періоди).

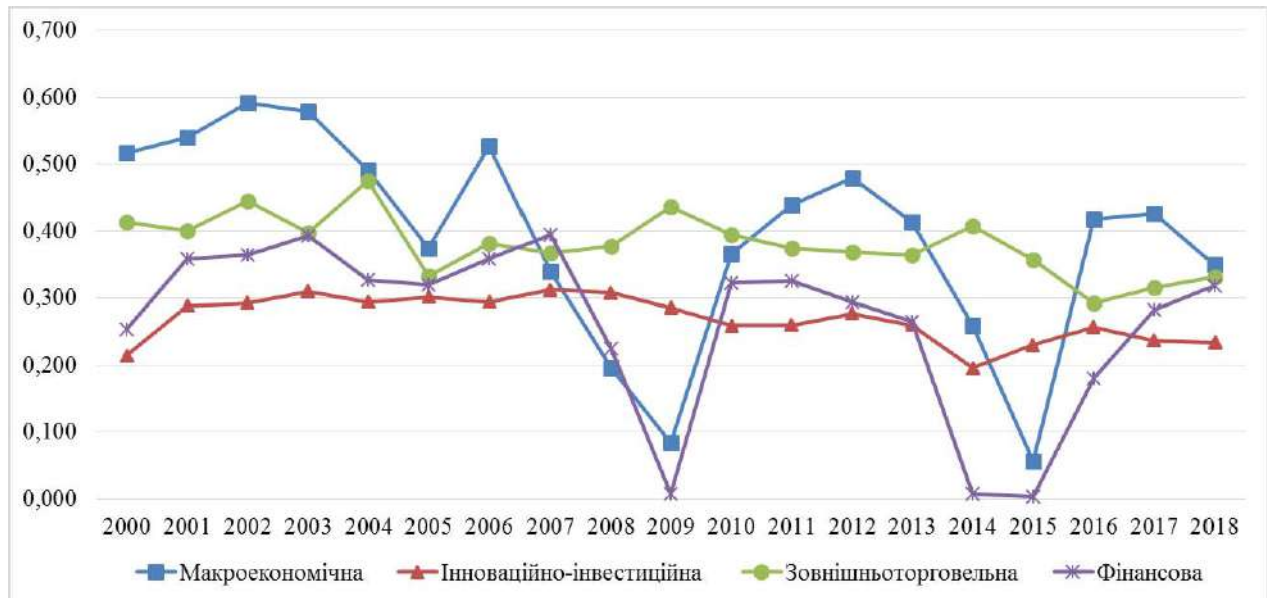


Рис. 5.3. Динаміка складових інтегрального рівня економічної безпеки України

Примітка: розраховано автором

Аналогічний характер зміни мають індекси фінансової складової безпеки, що у 2018 р. склав 0,318, що на 25% вище рівня 2000 р. (0,254), однак на 19,5% менше рівня 2007 р. (0,395, що є максимальним значення у досліджуваній період). Найменші значення індексів, що свідчать про критичний характер небезпеки за фінансовими показниками, спостерігаються у 2009 р. (0,008), 2014 р. (0,007) та 2015 р. (0,004). Більш стійку динаміку демонструють індекси зовнішньоторговельної та інноваційно-інвестиційної безпеки. Так, у 2018 р. індекс зовнішньоторговельної безпеки склав 0,331, що 19,9% менше рівня 2000 р. (0,413). Індекс інноваційно-інвестиційної безпеки за отриманими оцінками склав 0,224 у 2018 р, що є найменшим рівнем у системі економічних субскладових, що з одного боку є більшим на 8,8% рівня 2000 р. (0,215), а з іншого на 25% менше рівня 2007 р. (0,312), починаючи з якого спостерігається спадний тренд в динаміці індексів, що є свідченням послаблення рівня безпеки в аспектів інноваційно-інвестиційного розвитку країни.

Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України порівняно з середньосвітовим рівнем та індексами країни ЄС представлена на рис. 5.4

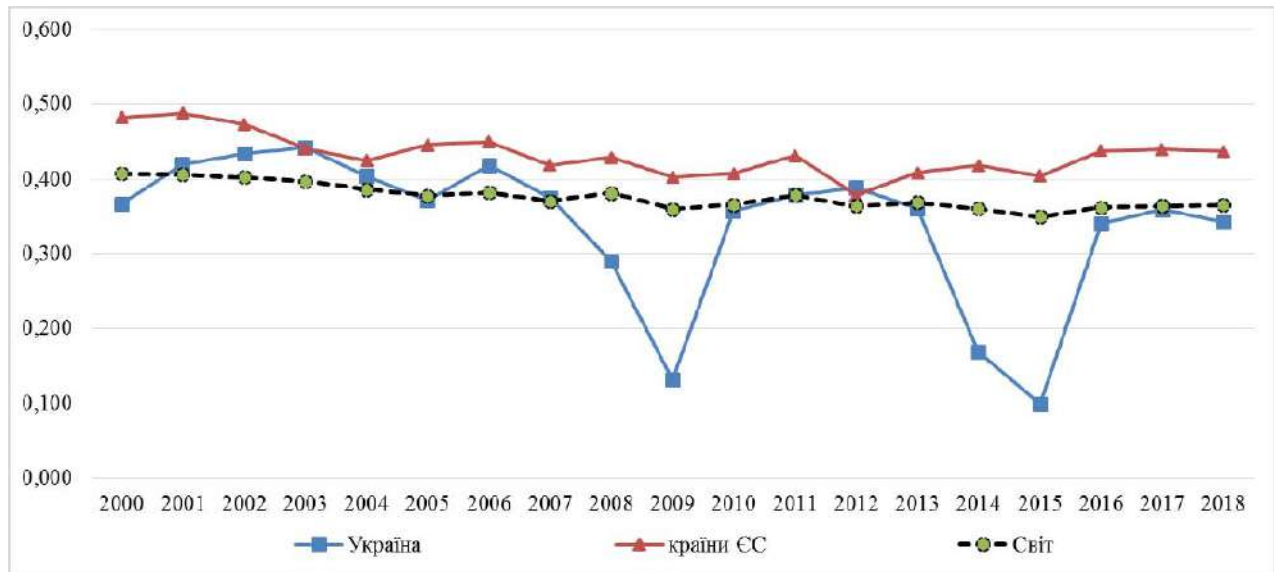


Рис. 5.4. Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України відносно рівня країн ЄС та світу

Примітка: розраховано автором

По-перше, слід зазначити, що для України є характерним суттєве падіння рівня безпеки у періоди економічної та політичної нестабільності (2008–2009 рр. скорочення на 98 %, 2014–2015 рр. скорочення на 72 %) та починаючи з 2006 р. спостерігають чотирирічні періоди підвищення та зменшення рівня економічного безпеки, що послідовно змінюють один одного. Інтегральний рівень безпеки України за розрахованими індексами в середньому на 10 % нижчий за середньосвітовий рівень та на 22 % за рівень країн ЄС.

В таблиці 5.6 представлено аналіз рівня безпеки країни за системою соціальних індикаторів, що формують інтегральні рівні демографічної безпеки, розвитку освіти, охорони здоров'я, ринку праці та системи розподілу доходів. У цілому за соціальними індикаторами безпекові позиції України є більш високими порівняно економічних.

Таблиця 5.6

Оцінка рівня безпеки України за системою соціальних індикаторів

Складові безпеки	Індикатори	2000	2004	2008	2012	2016	2018
Демографічна	Населення, темп приросту %	-0,92 (2)	-0,77 (2)	-0,45 (3)	-0,36 (2)	-0,46 (2)	-0,54 (2)
	Очікувана тривалість життя, років	67,68 (4)	68,19 (3)	68,25 (3)	70,94 (3)	71,48 (3)	71,78 (3)
	Медіанний вік років	37,80 (5)	39,10 (5)	39,50 (5)	39,50 (5)	40,00 (5)	41,20 (5)
	Частка населення у віці 65+, %	13,80 (2)	15,70 (2)	15,91 (2)	15,63 (2)	15,89 (2)	16,43 (2)
	Демографічне навантаження	44,75 (4)	44,27 (4)	42,85 (4)	43,24 (4)	45,62 (4)	47,59 (4)
	Населення у віці 65+ на 100 осіб у віці 15-65	19,98 (2)	22,65 (2)	22,72 (2)	22,38 (2)	23,15 (2)	24,26 (2)
	Коефіцієнт дитячої смертності	15,8 (5)	13,0 (5)	11,1 (5)	9,1 (5)	7,9 (5)	7,5 (5)
	Коефіцієнт життєвості	0,51 (3)	0,56 (3)	0,67 (3)	0,79 (3)	0,70 (3)	0,65 (3)
	Рівень фертильності	1,1 (2)	1,2 (2)	1,5 (2)	1,5 (2)	1,5 (2)	1,4 (2)
	Рівень фертильності	1,1 (2)	1,2 (2)	1,5 (2)	1,5 (2)	1,5 (2)	1,4 (2)
Освіта	Державні витрати на освіту, % до ВВП	4,17 (3)	5,31 (4)	6,4 (4)	6,69 (4)	5,01 (4)	5,41 (4)
	Частка зарахованих до ЗВО, %	48,78 (5)	65,71 (5)	81,25 (6)	81,71 (5)	82,67 (5)	82,67 (5)
	Індекс освіти	0,72 (5)	0,76 (5)	0,79 (5)	0,79 (5)	0,80 (5)	0,80 (5)
Ринок праці	Рівень безробіття, %	11,71 (3)	8,59 (3)	6,36 (3)	7,53 (3)	9,35 (3)	9,38 (3)
	Рівень безробіття молоді, %	21,15 (3)	15,71 (3)	13,12 (3)	17,47 (3)	23,14 (3)	19,61 (3)
	Рівень зайнятості, %	50,30 (3)	50,50 (3)	51,37 (3)	50,78 (3)	49,27 (3)	48,91 (3)
	Вразлива зайнятість, %	17,38 (5)	17,38 (5)	17,19 (5)	17,73 (5)	14,47 (5)	14,82 (5)
Охорона здоров'я	Державні витрати на охор. здоров'я, % ВВП	5,31 (2)	5,94 (2)	5,29 (2)	7,12 (2)	6,73 (2)	6,73 (2)
	Рівень захворюваності на туберкульоз	114 (4)	127 (4)	119 (4)	101 (4)	87 (4)	80 (4)
	Рівень захворюваності на ВІЛ	1,10 (3)	0,90 (3)	0,60 (3)	0,50 (3)	0,60 (3)	0,60 (3)
	Число лікарів, на 1000	2,98 (5)	3,04 (5)	3,31 (5)	3,50 (5)	3,01 (4)	3,01 (4)
Розподіл доходів/ нерівність	Рівень бідності, % на 3,2\$	11,9 (5)	5,7 (5)	0,4 (6)	0,2 (6)	0,5 (6)	0,5 (6)
	Коефіцієнт Джині	29 (6)	28,9 (6)	26,6 (6)	24,7 (6)	25 (6)	25 (6)
	Рівень нерівності, % доходів 10% населення	48,19 (4)	48,24 (4)	52,14 (4)	45,53 (4)	45,52 (4)	45,52 (4)
	Рівень нерівності, % доходів 1% населення	20,69 (4)	22,76 (3)	25,08 (3)	19,84 (4)	20,24 (4)	20,24 (4)
	Частка доходів 10% до частки доходів 50%	3,5 (5)	3,45 (5)	3,88 (4)	2,74 (5)	2,68 (5)	2,68 (5)
	Національний дохід на душу населення	3700 (4)	5990 (4)	8350 (4)	8340 (4)	8210 (4)	9020 (4)
	Темп приросту НД на душу населення, %	6,7 (5)	12,87 (5)	3,50 (4)	1,12 (3)	3,80 (4)	4,23 (4)

У небезпечній зоні перебувають тільки деякі демографічні показники, а саме темпи зміни чисельності населення, рівень старіння населення, рівень навантаження на працездатне населення, рівень фертильності, а також індикатор рівня держаних витрат на сферу охорони здоров'я. За блоком освітніх індикаторів позиції України оцінено як безпечні та задовільні за показником рівня витрат на освіту. За індикаторами розвитку ринку праці навпаки більшість показників ідентифікує незадовільний рівень безпеки (рівень безробіття, у тому числі молоді, рівень зайнятості), винятком є тільки рівень вразливої зайнятості, що є безпечним відносно граничних значень. Найбільший рівень безпеки виявлено за індикаторами нерівномірності розподілу доходів. Так, за рівнем бідності як частки населення, що існує на 3,2 дол. на день, та за коефіцієнтом Джині рівень безпеки оцінено як оптимальний. Показники нерівності, що виражають відсоток доходів 1 %, 10 % населення, та рівня національного доходу на душу та темпів його зміни приймають значення у діапазоні задовільного рівня безпеки. Щодо характеру змін, то також можна констатувати незмінні безпекові позиції країни за абсолютною більшістю індикаторів протягом 2000–2018 рр.

Результати розрахунків інтегральних індексів (складових) соціальної безпеки представлені на рис. 5.5. Найвищі інтегральні оцінки отримано на складовою рівня розвитку системи освіти, зокрема у 2018 р. індекс дорівнював 0,799, що на 17,3 % вище рівня 2000 р. При цьому слід виділити тенденцію до зростання рівня безпеки за освітніми індикаторами у 2000–2009 рр. (збільшення на 36,9 %) та послаблення рівня безпеки у 2009–2018 рр. (скорочення на 14,3 %). Інтегральні оцінки, що відображають рівень нерівномірності в системі розподілу доходів, мають схожі закономірності змін з інтегральними оцінками макроекономічної та фінансової безпеки, зокрема суттєве скорочення у 2009 та 2015 рр. У 2018 р. індекс безпеки в цій складові дорівнював 0,775, що на 2,3 % менше рівня 2000 р. Протягом періодів 2000–2008, 2010–2015 рр. спостерігається послаблення рівня безпеки.

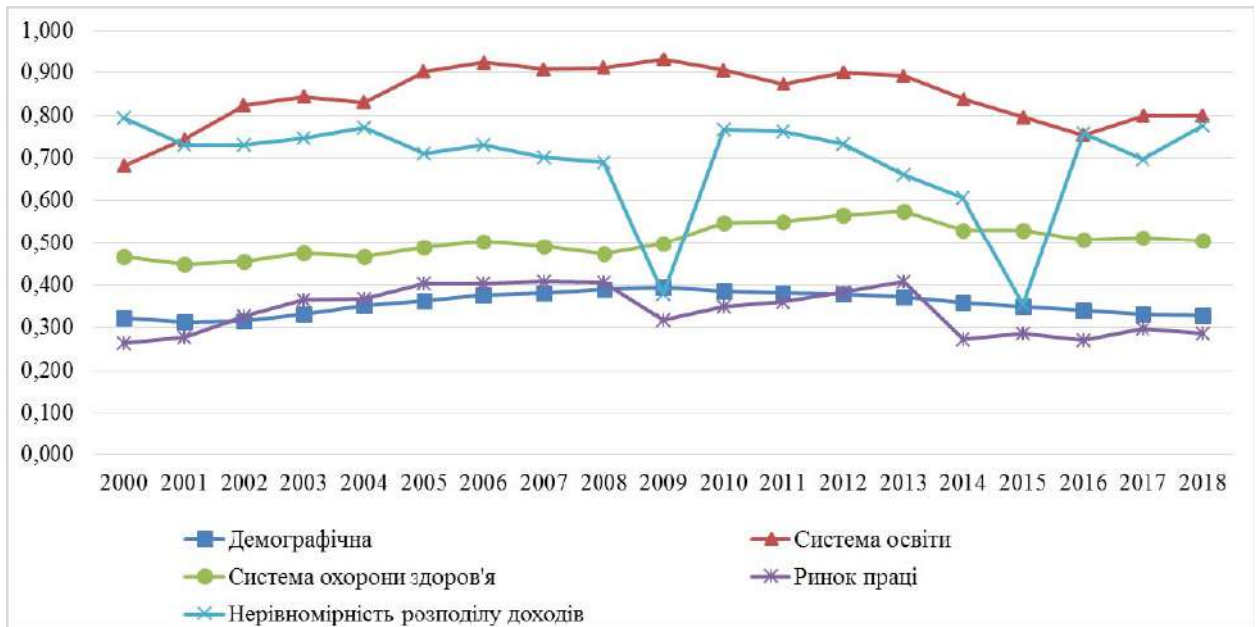


Рис. 5.5. Динаміка складових інтегрального рівня соціальної безпеки України

Примітка: розраховано автором

Щодо індикаторів сфери охорони здоров'я в системі соціальної безпеки України, то у 2000–2013 рр. спостерігається загальна тенденція до підвищення рівня безпеки (зростання на 23,4 %) з наступним зменшенням у 2014–2018 рр. (скорочення на 32,7 %). У 2018 р. індекс безпеки в цій складовій дорівнював 0,505, що на 8,4 % вище рівня 2000 р. Рівень демографічної безпеки має зростаючий тренд у 2000–2009 р. та навпаки спадний тренд у 2010–2018 рр. У 2018 р. інтегральний індекс демографічної безпеки склав 0,329, що 2,5 % вище рівня 2000 р. (0,321), однак на 16,5 % нижче рівня 2009 р. (0,394). Найнижчі оцінки України має за інтегральним рівнем розвитку ринку праці, зокрема у 2018 р. індекс склав 0,286, що на 8,3 % вище рівня 2000 р. (0,264), однак на 30 % нижче рівня 2008 р. (0,405). Зменшення індексів спостерігається у 2009 та 2014 рр.

Динаміка інтегрального рівня соціальної безпеки України порівняно з середньосвітовим рівнем та індексами країни ЄС представлена на рис. 5.6.

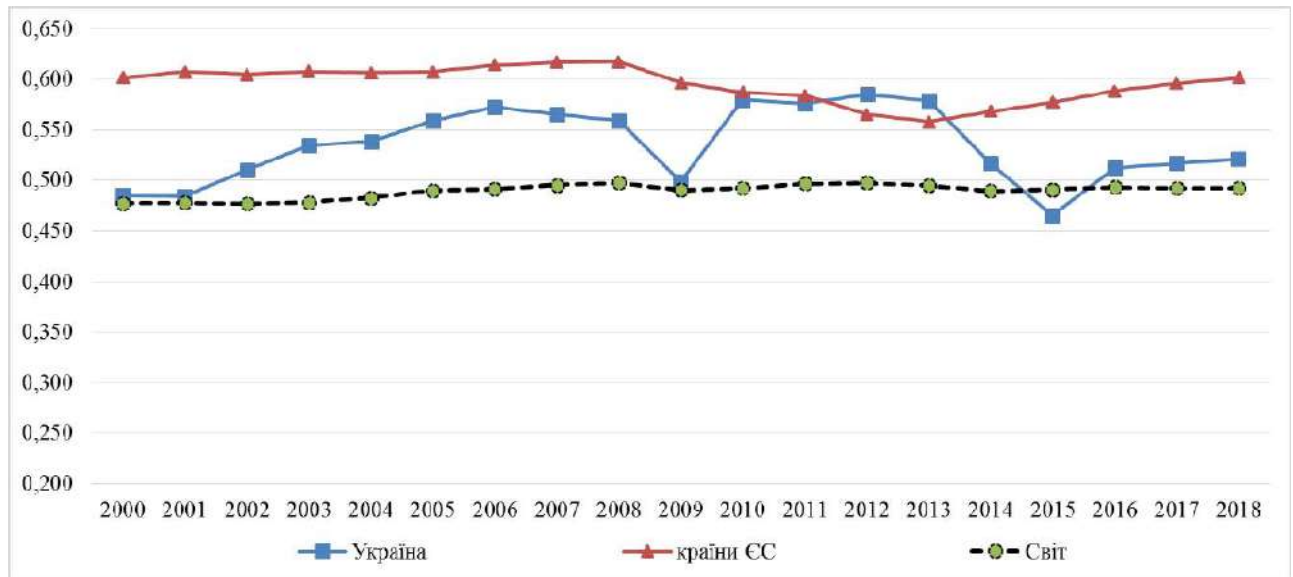


Рис. 5.6. Динаміка інтегрального рівня соціальної безпеки України відносно рівня країн ЄС та світу

Примітка: розраховано автором

Отже, в цілому інтегральний рівень соціальної безпеки України є вищим за середньосвітовий на 9,3 %, однак нижчим за рівень країн ЄС на 10,1 %. Щодо характеру динаміки, то у 2000–2006 рр. спостерігається зростання інтегрального рівня безпеки (на 18,1 %), у 2009 р. індекс зменшився на 10,8 % порівняно з попереднім роком, у 2014 р. – на 10,7 %, у 2015 р. – ще на 9,9 %. Отже, найбільш безпечним у соціальному вимірі був період 2010–2013 рр., зростання загроз безпеці у 2014–2015 рр. призвело до зниження загального рівня, що у 2016–2018 рр. був на рівні 2000–2002 рр.

В табл. 5.7 представлено аналіз рівня безпеки країни за системою екологічних індикаторів, що формують інтегральний рівень екологічної безпеки. В цілому, за екологічними параметрами безпекові позиції України серед інших країн світу є найгіршими, зокрема за 4 індикаторами з 7, серед яких рівень енергоємності, рівень вуглецевої інтенсивності, частка населення на забрудненій території, частка екологічних податків у ВВП, країна має критичний рівень небезпеки (1), за часткою споживання та виробництва відновної енергії – небезпечний рівень (2) та за рівнем викидів CO₂ – задовільний рівень (3).

Таблиця 5.7

Оцінка рівня безпеки України за системою екологічних індикаторів

Індикатори	2000	2004	2008	2012	2016	2018
Рівень енергоємності, МДж / дол. США	23,68 (1)	18,08 (1)	13,91 (1)	13,52 (1)	11,79 (1)	11,79 (1)
Споживання відновної енергії, %	1,25 (1)	1,19 (1)	2,72 (2)	2,86 (2)	4,14 (2)	4,14 (2)
Виробництво відновної електроенергії, %	6,59 (3)	6,47 (3)	6,14 (2)	5,66 (2)	4,38 (2)	4,38 (2)
Викиди CO ₂ , метричних т/душу	6,526 (3)	7,237 (3)	6,724 (3)	6,488 (3)	5,021 (3)	5,021 (3)
Індекс вуглецевої інтенсивності, кг CO ₂ на дол. ВПП в ППС	1,709 (1)	1,194 (1)	0,798 (1)	0,765 (1)	0,607 (1)	0,607 (1)
Частка населення, що проживає на забрудненій території, %	100 (1)	100 (1)	100 (1)	100 (1)	100 (1)	100 (1)
Екологічні податки, % ВВП	0,70 (2)	0,70 (3)	1,10 (3)	1,30 (3)	0,10 (1)	0,20 (1)

Примітка: розраховано автором

Динаміка інтегрального рівня екологічної безпеки України порівняно з середньосвітовим рівнем та індексами країни ЄС представлена на рис. 5.7.

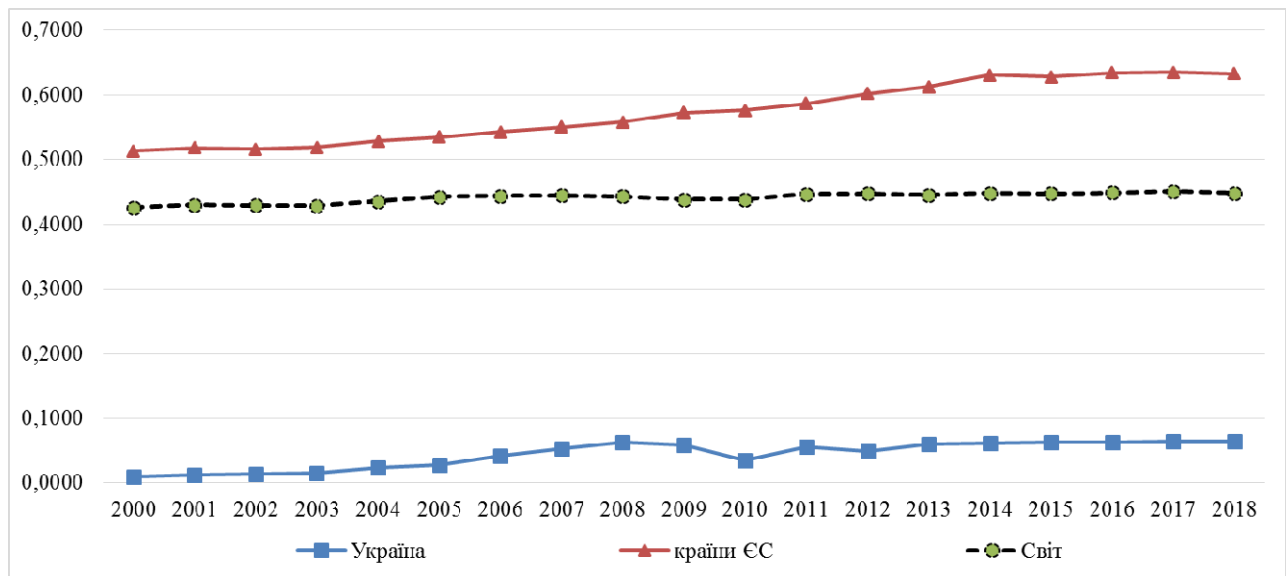


Рис. 5.7. Динаміка інтегрального рівня екологічної безпеки України відносно рівня країн ЄС та світу

Примітка: розраховано автором

Таким чином, екологічна складова безпеки оцінена найнижчими значеннями інтегральних індексів, що у 2018 р. складає 0,063, що в 6,6 раз вище рівня 2000 р. За цією складовою відмічається найбільш інтенсивна

динаміка підвищення рівня безпеки, який все ж таки залишається критично низьким. Так, порівняно зі середньосвітовими оцінками індекс екологічної безпеки України в середньому в 10 разів нижчий, а порівняні з країнами ЄС – в 13 разів.

Підсумкові розрахунки та рейтингові позиції України серед інших країн вибірки, що досліджувались, за основними компонентами міжнародної економічної безпеки систематизовано та представлено у табл. 5.8.

Таблиця 5.8

Рейтингові позиції України за основними компонентами безпеки*

Роки	Компонент безпеки											
	Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішнь-торгівельна	Фінансова	Інтегральний рівень економічної безпеки	Демографічна	Система освіти	Система охорони здоров'я	Ринок праці	Нерівномірність розподілу доходів	Інтегральний рівень соціальної безпеки	Екологічна безпека
2000	33	36	33	42	38	46	25	28	38	14	29	53
2001	28	31	32	26	26	47	18	28	38	25	29	52
2002	20	30	29	18	21	47	9	27	33	25	26	52
2003	22	30	33	13	14	46	8	26	30	24	22	53
2004	31	30	20	20	23	46	11	27	28	10	24	52
2005	45	28	41	14	30	43	7	26	27	29	22	52
2006	24	28	40	9	22	42	7	24	28	25	22	52
2007	44	30	34	5	29	41	6	27	29	25	22	52
2008	49	28	36	28	46	41	5	30	31	27	24	51
2009	52	31	30	53	53	41	4	27	33	49	29	52
2010	42	33	34	11	33	42	7	24	33	6	21	53
2011	37	33	37	14	33	43	8	24	35	8	21	52
2012	22	31	37	16	21	42	8	24	34	11	20	52
2013	32	34	37	23	35	43	7	24	33	23	21	51
2014	46	42	33	53	51	43	8	27	40	30	31	52
2015	51	38	35	53	51	42	14	26	41	45	34	52
2016	33	33	40	32	34	44	19	27	40	6	29	52
2017	30	34	40	20	30	44	15	27	40	17	27	51
2018	38	35	40	22	36	44	15	27	40	3	25	51

* рейтингові оцінки визначені за результатами розрахунків індексів безпеки в досліджуваній вибірці з 53 країн світу

Примітка: розраховано автором

Отже, відносно інших країн Україна знаходиться у 50% менш безпечних країн за більшістю складових за винятком фінансової, освітньої та нерівномірності у розподілі доходів. Якщо порівнювати позиції за трьома інтегральними рівнями, то більш безпечним є соціальний вимір безпеки, найменш безпечним – екологічний. Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України з урахуванням трьох складових наведена на рис. 5.8.

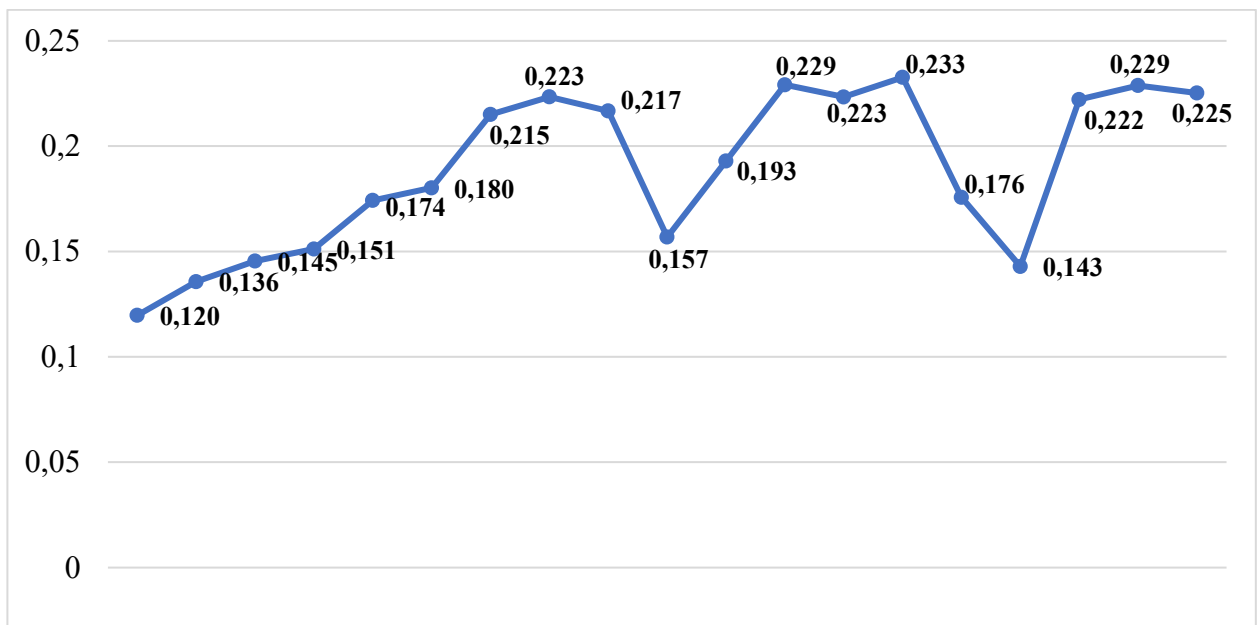


Рис. 5.8. Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України

Примітка: розраховано автором

Аналіз динаміки індексів економічної безпеки дозволяє виділити такі закономірності:

- відсутня загальна тенденція у зміні безпекового рівня країни, зокрема підвищення рівня безпеки спостерігається у 2000–2007 р. (індекс збільшився на 85,8 %, демонструючи щорічне зростання на 9,3 % за період);
- різке падіння індексів економічної безпеки припадає на 2009 р. (27,6 % скорочення порівняно з 2008 р. та 2015 р. (38,6 % скорочення щодо 2013 р.);

- період 2008–2018 рр. характеризується циклічним характером зміни індексів економічної безпеки країни, вираженими трьохрічними періодами заміни зростаючого тренду щодо безпекового рівня на спадний, що свідчить про послаблення рівня безпеки;

- найвища оцінки рівня безпеки припадає на 2013 р. (0,233), найнижча на 2015 р. (0,143);

- на основі оцінки індексів динаміки субскладових інтегрального рівня економічної безпеки суттєве падіння індексу у 2009 р. та 2015 р. головним чином зумовлено зниженням рівня фінансової безпеки (на 96,6 % та 46,2 % відповідно), макроекономічної (на 57,5 % та 78,5 %) та рівня нерівномірності розподілу доходів (на 45,2 % та 41,8 %);

- на формування низького рівня економічної безпеки країни в цілому впливає критично низькі оцінки рівня екологічної безпеки.

Порівняння отриманих індексів економічної безпеки України з системою розрахованих граничних значень дозволяє визначити, що країна перебуває у зоні відносної небезпеки та належить до групи країн з небезпечним рівнем.

На основі кореляційного аналізу проведена оцінка характеру впливу складових безпеки на її загальний рівень. Слід зазначити, що найбільший вплив на загальний рівень економічної безпеки України має соціальна складова (0,7 тісний зв'язок) та екологічна (0,68 помірний зв'язок), при цьому несуттєва кореляція виявлена з економічною складовою (0,17) (табл. 5.9). Серед субіндексів на інтегральний рівень економічної безпеки суттєвий вплив мають макроекономічна (0,92) та фінансова (0,95) складові, на інтегральний рівень соціальної безпеки – рівень розвитку системи освіти (0,74) та ринку праці (0,84).

Дещо інший характер зв'язку між досліджуваними індикаторами у вибірці країн світу в цілому, а саме більш суттєвими з точки зору впливу на формування рівня економічної складової безпеки є макроекономічна та

зовнішньоторговельна компоненти, при цьому для України остання зовсім не корелює з загальним індексом економічної безпеки. На рівень соціальної безпеки у світі більш вагомий вплив мають компоненти, що характеризуються рівень розвитку системи освіти та охорони здоров'я, для України з останнім спостерігається слабка кореляція.

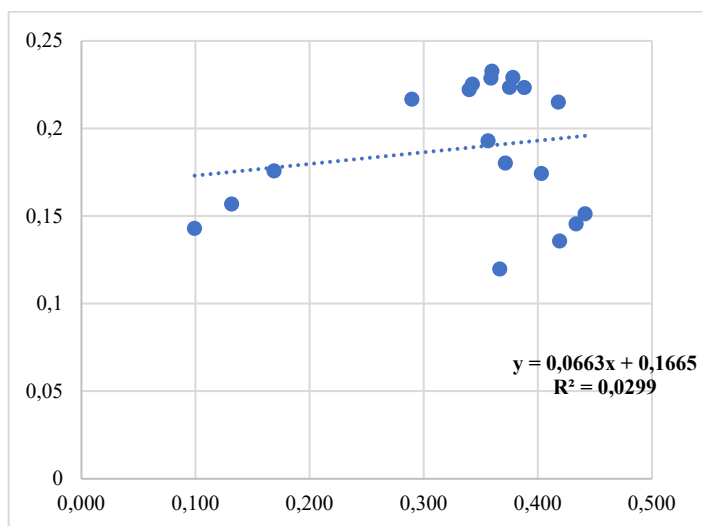
Таблиця 5.9

Кореляційний аналіз факторів вплив на рівень безпеки

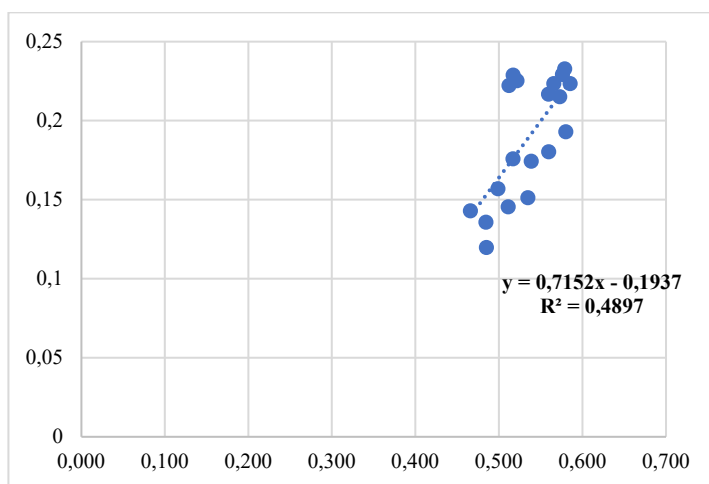
Складові економічної безпеки	Коефіцієнти кореляції	
	Україна	Світ
Макроекономічна	0,92	0,82
Інноваційно-інвестиційна	0,46	0,68
Зовнішньоторговельна	0,02	0,71
Фінансова	0,95	0,39
<i>Інтегральний показник економічної безпеки</i>	0,17	-
Демографічна	0,66	0,59
Система освіти	0,74	0,78
Система охорони здоров'я	0,48	0,81
Ринок праці	0,84	0,45
Нерівномірність розподілу доходів	0,43	0,50
<i>Інтегральний показник соціальної безпеки</i>	0,70	-
<i>Інтегральний показник екологічної безпеки</i>	0,68	-

Примітка: розраховано автором

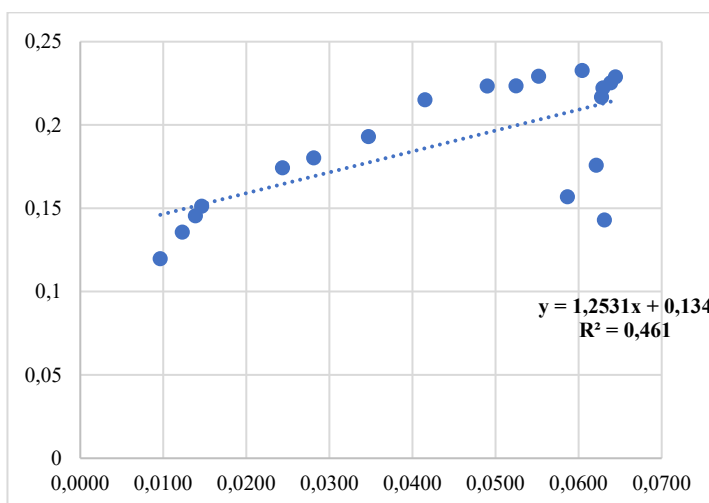
Оцінка ефектів впливу складових на рівень економічної безпеки України на основі регресійного аналізу (рис. 5.9) та розрахунку коефіцієнтів еластичності показав більш суттєву еластичність рівня безпеки від соціальної складової, зокрема зростання інтегрального рівня соціальної безпеки на 1 % за умови незмінності інших складових та індикаторів викликає підвищення загального рівня економічної безпеки на 2,02 %. Тоді як відносна 1 % зміна рівня екологічної та економічної складових безпеки підвищує загальний рівень безпеки відповідно на 0,29 % та 0,12 %.



(а) економічна



(б) соціальна



(в) екологічна

Рис. 5.9. Оцінка впливу складових на рівень економічної безпеки України

Узагальнення результатів оцінки рівня безпеки України на основі застосування розробленого методичного інструментарію дозволило побудувати інформаційну панель показників економічної безпеки України (табл. 5.10).

Таблиця 5.10

**Інформаційна панель показників
економічної безпеки України**

Роки	Компонент безпеки												Інтегральний рівень міжнародної економічної безпеки
	Макроекономічна	Інноваційно-інвестиційна	Зовнішньоторговельна	Фінансова	Інтегральний рівень економічної безпеки	Демографічна	Система освіти	Система охорони здоров'я	Ринок праці	Нерівномірність розподілу доходів	Інтегральний рівень соціальної безпеки	Екологічна безпека	
2000	3	3	3	3	3	3	4	4	3	4	4	1	2
2001	4	3	3	4	4	3	4	3	3	4	4	1	2
2002	4	3	4	4	4	3	4	3	3	4	4	1	2
2003	4	3	3	4	4	3	5	4	3	4	4	1	2
2004	3	3	4	4	4	3	4	4	3	4	4	1	2
2005	3	3	3	4	3	3	5	4	3	4	4	1	2
2006	3	3	3	4	4	3	5	4	3	4	4	1	2
2007	3	3	3	5	4	3	5	4	3	4	4	1	2
2008	2	3	3	3	2	3	5	3	3	4	4	1	2
2009	2	3	4	1	2	3	5	3	3	2	4	1	2
2010	3	3	3	4	3	3	5	4	3	4	4	1	2
2011	3	3	3	4	3	3	5	4	3	4	4	1	2
2012	4	3	3	4	4	3	5	4	3	4	4	1	2
2013	3	3	3	4	3	3	5	4	3	4	4	1	2
2014	2	3	4	1	2	3	4	4	3	4	4	2	2
2015	2	3	3	1	2	3	4	4	3	2	3	2	2
2016	3	3	3	3	3	3	4	3	3	4	4	2	2
2017	3	3	3	4	3	3	4	4	3	4	4	2	2
2018	3	3	3	4	3	3	4	3	3	5	4	2	2

* 1 – Критичний рівень; 2 – Небезпечний рівень; 3 – Незадовільний рівень; 4 – Задовільний рівень; 5 – Безпечний рівень; 6 – Оптимальний рівень

Примітка: розраховано автором

За соціальною складовою Україна має задовільний рівень безпеки протягом 2000–2018 рр., за екологічною складовою критичний протягом

2000–2013 рр., небезпечний – у 2014–2018 рр. В економічному вимірі позиції є більш змінними, а саме небезпечний рівень в аспекті економічного розвитку виявлено у 2008–2009, 2014–2015 рр., незадовільний – 2000, 2005, 2010–2011, 2013, 2016–2018 рр., задовільний – 2001–2004, 2006–2007, 2012 рр. В середньому за період 2000–2018 рр. рівень економічної складової безпеки є незадовільним. Загальна інтегральна оцінка рівня економічної безпеки з урахуванням трьох складових дозволяє позиціонувати Україну як країну з небезпечним рівнем.

З метою підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки України необхідно впровадження та реалізація низки короткострокових, середньо й довгострокових практичних заходів, якими можуть бути такі:

Короткострокові практичні заходи:

- Створення робочих груп та/або проведення спеціальних круглих столів з питань розробки стратегії поступового зменшення екологічного навантаження;
- Підготовка аналітичних доповідей про розвиток основних макроекономічних показників та розробка плану підвищення конкурентоспроможності та прискорення науково-технічного прогресу;
- Перегляд існуючої інноваційної та промислової політики, а також політики по відношенню до малого бізнесу

Середньострокові та/або довгострокові заходи (4 - 10 роки):

- Розробка національної програми з підвищення конкурентоспроможності виробництва і продуктивності праці, з відповідними стимулами для вітчизняного інноваційного бізнесу;
- Формування механізму підтримки конкурентних переваг підприємств, орієнтованих на створення власних брендів, випуск нових видів високотехнологічної продукції;
- Посилення зв'язків закладів вищої освіти, галузевих науково-дослідних інститутів і лабораторій з промисловими підприємствами;

- Перегляд існуючої системи оподаткування та внесення змін щодо оподаткування інноваційних підприємств;
- Орієнтація фундаментальних досліджень на певні цільові програми з конкретним фінансуванням науково-технічних проектів, спрямованих на розвиток інноваційного бізнесу;
- Вивчення корисного зарубіжного досвіду і розширення міжнародного співробітництва з питань екологізації економіки, розвитку «зеленої» економіки;
- Формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення приватних внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів.

В якості *індикаторів прогресу для України мають стати:*

- ↑↑ Зниження рівня безробіття та зростання рівня зайнятості населення;
- ↑↑ Збільшення виробництва відновної енергії до 8% від загального обсягу виробництва електроенергії;
- ↑↑ Збільшення екологічного податку у % до ВВП у відповідності зі середньоєвропейськими показниками;
- ↑↑ Збільшення загальних витрат на охорону довкілля у ВВП та на душу населення;
- ↑↑ Підйом рівня інвестицій до 30% ВВП;
- ↑↑ Збільшення обсягів фінансування науково-технічної сфери;
- ↑↑ Зростання експортної квоти, зокрема збільшення експорту високотехнологічної продукції.

Таким чином, практична апробація розробленого інструментарію кількісної оцінки рівня економічної безпеки із урахуванням економічної, екологічної та соціальної складових розвитку України, дозволила визначити безпекові позиції України у системі міжнародної економічної безпеки країн світу за сукупністю зазначених індикаторів на основі розрахунку інтегральних індексів безпеки. Загальна інтегральна оцінка рівня економічної безпеки з урахуванням трьох складових дозволяє позиціонувати Україну як

країну з небезпечним рівнем. Економічна безпека України та її рівень серед країн європейського простору та країн світу в цілому, першочергово залежить від введених заходів і дій, проведеної політики, прийнятої суспільством і державою, від інтенсивності і масштабу економічних реформ, ступеня інтеграції в світову економіку за умов грамотного поєднання ринкового середовища, розширення і поглиблення науково-технічного прогресу з інноваційною економікою і державним регулюванням. Побудова інформаційної панелі показників економічної безпеки України, що відображає в розрізі різних компонентів безпеки оцінку її рівня (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний, оптимальний), може стати основою системи національного моніторингу ключових індикаторів та дозволить своєчасно реагувати на їх зміни відповідно до розрахункових граничних значень, попереджувати виникнення загроз, запобігати посиленню ризиків функціонування системи економічної безпеки в цілому.

Висновки до розділу 5

1. Використання авторського інструментарію оцінки складових міжнародної економічної безпеки країн, побудова компаративного профілю їх міжнародної безпеки дозволило: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропонувати короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

2. У контексті визначення соціальних, економічних та екологічних індикаторів міжнародної економічної безпеки країн, стандартів, зовнішніх та

внутрішніх детермінант обґрунтовано та запропоновано короткострокові, середньо- й довгострокові практичні заходи із визначенням, які спрямовані на підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки країн різних регіонів світу залежно від в контексті досягнення Цілей сталого розвитку, згруповано країни за акумулюючи результатами складових економічної безпеки країни (відносно безпечна група, група потенційного зростання та критична група).

3. У забезпеченні економічної безпеки національної економіки виділено різні підходи, які формують відповідні безпекові моделі, з точки зору характеру стратегічної мети та засобів її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисний (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз; знаходиться в основі захисної моделі безпеки, яка зазвичай формується в периферійних країнах) та наступальний (зосереджений на зовнішніх аспектах безпеки, спрямований на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави; визначає наступальну модель економічної безпеки, яка, як правило, реалізується країнами-центрами).

4. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність та на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Доведено, що національні системи економічної безпеки повинні бути органічно інтегровані до багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному.

5. Дослідження нових викликів і загроз міжнародній економічній безпеці довело необхідність перебудови сучасної архітектури міжнародної економічної безпеки, заснованої на підвищення гнучкості систем забезпечення економічної безпеки і активізації співробітництва країн у безпековій сфері як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Обґрунтовано напрями модернізації архітектури міжнародної економічної безпеки на різних рівнях її забезпечення, до яких віднесено: розвиток різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних, соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції. Визначено, що заснування єдиного міжнародного інституту, який буде концентрувати та централізувати повноваження у сфері міжнародної економічної безпеки на глобальному рівні, є об'єктивною необхідністю, яка, втім, може бути реалізована на практиці лише у віддаленій перспективі.

6. Обґрунтовано та запропоновано інтегровану систему економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі, основними етапами побудови якої визначено наступні: обґрунтування національної концепції або доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи; розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки; модернізація інституційної бази управління економічною безпекою на національному рівні; формування галузевих та просторових підсистем національної економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки; розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня

економічної безпеки; розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі; розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки, у тому числі на галузевому та регіональному рівнях; впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи.

7. Визначено змістовні та структурно-компонентні вимоги до стратегії економічної безпеки, до яких віднесено: (1) довгостроковий характер і тісна кореляція із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; (2) оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки (із урахуванням як регіональних, так і глобальних вимірів безпеки та їх впливу на національне безпекове середовище); (3) наявність прогнозних сценаріїв економічної безпеки; (4) визначення відповідної моделі економічної безпеки.

8. Ґрунтуючись на узагальненні результатів оцінки рівня безпеки України на основі застосування розробленого методичного інструментарію дозволило побудовано інформаційну панель показників економічної безпеки України, що відображає в розрізі різних компонентів безпеки оцінку її рівня (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний, оптимальний), практичне застосування якого при розробці національної безпекової стратегії може стати основою системи моніторингу індикаторів безпеки, запобіганню посиленню ризиків та загроз. Дослідження взаємозв'язків складових безпеки виявило, що найбільший вплив на загальний рівень економічної безпеки України має соціальна складові (0,7 тісний зв'язок) та екологічна (0,68 помірний зв'язок), при цьому несуттєва кореляція виявлена з економічною складовою (0,17). Серед субіндексів на інтегральний рівень економічної безпеки суттєвий вплив мають макроекономічна (0,92) та фінансова (0,95) складові, на інтегральний рівень соціальної безпеки – рівень розвитку системи освіти (0,74) та ринку праці (0,84). Доведено, що економічна безпека України та її рівень серед країн

європейського простору та країн світу в цілому, першочергово залежить від введених заходів і дій, проведеної політики, прийнятої суспільством і державою, від інтенсивності і масштабу економічних реформ, ступеня інтеграції в світову економіку за умов грамотного поєднання ринкового середовища, розширення і поглиблення науково-технічного прогресу з інноваційною економікою і державним регулюванням.

9. Удосконалено методичний підхід до врахування безпекової компоненти економічного розвитку України, що ґрунтується на розробленому інструментарії кількісної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, використання якого дозволило визначити безпекові позиції України у системі міжнародної економічної безпеки країн світу за сукупністю економічних, соціальних та екологічних індикаторів на основі розрахунку інтегральних індексів безпеки.

Основні результати дослідження опубліковано в: [17, 207, 231, 400–403, 420–421].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язана наукова проблема, яка полягає в обґрунтуванні нового напрямку наукових досліджень міжнародної безпеки сталого розвитку, концептуально вирішено проблему формування безпекової стратегії розвитку країн в умовах сталого розвитку. За результатами дослідження сформовано висновки науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. Інтегрованість (цілісність) сучасного міжнародного безпекового середовища визначається єдністю простору життєдіяльності та сталого розвитку людства. Багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки країн аргументовано визначеннями міжнародної економічної безпеки як системи (в якій центральне місце належить економічній безпеці країни), як стану (визначає положення національної економіки, що забезпечує сталий розвиток країни, її незалежність), як процесу (пов'язаний із проведенням внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів і сталого розвитку).

2. Національна економічна безпека, яка стає відповідною надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості, одночасно виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, об'єктом захисту яких виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток, що доводить полісистемну та ієрархічну конфігурацію міжнародної економічної безпеки як системи, що характеризується гомогенністю та гетерогенністю і має інтегративний характер, зв'язки між компонентами якої обумовлені наявною ієрархією та визначаються внутрішньо-функціональною структурою. Основними ознаками міжнародної економічної безпеки як системи виступають: гомогенність та гетерогенність, емерджентність, взаємозв'язок та взаємозалежність, ієрархічність та

поліструктурність, комплементарність, інституційна визначеність, відкритість, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, синергія.

3. Для країн, що відносяться до різних типів соціально-економічних систем, притаманні різні моделі економічної безпеки: відповідно до суб'єктної складової (однополярна, біполярна, мультиполярна, глобальна); залежно від внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу країни (американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська, транзитивна); відповідно до особливостей співпраці та взаємодії між акторами міжнародних відносин (загальна, колективна, кооперативна); із урахуванням механізму регулювання безпеки (пасивна, індустріальна, постіндустріальна); залежно від типу соціально-економічних систем (моделі державного економічного суверенітету, економічної закритості, еволюційної модернізації). Обґрунтовано виділення моделей міжнародної економічної безпеки країн, які враховують характер стратегічної мети у сфері забезпечення економічної безпеки та засоби її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисну (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз) та наступальну (зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави).

4. Сучасний вимір інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства перебуває у площині множинних складових, до яких віднесено: інститути, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці, та інструменти, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, так і на сферу безпеки інших країн. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному)

для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища.

5. У контексті вимог сталого розвитку для виміру економічної безпеки країн слід враховувати складні системи екологічної, економічної та соціальної складових, із визначенням показників оцінки (параметрів / індикаторів), загроз й ризиків, рівнів, суб'єктів та факторів прояву. Концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку є виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та екологічній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, раціональне використання ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

6. Виходячи з того, що суб'єктно-об'єктні відношення економічної безпеки реалізуються на різних рівнях ієрархічних зв'язків, виникають економічні, екологічні, геополітичні, соціальні, технологічні детермінанти сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки, природа яких, з одного боку, обумовлена внутрішнім середовищем та зовнішнім оточенням країни, а, з іншого, детермінанти мають відповідний вплив на розвиток внутрішньої та зовнішньої складової безпеки країни. Під впливом глобальних детермінант формуються сучасні виклики міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку, які визначають внутрішні та зовнішні умови, що потребують врахування в проектах стратегій забезпечення міжнародної економічної безпеки країн.

7. Ґрунтуючись на дослідженні сучасних підходів до вивчення та оцінювання економічної безпеки (ресурсно-функціональному, відтворювальному, ціннісному, концептуальному, комплексному, системному, системно-синергетичному) запропоновано інтеграційний підхід дослідження економічної безпеки, що передбачає застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання, результатом якого є

конструювання інтегрального індексу безпеки, що охоплює відповідні субіндекси безпеки (економічний, соціальний та екологічний), розрахунок яких ґрунтується на системі обґрунтованих індикаторів.

8. Найбільш важливими процесами, що визначають тенденції розвитку міжнародного безпекового середовища, і несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці, виступають: конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси; погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу; зростання рівня глобальної заборгованості; поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя.

9. Порівняльно-історичний аналіз структури та змісту стратегічних та програмних документів, які визначають та регулюють національну безпеку країн, доводить, що зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь. За своєю структурою та складовими стратегії національної економічної безпеки країн, що розвиваються, є

диференційованими, через те, що кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та безпекового середовища тієї країни, де вона розробляється. Спостерігається тенденція помітного зростання ступеня гомогенності стратегій, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки, спільних для усіх країн. У зміні часових рамок прийняття стратегій національної безпеки виявлено дві протилежні закономірності, з одного боку, відбувається зростання довгостроковості стратегій, з іншого – з'являється необхідність перманентного перегляду, доповнення та оновлення стратегій економічної безпеки країн.

10. Практична апробація методичного інструментарію багатовимірного оцінювання міжнародної економічної безпеки країн, доводить, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Встановлено, що 52,8 % країн є відносно безпечними за розвитком освіти, 41,5 % – за розвитком сфери охорони здоров'я. За окремими індикаторами сфери охорони здоров'я більша кількість аналізованих країн опинилась в зонах критичної або відносної небезпеки, що свідчить про більший ступінь негативного впливу цих чинників на рівень соціальної та, як наслідок, економічної безпеки. Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем економічної безпеки, однак при цьому субіндекси економічної безпеки країн, що розвиваються, азіатського регіону перевищують відповідні оцінки розвинених країн (в середньому на 11 %). Рівень екологічної безпеки розвинутих країн майже в 4 рази вищий рівня безпеки групи країн, що розвиваються. Побудова компаративного профілю міжнародної економічної безпеки країн із урахуванням соціальної, економічної та екологічної складових дозволила: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге,

виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропоновано короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

11. Основними етапами побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі визначено: обґрунтування національної концепції/доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи; розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки; модернізація інституційної бази управління економічною безпекою; формування галузевих та просторових підсистем економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки; розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня економічної безпеки; розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі; розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки; впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи. Стратегія економічної безпеки країни повинна відповідати певним змістовним та структурно-компонентним вимогам, до яких віднесено: (1) довгостроковий характер і тісна кореляція із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; (2) оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки (із урахуванням як регіональних, так і глобальних вимірів безпеки та їх впливу на національне безпекове середовище); (3) наявність прогнозних сценаріїв економічної безпеки; (4) визначення відповідної моделі економічної безпеки.

12. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях для просування Цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Багаторівнева модель забезпечення міжнародної економічної безпеки передбачає підтримку економічної безпеки на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному. До основних напрямів модернізації архітектури міжнародної економічної безпеки віднесено: розвиток різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних, соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції.

13. Дослідження взаємозв'язків складових безпеки виявило, що найбільший вплив на загальний рівень економічної безпеки України мають соціальна (0,7 – тісний зв'язок) та екологічна складові (0,68 – помірний зв'язок), при цьому несуттєва кореляція виявлена з економічною складовою (0,17). Серед субіндексів на інтегральний рівень економічної безпеки суттєвий вплив мають макроекономічна (0,92) та фінансова (0,95) складові, на інтегральний рівень соціальної безпеки – рівень розвитку системи освіти (0,74) та ринку праці (0,84). Економічна безпека України та її рівень серед країн європейського простору та країн світу в цілому, першочергово залежить від введених заходів і дій, проведеної політики, прийнятої

суспільством і державою, від інтенсивності та масштабу економічних реформ, ступеня інтеграції в світову економіку за умов гармонійного поєднання ринкового середовища, розширення і поглиблення науково-технічного прогресу з інноваційною економікою і державним регулюванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список використаних джерел до розділу 1

1. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти / Згуровський М. З., Єфремов К. В., Дергачова В. В. та ін. / Міжнар. рада з науки (ISC) та ін.; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. К. : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. 112с.
2. Андрощук Г. А., Крайнев П. П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. Киев: Издательский Дом «Ин Юре», 2000. 400 с.
3. Бертон Дж. *Конфликт и коммуникация. Социально-гуманитарные знания. 1999, № 22. С. 214–228.*
4. Будущее, которого мы хотим. *Итоговый документ Конференции Организации объединенных наций по устойчивому развитию «РИО+20».* Рио-де-Жанейро, Бразилия 2022 июня 2012 года. 66 с. URL: <http://www.uncsd2012.org/thefuturewewant.htm>
5. Булатова О., Чентуков Ю., Чентуков І. Інтеграційні процеси та глобальні регіони. *Журнал Європейської економіки.* 2018. Вип. 17. № 3. С. 297–309.
6. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів. Донецьк : ДонНУ, 2012. 386 с.
7. Булатова О. В. Розвиток європейської інтеграційної моделі в контексті формування інноваційної конкурентоспроможності країн. *Економічний простір.* 2014. № 84. С. 5–14.
8. Булатова О. В. Тенденції розвитку національних торговельно-економічних політик в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу: наук. журнал.* 2018. № 4. С. 5–11.
9. Бурячок В. Л. Системний аналіз та прийняття рішень в інформаційній безпеці: підручник. Київ : ДУТ, 2015. 345 с.

10. Васильєв Г. Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 2. С. 155–166.
11. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів : Арал, 2008, 384 с.
12. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Київ: Вид-во «Лібра», 2008. 48 с.
13. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямів та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України. Київ: НІСД, 1998. 82 с.
14. Гбур З. В. Інституційне забезпечення економічної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018 № 3. С. 98–102.
15. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. / наук.ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2018. 202 с.
16. Грибіненко О. М. Еволюція теоретичного базису вивчення економічної безпеки країн. Проблеми економіки. 2019. № 4. С. 149–155. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-149-155>
17. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку. Монографія. Д: Середняк Т. К., 2020. 434 с. ISBN 978-617-7822-79-9
18. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 121–126. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.121>
19. Грибіненко О. М. Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2020. №2 . С. 149–155. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-28>
20. Грибіненко О. М., Шагоян С. М Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського Державного університету*. 2017. № 1. С. 98–100.

21. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. Москва: Росспен, 2002. 284 с
22. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції. Львів: Центр Європи, 2006. 160 с.
23. Дергачова В. В. Вплив сучасних інформаційних технологій на економічну безпеку підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. 2017. № 14. С. 431–437.
24. Дергачова В., Череп А. Вплив комплаєнс-факторів на рівень економічної безпеки підприємства. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. 2019. № 23. 101 с. Doi: 10.20998/2519-4461.2019.23.101
25. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Енергетична безпека сталого розвитку для підвищення якості та безпеки життя людей. *Менеджер*. 2017. № 2. С. 12–17.
26. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика: Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. *Ужгород: Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини»*. 2017. Випуск 4. 388 с.
27. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с.
28. Економічна безпека України: монографія / В. Г. Федоренко, І. М. Грищенко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенка, Т. Є. Воронкової. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.
29. Єдинак В. Ю. Світовий досвід розв'язання проблем забезпечення економічної безпеки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. № 3. С. 51–54. URL: <http://firearticles.com/derzhavne->

reguluvannyaekonomiky/55-svitovij-dosvid-rozvyazannya-problemi-zabezpechennyaekonomichnoyi-bezpeki-yedinak-v-yu.html

30. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. Київ : НІСД, 2003. 368 с.

31. Застело А. О. До проблеми психологічної безпеки особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки»*. 2012. Вип. 8. Т. 2. С. 124–129.

32. Згуровський М. З. Основи системного аналізу. Київ: Видавнича група BVH, 2007. 544 с.

33. Ільєнко О. Розвиток понятійно-категоріального апарату теорії «міжнародна економічна безпека» *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 4. С. 83–87.

34. Ільєнко О. В. Еволюційний розвиток категорії «безпека» в науково-економічному просторі. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. № 3. С. 59–63.

35. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 300 с.

36. Кирдина С. Г. Институциональные матрицы и развитие России: монография. Новосибирск: ИЭиОПП СО РАН, 2001. 307 с.

37. Кейнс Д. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Гелиос АРВ, 2007. 960 с.

38. Кириченко О. А., Шикова О. М. Сучасне моделювання систем економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011, № 3, С. 35–38.

39. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография. Киев: Либра, 2003. 280 с.

40. Козаченко Г. В. Про деякі проблеми у сучасній економічній безпекології. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2015. № 3. С. 6–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2015_3_4.

41. Козаченко Г. В., Шульженко Л. Є. Екосесент: зміст, предмет і структура. *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 8–12.
42. Коломієць О. В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія. Київ : Вид-во КиМУ, 2013. 427 с.
43. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 1. С. 3–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_1_3
44. Ліщинський І. О., Савельєв Є. В. Просторові економічні відносини в контексті глокалізації. *Сталий розвиток України в контексті формування нового світового економічного і фінансового порядку*: моногр. / за наук. ред. проф. А. І. Крисоватого та проф. Є. В. Савельєва. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. С. 11–46.
45. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Київ. : НІСД, 2015. 348 с.
46. Ляшенко О. М., Плєскач Б. В., Бантуш В. К. Економічна безпека та національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 161. С. 113–118.
47. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. 416 с.
48. Международная экономическая безопасность (доклад Генерального секретаря ООН). 1989. URL: https://digitallibrary.un.org/record/63732/files/A_44_217_E_1989_56-RU.pdf
49. Мельник Т. М. Забезпечення економічного суверенітету в умовах відкритості економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 1. С. 147–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2015_1_14
50. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. /пер. з англ. І. Дзюби. Київ: Основи, 2000. 198 с.

51. Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Резнікова О. О. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / за ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2013. 56 с.

52. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Київ: Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. 112 с.

53. Рада безпеки ООН: веб-сайт. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/>

54. Резнікова Н. В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. 460 с

55. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 70/1. Преобразование нашего мира. Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. От 25.09.2015. С. 17. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>

56. Рекун І. Економічна безпека як об'єктивне явище ринкової економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2015. Вип. 12. Ч. 2. 2015. С. 108–112.

57. Роїк О. М., Шиян А. А., Нікіфорова Л. О. Системний аналіз. Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2015. 83 с.

58. Руда О., Мalyuta Л. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3. С. 35–42. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/2157/1/GEV_2012_v36_No3-O_Ruda_L_Malyuta-Organisation_for_Economic_Security_in_the_context_of__35.pdf

59. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. Москва: Catallaxy, 1995. 320 с.

60. Тлумачний словник з інформатики / за ред. Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюкта ін. Дніпропетровськ: Нац. гірнич. Ун-т, 2010. 600 с. URL: <http://www.programmer.dp.ua/download/tlumachniy-slovnik-z-informatiki.pdf>.

61. Филиппова И. Институциональная матрица: отказ от экономического детерминизма. Вісник СХУ ім. В. Даля. 2011. № 8 (162). Ч. 1. С. 255–266
URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/47532/15/MPRA_paper_47532.pdf
62. Філософський енциклопедичний словник / ред. В.І. Шинкарук. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Абрис, 2002. 743 с.
63. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації. Львів: Ахілл, 2008. 660 с.
64. Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: монографія / за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 с.
65. Чекаленко Л. Д Концепції безпеки: сучасне прочитання. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. 2017. Вип. 24. С. 12–17.
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdau_2017_24\(2\)_4.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdau_2017_24(2)_4.pdf)
66. Шкарлет С. Теоретичні та економічні основи розвитку наукової категорії «безпека». *Сіверянський літопис*. 2007. № 3. С. 112–117.
67. Юрків Н. Я. Концептуальні моделі економічної безпеки соціально-економічних систем в умовах їх інноваційно-інвестиційної модернізації. *Проблеми науки*. 2012. № 6. С. 2–8.
68. Якубович З. В. Недоліки методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємств та шляхи їх усунення. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 704. С. 71–76.
69. Ackroyd P. Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement. Greenstreet Berman, 2006. URL: https://www.icheme.org/communities/subject_groups/security%20and%20loss%20prevention/resources/hazards%20archive/~media/Documents/Subject%20Groups/Security_Loss_Prevention/Hazards%20Archive/XIX/XIX-Paper-32.pdf
70. Ahmed N. M. The globalization of insecurity: how the international economic order undermines human and national security on a world scale. *Historia*

Actual Online. 2004. № 5. P. 113–126. URL: https://www.researchgate.net/publication/40905733_The_globalization_of_insecurity_how_the_international_economic_order_undermines_human_and_national_security_on_a_world_scale

71. Andrusiac G. Economic security – new approaches in the context of globalization. *Centre For European Studies, Alexandru Ioan Cuza University*. 2015. Vol. 7. № 2. P. 232–240.

72. Axworthy L. Human Security and Global Governance: Putting People First. *Global Governance*. 2001. Vol. 7. № 1. P. 19–23.

73. Baldwin D. A. The concept of security *Review of International Studies*. 1997. Vol. 23. № 1. P. 5–26. URL: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf)

74. Baldwin R., Evenett S. The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: recommendations for the G20. London: Centre for Economic Policy Research, 2009. 103 p.

75. Beck U. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations Volume*. 2009. № 1. P. 3–22.

76. Bilgin P. Individual Security and Societal Dimensions of Security. *International Studies Review*. 2003. Vol. 5. № 2. P. 203–222.

77. Bjorn M. European security: the role of the Organization for security and co-operation in Europe. *Crisis States Working Papers Series*. 2008. № 2. 29 p. URL: <http://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/csrs-working-papers-phase-two/wp30.2-european-security-and-the-osce.pdf>

78. Bollen J., Rojas-Romagosa H. Trade Wars: Economic impacts of US tariff increases and retaliations, an international perspective. CPB Background Document, November 2018. 44 p.

79. Booth K. Theory of World Security. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. 516 p.

80. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. London: Pearson Longman, 1991. 393 p.

81. Buzan B. People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations. Wheatsheaf Books LTD, 1983. 262 p.
82. Buzan B., Hansen L. The evolution of international security studies. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 398 p.
83. Buzan B., Waever O. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press. 2003. 570 p.
84. Buzan B., Waever O., Wilde J. de. Security: A New Framework for Analysis. Boulder. CO: Lynne Rienner. 1998. 239 p.
85. Caballero-Anthony M. Understanding Non-traditional Security. *Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach*. London: Sage Publications, 2016. P. 3-19.
86. Cormac R. Secret Intelligence and Economic Security: The Exploitation of a Critical Asset in an Increasingly Prominent Sphere. *Intelligence and National Security*. 2014. № 29. P. 99–121. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/02684527.2012.748366>
87. Cox R.W., Jacobson H.K. The Anatomy of Influence. Decision-making in International Organization. New Haven. CT: Yale University Press. 1973. 497 p.
88. Czeslaw Mesjasz. Economic security : paper presented at the IPRA General Conference 5 July 2004 – 9 July 2004 Sopron, Hungary. 14 p. URL: http://www.afes-press.de/pdf/Mesjasz_Economics_Security.pdf
89. Defense, United States Department of 2014: Quadrennial Defence Review 2014. *Department of Defense: official website*. URL: http://www.defense.gov/pubs/2014_Quadrennial_Defense_Review.pdf
90. Emmers R. Globalization and Non-Traditional Security Issues: A study of human drug and human trafficking in East Asia. *Institute of Defence and Strategic Studies Working Paper. Singapore*. 2004. № 62. 27 p.
91. Floyd R., Croft S. European non-traditional security theory: from theory to practice. *Geopolitics, History, and International Relations*. 2011. Vol. 3. № 2. P. 152–179. URL: <http://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/EU-GRASP%20Working%20Paper%201.pdf> (дата звернення: 18.06.2017).

92. Geusau F. A von, Pelkmans J. National Economic Security: Perceptions, Threats and Policies. John F. Kennedy Institute, 1982. 253 p.
93. Ghincea M. The Audience(s) in Securitization Theory. URL: https://www.researchgate.net/publication/320508412_The_Audiences_in_Securitization_Theory [accessed Nov 09 2019].
94. Global Economic Prospects A Fragile Recovery. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank.* 2017. 125 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26800/9781464810244.pdf>.
95. Global Risks Report. 2019. *World Economic Forum*: website. URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2019/January/Global-Risks-2019/Global-Risks-Report-2019.pdf>
96. Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism. Sydney: Institute for Economics & Peace. 2019. URL: <http://visionofhumanity.org/reports>
97. Graph the data. *Index of Economic Freedom*: official website. URL: <https://www.heritage.org/index/visualize>
98. Gunnella V., Quaglietti L. The economic implications of rising protectionism: a euro area and global perspective. *ECB Economic Bulletin*. 2019. Vol. 3. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2019/html/ecb.ebart201903_01~e589a502e5.en.html#toc9
99. Hameiri S., Jones L. Governing Borderless Threats. Non-Traditional Security and the Politics of State Transformation. *Cambridge: Cambridge University Press*. 2015. 286 p.
100. Highlights Of Security Council Practice 2019. *UNITED NATIONS*: official website. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/highlights-2019#top>
101. Holsti K. Politics in command: Foreign trade as national security policy. *International organization*. Madison. 1986. Vol. 40. №3. P. 643–671.

102. Human Development Report 2009. United Nations Development Programme, 2009. 229 p. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf
103. Human Security In Theory And Practice. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security, 2009. 79 p. URL: <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>
104. Ilgen Th. Autonomy and Independence: US – Western European monetary and trade relations, 1958 – 1984. New York: Totowa, 1985. 166 p.
105. International Trade After the Economic Crisis: Challenges and New Opportunities. New York: United National Publication, 2010. 144 p.
106. Kahler M. Economic security in an era of globalization: definition and provision. *The Pacific Review*, 2004. Vol. 17. № 4. P. 485–502. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>
107. Kistersky L. New Dimensions of the International Security System after the Cold War. Center for International Security and Arms Control Stanford University. 1996. 38 p.
108. Kolodziej E. A. Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!. *International Studies Quarterly*. 1992. Vol. 36. № 4. P. 421–38.
109. Lawrence M. Three approaches to security: prevention, protection and resilience. *The Centre for Security Governance*: website. URL: <https://secgovcentre.org/2013/02/three-approaches-to-security-prevention-protection-and-resilience/>
110. Maier-Knapp N. The non-traditional security concept and the EU-ASEAN relationship against the backdrop of China's rise. *The Pacific Review*. 2015. Vol. 29. № 3. P. 411–430.
111. Marien M., Sales M. Greening Capitalism, Quietly: Seven Types of Organizations Driving the «Necessary Revolution». *Promoting leadership in thought that leads to action*. 2017. Vol. 3. № 2. P. 150–166. URL:

<http://www.cadmusjournal.org/article/volume-3/issue-2/greening-capitalism-quietly>

112. McSweeney B. Security, identity and interest: a sociology of international relations. *Cambridge : Cambridge University Press*. 1999. 239 p.

113. Menshikov V., Volkova O., Stukalo N., Simakhova A. Social economy as a tool to ensure national security. *Journal of security and sustainability issues*. 2017. Vol. 7 № 2 P. 31–51. DOI: [https://doi.org/10.9770/jssi.2017.7.2\(4\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2017.7.2(4))

114. Miller B. The concept of security: Should it be redefined? *The Journal of Strategic Studies*. 2001. Vol. 24, № 2. P. 13–42.

115. Morgenthau H. J. The Problem of the National Interest. In *Politics in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press. P. 204–237.

116. Murdoch C., Trager F. Economic factors as objects of security; Economics, security and vulnerability. *Economic issues and national security*. Lawrence, 1977. P. 67–98.

117. Murdoch C., Knorr K., Trager F. Economic Factors as Objects of Security: Economics Security & Vulnerability. *Economic Interests & National Security*. Lawrence. 2001. 867 p.

118. Nanto D. K. Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy. *Congressional Research Service*. 2011. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf> (accessed 15 November 2014).

119. Nesadurai H. Conceptualising economic security in an era of Globalisation: what does the east Asian experience reveal? // CSGR Working Paper No. 157/05 Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University, 2005. 26 p.

120. Olvey L., Dolden J., Kelly R. The economics of national security. New York: Wayne, 1984. 404 p.

121. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <http://www.osce.org/mc/17504>

122. Protectionism in the 21st Century. *National Board of Trade Sweden*: official website. URL: <https://www.kommers.se/In-English/Publications/2016/Protectionism-in-the-21st-century/>
123. Renner M. The Anatomy of Resource Wars. *Worldwatch Institute*. 2002. URL: <http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>
124. Reznikova N. Panchenko V., Bulatova O. The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P.274–281.
125. Reznikova N. Osaulenko O. , Yatsenko O. , Rusak D. The Productive Capacity of Countries Through the Prism of Sustainable Development Goals: challenges to international economic security and to competitiveness. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol 2. No 33. P.492–499.
126. Ripsman N., Zielinski R., Schilde K. The Political Economy of Security. *The Oxford Handbook of U.S. National Security / Edited by Derek S. Reardon, Nikolas K. Gvosdev, and John A. Cloud*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190680015.013.38
127. Roe Paul. «Actor, Audience(s) and Emergency Measures: Securitization and the UK's Decision To Invade Iraq». *Security Dialogue* 2008. 39. P. 615–635.
128. Sarper B., Arman M. Deepening of security conception and violent non-state actors as the challengers of human security. Adnan Menderes University. *Journal of Institute of Social Sciences*. Vol. 1. № 1. P. 105–116. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/166378>
129. Security Studies: an Introduction / ed. P. D. Williams. L. New. York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008. 551 p.
130. Seeberg P. Migration and non-traditional security issues in the MENA-region. The case of pre-revolt Syria. *Centre for Mellemøststudier, Syddansk Universitet*. 2012. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.3263&rep=rep1&type=pdf>

131. Simanavicius A., Subonyte J., Simanavičienė Ž. Perception of economic security. *Public Security And Public Order*. 2019. № 22. P. 158–171. DOI: 10.13165/PSPO-19-22-10.
132. Singapore topples United States as world's most competitive economy. *IMD: official website*. URL: <https://www.imd.org/news/updates/singapore-topples-united-states-as-worlds-most-competitive-economy/>
133. Stritzel H. Towards a Theory of Securitisation: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*. 2007. Vol. 13. № 3. P. 357–383.
134. The Global Competitiveness Report 2019 Klaus Schwab. World Economic Forum, 2019. 650 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
135. Ullman R. Redefining Security. *International Security*. 1983. Vol. 8, no. 1. P. 129–153.
136. UN Report of the Secretary General. In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. General Assembly. New York, 2005. P. 5 URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf> (дата звернення: 01.10.2017).
137. UNDP Human Development Report. New York: United Nations Development Programme. 1994. P. 136. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf
138. Valeriu I. F., Diamescu M. A. Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economic Security. *The National Institute for Economic Research*. Romania: The Romanian Academy. 2010. P. 129–159.
139. Wæver O. Securitization and Desecuritization. On Security / ed. R. D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46–86.
140. Walt St. The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. 1991. Vol. 35, № 2. P. 211–239.

141. What is Economic Security? *International Committee of the Red Cross*: official website. URL: <https://www.icrc.org/en/document/introduction-economic-security>
142. What kind of security? Preface by Federico Mayor. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Printed in UNESCO, 1998. 155 p.
143. World Competitiveness Rankings 2019 Results. *IMD*: official website. URL: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2019/>
144. World Economic Situation and Prospects 2019. New York: United Nations. 2019. 221 p. URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2019_BOOK-web.pdf
145. World Economic Situation and Prospects as of mid-2012. *UNCTAD*: official website. URL: <http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/index.shtml>
146. Zieba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. *Warszawa, Fundacja Studiów Międzynarodowych Scholar*. 1999. 406 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/297734712_Instytucjonalizacja_bezpieczenstwa_europejskiego_koncepcje_struktury_funkcjonowanie_Institutionalisation_of_European_Security_Concepts_-_Structures_-_Functioning

Список використаних джерел до розділу 2

147. Амитан В. Н. Экономическая безопасность: понятие, концепция. *Промітей: регіональний збірник наукових праць з економіки*. Донецьк: Юго-Восток, 2000. Вип. 2. 333 с.
148. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти / Згуровський М. З., Єфремов К. В., Дергачова В. В. та ін. / Міжнар. рада з науки (ISC) та ін.; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. К. : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. Ч. 1. Глобальний аналіз якості і безпеки життя. 216 с.
149. Баланда А. Л. Соціальна складова національної безпеки України. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 166–172.

150. Беренс Х., Ноак П. Теории международной политики. Вопросы экономической безопасности в зарубежной литературе; под ред. Ю. А. Борко. Москва : Академия наук СССР, 1998. Т. 1. С. 74–84.
151. Бойко Т. В. Актуальні проблеми економічної безпеки України URL : <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf>.
152. Гаращук О. В. Соціальна складова національної безпеки та сталого розвитку в умовах глобалізації. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 1. С. 28-34. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6479/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>
153. Грибіненко О. М. Екологічна складова міжнародної економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2019. № 18. С. 51–61. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61>
154. Грибіненко О. М. Економічна складова стратегій національної безпеки розвинутих країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 37. С. 7–13. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61>
155. Грибіненко О. М. Концептуальні моделі економічної безпеки як поліструктурної системи. *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. 2020. № 1. С. 22–29. <https://doi.org/10.15276/ETR.02.2020.3>
156. Грибіненко О. М. Науково-методичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки країн світу: інтеграційний підхід. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7681>
157. Грибіненко О. М., Боговик В. О. Типи регіональної економічної інтеграції. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. інтернет конф., 23–27 берез. 2015 р. м. Дніпропетровськ / відп. ред. В.М. Шаповал, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України. Д.: НГУ, 2015. С. 52–53.

158. Дахнова О. Є. Соціальні аспекти економічної безпеки України. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2012. № 3. С. 245–252.
159. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Роль інфраструктури агрокомплексу у забезпеченні економічної безпеки та сталого розвитку регіону (на прикладі Чернігівської області). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент 2019. № 29. С. 10–14.
160. Дергачова В. В., Згуровський О. М., Мусіна К. В. Сутність та детермінанти нестабільного розвитку світової економіки в контексті досягнення рівноважного зростання. *Сучасні підходи до управління підприємством: збір. наук. праць*. К.: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2017. № 2. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/108643/103610>
161. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развитию URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
162. Доклад про развитие человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / пер. з англ.; ПРООН. Москва: Издавництво «Всесвіт», 2010. 244 с.
163. Древаль О. Ю., Грищенко І. В. Проблеми управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2011. № 1. С. 21–26.
164. Дубель В. М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр.* 2010. Ч. 1. С. 223–226. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2010_1/tom1/223.pdf
165. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Насенко та ін. ; за заг. ред. проф. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
166. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ: ВПЦ Київський ун-т, Ін-т міжнар. відносин. 2001. Вип. 26. С. 24–27.

167. Жукова Н. В. Загрози та виклики забезпечення сталого розвитку малих міст в системі регіональної економічної безпеки України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2015. Вип. 29. С. 66–73.
168. Загашвили В. Национальная экономическая безопасность. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/940/812/1219/002_Zagashvili.pdf
169. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию. Всемирный саммит по устойчивому развитию. Йоханнесбург. 2002. 6 с. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/decl_wssd.pdf
170. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. Київ: НІСД, 2013. 104 с.
171. Кистерский Л. Л., Гайдучок И. Г., Полунеев Ю. В. Международная экономическая безопасность: внешнеторговый, валютно-финансовый и энергетический аспекты. Институт социальных и экономических проблем зарубежных стран АН Украины. 1991. № 182. С. 178-183.
172. Козловський С. В., Шаульська Л. В., Козловський В. О., Мазур Г. Ф., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 254 с.
173. Костюченко В. Н., Бохан А. В. Еколого-економічна безпека в контексті національного суверенітету. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. № 1. С. 260–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_61
174. Ліщинський І. Політика територіальної когезії в контексті регіональної безпеки ЄС. *Журнал європейської економіки*. 2019. Том 18. № 4. С. 387–403.
175. Ліщинський І., Лизун М. Загрози регіональній безпеці в Європі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 42. С. 47–52.

176. Ліщинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 86–101.
177. Мешко Н. Жиленко К. Глобалізаційні домінанти розвитку бізнес-діяльності. *Міжнародна економічна політика*. 2019. № 2. С. 43–81.
178. Михаліцька Н. Я. Еколого-економічна безпека як складова системи національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економіка*. 2012. № 2. С. 107–119.
179. Никитенко П. Г., Булавко В. Г. Экономическая безопасность: теория, методология, практика. Институт экономики НАН Беларуси. Минск: Право и экономика, 2009. 394 с.
180. Орехова Т. В., Іщук Ю. А. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпровського університету. Серія Світове господарство та міжнародні економічні відносини*. 2017. Т. 25. Вип. 9. С. 44–58.
181. Паніотто В. І Статистичний аналіз соціологічних даних. Київ: вид. дім «КМ Академія», 2004. 269 с.
182. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статики процесу забезпечення / за ред. Б. Кравченка. Київ : Кондор, 2002. 302 с.
183. Пахомова Н. В., Рихтер К. К. Экономика природопользования и экологический менеджмент. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. 196 с.
184. Помаза-Пономаренко А. Л. Оценка уровня социальной безопасности Украины и ее регионов: теория, методология и практика (часть 1). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream>
185. Резнікова Н. В. Цілі сталого розвитку: Дніпро-2030. Регіональна доповідь. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3337/Регіональна%20доповідь%20Дніпро.pdf?sequence=1>

186. Самойленко Ю., Григорчук М. Економічна безпека України: правовий аспект. Віче. 2013. № 13. URL: <http://www.viche.info/journal/3838/>.
187. Управление устойчивым развитием в условиях переходной экономики: монография / М. Шмидт та ін. Днепропетровск: НГУ, 2015. 430 с.
188. Урба С. І., Івончак І. О. Теоретичні аспекти дослідження суті економічної безпеки. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Вип. 34. С. 33-38. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/9.pdf
189. Федеральный закон «О безопасности» от 28.12.2010 № 390-ФЗ. Государственная дума. URL: http://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_108546/
190. Хаджинов І., Шкурят М. Оцінка масштабів та ефектів соціокультурної глобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2019 Том 18. № 1. С. 20–30.
191. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 304 с.
192. Харазішвілі Ю. М. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп./ за ред. Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. Київ: НІСД, 2014. 117 с. URL: <http://www.niss.gov.ua>
193. Цели развития тысячелетия: доклад за 2015 год. ООН. 2015. 75 с. *United Nations in Ukraine: official website*. URL: <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf>
194. Циганкова Т. М. Корпоративні системи маркетингової інформації у забезпеченні безпеки міжнародного бізнесу. *International security in the frame of modern global challenges : Collection of scientific works*. Vilnius: Mykolas Romeris University , 2018. С. 424–430.
195. Цілі сталого розвитку 2016–2030. *United Nations in Ukraine: official website*. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

196. About the Sustainable Development Goals. *Sustainable development goals*: official website. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
197. America's economy is resisting the pull of recession. *The Economist*: official website. URL: <https://www.economist.com/united-states/2019/10/31/americas-economy-is-resisting-the-pull-of-recession>
198. Cause for concern? The top 10 risks to the global economy 2019. *The Economist*: official website. URL: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=GlobalRisks2019
199. Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic. *World health organization*: official website. URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
200. Economist Mark Zandi on Recession Risks. *National Cable Satellite Corporation*: official website. URL: <https://www.c-span.org/video/?464290-2/economist-mark-zandi-recession-risks>
201. Emerging Issues: Social Drivers of Sustainable Development — Note for the Secretariat submitted by UNRISD. *United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)*. 2013. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1218unrisd2.pdf>
202. Freudenberg M. Composite indicators of country performance: a critical assessment. Paris: OECD, 2003. 34 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/273697960_Composite_Indicators_of_Country_Performance_A_Critical_Assessment
203. Greer B., Flanagan St., Hampson F. European economic security. *Securing Europe's future*. London, 1986. P. 221–241.
204. Handbook on Constructing Composite Indicators. Methodology and user guide. *OECD*: official website. 2008. URL: www.oecd.org/publishing/corrigenda.
205. Hrybinnenko O., Bulatova O., Zakharova O. Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Education*. 2020. P. 307–330 <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.12309>

206. Hrybinenko O. The Integrated Assessment Mechanism of the Sustainable Development Potential of Ukrainian Enterprises. *10th International Scientific Conference "Business and Management 2018"* May 3–4, Vilnius. 2018. P. 74–82. <https://doi.org/10.3846/bm.2018.09>
207. Hrybinenko O., Shahoian S. Globalization as a challenge to Ukrainian exporters of iron ore raw material. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 1. P. 85–92. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-85-92>
208. Jacobs R., Smith P. and Goddard M. Measuring performance: an examination of com performance indicators, Centre for Health Economics. Technical Paper Series 29. 2004. 124 p. URL: <https://www.york.ac.uk/che/pdf/tp29.pdf>
209. Kolodko Grzegorz W. New Pragmatism: In the Quest for Economics and Development Policy in the 21st Century. *Journal of Management and Business Administration. Central Europe*. 2017. Vol. 25. No 2. P. 2–5.
210. Maull H. Raw materials, energy and western security. London: Macmillan, 1984. 413 p.
211. Meadows D. The limits to growth. New York. 1972. 211 p. URL: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>
212. Montbrial Thierry de. L'action et le système du monde. Paris: Presses Universitaires de France, 2002. 472 p.
213. Nilsson R. «Confidence Indicators and Composite Indicator». Paris: CIRET conference, 10–14 October. 2000.
214. P. The Necessary Revolution: Working Together to Create a Sustainable World. New York: Broadway Books, 2010. 12 p. URL: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/163986/the-necessary-revolution-by-peter-senge-bryan-smith-nina-kruschwitz-joe-laur-sara-schley/>
215. Sustainable Development Goals. *Sustainable Development Goals*: official website <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>

216. The Economic security Act of 1935. The United States Social Security Administration. 1935. 48 p. URL: <https://www.ssa.gov/history/pdf/s35benjamin.pdf>
217. Waltz K. N. Theory of international politics. Neorealism and its critics. New York, 1986, P. 100–104.
218. WHO Director-General's opening remarks at the Mission briefing on COVID-19. World health organization: official website. URL: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---9-april-2020>
219. Winston B., Nagan P., Hammer G., Akhmetkaliyeva M. Toward a New Theory of Sustainable Development: Drawing on Insights from Developments in Modern Legal Theory. *Promoting leadership in thought that leads to action*. 2017. Vol. 3. № 2. P. 45–57. URL: <https://www.cadmusjournal.org/article/volume-3/issue-2/toward-new-theory-sustainable-development>

Список використаних джерел до розділу 3

220. Авансова Н.Е. Економічна безпека України в системі економічної безпеки європейського союзу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 74–82.
221. Безрукова Н. В. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 1. С. 27–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)__7)
222. Бондарчук В.В. Європейська міграційна криза та стабільність ЄС. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 2 (02). С. 28-31.
223. Борзова А. Ю. Подходы Бразилии к проблемам национальной и региональной безопасности. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: международные отношения*. 2014. № 2. С. 55–63
224. Булатова О. В., Карпенко О. І., Федоров Е. В. Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни. *Вісник*

Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2018. № 16. С. 125–134.

225. Булатова О. В., Марена Т. В. Зрушення регіональної структури світового фінансового ринку. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. № 16. С. 67–78.

226. Гальчинский А. Мировой денежный кризис: истоки, логика трансформаций. *Зеркало недели*. 2008. № 42. URL: https://zn.ua/ECONOMICS/mirovoy_denezhnyy_krizis_istoki_logika_transformatsiy.html

227. Гбур З. В. Відтік інтелекту за кордон – вплив на економічну безпеку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 85–89. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/20.pdf

228. Гбур З.В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 111–115. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/21.pdf

229. Грибіненко О. М. Безпекова компонента стратегій економічного розвитку країн, що розвиваються. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2020. № 4. С. 84–97. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-4-5967>

230. Грибіненко О. М. Економічна складова у формування та забезпеченні національної безпеки країн. Детермінанти сталого розвитку суспільства в умовах глобалізації: зб. матеріалів міжнар. мультидисцип. наук.-практ. конф., 12 лист. 2019 р., м. Дніпро / відп. ред. В. М. Шаповал, В. Я. Швець; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро: НТУ «ДП», 2019. С. 33–35.

231. Грибіненко О. М. Економічна сутність та значення приватизації вугільних підприємств. *Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми: матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. Ч. 1*. Тернопіль: Крок, 2012. С. 273–275.

232. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактор. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2019. № 149. С. 19–39. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.71>

233. Грибіненко О. М. Причини та заходи запобігання банкрутства підприємства. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 10–12 груд. 2018 р., м. Дніпро / відп. ред.: В. М. Шаповал, В. Я. Швець, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка»; Жешувський ун-т. Дніпро: НТУ «ДП», 2018. С. 50–54.

234. Грибіненко О. М., Шагоян С. М. Економічна складова стратегій національної безпеки країн, що розвиваються. Причорноморські економічні студії. 2020. № 50. С. 13–20. <https://doi.org/10.32843/bses.50-2>

235. Денисенко М. П., Колісніченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15–19.

236. Дослідження глобальних тенденцій інформаційної безпеки за 2018 рік: основні висновки. *PwC Україна. Міжнародне рейтингове агентство*. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/strengthening-digital-society-against-cyber-shocks.html>

237. Калініна С. П., Давидюк Л. П. Міжнародна конкуренція за людський потенціал: міграційний контекст. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2016. № 14. С. 209–213.

238. Корчевська Л. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 1. С. 74–102.

239. Кривонос Л. Світовий досвід боротьби з «брудними» грошима. *Фінансовий контроль*. 2018. URL: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>

240. Крилова К. В., Серебренніков Б. С. Вплив транснаціоналізації на національну економіку та безпеку держави. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2013. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>
241. Марена Т. В. Формування валютної політики країн світу в сучасних умовах: монографія. Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2008. 198 с.
242. Мартынов Б. Ф. Бразилия: приоритеты и фобии восходящей державы. *«Индекс безопасности»*. Москва: Пир-Центр, 2010. № 4. Т. 16.
243. Момот Т. В., Ващенко О. М., Тесленко Р. Ю. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 169–176.
244. Нехай В. А., Нехай В. В. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24. С. 137–140.
245. Онищенко В. О., Матковський А. В. Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26. С. 85–97.
246. Пилипенко О. Є. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Том 1. № 123. С.16–23.
247. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
248. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 6 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
249. Программа обеспечения охраны и безопасности Сингапура до 2020 года. URL: <http://www.rsbctrade.ru/wp-content/uploads/2016/04/>
250. Резнікова Н. В. Іващенко О. А. Незалежність української економіки як прояв викликів економічній безпеці: перспективи структурної

трансформації та макроекономічної стабілізації. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 4–8.

251. Сабадаш В. В., Давиденко І. В. Конкуренція за ресурси й економічні конфлікти у глобальному бізнес-середовищі: рушійні сили, безпека, інституційно-ресурсний концепт врегулювання. Механізм регулювання економіки. 2017. № 4. С. 128–147.

252. Самусевич Я. В., Височина А. В. Зарубіжні практики оцінювання обсягів виведення капіталу: методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 21. С. 81–85.

253. Сохацька О. М. Фінансизація світової економіки. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : монографія / О. В. Булатова, Ю. Г. Козак, В. В. Козюк, Н. В. Комар ; за наук. ред. А. Крисоватого, Є. Савельєва. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. С. 215–227.

254. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. URL: <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>

255. Стратегия экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41921/page/1>

256. Топ-10 глобальних трендів інтернет-торгівлі 2019 року. *Асоціація Ритейлерів України*: веб сайт. URL: <https://rau.ua/ecommerceuk/top-10-trends-e-commerce/>

257. Шагоян С. М. Вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2018. 192 с.

258. 1935 Administration Economic Security Bill. *Social security history*. URL: <https://www.ssa.gov/history/fdrbill.html>

259. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. The UK for The Stationery Office Limited on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office, 2010. 39 p.

URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf

260. About NSCS. *The National Security Coordination Secretariat (NSCS)*: official website. URL: <https://www.nscs.gov.sg/>

261. Act of 20 March 1998 No. 10 relating to Protective Security Services (the Security Act). URL: <https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19980320-010-eng.pdf>

262. Atkinson R. Asia Leads in Industrial Robot Adoption. Why Do Europe and the U.S. Lag Behind? URL: <https://www.brinknews.com/asia-leads-in-industrial-robot-adoption-why-do-europe-and-the-u-s-lag-behind/>

263. Balance of payments and other external statistics. *European Central Bank*: official website. URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/balance_of_payments_and_external/html/index.en.html

264. Bold Steps to Manage Geopolitical Cyber Threats. PwC. 2017. 34 p. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/assets/2017-gsisss-bold-steps-to-manage-geopolitical-threats-final.pdf>

265. Brazil: National Strategy of Defense. Brazil, 2008. 72 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154868/Brazil_English2008.pdf

266. Building economic security and opportunity: objectives 2017 to 2018. February 2018. *GOV.UK*: official website. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/official-development-assistance-oda-fco-programme-spend-objectives-2017-to-2018/building-economic-security-and-opportunity-objectives-2017-to-2018>

267. Bulatova O., Shabelnyk T., Marena T., Reznikova N. Influence of Regional Financial Market Models on the Structure of Global Financial Assets. *Advances in Economics. Business and Management Research: Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management. Atlantis Press*. 2019. Vol. 95. P. 281–285.

268. Cybersecurity Act 2018. dated March 16, 2018. №9. Republic of Singapore government gazette acts supplement. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/9-2018/>

269. Data template on international reserves and foreign currency Liquidity. *International Monetary Fund*: website. URL: <http://data.imf.org/?sk=2DFB3380-3603-4D2C-90BE-A04D8BBCE237>

270. Department of Humanities, Social and Political Sciences. *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich*: official website. URL: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/series.html/154839>

271. Di Camillo F., Marta L. National Security Strategies: The Italian Case. Working Paper. Spain: Elcano Royal Institute, 2009. 33 p. URL: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/b55d20804f018b61b53ef53170baead1/WP39-2009_DiCamillo-Marta_Italy_National_Security_Strategy.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=b55d20804f018b61b53ef53170baead1

272. Documento de Política de Defesa Nacional de 1996. *Portal do Ministério da Defesa*: official website. URL: <http://www.defesa.gov.br>.

273. Dudin M. N., Fedorova I. J., Ploticina L. A., Tokmurzin T. M., Belyaeva M. V., Ilyin A. B. International Practices to Improve Economic Security. *European Research Studies Journal*. 2018. Vol. 21. № 1. P. 459–467.

274. Fact sheet #7: Gross domestic product. Handbook of Statistics 2019. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS07_en.pdf

275. Federal Decree Law No. 2 of 2015 on Combating Discrimination and Hatred. URL: http://ejustice.gov.ae/downloads/latest_laws2015/FDL_2_2015_discrimination_hate_en.pdf

276. Forecast number of 5G subscriptions worldwide from 2020 to 2025. *Statista logo*: official website. URL: <https://www.statista.com/statistics/858278/5g-subscriptions-forecast-worldwide/>

277. Global 500. *Fortune*: official website URL: <https://fortune.com/global500/2019/>

278. Global Attitudes Survey. Spring 2017. *The PwC Research Center*: official website. August 2017. URL: <https://www.pewresearch.org/global/dataset/spring-2017-survey-data/>
279. Global Financial Stability Report. International Monetary Fund: website. 2003-2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
280. Global Migration Indicators 2018: Insights from the Global Migration Data Portal. Germany: Berlin, International Organization for Migration, 2018. 64 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf
281. Global Risks Report. 2017. *World Economic Forum*: official website. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2017>
282. Global Trends 2030: Alternative Worlds. 2012. 160 p. URL: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf
283. Global value chain development report. Geneva: Switzerland, World Trade Organization Centre William Rappard Rue de Lausanne, 2019. 196 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/384161555079173489/pdf/Global-Value-Chain-Development-Report-2019-Technological-Innovation-Supply-Chain-Trade-and-Workers-in-a-Globalized-World.pdf>
284. Governo federal deflagra operação verde brasil 2. *Ministério da Defesa*: official website. URL: https://www.defesa.gov.br/eventos_temporarios/2009/estrategia/arquivos/estrategia_defesa_n%20acional_portugues.pdf
285. Holland B., Sam C. A \$600 Billion Bill: Counting the Global Cost of the U.S.-China Trade War. *Bloomberg*: official website. 2019. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-us-china-trade-war-economic-fallout/?srnd=premium-europe>
286. How 5G will change the world. *World Economic Forum*: official website. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/the-world-is-about-to-become-even-more-interconnected-here-s-how/>
287. International Debt Statistics 2020. World Bank Group, 2019. 174 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32382/9781464814617.pdf?sequence=7&isAllowed=y>

288. International Organization for Migration. *Migration Data Portal*: official website. URL: https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019
289. Italy - Defense and Security: Internal violence challenging national security (Strategy, Performance and Risk Analysis). Report Linker: official website. 2017. 97 p. URL: <https://www.reportlinker.com/p05153081/Italy-Defense-and-Security-Internal-violence-challenging-national-security-Strategy-Performance-and-Risk-Analysis.html>
290. Italy's National Strategic Framework for Cyberspace Security. Presidency of the Council of Ministers, 2013. 48 p. URL: <https://www.sicurezzanazionale.gov.it/sisr.nsf/wp-content/uploads/2014/02/italian-national-strategic-framework-for-cyberspace-security.pdf>
291. Japan to add economic team to National Security Council. *Nikkei Asian Review*: official website. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Japan-to-add-economic-team-to-National-Security-Council>
292. Japan's National Security Strategy. December 17, 2013. 37 p. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/131217anzenhoshou/nss-e.pdf>
293. Jobim N. A Defesa na agenda nacional: o plano estratégico de Defesa. 2008. URL: <http://www.canceraria.org.br>.
294. Karliner J. *The Corporate Planet: Ecology and Politics in the Age of Globalization*. San Francisco: Sierra Club Books, 1997.
295. National agenda. *UAE Vision 2021*: official website. URL: <https://www.vision2021.ae/en/national-agenda-2021>
296. National Cybersecurity Strategy 2017-2021. The Arab Republic of Egypt. 2018 URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/EgyptNational%20Cybersecurity%20Strategy-English%20version-18%20Nov%202018.pdf
297. National Cybersecurity strategy 2019. *The United Arab Emirates' Government portal*: official website. URL: <https://www.government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/national-cybersecurity-strategy-2019>

298. National Defense Policy. Brazil. 2005. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/154867/Brazil_English2005.pdf
299. National Security Institute: official website. URL: <https://nsi.ae/en/>
300. National security reviews 2018: Germany. *White & Case LLP*: official website. URL: <https://www.whitecase.com/publications/insight/national-security-reviews-2018-germany>
301. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015: A Secure and Prosperous United Kingdom. Printed in the UK by the Williams Lea Group on behalf of the Controller of Her Majesty's. 2015. P. 96. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NS_S_SD_Review_web_only.pdf
302. National Security Strategy of the Republic of Poland 2007. Warsaw, 2007. 36 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/156796/Poland-2007-eng.pdf>
303. National Security Strategy of the Republic of Poland 2014. Warsaw, 2014. 62 p. URL: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf
304. National Security Strategy of the United States of America. The White House: Washington, DC, 2015. 32 p. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
305. National Security Strategy of the United States of America. The White House: Washington, DC, 2017. 68 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
306. National Security Strategy. *US Office of the Secretary of Defense*: official website. URL: <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/>
307. National Strategy for the protection of Switzerland against cyber risks (NCS) 2018-2022. Federal IT Steering Unit FITSU Schwarztorstrasse, 2018. 32 p. URL: https://www.isb.admin.ch/isb/en/home/ikt-vorgaben/strategien-teilstrategien/sn002-nationale_strategie_schutz_schweiz_cyber-risiken_ncs.html

308. Nègre-Eveillard N., Berg O. Foreign Investments in France: new legislation expands and strengthens the national security review mechanism. *White & Case*: official website. URL: <https://www.whitecase.com/publications/alert/foreign-investments-france-new-legislation-expands-strengthens-national>

309. Number of new interventions per year. *Global Trade Alert*: official website. URL: <https://www.globaltradealert.org/country/42>

310. Opportunity, Security, Strength: The 2017 Foreign Policy White Paper. Australian Government, 2017. URL: <https://www.fpwhitepaper.gov.au/file/2651/download?token=Q5CYuX29>

311. PM Netanyahu presents “2030 Security Concept” to the Cabinet. Israel Ministry of Foreign Affairs: official website. URL: <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2018/Pages/-PM-Netanyahu-presents-2030-Security-Concept-to-the-Cabinet-15-August-20180816-2202.aspx>

312. Protecting Canadians and their Rights: A New Road Map for Canada’s National Security: Report of the Standing Committee on Public Safety and National Security. 42nd Parliament, 1st Session, May 2017. URL: <https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/SECUR/Reports/RP8874869/securp09/securp09-e.pdf>

313. Reshaping Global Value Technology, Climate, Trade – Global Value Chains under Pressure. World economic forum, 2019. 40 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Reshaping_Global_Value_Report.pdf

314. Securing an Open Society: Canada’s National Security Policy. *Defense-Aerospace.com*: official website. URL: <http://www.defense-aerospace.com/article-view/reports/38677/canada%E2%80%99s-national-security-policy-%282004%29.html>

315. Securing The Future An Egyptian National Security Strategy. The American University in Cairo, 2016. 18 p. URL: https://www.academia.edu/30446634/Securing_The_Future_An_Egyptian_National_Security_Strategy

316. Singapore National Security. URL: <https://fas.org/irp/nic/battilega/singapore.pdf>

317. Singapore's National Cybersecurity Strategy. *GSA Singapore*: official website. URL: <https://www.csa.gov.sg/news/publications/singapore-cybersecurity-strategy>

318. Strategy of Development of the National Security System of the Republic of Poland 2022. Warsaw, 2013. 106 p. URL: https://www.epicos.com/sites/default/files//strategy_of_development_of_the_national_security_system_of_the_republic_of_poland_2022.pdf

319. Strong and Secure: A Strategy for Australia's National Security. *Analysis and policy observatory*: official website. URL: <https://apo.org.au/node/33996>

320. Sumano A. Mexico's National Security Paradoxes and Threats in a Geopolitical Context. 2019. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/polp.12287>

321. Swiss security policy: Swiss federal Administration. *Confederaziun svizra*: official website. URL: <https://www.vbs.admin.ch/en/international-topics/security-policy.html>

322. Switzerland's Security 2019: Situation Report of the Federal Intelligence Service. Switzerland's security federal intelligence service FIS. 2019. 79 p. URL: <https://www.newsd.admin.ch/newsd/message/attachments/57076.pdf>

323. The Global Economy's Next Winners. *Foreign Affairs*: official website. https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2019-06-11/global-economys-next-winners?utm_campaign=reg_conf_email&utm_medium=newsletters&utm_source=fa_registration

324. The National Security Act of 1947. US Congress, 1947. 17 p. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1947-07-26.pdf>

325. The New Security Act. *SCHJØDT*: official website. URL: <https://www.schjodt.no/news--events/nyhetsbrev/the-new-security-act/>

326. The UAE Water Security Strategy 2036. *The United Arab Emirates' Government portal*: official website. URL: <https://government.ae/>

en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/federal-governments-strategies-and-plans/the-uae-water-security-strategy-2036

327. The UAE's Evolving National Security Strategy. Arab Gulf States Institute in Washington. 2017 URL: https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/04/UAE-Security_ONLINE.pdf

328. *The world trade organization (WTO)*: official website. URL: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis

329. U.S. Gross External Debt. U.S. *Department of the Treasury*: official website. URL: <https://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Pages/external-debt.aspx>

330. UAE anti-terror law. *Gulf News*: official website. URL: <https://gulfnews.com/uae/government/uae-anti-terror-law-is-toughest-in-40-years-1.1374314>

331. UNCTADstat: official website. URL: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>

332. *United States Census Bureau*: official website. URL: www.census.gov

333. Ventura L. World's Largest Companies 2019. *Global Finance*: official website. URL: <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/largest-companies>

334. White Book on National Security of the Republic of Poland. Warsaw, 2013. 265 p. URL: <https://www.bbn.gov.pl/download/1/20897/WhiteBookNationalSecurityPL2013.pdf>

335. White Paper 1994: White Paper of the Federal Republic of Germany and the Situation and Future of the Bundeswehr. The Federal Ministry of Defense, Bonn, 1994. URL: <http://www.resdal.org.ar/Archivo/d0000066.htm>

336. White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr. The Federal Ministry of Defense, 2006. 65 p. URL: http://responsibilitytoprotect.org/Germany_White_Paper_2006.pdf

337. White Paper 2016 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr. The Federal Government, 2016. 144 p. URL: <https://www.aicgs.org/site/wp-content/uploads/2016/08/2016-White-Paper.pdf>

338. White Paper for International Security and Defence. Italy: The Ministry of Defence, 2015. 127 p. URL: https://www.difesa.it/Primo_Piano/Documents/2015/07_Luglio/White%20book.pdf

339. White paper on defence and national security. *France in NATO*: official website. 2013. URL: <https://otan.delegfrance.org/White-Paper-on-Defence-and-reshar-Security>

340. World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*: official website. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>

341. *World Economic Outlook Database*: official website. URL: <http://www.principalglobalindicators.org/?sk=E30FAADE-77D0-4F8E-953C-C48DD9D14735>

342. World Economic Situation and Prospects 2020. New York: United Nations. 2020. 236 p. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wesp2020_en.pdf

Список використаних джерел до розділу 4

343. Антощенко В. В. Енергоефективність як критерій інноваційного розвитку та конкурентоспроможності держави. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 191. С. 109–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2018_191_13.

344. Біла С. О. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризики «неопротекціонізму». *Стратегія розвитку України*. 2017. № 1. С. 11–17.

345. Власюк Т. О. Зовнішньоторговельна безпека України: тенденції, виклики та напрями забезпечення: монографія. Запоріжжя: ФОП Макашанов В. В., 2018. 340 с.

346. Грибіненко О. М. Зовнішньоторговельні індикатори економічної безпеки країн. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 3. С. 67–77. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5736>
347. Грибіненко О. М. Інвестиційно-інноваційні індикатори безпекового розвитку країн. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. № 1. С. 18–28 (1,00 д. а.) <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.3>
348. Грибіненко О. М. Індикатори екологічної складової економічної безпеки країн світу. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 168-176. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.168>
349. Грибіненко О. М. Індикатори розвитку ринку праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. № 30. С. 55–64. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-30-11>
350. Грибіненко О. М. Макроекономічні виміри безпеки країн світу. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1. С. 11-18. <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-2>
351. Грибіненко О. М. Стратегія соціально відповідальної реструктуризації вугільних підприємств. *Економічний Вісник Національного гірничого університету. Науковий журнал*. 2016. № 4. С. 113–119.
352. Крапці європейські практики управління відходами / А. Войціховська, О. Кравченко, О. МеленьЗабрамна, М. Панькевич; ред. О. Кравченко. Львів: Видавництво «Компанія “Манускрипт”», 2019. 64 с.
353. Мазур М. В. Статистичний аналіз постачання та споживання енергії з відновлюваних джерел в Україні. *Ефективна економіка* 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3618>
354. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. та ін. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія. Київ; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с. URL: http://www.lvivacademy.com/download_2018/stan.pdf

355. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>

356. Регулирование инфляции в условиях социально-экономических дисбалансов / ред. А. В. Кузнецов. Москва: ИМЭМО РАН, 2017. 328 с. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2017/2017_027.pdf

357. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2018. 396 с.

358. Ярощук О. Енергоємність економіки України, або чому до Європи ще далеко? Бізнес цензор. 2018. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3048408/energomnst_ekonomki_ukrani_abo_chomu_do_vropi_sche_daleko

359. 10 Reduced inequalities. *SDG PULSE*: official website. URL: <https://sdgpulse.unctad.org/sdgs/goal-10-reduce-inequality/>

360. BP Statistical Review of World Energy 2019. URL : <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>

361. Bulatova O., Marena T. World Banking System: Post-Crisis Recovery? *Journal of European Economy*. 2019 Vol. 18. № 3. P. 321–337.

362. CO2 emissions. *The World Bank*: official website URL : <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KT>

363. Competitive industrial performance report 2018. United Nations Industrial Development Organization, 2019. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-05/CIP_Report_2019.pdf

364. Environment. *OECD Statistics*: official website. URL: <https://stats.oecd.org/>

365. Environment. *The world bank*: official website. URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/environment.html#air-pollution>

366. Environmental protection. *Eurostat*: official website. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/environment/environmental-protection>
367. Fact sheet #4: Trade indicators . UNCTAD Handbook of Statistics 2019 – International merchandise trade. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS04_en.pdf
368. General government deficit. *Organisation for Economic Co-operation and Development*: official website. URL: <https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm>
369. Global Financial Stability Report: A Decade After the Global Financial Crisis: Are We Safer? 2018. *International monetary fund*: official website. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
370. Government budget deficit. *Copyright Countryeconomy.com*: official website. URL: <https://countryeconomy.com/deficit>
371. Hrybinenko O. Financial indicators in the system of economic security of the world countries / O. Bulatova, O. Hrybinenko, O. Zakharova // 11th International Scientific Conference “Business and Management 2020” Vilnius, LITHUANIA. 2020. <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672>
372. Hrybinenko O., Bulatova O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19. № 1. P. 26–46.
373. Human Development Data (1990-2018). *Human Development Reports*: official website. URL: <http://hdr.undp.org/en/data#>
374. IEA. Data and statistics. *International Energy Agency*: official website. URL: [https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Key%20indicators&indicator=Total%20primary%20energy%20supply%20\(TPES\)%20by%20GDP](https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Key%20indicators&indicator=Total%20primary%20energy%20supply%20(TPES)%20by%20GDP)
375. Industrial Development Report 2018 Demand for Manufacturing: Driving Inclusive and Sustainable Industrial Development. United Nations Industrial Development Organization, 2017. 274 p.

URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2537IDR2018_FULL_REPORT_1.pdf

376. Industry, Technology, and the Global Marketplace (Ch. 6). National Science Board: Science & Engineering Indicators 2018. NSF, National Science Foundation. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/1235/industry-technologyand-the-global-marketplace.pdf>

377. International Migrant Stock 2019. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2019. 2 p. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationStock2019_TenKeyFindings.pdf

378. International migration and development. Report of the Secretary-General. *UNHCR*: official website. URL: <https://www.unhcr.org/protection/basic/44d711a82/international-migration-development-report-secretary-general.html>

379. Lima Declaration: Towards inclusive and sustainable industrial development. *15th Session of unido general conference*. Lima, Peru, 2 December 2013 https://www.unido.org/sites/default/files/2013-12/UNIDO_GC15_Lima_Declaration_0.pdf

380. Nikolenko T, Shtepa O, Matsuka V, Suprunenko S, Galenko O, Kropelnytska S. Economic-mathematical model for assessing the sensitivity of international innovation and investment projects. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*. 2019. Vol. 8. № 12. P. 140–145.

381. Publication. International Labor Organization: official website. URL: <https://www.ilo.org/global/publications/lang--en/index.htm>

382. Reznikova N. Ecological imperatives for extension of globalization processes: problem of economic security. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 23–26. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2016/6.pdf

383. Rosset E. Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne. Warszawa: Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, 1959.

384. The GTA reports. Global Trade Alert: official website. URL: <https://www.globaltradealert.org/reports>
385. The many faces of inequality. *SDG PULSE*: official website. URL: <https://sdgpulse.unctad.org/in-focus-inequality/>
386. *The world bank*: official website. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/education/overview#1>
387. The Social Security Act of 1935. *Social Security*: official website. URL: <https://www.ssa.gov/history/35act.html>
388. UNCTAD's SDG Pulse: official website. URL: <https://sdgpulse.unctad.org/>
389. Vlasiuk T. Challenges and opportunities for foreign trade security ensuring in cooperation between Ukraine and the EU. Socio-economic reforms of the national economy recovery: the experience of Ukraine – Collective: monograph / edited by Oleksandr Vlasiuk. Poland, Bydgoszcz: University of Economy Publishing House, 2018. Vol. 4. P. 37–52.
390. World bank Open Data. *The World bank*: official website. URL: <https://data.worldbank.org/>
391. World Employment and Social Outlook Trends 2020. ILO report. Geneva, 2020. 108 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf
392. World Health Organization: official website. URL: <https://www.who.int/publications/en/>
393. World health statistics 2019: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals. Geneva: World Health Organization; 2019. URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2019/en/
394. World Inequality Report 2018. *World inequality database*: official website. URL: <https://wir2018.wid.world/>
395. World Mortality 2019: Data Booklet. UN Department of Economic and Social Affairs. 2019. 24 p. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/>

population/publications/pdf/mortality/WMR2019/WorldMortality2019DataBooklet.pdf

396. World Population Ageing 2019: Highlights. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York. 2019. 46 p. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>

397. World Population Prospects 2019. *The United Nations*: official website. URL: <https://population.un.org/wpp/DataQuery/>

398. Zakharova O., Bezzubchenko O., Mityushkina K. Innovative Component of Countries' Competitiveness Growth. *Advances in Economics, Business and Management Research. Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019)*. 2019 Vol. 95. P.146-150. <https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917637>

Список використаних джерел до розділу 5

399. Головченко О. М. Аналіз методів оцінки економічної безпеки на регіональному рівні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2010. № 1. С. 69–72.

400. Грибіненко О. М. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». Київ. 2018. № 16. С. 35–37.

401. Грибіненко О. М. Економічний розвиток України в умовах покращення інвестиційного клімату. Економічний простір Збірник наукових праць. 2017. № 117. С. 75–86.

402. Грибіненко О. М. Особливості формування системи забезпечення економічної безпеки країн світу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. №1 . С. 8–15. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-1>

403. Грибіненко О. М. Оцінка рівня безпеки України за системою економічних, соціальних та екологічних індикаторів. *Вісник Маріупольського*

державного університету Серія «Економіка». Збірник наукових праць. 2020. №19. С. 5–20. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-5-20>

404. Губарева І. О. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки національної економіки. Актуальні проблеми економіки. 2015, № 6. С. 122–129.

405. Желюк Т. Економічна безпека в системі інституційного вектора збалансованого розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. № 1. С. 19–32.

406. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: розпорядження кабінету міністрів України. від 17.01.2018 № 67-р. Дата оновлення: 24.12.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n14>

407. Марена Т.В. Regional financial mechanisms as a component of the global financial safety net. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 10. С. 62–67.

408. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ 2015. Том 48. № 1. С. 93–100.

409. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 109–114.

410. Ситник Г. П., Абрамов В. І., Шипілова Л. М. Технологія стратегічного планування у сфері національної безпеки: практ. реком.; за заг. ред. Г. П. Ситника. К.: НАДУ, 2013. 48 с.

411. Тихоненко І. Південноазійський регіональний комплекс безпеки на сучасному етапі. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2015. Вип. 3. С. 60–65.

412. Україна посередині рейтингу в Доповіді ПРООН про стан людського розвитку за 2019 рік. URL: <https://www.ua.undp.org/content/>

ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2019/ukraine-ranks-mid-table-in-undps-2019-human-development-report.html

413. 2018 EPI Results. *Environmental performance index*: official website. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline>

414. African Development Bank Group. URL: <https://www.afdb.org/en>

415. Artificial Intelligence. Geneva: WIPO Technology Trends, 2019. 158 p. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1055.pdf

416. *Asian Development Bank*: official website. URL: <https://www.adb.org/>

417. Australia's Economic Security: Is there a problem? / The Institute for Integrated Economics Research. Australian Defence Magazine. 20 February, 2019. URL: <https://www.australiandefence.com.au/defence/budget-policy/australia-s-economic-security-is-there-a-problem>

418. Dutton T. An Overview of National AI Strategies. *A Medium Corporation*: official website. URL: <https://medium.com/politics-ai/an-overview-of-national-ai-strategies-2a70ec6edfd>

419. Ease of doing business in Ukraine. *The World Bank Group*: official website. <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine>

420. Hrybinnenko O. Development of the export potential of Ukraine in the context of innovations of the international mining and metallurgical companies. *Scientific journal of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*. 2020. Vol.1 . P. 38-51. [https://doi.org/10.26906/EiR.2020.1\(76\).1916](https://doi.org/10.26906/EiR.2020.1(76).1916)

421. Hrybinnenko O. Innovation activity priority selection system of enterprises. *European Cooperation Scientific Approaches and Applied Technologies*. 2017. № 2. C. 42–51.

422. *Inter-American Development Bank*: official website. URL: <https://www.iadb.org/en>

423. *Islamic Development Bank*: official website. URL: <https://www.isdb.org/>

424. Japan likely to draw up economic security strategy in 2020. *The Nation Thailand*: official website. URL: <https://www.nationthailand.com/business/30380154>

425. Leonard M., Pisani-Ferry J., Ribakova E., Shapiro J., Wolff G. Redefining Europe's economic sovereignty. Policy Contribution. 2019. №9. URL: https://bruegel.org/wp-content/uploads/2019/06/PC-09_2019_final-1.pdf

426. Lishchynskyy I. Territorial cohesion policy in the context of EU regional security. *Journal of European Economy*. 2019. Vol. 18. № 4. P. 439-453.

427. Riepina I., Hrybinnenko O., Parieva N., Parieva O., Savenko I., Durbalova N. Quantity Assessment of the Risk of Investment Projects. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Vol. 8. №3. P. 7256–7260.

428. Rubio Young Merkley, Coons Legislation Calls for Global Economic Security Strategy. November 12, 2019. URL: <https://www.rubio.senate.gov/public/index.cfm/2019/11/rubio-young-merkley-coons-legislation-calls-for-global-economic-security-strategy>

429. *Shanghai Cooperation Organisation*: official website. URL: <http://eng.sectsco.org/>

430. Sustainable development report 2019/Sachs J et al. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development SolutionsNetwork, 2019. 478 p. URL: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_sustainable_development_report.pdf

431. Tanakasempipat P., Wongcha-um P. Southeast Asian leaders emphasize economic strength in face of U.S.-China tensions. Reuters. June 23, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-asean-summit/southeast-asian-leaders-emphasize-economic-strength-in-face-of-u-s-china-tensions-idUSKCN1TO02R>

432. The Global Risks Report 2019: 14th Edition. Geneva: World Economic Forum, 2019. 108 p.

433. The Swiss Security Policy Report: Key Points and Debates. *Zurich: Center for Security Studies*. 2009, №50. P. 1–4. URL: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyses-50.pdf>

434. Vectors of Digital Transformation. OECD Digital Economy Papers. 2019. № 273. 38 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5ade2bbaen.pdf?expires=1579416392&id=id&accname=guest&>

435. Working Worldwide for the Security of the Netherlands: An Integrated International Security Strategy 2018-2022. Amsterdam: Ministry of Foreign Affairs, 2018. URL: https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2018/05/14/integrated-international-security-strategy-2018-2022/NL_International_Integrated_Security_Strategy_2018_2022.pdf

ДОДАТКИ



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань бюджету

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-40-29, 255-43-61, факс: 255-41-23

№ 04-13/14-631(77153)

"24" 06 2012 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ГРИБІНЕНКО ОЛЬГИ МИКОЛАЇВНИ**

**на тему: «Міжнародна економічна безпека країн
в умовах сталого розвитку»**

У Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету за наслідками опрацювання результатів наукових досліджень процесів формування та забезпечення економічної безпеки, підготовлених Грибіненко О.М., дійшли висновку, що окремі науково-практичні рекомендації можуть знайти застосування у законотворчій діяльності Комітету з питань бюджету.

Важливими у прикладному сенсі вбачаються виконані авторкою дослідження, що можуть бути корисними для розробки національної довготривалої стратегії забезпечення економічної безпеки країни, середньо- та короткотермінових програм, удосконалення чинної методики визначення рівня економічної безпеки й розширення переліку факторів, детермінант та індикаторів, які є її складовими, що дозволяє робити науково-обґрунтоване більш адекватне оцінювання. Запропоновані дослідницею безпекові моделі дозволяють розробляти сценарії розвитку безпекової ситуації у складі національної стратегії сталого розвитку економіки та економічної безпеки, що є найбільш реалістичними та характерними для сучасного стану та наявних перспектив подальшого розвитку економіки держави.

З огляду на зазначене такі результати досліджень Грибіненко О.М. можуть бути використані у Комітеті з питань бюджету при опрацюванні Бюджетної декларації – документу, що визначає засади бюджетної політики на середньостроковий період, під час розгляду проекту закону про державний бюджет та звіту про виконання закону про державний бюджет щодо оцінки бюджетних програм, у томі числі тих, що здійснюються із залученням коштів іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів, а також при внесенні змін до Бюджетного кодексу України.

Голова Комітету

Ю.Ю. Арістов

Продовження додатку А

**МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
(Мінекономіки)**

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008
Тел. +38 044 200-47-53, факс +38 044 253-63-71
E-mail: meconomy@me.gov.ua
http://www.me.gov.ua
Код ЄДРПОУ 37508596

01762/43-14

05.05.2020р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН В УМОВАХ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ»
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Грибіненко Ольги Миколаївни

Результати наукових досліджень теоретичного та прикладного характеру з питань міжнародної економічної безпеки, які проводились Грибіненко О.М. є актуальними і можуть бути використані в діяльності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

На особливу увагу заслуговують запропоновані дослідницею сучасні підходи до формування компаративного профілю економічної складової національних стратегій безпеки у геоекономічному просторі. Цей профіль передбачає ступінь врахування економічної складової в базовому безпековому документі, стратегічну мету управління економічною безпекою, основні загрози економічній безпеці та характеристики стратегічного планування економічної безпеки країн.

Запропонований Грибіненко О.М. підхід дозволить удосконалити методологію створення (розробки) національних стратегій безпеки, сфокусувати увагу національних владних інституцій на вирішення найбільш актуальних проблем, які формують поняття державної економічної безпеки, що є дуже важливим в умовах розвитку гібридних форм конфліктів та сучасних воєн, зокрема – для забезпечення національної безпеки України.

Заступник Міністра розвитку економіки,
торгівлі та сільського господарства України,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник



Ігор ДЯДЮРА



Non-Governmental Organization
Ukrainian Association for the Club of Rome

100 Antonovycha Str., of. 45, Kyiv, Ukraine, 03150; Organization Code 33636930; www.clubofrome.org.ua

№ 1962 - д5

14.04.2020р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Грибіненко Ольги Миколаївни

«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»

Результати наукової роботи Грибіненко Ольги Миколаївни, які пов'язані з дослідженням та систематизацією економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку, знайшли практичне використання у діяльності Української асоціації Римського Клубу при підготовці аналітичних матеріалів з питань інтеграції промислового комплексу України в систему міжнародного товарообміну та глобальні потоки капіталу на засадах реіндустріалізації вітчизняної економіки і зниження екологічного навантаження на навколишнє середовище.

Зокрема, використані запропоновані автором організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, а також пропозиції щодо модернізації існуючої архітектури міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку різних форм взаємодії з питань безпеки між урядами і транснаціональними структурами, переформатування регіональних безпекових інститутів, розвитку регіональних галузевих ініціатив, виокремлення і розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах.

Президент
Української асоціації Римського Клубу
доктор економічних наук

Віктор ГАЛАСЮК



**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

пр. Олександра Поля, 1, м. Дніпро, 49004, тел. 742-88-32, факс (056) 742-89-41,
e-mail: econom@adm.dp.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02741404

1836-20/03.02.20

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційного дослідження (роботи)
Грибіненко Ольги Миколаївни
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»**

Довідка видана в тому, що результати досліджень Грибіненко Ольги Миколаївни впроваджуються в практичну діяльність структурними підрозділами департаменту економічного розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації.

Результати досліджень Грибіненко О. М., які стосуються вимірювання рівня економічної безпеки на підставі макроекономічних індикаторів розвитку області використано при підготовці Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 рік.

Запропоновані дослідницею на підставі багатовимірного оцінювання індекси економічної безпеки дозволяють зважено оцінювати стан безпекового простору держави та формують основні передумови сталого економічного розвитку. Інтеграційний підхід до оцінювання впливу визначених авторкою досліджень індексів економічної безпеки дає можливість розглядати безпекові економічні чинники як єдину систему, складові якої виплавають один на одного та на перебіг процесу сталого розвитку територій, держав, громад та бізнесів.

Напрацювання, отримані Грибіненко О. М., дозволяють дослідити чинники, які впливають на зниження рівня економічної безпеки та робити обґрунтовані висновки про необхідні напрямки та кроки щодо покращення ситуації, що було використано під час планування середньострокових стратегій із забезпечення сталого розвитку регіону, зокрема формування Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року, затвердженої рішенням Дніпропетровської обласної ради від 26 вересня 2014 року № 561-27/VI.

Департамент економічного розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації вважає запропоновані рекомендації, висновки та результати дослідження актуальними і доцільними, що мають значний практичний інтерес для місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Заступник директора департаменту
економічного розвитку
Дніпропетровської облдержадміністрації

00970



Олексій ПСАРЬОВ



ДНІПРОВСЬКА МІСЬКА РАДА

просп. Дмитра Яворницького, 75, м. Дніпро, 49000, тел. (056) 745 55 37, факс (056) 745 54 66
www.dniprorada.gov.ua, e-mail: office@dmr.dp.ua, office@dniprorada.gov.ua

16.06.2020 № 7/10-1426

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Грибіненко Ольги Миколаївни

на тему:

«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»

Результати дисертаційної роботи Грибіненко Ольги Миколаївни, які пов'язані з дослідженням забезпечення економічної безпеки країн світу в умовах сталого розвитку, зокрема визначення впливу соціального субіндексу на позицію країни в міжнародному безпековому середовищі, знайшли застосування у діяльності Дніпровської міської ради.

Методика проведення комплексного аналізу розвитку соціальних процесів, а саме демографічних індикаторів розвитку системи охорони здоров'я та освіти, ринку праці, розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності, яка дозволяє визначити реальні або потенційні загрози сталого соціально-економічного розвитку регіону, буде використана в практичній роботі виконавчих органів Дніпровської міської ради для розробки комплексу заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку місцевої економіки.

Керуючий справами виконавчого комітету
 міської ради – директор департаменту
 забезпечення діяльності виконавчих органів
 Дніпровської міської ради

А. В. Кучеренко



Вих. № 35 від 29.05.2020

ДОВІДКА (АКТ)

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
Грибіненко Ольги Миколаївни на тему
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»

Результати наукових досліджень Грибіненко Ольги Миколаївни, які пов'язані з економічною безпекою країн в умовах сталого розвитку національної економічної системи використовуються в діяльності Дніпропетровського регіонального інвестиційного агентства.

Запропонована авторкою методика, що враховує систему індикаторів економічного блоку, а саме інвестиційну складову, рівень іноземного капіталу, наукоємність економіки, як складових загального рівня економічної безпеки, дозволяє досягти стійкого економічного зростання, забезпечити зайнятість та гідний рівень праці, підвищити продуктивність в економіці шляхом диверсифікації, технічній модернізації та інноваційній діяльності.

З повагою,

Директорка



В.В. ЗАТИШНЯК

Продовження додатку А

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА
ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА
ПАЛАТАDNIPROPETROVSK
CHAMBER OF COMMERCE
AND INDUSTRYкод ЄДРПОУ 02944828 п/р 26002000029235 в АТ «Укресімбанк» МФО 322313
вул. Шевченка, 4, м. Дніпро, Україна, 49044
телефон: (0562) 36-22-58, телефакс: (0562) 36-22-59
www.cci.dp.uavul. Shevchenka, 4, Dnipro, Ukraine, 49044
tel.: +038 (0562) 36-22-58, fax: +038 (0562) 36-22-59
e-mail: deci@deci.org.uaСистема управління якістю перевірена
сертифікаційним органом22.06.2005 № 490/05-08
на № _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційної роботи
Грибіненко Ольги Миколаївни на тему
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»

Дослідження закономірностей і визначення основних напрямків розвитку міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку та глобалізаційних процесів, наведених в дисертаційній роботі Грибіненко Ольги Миколаївни на тему «Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку» дозволяє визначити вплив глобальних трендів на розвиток зовнішньоторговельних відносин на рівні країни та регіону.

Методика проведення комплексного аналізу врахування зовнішньоторгівельної складової економічної безпеки країни на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів та визначення ризиків, пов'язаних з характером зовнішньоторговельної взаємодії була використана в практичній роботі Дніпропетровської торгово-промислової палати для розробки комплексу заходів, спрямованих на підготовку аналітики та рекомендацій щодо підвищення експортного потенціалу Дніпропетровської області, диверсифікації ринків.

Перший віце-президент *Н.М. Алехнович* Н.М. Алехнович

Продовження додатку А

МІНІСТЕРСТВО
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ ТА
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ



MINISTRY
FOR DEVELOPMENT OF ECONOMY,
TRADE AND AGRICULTURE
OF UKRAINE

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-
ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА
МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

STATE SCIENTIFIC RESEARCH
INSTITUTE FOR INFORMATIZATION
AND ECONOMIC MODELING

Б-р Дружби народів, 38, Київ, 01014
Тел.: (044) 495-56-06, факс: (044) 495-56-07
E-mail: info@dndiime.org.ua
http://dndiime.org.ua

38, Druzhby Narodiv Blvd., Kyiv, 01014
Tel.: (044) 495-56-06, fax: (044) 495-56-07
E-mail: info@dndiime.org.ua
http://dndiime.org.ua

15 1051 2020 № 02/110

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Грибіненко Ольги Миколаївни на тему
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»

У діяльності Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки використовується запропонований Грибіненко О.М. методологічний інструментарій для емпіричного оцінювання рівня міжнародної економічної безпеки країн, базований на застосуванні методів багатовимірного оцінювання. Він включає запропонований автором інтегральний індекс безпеки, що охоплює відповідні субіндекси (економічний, соціальний та екологічний), порівняльна оцінка фактичних та граничних значень яких дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки.

Застосування запропонованого Грибіненко О.М. інструментарію дозволяє надавати комплексну кількісну характеристику позиції України в міжнародному безпековому середовищі. Відповідні результати дисертаційного дослідження «Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку» використано при підготовці звіту з науково-дослідної роботи ДНДІМЕ на тему: «Державне замовлення як інструмент промислового розвитку в Україні» (номер державної реєстрації 0117U003454).

Директор
к.е.н.



П.Г. Неботов

Продовження додатку А



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

пр. Будівельників, 129-а, м. Маріуполь, 87500
 Телефон: (0629) 58-75-90, 58-75-91 E-mail: info@mdu.in.ua код ЄДРПОУ 26593428

22.06.2020 № 04-32/402

на № _____ від _____

До спеціалізованої
 вченої ради

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 «Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку» здобувача
 наукового ступеня доктора наук з галузі знань 29 Міжнародні відносини спеціальності
 292 Міжнародні економічні відносини
 Грібіненко Ольги Миколаївни

Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету в рамках теми «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації 0118U000551; 2018-2020 рр.), в якій автором удосконалено організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному рівнях; запропоновано класифікацію глобальних детермінант міжнародного безпекового середовища, їх диференціацію за джерелами виникнення та напрямками впливу, що забезпечує комплексну ідентифікацію детермінант міжнародної безпеки та можливість їх врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку у контексті сталого розвитку.

Матеріали дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес і використано при розробці навчально-методичного забезпечення і викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток».

Т.в.о. ректора,
 професор



М.В. Трофименко

Продовження додатку А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»



MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY
"DNIPRO POLYTECHNIC"

просп. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, 49005, Україна

D. Yavornytskyi ave., 19, Dnipro, 49005, Ukraine

тел./tel.: +38 (056) 744 62 19;

+38 (0562) 46 40 62;

факс/fax: +38 (056) 744 62 11

e-mail: rector@ntu.org.ua

ntu@ntu.org.ua

<http://ntu.org.ua>

д'я. 06. 2020 № 15/20

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»
здобувача наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини
Грибіненко Ольги Миколаївни

Видана доценту кафедри економіки підприємства Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» Грибіненко О.М. про те, що результати досліджень теоретичного та прикладного характеру, що містяться у дисертаційній роботі здобувача використовуються у навчальному процесі університету при розробці навчально-методичного забезпечення, а також при викладанні дисциплін: «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна економіка», «Геоелектроніка», «Економічна безпека», «Національна та інституціональна економіка».

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації.

Перший проректор



О.О. Азюковський

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії

1. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т. К., 2020. 434 с. (17,0 д.а.).

Колективні монографії

2. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Ієрархічна структура системи економічної безпеки (п. 1.2, с. 23-31); Методичні аспекти кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу (п. 2.1, с. 39–47). *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія / За заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 с. (0,76 д.а.).* Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічної структури системи економічної безпеки та дослідженні методичних аспектів кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу.

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

3. Hrybinenko O. (Hapieieva O.). Innovation activity priority selection system of enterprises. *European Cooperation Scientific Approaches and Applied Technologies*. 2017. № 2. P. 42–51 (0,4 д.а.).

4. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Shahoian S. Globalization as a challenge to Ukrainian exporters of iron ore raw material. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 1. P. 85–92. (*Web of Science*). URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-85-92> (0,73 д.а. / 0,58 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у встановленні тенденцій глобалізації України та статусу українських виробників залізничної сировини на

Продовження додатку Б

світовому ринку, складенні альтернативних варіантів реалізації української залізничної продукції вертикально-інтегрованого холдингу в умовах глобалізації.

5. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Riepina I., Parieva N., Parieva O., Savenko I., Durbalova N. Quantity Assessment of the Risk of Investment Projects. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Vol.8. № 3. P. 7256–7260 (Scopus). URL: <https://doi.org/10.35940/ijrte.C6338.098319> (0,48 д.а. / 0,19 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні концепції та методології оцінки інвестиційного ризику на основі методів кількісної оцінки ризиків.*

6. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Education*. 2020. P. 307–330 (Scopus, Web of Science). URL: <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.12309> (0,9 д.а. / 0,72 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розрахунку інтегральних оцінок рівня демографічної складової економічної безпеки країн світу, визначенні та обґрунтуванні граничних значень індикаторів демографічної складової безпеки, комплексному аналізі розвитку демографічних процесів країн та регіонів світу.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

7. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Стратегія соціально-відповідальної реструктуризації вугільних підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 4 (56). С. 113–119 (0,51 д.а.).

8. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017.

Вип. 22. Ч. 1. С. 98–100 (0,4 д.а. / 0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня забезпечення економічної безпеки підприємства.*

9. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний розвиток України в умовах покращення інвестиційного клімату. *Економічний простір*. 2017. № 117. С. 75–86 (0,58 д.а.).

10. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактор. *Економічний простір*. 2019. № 149. С. 14–22. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2> (1,0 д.а.).

11. Грибіненко О.М. (Гапєєва О.М.). Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 121–126. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.121> (2,0 д.а.).

12. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Екологічна складова міжнародної економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2019. № 18. С. 51-61. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61> (0,57 д.а.).

13. Грибіненко О.М. (Гапєєва О.М.). Еволюція теоретичного базису вивчення економічної безпеки країн. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 149-155. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-149-155> (0,74 д.а.).

14. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Shahoian S. Development of the export potential of Ukraine in the context of innovations of the international mining and metallurgical companies. *Економіка і регіон*. 2020. № 1 (76). С. 38–51 (1,19 д.а. / 1,07 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні характеристики інноваційного продукту компаній, який сприяє сталому розвитку країни, аналізі стану глобального ринку заліза прямого відновлення, розробці пропозицій з посилення експортного потенціалу України.*

15. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Bulatova O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19. № 1.

Продовження додатку Б

Р. 26–46 (0,84 д.а. / 0,67 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних складових соціальної безпеки з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки, систематизації індикаторів з урахуванням динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків змін, визначенні країн за результатами інтегрального оцінювання.*

16. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С. М. Економічна складова стратегій національної безпеки країн, що розвиваються. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 50-1. С. 13–20. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.50-2> (1,01 д.а. / 0,81 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у виокремленні ключових регіональних аспектів економічної національної безпеки для країн, визначенні пріоритетних завдань для країн, що розвиваються, з метою забезпечення міжнародної економічної безпеки.*

17. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 149–155. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-28> (1,24 д.а.).

18. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Оцінка рівня безпеки України за системою економічних, соціальних та екологічних індикаторів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 19. С. 5-20. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-5-20> (1,0 д.а.).

19. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Особливості формування системи забезпечення економічної безпеки країн світу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 1 (112). С. 8–15. URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-1> (0,85 д.а.).

20. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Науково-методичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки країн світу: інтеграційний підхід. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (0,65 д.а.).

Продовження додатку Б

21. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Макроекономічні виміри безпеки країн світу. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1. С. 11–18. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-2> (0,80 д.а.).

22. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Концептуальні моделі економічної безпеки як поліструктурної системи. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 2 (48). С. 22–29. URL: <https://doi.org/10.15276/ETR.02.2020.3> (0,78 д.а.).

23. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори розвитку ринку праці в системі соціальної безпеки країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 30. С. 55–64. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-30-11> (1,02 д.а.).

24. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори екологічної складової економічної безпеки країн світу. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 168-176. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.168> (1,03 д.а.).

25. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Інвестиційно-інноваційні індикатори безпекового розвитку країн. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. № 2 (12). С. 18-28. URL: <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.3> (1,0 д.а.).

26. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Зовнішньоторговельні індикатори економічної безпеки країн. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 3. С. 67–77. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5736> (0,85 д.а.).

27. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний складник стратегій національної безпеки розвинутих країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. № 37. С. 7-13. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-37-1> (1,61 д.а.).

28. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Безпекова компонента стратегій економічного розвитку країн, що розвиваються. *Міжнародний науковий*

журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 4. С. 84–97. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-4-5967> (1,29 д.а.).

Публікації за матеріалами конференцій

29. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічна сутність та значення приватизації вугільних підприємств. *Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми*: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Ч. 1. Тернопіль: Крок, 2012. С. 273–275 (0,25 д.а.).

30. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Боговик В. О. Типи регіональної економічної інтеграції. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. інтернет конф. / відп. ред. В. М. Шаповал, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України. 23–27 березня 2015 р., м. Дніпропетровськ. Д.: НГУ, 2015. С. 52–53 (0,21 д.а. / 0,17 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні типів міжнародної економічної інтеграції.*

31. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Причини та заходи запобігання банкрутства підприємства. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / відп. ред.: В. М. Шаповал, В. Я. Швець, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка»; Жешувський ун-т. 10–12 грудня 2018 р., м. Дніпро. Дніпро: НТУ «ДП», 2018. С. 50–54 (0,21 д.а.).

32. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти*: матеріали міжнародної наукової конференції. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки» (Спеціальний випуск)*. 2018. № 16. С. 35–37. (0,19 д.а.).

33. Hrybinenko O. (Hapieieva O.). The Integrated Assessment Mechanism of the Sustainable Development Potential of Ukrainian Enterprises. *Business and*

Management 2018: proceedings of 10th International Scientific Conference. May 3–4, Vilnius, Lithuania. 2018. P. 74–82. URL: [https://doi.org/10.3846/bm.2018.09\(0,73 д.а.\)](https://doi.org/10.3846/bm.2018.09(0,73 д.а.)).

34. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Financial indicators in the system of economic security of the world countries. *Business and Management 2020*: proceedings of 11th International Scientific Conference. May 7–8, Vilnius, Lithuania. 2020. P. 273–281. URL: <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672> (0,88 д.а. /0,7 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у кількісній оцінці рівня фінансової безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірною оцінювання фінансових індикаторів розвитку країн.*

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (м. Тернопіль, 2012 р.), дистанційна участь;

2. III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.), дистанційна участь;

3. IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2018 р.), дистанційна участь;

4. Міжнародна наукова конференція «Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти» (м. Київ, 2018 р.), виступ з доповіддю;

5. 10th International Scientific Conference «Business and Management 2018» (Vilnius, Lithuania, 2018), дистанційна участь;

6. 11th International Scientific Conference «Business and Management 2020» (Vilnius, Lithuania, 2020), дистанційна участь.

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Кількість запитів «безпека» у пошуковій базі Google

роки	Кількість пошукових запитів:					
	Україна	Китай	США	Німеччина	Франція	Велико-британія
2015	2352	3321	4778	4506	4392	4126
2016	2682	2787	4876	4263	3700	4697
2017	2567	3457	4489	4776	4331	4607
2018	2340	4052	4803	4320	4432	4766
2019	2469	3653	4813	4551	4391	4592

Примітка: систематизовано автором за даними пошукової системи Google

Таблиця В.2

**Кількість публікацій зі словом «security»
у науковій базі «SpringerLink»**

роки	Розділ	Стаття	Документи конференції	Довідки, рецензії	Монографії
2015	28023	13619	9098	1339	322
2016	31116	14885	8630	1440	372
2017	33434	16012	10736	1533	432
2018	40719	18011	15750	3190	532
2019	43710	24339	17372	3751	586

Примітка: систематизовано автором за даними пошукової системи SpringerLink

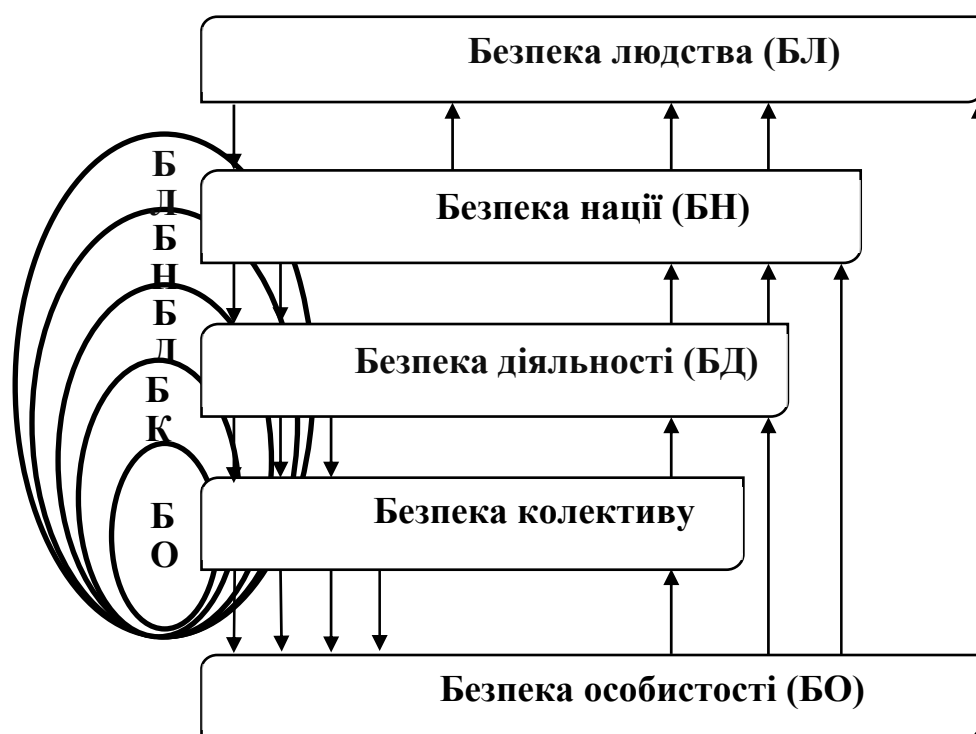


Рис. В.1. Взаємозв'язок і взаємозалежність об'єктів безпеки

Примітка: розроблено автором на основі[45, с. 42–43]

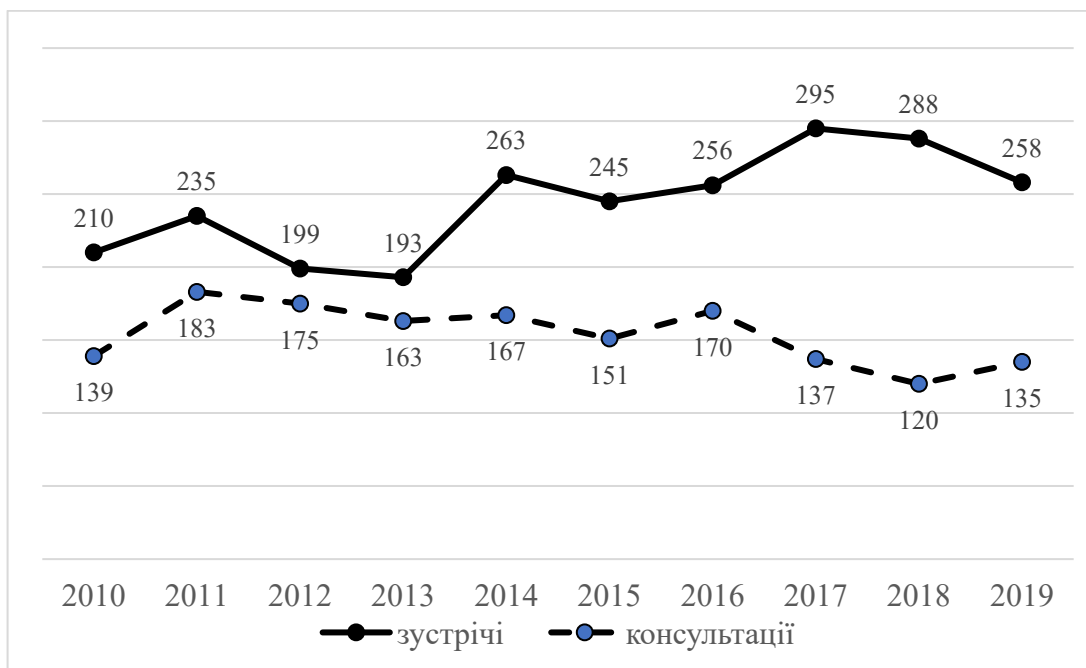


Рис. Д.2. Динаміка засідань та консультацій, що проходять під егідою Ради безпеки ООН

Примітка: побудовано автором за даними джерела [100]

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Систематизація індикаторів безпеки

Компоненти безпеки		
Економічна	Соціальна	Екологічна
1. Макроекономічна безпека 1.1. ВВП на душу населення, дол. (GDPpc) 1.2. Темп приросту ВВП на душу, % (GDPag) 1.3. Рівень інфляції, % (Irate) 1.4. Частка промисловості у ВВП, % (Mva) 1.5. Частка зайнятих у промисловості, % (Mempr) 2. Зовнішньоторговельна безпека 2.1. Експорт товарів та послуг, % до ВВП (Exp) 2.2. Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (Imp) 2.3. Індекс стану балансу, %/ (Bal) 2.4. Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. (ExtT) 2.5. Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % (R) 2.6. Концентрації експорту (CI) 2.7. Диверсифікації експорту (DI) 3. Інноваційно-інвестиційна безпека 3.1. Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП (GFCF) 3.2. Прямі іноземні інвестиції (чистий потік), % до ВВП / (FDI) 3.3. Витрати на НДДКР, % до ВВП (R&Dexp) 3.4. Число спеціалістів, що виконують НДДКР, на 1 млн населення (R&Dsp) 3.5. Високо- та середньо технологічний сектор в промисловості, % (MHVA) 3.6. Високотехнологічний товарний експорт, % до (MNEx) 3.7. ІСТ експорт (товари), % (ICTExg) 3.8. ІСТ експорт (послуги), % (ICTExs) 4. Фінансова безпека 4.1. Золотовалютні резерви, в місяцях імпорту (Res) 4.2. Зовнішній борг на душу населення, дол. (ExtDpc) 4.3. Індекс зміни середньорічного офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, % (CR) 4.4. Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, % (BD)	5. Демографічна безпека 5.1. Чисельність населення, темпи приросту, % (Pg) 5.2. Очікувана тривалість життя при народженні, років (LEx) 5.3. Медіанний вік, років (MA) 5.4. Частка населення у віці 65+, % (Pold) 5.5. Демографічне навантаження (DR) 5.6. Коефіцієнт пенсійного навантаження (DRold) 5.7. Коефіцієнт дитячої смертності (Dinf) 5.8. Коефіцієнт життєвості (VR) 5.9. Рівень фертильності (FR) 5.10. Коефіцієнт міграційного приросту, на 1000 осіб (NMR) 6. Освіта 6.1. Державні витрати на систему освіти, % до ВВП (Exped) 6.2. Частка зарахованих до вищих закладів освіти, % (Enrt) 6.3. Індекс освіти (EI) 7. Охорона здоров'я 7.1. Державні витрати на систему охорони здоров'я, % до ВВП (GExph) 7.2. Число лікарів, на 1000 осіб (Ph) 7.3. Рівень захворюваності на туберкульоз (IncTub) 7.4. Рівень захворюваності на ВІЛ (IncHIV) 7.5. Рівень захворюваності на малярію (Incma) 8. Ринок праці 8.1. Рівень безробіття, % (UR) 8.2. Рівень безробіття молоді, % (YUR) 8.3. Рівень зайнятості, % (ER) 8.4. Вразлива зайнятість, % (VE) 9. Нерівність та рівень доходів 9.1. Рівень бідності 3,2 дол. США на день, % (PR) 9.2. Коефіцієнт Джині (GI) 9.3. Рівень нерівності, % доходів 10% найбагатшого населення (t10) 9.4. Рівень нерівності, % доходів 1% найбагатшого населення (t1) 9.5. Коефіцієнт співвідношення частки доходів 10% найбагатших до частки доходів 50% населення/ (t10/b50) 9.6. Національний дохід на душу населення, дол. (GNIpc) 9.7. Темп приросту національного доходу на душу населення, % (GNigr)	10. Екологічна безпека 10.1. Рівень енергоємності, МДж / дол. (Enin) 10.2. Викиди CO ₂ , т/душу (CO ₂) 10.3. Індекс вуглецевої інтенсивності, кг CO ₂ на дол. ВВП в ППС (Cin) 10.4. Споживання відновної енергії, % (C _{Ren}) 10.5. Виробництво відновної електроенергії, % (P _{Ren}) 10.6. Частка населення, що проживає на забрудненій території, % (P) 10.7. Екологічні податки, % ВВП (Etaх)

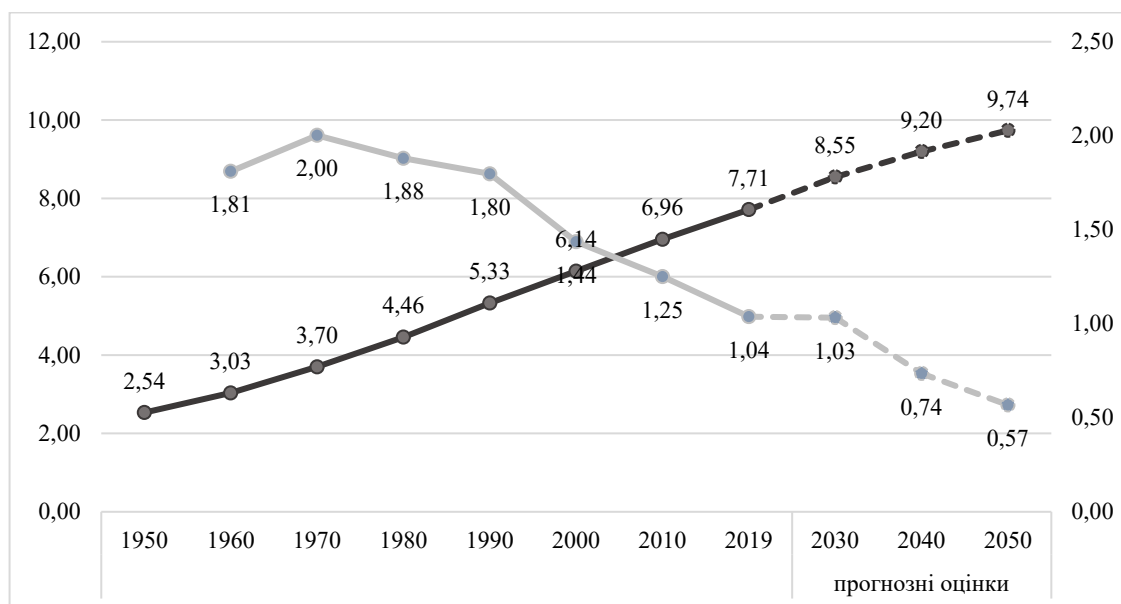


Рис. Ж.1. Динаміка чисельності населення світу

Примітка: побудовано автором на основі [331]

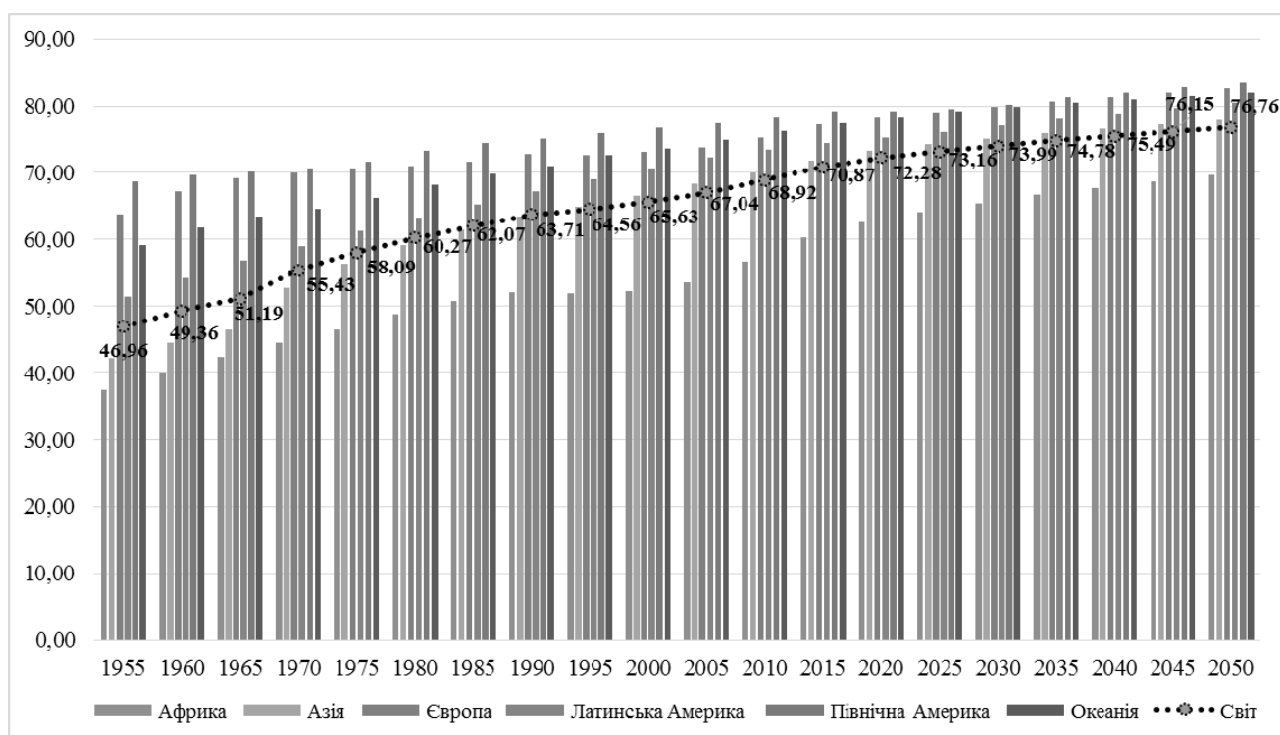


Рис. Ж.2. Динаміка середньої очікуваної тривалості життя при народженні за регіонами світу, років

Примітка: побудовано автором за даними [390]

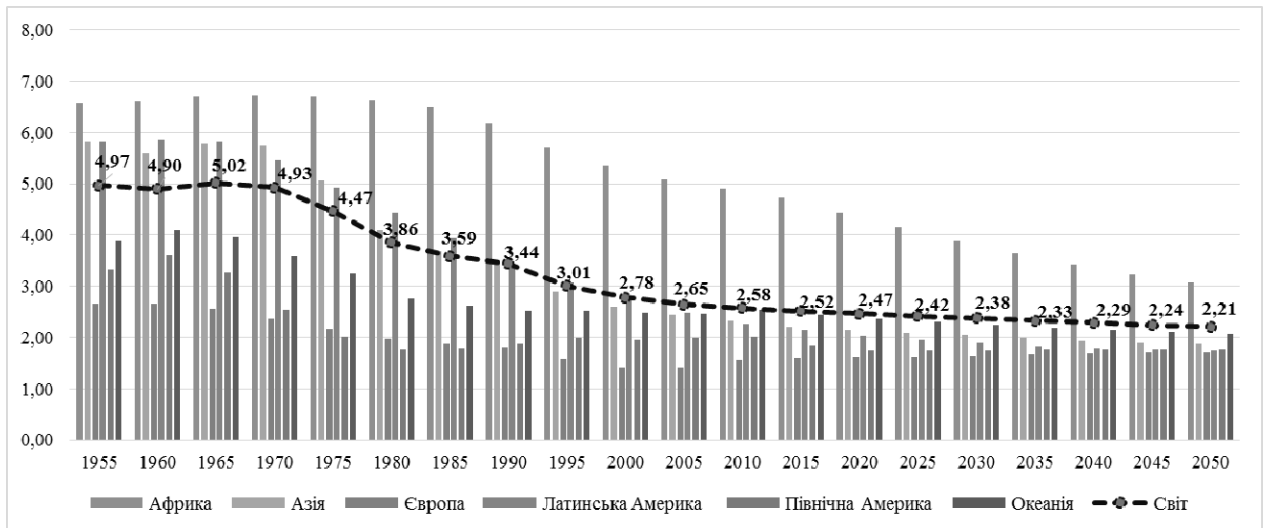


Рис. Ж.3. Динаміка рівня фертильності за регіонами світу, дітей на 1 жінку

Примітка: побудовано автором за даними [390]

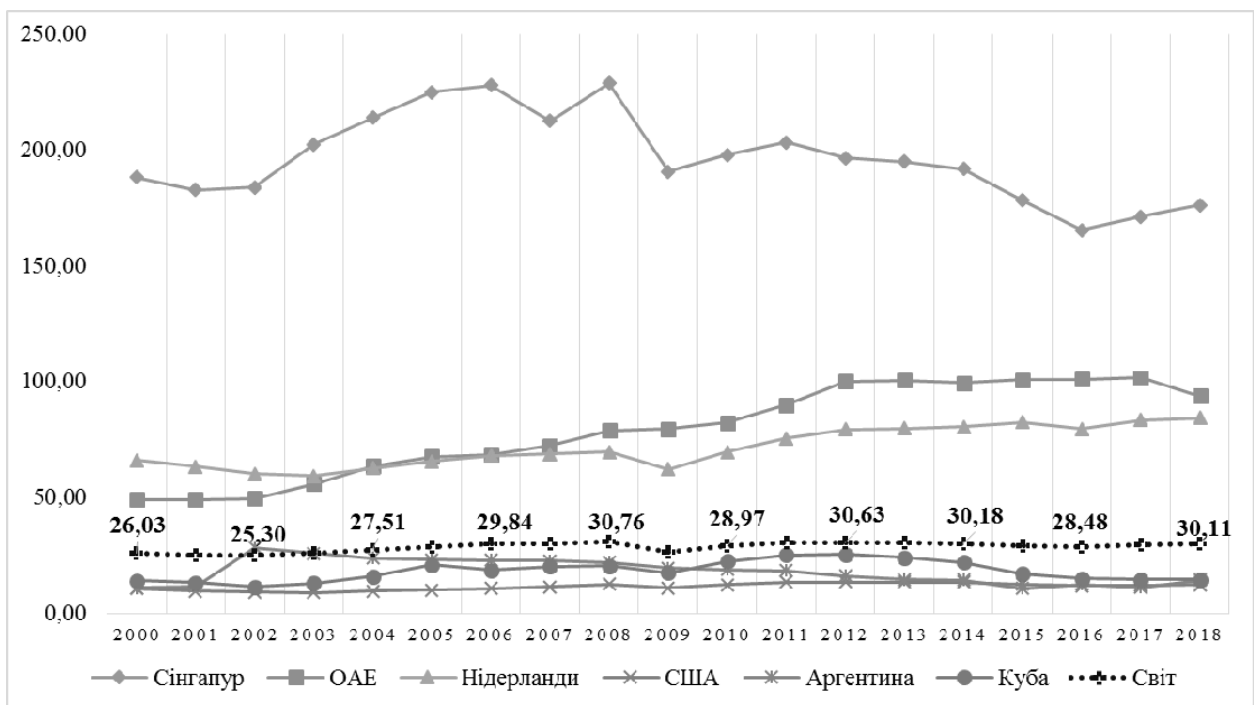


Рис. Ж.4. Динаміка експортної квоти найбільш та найменш відкритих країн за період 2000-2018 рр. (експорт товарів та послуг у % до ВВП)

Примітка: побудовано автором на основі [390]

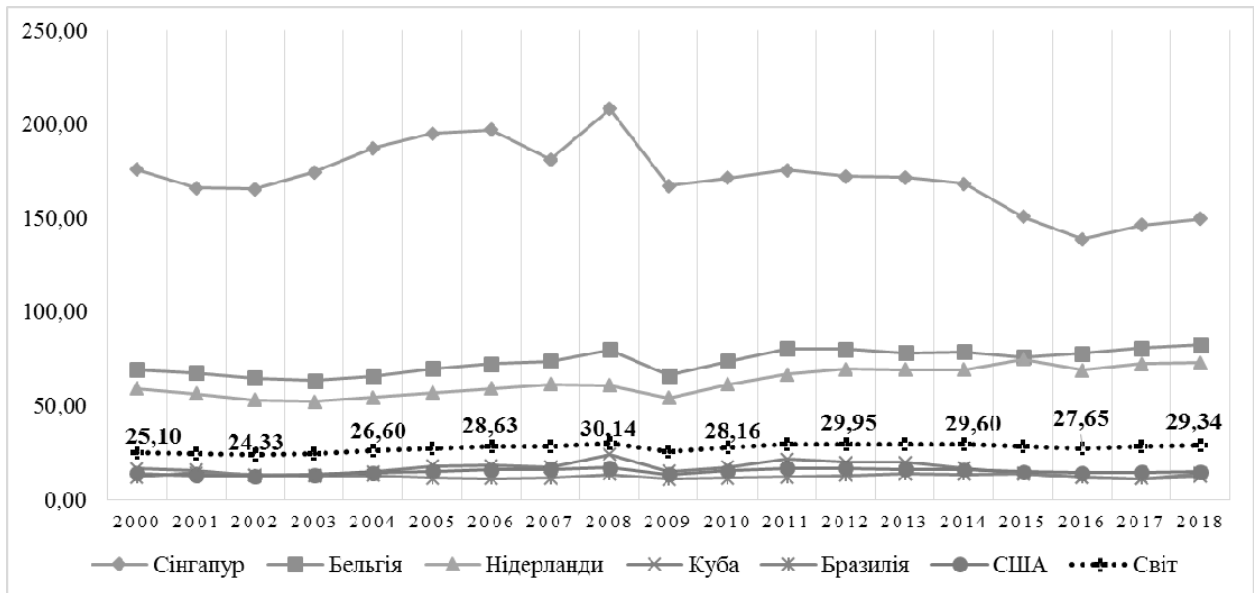


Рис. Ж.5. Динаміка імпортової квоти найбільш та найменш залежних країн за період 2000–2018 рр. (імпорт товарів та послуг у % до ВВП)

Примітка: побудовано автором на основі [390]

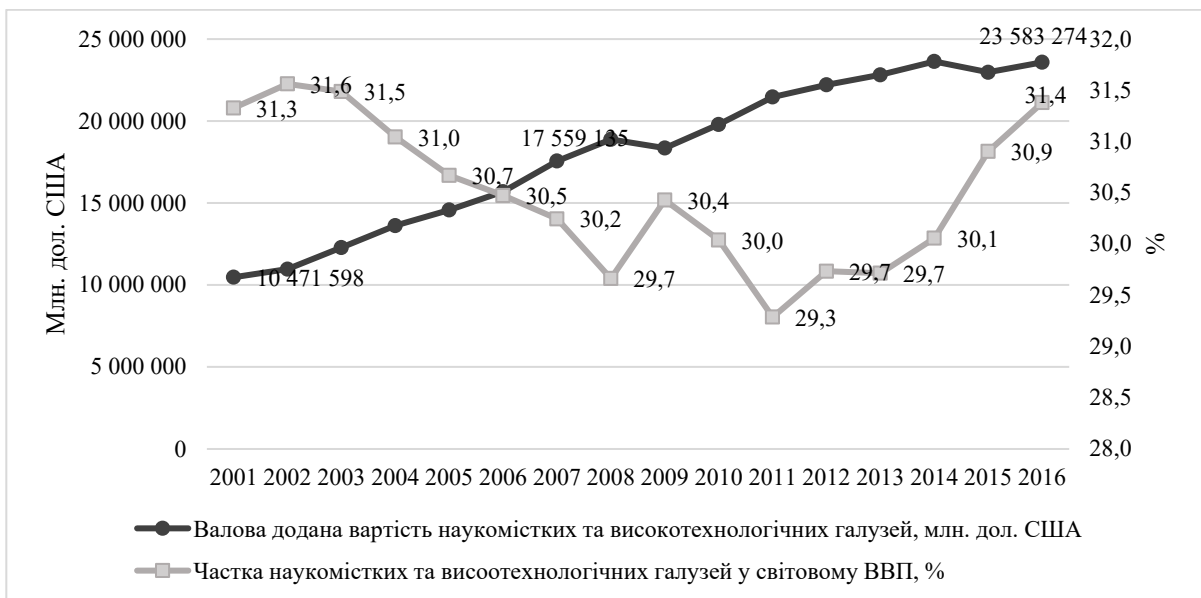


Рис. Ж.6. Динаміка валової доданої вартості в наукомістких та високотехнологічних галузях у світі

Примітка: побудовано автором на основі [376]



Рис. Ж.7. Динаміка обсягів світового високотехнологічного експорту

Примітка: побудовано автором на основі [331]

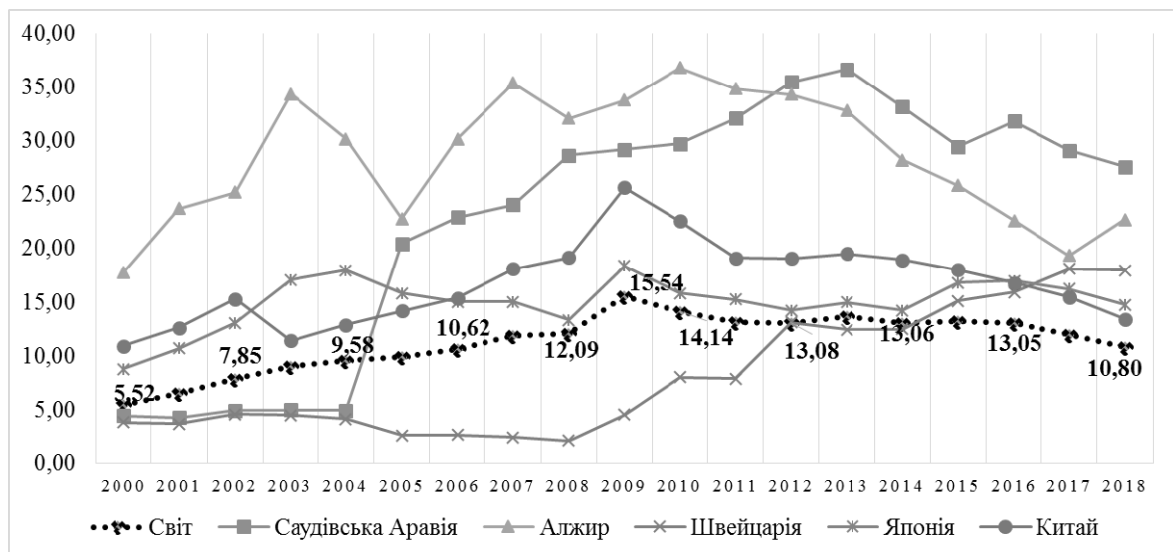


Рис. Ж.8. Динаміка показника золотовалютних резервів в місяцях імпорту в світі та у країнах з найбільшим рівнем імпорту

Примітка: розраховано автором на основі [390]

Продовження додатку Ж

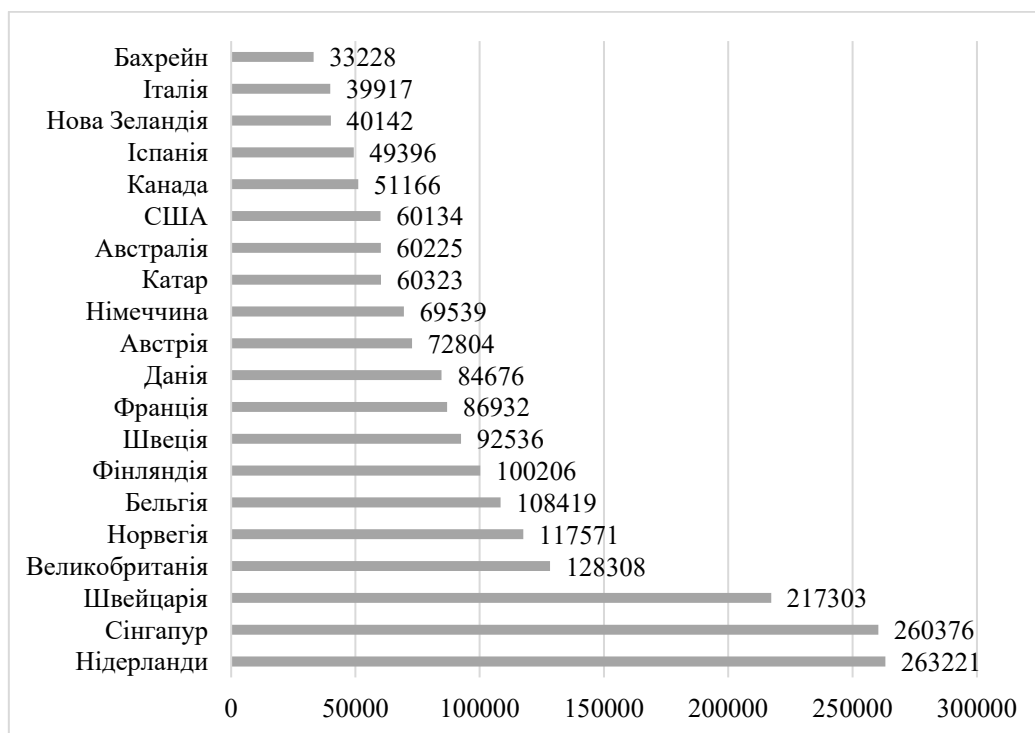


Рис. Ж.9. Розподіл країн світу за рівнем зовнішнього боргу на душу населення (2018 р.)

Примітка: розраховано автором на основі [390]

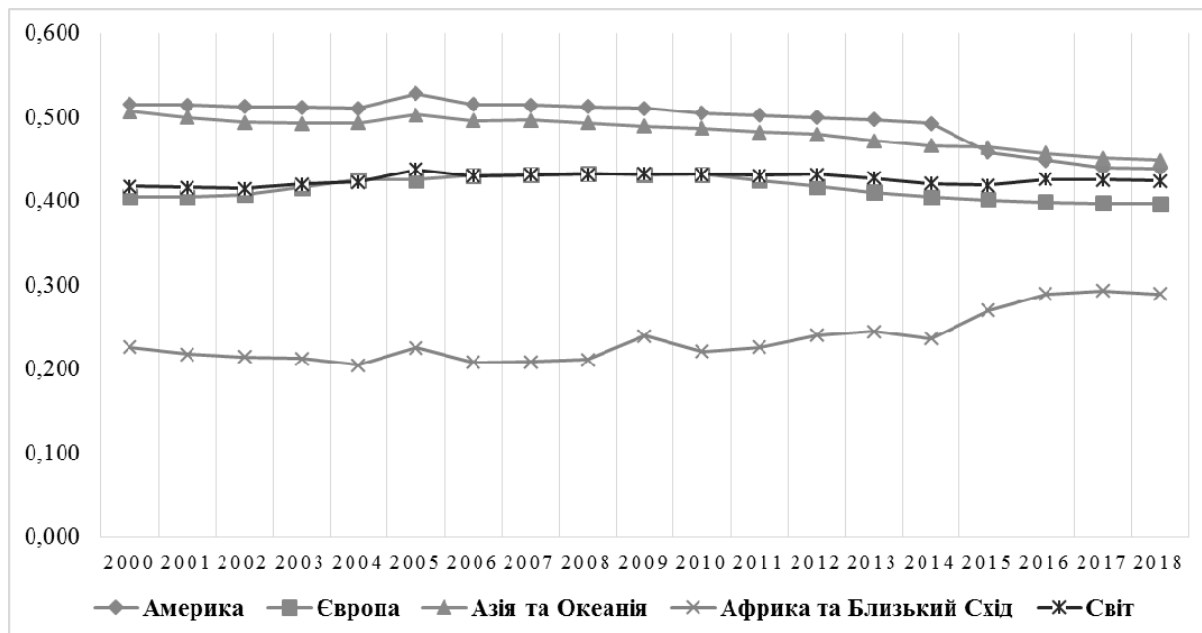


Рис. Ж.10. Динаміка регіональних індексів інтегрального рівня демографічної складової економічної безпеки

Примітка: розраховано автором

Продовження додатку Ж

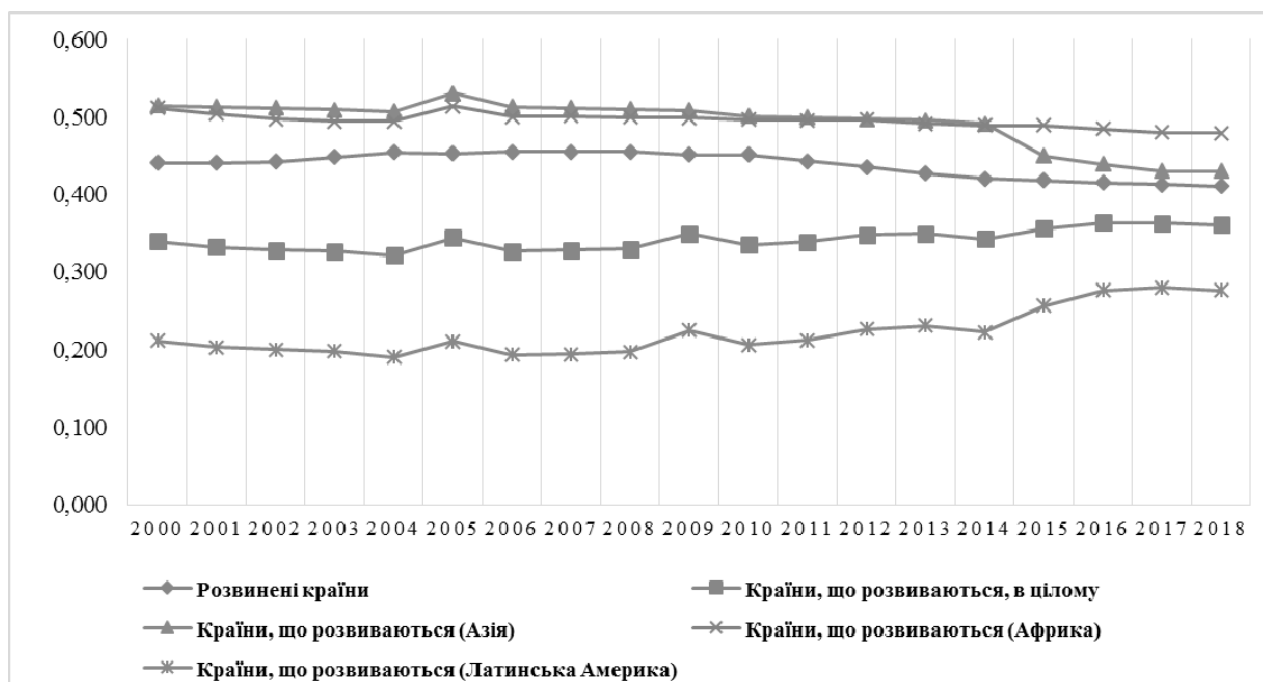


Рис. Ж.11. Динаміка індексів інтегрального рівня демографічної складової економічної безпеки за групами країн

Примітка : розраховано автором

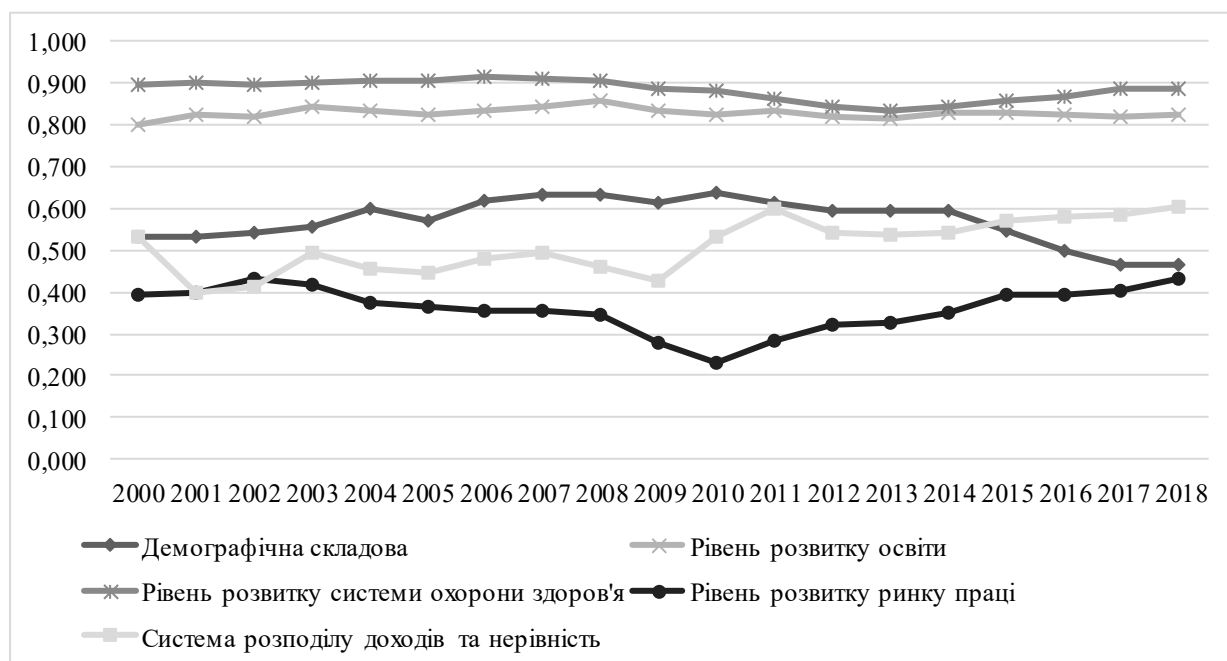


Рис. Ж.12 Індекси кореляції рівня соціальної безпеки та її складових

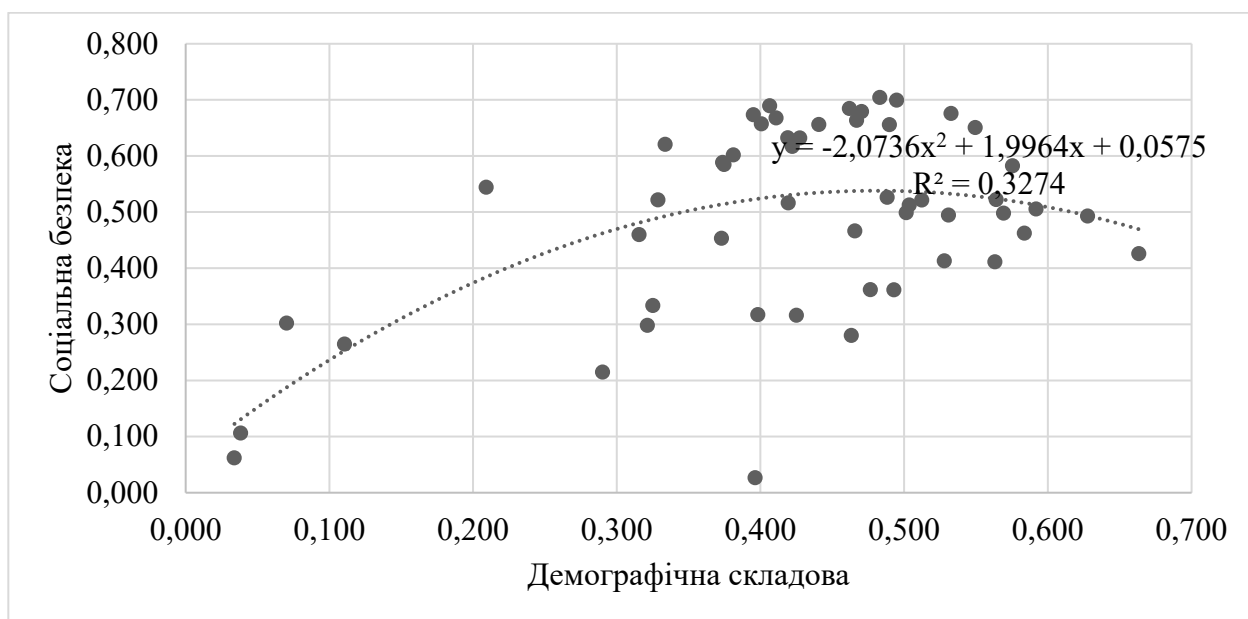


Рис. Ж.13. Регресійна модель залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня демографічної складової безпеки

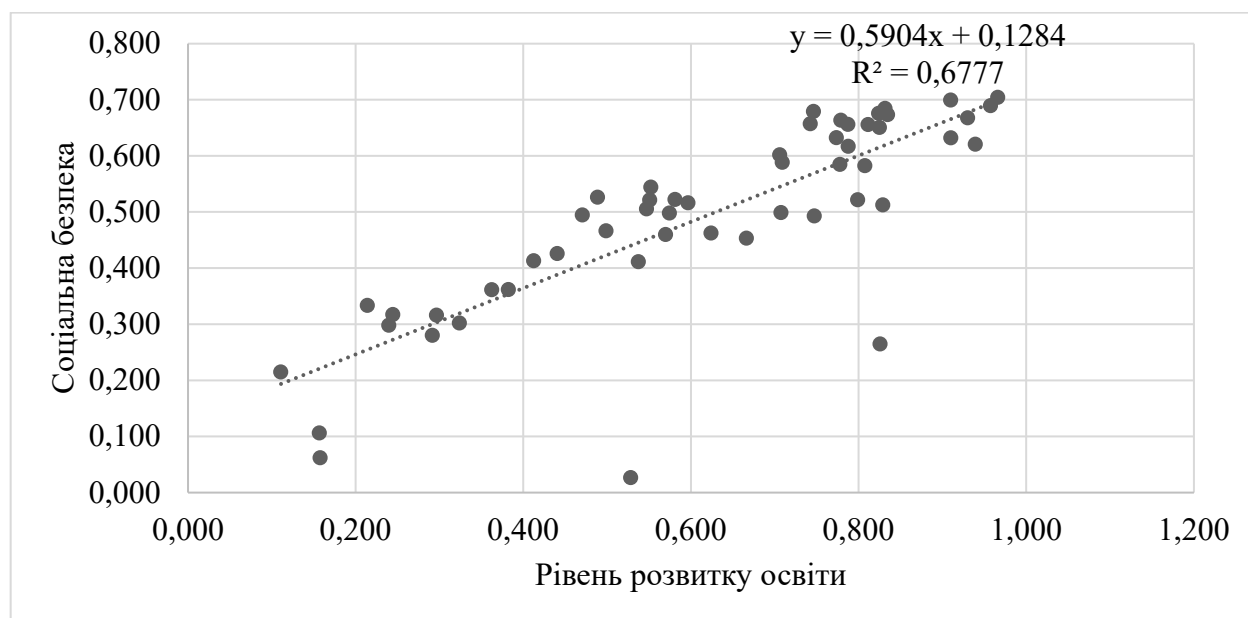


Рис. Ж.14. Регресійна модель залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня розвитку системи освіти

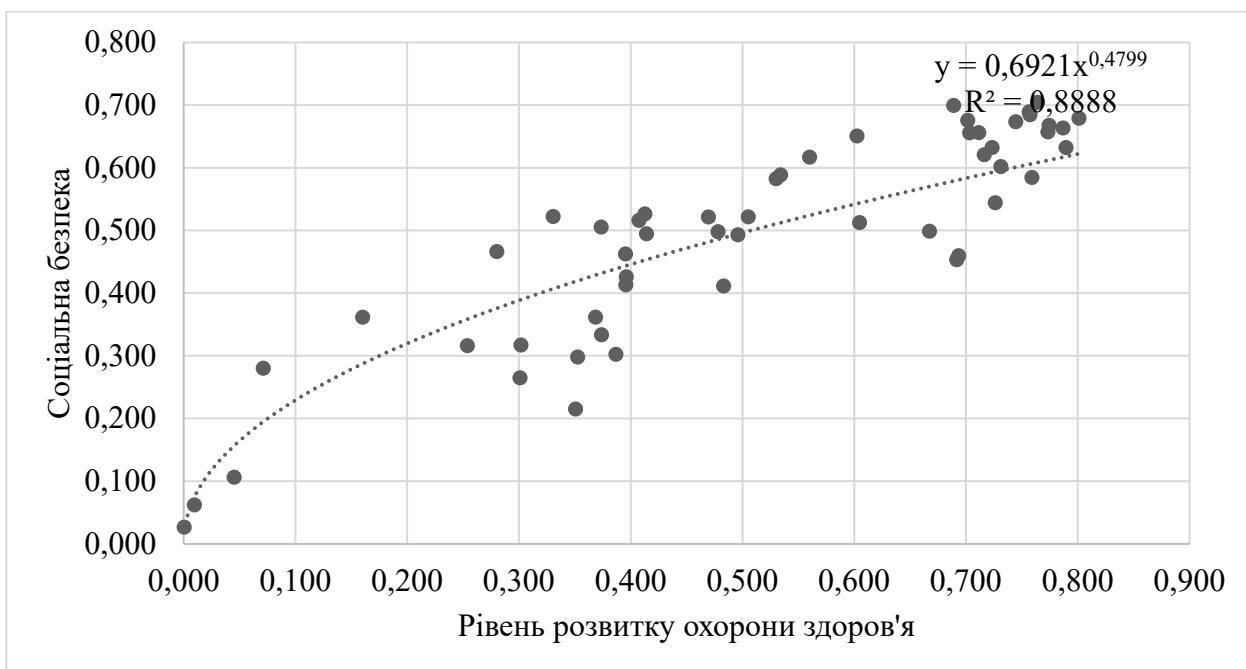


Рис. Ж.15. Регресійна модель залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня розвитку системи охорони здоров'я

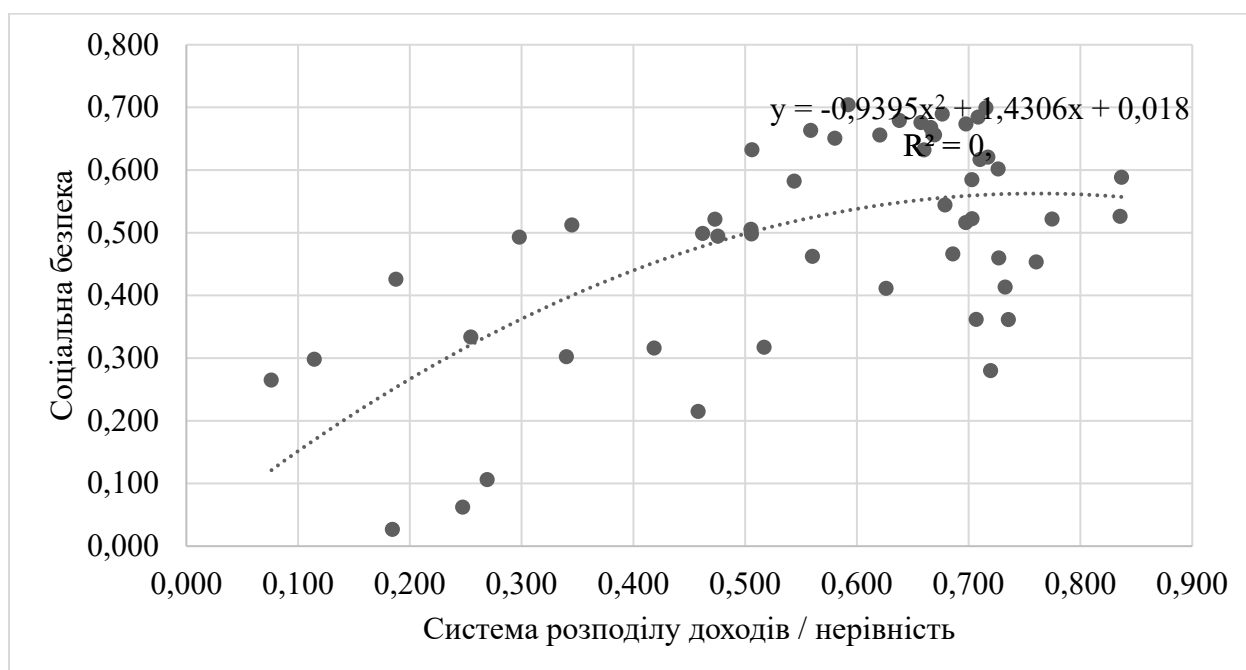


Рис. Ж.16. Регресійна модель залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня нерівності та системи розподілу доходів

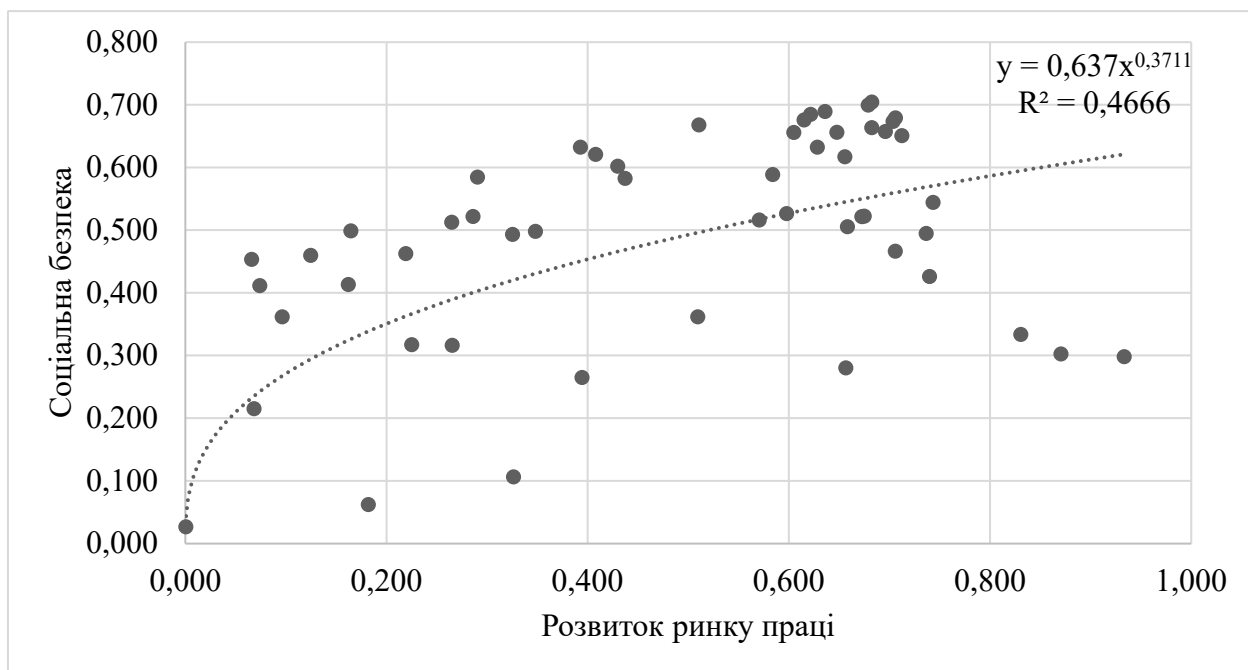


Рис. 17. Регресійна модель залежності рівня соціальної безпеки країн від рівня розвитку ринку праці

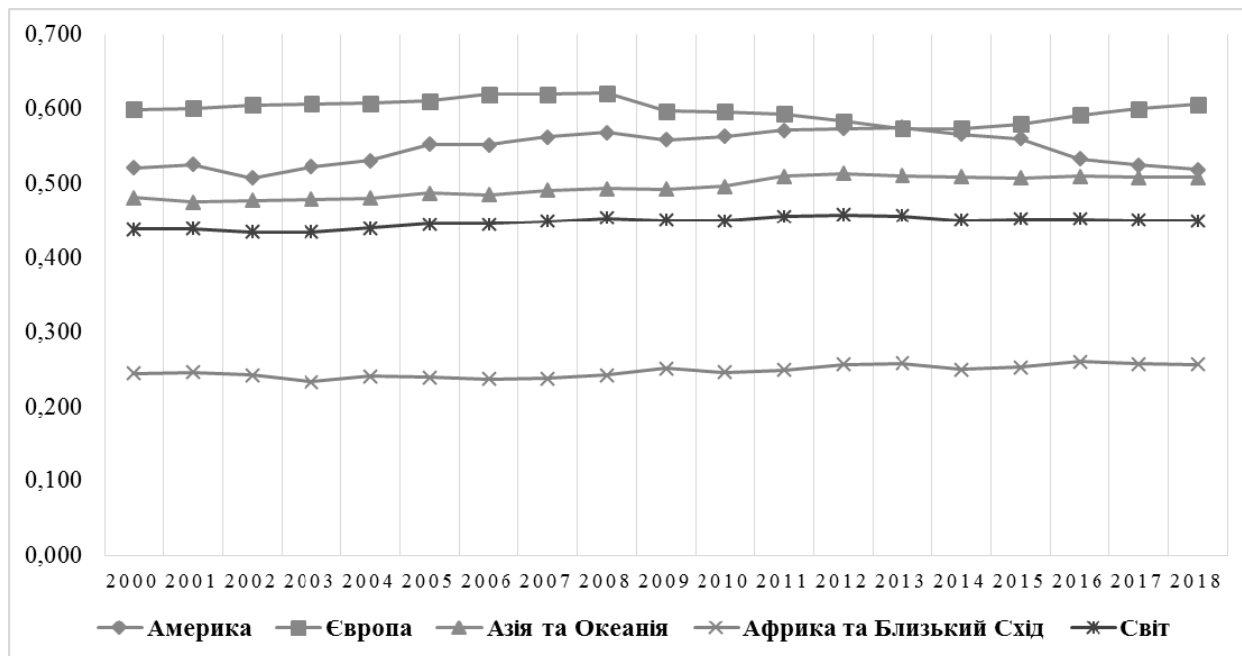


Рис. Ж.18. Динаміка регіональних індексів соціальної безпеки

Примітка: розраховано автором

Продовження додатку Ж

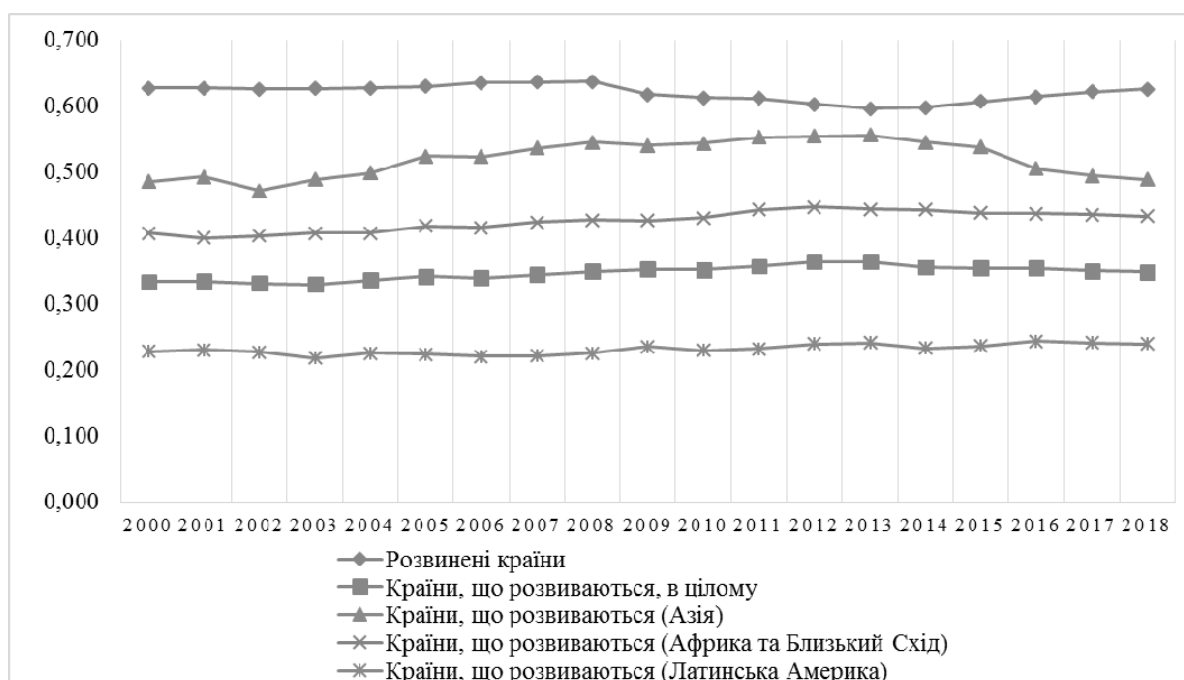


Рис. Ж.19. Динаміка індексів інтегрального рівня соціальної безпеки за групами країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку

Примітка: розраховано автором

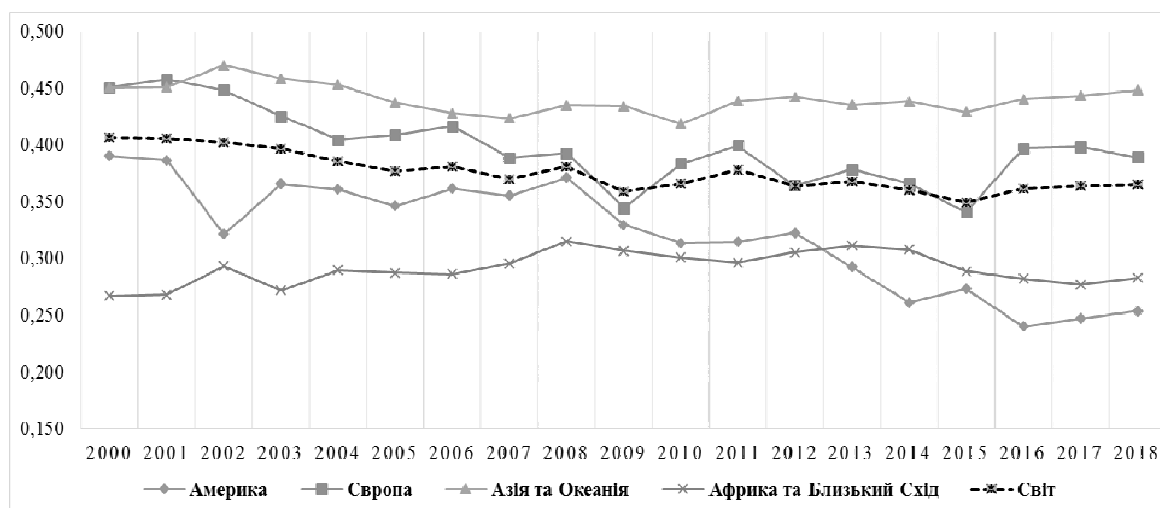


Рис. Ж.20. Динаміка регіональних індексів економічної безпеки

Примітка: розраховано автором

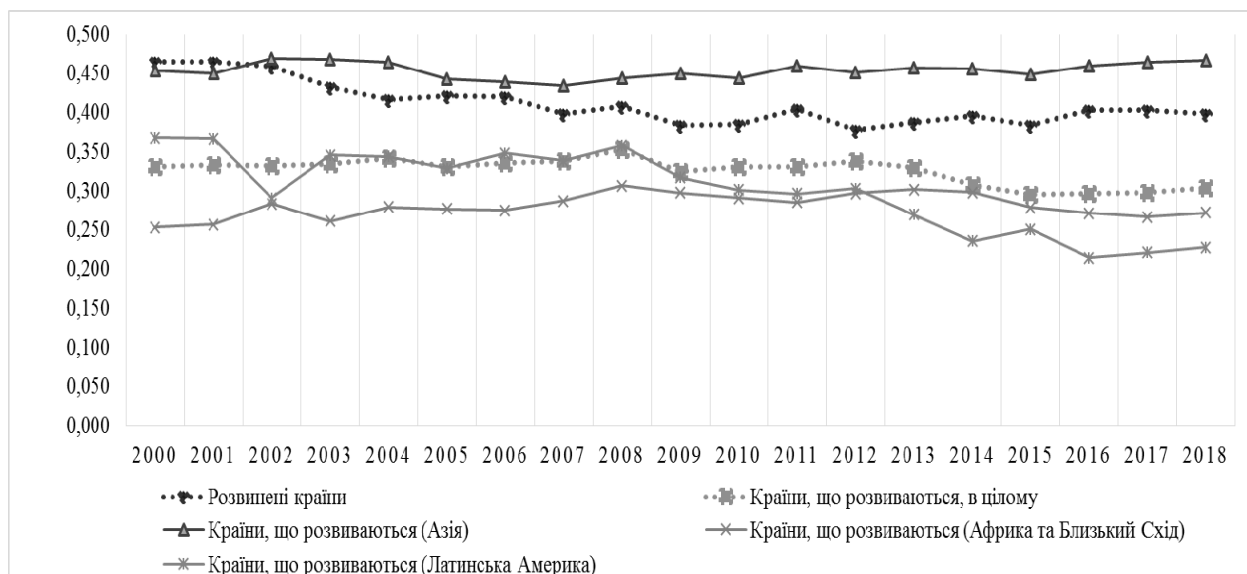


Рис. Ж.21. Динаміка індексів інтегрального рівня економічної безпеки за групами країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку

Примітка: розраховано автором

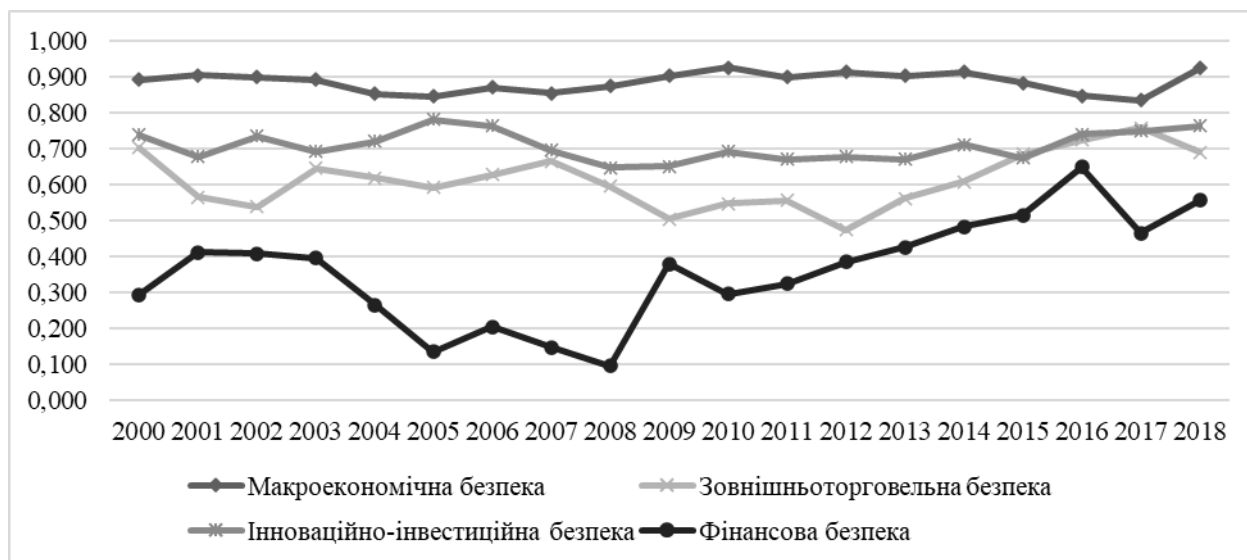


Рис. Ж.22. Індеси кореляції рівня економічної безпеки та її складових

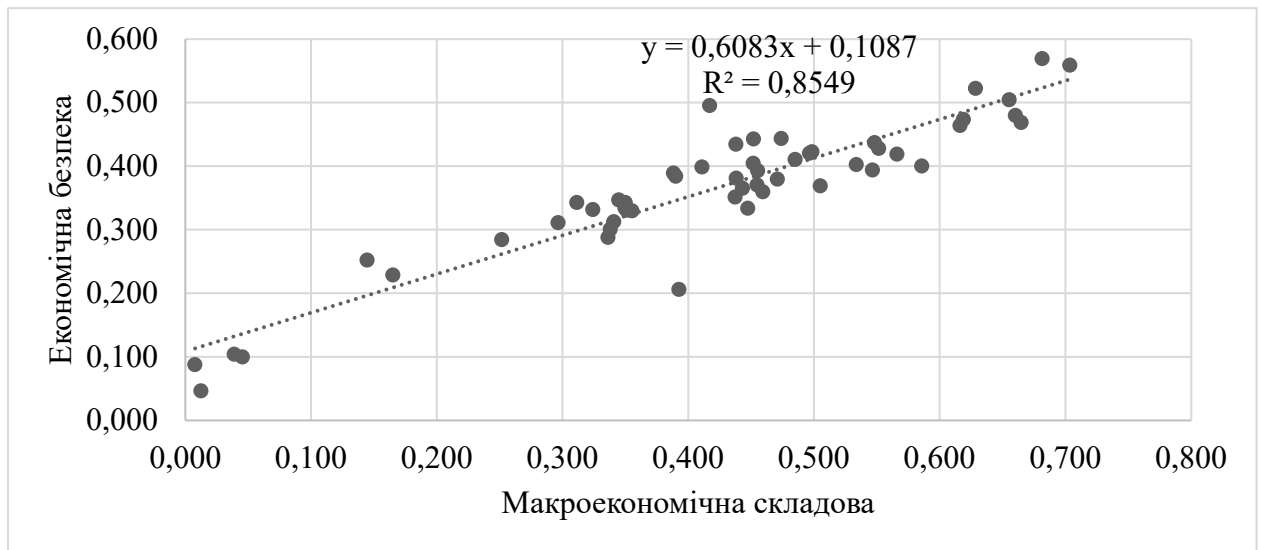


Рис. Ж.23. Регресійна модель залежності рівня економічної безпеки країн від макроекономічної складової

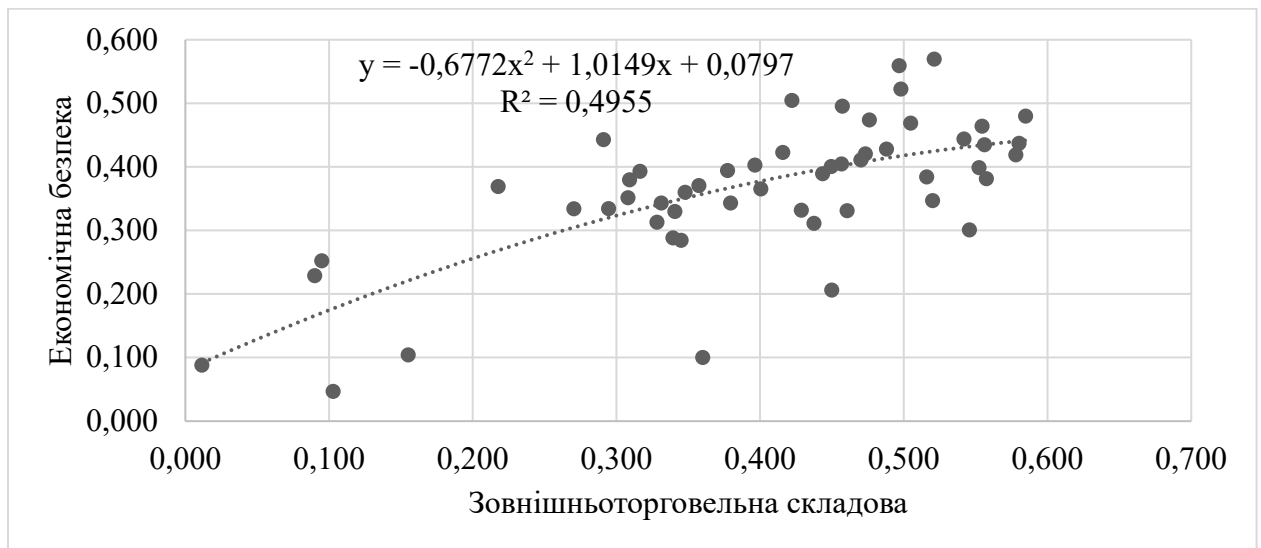


Рис. Ж.24. Регресійна модель залежності рівня економічної безпеки країн від зовнішньоторговельної складової

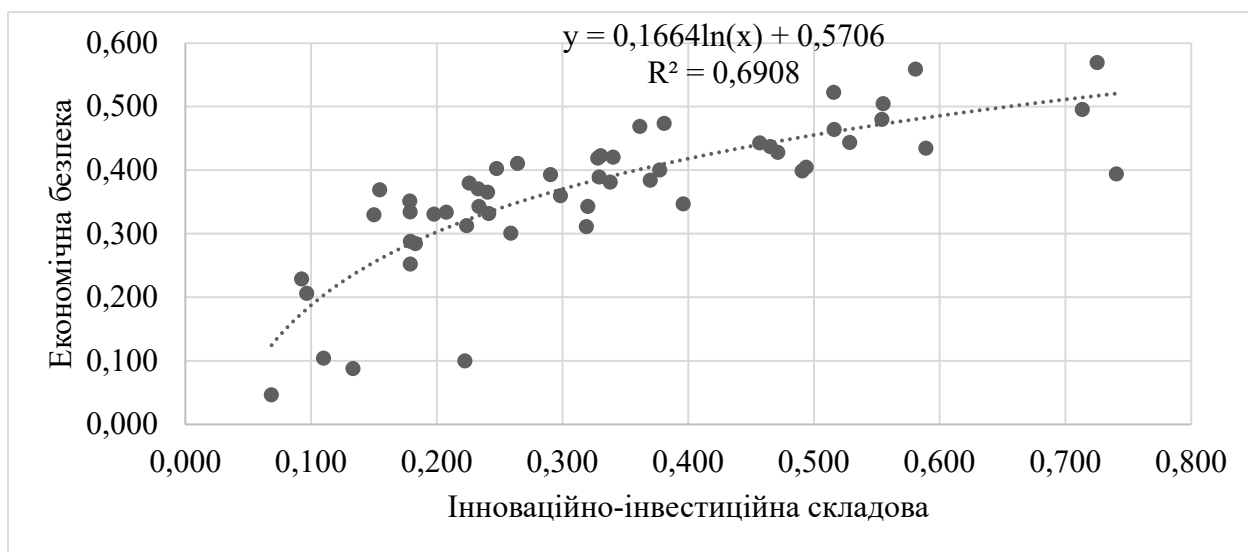


Рис. Ж.25. Регресійна модель залежності рівня економічної безпеки країн від інноваційно-інвестиційної складової

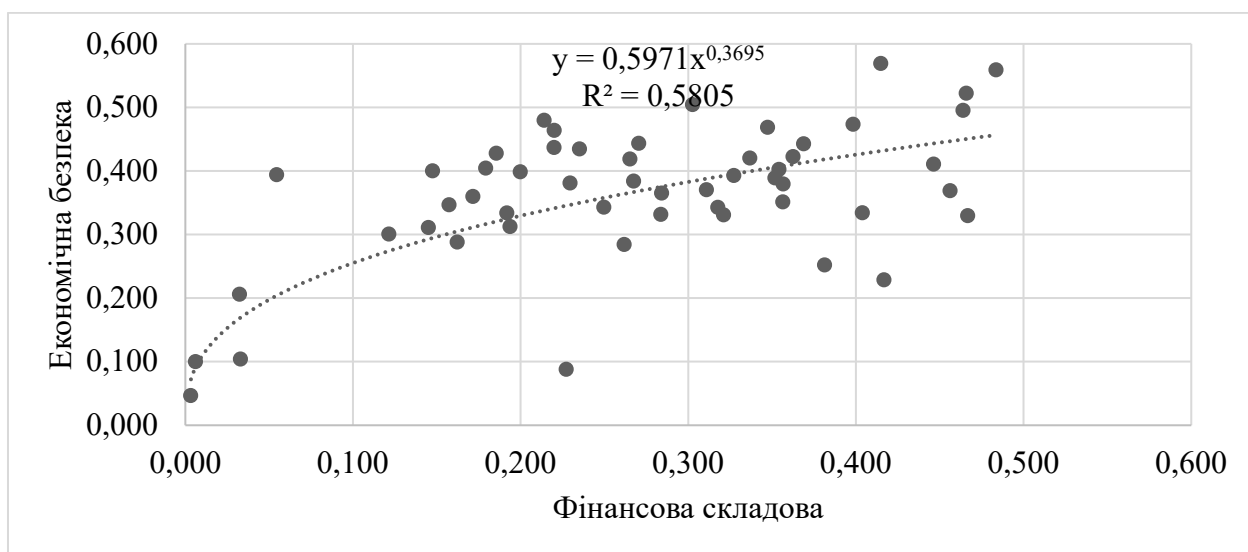


Рис. Ж.27. Регресійна модель залежності рівня економічної безпеки країн від фінансової складової

Продовження додатку Ж

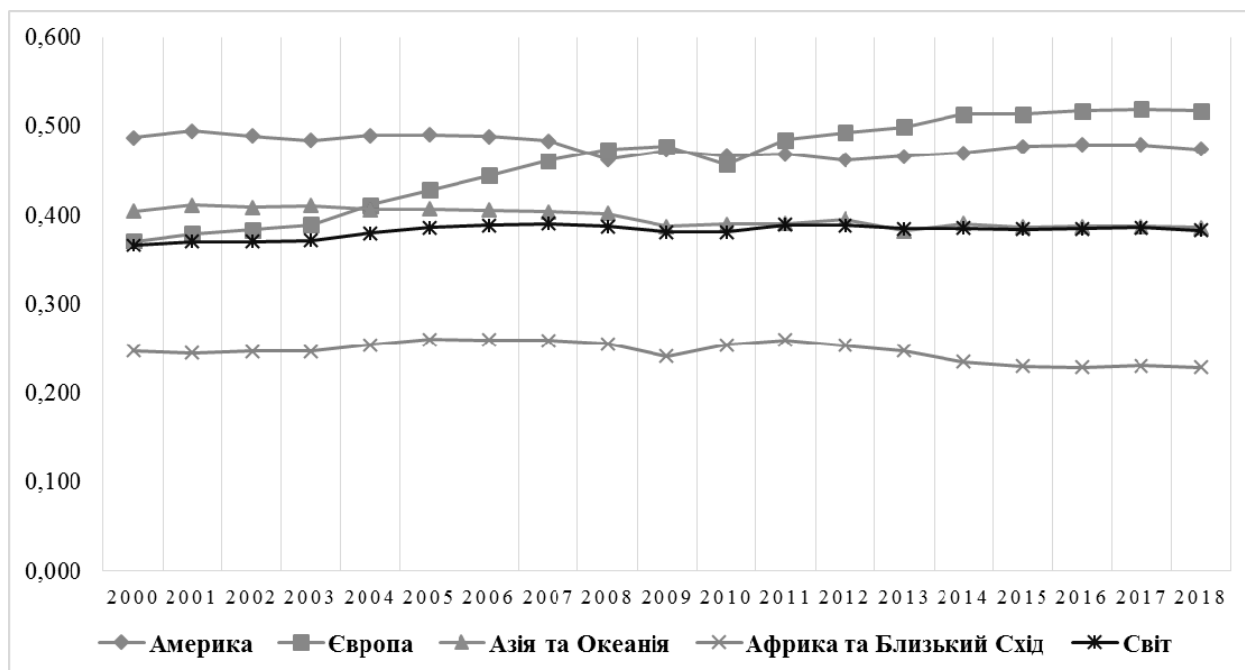


Рис. Ж.28. Динаміка регіональних індексів екологічної складової безпеки

Примітка: розраховано автором

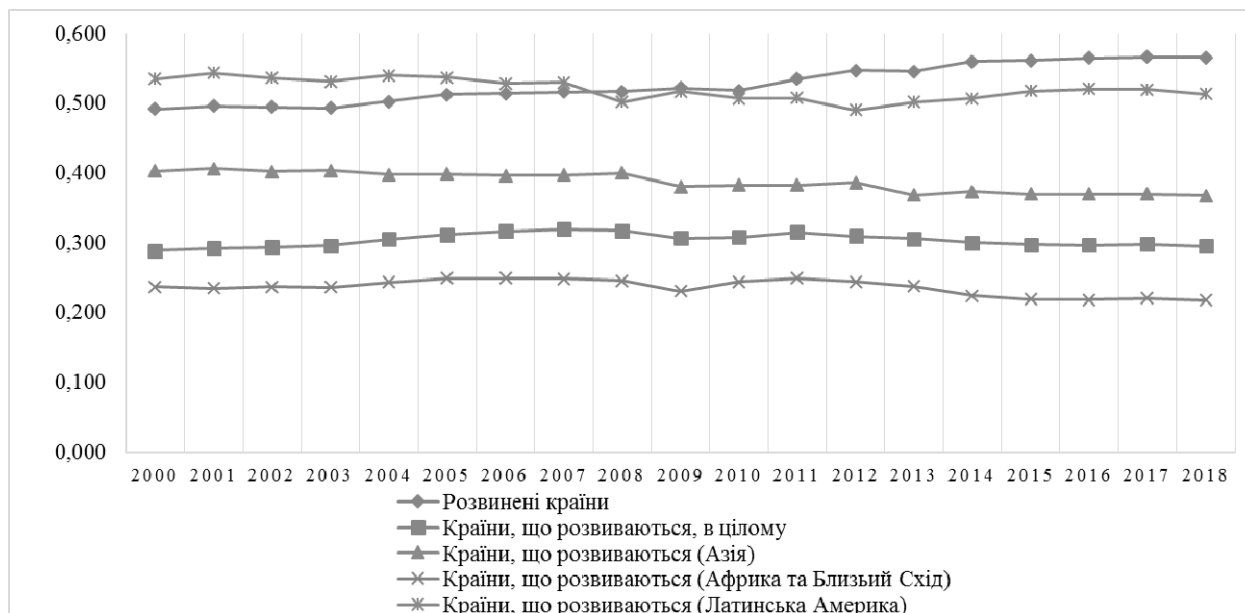


Рис. Ж.29. Динаміка індексів інтегрального рівня екологічної безпеки за групами країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку

Примітка: розраховано автором

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка та структура населення за регіонами світу

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Населення, млн осіб											
Африка	227,8	283,4	363,4	476,4	630,4	811,0	1039,3	1340,6	1688,3	2076,8	2489,3
Азія	1404,9	1705,0	2142,5	2649,6	3226,1	3741,3	4209,6	4641,1	4974,1	5188,9	5290,3
Європа	549,3	605,4	656,9	693,6	720,9	725,6	736,4	747,6	741,3	727,8	710,5
Латинська Америка	168,8	220,5	286,7	361,3	442,8	521,8	591,4	654,0	706,3	742,3	762,4
Північна Америка	172,6	204,6	231,0	254,0	279,8	312,4	343,3	368,9	390,6	410,2	425,2
Океанія	13,0	16,0	19,9	23,2	27,3	31,4	36,9	42,7	47,9	52,8	57,4
Населення, % до чисельності світу											
Африка	9,0	9,3	9,8	10,7	11,8	13,2	14,9	17,2	19,7	22,6	25,6
Азія	55,4	56,2	57,9	59,4	60,6	60,9	60,5	59,5	58,2	56,4	54,3
Європа	21,7	19,9	17,8	15,6	13,5	11,8	10,6	9,6	8,7	7,9	7,3
Латинська Америка	6,7	7,3	7,7	8,1	8,3	8,5	8,5	8,4	8,3	8,1	7,8
Північна Америка	6,8	6,7	6,2	5,7	5,3	5,1	4,9	4,7	4,6	4,5	4,4
Океанія	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Населення, середньорічні темпи приросту у %											
Африка	-	2,2	2,5	2,7	2,8	2,6	2,5	2,6	2,3	2,1	1,8
Азія	-	2,0	2,3	2,1	2,0	1,5	1,2	1,0	0,7	0,4	0,2
Європа	-	1,0	0,8	0,5	0,4	0,1	0,1	0,2	-0,1	-0,2	-0,2
Латинська Америка	-	2,7	2,7	2,3	2,1	1,7	1,3	1,0	0,8	0,5	0,3
Північна Америка	-	1,7	1,2	1,0	1,0	1,1	0,9	0,7	0,6	0,5	0,4
Океанія	-	2,1	2,2	1,5	1,6	1,4	1,6	1,5	1,2	1,0	0,8

Примітка: розраховано автором за даними [331]

Таблиця Ж.2

Населення у віці 65+ за регіонами світу

	1950		2000		2020 (прогноз)		2050 (прогноз)	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Світ	128709	5,1	422209	6,9	727606	9,3	1548854	15,9
Африка	7387	3,2	27174	3,4	47096	3,5	143103	5,7
Азія	56617	4,0	216688	5,8	411604	8,9	954680	18,0
Європа	43736	8,0	107011	14,7	142905	19,1	199896	28,1
Латинська Америка	5 927	3,5	29 653	5,7	58 651	9,0	144 623	19,0
Північна Америка	14097	8,2	38601	12,4	61901	16,8	96278	22,6
Океанія	946	7,3	3080	9,8	5447	12,8	10272	17,9

Примітка: розраховано автором за даними [331, 396]

Таблиця Ж.3

**Динаміка показників природного приросту населення
за регіонами світу**

Регіони	1950- 1955	1970- 1975	1990- 1995	2010- 2015	2030- 2035	2045- 2050	1950- 1955	1970- 1975	1990- 1995	2010- 2015	2030- 2035	2045- 2050
	народжуваність, на 1000 населення						смертність, на 1000 населення					
Світ	36,9	31,5	24,2	19,5	16,0	14,6	19,1	12,0	9,1	7,7	8,2	9,4
Африка	47,9	46,0	40,5	35,9	28,4	24,1	26,7	18,7	14,3	9,3	6,9	6,5
Азія	42,0	34,9	24,2	17,6	13,4	11,8	22,6	12,0	8,0	6,9	8,2	10,1
Європа	21,5	15,6	11,5	10,9	9,2	9,6	11,2	10,2	11,2	10,9	12,0	13,3
Латинська Америка	42,5	35,0	25,7	17,7	13,2	11,2	15,5	9,5	6,5	6,0	7,3	8,8
Північна Америка	24,4	15,6	15,3	12,4	11,4	10,8	9,5	9,2	8,6	8,1	9,4	10,6
Океанія	27,8	23,9	19,8	17,4	14,5	13,7	13,3	9,5	7,6	6,9	7,4	8,4

Примітка: складено автором на основі [396]

Таблиця Ж.4

Класифікація демографічних показників як індикаторів безпеки

Індикатор	Характер індикатору як чинника безпеки
1	2
Чисельність населення, середньорічні темпи приросту, % (P_g)	Стимулятор (додатне значення); Дестимулятор (від'ємне значення, зростання за межі верхнього критичного значення)
Очікувана тривалість життя при народженні, років (L_{Ex})	Стимулятор; Дестимулятор (за межею верхнього критичного значення)
Медіанний вік, років (MA)	Стимулятор; Дестимулятор (за межею верхнього критичного значення)
Частка населення у віці 65+, % (P_{old})	Дестимулятор
Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, осіб на 100 осіб у віці 15-64 років (DR)	Дестимулятор
Населення у віці 65+ на 100 осіб у віці 15-65 років (коефіцієнт пенсійного навантаження) (DR_{old})	Дестимулятор
Коефіцієнт дитячої смертності, малюків до 1 року на 1000 народжених (D_{inf})	Дестимулятор

Продовження додатку Ж

Продовження табл. Ж.4

1	2
Коефіцієнт життєвості (VR)	Стимулятор; Дестимулятор (за межею верхнього критичного значення для найменш розвинених країн)
Рівень фертильності (FR)	Стимулятор; Дестимулятор (за межею верхнього критичного значення для найменш розвинених країн)
Коефіцієнт міграційного приросту, на 1000 осіб населення (NMR)	Стимулятор; Дестимулятор (за межею верхнього та нижнього критичних значень)

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.5

Динаміка граничних значень індикаторів демографічної складової економічної безпеки країн світу за період 2000-2018 рр.

Індикатор	Граничні значення*	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Населення, темп приросту %	СП	1,30	1,25	1,23	1,19	1,13	1,12	1,10	-15,4
	НК	-1,28	-2,67	-4,82	-1,60	-0,91	-0,96	-0,98	-23,5
	НП	0,01	-0,70	-1,79	-0,20	0,11	0,08	0,06	337,2
	ВП	2,59	3,20	4,25	2,58	2,15	2,16	2,14	-17,4
	ВК	3,88	5,17	7,28	3,98	3,17	3,20	3,18	-18,1
Очікувана тривалість життя	СП	67,55	68,65	69,90	71,17	72,18	72,38	72,60	7,5
	НК	52,51	53,57	55,60	57,93	59,54	59,90	59,90	14,1
	НП	60,05	61,13	62,77	64,57	65,88	66,16	66,16	10,2
	ВП	75,05	76,17	77,02	77,77	78,48	78,60	78,60	4,7
	ВК	82,59	83,74	84,20	84,41	84,83	84,87	84,87	2,8
Медіанний вік	СП	26,3	26,3	27,4	28,5	29,6	29,6	30,9	17,5
	НК	11,3	11,3	12,1	13,1	14,1	14,1	15,3	36,1
	НП	18,8	18,8	19,8	20,8	21,9	21,9	23,1	23,0
	ВП	33,8	33,8	35,0	36,2	37,3	37,3	38,7	14,4
	ВК	41,3	41,3	42,7	43,9	45,1	45,1	46,5	12,4

Продовження додатку Ж

Продовження табл. Ж.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка населення у віці 65+	СП	6,87	7,20	7,43	7,78	8,43	8,65	8,87	29,1
	НК	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-
	НП	1,47	1,56	1,55	1,51	1,68	1,82	1,98	34,9
	ВП	12,28	12,84	13,32	14,06	15,17	15,47	15,77	28,4
	ВК	17,72	18,52	19,24	20,37	21,97	22,34	22,70	28,1
Демографічне навантаження	СП	58,75	55,55	53,39	52,52	52,60	52,79	53,00	-9,8
	НК	29,79	27,46	24,42	23,91	24,60	25,01	25,52	-14,3
	НП	44,32	41,55	38,95	38,26	38,64	38,95	39,30	-11,3
	ВП	73,18	69,55	67,82	66,79	66,55	66,63	66,70	-8,9
	ВК	87,71	83,64	82,35	81,14	80,60	80,57	80,48	-8,2
Населення у віці 65+ на 100 осіб у віці 15-65 років	СП	10,92	11,21	11,41	11,87	12,87	13,22	13,58	24,4
	НК	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-
	НП	3,02	2,93	2,67	2,34	2,31	2,49	2,69	-10,9
	ВП	18,81	19,49	20,15	21,41	23,42	23,95	24,47	30,1
	ВК	26,76	27,83	28,94	31,01	34,04	34,75	35,43	32,4
Коефіцієнт дитячої смертності	СП	53,2	46,3	39,9	34,5	30,6	29,7	28,9	-45,7
	НК	3,2	2,4	2,9	2,7	1,7	1,4	1,2	-62,8
	НП	28,3	24,4	21,5	18,6	16,2	15,6	15,1	-46,6
	ВП	78,1	68,2	58,3	50,4	45,0	43,8	42,7	-45,3
	ВК	103,2	90,2	76,9	66,3	59,5	58,0	56,6	-45,1
Коефіцієнт життєвості	СП	2,53	2,51	2,52	2,52	2,51	2,47	2,47	-2,5
	НК	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-
	НП	0,25	0,31	0,38	0,44	0,59	0,60	0,60	138,0
	ВП	4,81	4,71	4,65	4,61	4,43	4,34	4,34	-9,7
	ВК	7,10	6,92	6,80	6,72	6,37	6,23	6,23	-12,4
Рівень фертильності	СП	2,70	2,61	2,55	2,49	2,45	2,43	2,50	-7,3
	НК	0,17	0,29	0,44	0,50	0,59	0,60	0,60	256,0
	НП	1,44	1,45	1,50	1,50	1,52	1,52	1,52	5,8
	ВП	3,95	3,77	3,61	3,48	3,37	3,34	3,34	-15,5
	ВК	5,22	4,93	4,67	4,48	4,30	4,26	4,26	-18,4
Коефіцієнт міграційного приросту	СП	-	-	-	-	-	-	-	-
	НК	-21,1	-21,1	-41,5	-14,3	-9,8	-9,8	-9,8	-53,8
	НП	-8,2	-8,2	-16,5	-5,1	-3,6	-3,6	-3,6	-56,2
	ВП	17,3	17,3	33,3	13,1	8,6	8,6	8,6	-50,3
	ВК	30,2	30,2	58,3	22,3	14,7	14,7	14,7	-51,1

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором за даними [331, 390, 397]

Таблиця Ж.6

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за демографічними
індикаторами ***

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-П	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-П	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
1	2	3	4	5
Населення, темпи приросту (P_g)	6 країн (11,3%) ВП-ВК: Ємен, Катар, Ангола НК-НП: Польща, Росія, Україна	3 країн (5,7%) >ВК: Бахрейн, Кувейт, ОАЕ	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Нігерія, Ірак НК-НП: Куба, Італія, Україна, Польща, Іспанія, Венесуела, Японія	2 країни (4,2%) >ВК: Бахрейн, Ангола
Очікувана тривалість життя (L_{Ex})	1 країна (1,9%) НК-НП: ПАР	2 країни (4,2%) <НК: Нігерія, Ангола	3 країн (5,7%) НК-НП: ПАР, Ангола, Ємен	1 країна (1,9%) <НК: Нігерія
Медіанний вік, (MA)	26 країн (49,1%) НК-НП: Ємен, Ангола, Нігерія, Ірак ВП-ВК: США, Н. Зеландія Канада, країни ЄС, Україна, Росія, Японія, Австралія,	-	26 країн (49,1%) НК-НП: Ангола, Нігерія, Ємен, Ірак ВП-ВК: Канада, Куба, країни ЄС, Україна, Росія, Корея, Таїланд, Сінгапур	2 країни (4,2%) >ВК: Італія, Японія
Частка населення у віці 65+ (P_{old})	21 країна (39,6%) ВП-ВК: країни ЄС, Канада, США, Україна, Росія, Японія, Австралія	1 країна (1,9%) >ВК: Італія	17 країн (32,1%) ВП-ВК: країни ЄС, Канада, Україна	2 країни (4,2%) >ВК: Італія, Японія

Продовження додатку Ж

Продовження табл. Ж.6

1	2	3	4	5
Демографічне навантаження (DR)	2 країни (4,2%) ВП-ВК: Нігерія, Ірак	2 країни (4,2%) >ВК: Ємен, Ангола	2 країни (4,2%) ВП-ВК: Ємен, Ірак	2 країни (4,2%) >ВК: Ангола, Нігерія
Коефіцієнт пенсійного навантаження (DR _{old})	17 країн (32,1%) ВП-ВК: країни ЄС, Японія, Україна	2 країни (4,2%) >ВК: Італія, Швеція	16 країн (30,2%) ВП-ВК: країни ЄС, Канада	2 країни (4,2%) >ВК: Італія, Японія
Коефіцієнт дитячої смертності (D _{inf})	-	2 країни (4,2%) >ВК: Ангола, Нігерія	2 країни (4,2%) ВП-ВК: Ємен, Ангола	1 країна (1,9%) >ВК: Нігерія
Коефіцієнт життєвості (VR)	8 країн (15,1%) ВП-ВК: Філіппіни, Ірак, Малайзія НК-НП, <1: Італія, Німеччина, Росія, Швеція, Україна	5 країн (9,4%) >ВК: Саудівська Аравія, Катар, Бахрейн, Кувейт, ОАЕ	14 країн (26,4%) ВП-ВК: Ангола, Алжир, Кувейт, Бахрейн, Ємен, Саудівська Аравія, Єгипет, Ірак НК-НП, <1: Італія, Іспанія, Україна Німеччина, Японія, Фінляндія	2 країни (4,2%) >ВК: Катар, ОАЕ
Рівень фертильності (FR)	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Нігерія, Саудівська Аравія, Ірак	2 країни (4,2%) >ВК: Ангола, Ємен	4 країни (7,5%) ВП-ВК: Ємен, Ірак НК-НП: Корея, Сінгапур	2 країни (4,2%) >ВК: Ангола, Нігерія
Коефіцієнт міграційного приросту (NMR)	-	3 країни (5,7%) >ВК: Катар, Бахрейн, ОАЕ	2 країни (4,2%) ВП-ВК: Кувейт, Катар	2 країни (4,2%) >ВК: Бахрейн <НК: Венесуела

* число країн та їх частка розраховано відносно обсягу досліджуваної вибіркової сукупності (53 країни)

СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.7

Групи країн за інтегральним рівнем демографічної складової безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,055	2 країни (3,8%) Нігерія, Ангола Середній 0,036
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,055-0,287	3 країни (5,7%) Бахрейн, Венесуела, Японія Середній 0,130
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,287-0,424	19 країн (35,8%) Ємен, Італія, Катар, ОАЕ, Україна, Фінляндія, Іспанія, Польща, Франція, ЄС28, Нідерланди, Південна Африка, Ірак, Німеччина, Данія, Швеція, Куба, Росія, Корея Середній 0,373
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,424-0,562	21 країна (39,6%) Індія, Бельгія, Великобританія, Австрія, Філіппіни, Таїланд, США, Швейцарія, Єгипет, Норвегія, Китай, Канада, Індонезія, Нова Зеландія, Бразилія, Аргентина, Мексика, Марокко, Сінгапур, Австралія, Ізраїль Середній 0,4861
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,562-0,794	5 країн (9,4%) Алжир, Малайзія, Колумбія, Чилі, Туреччина, Перу, Саудівська Аравія, Кувейт Середній 0,592
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,794	-

Примітка: побудовано автором

**Динаміка граничних значень індикаторів розвитку освіти в системі
безпеки країн світу за період 2000-2018 рр.**

Індикатор	Граничні значення*	Роки						Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2018	
Державні витрати на систему освіти, %	СП	4,61	4,65	4,63	5,02	4,98	4,97	7,75
	НК	1,44	1,44	1,10	1,56	1,55	1,49	3,82
	НП	3,03	3,05	2,87	3,30	3,27	3,24	6,82
	ВП	6,20	6,26	6,39	6,74	6,69	6,70	8,20
	ВК	7,79	7,87	8,17	8,48	8,41	8,45	8,47
Частка зарахованих до вищих закладів освіти, %	СП	19,08	23,68	27,06	32,72	37,39	38,04	99,39
	НК	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0	0	0,53	7,74	11,72	12,80	-
	ВП	40,80	47,89	53,59	57,70	63,07	63,28	55,10
	ВК	62,66	72,26	80,30	82,85	88,92	88,69	41,53
Індекс освіти	СП	0,52	0,55	0,58	0,61	0,63	0,63	22,67
	НК	0,19	0,23	0,27	0,31	0,35	0,36	89,89
	НП	0,35	0,39	0,43	0,46	0,49	0,50	40,54
	ВП	0,68	0,70	0,73	0,75	0,77	0,77	13,40
	ВК	0,84	0,86	0,89	0,90	0,91	0,91	7,69

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором за даними [273, 390]

Таблиця Ж.9

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за індикаторами розвитку освіти

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Державні витрати на систему освіти, % (GExp _{ed})	6 країн (11,3%) НК-НП: Росія, Китай, Індонезія, Туреччина, Бахрейн, Ангола	1 країн (1,9%) <НК: ОАЕ	5 країн (9,4%) НК-НП: Сінгапур, Катар, Філіппіни, ОАЕ, Бахрейн,	-
Частка зарахованих до вищих закладів освіти, % (SE _{tert})	-	-	3 країн (5,7%) НК-НП: Ангола, Ємен, Нігерія	-
Індекс освіти (EI)	3 країн (5,7%) НК-НП: Ангола, Ємен, Марокко	-	2 країни (3,8%) НК-НП: Ангола, Нігерія	1 країн (1,9%) <НК: Ємен

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.10

Групи країн за інтегральним рівнем розвитку освіти як складової соціальної безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки*	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	< 0,381	10 країн (18,9%) Індонезія, Бахрейн, Індія, Філіппіни, Ірак, Катар, ОАЕ, Нігерія, Ангола, Ємен <i>Середній 0,240</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,381-0,617	15 країн (28,3%) Росія, Малайзія, Колумбія, Італія, Японія, Мексика, Перу, Алжир, ПАР, Таїланд, Китай, Сінгапур, Кувейт, Марокко, Єгипет <i>Середній 0,506</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,617-0,853	22 країни (41,5%) Нідерланди, Австрія, Аргентина, Венесуела, Ізраїль, Австралія, Канада, Чилі, Україна, Корея, Великобританія, США, Франція, Куба, Саудівська Аравія, Швейцарія, Німеччина, Польща, Бразилія, ЄС28, Іспанія, Туреччина <i>Середній 0,770</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	> 0,853	6 країн (11,3%) Норвегія, Данія, Фінляндія, Швеція, Бельгія, Нова Зеландія <i>Середній 0,936</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.11

**Динаміка граничних значень індикаторів розвитку системи охорони
здоров'я в системі безпеки країн світу за період 2000–2018 рр.**

Індикатор	Граничні значення *	Роки							Відносна зміна 2018/ 2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Державні витрати на систему охорони здоров'я, % до ВВП (GE _{ph})	СП	8,56	9,35	9,06	9,46	10,02	10,02	10,02	17,1
	НК	3,71	4,11	3,30	3,13	3,53	3,53	3,53	-4,9
	НП	6,15	6,74	6,19	6,31	6,79	6,79	6,79	10,4
	ВП	10,98	11,96	11,93	12,62	13,26	13,26	13,26	20,8
	ВК	13,41	14,58	14,83	15,79	16,51	16,51	16,51	23,2
Число лікарів, на 1000 осіб населення (Ph)	СП	1,29	1,18	1,28	1,37	1,56	1,59	1,59	22,6
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	100,0
	ВП	2,63	2,53	2,65	2,78	3,11	3,15	3,15	19,7
	ВК	3,98	3,88	4,03	4,20	4,67	4,73	4,73	18,8
Рівень захворюванос ті на туберкульоз (на 100000 осіб) (Inc _{tub})	СП	172	171	162	150	137	134	132	-23,3
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	41	16	11	14	9	10	12	-70,7
	ВП	303	326	325	304	265	258	252	-16,7
	ВК	434	483	490	460	395	382	373	-14,1
Рівень захворюванос ті на ВІЛ (на 1000 осіб) (Inc _{HIV})	СП	0,71	0,58	0,50	0,46	0,41	0,40	0,39	-45,1
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0	0	0	0	0	0	0	-
	ВП	3,84	3,26	2,80	2,28	1,87	1,73	1,59	-58,6
	ВК	7,00	5,96	5,11	4,11	3,33	3,08	2,80	-60,0
Рівень захворюванос ті на малярію (на 1000) (Inc _{mal})	СП	78,87	75,30	75,30	65,89	59,29	59,12	59,12	-25,0
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	19,25	17,42	19,71	12,78	15,34	14,98	14,98	-22,2
	ВП	138,49	133,18	130,89	119,00	103,25	103,27	103,27	-25,4
	ВК	198,51	191,44	186,85	172,46	147,49	147,70	147,70	-25,6

* СП – середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором за даними [390]

Таблиця Ж.12

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за індикаторами розвитку системи охорони здоров'я

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Державні витрати на систему охорони здоров'я, % до ВВП (GExph)	16 країн (30,2%) НК-НП: Ємен, Марокко, Індія, Єгипет, Саудівська Аравія, Корея, Китай, Польща, Росія, Туреччина, Україна, Великобританія, Мексика, Перу, Венесуела, Колумбія	13 країни (24,5%) <НК: Ангола, Алжир, Нігерія, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Катар, Ірак, Філіппіни, Сінгапур, Малайзія, Індонезія, Таїланд	20 країн (37,7%) ВП-ВК: Ємен, Індія, Кувейт, Єгипет, Алжир, Бахрейн, Марокко, Саудівська Аравія, Китай, Туреччина, Росія, Україна, Польща, Перу, Філіппіни, Сінгапур, Мексика, Колумбія, Малайзія, Таїланд	6 країн (11,3%) <НК: Ангола, ОАЕ, Катар, Ірак, Індонезія, Венесуела
Число лікарів, на 1000 ос. нас. (Ph)	-	-	-	-
Рівень захворюваності на туберкульоз (на 100000 осіб) (Inctub)	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Індонезія >СП: Нігерія, Таїланд, Індія, Перу	2 країни (3,8%) >ВК: Філіппіни, ПАР	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Ангола, Індонезія >СП: Нігерія, Таїланд, Індія	2 країни (3,8%) >ВК: Філіппіни, ПАР
Рівень захворюваності на ВІЛ (на 1000 осіб) (IncHIV)	3 країни (5,7%) ВП-ВК: - >СП: Алжир, Таїланд, Україна	1 країна (1,9%) >ВК: ПАР	7 країн (13,2%) ВП-ВК: Ангола >СП: Алжир, Нігерія, Росія, Україна, Бразилія, Чилі	1 країна (1,9%) >ВК: ПАР
Рівень захворюваності на малярію (на 1000) (Incml)	-	2 країни (3,8%) >ВК: Ангола, Нігерія	-	2 країни (3,8%) >ВК: Ангола, Нігерія

* СП – середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.13

**Групи країн за інтегральним рівнем розвитку охорони здоров'я
як складової соціальної безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	< 0,288	7 країн (13,2%) Таїланд, Індія, Індонезія, Філіппіни, Ангола, Нігерія, Південна Африка <i>Середній 0,117</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,288-0,512	20 країн (37,7%) Україна, Саудівська Аравія, Алжир, Колумбія, Мексика, Сінгапур, Китай, Росія, Кувейт, Марокко, Туреччина, Бахрейн, ОАЕ, Перу, Єгипет, Катар, Ємен, Малайзія, Ірак, Венесуела <i>Середній 0,400</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,512-0,735	16 країн (30,2%) ЄС28, Японія, Бельгія, Фінляндія, Великобританія, Канада, Австралія, Італія, Іспанія, Нова Зеландія, Бразилія, Аргентина, Ізраїль, Корея Польща, Чилі <i>Середній 0,662</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	> 0,735	6 країн (11,3%) Швейцарія, Куба, США, Швеція, Німеччина, Норвегія, Франція, Австрія, Данія, Нідерланди <i>Середній 0,771</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.14

Динаміка граничних значень індикаторів розвитку ринку праці в системі безпеки країн світу за період 2000–2018 рр.

Індикатор	Граничні значення*	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Рівень безробіття, % (UR)	СП	5,48	5,73	4,95	5,35	5,22	5,05	4,95	-9,6
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0,01	0,14	1,22	0,74	0,68	0,50	0,48	-
	ВП	11,98	11,31	8,68	9,97	9,75	9,60	9,42	-21,3
	ВК	18,52	16,94	12,43	14,61	14,32	14,18	13,93	-24,8
Рівень безробіття молоді, % (YUR)	СП	12,21	12,80	11,35	12,62	13,19	12,88	12,75	4,4
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0,02	1,49	3,42	2,36	3,16	3,09	3,14	-
	ВП	24,40	24,12	19,29	22,87	23,21	22,66	22,36	-8,3
	ВК	36,66	35,51	27,27	33,19	33,31	32,51	32,03	-12,6
Рівень зайнятості, % (ER)	СП	61,07	60,16	59,85	58,62	58,35	58,43	58,32	-4,5
	НК	41,82	40,75	39,87	37,31	36,95	37,14	37,10	-11,3
	НП	51,48	50,49	49,89	48,00	47,68	47,82	47,75	-7,2
	ВП	70,67	69,82	69,81	69,25	69,01	69,04	68,89	-2,5
	ВК	80,33	79,56	79,84	79,94	79,74	79,72	79,54	-1,0
Вразлива зайнятість, % (VE)	СП	51,54	50,30	48,25	46,54	45,38	45,19	45,00	-12,7
	НК	8,39	8,12	7,25	6,34	6,29	6,12	6,12	-27,1
	НП	30,04	29,28	27,82	26,51	25,90	25,72	25,62	-14,7
	ВП	73,04	71,31	68,69	66,58	64,86	64,66	64,37	-11,9
	ВК	94,69	92,47	89,25	86,74	84,47	84,25	83,88	-11,4

Примітка: розраховано автором на основі [390]

Таблиця Ж.15

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за індикаторами розвитку
ринку праці**

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Рівень безробіття, % (UR)	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Марокко, Польща, Іспанія, Венесуела, Аргентина	4 країни (7,5%) >ВК: Ангола, ПАР, Алжир, Колумбія	7 країн (13,2%) ВП-ВК: Алжир, Ємен, Туреччина, Бразилія, Єгипет, Італія, Аргентина	2 країни (3,8%) >ВК: ПАР, Іспанія
Рівень безробіття молоді, % (YUR)	7 країн (13,2%) ВП-ВК: Фінляндія, Польща, Іспанія, Італія, Колумбія, Чилі, Аргентина	3 країни (5,7%) >ВК: Ангола, Алжир, ПАР	6 країн (11,3%) ВП-ВК: Алжир, Ємен, Саудівська Аравія, Італія, Бразилія, Аргентина	3 країни (5,7%) >ВК: ПАР, Єгипет, Іспанія
Рівень зайнятості, % (ER)	10 країн (18,9%) НК-НП: Марокко, Саудівська Аравія, Туреччина, Україна, Польща, Італія, Іспанія, Франція, Куба, Чилі	4 країни (7,5%) <НК: Алжир, ПАР, Ємен, Ірак	6 країн (11,3%) НК-НП: Марокко, ПАР, Єгипет, Ірак, Туреччина, Італія	1 країн (1,9%) <НК: Алжир, Ємен
Вразлива зайнятість, % (VE)	2 країни (3,8%) ВП-ВК: Нігерія, Індія	-	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Нігерія, Індія, Ангола	-

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.16

Групи країн за інтегральним рівнем розвитку ринку праці як складової соціальної безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	< 0,244	11 країн (20,8%) Ірак, Туреччина, Нігерія, Бразилія, Марокко, Італія, Єгипет, Алжир, Ємен Іспанія, Південна Африка <i>Середній 0,126</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,244-0,487	12 країн (22,6%) Чилі, ЄС28, Фінляндія, Венесуела, Бельгія, Колумбія, Ангола, Саудівська Аравія, Франція, Україна, Індія, Аргентина <i>Середній 0,348</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,487-0,731	24 країна (45,3%) Ізраїль, Швейцарія, Таїланд, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, США, Нова Зеландія, Малайзія, Мексика, Перу, Філіппіни, Корея, Великобританія, Данія, Куба, Австрія, Австралія, Канада, Китай, Польща, Росія, Швеція, Індонезія <i>Середній 0,642</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	> 0,731	6 країн (11,3%) Катар, Бахрейн, ОАЕ, Японія, Кувейт, Сінгапур <i>Середній 0,809</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.17

**Динаміка граничних значень індикаторів нерівності в розподілі доходів
в системі безпеки країн світу за період 2000-2018 рр.**

Індикатор	Граничні значення*	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Рівень бідності 3,2 дол. США на день % населення	СП	47,10	44,70	38,30	31,30	26,30	26,30	26,30	-44,2
	НК	2,85	2,72	1,23	0,88	0,53	0,42	0,40	-85,9
	НП	25,05	23,78	18,60	13,27	8,45	8,51	8,51	-66,0
	ВП	69,15	65,62	58,00	49,33	44,15	44,09	44,09	-36,2
	ВК	91,35	86,68	77,83	67,48	62,13	62,00	62,00	-32,1
Коефіцієнт Джині	СП	67,00	68,73	66,68	64,64	63,10	63,10	63,10	-5,8
	НК	47,68	50,58	49,05	46,83	45,63	45,75	45,75	-4,1
	НП	57,37	59,69	57,90	55,76	54,39	54,45	54,45	-5,1
	ВП	76,63	77,78	75,47	73,51	71,80	71,74	71,74	-6,4
	ВК	86,32	86,89	84,32	82,44	80,57	80,45	80,44	-6,8
Рівень нерівності, % доходів 10% найбагатшого населення	СП	55,32	55,45	54,49	52,87	52,12	52,12	52,12	-5,8
	НК	29,86	32,76	30,18	29,14	29,04	29,04	29,04	-2,7
	НП	42,63	44,14	42,38	41,05	40,62	40,62	40,62	-4,7
	ВП	68,01	66,76	66,60	64,69	63,62	63,62	63,62	-6,4
	ВК	80,78	78,14	78,80	76,60	75,20	75,20	75,20	-6,9
Рівень нерівності, % доходів 1% найбагатшого населення	СП	20,90	21,32	21,76	20,66	20,44	20,44	20,44	-2,2
	НК	8,32	8,18	7,37	7,10	6,94	6,94	6,94	-16,6
	НП	14,63	14,77	14,59	13,90	13,71	13,71	13,71	-6,3
	ВП	27,17	27,87	28,93	27,42	27,17	27,17	27,17	0,0
	ВК	33,48	34,46	36,15	34,22	33,94	33,94	33,94	1,4
Коеф-т співвідношення частки доходів 10% найбагатших до частки доходів 50% населення	СП	6,37	6,29	5,90	5,57	5,39	5,39	5,39	-15,3
	НК	2,11	2,05	1,05	1,37	1,23	1,23	1,23	-41,6
	НП	4,25	4,18	3,48	3,48	3,32	3,32	3,32	-21,9
	ВП	8,48	8,40	8,31	7,65	7,46	7,46	7,46	-12,1
	ВК	10,62	10,52	10,75	9,76	9,55	9,55	9,55	-10,1
Національний дохід на душу населення, дол. США в ППС	СП	7944	9467	12183	14130	16326	17123	17896	125,3
	НК**	1057,2	1225,0	1559,1	1813,4	2139,9	2246,5	2361,0	123,3
	НП**	2559,4	3249,4	4337,0	5347,3	6716,2	7120,1	7608,0	197,3
	ВП	26349	30067	34413	36950	40854	42185	43482	65,0
	ВК	44875	50804	56790	59921	65545	67414	69239	54,3
Темп приросту національного доходу на душу населення, %	СП	3,15	3,13	0,39	1,29	1,25	2,06	2,08	-34,0
	НК	-2,95	-12,02	-7,72	-5,35	-6,57	-5,25	-3,25	9,9
	НП	0,11	-4,42	-3,65	-2,02	-2,65	-1,58	-0,57	-
	ВП	6,19	10,68	4,43	4,59	5,14	5,70	4,73	-23,6
	ВК	9,25	18,29	8,50	7,92	9,06	9,37	7,40	-20,0

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

**дані World Bank для країн з низьким рівнем доходу та нижче середнього

Примітка: розраховано автором за даними [390, 394]

Таблиця Ж.18

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за індикаторами нерівності
в розподілі доходів**

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризика) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризика) ВП-ВК, НК-НП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Рівень бідності 3,2 дол. США на день % населення	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Нігерія, Індонезія, Індія 3 країни (5,7%) >СП: Ангола, ПАР, Китай	>ВК -	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Ангола, Ємен, Індія 7 країн (13,2%) >СП: ПАР, Катар, Кувейт, ОАЕ, Сауд.Аравія, Бахрейн, Індонезія	>ВК -
Коефіцієнт Джині	ВП-ВК: -	>ВК -	ВП-ВК: -	>ВК -
	GI>40 у 22 країн (41,5%)		GI>40 у 19 країн (35,8%)	
Рівень нерівності, % доходів 10% найбагатшого населення	ВП-ВК: - 7 країн (13,2%) >СП: Ангола, ОАЕ, Кувейт, Таїланд, Катар, Туреччина, Сауд. Аравія	>ВК -	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Кувейт, ПАР, Катар 5 країн (9,4%) >СП: Бахрейн, Ірак, Індія, Туреччина, Таїланд,	>ВК -
Рівень нерівності, % доходів 1% найбагатшого населення	1 країна (1,9%) ВП-ВК: Ізраїль 5 країн (9,4%) >СП: Ангола, Ірак, Туреччина, Таїланд, Бразилія	>ВК -	2 країни (3,8%) ВП-ВК: Катар, Бразилія 5 країн (9,4%) >СП: ОАЕ, Ірак, Чилі, Індія, Туреччина, Ізраїль,	>ВК -
Коеф-т співвідношення частки доходів 10% найбагатших до частки доходів 50% населення	ВП-ВК: - 2 країни (3,8%) >СП: ОАЕ, Сауд. Аравія	1 країна (1,9%) >ВК: Кувейт	1 країна (1,9%) ВП-ВК: Сауд.Аравія 2 країни (3,8%) >СП: ОАЕ, Катар	2 країни (3,8%) >ВК: ПАР, Кувейт
Національний дохід на душу населення, дол. США в ППС	3 країни (5,7%) НК-НП: Індія, Ангола, Нігерія	<НК -	3 країни (5,7%) НК-НП: Ангола, Нігерія, Ємен	<НК -
Темп приросту національного доходу на душу населення, %	2 країни (3,8%) НК-НП: ОАЕ, Аргентина	4 країни (7,5%) <НК: Нігерія, Бахрейн, Кувейт, Сауд. Аравія	5 країн (9,4%) НК-НП: Алжир, Нігерія, Бахрейн, Ірак, Колумбія	3 країни (5,7%) <НК: Ангола, Венесуела, Аргентина

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.19

**Групи країн за інтегральним рівнем розподілу доходів
в системі соціальної безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки*	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	< 0,375	10 країн (18,9%) Аргентина, Бахрейн, Саудівська Аравія, Ангола, ОАЕ, Нігерія, Кувейт, Південна Африка, Катар, Венесуела <i>Середній 0,232</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,375-0,565	12 країн (22,6%) Туреччина, США, Чилі, Ірак, Куба, Колумбія, Перу, Сінгапур, Мексика, Бразилія, Ємен, Індія <i>Середній 0,499</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,565-0,756	27 країн (50,9%) Індонезія, Марокко, Італія, ЄС28, Філіппіни, Фінляндія, Нова Зеландія, Корея, Австрія, Єгипет, Малайзія, Франція, Нідерланди, Росія, Таїланд, Японія, Данія, Великобританія, Німеччина, Швеція, Бельгія, Австралія, Швейцарія, Алжир, Канада, Норвегія, Ізраїль <i>Середній 0,682</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	> 0,756	4 країни (7,5%) Польща, Китай, Україна, Іспанія <i>Середній 0,802</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.20

**Динаміка граничних значень макроекономічних індикаторів в
системі безпеки країн світу**

Індикатор	Граничні значення*	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
ВВП на душу населення, дол.	СП	5493	6812	9413	10595	10256	10778	11312	106,0
	НК**	315	352	602	744	759	790	834	116,8
	НП**	1188	1553	3111	4408	4382	4748	4971	318,4
	ВП	17998	24076	33826	35453	31345	32782	34852	93,6
	ВК	30586	41454	58401	60477	52574	54932	58548	91,4
Темп приросту ВВП на душу, %	СП	3,02	3,11	0,60	1,31	1,30	1,94	1,84	-38,9
	НК	-1,61	-10,98	-5,82	-3,88	-7,30	-5,15	-5,21	224,8
	НП	0,72	-3,91	-2,60	-1,28	-2,99	-1,59	-1,67	-333,8
	ВП	5,33	10,13	3,80	3,89	5,59	5,48	5,36	0,7
	ВК	7,65	17,20	7,03	6,49	9,90	9,03	8,90	16,4
Рівень інфляції, %	СП	3,49	3,37	8,93	3,76	1,41	2,16	2,41	-31,1
	НК	-14,09	-11,69	-2,97	-3,78	-11,88	-12,88	-13,84	-1,8
	НП	-5,27	-4,14	3,00	0,00	-5,21	-5,33	-5,69	7,9
	ВП	12,26	10,88	14,86	7,51	8,04	9,66	10,50	-14,3
	ВК	21,08	18,44	20,83	11,29	14,70	17,20	18,65	-11,5
Частка промисловості у ВВП, %	СП	17,07	17,35	16,48	15,63	15,50	15,59	15,57	-8,8
	НК	1,78	2,85	0,82	2,34	4,56	4,32	4,07	128,5
	НП	9,45	10,12	8,68	9,01	10,05	9,97	9,84	4,1
	ВП	24,69	24,57	24,29	22,26	20,95	21,20	21,30	-13,7
	ВК	32,37	31,84	32,15	28,92	26,44	26,85	27,07	-16,4
Частка зайнятих у промисловості, %	СП	21,21	21,32	22,30	22,91	23,11	23,07	22,95	8,2
	НК	9,81	10,52	8,52	10,49	9,70	9,65	9,53	-2,8
	НП	15,53	15,94	15,43	16,72	16,43	16,39	16,26	4,7
	ВП	26,89	26,71	29,17	29,10	29,79	29,76	29,64	10,2
	ВК	32,61	32,13	36,08	35,33	36,51	36,50	36,37	11,5

*СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення;
 **взято дані за групою країн з низьким доходом (НК) та середнім (НП), що обумовлено високим рівнем варіації показника у вибірці країн

Примітка: розраховано автором за даними [390]

Таблиця Ж.21

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн
за макроекономічними індикаторами**

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП **	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)**	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП **	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)**
ВВП на душу населення, дол. (GDPpc)	9 країн (17,0%) НК-НП: Україна, Китай, Індія, Індонезія, Філіппіни, Ірак, Ємен, Нігерія, Ангола < СП: 24 країни (45,3%)	-	9 країн (17,0%) НК-НП: Україна, Індія, Індонезія, Філіппіни, Ємен, Нігерія, Ангола, Алжир, Марокко < СП: 21 країна (39,6%)	-
Темп приросту ВВП на душу, % (GDPag)	>ВК НК-НП: Катар, Кувейт, Марокко, Ангола < СП: 22 країни (41,5%)	2 країни (4,2%) <НК: Аргентина, Ірак	4 країни (8,4%) НК-НП: Бахрейн, Ємен, Ірак, Аргентина < СП: 33 країни (62,3%)	2 країни (4,2%) <НК: Ангола, Венесуела
Рівень інфляції, % (Irate)	1 країна (1,9%) ВП-ВК: Венесуела >СП: 19 країн (35,8%)	3 країни (5,7%) >ВК: Ангола, Туреччина, Україна	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Нігерія, Україна, Туреччина >СП: 23 країни (43,4%)	5 країн (9,4%) >ВК: Ангола, Ємен, Єгипет, Венесуела, Аргентина
Частка промисловості у ВВП, % (Mva)	6 країн (11,3%) НК-НП: Ангола, ОАЕ, Кувейт, Ємен, Ірак, Норвегія < СП: 28 країни (52,8%)	1 країна (1,9%) <НК: - >ВК: Алжир	9 країн (17,0%) НК-НП: ОАЕ, Кувейт, Катар, Ємен, Австралія, Норвегія, Франція, Великобританія, Бразилія < СП: 35 країн (66%)	4 країни (8,4%) <НК: Ірак >ВК: Алжир, Китай, Корея
Частка зайнятих у промисловості, % (Memp)	3 країни (5,7%) НК-НП: Нігерія, Ємен, Перу < СП: 12 країн (22,6%)	1 країна (1,9%) <НК: Ангола	3 країни (5,7%) НК-НП: Нігерія, Ємен, Перу < СП: 29 країн (54,7%)	1 країна (1,9%) <НК: Ангола

*число країн та їх частка розраховано відносно обсягу досліджуваної вибіркової сукупності (53 країни);

**залежно від типу індикатора змінюються зони (С,Д)

Примітка: побудовано автором

Таблиця Ж.22

**Групи країн за інтегральним рівнем
макроекономічної складової безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	-	-
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	< 0,254	7 країн (13,2%) Єгипет, Ірак, Нігерія, Аргентина, Ангола, Венесуела, Ємен <i>Середній 0,095</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,254-0,421	16 країн (30,2%) Ізраїль, Франція, Нідерланди, Канада, ОАЕ, Перу, Південна Африка, Україна, Колумбія, Великобританія, Кувейт, Туреччина, Куба, Бразилія, Австралія, Норвегія <i>Середній 0,356</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,421-0,589	22 країн (41,5%) Швейцарія, Італія, Фінляндія, ЄС28, Сінгапур, Індонезія, Алжир, Індія, Мексика, Росія, Данія, Саудівська Аравія, Бельгія, Марокко, Катар, Філіппіни, США, Бахрейн, Нова Зеландія, Іспанія, Швеція, Чилі <i>Середній 0,488</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,589-0,871	8 країн (15,1%) Китай, Корея, Польща, Німеччина, Малайзія, Японія, Таїланд, Австрія <i>Середній 0,654</i>
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,871	-

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: побудовано автором

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.23

**Динаміка граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів
в системі безпеки країн світу**

Індикатор	Граничні значення* **	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	26,03	27,51	30,76	30,63	28,48	29,44	30,11	15,7
	НК	3,96	3,40	4,26	4,60	3,66	3,94	4,32	9,1
	НП	11,87	11,24	12,86	13,79	10,99	11,81	12,96	9,2
	ВП	56,21	58,41	63,21	61,06	55,54	57,10	57,75	2,7
	ВК	86,60	89,53	95,87	91,69	82,77	84,95	85,58	-1,2
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	25,10	26,60	30,14	29,95	27,65	28,63	29,34	16,9
	НК	3,18	3,25	4,04	4,74	6,03	6,15	6,94	118,2
	НП	9,53	9,76	12,11	13,73	15,06	15,25	16,06	68,5
	ВП	51,12	53,26	58,36	55,16	49,28	51,11	51,73	1,2
	ВК	77,31	80,09	86,77	80,54	71,05	73,73	74,28	-3,9
Індекс стану балансу, %	СП	101,11	101,24	102,04	103,32	102,32	102,34	101,98	0,9
	НК	47,70	35,31	30,10	16,88	60,79	61,47	54,75	14,8
	НП	74,49	68,38	66,19	60,25	81,63	81,97	78,45	5,3
	ВП	127,72	134,10	137,89	146,40	123,02	122,71	125,52	-1,7
	ВК	154,52	167,17	173,98	189,76	143,86	143,21	149,21	-3,4
Зовнішньоторгов. оборот на душу нас., дол.	СП	2576	3501	5766	6324	5543	6029	6522	153,2
	НК*	534	897	1782	2328	2303	2559	2790	422,5
	НП*	879	1347	2946	3726	3258	3213	3721	323,5
	ВП	17305	23420	38145	41777	35722	38596	41778	141,4
	ВК	32131	43471	70740	77466	66102	71379	77269	140,5
Коеф. випере-дження зростання екс. над імпорт., %	СП	100,00	100,30	99,58	100,29	99,91	100,02	99,65	-0,3
	НК	62,96	81,20	77,04	76,00	76,15	76,09	75,07	19,2
	НП	81,54	90,78	88,34	88,18	88,07	88,10	87,40	7,2
	ВП	118,46	109,81	110,81	112,39	111,75	111,94	111,90	-5,5
	ВК	137,04	119,39	122,11	124,58	123,67	123,94	124,23	-9,3
Індекс концен-трації експорту	СП	0,07	0,07	0,09	0,09	0,06	0,06	0,07	-6,5
	НК	-	-	-	-	-	-	-	-
	НП	0,03	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	33,3
	ВП	0,32	0,31	0,33	0,32	0,28	0,28	0,28	-11,7
	ВК	0,57	0,55	0,58	0,56	0,50	0,50	0,50	-12,4
Індекс диверсифікації експорту	СП**	0,56	0,55	0,54	0,54	0,55	0,55	0,55	-2,5
	НК	0,17	0,17	0,20	0,21	0,17	0,18	0,18	7,6
	НП	0,37	0,36	0,37	0,38	0,36	0,36	0,37	-0,1
	ВП	0,75	0,74	0,71	0,70	0,73	0,73	0,72	-3,7
	ВК	0,95	0,93	0,88	0,86	0,92	0,91	0,91	-4,3

*взято дані за групою країн з низьким доходом (НК) та середнім (НП), що обумовлено високим рівнем варіації показника у вибірці країн;

**розрахункові дані (середнє за досліджуваною вибіркою)

**** СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором на основі [331,390]

Таблиця Ж.24

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн
за зовнішньоторговельними індикаторами**

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Експорт товарів та послуг, % до ВВП (Exp)	4 країни (8,4%) НК-НП: США, Японія Аргентина, Бразилія,	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Ангола, Малайзія, Сінгапур	2 країни (4,2%) НК-НП: США, Ємен	2 країни (3,8%) <НК:- >ВК: ОАЕ, Сінгапур
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (Imp)	6 країн (11,3%) ВП-ВК: Нідерланди, Бельгія, Таїланд, Філіппіни, Бахрейн, Ангола	2 країни (3,8%) >ВК: Малайзія, Сінгапур	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Бахрейн, Австрія, Польща, Україна, Таїланд, Малайзія	2 країни (3,8%) >ВК: Бельгія, Сінгапур
Індекс стану балансу, % (Bal)	1 країна (1,9%) НК-НП: Єгипет	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Росія, Катар, Нігерія	3 країни (5,7%) НК-НП: Колумбія, Філіппіни, Єгипет	7 країн (13,2%) <НК: Ємен >ВК: Ангола, ОАЕ, Кувейт, Росія, Катар, Саудівська Аравія
Зовнішньо- торговельний оборот на душу населення, дол. (ExtT)	9 країн (17,0%) НК-НП: Бразилія, Колумбія, Куба, Перу, Україна, Індонезія, Єгипет, Марокко, Ангола <СП: 22 країни (41,5%)	4 країни (8,4%) <НК: Китай, Індія, Ємен, Нігерія	5 країн (9,4%) НК-НП: Аргентина, Перу, Україна, Китай, Марокко <СП: 21 країна (39,6%)	12 країн (22,6%) <НК: Бразилія, Колумбія, Куба, Венесуела, Індія, Індонезія, Філіппіни, Єгипет, Ємен, Нігерія, Алжир, Ангола
Коефіцієнт випередж. зростання експорту над імпортом, % (R)	1 країна (1,9%) НК-НП: Ангола	<НК: -	1 країна (1,9%) НК-НП: Венесуела	1 країна (1,9%) <НК: Ємен
Індекс концентрації експорту (CI)	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Алжир, ОАЕ, Бахрейн, Філіппіни, Норвегія	8 країн (15,1%) >ВК: Ангола, Нігерія, Кувейт, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Чилі, Колумбія, Норвегія, Австралія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, Алжир	5 країн (9,4%)>ВК: Ангола, Нігерія, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела
Індекс диверсифікації експорту (DI)	12 країн (22,6%) ВП-ВК: Ангола, Алжир, Нігерія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела, Перу, Куба	>ВК: -	11 країн (20,8%) ВП-ВК: Чилі, Куба, Перу, Венесуела, Саудівська Аравія, Ірак, Ємен, Катар, Кувейт, Нігерія, Алжир	>ВК: -

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.25

**Групи країн за інтегральним рівнем
зовнішньоторговельної складової безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,172	5 країн (9,4%) Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен Середній 0,091
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,172-0,264	1 країна (1,9%) Алжир Середній 0,218
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,264-0,400	17 країн (32,1%) Індонезія, Австралія, Сінгапур, Аргентина, Катар, Бельгія, Єгипет, Перу, Куба, Україна, Кувейт, Марокко, Чилі, Саудівська Аравія, Колумбія, Філіппіни, Бахрейн Середній 0,335
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,400-0,536	21 країн (39,6%) Корея, Великобританія, Канада, Польща, Фінляндія, Японія, Китай, Таїланд, Мексика, Росія, Південна Африка, Ізраїль, США, Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Норвегія, Бразилія, Нова Зеландія, Малайзія, Індія Середній 0,466
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,536-0,628	9 країн (17,0%) Німеччина, ЄС28, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія Середній 0,561
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,6128	-

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.26

**Динаміка граничних значень інноваційно-інвестиційних
індикаторів в системі безпеки країн світу за період 2000–2018 рр.**

Індикатор	Граничні значення *	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Валове нагромад. основного капіталу, % до ВВП	СП	24,54	24,78	25,70	24,50	23,95	24,17	24,38	-0,6
	НК	14,52	13,68	13,42	10,74	7,15	7,84	8,66	-40,4
	НП	19,55	19,25	19,58	17,64	15,58	16,03	16,55	-15,3
	ВП	29,53	30,31	31,82	31,36	32,32	32,31	32,22	9,1
	ВК	34,56	35,88	37,98	38,27	40,75	40,51	40,11	16,0
ПП (чистий потік), % до ВВП	СП	4,41	2,24	3,82	2,63	3,41	2,32	1,40	-68,2
	НК	-5,36	-6,69	-7,60	-7,07	-8,12	-7,05	-10,14	89,1
	НП	-0,46	-2,21	-1,87	-2,21	-2,33	-2,35	-4,35	848,2
	ВП	9,29	6,69	9,51	7,46	9,16	6,99	7,15	-23,0
	ВК	14,19	11,17	15,23	12,33	14,94	11,70	12,94	-8,8
Витрати на НДДКР, % до ВВП	СП	2,06	1,98	2,00	2,07	2,19	2,30	2,30	12,0
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	1,03	0,95	0,87	0,93	1,03	1,11	1,11	7,7
	ВП	3,08	3,01	3,13	3,22	3,35	3,49	3,49	13,4
	ВК	4,11	4,04	4,27	4,37	4,51	4,69	4,69	14,1
Число спец., що виконують НДДКР, на 1 млн	СП	1080	1142	1244	1381	1478	1478	1478	36,9
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	15,2	8,1	10,7	26,9	24,7	29,1	29,1	91,0
	ВП	2987	3153	3415	3713	3940	3993	3993	33,7
	ВК	4907	5178	5599	6061	6418	6525	6525	33,0
Високо- та середньо технол. сектор в промисл., %	СП	34,66	35,31	37,03	37,53	37,62	36,98	36,98	6,7
	НК	3,13	4,65	5,08	2,95	4,78	5,26	5,26	68,0
	НП	18,95	20,03	21,10	20,29	21,25	21,18	21,18	11,7
	ВП	50,38	50,60	52,95	54,76	53,99	52,79	52,79	4,8
	ВК	66,20	65,98	68,97	72,10	70,47	68,71	68,71	3,8
Високо- технолог. товарний експорт, %	СП	22,70	20,61	17,82	17,71	20,89	20,76	20,41	-10,1
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	7,23	6,13	5,42	6,50	8,24	7,98	7,46	3,2
	ВП	38,18	35,09	30,22	28,92	33,54	33,54	33,35	-12,6
	ВК	53,76	49,67	42,70	40,21	46,28	46,40	46,38	-13,7
ІСТ експорт (товари), %	СП	14,77	14,31	11,26	10,48	11,20	11,51	11,51	-22,0
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	1,78	2,56	2,66	2,56	1,83	2,59	2,59	45,2
	ВП	27,76	26,06	19,86	18,41	20,56	20,44	20,44	-26,3
	ВК	40,83	37,88	28,52	26,39	29,99	29,43	29,43	-27,9
ІСТ експорт (послуги), %	СП	5,18	6,35	8,04	9,09	9,18	10,47	10,47	102,1
	НК	0	0	0	0	0	0	0	-
	НП	0,02	0,07	0,12	0,18	0,27	0,38	0,38	1778,8
	ВП	11,19	13,64	18,38	18,52	19,74	20,56	20,56	83,7
	ВК	17,24	20,97	28,78	28,00	30,36	30,71	30,71	78,1

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором на основі [390]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.27

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за інноваційно-інвестиційними індикаторами

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП *	Зона критичної небезпеки (<НК,>ВК)*	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП*	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)*
Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП (GFCF)	9 країн (17,0%) НК-НП: Аргентина, Бразилія, Колумбія, Великобританія, Росія, Філіппіни, Саудівська Аравія, Бахрейн, ПАР	2 країни (4,2%) <НК: Куба, Кувейт	3 країни (5,7%) НК-НП: Бразилія, Куба, Ірак	1 країна (1,9%) <НК: Венесуела
Прямі іноземні інвестиції (чистий потік), % до ВВП (FDI)	4 країни (8,4%) НК-НП: ОАЕ, Саудівська Аравія, Індонезія, Нова Зеландія	-	3 країни (5,7%) НК-НП: Ангола, Норвегія, Швейцарія	2 країни (4,2%) <НК: Нідерланди, Бельгія
Витрати на НДДКР, % до ВВП (R&Dexp)	29 країн (54,7%) НК-НП: Чилі, Колумбія, Куба, Мексика, Перу, Венесуела, Італія, Іспанія, Польща, Україна, Китай, Індія, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, всі країни Африки та Близького Сходу	-	27 країн (50,9%) НК-НП: Аргентина, Чилі, Колумбія, Куба, Мексика, Перу, Венесуела, Польща, Україна, Індія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни, всі країни Африки та Близького Сходу	-
Число спеціалістів, що вик. НДДКР, на 1 млн нас.(R&Dsp)	- < СП: 26 країн (49,1%)	-	- < СП: 31 країна (58,5%)	-
Високо- та середньо технологічний сектор в промисловості, % (MHVA)	7 країн (13,2%) НК-НП: Перу, Нова Зеландія, Ємен, Бахрейн, Кувейт, Алжир, Ангола	1 країна (1,9%) <НК: Ірак	3 країни (5,7%) НК-НП: Перу, Нова Зеландія, Ірак, Єгипет	3 країни (5,7%) <НК: Ангола, Алжир, Єгипет
Високотехнологічний товарний експорт, % до загального експорту (MHEX)	24 країни (45,3%) НК-НП: Аргентина, Чилі, Куба, Колумбія, Перу, Венесуела, Норвегія, Україна, Росія, Австралія, Нова Зеландія, всі країни Африки та Близького Сходу (окрім Туреччини та Марокко)	-	24 країни (45,3%) НК-НП: Аргентина, Бразилія, Чилі, Перу, Колумбія, Венесуела, Норвегія, Україна, Росія, Австралія, Нова Зеландія, всі країни Африки та Близького Сходу (окрім ОАЕ)	-
ІСТ експорт (товари), % (ISTExg)	19 країни (35,8%) НК-НП: Аргентина, Чилі, Колумбія, Перу, Венесуела, Україна, Росія, країни Африки та Близького Сходу (за винятком Туреччини, ОАЕ та Марокко)	-	31 країна (58,5%) НК-НП: Канада, Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Куба, Перу, Венесуела, Італія, Іспанія, Швейцарія, Бельгія, Норвегія, Україна, Росія, Австралія, Нова Зеландія, Індія, країни Африки та Близького Сходу (за винятком Єгипту)	-
ІСТ експорт (послуги), % (ISTExs)	- < СП: 28 країн (52,8%)	-	1 країна (1,9%) НК-НП: Мексика < СП: 39 країн (73,6%)	-

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.28

**Групи країн за інтегральним рівнем
інноваційно-інвестиційної складової безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,050	-
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,05-0,164	7 країн (13,2%) Алжир, Перу, Ємен, Ангола, Нідерланди, Ірак, Венесуела <i>Середній 0,115</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,164-0,334	24 країн (45,3%) Індія, ОАЕ, Італія, Австралія, Норвегія, Бельгія, Марокко, Росія, Туреччина, Індонезія, Бразилія, Нова Зеландія, Україна, Катар, Саудівська Аравія, Кувейт, Аргентина, Бахрейн, Південна Африка, Єгипет, Куба, Нігерія, Колумбія, Чилі <i>Середній 0,146</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,334-0,503	12 країн (22,6%) США, Франція, Фінляндія, ЄС28 Філіппіни, Великобританія, Таїланд, Швейцарія, Канада, Польща, Мексика, Іспанія <i>Середній 0,412</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,503-0,617	7 країн (13,2%) Швеція, Китай, Малайзія, Данія, Німеччина, Австрія, Японія <i>Середній 0,549</i>
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,617	3 країн (5,7%) Сінгапур, Корея, Ізраїль <i>Середній 0,727</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.29

**Динаміка граничних значень фінансових індикаторів
в системі безпеки країн світу**

Індикатор	Граничні значення*	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Золото-валютні резерви, в місяцях імпорту	СП	5,52	9,58	12,09	13,08	13,05	11,94	10,80	95,7
	НК	1,36	1,51	1,64	1,95	1,73	1,44	1,54	13,2
	НП	2,09	4,30	5,75	6,09	6,91	6,21	5,15	146,0
	ВП	8,95	14,85	18,43	20,07	19,19	17,67	16,46	83,9
	ВК	12,40	20,16	24,82	27,11	25,37	23,44	22,15	78,6
Зовнішній борг на душу населення, дол. США	СП	17522	24101	41895	42837	40225	43179	42836	144,5
	НК	96	109	87	108	135	138	135	40,9
	НП	1335	1390	1991	2757	3009	3199	3286	146,2
	ВП	47435	61157	105719	104899	100094	107925	105743	122,9
	ВК	77547	98458	169967	167374	160362	173101	169067	118,0
Індекс зміни офіц. курсу нац. гр.од. до дол. США, %	СП**	0	0	0	0	0	0	0	
	НК	-71,15	-14,55	-12,22	-9,55	-25,43	-23,96	-26,25	-63,1
	НП	-35,46	-7,25	-6,09	-4,76	-12,67	-11,94	-13,08	
	ВП	35,46	7,25	6,09	4,76	12,67	11,94	13,08	
	ВК	71,15	14,55	12,22	9,55	25,43	23,96	26,25	
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	СП**	0	0	0	0	0	0	0	
	НК	-15,84	-14,61	-14,05	-14,76	-8,54	-8,00	-10,86	-31,5
	НП	-7,90	-7,28	-7,00	-7,36	-4,25	-3,99	-5,41	
	ВП	7,90	7,28	7,00	7,36	4,25	3,99	5,41	
	ВК	15,84	14,61	14,05	14,76	8,54	8,00	10,86	

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

**замість середніх значень взяті нульові значення показника, що відображають оптимальне значення показника

Примітка: розраховано автором на основі [390]

Таблиця Ж.30

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за фінансовими індикаторами

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП *	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)*	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП *	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)*
Золотовалютні резерви, в місяцях (Res)	9 країн (17,0%) НК-НП: Мексика, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Швейцарія, ЄС28, Фінляндія, Австралія	6 країн (11,3%) <НК: США, Канада, Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Україна	21 країна (39,6%) НК-НП: Чилі, Мексика, Венесуела, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Польща, Швеція, Норвегія, Данія, ЄС28, Україна, Австралія, Нова Зеландія, Малайзія, Туреччина, Катар, ОАЕ, ПАР, Марокко	9 країн (17,0%) <НК: США, Канада, Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Австрія, Фінляндія, Ємен, Бахрейн
Зовнішній борг на душу населення, дол. США (ExtDpc)	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Великобританія, Норвегія, Данія	4 країни (8,4%) >ВК: Нідерланди, Швейцарія, Бельгія, Сінгапур	2 країни (3,8%) ВП-ВК: Бельгія, Великобританія	3 країни (5,7%) >ВК: Нідерланди, Швейцарія, Сінгапур
Індекс зміни офіційного курсу нац. гр. од. до долара США, % (CR)	1 країна (1,9%) НК-НП, ВП-ВК: Туреччина	1 країна (1,9%) <НК, >ВК: Ангола	1 країна (1,9%) НК-НП, ВП-ВК: Бразилія	3 країни (5,7%) <НК, >ВК: Аргентина, Туреччина, Ангола
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, % (BD)	3 країни (5,7%) НК-НП, ВП-ВК: Норвегія, Сінгапур, Алжир	2 країни (3,8%) <НК, >ВК: Ірак, Кувейт	8 країн (15,1%) НК-НП, ВП-ВК: США, Аргентина, Бразилія, Куба, Норвегія, Ірак, Єгипет, Саудівська Аравія	2 країни (3,8%) <НК, >ВК: Венесуела, Кувейт

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.31

Групи країн за інтегральним рівнем фінансової складової безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки*	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,062	<i>5 країн (9,4%)</i> Сінгапур, Ангола, Аргентина, Нідерланди, Венесуела <i>Середній 0,026</i>
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,062-0,147	<i>2 країни (3,8%)</i> Норвегія, Туреччина <i>Середній 0,133</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,147-0,272	<i>20 країн (37,7%)</i> Данія, Канада, Італія, Єгипет, Австралія, Швеція, Іспанія, Ємен, Австрія, ЄС28, США, Німеччина, Франція, Кувейт, Бахрейн, Фінляндія, Бельгія, Куба, Швейцарія, Великобританія <i>Середній 0,213</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,272-0,398	<i>17 країн (32,1%)</i> Таїланд, Нігерія, Філіппіни, Індія, Саудівська Аравія, Чилі, Індонезія, Польща, ОАЕ, Мекси-ка, Марокко, Південна Африка, Україна, Катар, Малайзія, Нова Зеландія, Бразилія <i>Середній 0,339</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,398-0,482	<i>8 країн (15,1%)</i> Перу, Японія, Ізраїль, Алжир, Росія, Ірак, Корея, Колумбія <i>Середній 0,442</i>
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,482	<i>1 країна (1,9%)</i> Китай <i>Середній 0,484</i>

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.32

**Динаміка граничних значень екологічних індикаторів в системі
безпеки країн світу**

Індикатор	Гранич і значенн я*	Роки						Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2018	
Рівень енергоємності, МДж / дол. США в ППС(2011)	СП	6,50	6,31	5,80	5,59	5,13	5,13	-21,0
	НК	0,24	0,97	1,32	1,39	1,20	1,20	410,2
	НП	3,14	3,64	3,57	3,49	3,17	3,17	1,0
	ВП	9,85	8,97	8,03	7,68	7,09	7,09	-28,0
	ВК	13,23	11,64	10,28	9,79	9,06	9,06	-31,5
Споживання відновної енергії, % до загального споживання	СП	17,90	17,10	17,04	17,48	18,05	18,05	0,9
	НК	1,95	2,09	2,27	2,52	2,81	2,95	51,3
	НП	5,91	5,98	6,30	6,82	7,40	7,76	31,4
	ВП	37,70	35,80	35,31	35,44	35,81	35,81	-5,0
	ВК	57,63	54,64	53,70	53,52	53,68	53,68	-6,9
Виробництво відновної електроенергії, % до загального виробництва	СП	18,33	17,81	18,55	20,90	22,85	22,85	24,7
	НК	2,00	2,18	2,47	3,02	3,56	3,73	87,1
	НП	6,05	6,23	6,87	8,15	9,37	9,83	62,4
	ВП	46,50	45,31	45,52	47,14	48,84	48,84	5,0
	ВК	74,85	72,99	72,66	73,55	75,00	75,00	0,2
Викиди CO ₂ , т/душу	СП	4,04	4,41	4,76	5,01	4,98	4,98	23,4
	НК	0,44	0,54	0,63	0,72	0,78	0,81	85,1
	НП	1,33	1,54	1,76	1,95	2,04	2,14	60,7
	ВП	14,05	13,75	13,00	12,61	12,66	12,66	-9,9
	ВК	24,12	23,14	21,29	20,26	20,39	20,39	-15,5
Індекс вуглецевої інтенсивності, кг CO ₂ на дол. ВВП в ППС	СП	0,51	0,46	0,39	0,35	0,32	0,32	-35,8
	НК	0,10	0,01	0,06	0,06	0,06	0,06	-34,2
	НП	0,21	0,24	0,22	0,21	0,19	0,19	-5,4
	ВП	0,81	0,69	0,55	0,50	0,45	0,45	-43,5
	ВК	1,11	0,91	0,72	0,64	0,59	0,59	-47,1
Частка населення, що проживає на забрудненій території, %	СП	95,21	95,21	95,44	94,47	91,31	91,30	-4,1
	НК	38,82	38,82	38,42	33,72	25,44	25,46	-34,4
	НП	67,11	67,11	67,02	64,20	58,49	58,49	-12,9
	ВП	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,0
	ВК	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,0
Екологічні податки, % ВВП	СП	1,82	1,79	1,55	1,62	1,67	1,61	-12,0
	НК	0,25	0,24	0,15	0,18	0,22	0,22	-11,9
	НП	0,77	0,68	0,43	0,50	0,57	0,59	-23,5
	ВП	2,88	2,90	2,67	2,75	2,77	2,63	-8,9
	ВК	3,95	4,02	3,80	3,88	3,87	3,65	-7,5

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором за даними [364, 366, 390]

Таблиця Ж.33

**Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за екологічними
індикаторами**

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, > СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, > СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Рівень енергоємності, МДж / дол.	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Росія, Китай, Бахрейн, Нігерія, ПАР > СП: 15 країн (28,3%)	1 країна (1,9%) >ВК: Україна	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Росія, Канада, ПАР > СП: 15 країн (28,3%)	2 країни (3,8%) >ВК: Україна, Бахрейн
Споживання відновної енергії, %	5 країн (9,4%) НК-НП: США, Німеччина, Італія, Росія, Японія < СП: 33 країн (62,3%)	12 країн (22,6%) <НК: Нідерланди, Бельгія, Україна, Корея, Сінгапур, Ірак, Ємен, ОАЕ, Катар, Бахрейн, Кувейт, Алжир	7 країн (13,2%) НК-НП: Нідерланди, Україна, Росія, Японія, Малайзія, Ізраїль, Єгипет < СП: 34 країн (64,2%)	10 країн (18,9%) <НК: Корея, Сінгапур, Ірак, Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, Бахрейн, Кувейт, Алжир, Ємен
Виробництво відновної електроенергії, %	2 країни (3,8%) НК-НП: Великобританія, Нідерланди < СП: 33 країн (62,3%)	13 країн (24,5%) <НК: Польща, Бельгія, Корея, Сінгапур, Ізраїль, Ірак, Саудівська Аравія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, ОАЕ, Алжир	5 країн (9,4%) НК-НП: Куба, Україна, Таїланд, Ірак, Єгипет < СП: 30 країн (56,6%)	11 країн (20,8%) <НК: Корея, Сінгапур, Ізраїль, Саудівська Аравія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, ОАЕ, Алжир, ПАР
Викиди CO ₂ , т/душу	4 країни (7,5%) ВП-ВК: США, Канада, Австралія, Саудівська Аравія > СП: 33 країн (62,3%)	4 країни (7,5%) >ВК: ОАЕ, Катар, Бахрейн, Кувейт	4 країни (7,5%) НК-НП: США, Канада, Австралія, Саудівська Аравія > СП: 31 країни (58,5%)	4 країни (7,5%) >ВК: ОАЕ, Катар, Бахрейн, Кувейт
Індекс вуглецевої інтенсивності, кг CO ₂ на дол. ВВП в ППС	1 країна (1,9%) ВП-ВК: Китай >СП: 10 країн (35,8%)	3 країни (5,7%) >ВК: Україна, Росія, ПАР	3 країни (5,7%) ВП-ВК: Росія, Китай, Бахрейн >СП: 12 країн (22,6%)	2 країни (3,8%) >ВК: Україна, ПАР
Частка населення, що проживає на забрудненій території, %	26 країн (49,1%) ВП=ВК=100 Куба, Перу, Венесуела, Нідерланди, Польща, Україна, Китай, Індія, Корея, Сінгапур, Філіппіни, всі країни вибірки Африки та Близького Сходу		22 країни (41,5%) ВП=ВК=100 Куба, Україна, Китай, Індія, Корея, Таїланд, Сінгапур, всі країни вибірки Африки та Близького Сходу	
Екологічні податки, % ВВП	8 країн (15,1%) НК-НП: Бразилія, Венесуела, Україна, Китай, Індонезія, Таїланд, Малайзія, Сінгапур	3 країни (5,7%) <НК: Росія, Єгипет, Нігерія	4 країни (7,5%) НК-НП: Колумбія, Перу, Індонезія, Таїланд	5 країн (9,4%) <НК: Венесуела, Україна, Малайзія, Сінгапур, Нігерія

Примітка: розраховано автором

Таблиця Ж.34

**Групи країн за інтегральним рівнем
екологічної складової безпеки**

Діапазон варіації індексів безпеки*	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,053	1 країна (1,9%) Катар <i>Середній 0,028</i>
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,053- 0,251	8 країн (15,1%) Китай, Росія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Південна Африка, Кувейт, Україна, Бахрейн <i>Середній 0,141</i>
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,251- 0,448	14 країн (26,4%) Ізраїль, Єгипет, Нігерія, Австралія, Таїланд, Канада, Венесуела, Ємен, Малайзія, США, Корея, Сінгапур, Ірак, Алжир <i>Середній 0,357</i>
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,448- 0,645	23 країни (43,4%) Бразилія, Фінляндія, ЄС28, Нова Зеландія, Великобританія, Туреччина, Чилі, Франція, Колумбія, Перу, Німеччина, Ангола, Бельгія, Філіппіни, Аргентина, Індонезія, Індія, Польща, Нідерланди, Куба, Мексика, Японія, Марокко <i>Середній 0,541</i>
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороговим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,645- 0,843	7 країн (13,2%) Данія, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Австрія, Іспанія, Італія <i>Середній 0,654</i>
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,843	-

* СП-середньосвітовий показник, НК – нижнє критичне значення, НП – нижнє порогове значення, ВП – верхнє порогове значення, ВК – верхнє критичне значення

Примітка: розраховано автором

Таблиця И.1

Індекси макроекономічної безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,587	0,556	0,567	0,565	0,529	0,530	0,494	0,481	0,497	0,506	0,459	0,461	0,463	0,463	0,462	0,430	0,432	0,452
	Канада	0,634	0,587	0,629	0,599	0,567	0,592	0,538	0,584	0,515	0,462	0,444	0,477	0,443	0,430	0,386	0,392	0,413	0,390
	Аргентина	0,272	0,281	0,106	0,520	0,554	0,494	0,485	0,471	0,570	0,369	0,401	0,444	0,357	0,109	0,344	0,327	0,425	0,046
	Бразилія	0,434	0,417	0,429	0,373	0,432	0,411	0,445	0,512	0,566	0,457	0,478	0,429	0,391	0,316	0,241	0,271	0,344	0,324
	Чилі	0,554	0,576	0,566	0,551	0,563	0,536	0,522	0,477	0,486	0,484	0,497	0,521	0,506	0,395	0,422	0,406	0,370	0,437
	Колумбія	0,338	0,388	0,424	0,420	0,403	0,448	0,485	0,474	0,498	0,463	0,453	0,508	0,457	0,435	0,380	0,365	0,328	0,350
	Куба	0,499	0,500	0,417	0,456	0,428	0,459	0,441	0,427	0,517	0,482	0,407	0,411	0,428	0,340	0,406	0,357	0,367	0,336
	Мексика	0,591	0,479	0,503	0,525	0,514	0,483	0,551	0,482	0,540	0,392	0,515	0,542	0,442	0,502	0,542	0,546	0,515	0,497
	Перу	0,288	0,326	0,395	0,344	0,343	0,378	0,394	0,466	0,489	0,431	0,472	0,446	0,434	0,347	0,360	0,364	0,321	0,355
	Венесуела	0,453	0,499	0,135	0,162	0,226	0,303	0,369	0,130	0,085	0,038	0,015	0,034	0,040	0,001	0,002	0,000	0,000	0,013
Європа	Німеччина	0,680	0,732	0,665	0,659	0,672	0,638	0,741	0,733	0,763	0,626	0,747	0,812	0,615	0,699	0,659	0,684	0,681	0,660
	Великобританія	0,573	0,612	0,580	0,562	0,488	0,499	0,459	0,460	0,463	0,394	0,385	0,397	0,401	0,404	0,378	0,368	0,350	0,345
	Франція	0,595	0,612	0,576	0,547	0,533	0,498	0,496	0,516	0,530	0,512	0,455	0,500	0,413	0,404	0,409	0,411	0,423	0,411
	Італія	0,677	0,693	0,634	0,615	0,599	0,559	0,580	0,600	0,588	0,554	0,571	0,580	0,325	0,453	0,558	0,583	0,576	0,566
	Іспанія	0,665	0,680	0,624	0,605	0,561	0,566	0,557	0,557	0,565	0,519	0,413	0,404	0,335	0,440	0,459	0,444	0,443	0,438
	Нідерланди	0,540	0,552	0,490	0,477	0,476	0,488	0,502	0,509	0,530	0,425	0,385	0,416	0,312	0,359	0,372	0,383	0,389	0,393
	Швейцарія	0,650	0,657	0,615	0,602	0,623	0,641	0,654	0,675	0,697	0,646	0,615	0,623	0,593	0,582	0,542	0,560	0,541	0,586
	Польща	0,601	0,552	0,567	0,595	0,578	0,603	0,662	0,682	0,708	0,640	0,602	0,646	0,600	0,667	0,655	0,648	0,663	0,665
	Швеція	0,711	0,661	0,655	0,630	0,633	0,616	0,627	0,598	0,549	0,506	0,596	0,549	0,452	0,479	0,490	0,453	0,431	0,438
	Бельгія	0,645	0,635	0,648	0,612	0,614	0,583	0,561	0,617	0,582	0,583	0,529	0,506	0,453	0,488	0,488	0,474	0,469	0,459
	Австрія	0,665	0,680	0,676	0,653	0,633	0,626	0,673	0,700	0,708	0,624	0,587	0,666	0,515	0,530	0,570	0,616	0,607	0,616
	Норвегія	0,436	0,485	0,476	0,454	0,443	0,428	0,399	0,445	0,433	0,403	0,314	0,366	0,319	0,344	0,330	0,309	0,320	0,297
	Данія	0,596	0,589	0,562	0,545	0,548	0,538	0,558	0,484	0,514	0,441	0,429	0,459	0,439	0,444	0,457	0,476	0,446	0,474

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.1

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ОАЕ	0,567	0,408	0,499	0,590	0,475	0,159	0,169	0,045	0,099	0,178	0,190	0,485	0,496	0,488	0,462	0,449	0,434	0,363	0,388
Нігерія	0,258	0,265	0,269	0,244	0,161	0,119	0,188	0,221	0,246	0,164	0,117	0,156	0,100	0,194	0,219	0,185	0,140	0,158	0,145
Південна Африка	0,528	0,562	0,545	0,545	0,589	0,599	0,560	0,503	0,506	0,411	0,428	0,448	0,380	0,374	0,356	0,379	0,371	0,379	0,351
Алжир	0,526	0,594	0,637	0,597	0,563	0,601	0,440	0,524	0,571	0,582	0,543	0,570	0,425	0,571	0,613	0,593	0,592	0,513	0,505
Марокко	0,370	0,537	0,484	0,518	0,472	0,454	0,500	0,455	0,556	0,549	0,476	0,544	0,494	0,503	0,463	0,480	0,424	0,469	0,455
Ангола	0,000	0,001	0,002	0,001	0,006	0,049	0,105	0,097	0,163	0,084	0,063	0,069	0,090	0,102	0,115	0,095	0,075	0,090	0,039

Таблиця И.2

Індекси зовнішньоторговельної безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,463	0,460	0,428	0,413	0,431	0,476	0,475	0,493	0,490	0,474	0,501	0,509	0,519	0,494	0,453	0,450	0,442	0,457
	Канада	0,588	0,593	0,555	0,574	0,593	0,552	0,564	0,565	0,487	0,522	0,555	0,518	0,534	0,540	0,485	0,502	0,503	0,516
	Аргентина	0,457	0,540	0,601	0,303	0,325	0,507	0,454	0,480	0,548	0,428	0,409	0,474	0,333	0,447	0,334	0,381	0,281	0,360
	Бразилія	0,438	0,472	0,559	0,578	0,573	0,498	0,444	0,419	0,454	0,426	0,464	0,430	0,378	0,388	0,462	0,500	0,487	0,429
	Чилі	0,378	0,376	0,385	0,432	0,420	0,417	0,339	0,199	0,388	0,320	0,285	0,295	0,326	0,360	0,324	0,345	0,339	0,308
	Колумбія	0,381	0,340	0,375	0,398	0,433	0,395	0,384	0,433	0,375	0,356	0,353	0,321	0,298	0,208	0,217	0,266	0,291	0,295
	Куба	0,275	0,249	0,270	0,332	0,347	0,361	0,399	0,195	0,427	0,414	0,325	0,427	0,377	0,447	0,365	0,386	0,382	0,340
	Мексика	0,500	0,491	0,498	0,505	0,502	0,504	0,497	0,485	0,490	0,494	0,498	0,505	0,503	0,503	0,472	0,474	0,472	0,473
Європа	Перу	0,337	0,356	0,368	0,384	0,415	0,411	0,325	0,242	0,389	0,347	0,384	0,328	0,312	0,321	0,311	0,360	0,368	0,341
	Венесуела	0,297	0,153	0,279	0,270	0,261	0,182	0,138	0,270	0,106	0,254	0,199	0,097	0,080	0,019	0,034	0,108	0,097	0,103
	Німеччина	0,566	0,610	0,638	0,582	0,631	0,594	0,628	0,601	0,609	0,591	0,578	0,604	0,590	0,622	0,615	0,601	0,595	0,585
	Великобританія	0,549	0,539	0,529	0,559	0,537	0,555	0,543	0,549	0,530	0,531	0,567	0,541	0,528	0,540	0,528	0,521	0,538	0,520
	Франція	0,579	0,599	0,596	0,569	0,565	0,557	0,549	0,557	0,554	0,538	0,535	0,561	0,556	0,547	0,550	0,539	0,529	0,553

Продовження додатку II

Продовження таблиці II.2

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Італія	0,566	0,593	0,560	0,561	0,574	0,537	0,536	0,569	0,553	0,550	0,522	0,565	0,607	0,610	0,605	0,596	0,605	0,583	0,578
Іспанія	0,505	0,533	0,521	0,516	0,470	0,473	0,486	0,489	0,529	0,569	0,534	0,582	0,591	0,616	0,554	0,573	0,596	0,567	0,558
Нідерланди	0,510	0,521	0,529	0,543	0,559	0,554	0,532	0,504	0,562	0,537	0,502	0,498	0,488	0,489	0,499	0,411	0,471	0,450	0,450
Швейцарія	0,551	0,539	0,556	0,554	0,580	0,492	0,534	0,548	0,515	0,474	0,495	0,440	0,420	0,376	0,454	0,445	0,401	0,420	0,450
Польща	0,451	0,511	0,481	0,510	0,493	0,541	0,489	0,467	0,479	0,534	0,490	0,512	0,535	0,563	0,520	0,543	0,528	0,521	0,505
Швеція	0,569	0,593	0,588	0,594	0,619	0,566	0,586	0,577	0,587	0,599	0,583	0,578	0,588	0,585	0,576	0,594	0,578	0,569	0,556
Бельгія	0,459	0,466	0,469	0,485	0,484	0,465	0,464	0,445	0,428	0,458	0,418	0,397	0,411	0,421	0,407	0,400	0,362	0,366	0,348
Австрія	0,565	0,569	0,592	0,560	0,578	0,582	0,575	0,585	0,593	0,581	0,562	0,549	0,559	0,563	0,575	0,563	0,557	0,544	0,555
Норвегія	0,448	0,433	0,409	0,433	0,428	0,468	0,457	0,386	0,499	0,418	0,444	0,471	0,458	0,407	0,416	0,400	0,366	0,437	0,438
Данія	0,608	0,613	0,592	0,615	0,576	0,575	0,539	0,538	0,574	0,591	0,600	0,560	0,557	0,576	0,581	0,559	0,559	0,563	0,542
Фінляндія	0,530	0,556	0,532	0,471	0,528	0,454	0,540	0,557	0,538	0,517	0,527	0,477	0,499	0,511	0,506	0,506	0,475	0,522	0,488
ЄС28	0,571	0,591	0,591	0,579	0,586	0,570	0,570	0,576	0,579	0,591	0,570	0,581	0,591	0,595	0,594	0,592	0,585	0,583	0,580
Україна	0,413	0,400	0,445	0,398	0,475	0,333	0,381	0,367	0,378	0,436	0,395	0,374	0,368	0,364	0,408	0,357	0,292	0,315	0,331
Росія	0,499	0,360	0,418	0,449	0,460	0,460	0,426	0,341	0,438	0,404	0,405	0,414	0,384	0,380	0,431	0,444	0,369	0,436	0,470
Японія	0,550	0,499	0,566	0,569	0,558	0,490	0,525	0,546	0,458	0,538	0,550	0,399	0,468	0,469	0,483	0,526	0,565	0,520	0,498
Австралія	0,482	0,546	0,496	0,371	0,432	0,457	0,473	0,454	0,403	0,464	0,387	0,450	0,395	0,367	0,426	0,380	0,361	0,436	0,380
Нова Зеландія	0,496	0,496	0,482	0,455	0,439	0,409	0,475	0,467	0,462	0,504	0,462	0,438	0,427	0,446	0,404	0,432	0,432	0,426	0,401
Китай	0,531	0,532	0,534	0,486	0,520	0,582	0,574	0,585	0,554	0,516	0,516	0,489	0,533	0,522	0,525	0,577	0,517	0,519	0,497
Індія	0,444	0,453	0,446	0,469	0,419	0,419	0,440	0,400	0,430	0,385	0,441	0,392	0,423	0,490	0,435	0,458	0,467	0,396	0,416
Корея	0,511	0,536	0,527	0,542	0,563	0,495	0,493	0,518	0,481	0,550	0,490	0,459	0,502	0,540	0,541	0,580	0,570	0,516	0,521
Індонезія	0,560	0,507	0,518	0,580	0,420	0,490	0,549	0,484	0,423	0,527	0,462	0,485	0,393	0,446	0,463	0,483	0,484	0,476	0,397
Таїланд	0,461	0,456	0,475	0,481	0,439	0,355	0,475	0,504	0,406	0,528	0,436	0,396	0,426	0,466	0,504	0,529	0,543	0,516	0,476
Малайзія	0,253	0,278	0,270	0,320	0,299	0,347	0,342	0,341	0,458	0,395	0,390	0,431	0,406	0,418	0,453	0,432	0,424	0,418	0,422
Сінгапур	0,266	0,294	0,263	0,268	0,240	0,238	0,227	0,266	0,206	0,272	0,268	0,295	0,311	0,310	0,315	0,385	0,411	0,380	0,377

Азіатсько-Тихоокеанський регіон

Продовження таблиці И.2

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Філіппіни	0,315	0,272	0,264	0,294	0,332	0,331	0,383	0,376	0,354	0,389	0,368	0,365	0,419	0,387	0,412	0,323	0,271	0,320	0,291
Ізраїль	0,438	0,393	0,383	0,437	0,417	0,394	0,410	0,364	0,430	0,504	0,442	0,387	0,442	0,472	0,445	0,480	0,441	0,459	0,457
Туреччина	0,426	0,581	0,455	0,365	0,432	0,433	0,437	0,451	0,491	0,521	0,388	0,383	0,520	0,433	0,522	0,492	0,456	0,424	0,546
Ірак	0,101	0,083	0,098	0,074	0,091	0,095	0,144	0,142	0,145	0,055	0,111	0,114	0,105	0,040	0,094	0,045	0,060	0,090	0,090
Єгипет	0,328	0,387	0,375	0,429	0,438	0,395	0,420	0,339	0,408	0,351	0,407	0,443	0,289	0,434	0,248	0,277	0,189	0,247	0,345
Саудівська Аравія	0,269	0,248	0,272	0,292	0,292	0,293	0,204	0,190	0,265	0,142	0,255	0,259	0,235	0,187	0,137	0,112	0,246	0,288	0,309
Ємен	0,153	0,113	0,124	0,127	0,154	0,168	0,129	0,076	0,149	0,094	0,179	0,230	0,093	0,227	0,171	0,028	0,007	0,007	0,012
Катар	0,338	0,196	0,284	0,306	0,361	0,257	0,215	0,302	0,353	0,274	0,382	0,373	0,315	0,310	0,261	0,198	0,158	0,316	0,358
Бахрейн	0,342	0,342	0,285	0,364	0,324	0,316	0,333	0,344	0,339	0,406	0,356	0,280	0,228	0,264	0,278	0,307	0,308	0,300	0,271
Кувейт	0,287	0,180	0,208	0,352	0,312	0,331	0,316	0,192	0,302	0,202	0,266	0,301	0,262	0,231	0,147	0,093	0,136	0,216	0,328
ОАЕ	0,375	0,382	0,381	0,441	0,405	0,450	0,411	0,246	0,341	0,305	0,442	0,438	0,453	0,431	0,357	0,354	0,338	0,356	0,444
Нігерія	0,157	0,034	0,158	0,085	0,156	0,152	0,187	0,024	0,180	0,072	0,180	0,172	0,207	0,024	0,177	0,084	0,075	0,141	0,095
Південна Африка	0,508	0,520	0,506	0,467	0,398	0,466	0,424	0,458	0,445	0,473	0,492	0,460	0,430	0,445	0,485	0,468	0,508	0,504	0,461
Алжир	0,328	0,238	0,227	0,312	0,253	0,307	0,308	0,204	0,247	0,117	0,291	0,322	0,276	0,191	0,190	0,098	0,132	0,187	0,218
Марокко	0,356	0,405	0,391	0,367	0,346	0,386	0,393	0,313	0,279	0,281	0,339	0,303	0,329	0,336	0,367	0,350	0,286	0,314	0,317
Ангола	0,099	0,056	0,135	0,092	0,126	0,145	0,160	0,141	0,120	0,066	0,183	0,190	0,182	0,150	0,145	0,078	0,148	0,152	0,155

Таблиця И.3

Індекси інноваційно-інвестиційної безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	0,617	0,601	0,645	0,581	0,569	0,545	0,560	0,547	0,526	0,489	0,488	0,488	0,491	0,501	0,494	0,510	0,510	0,491	0,494
США	0,483	0,448	0,452	0,412	0,386	0,414	0,428	0,444	0,424	0,426	0,402	0,408	0,414	0,404	0,402	0,400	0,378	0,358	0,370
Канада	0,197	0,183	0,131	0,167	0,194	0,199	0,197	0,216	0,213	0,222	0,211	0,213	0,212	0,212	0,197	0,209	0,204	0,213	0,223

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.3

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Бразилія	0,262	0,300	0,250	0,252	0,247	0,229	0,229	0,260	0,274	0,274	0,269	0,255	0,259	0,263	0,262	0,253	0,247	0,236	0,241
Чилі	0,218	0,223	0,213	0,239	0,224	0,182	0,164	0,164	0,217	0,204	0,192	0,191	0,191	0,197	0,215	0,208	0,190	0,172	0,179
Колумбія	0,141	0,167	0,161	0,178	0,182	0,193	0,188	0,193	0,190	0,207	0,182	0,183	0,187	0,187	0,190	0,195	0,196	0,181	0,179
Куба	0,123	0,139	0,114	0,122	0,120	0,130	0,146	0,156	0,179	0,204	0,170	0,145	0,154	0,168	0,149	0,171	0,176	0,165	0,179
Мексика	0,379	0,389	0,352	0,369	0,363	0,360	0,353	0,363	0,384	0,393	0,368	0,370	0,363	0,372	0,354	0,357	0,354	0,339	0,340
Перу	0,153	0,157	0,143	0,143	0,137	0,137	0,149	0,169	0,186	0,180	0,171	0,166	0,179	0,171	0,160	0,164	0,158	0,147	0,150
Венесуела	0,228	0,237	0,196	0,166	0,199	0,204	0,219	0,226	0,207	0,206	0,183	0,188	0,202	0,208	0,192	0,209	0,094	0,069	0,069
Німеччина	0,598	0,555	0,555	0,515	0,452	0,471	0,483	0,483	0,472	0,501	0,509	0,526	0,507	0,509	0,487	0,512	0,522	0,534	0,554
Великобританія	0,483	0,481	0,506	0,440	0,435	0,468	0,491	0,418	0,414	0,376	0,401	0,367	0,374	0,374	0,402	0,407	0,465	0,421	0,396
Франція	0,521	0,555	0,568	0,516	0,499	0,518	0,512	0,499	0,486	0,483	0,487	0,496	0,491	0,494	0,476	0,500	0,489	0,478	0,491
Італія	0,304	0,335	0,345	0,332	0,321	0,325	0,328	0,333	0,303	0,334	0,324	0,331	0,299	0,309	0,304	0,313	0,327	0,311	0,328
Іспанія	0,397	0,395	0,401	0,403	0,394	0,395	0,392	0,403	0,414	0,377	0,375	0,345	0,325	0,325	0,321	0,327	0,333	0,307	0,338
Нідерланди	0,559	0,561	0,513	0,527	0,567	0,568	0,555	0,579	0,543	0,555	0,550	0,572	0,544	0,541	0,530	0,596	0,582	0,561	0,097
Швейцарія	0,592	0,581	0,600	0,582	0,519	0,526	0,588	0,551	0,502	0,625	0,555	0,565	0,569	0,452	0,561	0,613	0,608	0,594	0,377
Польща	0,298	0,272	0,255	0,254	0,270	0,253	0,292	0,327	0,343	0,375	0,376	0,370	0,346	0,334	0,380	0,371	0,368	0,352	0,362
Швеція	0,711	0,675	0,672	0,604	0,631	0,628	0,618	0,637	0,650	0,596	0,577	0,623	0,582	0,581	0,519	0,604	0,600	0,613	0,589
Бельгія	0,489	0,505	0,480	0,482	0,490	0,486	0,483	0,491	0,504	0,508	0,475	0,494	0,453	0,376	0,340	0,400	0,525	0,305	0,299
Австрія	0,469	0,476	0,502	0,484	0,457	0,510	0,457	0,513	0,463	0,507	0,355	0,515	0,499	0,499	0,494	0,468	0,372	0,520	0,516
Норвегія	0,367	0,353	0,388	0,341	0,343	0,350	0,357	0,391	0,382	0,405	0,395	0,364	0,384	0,359	0,357	0,385	0,314	0,364	0,319
Данія	0,526	0,520	0,557	0,469	0,393	0,484	0,460	0,496	0,451	0,470	0,356	0,452	0,348	0,450	0,475	0,476	0,538	0,503	0,529
Фінляндія	0,710	0,649	0,732	0,685	0,659	0,739	0,663	0,723	0,754	0,491	0,604	0,508	0,522	0,449	0,544	0,514	0,501	0,533	0,471
ЄС28	0,509	0,503	0,506	0,484	0,478	0,506	0,507	0,502	0,499	0,491	0,485	0,493	0,476	0,470	0,433	0,479	0,494	0,479	0,465
Україна	0,215	0,289	0,293	0,310	0,294	0,301	0,294	0,312	0,308	0,286	0,259	0,260	0,277	0,260	0,196	0,230	0,257	0,237	0,234
Росія	0,242	0,296	0,297	0,284	0,265	0,232	0,239	0,269	0,275	0,268	0,254	0,252	0,262	0,259	0,250	0,265	0,272	0,271	0,264

Європа

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.3

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Японія	0,608	0,627	0,708	0,599	0,572	0,559	0,551	0,533	0,523	0,492	0,503	0,500	0,522	0,514	0,512	0,506	0,498	0,516
	Австралія	0,373	0,358	0,395	0,363	0,391	0,300	0,357	0,362	0,376	0,340	0,324	0,333	0,351	0,349	0,334	0,329	0,309	0,320
	Нова Зеландія	0,196	0,245	0,286	0,217	0,282	0,270	0,257	0,248	0,239	0,224	0,233	0,241	0,241	0,247	0,243	0,245	0,234	0,241
	Китай	0,483	0,520	0,525	0,579	0,600	0,610	0,600	0,602	0,610	0,611	0,610	0,607	0,614	0,598	0,591	0,574	0,569	0,581
	Індія	0,300	0,325	0,319	0,328	0,331	0,336	0,333	0,380	0,384	0,347	0,357	0,343	0,339	0,338	0,337	0,327	0,317	0,330
	Корея	0,612	0,638	0,718	0,659	0,669	0,654	0,664	0,666	0,663	0,667	0,674	0,656	0,685	0,672	0,680	0,681	0,711	0,725
	Індонезія	0,203	0,214	0,234	0,257	0,266	0,287	0,267	0,275	0,286	0,275	0,271	0,268	0,260	0,260	0,254	0,242	0,242	0,248
	Таїланд	0,326	0,367	0,346	0,380	0,378	0,406	0,386	0,389	0,360	0,385	0,361	0,384	0,396	0,357	0,360	0,351	0,359	0,381
	Малайзія	0,446	0,436	0,454	0,465	0,471	0,446	0,453	0,427	0,448	0,532	0,528	0,543	0,558	0,555	0,566	0,585	0,566	0,555
	Сінгапур	0,764	0,763	0,752	0,597	0,701	0,602	0,612	0,755	0,757	0,747	0,748	0,759	0,774	0,769	0,759	0,774	0,753	0,741
Африка та Близький Схід	Філіппіни	0,306	0,386	0,397	0,393	0,371	0,376	0,343	0,340	0,381	0,382	0,386	0,394	0,404	0,407	0,403	0,438	0,447	0,457
	Ізраїль	0,681	0,637	0,658	0,603	0,581	0,576	0,610	0,644	0,714	0,673	0,653	0,695	0,673	0,651	0,672	0,692	0,713	0,714
	Туреччина	0,220	0,207	0,232	0,241	0,258	0,267	0,276	0,271	0,268	0,254	0,264	0,259	0,263	0,256	0,263	0,257	0,253	0,259
	Ірак	0,120	0,132	0,106	0,112	0,096	0,114	0,107	0,102	0,113	0,104	0,103	0,097	0,133	0,107	0,115	0,105	0,096	0,093
	Єгипет	0,184	0,184	0,187	0,173	0,170	0,182	0,185	0,203	0,213	0,185	0,160	0,162	0,158	0,158	0,183	0,191	0,179	0,183
	Саудівська Аравія	0,137	0,160	0,198	0,177	0,174	0,192	0,202	0,226	0,248	0,259	0,235	0,235	0,236	0,234	0,249	0,241	0,226	0,226
	Ємен	0,138	0,150	0,144	0,142	0,153	0,148	0,173	0,169	0,156	0,125	0,119	0,141	0,129	0,135	0,107	0,113	0,128	0,134
	Катар	0,169	0,212	0,201	0,216	0,215	0,226	0,208	0,239	0,250	0,205	0,211	0,234	0,232	0,237	0,250	0,245	0,232	0,233
	Бахрейн	0,146	0,157	0,201	0,228	0,213	0,242	0,259	0,251	0,262	0,215	0,207	0,235	0,239	0,214	0,199	0,192	0,195	0,208
	Кувейт	0,079	0,117	0,159	0,156	0,165	0,153	0,152	0,193	0,196	0,162	0,151	0,161	0,178	0,184	0,216	0,227	0,219	0,224
Африка та Близький Схід	ОАЕ	0,260	0,300	0,331	0,323	0,311	0,312	0,275	0,314	0,313	0,322	0,295	0,338	0,338	0,358	0,314	0,317	0,325	0,329
	Нігерія	0,206	0,217	0,206	0,217	0,206	0,204	0,202	0,187	0,209	0,160	0,152	0,149	0,151	0,150	0,155	0,160	0,160	0,179
	Південна Африка	0,159	0,203	0,185	0,188	0,198	0,204	0,210	0,222	0,240	0,198	0,196	0,203	0,217	0,211	0,212	0,207	0,194	0,198
	Алжир	0,151	0,177	0,189	0,181	0,182	0,174	0,186	0,196	0,187	0,166	0,144	0,151	0,152	0,144	0,144	0,153	0,149	0,155
	Марокко	0,247	0,267	0,280	0,312	0,296	0,287	0,286	0,304	0,291	0,290	0,297	0,299	0,304	0,304	0,289	0,282	0,279	0,291
	Ангола	0,189	0,190	0,163	0,183	0,185	0,139	0,130	0,144	0,175	0,120	0,134	0,138	0,121	0,147	0,161	0,134	0,094	0,110

Таблиця II.4

Індекси фінансової безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,346	0,328	0,261	0,235	0,226	0,237	0,234	0,195	0,104	0,107	0,155	0,193	0,208	0,189	0,180	0,157	0,178	0,179
	Канада	0,314	0,324	0,314	0,272	0,216	0,138	0,185	0,264	0,162	0,130	0,216	0,241	0,230	0,205	0,175	0,223	0,240	0,268
	Аргентина	0,505	0,388	0,002	0,422	0,390	0,274	0,428	0,397	0,193	0,344	0,319	0,151	0,104	0,010	0,180	0,010	0,180	0,006
	Бразилія	0,427	0,256	0,311	0,386	0,356	0,093	0,162	0,334	0,325	0,236	0,415	0,071	0,306	0,294	0,101	0,306	0,237	0,284
	Чилі	0,549	0,429	0,485	0,488	0,222	0,171	0,168	0,290	0,218	0,223	0,314	0,361	0,339	0,204	0,252	0,306	0,289	0,357
	Колумбія	0,454	0,398	0,340	0,323	0,233	0,146	0,328	0,110	0,290	0,174	0,319	0,314	0,325	0,297	0,127	0,251	0,337	0,404
	Куба	0,294	0,305	0,272	0,285	0,252	0,214	0,245	0,203	0,178	0,213	0,243	0,233	0,252	0,222	0,168	0,137	0,101	0,162
	Мексика	0,393	0,410	0,381	0,326	0,317	0,286	0,347	0,316	0,108	0,235	0,285	0,217	0,285	0,271	0,177	0,189	0,328	0,337
	Перу	0,576	0,573	0,568	0,520	0,497	0,416	0,435	0,322	0,419	0,394	0,441	0,394	0,485	0,474	0,410	0,433	0,427	0,467
	Венесуела	0,524	0,413	0,225	0,185	0,185	0,213	0,422	0,382	0,297	0,082	0,001	0,153	0,005	0,076	0,037	0,012	0,019	0,003
Європа	Німеччина	0,283	0,284	0,243	0,177	0,152	0,202	0,219	0,135	0,170	0,164	0,214	0,136	0,217	0,223	0,140	0,211	0,216	0,214
	Великобританія	0,196	0,192	0,162	0,119	0,063	0,095	0,043	0,051	0,031	0,072	0,095	0,102	0,130	0,102	0,108	0,095	0,139	0,157
	Франція	0,329	0,336	0,286	0,202	0,159	0,202	0,213	0,123	0,146	0,132	0,174	0,112	0,180	0,181	0,119	0,178	0,183	0,200
	Італія	0,306	0,315	0,292	0,213	0,178	0,229	0,231	0,147	0,183	0,201	0,237	0,155	0,238	0,246	0,161	0,247	0,247	0,265
	Іспанія	0,336	0,352	0,327	0,226	0,181	0,221	0,217	0,128	0,147	0,112	0,143	0,089	0,171	0,177	0,120	0,188	0,205	0,230
	Нідерланди	0,030	0,033	0,032	0,030	0,023	0,032	0,040	0,020	0,026	0,020	0,026	0,019	0,030	0,029	0,019	0,035	0,028	0,032
	Швейцарія	0,185	0,196	0,162	0,108	0,105	0,100	0,118	0,072	0,120	0,145	0,091	0,115	0,161	0,153	0,125	0,122	0,137	0,148
	Польща	0,467	0,412	0,397	0,323	0,271	0,117	0,236	0,120	0,127	0,211	0,288	0,150	0,290	0,289	0,203	0,294	0,307	0,347
	Швеція	0,264	0,255	0,269	0,190	0,161	0,183	0,202	0,098	0,172	0,101	0,168	0,156	0,183	0,171	0,132	0,206	0,206	0,235
	Бельгія	0,134	0,144	0,137	0,110	0,089	0,123	0,153	0,085	0,088	0,103	0,119	0,079	0,142	0,144	0,097	0,142	0,156	0,172
Європа	Австрія	0,310	0,315	0,265	0,181	0,131	0,175	0,178	0,110	0,133	0,133	0,170	0,110	0,178	0,181	0,129	0,197	0,203	0,220
	Норвегія	0,162	0,189	0,207	0,202	0,170	0,108	0,083	0,037	0,039	0,078	0,072	0,075	0,099	0,086	0,070	0,151	0,153	0,145
	Данія	0,172	0,192	0,206	0,175	0,162	0,198	0,187	0,091	0,144	0,180	0,222	0,142	0,240	0,250	0,165	0,266	0,247	0,271
	Фінляндія	0,265	0,306	0,285	0,212	0,180	0,225	0,076	0,111	0,144	0,154	0,171	0,099	0,163	0,163	0,111	0,180	0,194	0,186

Продовження таблиці II.4

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЄС28	0,257	0,265	0,241	0,171	0,145	0,191	0,187	0,113	0,133	0,115	0,126	0,162	0,104	0,174	0,180	0,121	0,196	0,214	0,220
Україна	0,254	0,358	0,365	0,393	0,327	0,320	0,359	0,395	0,225	0,008	0,323	0,326	0,294	0,265	0,007	0,004	0,181	0,282	0,318
Росія	0,441	0,457	0,357	0,466	0,366	0,353	0,309	0,316	0,406	0,092	0,397	0,475	0,386	0,441	0,199	0,048	0,361	0,372	0,446
Японія	0,438	0,420	0,421	0,383	0,387	0,487	0,324	0,496	0,221	0,258	0,251	0,283	0,386	0,110	0,325	0,374	0,370	0,451	0,466
Австралія	0,342	0,324	0,333	0,262	0,177	0,226	0,274	0,104	0,228	0,143	0,086	0,151	0,227	0,173	0,176	0,130	0,205	0,229	0,250
Нова Зеландія	0,328	0,330	0,297	0,206	0,149	0,171	0,105	0,086	0,242	0,171	0,106	0,211	0,261	0,287	0,276	0,186	0,278	0,278	0,284
Китай	0,425	0,458	0,509	0,389	0,411	0,209	0,540	0,161	0,479	0,478	0,333	0,562	0,520	0,540	0,506	0,207	0,401	0,439	0,484
Індія	0,461	0,450	0,470	0,480	0,470	0,398	0,377	0,231	0,289	0,229	0,277	0,308	0,076	0,236	0,305	0,336	0,333	0,347	0,363
Корея	0,520	0,448	0,472	0,482	0,452	0,193	0,232	0,329	0,077	0,206	0,252	0,341	0,362	0,355	0,353	0,365	0,376	0,357	0,415
Індонезія	0,500	0,360	0,454	0,420	0,375	0,193	0,236	0,399	0,277	0,283	0,215	0,364	0,238	0,222	0,234	0,279	0,366	0,387	0,354
Тайланд	0,478	0,425	0,449	0,438	0,393	0,386	0,238	0,188	0,363	0,340	0,309	0,391	0,372	0,379	0,320	0,347	0,363	0,376	0,398
Малайзія	0,385	0,395	0,356	0,370	0,404	0,387	0,314	0,248	0,307	0,242	0,208	0,313	0,354	0,338	0,299	0,213	0,277	0,295	0,303
Сінгапур	0,045	0,059	0,063	0,078	0,078	0,074	0,070	0,043	0,063	0,103	0,080	0,072	0,083	0,068	0,072	0,053	0,057	0,062	0,055
Філіппіни	0,421	0,373	0,383	0,354	0,329	0,337	0,198	0,171	0,355	0,299	0,341	0,449	0,432	0,490	0,430	0,451	0,372	0,352	0,369
Ізраїль	0,477	0,424	0,298	0,356	0,364	0,369	0,371	0,192	0,155	0,242	0,328	0,371	0,224	0,323	0,423	0,418	0,457	0,450	0,464
Туреччина	0,249	0,002	0,203	0,243	0,289	0,266	0,213	0,174	0,343	0,123	0,280	0,244	0,226	0,311	0,222	0,205	0,280	0,183	0,122
Ірак	0,031	0,042	0,015	0,008	0,001	0,330	0,292	0,076	0,472	0,222	0,447	0,469	0,475	0,419	0,384	0,182	0,086	0,496	0,417
Єгипет	0,558	0,463	0,311	0,152	0,255	0,208	0,320	0,298	0,275	0,268	0,243	0,183	0,185	0,086	0,113	0,108	0,037	0,000	0,262
Саудівська Аравія	0,463	0,430	0,424	0,381	0,259	0,258	0,170	0,366	0,044	0,520	0,531	0,354	0,333	0,498	0,591	0,180	0,147	0,261	0,357
Ємен	0,511	0,583	0,585	0,504	0,600	0,428	0,424	0,375	0,402	0,250	0,211	0,288	0,303	0,269	0,305	0,166	0,127	0,182	0,227
Катар	0,373	0,381	0,289	0,394	0,178	0,278	0,236	0,207	0,226	0,157	0,387	0,256	0,175	0,146	0,104	0,324	0,132	0,150	0,311
Бахрейн	0,384	0,404	0,388	0,385	0,328	0,245	0,294	0,323	0,268	0,169	0,209	0,280	0,276	0,240	0,227	0,041	0,020	0,047	0,192
Кувейт	0,053	0,101	0,150	0,135	0,093	0,005	0,020	0,006	0,078	0,023	0,019	0,012	0,024	0,011	0,034	0,274	0,415	0,251	0,194
ОАЕ	0,442	0,304	0,220	0,336	0,367	0,258	0,196	0,293	0,159	0,073	0,263	0,269	0,203	0,205	0,271	0,337	0,276	0,322	0,352
Нігерія	0,546	0,464	0,402	0,357	0,473	0,505	0,499	0,455	0,356	0,109	0,322	0,316	0,343	0,369	0,332	0,197	0,111	0,196	0,381
Південна Африка	0,352	0,278	0,295	0,170	0,147	0,302	0,188	0,274	0,087	0,269	0,150	0,326	0,093	0,133	0,201	0,206	0,207	0,235	0,321

Продовження таблиці II.4

Алжир	0,322	0,503	0,549	0,456	0,389	0,303	0,271	0,361	0,303	0,349	0,608	0,608	0,366	0,600	0,419	0,099	0,128	0,359	0,456
Марокко	0,472	0,492	0,508	0,435	0,405	0,467	0,498	0,278	0,319	0,322	0,297	0,264	0,178	0,280	0,279	0,233	0,291	0,315	0,327
Ангола	0,000	0,003	0,067	0,013	0,174	0,174	0,098	0,156	0,225	0,204	0,105	0,232	0,275	0,391	0,266	0,210	0,082	0,272	0,033

Таблиця II.5

Індекси економічної компоненти безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,510	0,494	0,488	0,469	0,454	0,445	0,440	0,428	0,385	0,375	0,397	0,420	0,418	0,411	0,410	0,393	0,398	0,405
	Канада	0,486	0,469	0,478	0,451	0,422	0,411	0,397	0,431	0,388	0,366	0,405	0,408	0,398	0,388	0,365	0,376	0,382	0,384
	Аргентина	0,327	0,312	0,094	0,374	0,390	0,385	0,357	0,403	0,319	0,353	0,361	0,262	0,286	0,137	0,305	0,195	0,327	0,100
	Бразилія	0,393	0,371	0,370	0,366	0,377	0,275	0,306	0,357	0,388	0,373	0,388	0,291	0,363	0,337	0,262	0,319	0,327	0,332
	Чилі	0,422	0,414	0,415	0,423	0,373	0,337	0,325	0,330	0,347	0,346	0,370	0,377	0,373	0,327	0,342	0,340	0,320	0,351
	Колумбія	0,318	0,339	0,337	0,342	0,323	0,315	0,363	0,307	0,348	0,320	0,364	0,357	0,355	0,346	0,294	0,322	0,320	0,334
	Куба	0,326	0,338	0,300	0,315	0,302	0,307	0,318	0,320	0,336	0,315	0,310	0,316	0,314	0,290	0,304	0,285	0,270	0,288
	Мексика	0,465	0,441	0,433	0,434	0,427	0,412	0,440	0,439	0,340	0,410	0,429	0,410	0,403	0,412	0,396	0,400	0,423	0,420
	Перу	0,320	0,335	0,347	0,328	0,322	0,323	0,336	0,352	0,359	0,362	0,359	0,358	0,363	0,333	0,331	0,332	0,314	0,330
	Венесуела	0,398	0,399	0,233	0,230	0,266	0,299	0,358	0,257	0,166	0,100	0,067	0,151	0,044	0,045	0,049	0,017	0,014	0,046
Європа	Німеччина	0,514	0,517	0,490	0,458	0,437	0,453	0,483	0,448	0,439	0,470	0,506	0,439	0,461	0,477	0,442	0,477	0,481	0,480
	Великобританія	0,439	0,446	0,433	0,396	0,344	0,365	0,369	0,316	0,280	0,320	0,330	0,337	0,348	0,342	0,339	0,340	0,347	0,347
	Франція	0,489	0,502	0,483	0,442	0,419	0,429	0,431	0,399	0,392	0,386	0,416	0,372	0,394	0,388	0,370	0,391	0,395	0,399
	Італія	0,444	0,460	0,445	0,417	0,399	0,407	0,413	0,392	0,390	0,401	0,415	0,327	0,342	0,380	0,382	0,418	0,411	0,419
	Іспанія	0,477	0,482	0,466	0,438	0,411	0,425	0,421	0,391	0,358	0,344	0,348	0,288	0,332	0,363	0,348	0,370	0,368	0,381

Продовження таблиці II.5

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Нідерланди	0,336	0,343	0,322	0,319	0,313	0,330	0,343	0,312	0,325	0,285	0,283	0,306	0,267	0,281	0,291	0,283	0,312	0,301	0,206
Швейцарія	0,474	0,478	0,458	0,425	0,417	0,419	0,443	0,410	0,409	0,449	0,443	0,416	0,426	0,424	0,440	0,426	0,428	0,429	0,400
Польща	0,454	0,425	0,420	0,413	0,404	0,356	0,421	0,393	0,406	0,346	0,425	0,454	0,395	0,434	0,461	0,433	0,455	0,457	0,469
Швеція	0,536	0,516	0,518	0,474	0,467	0,472	0,480	0,427	0,455	0,401	0,452	0,444	0,408	0,421	0,414	0,415	0,432	0,428	0,435
Бельгія	0,431	0,437	0,432	0,411	0,400	0,412	0,420	0,398	0,395	0,388	0,387	0,394	0,357	0,367	0,368	0,360	0,402	0,358	0,360
Австрія	0,489	0,495	0,488	0,452	0,421	0,449	0,449	0,434	0,438	0,417	0,389	0,457	0,411	0,422	0,426	0,409	0,423	0,457	0,464
Норвегія	0,368	0,386	0,397	0,379	0,367	0,341	0,322	0,301	0,299	0,326	0,303	0,308	0,325	0,309	0,309	0,301	0,315	0,331	0,311
Данія	0,444	0,449	0,454	0,422	0,401	0,432	0,427	0,374	0,399	0,394	0,369	0,411	0,354	0,410	0,419	0,398	0,445	0,425	0,444
Фінляндія	0,553	0,548	0,549	0,515	0,500	0,527	0,439	0,483	0,494	0,398	0,457	0,443	0,366	0,380	0,400	0,393	0,434	0,447	0,428
ЄС28	0,482	0,488	0,473	0,441	0,425	0,446	0,449	0,418	0,428	0,402	0,407	0,431	0,378	0,408	0,418	0,404	0,437	0,440	0,437
Україна	0,367	0,419	0,434	0,441	0,403	0,372	0,418	0,375	0,290	0,132	0,357	0,378	0,388	0,360	0,169	0,099	0,340	0,359	0,343
Росія	0,435	0,441	0,412	0,425	0,390	0,371	0,390	0,393	0,414	0,263	0,394	0,401	0,409	0,393	0,316	0,258	0,386	0,397	0,411
Японія	0,556	0,558	0,571	0,548	0,541	0,554	0,507	0,552	0,479	0,483	0,499	0,487	0,531	0,438	0,482	0,510	0,507	0,521	0,522
Австралія	0,425	0,415	0,436	0,408	0,387	0,374	0,388	0,353	0,407	0,373	0,310	0,345	0,378	0,344	0,342	0,315	0,337	0,329	0,343
Нова Зеландія	0,374	0,413	0,421	0,369	0,366	0,368	0,326	0,325	0,363	0,350	0,301	0,349	0,372	0,370	0,374	0,349	0,358	0,360	0,365
Китай	0,516	0,533	0,544	0,530	0,533	0,500	0,575	0,472	0,569	0,575	0,532	0,572	0,578	0,577	0,569	0,493	0,539	0,547	0,559
Індія	0,382	0,412	0,409	0,423	0,419	0,420	0,417	0,386	0,419	0,371	0,359	0,400	0,306	0,366	0,414	0,424	0,422	0,422	0,423
Корея	0,589	0,573	0,598	0,568	0,567	0,504	0,522	0,556	0,443	0,504	0,527	0,544	0,547	0,553	0,549	0,548	0,553	0,553	0,569
Індонезія	0,386	0,381	0,398	0,401	0,390	0,350	0,344	0,403	0,394	0,398	0,367	0,410	0,389	0,369	0,375	0,387	0,403	0,406	0,403
Таїланд	0,444	0,457	0,466	0,477	0,466	0,467	0,429	0,422	0,463	0,454	0,451	0,429	0,463	0,459	0,425	0,452	0,452	0,458	0,474
Малайзія	0,514	0,470	0,502	0,506	0,514	0,500	0,483	0,479	0,489	0,459	0,481	0,510	0,533	0,520	0,509	0,478	0,499	0,503	0,504
Сінгапур	0,436	0,384	0,448	0,440	0,457	0,435	0,433	0,411	0,387	0,462	0,452	0,425	0,424	0,419	0,409	0,384	0,389	0,399	0,394
Філіппіни	0,396	0,418	0,425	0,420	0,400	0,392	0,357	0,369	0,411	0,402	0,415	0,419	0,435	0,445	0,435	0,442	0,445	0,446	0,443
Ізраїль	0,565	0,494	0,473	0,493	0,495	0,492	0,505	0,457	0,457	0,482	0,498	0,505	0,451	0,479	0,487	0,478	0,494	0,489	0,495
Туреччина	0,351	0,103	0,282	0,350	0,388	0,395	0,381	0,355	0,398	0,321	0,374	0,398	0,351	0,399	0,377	0,384	0,394	0,382	0,301
Ірак	0,155	0,192	0,119	0,039	0,073	0,108	0,067	0,200	0,282	0,248	0,280	0,286	0,278	0,297	0,216	0,218	0,208	0,214	0,229

Азійсько-Тихоокеанський регіон

Близький Схід

Продовження таблиці II.5

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Єгипет	0,399	0,387	0,357	0,310	0,306	0,329	0,354	0,339	0,327	0,326	0,305	0,281	0,296	0,252	0,275	0,302	0,263	0,129	0,284
Саудівська Аравія	0,337	0,313	0,328	0,369	0,334	0,338	0,295	0,339	0,273	0,380	0,392	0,384	0,381	0,374	0,399	0,351	0,334	0,333	0,379
Ємен	0,288	0,298	0,296	0,291	0,281	0,271	0,272	0,277	0,264	0,285	0,234	0,071	0,232	0,239	0,217	0,085	0,125	0,164	0,088
Катар	0,375	0,435	0,425	0,424	0,387	0,286	0,370	0,285	0,347	0,389	0,433	0,388	0,319	0,308	0,301	0,374	0,321	0,320	0,370
Бахрейн	0,335	0,347	0,377	0,399	0,376	0,363	0,362	0,393	0,402	0,363	0,351	0,377	0,407	0,403	0,385	0,287	0,255	0,284	0,334
Кувейт	0,192	0,237	0,302	0,307	0,287	0,182	0,212	0,177	0,240	0,181	0,144	0,202	0,224	0,157	0,181	0,305	0,356	0,256	0,313
OAE	0,429	0,378	0,392	0,438	0,411	0,278	0,264	0,192	0,219	0,239	0,297	0,390	0,389	0,387	0,402	0,400	0,385	0,375	0,389
Нігерія	0,329	0,327	0,318	0,307	0,278	0,255	0,293	0,298	0,293	0,225	0,224	0,242	0,212	0,264	0,269	0,238	0,202	0,228	0,252
Південна Африка	0,362	0,377	0,368	0,341	0,345	0,389	0,358	0,371	0,315	0,354	0,314	0,357	0,283	0,302	0,314	0,322	0,318	0,322	0,331
Алжир	0,353	0,406	0,427	0,403	0,386	0,376	0,341	0,380	0,377	0,387	0,400	0,394	0,336	0,397	0,380	0,303	0,319	0,354	0,369
Марокко	0,375	0,431	0,424	0,434	0,412	0,413	0,429	0,387	0,419	0,415	0,392	0,404	0,370	0,400	0,389	0,379	0,375	0,390	0,393
Ангола	0,013	0,026	0,047	0,036	0,082	0,151	0,173	0,185	0,233	0,193	0,147	0,174	0,195	0,208	0,212	0,197	0,153	0,178	0,104

Таблиця II.6

Індекси демографічної безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,527	0,523	0,522	0,525	0,529	0,528	0,530	0,531	0,525	0,513	0,505	0,499	0,492	0,487	0,485	0,478	0,471	0,467
	Канада	0,510	0,514	0,514	0,519	0,519	0,513	0,519	0,523	0,523	0,529	0,524	0,520	0,514	0,507	0,509	0,502	0,494	0,490
	Аргентина	0,506	0,505	0,505	0,504	0,503	0,520	0,504	0,503	0,504	0,501	0,501	0,502	0,502	0,501	0,503	0,502	0,504	0,504
	Бразилія	0,526	0,524	0,520	0,516	0,511	0,527	0,510	0,507	0,504	0,500	0,498	0,496	0,496	0,493	0,500	0,497	0,498	0,502
	Чилі	0,554	0,551	0,547	0,545	0,544	0,556	0,549	0,548	0,548	0,552	0,549	0,545	0,542	0,540	0,575	0,576	0,576	0,576
	Колумбія	0,536	0,536	0,533	0,527	0,520	0,542	0,519	0,516	0,514	0,505	0,503	0,499	0,499	0,501	0,551	0,558	0,564	0,569
	Куба	0,481	0,476	0,475	0,478	0,483	0,491	0,489	0,485	0,480	0,466	0,461	0,458	0,456	0,447	0,437	0,427	0,422	0,419
	Мексика	0,505	0,506	0,506	0,504	0,502	0,547	0,523	0,522	0,522	0,517	0,516	0,515	0,513	0,511	0,514	0,511	0,509	0,512

Продовження додатку II

Продовження таблиці II.6

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Європа	Перу	0,477	0,474	0,471	0,470	0,470	0,490	0,492	0,492	0,490	0,476	0,473	0,472	0,474	0,478	0,548	0,562	0,572	0,592
	Венесуела	0,541	0,542	0,541	0,537	0,531	0,524	0,521	0,519	0,518	0,497	0,497	0,497	0,489	0,467	0,170	0,140	0,117	0,111
	Німеччина	0,384	0,377	0,371	0,370	0,371	0,355	0,351	0,345	0,338	0,349	0,348	0,351	0,356	0,364	0,381	0,394	0,398	0,401
	Великобританія	0,407	0,407	0,411	0,426	0,441	0,461	0,466	0,470	0,470	0,472	0,466	0,459	0,446	0,439	0,441	0,440	0,440	0,441
	Франція	0,432	0,435	0,438	0,441	0,448	0,449	0,447	0,448	0,445	0,442	0,435	0,426	0,416	0,408	0,392	0,383	0,378	0,375
	Італія	0,361	0,367	0,372	0,374	0,377	0,362	0,361	0,361	0,359	0,368	0,363	0,359	0,354	0,346	0,331	0,323	0,318	0,316
	Іспанія	0,441	0,455	0,467	0,475	0,477	0,461	0,459	0,462	0,451	0,410	0,392	0,369	0,349	0,339	0,352	0,360	0,367	0,373
	Нідерланди	0,477	0,475	0,476	0,480	0,481	0,476	0,472	0,471	0,468	0,457	0,445	0,431	0,420	0,412	0,404	0,398	0,396	0,395
	Швейцарія	0,439	0,435	0,440	0,447	0,457	0,461	0,461	0,462	0,462	0,482	0,484	0,484	0,485	0,485	0,480	0,477	0,473	0,471
	Польща	0,419	0,411	0,407	0,414	0,427	0,446	0,450	0,456	0,453	0,435	0,416	0,403	0,390	0,382	0,376	0,377	0,377	0,374
	Швеція	0,362	0,370	0,383	0,399	0,413	0,428	0,431	0,433	0,434	0,443	0,433	0,428	0,423	0,417	0,413	0,411	0,411	0,411
	Бельгія	0,396	0,398	0,401	0,409	0,420	0,431	0,435	0,439	0,440	0,448	0,444	0,439	0,434	0,431	0,431	0,429	0,428	0,428
	Австрія	0,416	0,419	0,428	0,432	0,439	0,428	0,420	0,418	0,410	0,426	0,424	0,423	0,426	0,429	0,445	0,454	0,459	0,462
	Норвегія	0,438	0,436	0,437	0,452	0,464	0,485	0,488	0,496	0,501	0,522	0,518	0,516	0,511	0,506	0,498	0,491	0,486	0,483
	Данія	0,437	0,432	0,429	0,438	0,447	0,455	0,450	0,449	0,440	0,443	0,429	0,421	0,410	0,403	0,398	0,401	0,405	0,407
	Фінляндія	0,428	0,426	0,425	0,433	0,442	0,449	0,447	0,447	0,443	0,441	0,428	0,414	0,399	0,381	0,368	0,351	0,339	0,334
Азійсько-Тихоокеанський регіон	ЄС28	0,405	0,405	0,408	0,414	0,421	0,423	0,423	0,423	0,420	0,416	0,406	0,398	0,390	0,385	0,382	0,382	0,381	0,381
	Україна	0,321	0,313	0,316	0,332	0,351	0,377	0,381	0,389	0,394	0,386	0,381	0,378	0,371	0,359	0,349	0,339	0,331	0,329
	Росія	0,366	0,360	0,360	0,371	0,390	0,408	0,424	0,433	0,439	0,439	0,439	0,444	0,443	0,438	0,433	0,426	0,425	0,420
	Японія	0,388	0,377	0,368	0,364	0,361	0,348	0,338	0,327	0,314	0,297	0,280	0,265	0,253	0,238	0,228	0,219	0,213	0,209
	Австралія	0,532	0,532	0,533	0,536	0,539	0,555	0,562	0,564	0,566	0,574	0,571	0,568	0,561	0,553	0,551	0,542	0,539	0,533
	Нова Зеландія	0,544	0,551	0,552	0,558	0,558	0,537	0,547	0,544	0,538	0,551	0,540	0,539	0,530	0,517	0,523	0,510	0,500	0,495
	Китай	0,491	0,489	0,491	0,496	0,501	0,512	0,511	0,509	0,508	0,502	0,498	0,496	0,495	0,492	0,492	0,493	0,492	0,488
	Індія	0,419	0,420	0,420	0,418	0,415	0,414	0,413	0,413	0,413	0,410	0,410	0,411	0,413	0,415	0,422	0,425	0,427	0,425
	Корея	0,531	0,513	0,495	0,496	0,495	0,494	0,505	0,494	0,486	0,498	0,497	0,498	0,483	0,477	0,466	0,447	0,426	0,422
	Індонезія	0,482	0,484	0,485	0,484	0,481	0,487	0,488	0,489	0,490	0,489	0,491	0,492	0,492	0,491	0,493	0,492	0,491	0,493

Продовження таблиці И.6

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	0,520	0,514	0,508	0,506	0,505	0,510	0,506	0,503	0,501	0,498	0,495	0,489	0,484	0,480	0,473	0,471	0,466	0,466	0,466
Малайзія	0,589	0,584	0,578	0,571	0,563	0,569	0,548	0,546	0,546	0,547	0,540	0,541	0,541	0,541	0,541	0,556	0,557	0,558	0,564
Сінгапур	0,618	0,579	0,551	0,540	0,559	0,599	0,612	0,615	0,616	0,612	0,600	0,602	0,607	0,583	0,582	0,563	0,551	0,535	0,531
Філіппіни	0,472	0,471	0,467	0,461	0,453	0,486	0,452	0,453	0,456	0,459	0,461	0,462	0,463	0,462	0,460	0,464	0,461	0,459	0,463
Ізраїль	0,594	0,591	0,586	0,585	0,582	0,597	0,583	0,584	0,590	0,592	0,575	0,568	0,564	0,558	0,557	0,560	0,559	0,558	0,550
Туреччина	0,526	0,527	0,528	0,526	0,522	0,542	0,523	0,522	0,523	0,525	0,553	0,558	0,564	0,569	0,571	0,581	0,582	0,583	0,584
Ірак	0,389	0,385	0,380	0,373	0,363	0,385	0,340	0,335	0,334	0,336	0,369	0,384	0,396	0,405	0,268	0,266	0,396	0,398	0,398
Єгипет	0,469	0,473	0,476	0,476	0,475	0,509	0,481	0,483	0,488	0,493	0,492	0,498	0,500	0,500	0,498	0,495	0,490	0,486	0,477
Саудівська Аравія	0,374	0,384	0,391	0,574	0,573	0,606	0,578	0,581	0,585	0,590	0,636	0,643	0,646	0,646	0,644	0,644	0,637	0,629	0,628
Ємен	0,101	0,109	0,116	0,122	0,128	0,167	0,150	0,162	0,175	0,187	0,195	0,202	0,298	0,297	0,297	0,294	0,293	0,291	0,290
Катар	0,114	0,077	0,070	0,050	0,031	0,017	0,015	0,015	0,015	0,071	0,011	0,012	0,014	0,019	0,023	0,167	0,209	0,327	0,321
Бахрейн	0,156	0,131	0,117	0,122	0,141	0,287	0,293	0,296	0,298	0,308	0,427	0,427	0,418	0,411	0,424	0,175	0,100	0,077	0,070
Кувейт	0,205	0,357	0,350	0,345	0,354	0,392	0,382	0,379	0,377	0,378	0,115	0,102	0,094	0,096	0,106	0,269	0,670	0,664	0,663
ОАЕ	0,052	0,052	0,053	0,045	0,037	0,041	0,038	0,038	0,040	0,047	0,164	0,229	0,331	0,306	0,289	0,300	0,317	0,326	0,325
Нігерія	0,135	0,074	0,071	0,068	0,065	0,078	0,059	0,056	0,053	0,051	0,047	0,044	0,042	0,040	0,039	0,036	0,036	0,035	0,034
Південна Африка	0,370	0,355	0,341	0,329	0,322	0,338	0,315	0,318	0,325	0,334	0,350	0,362	0,372	0,381	0,388	0,396	0,397	0,397	0,396
Алжир	0,479	0,484	0,490	0,497	0,505	0,549	0,535	0,543	0,551	0,558	0,565	0,569	0,573	0,574	0,574	0,582	0,578	0,572	0,563
Марокко	0,459	0,463	0,465	0,468	0,470	0,519	0,497	0,502	0,507	0,512	0,511	0,516	0,519	0,522	0,522	0,528	0,527	0,526	0,528
Ангола	0,047	0,046	0,045	0,044	0,043	0,055	0,042	0,043	0,044	0,046	0,047	0,049	0,050	0,053	0,037	0,036	0,037	0,039	0,038

Африка та Близький Схід

Таблиця И.7

Індекси рівня розвитку освіти в системі безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,742	0,743	0,736	0,737	0,749	0,766	0,789	0,778	0,786	0,836	0,817	0,806	0,769	0,771	0,771	0,778	0,779	0,779
	Канада	0,867	0,805	0,801	0,789	0,798	0,791	0,799	0,784	0,759	0,794	0,788	0,806	0,805	0,802	0,798	0,805	0,811	0,812
	Аргентина	0,751	0,778	0,662	0,587	0,588	0,647	0,702	0,741	0,781	0,822	0,804	0,802	0,807	0,799	0,844	0,830	0,829	0,829
	Бразилія	0,476	0,458	0,448	0,456	0,474	0,529	0,571	0,570	0,613	0,627	0,637	0,641	0,675	0,687	0,703	0,703	0,708	0,708
	Чилі	0,572	0,598	0,607	0,598	0,550	0,523	0,467	0,525	0,624	0,623	0,615	0,646	0,685	0,712	0,733	0,796	0,807	0,808
	Колумбія	0,429	0,445	0,484	0,479	0,480	0,500	0,494	0,524	0,518	0,579	0,550	0,530	0,599	0,571	0,553	0,570	0,578	0,575
	Куба	0,761	0,781	0,782	0,820	0,918	0,938	0,970	0,981	0,985	0,977	0,966	0,920	0,855	0,790	0,744	0,725	0,775	0,774
	Мексика	0,472	0,490	0,503	0,558	0,539	0,553	0,552	0,539	0,542	0,530	0,526	0,524	0,482	0,517	0,520	0,540	0,547	0,551
	Перу	0,479	0,442	0,391	0,395	0,410	0,395	0,347	0,398	0,449	0,442	0,366	0,387	0,434	0,484	0,502	0,531	0,546	0,547
	Венесуела	0,442	0,458	0,475	0,474	0,489	0,535	0,541	0,552	0,760	0,840	0,863	0,857	0,863	0,858	0,853	0,848	0,825	0,826
Європа	Німеччина	0,733	0,723	0,712	0,711	0,723	0,727	0,733	0,733	0,737	0,755	0,754	0,746	0,741	0,743	0,730	0,740	0,742	0,743
	Великобританія	0,701	0,702	0,768	0,785	0,784	0,811	0,824	0,799	0,783	0,772	0,833	0,818	0,797	0,795	0,784	0,782	0,787	0,788
	Франція	0,850	0,824	0,810	0,837	0,839	0,836	0,839	0,816	0,798	0,794	0,792	0,776	0,775	0,777	0,772	0,774	0,777	0,778
	Італія	0,696	0,738	0,704	0,721	0,716	0,704	0,733	0,686	0,720	0,697	0,667	0,636	0,617	0,598	0,591	0,563	0,570	0,570
	Іспанія	0,694	0,677	0,667	0,670	0,680	0,686	0,696	0,700	0,731	0,740	0,738	0,749	0,671	0,663	0,661	0,661	0,666	0,667
	Нідерланди	0,770	0,775	0,778	0,803	0,816	0,828	0,832	0,800	0,806	0,814	0,816	0,833	0,821	0,822	0,811	0,829	0,834	0,835
	Швейцарія	0,748	0,759	0,784	0,809	0,814	0,795	0,780	0,736	0,751	0,740	0,730	0,736	0,735	0,732	0,735	0,741	0,746	0,746
	Польща	0,803	0,832	0,836	0,830	0,840	0,855	0,846	0,795	0,807	0,771	0,780	0,749	0,752	0,737	0,720	0,705	0,709	0,709
	Швеція	0,963	0,951	0,962	0,959	0,955	0,951	0,952	0,925	0,915	0,921	0,912	0,904	0,939	0,924	0,916	0,920	0,930	0,930
	Бельгія	0,896	0,883	0,877	0,874	0,884	0,888	0,916	0,898	0,899	0,893	0,895	0,897	0,901	0,906	0,902	0,905	0,910	0,910
Данія	Австрія	0,858	0,850	0,801	0,780	0,787	0,787	0,798	0,819	0,822	0,839	0,846	0,839	0,822	0,814	0,817	0,828	0,831	0,832
	Норвегія	0,951	0,956	0,973	0,975	0,976	0,966	0,956	0,947	0,919	0,942	0,926	0,911	0,947	0,957	0,952	0,964	0,966	0,966
	Данія	0,970	0,974	0,975	0,978	0,985	0,987	0,984	0,976	0,965	0,972	0,971	0,976	0,951	0,962	0,960	0,958	0,957	0,958

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.7

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Азійсько-Тихоокеанський регіон	Фінляндія	0,899	0,898	0,907	0,917	0,932	0,928	0,934	0,900	0,901	0,920	0,924	0,953	0,951	0,950	0,947	0,939	0,939	0,940
	ЄС28	0,775	0,777	0,782	0,795	0,798	0,806	0,806	0,791	0,783	0,782	0,781	0,752	0,736	0,733	0,718	0,714	0,706	0,706
	Україна	0,681	0,744	0,824	0,844	0,831	0,903	0,925	0,909	0,911	0,933	0,906	0,874	0,893	0,839	0,796	0,754	0,799	0,799
	Росія	0,499	0,531	0,634	0,612	0,601	0,642	0,656	0,674	0,690	0,624	0,620	0,589	0,585	0,617	0,592	0,590	0,596	0,597
	Японія	0,587	0,575	0,562	0,570	0,576	0,562	0,550	0,559	0,567	0,545	0,562	0,564	0,559	0,543	0,537	0,548	0,552	0,553
	Австралія	0,823	0,811	0,803	0,806	0,816	0,819	0,810	0,786	0,780	0,799	0,848	0,768	0,806	0,798	0,822	0,823	0,824	0,824
	Нова Зеландія	0,956	0,946	0,937	0,938	0,948	0,940	0,931	0,913	0,869	0,903	0,941	0,944	0,920	0,898	0,900	0,909	0,910	0,910
	Китай	0,175	0,201	0,224	0,256	0,268	0,291	0,307	0,330	0,340	0,335	0,342	0,425	0,435	0,465	0,471	0,483	0,486	0,489
	Індія	0,305	0,272	0,259	0,250	0,236	0,225	0,221	0,236	0,249	0,229	0,237	0,282	0,275	0,278	0,282	0,294	0,295	0,297
	Корея	0,603	0,651	0,640	0,641	0,704	0,678	0,695	0,691	0,743	0,699	0,745	0,732	0,725	0,763	0,779	0,786	0,787	0,788
Африка та Близький Схід	Індонезія	0,265	0,263	0,269	0,326	0,285	0,296	0,299	0,308	0,309	0,351	0,280	0,343	0,337	0,315	0,346	0,359	0,364	0,363
	Таїланд	0,632	0,606	0,498	0,482	0,532	0,538	0,537	0,505	0,494	0,500	0,444	0,548	0,482	0,481	0,479	0,487	0,499	0,499
	Малайзія	0,715	0,735	0,736	0,747	0,687	0,614	0,554	0,552	0,530	0,683	0,609	0,653	0,635	0,604	0,608	0,602	0,575	0,581
	Сінгапур	0,511	0,564	0,601	0,615	0,576	0,522	0,448	0,478	0,469	0,459	0,489	0,486	0,459	0,453	0,446	0,464	0,470	0,471
	Філіппіни	0,442	0,406	0,387	0,383	0,332	0,309	0,303	0,329	0,354	0,305	0,299	0,289	0,297	0,292	0,284	0,288	0,292	0,292
	Ізраїль	0,905	0,911	0,920	0,910	0,889	0,882	0,888	0,858	0,844	0,816	0,823	0,835	0,843	0,831	0,831	0,829	0,825	0,825
	Туреччина	0,290	0,310	0,311	0,323	0,341	0,333	0,318	0,389	0,399	0,421	0,454	0,583	0,599	0,609	0,615	0,620	0,624	0,624
	Ірак	0,324	0,325	0,320	0,329	0,344	0,344	0,340	0,435	0,328	0,338	0,328	0,316	0,237	0,220	0,217	0,218	0,238	0,245
	Єгипет	0,536	0,525	0,517	0,492	0,482	0,500	0,430	0,398	0,407	0,370	0,368	0,338	0,346	0,336	0,376	0,376	0,381	0,382
	Саудівська Аравія	0,641	0,689	0,675	0,681	0,673	0,636	0,676	0,645	0,613	0,594	0,625	0,649	0,703	0,721	0,726	0,745	0,750	0,748
Африка та Близький Схід	Ємен	0,273	0,272	0,260	0,254	0,249	0,243	0,233	0,226	0,188	0,178	0,171	0,166	0,140	0,126	0,120	0,114	0,109	0,111
	Катар	0,476	0,405	0,444	0,384	0,406	0,464	0,469	0,426	0,425	0,315	0,379	0,345	0,338	0,288	0,257	0,261	0,236	0,240
	Бахрейн	0,412	0,409	0,389	0,382	0,373	0,362	0,342	0,351	0,356	0,327	0,316	0,333	0,303	0,298	0,332	0,332	0,316	0,324
	Кувейт	0,692	0,670	0,650	0,612	0,575	0,591	0,483	0,474	0,470	0,431	0,420	0,398	0,383	0,423	0,436	0,445	0,443	0,441
	ОАЕ	0,135	0,164	0,152	0,150	0,149	0,166	0,148	0,182	0,199	0,173	0,166	0,164	0,170	0,170	0,193	0,209	0,214	0,214

Продовження таблиці И.7

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Нігерія	0,236	0,215	0,212	0,168	0,203	0,200	0,221	0,260	0,237	0,256	0,181	0,199	0,197	0,238	0,263	0,246	0,179	0,160	0,158
Південна Африка	0,654	0,591	0,584	0,560	0,577	0,575	0,576	0,552	0,541	0,542	0,558	0,541	0,545	0,528	0,511	0,515	0,516	0,531	0,528
Алжир	0,443	0,436	0,439	0,444	0,456	0,471	0,473	0,479	0,483	0,476	0,475	0,479	0,464	0,476	0,464	0,467	0,498	0,523	0,537
Марокко	0,328	0,327	0,325	0,328	0,330	0,333	0,332	0,322	0,318	0,301	0,303	0,304	0,316	0,333	0,344	0,357	0,391	0,404	0,413
Ангола	0,118	0,111	0,105	0,110	0,109	0,100	0,103	0,141	0,149	0,135	0,146	0,151	0,149	0,151	0,144	0,145	0,156	0,159	0,157

Таблиця И.8

Індекси рівня розвитку ринку праці в системі безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,679	0,653	0,620	0,613	0,623	0,641	0,653	0,636	0,559	0,366	0,403	0,466	0,501	0,557	0,610	0,641	0,664	0,683
	Канада	0,557	0,551	0,557	0,571	0,573	0,588	0,591	0,590	0,577	0,494	0,522	0,538	0,559	0,557	0,563	0,562	0,594	0,605
	Аргентина	0,159	0,099	0,071	0,159	0,190	0,239	0,270	0,319	0,332	0,388	0,420	0,439	0,431	0,419	0,396	0,367	0,330	0,265
	Бразилія	0,389	0,403	0,434	0,408	0,430	0,389	0,405	0,393	0,433	0,413	0,489	0,493	0,507	0,510	0,403	0,221	0,164	0,165
	Чилі	0,253	0,251	0,268	0,282	0,263	0,283	0,285	0,281	0,213	0,367	0,431	0,484	0,505	0,481	0,501	0,495	0,463	0,437
	Колумбія	0,076	0,201	0,206	0,243	0,218	0,256	0,233	0,206	0,168	0,251	0,295	0,343	0,383	0,396	0,417	0,391	0,371	0,348
	Куба	0,419	0,472	0,509	0,548	0,565	0,582	0,597	0,624	0,658	0,653	0,618	0,599	0,602	0,621	0,635	0,635	0,628	0,629
	Мексика	0,634	0,635	0,627	0,611	0,612	0,644	0,650	0,642	0,637	0,592	0,593	0,614	0,611	0,604	0,634	0,659	0,670	0,673
	Перу	0,529	0,557	0,573	0,588	0,596	0,586	0,619	0,619	0,631	0,669	0,656	0,665	0,664	0,649	0,659	0,629	0,623	0,659
	Венесуела	0,244	0,280	0,193	0,166	0,196	0,357	0,432	0,471	0,518	0,408	0,507	0,521	0,472	0,500	0,505	0,461	0,447	0,395
Європа	Німеччина	0,463	0,477	0,463	0,419	0,358	0,320	0,341	0,395	0,446	0,484	0,591	0,612	0,624	0,630	0,650	0,675	0,684	0,696
	Великобританія	0,551	0,590	0,593	0,604	0,614	0,594	0,550	0,526	0,500	0,417	0,369	0,399	0,427	0,512	0,572	0,611	0,628	0,648
	Франція	0,288	0,345	0,357	0,391	0,339	0,333	0,296	0,321	0,332	0,275	0,292	0,280	0,272	0,251	0,243	0,249	0,280	0,291
	Італія	0,131	0,171	0,202	0,212	0,240	0,227	0,247	0,253	0,222	0,162	0,156	0,104	0,069	0,052	0,065	0,078	0,095	0,125

Продовження таблиці II.8

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Іспанія	0,164	0,248	0,263	0,265	0,256	0,325	0,347	0,328	0,147	0,025	0,012	0,006	0,003	0,002	0,003	0,008	0,017	0,039	0,066
Нідерланди	0,695	0,733	0,736	0,708	0,673	0,672	0,707	0,739	0,779	0,769	0,693	0,651	0,609	0,545	0,531	0,570	0,607	0,658	0,704
Швейцарія	0,752	0,763	0,759	0,718	0,716	0,704	0,721	0,732	0,760	0,744	0,708	0,726	0,715	0,704	0,699	0,706	0,711	0,711	0,706
Польща	0,098	0,064	0,055	0,053	0,042	0,049	0,097	0,212	0,322	0,308	0,238	0,222	0,231	0,229	0,294	0,370	0,450	0,516	0,584
Швеція	0,589	0,599	0,594	0,573	0,483	0,409	0,401	0,432	0,395	0,304	0,304	0,366	0,375	0,389	0,394	0,444	0,481	0,494	0,511
Бельгія	0,360	0,352	0,355	0,321	0,338	0,286	0,276	0,297	0,309	0,282	0,276	0,348	0,343	0,289	0,288	0,299	0,336	0,358	0,393
Австрія	0,572	0,591	0,589	0,596	0,499	0,532	0,550	0,568	0,617	0,591	0,619	0,632	0,621	0,606	0,583	0,581	0,571	0,595	0,622
Норвегія	0,680	0,669	0,667	0,669	0,655	0,663	0,713	0,754	0,775	0,752	0,728	0,736	0,738	0,720	0,723	0,687	0,661	0,671	0,683
Данія	0,679	0,680	0,703	0,654	0,679	0,683	0,715	0,708	0,728	0,612	0,515	0,503	0,511	0,538	0,549	0,586	0,589	0,594	0,636
Фінляндія	0,241	0,279	0,283	0,283	0,261	0,386	0,399	0,431	0,439	0,342	0,338	0,380	0,415	0,390	0,361	0,317	0,357	0,355	0,408
ЄС28	0,323	0,349	0,355	0,356	0,332	0,329	0,343	0,375	0,373	0,304	0,271	0,261	0,246	0,237	0,259	0,300	0,345	0,390	0,430
Україна	0,264	0,278	0,327	0,366	0,367	0,402	0,402	0,409	0,405	0,317	0,350	0,362	0,383	0,407	0,273	0,286	0,271	0,296	0,286
Росія	0,339	0,394	0,471	0,443	0,448	0,481	0,453	0,499	0,494	0,403	0,458	0,513	0,568	0,580	0,586	0,548	0,547	0,547	0,571
Японія	0,611	0,603	0,593	0,596	0,610	0,625	0,632	0,635	0,647	0,619	0,610	0,635	0,638	0,661	0,675	0,696	0,718	0,730	0,744
Австралія	0,554	0,537	0,570	0,598	0,611	0,639	0,645	0,659	0,681	0,633	0,640	0,645	0,636	0,616	0,581	0,590	0,610	0,607	0,615
Нова Зеландія	0,560	0,607	0,635	0,664	0,696	0,711	0,703	0,697	0,666	0,547	0,517	0,519	0,512	0,567	0,597	0,631	0,654	0,669	0,679
Китай	0,617	0,607	0,602	0,597	0,600	0,603	0,596	0,591	0,580	0,604	0,610	0,606	0,597	0,598	0,592	0,595	0,603	0,602	0,598
Індія	0,303	0,303	0,304	0,309	0,308	0,307	0,297	0,292	0,290	0,291	0,282	0,278	0,268	0,264	0,263	0,264	0,265	0,266	0,266
Корея	0,557	0,581	0,628	0,615	0,620	0,628	0,625	0,640	0,636	0,642	0,640	0,651	0,662	0,666	0,657	0,659	0,660	0,659	0,656
Індонезія	0,384	0,402	0,376	0,362	0,323	0,268	0,266	0,252	0,296	0,381	0,418	0,437	0,508	0,513	0,515	0,500	0,519	0,521	0,510
Таїланд	0,631	0,626	0,651	0,669	0,698	0,702	0,694	0,693	0,693	0,719	0,720	0,691	0,671	0,690	0,703	0,710	0,707	0,706	0,706
Малайзія	0,623	0,607	0,621	0,621	0,619	0,620	0,619	0,610	0,609	0,624	0,644	0,675	0,678	0,692	0,701	0,689	0,684	0,677	0,675
Сінгапур	0,679	0,683	0,607	0,615	0,606	0,619	0,667	0,683	0,695	0,610	0,711	0,722	0,732	0,724	0,733	0,738	0,733	0,734	0,737
Філіппіни	0,563	0,568	0,577	0,584	0,591	0,579	0,557	0,579	0,566	0,595	0,606	0,613	0,617	0,620	0,614	0,648	0,671	0,649	0,657

Азійсько-Тихоокеанський регіон

Продовження таблиці II.8

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ізраїль	0,354	0,326	0,298	0,270	0,272	0,328	0,313	0,354	0,453	0,405	0,457	0,537	0,559	0,604	0,612	0,652	0,679	0,702	0,713
Туреччина	0,286	0,239	0,209	0,188	0,161	0,162	0,196	0,179	0,149	0,113	0,181	0,261	0,298	0,290	0,258	0,253	0,235	0,227	0,219
Ірак	0,165	0,167	0,177	0,174	0,163	0,161	0,158	0,157	0,165	0,183	0,195	0,211	0,230	0,231	0,236	0,233	0,227	0,229	0,225
Єгипет	0,177	0,156	0,164	0,140	0,141	0,105	0,103	0,148	0,129	0,171	0,197	0,106	0,089	0,092	0,098	0,080	0,087	0,095	0,097
Саудівська Аравія	0,290	0,284	0,270	0,259	0,223	0,188	0,149	0,171	0,165	0,200	0,217	0,236	0,293	0,296	0,276	0,299	0,364	0,338	0,326
Ємен	0,158	0,149	0,150	0,143	0,126	0,114	0,100	0,090	0,077	0,080	0,075	0,070	0,074	0,070	0,067	0,059	0,065	0,068	0,068
Катар	0,794	0,813	0,818	0,825	0,831	0,868	0,900	0,921	0,943	0,946	0,938	0,932	0,922	0,924	0,926	0,933	0,937	0,934	0,934
Бахрейн	0,779	0,790	0,796	0,812	0,828	0,846	0,852	0,860	0,881	0,882	0,876	0,866	0,855	0,853	0,852	0,861	0,870	0,871	0,871
Кувейт	0,809	0,818	0,809	0,808	0,794	0,809	0,816	0,799	0,795	0,824	0,809	0,790	0,764	0,743	0,726	0,726	0,739	0,750	0,740
ОАЕ	0,812	0,812	0,809	0,811	0,810	0,811	0,821	0,830	0,851	0,848	0,843	0,847	0,843	0,845	0,849	0,864	0,876	0,833	0,831
Нігерія	0,276	0,277	0,281	0,288	0,286	0,285	0,281	0,282	0,287	0,296	0,297	0,291	0,282	0,277	0,252	0,221	0,182	0,184	0,182
Південна Африка	0,004	0,002	0,002	0,001	0,001	0,001	0,000	0,000	0,001	0,002	0,001	0,001	0,002	0,004	0,003	0,003	0,001	0,001	0,001
Алжир	0,003	0,005	0,009	0,013	0,038	0,051	0,087	0,047	0,070	0,133	0,141	0,141	0,115	0,159	0,135	0,098	0,130	0,081	0,074
Марокко	0,139	0,160	0,190	0,191	0,200	0,184	0,199	0,192	0,155	0,223	0,217	0,219	0,221	0,215	0,190	0,184	0,171	0,165	0,162
Ангола	0,022	0,018	0,020	0,016	0,010	0,020	0,034	0,062	0,103	0,205	0,273	0,344	0,349	0,347	0,338	0,341	0,341	0,338	0,327

Африка та Близький Схід

Таблиця II.9

Індекси рівня розвитку системи охорони здоров'я в системі безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
США	0,817	0,806	0,809	0,817	0,818	0,823	0,804	0,803	0,800	0,800	0,798	0,797	0,796	0,795	0,796	0,788	0,788	0,786	0,787
Канада	0,675	0,679	0,673	0,672	0,675	0,675	0,683	0,691	0,694	0,705	0,710	0,711	0,716	0,710	0,704	0,702	0,702	0,703	0,703
Аргентина	0,717	0,704	0,630	0,584	0,583	0,630	0,631	0,642	0,645	0,676	0,668	0,667	0,666	0,665	0,655	0,666	0,605	0,605	0,605
Бразилія	0,511	0,520	0,587	0,563	0,582	0,599	0,610	0,612	0,605	0,589	0,641	0,646	0,651	0,645	0,664	0,669	0,669	0,671	0,668

Продовження таблиці II.9

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	Чилі	0,538	0,533	0,522	0,520	0,501	0,491	0,467	0,483	0,514	0,500	0,493	0,499	0,507	0,518	0,532	0,535	0,532	0,530
	Колумбія	0,457	0,443	0,422	0,431	0,409	0,447	0,466	0,476	0,496	0,482	0,490	0,484	0,478	0,482	0,480	0,474	0,477	0,478
	Куба	0,626	0,623	0,612	0,598	0,590	0,709	0,688	0,790	0,794	0,796	0,760	0,777	0,710	0,744	0,790	0,789	0,789	0,790
	Мексика	0,422	0,407	0,417	0,455	0,516	0,489	0,487	0,505	0,490	0,478	0,502	0,496	0,500	0,505	0,491	0,484	0,469	0,470
	Перу	0,369	0,376	0,386	0,378	0,368	0,367	0,369	0,379	0,375	0,356	0,362	0,374	0,385	0,386	0,391	0,378	0,376	0,374
Європа	Венесуела	0,459	0,461	0,428	0,426	0,417	0,426	0,452	0,500	0,502	0,535	0,505	0,530	0,474	0,453	0,481	0,428	0,319	0,301
	Німеччина	0,787	0,774	0,766	0,768	0,759	0,764	0,762	0,762	0,766	0,772	0,773	0,768	0,769	0,771	0,771	0,769	0,770	0,771
	Великобританія	0,575	0,570	0,573	0,578	0,602	0,619	0,631	0,647	0,660	0,666	0,675	0,674	0,670	0,723	0,720	0,714	0,708	0,712
	Франція	0,780	0,768	0,762	0,757	0,761	0,763	0,769	0,769	0,768	0,767	0,768	0,764	0,766	0,766	0,768	0,760	0,758	0,759
	Італія	0,689	0,673	0,662	0,647	0,674	0,687	0,693	0,688	0,711	0,694	0,703	0,704	0,709	0,706	0,706	0,695	0,690	0,694
	Іспанія	0,636	0,603	0,587	0,622	0,639	0,648	0,656	0,670	0,693	0,692	0,699	0,708	0,707	0,702	0,699	0,695	0,687	0,692
	Нідерланди	0,648	0,647	0,659	0,679	0,690	0,732	0,731	0,740	0,743	0,741	0,743	0,752	0,765	0,763	0,763	0,744	0,740	0,745
	Швейцарія	0,791	0,789	0,787	0,792	0,792	0,786	0,770	0,767	0,769	0,764	0,764	0,768	0,777	0,781	0,784	0,790	0,799	0,801
	Польща	0,494	0,497	0,514	0,496	0,496	0,496	0,501	0,519	0,556	0,532	0,540	0,540	0,537	0,542	0,535	0,525	0,532	0,534
	Швеція	0,670	0,684	0,686	0,681	0,674	0,681	0,679	0,679	0,697	0,692	0,682	0,767	0,774	0,777	0,776	0,768	0,770	0,775
	Бельгія	0,709	0,692	0,683	0,706	0,709	0,679	0,678	0,699	0,712	0,710	0,722	0,730	0,733	0,735	0,735	0,720	0,720	0,724
	Австрія	0,761	0,748	0,736	0,736	0,745	0,742	0,742	0,748	0,756	0,746	0,754	0,751	0,756	0,757	0,758	0,752	0,753	0,758
	Норвегія	0,686	0,682	0,718	0,719	0,707	0,685	0,669	0,685	0,682	0,700	0,704	0,704	0,704	0,708	0,722	0,744	0,757	0,764
	Данія	0,718	0,713	0,699	0,702	0,711	0,720	0,725	0,741	0,745	0,758	0,754	0,751	0,754	0,750	0,748	0,744	0,753	0,757
	Фінляндія	0,623	0,606	0,624	0,622	0,644	0,661	0,671	0,670	0,671	0,677	0,690	0,698	0,712	0,718	0,716	0,722	0,713	0,717
	ЄС28	0,700	0,690	0,684	0,686	0,693	0,702	0,705	0,709	0,721	0,722	0,726	0,729	0,731	0,738	0,737	0,728	0,728	0,732
	Україна	0,466	0,448	0,455	0,475	0,466	0,490	0,502	0,492	0,472	0,498	0,549	0,550	0,567	0,575	0,529	0,531	0,508	0,505
	Росія	0,483	0,467	0,478	0,436	0,423	0,437	0,442	0,447	0,465	0,470	0,433	0,453	0,457	0,456	0,453	0,437	0,414	0,408

Продовження таблиці II.9

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Японія	0,617	0,610	0,602	0,601	0,609	0,624	0,630	0,643	0,658	0,664	0,677	0,727	0,731	0,728	0,729	0,724	0,723	0,726
	Австралія	0,669	0,651	0,645	0,638	0,655	0,653	0,659	0,673	0,681	0,664	0,677	0,687	0,691	0,693	0,703	0,705	0,699	0,700
	Нова Зеландія	0,654	0,638	0,632	0,614	0,632	0,657	0,677	0,670	0,710	0,704	0,708	0,709	0,714	0,703	0,703	0,693	0,686	0,689
	Китай	0,375	0,329	0,336	0,332	0,338	0,347	0,338	0,336	0,357	0,358	0,375	0,394	0,405	0,414	0,419	0,413	0,412	0,413
	Індія	0,234	0,235	0,234	0,219	0,229	0,237	0,236	0,241	0,251	0,231	0,242	0,255	0,255	0,271	0,268	0,254	0,252	0,254
	Корея	0,365	0,385	0,364	0,371	0,388	0,416	0,444	0,469	0,494	0,482	0,504	0,516	0,524	0,531	0,543	0,542	0,553	0,560
	Індонезія	0,114	0,115	0,116	0,120	0,126	0,150	0,157	0,176	0,172	0,158	0,177	0,187	0,184	0,181	0,185	0,170	0,166	0,160
	Таїланд	0,204	0,187	0,202	0,191	0,201	0,218	0,221	0,237	0,259	0,249	0,258	0,277	0,273	0,268	0,278	0,265	0,265	0,280
	Малайзія	0,237	0,229	0,230	0,237	0,247	0,260	0,281	0,290	0,301	0,293	0,312	0,336	0,340	0,339	0,348	0,343	0,332	0,331
	Сінгапур	0,324	0,289	0,302	0,306	0,292	0,302	0,301	0,310	0,344	0,328	0,343	0,356	0,363	0,382	0,395	0,400	0,413	0,414
Азіатський Схід	Філіппіни	0,074	0,076	0,081	0,098	0,111	0,146	0,156	0,165	0,169	0,159	0,161	0,156	0,150	0,140	0,126	0,111	0,087	0,079
	Ізраїль	0,638	0,638	0,615	0,598	0,603	0,619	0,611	0,620	0,627	0,594	0,607	0,612	0,617	0,616	0,611	0,607	0,600	0,603
	Туреччина	0,412	0,412	0,417	0,402	0,408	0,423	0,444	0,463	0,470	0,454	0,448	0,441	0,428	0,420	0,417	0,389	0,394	0,396
	Ірак	0,265	0,247	0,249	0,238	0,300	0,264	0,242	0,284	0,294	0,305	0,300	0,297	0,290	0,291	0,297	0,295	0,302	0,301
	Єгипет	0,468	0,446	0,443	0,370	0,405	0,454	0,455	0,445	0,458	0,419	0,429	0,429	0,437	0,438	0,390	0,371	0,369	0,369
	Саудівська Аравія	0,353	0,348	0,346	0,316	0,318	0,330	0,347	0,361	0,349	0,397	0,390	0,411	0,425	0,448	0,492	0,516	0,495	0,496
	Ємен	0,319	0,324	0,316	0,358	0,357	0,353	0,366	0,387	0,388	0,372	0,337	0,343	0,356	0,347	0,324	0,346	0,354	0,351
	Катар	0,255	0,248	0,262	0,319	0,307	0,296	0,277	0,284	0,281	0,287	0,296	0,298	0,301	0,317	0,316	0,347	0,353	0,353
	Бахрейн	0,325	0,313	0,322	0,316	0,295	0,297	0,294	0,320	0,329	0,341	0,349	0,349	0,373	0,378	0,384	0,394	0,386	0,387
	Кувейт	0,286	0,334	0,329	0,294	0,271	0,275	0,263	0,281	0,282	0,365	0,337	0,348	0,342	0,340	0,376	0,405	0,394	0,396
Африка та Близький Схід	ОАЕ	0,276	0,260	0,278	0,262	0,265	0,267	0,267	0,297	0,338	0,370	0,377	0,380	0,365	0,380	0,390	0,376	0,373	0,374
	Нігерія	0,009	0,008	0,007	0,012	0,011	0,012	0,009	0,009	0,009	0,008	0,006	0,006	0,005	0,005	0,006	0,010	0,010	0,010
	Південна Африка	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001
	Алжир	0,293	0,298	0,291	0,272	0,283	0,279	0,296	0,336	0,368	0,397	0,404	0,437	0,468	0,464	0,484	0,486	0,480	0,483
	Марокко	0,308	0,301	0,314	0,314	0,335	0,351	0,365	0,401	0,400	0,398	0,411	0,413	0,411	0,402	0,402	0,377	0,391	0,396
	Ангола	0,054	0,092	0,069	0,070	0,074	0,064	0,082	0,081	0,086	0,079	0,093	0,097	0,091	0,086	0,075	0,056	0,048	0,045

Таблиця II.10

Індекси рівня нерівномірності в розподілі доходів в системі безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,678	0,675	0,683	0,690	0,676	0,656	0,616	0,613	0,616	0,583	0,591	0,581	0,580	0,566	0,572	0,556	0,552	0,559
	Канада	0,781	0,732	0,771	0,761	0,745	0,760	0,735	0,762	0,681	0,667	0,710	0,686	0,694	0,681	0,656	0,668	0,680	0,621
	Аргентина	0,509	0,491	0,305	0,747	0,666	0,766	0,767	0,751	0,574	0,720	0,700	0,567	0,659	0,373	0,648	0,521	0,624	0,345
	Бразилія	0,607	0,550	0,552	0,537	0,582	0,555	0,565	0,595	0,571	0,560	0,521	0,533	0,561	0,419	0,379	0,388	0,470	0,462
	Чилі	0,682	0,699	0,682	0,680	0,663	0,707	0,594	0,638	0,720	0,573	0,611	0,599	0,585	0,535	0,538	0,523	0,451	0,544
	Колумбія	0,592	0,641	0,661	0,653	0,690	0,708	0,695	0,683	0,649	0,610	0,663	0,649	0,664	0,659	0,632	0,600	0,534	0,506
	Куба	0,642	0,640	0,569	0,582	0,592	0,633	0,628	0,604	0,576	0,532	0,541	0,565	0,564	0,497	0,551	0,499	0,557	0,506
	Мексика	0,598	0,545	0,534	0,538	0,563	0,516	0,568	0,502	0,516	0,540	0,502	0,532	0,441	0,520	0,508	0,506	0,484	0,473
	Перу	0,527	0,574	0,589	0,558	0,554	0,578	0,567	0,598	0,582	0,566	0,551	0,583	0,583	0,531	0,534	0,515	0,477	0,505
	Венесуела	0,562	0,599	0,297	0,362	0,597	0,602	0,609	0,597	0,543	0,357	0,474	0,547	0,453	0,359	0,292	0,094	0,057	0,076
Європа	Німеччина	0,772	0,793	0,743	0,734	0,771	0,726	0,797	0,748	0,744	0,746	0,781	0,683	0,657	0,695	0,695	0,706	0,694	0,668
	Великобританія	0,797	0,819	0,793	0,780	0,749	0,768	0,698	0,704	0,706	0,721	0,728	0,689	0,698	0,738	0,721	0,727	0,733	0,670
	Франція	0,768	0,791	0,749	0,753	0,765	0,737	0,744	0,732	0,744	0,702	0,745	0,688	0,685	0,675	0,717	0,720	0,737	0,703
	Італія	0,795	0,809	0,762	0,746	0,759	0,729	0,744	0,708	0,687	0,718	0,721	0,597	0,511	0,630	0,728	0,777	0,750	0,727
	Іспанія	0,848	0,840	0,807	0,791	0,773	0,764	0,755	0,729	0,742	0,688	0,669	0,658	0,656	0,779	0,810	0,796	0,761	0,761
	Нідерланди	0,784	0,725	0,737	0,751	0,738	0,680	0,796	0,734	0,697	0,695	0,724	0,645	0,613	0,603	0,716	0,686	0,741	0,698
	Швейцарія	0,762	0,662	0,683	0,750	0,719	0,761	0,703	0,505	0,510	0,697	0,483	0,653	0,619	0,550	0,645	0,591	0,660	0,638
	Польща	0,891	0,848	0,848	0,845	0,820	0,870	0,867	0,857	0,873	0,803	0,850	0,797	0,804	0,822	0,823	0,810	0,825	0,837
	Швеція	0,818	0,789	0,791	0,791	0,767	0,784	0,801	0,750	0,715	0,768	0,717	0,649	0,672	0,709	0,723	0,708	0,702	0,666
	Бельгія	0,794	0,761	0,775	0,758	0,770	0,747	0,745	0,762	0,761	0,700	0,658	0,759	0,679	0,685	0,708	0,706	0,707	0,660
Європа	Австрія	0,797	0,770	0,788	0,755	0,760	0,739	0,772	0,759	0,774	0,715	0,731	0,687	0,639	0,619	0,645	0,720	0,673	0,709
	Норвегія	0,705	0,783	0,741	0,722	0,731	0,702	0,634	0,656	0,627	0,668	0,583	0,628	0,575	0,654	0,657	0,644	0,639	0,592
	Данія	0,748	0,792	0,764	0,756	0,778	0,772	0,781	0,664	0,724	0,697	0,708	0,686	0,710	0,695	0,694	0,705	0,658	0,677

Продовження додатку II

Продовження таблиці II.10

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фінляндія	0,843	0,828	0,794	0,767	0,799	0,766	0,795	0,787	0,745	0,640	0,735	0,724	0,643	0,605	0,646	0,710	0,750	0,736	0,717
ЄС28	0,812	0,823	0,790	0,778	0,782	0,768	0,783	0,758	0,756	0,737	0,737	0,761	0,697	0,686	0,729	0,750	0,757	0,752	0,727
Україна	0,793	0,731	0,730	0,746	0,772	0,711	0,730	0,702	0,690	0,379	0,766	0,761	0,733	0,660	0,607	0,353	0,759	0,697	0,775
Росія	0,802	0,724	0,714	0,721	0,747	0,731	0,718	0,691	0,676	0,572	0,730	0,718	0,740	0,667	0,562	0,613	0,674	0,682	0,698
Японія	0,749	0,742	0,725	0,738	0,730	0,715	0,693	0,686	0,663	0,654	0,723	0,664	0,701	0,724	0,641	0,682	0,661	0,687	0,679
Австралія	0,774	0,779	0,803	0,771	0,769	0,725	0,709	0,746	0,780	0,765	0,649	0,703	0,763	0,712	0,668	0,704	0,700	0,655	0,657
Нова Зеландія	0,782	0,846	0,823	0,804	0,771	0,758	0,742	0,740	0,718	0,820	0,656	0,768	0,777	0,767	0,753	0,757	0,748	0,694	0,716
Китай	0,786	0,786	0,770	0,789	0,774	0,814	0,820	0,810	0,813	0,811	0,814	0,828	0,839	0,848	0,851	0,833	0,837	0,834	0,836
Індія	0,559	0,624	0,592	0,584	0,566	0,574	0,547	0,533	0,481	0,496	0,490	0,488	0,467	0,450	0,439	0,421	0,421	0,415	0,419
Корея	0,887	0,860	0,863	0,804	0,811	0,804	0,814	0,801	0,788	0,782	0,787	0,766	0,752	0,752	0,740	0,727	0,733	0,713	0,710
Індонезія	0,608	0,618	0,695	0,674	0,666	0,689	0,636	0,680	0,673	0,668	0,687	0,679	0,687	0,683	0,681	0,695	0,714	0,722	0,736
Таїланд	0,682	0,612	0,691	0,649	0,667	0,672	0,695	0,701	0,658	0,679	0,673	0,663	0,692	0,638	0,667	0,715	0,685	0,681	0,686
Малайзія	0,842	0,753	0,816	0,804	0,785	0,788	0,789	0,777	0,755	0,727	0,736	0,757	0,740	0,758	0,762	0,741	0,726	0,730	0,703
Сінгапур	0,744	0,548	0,687	0,718	0,700	0,710	0,715	0,658	0,498	0,574	0,607	0,544	0,534	0,545	0,540	0,441	0,500	0,499	0,476
Філіппіни	0,816	0,783	0,771	0,754	0,752	0,744	0,700	0,729	0,734	0,746	0,715	0,654	0,725	0,735	0,714	0,714	0,723	0,717	0,720
Ізраїль	0,559	0,560	0,558	0,564	0,599	0,642	0,650	0,656	0,612	0,629	0,639	0,652	0,555	0,634	0,621	0,552	0,584	0,560	0,581
Туреччина	0,687	0,342	0,701	0,693	0,734	0,801	0,790	0,765	0,709	0,631	0,744	0,762	0,713	0,752	0,683	0,662	0,596	0,632	0,560
Ірак	0,618	0,687	0,445	0,052	0,754	0,739	0,751	0,670	0,735	0,674	0,645	0,690	0,698	0,677	0,486	0,581	0,673	0,455	0,517
Єгипет	0,734	0,729	0,729	0,719	0,722	0,709	0,766	0,759	0,768	0,788	0,685	0,659	0,715	0,659	0,657	0,716	0,716	0,679	0,707
Саудівська Аравія	0,277	0,364	0,359	0,481	0,457	0,442	0,395	0,376	0,452	0,365	0,358	0,397	0,370	0,321	0,325	0,331	0,306	0,253	0,298
Ємен	0,751	0,786	0,748	0,719	0,722	0,773	0,735	0,685	0,682	0,704	0,661	0,114	0,652	0,631	0,348	0,058	0,284	0,563	0,458
Кагар	0,388	0,365	0,331	0,324	0,324	0,100	0,295	0,191	0,180	0,128	0,196	0,181	0,143	0,136	0,122	0,130	0,121	0,112	0,115
Бахрейн	0,386	0,516	0,555	0,612	0,604	0,584	0,519	0,557	0,506	0,454	0,496	0,328	0,598	0,566	0,506	0,483	0,483	0,443	0,340
Кувейт	0,117	0,158	0,177	0,189	0,154	0,127	0,125	0,101	0,088	0,064	0,048	0,234	0,229	0,129	0,125	0,169	0,198	0,127	0,188
ОАЕ	0,225	0,283	0,248	0,326	0,321	0,194	0,187	0,088	0,084	0,259	0,246	0,364	0,311	0,265	0,227	0,294	0,296	0,258	0,255
Нігерія	0,332	0,603	0,599	0,538	0,547	0,511	0,526	0,433	0,474	0,460	0,415	0,381	0,362	0,356	0,353	0,302	0,246	0,246	0,247

Продовження таблиці И.10

Південна Африка	0,622	0,616	0,629	0,583	0,605	0,580	0,566	0,481	0,554	0,535	0,441	0,405	0,255	0,244	0,210	0,210	0,200	0,201	0,185
Алжир	0,732	0,878	0,853	0,871	0,811	0,825	0,771	0,873	0,847	0,855	0,807	0,750	0,776	0,762	0,803	0,803	0,853	0,687	0,626
Марокко	0,663	0,832	0,781	0,792	0,765	0,754	0,801	0,714	0,786	0,775	0,717	0,772	0,737	0,805	0,669	0,774	0,704	0,747	0,733
Ангола	0,565	0,605	0,636	0,573	0,625	0,670	0,640	0,675	0,630	0,645	0,481	0,503	0,582	0,536	0,526	0,452	0,328	0,412	0,269

Таблиця И.11

Індекси соціальної компоненти безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,699	0,691	0,686	0,689	0,692	0,696	0,691	0,673	0,636	0,636	0,641	0,648	0,645	0,651	0,659	0,659	0,660	0,663
	Канада	0,682	0,664	0,668	0,667	0,668	0,670	0,672	0,660	0,639	0,652	0,662	0,665	0,667	0,661	0,657	0,659	0,665	0,656
	Аргентина	0,523	0,488	0,401	0,497	0,500	0,555	0,573	0,600	0,594	0,618	0,628	0,609	0,624	0,560	0,622	0,575	0,585	0,512
	Бразилія	0,501	0,492	0,511	0,500	0,520	0,529	0,543	0,556	0,545	0,569	0,571	0,575	0,588	0,567	0,544	0,503	0,500	0,499
	Чилі	0,515	0,521	0,521	0,522	0,499	0,503	0,468	0,511	0,487	0,524	0,541	0,557	0,569	0,565	0,580	0,587	0,569	0,582
	Колумбія	0,378	0,438	0,444	0,454	0,444	0,476	0,469	0,455	0,475	0,486	0,496	0,497	0,523	0,519	0,523	0,517	0,507	0,498
Європа	Куба	0,596	0,607	0,598	0,611	0,631	0,679	0,680	0,707	0,712	0,683	0,681	0,658	0,655	0,639	0,643	0,623	0,643	0,632
	Мексика	0,502	0,494	0,498	0,521	0,539	0,539	0,543	0,531	0,514	0,530	0,520	0,529	0,502	0,520	0,521	0,523	0,521	0,521
	Перу	0,459	0,462	0,455	0,451	0,452	0,456	0,442	0,476	0,469	0,455	0,448	0,462	0,476	0,482	0,495	0,497	0,494	0,505
	Венесуела	0,444	0,462	0,384	0,388	0,433	0,487	0,506	0,527	0,568	0,521	0,575	0,572	0,539	0,526	0,413	0,299	0,259	0,265
	Німеччина	0,633	0,632	0,617	0,607	0,599	0,583	0,597	0,601	0,611	0,632	0,642	0,633	0,632	0,641	0,646	0,657	0,659	0,657
	Великобританія	0,598	0,605	0,617	0,626	0,633	0,646	0,637	0,634	0,631	0,628	0,618	0,614	0,629	0,649	0,653	0,658	0,663	0,656
	Франція	0,625	0,637	0,631	0,645	0,637	0,630	0,624	0,625	0,626	0,603	0,607	0,592	0,588	0,579	0,576	0,576	0,587	0,585
	Італія	0,504	0,529	0,529	0,531	0,548	0,536	0,555	0,539	0,537	0,508	0,500	0,454	0,417	0,410	0,427	0,436	0,445	0,460
	Іспанія	0,532	0,553	0,550	0,560	0,562	0,578	0,588	0,583	0,535	0,369	0,332	0,286	0,270	0,295	0,337	0,375	0,420	0,453
	Нідерланди	0,669	0,665	0,671	0,681	0,681	0,683	0,707	0,697	0,701	0,684	0,686	0,663	0,646	0,638	0,655	0,657	0,674	0,673
	Швейцарія	0,696	0,681	0,691	0,705	0,703	0,703	0,690	0,643	0,651	0,680	0,643	0,678	0,671	0,658	0,677	0,670	0,684	0,679

Продовження таблиці II.11

Регіон/країна		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Азійсько-Тихоокеанський регіон	Польща	0,478	0,451	0,445	0,438	0,426	0,443	0,489	0,541	0,589	0,570	0,544	0,534	0,525	0,527	0,541	0,551	0,564	0,577	0,588	
	Швеція	0,669	0,670	0,676	0,676	0,658	0,649	0,651	0,646	0,636	0,607	0,620	0,645	0,643	0,648	0,652	0,661	0,666	0,670	0,668	
	Бельгія	0,630	0,618	0,618	0,615	0,626	0,603	0,605	0,617	0,625	0,612	0,610	0,624	0,639	0,612	0,612	0,615	0,625	0,631	0,632	
	Австрія	0,684	0,679	0,671	0,664	0,654	0,654	0,664	0,668	0,680	0,662	0,677	0,679	0,668	0,659	0,651	0,659	0,675	0,673	0,684	
	Норвегія	0,689	0,699	0,706	0,708	0,707	0,699	0,689	0,703	0,696	0,711	0,692	0,692	0,707	0,695	0,715	0,713	0,711	0,711	0,704	
	Данія	0,708	0,713	0,708	0,703	0,717	0,721	0,728	0,708	0,721	0,698	0,684	0,681	0,672	0,682	0,676	0,679	0,684	0,678	0,689	
	Фінляндія	0,589	0,594	0,597	0,597	0,604	0,638	0,650	0,649	0,645	0,611	0,628	0,635	0,635	0,620	0,615	0,611	0,618	0,613	0,621	
	ЄС28	0,602	0,608	0,605	0,608	0,607	0,608	0,615	0,617	0,617	0,618	0,597	0,588	0,584	0,565	0,558	0,577	0,589	0,597	0,602	
	Україна	0,485	0,485	0,511	0,535	0,539	0,560	0,573	0,566	0,566	0,560	0,499	0,580	0,576	0,585	0,579	0,517	0,466	0,512	0,522	
	Росія	0,482	0,485	0,521	0,503	0,505	0,521	0,523	0,535	0,535	0,544	0,504	0,522	0,535	0,542	0,532	0,522	0,513	0,516	0,514	0,516
Африка та Азійський Схід	Японія	0,581	0,571	0,560	0,563	0,566	0,564	0,560	0,562	0,562	0,549	0,560	0,560	0,560	0,562	0,561	0,542	0,543	0,541	0,545	0,544
	Австралія	0,675	0,666	0,672	0,671	0,680	0,679	0,679	0,687	0,698	0,687	0,685	0,687	0,689	0,685	0,671	0,684	0,683	0,675	0,676	
	Нова Зеландія	0,701	0,714	0,711	0,708	0,715	0,718	0,717	0,713	0,707	0,708	0,686	0,703	0,705	0,704	0,700	0,705	0,704	0,695	0,699	
	Китай	0,398	0,396	0,407	0,421	0,427	0,445	0,447	0,452	0,462	0,463	0,471	0,482	0,508	0,514	0,524	0,521	0,526	0,526	0,526	
	Індія	0,332	0,330	0,323	0,314	0,311	0,315	0,305	0,310	0,311	0,300	0,304	0,319	0,317	0,318	0,316	0,312	0,315	0,315	0,316	
	Корея	0,543	0,558	0,550	0,545	0,566	0,570	0,586	0,597	0,612	0,597	0,597	0,617	0,619	0,617	0,624	0,623	0,624	0,617	0,617	
	Індонезія	0,282	0,286	0,291	0,304	0,293	0,307	0,305	0,318	0,324	0,337	0,335	0,351	0,366	0,363	0,359	0,359	0,363	0,363	0,362	
	Таїланд	0,453	0,428	0,428	0,415	0,435	0,448	0,451	0,453	0,456	0,457	0,447	0,484	0,474	0,452	0,460	0,459	0,456	0,465	0,466	
	Малайзія	0,515	0,501	0,510	0,513	0,505	0,500	0,495	0,496	0,494	0,520	0,517	0,517	0,544	0,543	0,542	0,541	0,538	0,524	0,522	
	Сінгапур	0,517	0,482	0,502	0,509	0,495	0,497	0,485	0,492	0,481	0,475	0,502	0,502	0,497	0,501	0,499	0,482	0,499	0,499	0,494	
Близький Схід	Філіппіни	0,313	0,307	0,309	0,323	0,323	0,345	0,340	0,356	0,365	0,350	0,348	0,339	0,340	0,337	0,324	0,313	0,296	0,287	0,280	
	Ізраїль	0,618	0,612	0,598	0,585	0,589	0,618	0,611	0,620	0,635	0,614	0,628	0,645	0,633	0,655	0,650	0,642	0,649	0,646	0,651	
	Туреччина	0,410	0,361	0,402	0,395	0,397	0,408	0,416	0,433	0,422	0,400	0,449	0,480	0,502	0,507	0,491	0,481	0,470	0,474	0,462	
	Ірак	0,322	0,322	0,300	0,205	0,345	0,335	0,319	0,346	0,333	0,340	0,342	0,348	0,333	0,328	0,286	0,293	0,323	0,308	0,317	
	Єгипет	0,457	0,441	0,442	0,406	0,415	0,418	0,404	0,414	0,413	0,412	0,412	0,369	0,367	0,366	0,355	0,354	0,358	0,359	0,362	
Саудівська Аравія	0,384	0,409	0,404	0,441	0,428	0,418	0,405	0,409	0,409	0,412	0,420	0,432	0,456	0,474	0,475	0,486	0,500	0,503	0,482	0,493	

Продовження таблиці И.11

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ємен	0,265	0,270	0,265	0,272	0,268	0,278	0,266	0,264	0,250	0,250	0,238	0,174	0,248	0,241	0,207	0,150	0,199	0,221	0,215
Катар	0,324	0,287	0,289	0,277	0,257	0,193	0,227	0,208	0,206	0,237	0,195	0,190	0,181	0,198	0,194	0,276	0,285	0,297	0,298
Бахрейн	0,352	0,356	0,352	0,358	0,359	0,402	0,390	0,407	0,406	0,397	0,426	0,401	0,449	0,436	0,430	0,379	0,343	0,319	0,302
Кувейт	0,330	0,398	0,399	0,384	0,358	0,357	0,334	0,325	0,317	0,317	0,238	0,306	0,296	0,265	0,282	0,358	0,431	0,399	0,426
ОАЕ	0,195	0,209	0,205	0,205	0,198	0,190	0,182	0,173	0,184	0,227	0,278	0,315	0,323	0,316	0,307	0,331	0,341	0,334	0,334
Нігерія	0,094	0,090	0,086	0,091	0,093	0,096	0,087	0,087	0,087	0,085	0,068	0,067	0,065	0,067	0,071	0,074	0,065	0,063	0,062
Південна Африка	0,041	0,034	0,029	0,024	0,023	0,021	0,018	0,016	0,019	0,021	0,020	0,021	0,022	0,024	0,023	0,024	0,025	0,025	0,027
Алжир	0,215	0,242	0,263	0,272	0,318	0,339	0,365	0,357	0,387	0,432	0,433	0,439	0,434	0,455	0,451	0,434	0,461	0,420	0,411
Марокко	0,343	0,361	0,370	0,372	0,380	0,387	0,396	0,394	0,389	0,402	0,399	0,407	0,408	0,415	0,399	0,404	0,406	0,413	0,413
Ангола	0,084	0,095	0,088	0,085	0,081	0,089	0,097	0,116	0,127	0,134	0,142	0,152	0,153	0,150	0,134	0,120	0,111	0,117	0,106

Індекси екологічної компоненти безпеки

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Америка	США	0,292	0,297	0,291	0,298	0,308	0,322	0,301	0,308	0,308	0,303	0,317	0,338	0,317	0,324	0,321	0,320	0,322	0,320
	Канада	0,385	0,393	0,397	0,378	0,372	0,395	0,374	0,362	0,360	0,374	0,368	0,393	0,377	0,370	0,371	0,371	0,373	0,372
	Аргентина	0,512	0,533	0,525	0,537	0,511	0,523	0,516	0,510	0,510	0,515	0,527	0,528	0,525	0,516	0,500	0,504	0,513	0,499
	Бразилія	0,588	0,585	0,590	0,600	0,616	0,626	0,638	0,655	0,633	0,634	0,642	0,646	0,640	0,644	0,639	0,646	0,648	0,645
	Чилі	0,592	0,622	0,619	0,615	0,603	0,615	0,608	0,598	0,589	0,588	0,596	0,593	0,585	0,595	0,585	0,587	0,592	0,598
	Колумбія	0,586	0,603	0,613	0,625	0,627	0,640	0,643	0,666	0,648	0,637	0,646	0,598	0,584	0,587	0,580	0,586	0,589	0,585
	Куба	0,508	0,517	0,527	0,523	0,524	0,503	0,485	0,470	0,465	0,446	0,457	0,448	0,451	0,457	0,467	0,468	0,467	0,461
	Мексика	0,485	0,495	0,505	0,469	0,448	0,414	0,366	0,251	0,387	0,364	0,310	0,278	0,343	0,396	0,486	0,495	0,474	0,457
	Перу	0,624	0,643	0,677	0,688	0,674	0,647	0,640	0,599	0,596	0,602	0,604	0,593	0,584	0,564	0,556	0,554	0,556	0,552
	Венесуела	0,419	0,394	0,322	0,302	0,382	0,397	0,410	0,427	0,383	0,365	0,394	0,374	0,389	0,369	0,377	0,376	0,375	0,370
Європа	Німеччина	0,437	0,446	0,453	0,460	0,471	0,482	0,489	0,500	0,512	0,502	0,526	0,531	0,519	0,539	0,540	0,549	0,540	0,548
	Великобританія	0,453	0,454	0,458	0,456	0,467	0,469	0,475	0,483	0,490	0,498	0,522	0,528	0,545	0,585	0,603	0,606	0,609	0,607
	Франція	0,521	0,522	0,517	0,515	0,522	0,518	0,526	0,533	0,542	0,545	0,544	0,557	0,568	0,584	0,573	0,592	0,597	0,598
	Італія	0,528	0,537	0,529	0,528	0,532	0,536	0,546	0,548	0,565	0,599	0,607	0,635	0,661	0,675	0,660	0,663	0,662	0,663
	Іспанія	0,540	0,559	0,534	0,562	0,551	0,541	0,562	0,578	0,604	0,638	0,627	0,638	0,689	0,690	0,670	0,672	0,675	0,675
	Нідерланди	0,438	0,441	0,436	0,435	0,442	0,460	0,471	0,469	0,472	0,449	0,471	0,475	0,461	0,470	0,471	0,470	0,470	0,470
	Швейцарія	0,632	0,644	0,644	0,647	0,655	0,669	0,665	0,678	0,671	0,665	0,680	0,691	0,692	0,713	0,729	0,739	0,746	0,749
	Польща	0,362	0,361	0,375	0,378	0,393	0,395	0,386	0,407	0,418	0,438	0,452	0,474	0,461	0,482	0,485	0,485	0,484	0,487
	Швеція	0,745	0,733	0,718	0,727	0,733	0,758	0,773	0,780	0,787	0,808	0,781	0,789	0,789	0,785	0,801	0,803	0,803	0,785
	Бельгія	0,387	0,393	0,402	0,395	0,407	0,419	0,424	0,432	0,429	0,435	0,422	0,458	0,467	0,491	0,495	0,501	0,506	0,506
	Австрія	0,647	0,651	0,646	0,632	0,642	0,643	0,656	0,665	0,671	0,682	0,682	0,699	0,700	0,714	0,713	0,723	0,728	0,726
	Норвегія	0,768	0,769	0,786	0,757	0,779	0,783	0,785	0,779	0,722	0,714	0,686	0,746	0,694	0,756	0,753	0,756	0,755	0,747
	Данія	0,536	0,541	0,550	0,544	0,586	0,617	0,582	0,614	0,629	0,643	0,681	0,745	0,745	0,769	0,796	0,817	0,817	0,817
	Фінляндія	0,611	0,585	0,553	0,514	0,542	0,616	0,552	0,568	0,616	0,594	0,596	0,642	0,634	0,624	0,639	0,643	0,643	0,643
	ЄС28	0,513	0,518	0,516	0,519	0,528	0,535	0,542	0,550	0,558	0,573	0,576	0,602	0,613	0,631	0,628	0,635	0,635	0,633
	Україна	0,010	0,012	0,014	0,015	0,024	0,028	0,042	0,052	0,063	0,059	0,055	0,049	0,060	0,062	0,063	0,063	0,064	0,064
	Росія	0,070	0,075	0,083	0,109	0,119	0,144	0,186	0,210	0,237	0,234	0,224	0,226	0,221	0,221	0,205	0,201	0,202	0,194

Продовження таблиці II.12

Регіон/країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Азійсько-Тихоокеанський регіон	Японія	0,431	0,437	0,433	0,439	0,441	0,443	0,451	0,442	0,446	0,438	0,445	0,442	0,430	0,442	0,442	0,457	0,457	0,456
	Австралія	0,379	0,400	0,380	0,387	0,382	0,380	0,370	0,350	0,328	0,324	0,332	0,358	0,374	0,398	0,389	0,385	0,387	0,387
	Нова Зеландія	0,587	0,583	0,618	0,622	0,629	0,636	0,649	0,648	0,641	0,650	0,659	0,640	0,640	0,632	0,630	0,628	0,628	0,629
	Китай	0,261	0,283	0,274	0,250	0,210	0,190	0,179	0,190	0,201	0,226	0,202	0,219	0,203	0,234	0,236	0,235	0,236	0,235
	Індія	0,514	0,519	0,517	0,534	0,547	0,561	0,561	0,552	0,545	0,532	0,528	0,513	0,517	0,498	0,493	0,491	0,493	0,492
	Корея	0,357	0,367	0,362	0,366	0,363	0,380	0,380	0,373	0,363	0,332	0,323	0,325	0,311	0,316	0,311	0,310	0,311	0,312
	Індонезія	0,513	0,517	0,512	0,518	0,524	0,526	0,521	0,524	0,537	0,538	0,518	0,508	0,517	0,510	0,499	0,498	0,499	0,495
	Таїланд	0,435	0,430	0,428	0,432	0,431	0,434	0,438	0,439	0,448	0,427	0,439	0,433	0,403	0,395	0,387	0,386	0,387	0,384
	Малайзія	0,376	0,370	0,366	0,353	0,359	0,347	0,353	0,337	0,337	0,316	0,327	0,334	0,316	0,321	0,321	0,323	0,323	0,320
	Сінгапур	0,306	0,307	0,312	0,336	0,346	0,364	0,364	0,379	0,366	0,309	0,333	0,346	0,307	0,310	0,311	0,311	0,305	0,303
Азійсько-Тихоокеанський регіон	Філіппіни	0,561	0,544	0,533	0,537	0,539	0,544	0,547	0,539	0,559	0,519	0,543	0,537	0,520	0,512	0,500	0,504	0,508	0,504
	Ізраїль	0,441	0,437	0,445	0,438	0,464	0,476	0,465	0,467	0,455	0,454	0,465	0,420	0,436	0,447	0,443	0,441	0,442	0,443
	Туреччина	0,591	0,603	0,628	0,627	0,647	0,636	0,629	0,603	0,601	0,630	0,621	0,617	0,630	0,593	0,626	0,622	0,622	0,605
	Ірак	0,314	0,304	0,303	0,267	0,304	0,352	0,372	0,390	0,372	0,341	0,330	0,335	0,318	0,303	0,298	0,298	0,297	0,293
	Єгипет	0,388	0,390	0,386	0,395	0,400	0,399	0,411	0,419	0,419	0,443	0,438	0,429	0,433	0,390	0,410	0,407	0,442	0,441
	Саудівська Аравія	0,243	0,243	0,228	0,240	0,226	0,239	0,229	0,243	0,230	0,173	0,199	0,181	0,181	0,167	0,163	0,162	0,162	0,160
	Ємен	0,327	0,322	0,328	0,329	0,340	0,347	0,348	0,352	0,362	0,341	0,352	0,354	0,328	0,331	0,336	0,335	0,334	0,330
	Катар	0,022	0,012	0,012	0,015	0,019	0,018	0,015	0,025	0,041	0,050	0,046	0,036	0,050	0,030	0,029	0,029	0,029	0,028
	Бахрейн	0,101	0,145	0,129	0,131	0,134	0,119	0,121	0,074	0,059	0,073	0,077	0,098	0,058	0,067	0,064	0,064	0,064	0,063
	Кувейт	0,169	0,162	0,156	0,160	0,154	0,142	0,152	0,143	0,123	0,095	0,107	0,097	0,100	0,133	0,127	0,127	0,126	0,125
Африка та Близький Схід	ОАЕ	0,116	0,152	0,189	0,160	0,167	0,194	0,214	0,209	0,196	0,192	0,199	0,195	0,187	0,152	0,149	0,149	0,149	0,147
	Нігерія	0,368	0,351	0,352	0,368	0,434	0,438	0,445	0,451	0,471	0,464	0,463	0,455	0,450	0,449	0,438	0,437	0,435	0,431
	Південна Африка	0,232	0,227	0,242	0,205	0,154	0,191	0,176	0,157	0,123	0,154	0,160	0,166	0,158	0,134	0,139	0,137	0,139	0,139
	Алжир	0,311	0,311	0,313	0,320	0,334	0,339	0,340	0,339	0,350	0,324	0,333	0,329	0,314	0,305	0,298	0,297	0,296	0,293
	Марокко	0,556	0,566	0,559	0,578	0,588	0,571	0,571	0,566	0,559	0,584	0,564	0,537	0,561	0,546	0,436	0,431	0,458	0,456
	Ангола	0,483	0,477	0,472	0,480	0,495	0,522	0,530	0,539	0,563	0,533	0,546	0,542	0,536	0,527	0,519	0,517	0,516	0,510